

SPISY
CYRILOMETODĚJSKÉ BOHOSLOVECKÉ FAKULTY
V OLOMOUCI.

ČÍSLO 1.

DR. BEDRICH VAŠEK:

KŘEŠŤANSKÁ SOCIOLOGIE

ČÁST II.

SPRAVEDLNOST V ŽIVOTĚ

HOSPODÁŘSKÉM

KŘEŠŤANSKÁ SOCIOLOGIE. DÍL II.

DR. BEDŘICH VAŠEK,
Ř. PROFESOR KŘEŠŤANSKÉ SOCIOLOGIE PŘI CYRILOMETODĚJSKÉ
FAKULTĚ BOHOVĚDNÉ V OLOMOUCI

SPRAVEDLNOST
V ŽIVOTĚ
HOSPODÁŘSKÉM

V PRAZE 1931

TISKEM A NÁKLADEM ČESKOŠLOVANSKÉ AKCIOVÉ TISKÁRNY
V PRAZE II., KARLOVO NÁM. Č. 5-6.

Nr. 19.108.

I m p r i m a t u r .

Olomucii, die 4. XI. 1930.

Josephus Vyplečka,
Praeses a. e. Consistorii.

Předmluva.

Závratnými trhlinami rozerváno je dnešní lidstvo.

Āni když po divokém zemětřesení země se rozstoupí a propastí se rozevrou téměř bezedné, — ani tyto propastí nejsou tak katastrofální jako propastí, jež zejí dnes mezi skupinami lidstva.

Příčiny těchto trhlin?

Národnostní. Politické. Rasové. Náboženské. Sociální.

Āle ve velké míře dnes napětí v lidstvu má svůj zdroj v poměrech majetkových a vůbec hospodářských.

*

Je vůbec možno, aby tyto trhliny, tento úporný, krvavý boj třídy proti třídě, často až boj všech proti všem, zmizely, nebo aspoň podstatně byly zmírněny?

Pod jedinou podmínkou je to možno:

že bude i v hospodářském životě pokorně respektován Bůh a Jeho mravní řád.

Bůh jest jediná idea, jediná moc, jež drží svět a všechny jeho zdánlivě protichůdné zájmy v jednotě. On jediný je skobou spojující všechny nejrozmanitější obory života. On jediný dovede stanoviti všem složkám to místo, které je požehnáním a záchranou pro ně samy i pro celek. Bez něho rozpadá se vesmír a lidstvo v odtržené celky, z nichž každý chce viděti pouze sám sebe, chce žiti jen sám sobě a mezi nimiž vespolek musejí vzniknouti trhliny, propastné trhliny, boj, boj, boj! Ā na konec anarchie!

Āle v plánu Božím má každá věc a každý jednotlivec své místo. Na nikoho není zapomenuto. Pro každého postaráno o potřebné podmínky. Postaráno i o celek.

Ā suverénní mravní řád Boží stojí jako nedotknutelná moc nad lidstvem, jako určovatel povinností, mstitel jich zanedbávání, jako ochránce práv.

*

Respektování mravního řádu i v hospodářském životě je zárukou jedinou, bezpečnou, zárukou blaha jednotlivců i celku.

To je tragika moderního lidstva, to je příčina trhlin hubicích klid a štěstí v něm: Došlo k rozluce mezi hospodářským životem a mravností! Odtrženo od sebe, co může růsti jen v organickém spojení! Došlo k dualismu mezi hospodářským životem a mravním řádem!

Práva nedotknutelných, suverénních mravních norem v hospodářském životě s posměchem spálena. A místo nich převzal rozhodování princip dočasné moci skupin....

*

Tato kniha je pokorným pokusem o zjištění, odpovídají-li základy dnešního hospodářského života a některé jiné vedoucí jeho myšlenky řádu mravnímu, má-li se tedy na nich dále budovati, či je-li potřebí zavčas obrátiti.

Vyrostla z přesvědčení, že jen tehdy splní hospodářská činnost a hospodářská věda své velké a nepostradatelné poslání v lidstvu, když budou tendence hospodářského života ve shodě s ideami Božího plánu; a že tím větším požehnáním budou pro lidstvo, i vzhledem k blahu pozemskému, čím dokonaleji se v nich bude obrážeti mravní řád Boží.

V Olomouci, ve svátek Všech svatých 1930.

Bedřich Vašek.

POVŠECHNA LITERATURA K ETICE HOSPODÁŘSKÉHO ŽIVOTA.

Sbírkky oficiálních dokumentů církevních a výkladů k nim.

Gasparri P., Codicis Iuris Canonici Fontes, vol. I — III, Romae 1926 — Acta Sanctae Sedis, Romae. — Pio IX. II Sillabo, Encicliche ed altri documenti, vyd. M. Petroncelli, Firenze, 1927. — Léon XIII., Lettres Apostoliques, Paris, 7 vol., b. r. — Pie X., Actes, Paris, 8 vol., Paris b. r. — Benoit XV., Actes, 3 vol., Paris b. r. — Pie XI., Actes, 1 vol., Paris b. r. — Pio X., e l'Azione Cattolica, Documenti. Roma 1929. — Schilling O., Die Staats- und Soziallehre des Papstes Leo XIII., Köln 1925. — Pecci J., přel. Lury A., Oeuvres Pastorales, Lille, 2 vol., b. r. (1888?). — Guilday P., The National Pastorals of the American Hierarchy (1792 až 1919), Washington 1923. — Ryan J. A., Husslein J., The Church and Labor, New York 1924. — Der Zweifrontenkrieg der Katholischen Kirche gegen Kapitalismus und Sozialismus. Die wichtigsten Hirtenschreiben unserer Bischöfe über brennende soziale Fragen der Gegenwart. Wiesbaden 1928.

Povšechná díla nejdůležitější.

S. Thomas Aquinas, různé jeho spisy, zvláště Summa contra gentiles, Taurini 1927. Summa theologia, Taurini 1926. zvl. Secunda Secundae. In decem libros Ethicorum Aristotelis, Parisiis 1660. In octo libros Politicorum Aristotelis, Parisiis 1660. Quaestiones quodlibetales, Taurini 1927. — Aristotelis Ethicorum ad Nicomachum, libri X; v Opera Omnia, t. II., Parisiis, 1886, p. 4 — 296. — Aristotelis Politicorum libri VIII, tamže 486 — 749. — Pesch H., Lehrbuch der Nationalökonomie, Freiburg i. B., Bd. I ³1924, Bd. II ²1920, Bd. III ²1926, Bd. IV 1922, Bd. V 1923 (dílo nejlepší, sice v prvé řadě národohospodářské, ale s bohatými partiemi etickými a sociálními). — Code social. Esquisse d'une synthèse sociale Catholique. Paris 1927, v něm. přel. J. Franz, Soziales Gesetzbuch, Saarbrücken 1928. — Biederlack J., Die soziale Frage. Innsbruck ⁹1921, český překlad od F. Beneše, Otázka sociální, v Praze 1900. — Antoine Ch., upr. du Passage H., Cours d'Economie sociale, Paris ⁶1921 — Szirmański A., Zagadnienie społeczne, Lublin ²1929. — Schilling O., Katholische Sozialethik, München, 1929. — Fallon V., Principes d'Economie sociale, Louvain ⁴1929. — Ryan J. A., Distributive Justice. The Right and Wrong of Our Present Distribution of Wealth, New York, 1922. — De Schepper G., Conspectus generalis Oeconomiae Socialis, Romae 1927. — Schindler F. M., Die soziale Frage der Gegenwart, Wien 1905.

Dále:

Adamski S., Organizacya społeczna, Poznań 1923. — Bayart P., Le Régime économique moderne, Paris 1928. — Belliot, Manuel de Sociologie Catholique, Paris ⁷1927. — Cathrein V., Moralphilosophie, Freiburg i. B., 2 Bde ⁴1904. — De La-Tour-du-Pin, Vers un Ordre Social Chrétien, Paris 1921. — Eberle F. X., Katholische Wirtschaftsmoral, Freiburg i. B., 1921. — Eblé M., La Question Sociale d'aujourd'hui, Paris, b. r. — Garriquet L., Manuel de Sociologie et d'Economie sociale, Paris 1924. — Gillet M. S., Conscience chrétienne et Justice Sociale, Paris ²1922. — Gosar A., Socialna ekonomija, v Ljublani 1924. — Hässle J., Das Arbeitsethos der Kirche, Freiburg i. B., 1923. — Hitze F., Kapital und Arbeit und die Reorganisation der Gesellschaft, Paderborn 1880. — Husslein J., The World Problem. Capital, Labor and the Church, London 1918. — Husslein J., Democratic Industry, New York, 1919. — Husslein J., Work,

Wealth and Wages, Chicago 1921. — Jaroszyński E., Katolicyzm socyalny, Warszawa 1908. — Kachník J., Ethika socialis seu sociologia, Olomucii 1909. — Ketteler E. v., Schriften, hggn. v. J. Mumbauer, Kempten 1911. — Lapp J. A., Justice first., New York 1928. — Legrand G., Précis d'Economie sociale, Bruxelles 1920. — Liberatore M., přel. F. Kueffstein, Grundsätze der Volkswirtschaft, Innsbruck 1891. — Macksay C., Argumenta sociologica digesta, Romae 1918. — Messner J., Sozialökonomik und Sozialethik, Paderborn 1928. — Müller A., Notes d'Economie politique, I, Paris 1928. — Neuschl R., Křesťanská sociologie, v Brně 1898 a 1900 — Nivard M., Ethica, Paris 1928. — Ogliati F., Il Devenire sociale, Milano 1921. — Ogliati F., La Questione sociale, Milano 1921. — Orel A., Oeconomia perennis, I. Bd., Wiesbaden 1930. — Pauly J., Populární úvod do sociální otázky, v Praze 1899. — Périn Ch., La richesse dans les sociétés chrétiennes, Paris 1883. — Pottier, La Morale Catholique et les Questions sociales d'aujourd'hui, Charleroy, 1921. — Psenner L., Christliche Volkswirtschaftslehre, Graz 1907 — 1908. — Ratzinger G., Die Volkswirtschaft in ihren sittlichen Grundlagen, Freiburg i. B., 1881. — Retzbach A., Leitfaden für die soziale Praxis, Freiburg i. B., 1922. — Reyl F., Úkoly sociální politiky, v Hradci Králové, 1909. — Reyl F., Jádru křesťanské sociologie, v Hradci Králové 1914. — Reyl F., Sociologie v politice, v Praze 1924. — Rutten G. C., Manuel d'Etudes et d'Action Sociales, Liege, 1930. — Ryan J. A., Johnson F. E., Industrial Relations and the Churches, Philadelphia 1922. — Ryan J. A., Social Reconstruction, New York 1920. — Schaub F., Die Eigentumslehre nach Thomas v. A. und dem modernen Sozialismus, Freiburg 1898. — Schilling O., Christliche Gesellschaftslehre, Freiburg i. B., 1926. — Schilling O., Die christlichen Soziallehren, Köln 1926. — Schryvers J., Manuel d'Economie politique, Bruxelles 1924. — Schwalm O. P., Leçons de Philosophie sociale, Paris 1912. — Six P., Pages de Sociologie chrétienne, Lille 1909. — Soldát A., Nástin základův a všeobecných zásad společensko-hospodářských, v Praze 1913. — Stašek B., Program a zásady Československé strany lidové, v Praze 1920. — Szimański A., Polityka społeczna, Lublin 1925. — Turmann M., Activités sociales, Paris 1911. — Turmann M., Problèmes sociaux du Travail Industriel, Paris 1921 — 1923. — Turco N., La Questione sociale, Milano 1922. — Valensin A., Traité du Droit Naturel, 2 t., Paris 1922, 1925. — Weber S., Evangelium und Arbeit, Freiburg i. B., 1920. — Weiss A. M., Sociale Frage und Sociale Ordnung, Freiburg i. B., 1896.

Některé důležité publikace menšího rozsahu.

G. Decurtins, Réforme Sociale Chrétienne et Réformisme Catholique, Paris, b. r. (asi 1908). — F. Frodl, Neubau einer christlichen Gesellschaft, München, 1926. — Hitze F., Die Quintessenz der sozialen Frage, Paderborn 1880. — Messner J., Soziale Frage und soziale Ordnung, Innsbruck 1928. — Muller A., Nos Responsabilités Sociales, Paris 1924. — Stonner A., Kirche und soziale Frage, Wien 1926. — Vermeersch A., Principes de Morale Sociale, Paris 1921.

Díla souborná.

Sbírka Semaines Sociales de France, Lyon; dosud 21 svazek; nevyčerpatelná studnice solidního a vzácného materiálu. — Dále sbírky přednášek různých kursů a pojednání, na př. Die soziale Woche, Wien 1911. — Kurza społeczne, Warszawa 1907. — Meinertz M., Sacher H., Deutschland und der Katholizismus, II. Bd.: Gesellschaftsleben, Freiburg i. B., 1918. — Soziale Arbeit im neuen Deutschland, Festschrift zum 70. Geburtstage von Frantz Hitze, M. Gladbach 1921. — Catholic Conferences on Industrial Problems, Washington (vycházejí dále).

Z dějin nauky křesťanské v otázkách hospodářsko-etických.

Práce nejdůležitější:

Seipel I., Die wirtschaftsethischen Lehren der Kirchenväter, Wien 1907. — Schilling O., Die Stats- und Soziallehren des heiligen Thomas von Aquin, München ²1930. — Schreiber E., Die Volkswirtschaftlichen Anschauungen der Scholastik seit Thomas v. Aquin, Jena 1913. —

Dále:

Walter F., Die Propheten in ihrem sozialen Beruf und das Wirtschaftsleben ihrer Zeit, Freiburg i. B., 1900. — Husslein J., Bible and Labor, New York 1924. — Steinmann A., Jesus und die soziale Frage, Paderborn ²1925. — Steinmann A., Jesus und die soziale Not der Gegenwart, Paderborn ²1929. — Schilling O., Reichtum und Eigentum in der altkirchlichen Litteratur, Freiburg i. B., 1908. — Meffert F., Der „Kommunismus“ der Kirchenväter, M. Gladbach 1922. — Martin J., La Doctrine sociale de Saint-Augustin, Paris b. r. — Mausbach J., Die Ethik des hl. Augustinus, Freiburg i. B., ²1930. — Arendt W., Die Staats- und Gesellschaftslehre Alberts des Grossen, Jena 1929. — Horváth A., Eigentumsrecht nach dem hl. Thomas von Aquin, Graz 1929. — Schaub F., Die Eigentumslehre nach Thomas von Aquin und dem modernen Sozialismus, Freiburg i. B., 1898. — Schaub F., Der Kampf gegen den Zinswucher, ungerechten Preis und unlauteren Handel im Mittelalter, Freiburg i. B., 1905. — Kraus J. B., Scholastik, Puritanismus und Kapitalismus, München 1930. — Ilgner K., Die volkswirtschaftlichen Anschauungen Antonins von Florenz, Paderborn 1904. — Jarrett B., S. Antonino and Mediaeval Economics, St. Louis 1914. — O'Brien G., An Essay on the Economic Effects of the Reformation, London 1923. — Tawney R. H., Religion and the Rise of Capitalism, New York 1926 (dílo není psáno s katolického hlediska, podává však mnohá velmi důležitá hlediska).

Protestantská sociální etika.

Bednář F., Snahy o řešení sociální otázky v novodobém protestantismu. Sociální zásady a podniky církví. V Praze 1923. Tamže uvedena podrobná literatura protestantská. — Johnson F. E., The Social Work of the Churches, New York 1930 (dobrá a rozsáhlá bibliografie prací psaných anglicky). — Wendland J., Handbuch der Sozialethik, Tübingen 1916. — Wunsch, Evangelische Wirtschaftsethik, Tübingen 1927. — The Church and Social Service, London. — Troeltsch E., Die Soziallehren der christlichen Kirchen und Gruppen, Tübingen 1919. — Weber M., Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie, Tübingen 1922.

Některé důležité spisy o sociální otázce psané s hledisk jiných.

Hobson J. A., Economics and Ethics. A study in Social Values, Boston 1930. — Hobson J. A., The Social Problem. Life and Work, London 1919. — Carver T. N., Essays in Social Justice, Cambridge 1915. — Macek J., Základy sociální politiky. I. díl, v Praze 1925. — Russell B., Principles of Social Reconstruction, seventh Impression, London 1923. — Russell B., The Prospects of Industrial Civilization, London 1923. — Schmoller G., Die soziale Frage. Klassenbildung, Arbeiterfrage, Klassenkampf, München 1918. — Tawney R. H., The Acquisitive Society, London 1923. — Webb S. and B., The Decay of Capitalist Civilisation, London ³1923. — Weber A., Kapital und Arbeit, Tübingen ⁵1930.

Spisy národohospodářské.

Engliš K., Národní hospodářství, v Praze 1924. — Engliš K., Základy hospodářského myšlení, v Brně 1922. — Bráf A., Život a dílo. Vyd. Gruber J. a Horáček C., Praha 1921 — 1924, zvl. díl II. a III. — Koloušek J., Národní hospodářství, v Praze 1920 — 1921, 3 sv. — Rašín A., Národní

hospodářství, Praha ²1922. — Gruber J., Národohospodářská teorie, Praha 1922. — Mildschuh V., Národohospodářská theorie, Praha 1925 — 1927. — Gide Ch., přel. Stocký J., Pokorný Z., Zásady národního hospodářství, Praha 1922. — Gide Ch. a Rist Ch., Dějiny nauk národohospodářských od doby fysiokratů až na naše dny, přel. J. a M. Koudelovi, v Praze 1915, 1917. — Mataja R., Lehrbuch der Volkswirtschaftspolitik (velmi dobrý sborník), Wien 1931. — Schmoller G., Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre, Leipzig, 1923. 2 Bde. — Wagner A., Grundlegung der politischen Oekonomie, ³1896. — Schönberg G., Handbuch der politischen Oekonomie, ⁴1899 ff. — Philppovich E., Grundriss der politischen Oekonomie, ¹¹1921. — Schumpeter J., Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung. Eine Untersuchung über Unternehmergewinn, Kapital, Kreditzins und Konjunkturzyklus, München ²1926. — Weber A., Allgemeine Volkswirtschaftslehre, München 1928 (bohaté údaje literární). — Albrecht, Brauer u. A., Grundriss der Sozialökonomik, Tübingen (velmi rozsáhlé dílo). — Sombart W., Der Bourgeois. Zur Geschichte des modernen Wirtschaftsmenschen, München 1913. — Sombart W., Der moderne Kapitalismus, München ⁴1921. — Sombart W., Das Wirtschaftsleben im Zeitalter des Hochkapitalismus, München 1927. — Sombart W., Die drei Nationalökonomien, München 1930. — Gide Ch., Cours d'Economie politique, Paris ⁷1923. — Truchy H., Cours d'Economie politique, Paris ²1923. — Ansiaux M., Traité d'Economie politique, Paris 1920—1926. — Smith A., An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, London, 1908 (The World's Classics). — Devas Ch. S., Political Economy, London ³1920. — Mill J. S., Principles of Political Economy, ed. by Ashley W. J., London 1909. — Taussig F. W., Principles of Economics, New York ²1920. — Seligman E. R. A., Principles of Economics, New York 1923. — Cenná pojednání jsou ve Sbírce přednášek pořádaných českou národohospodářskou společností, v Praze 1922 nn. — Dobrá bibliografie českých pracích je v Čáda F., Soupis české literatury právnické a státovědecké, Praha 1922 a téhož spisovatele Československá literatura právnická a státovědecká, v Praze 1926, německá — do jisté míry i s oceněním — ve knize A. Webera.

Naučné slovníky.

Staatslexicon, Freiburg i. B., 1926 ff., dosud 3 svazky. — Slovník národohospodářský, sociální a politický, Praha 1929. — Handwörterbuch der Staatswissenschaften, Jena, 1922 — 1926. — Palgrave's Dictionary of Political Economy, London 1923 — 1926. — The Encyclopaedia of the Social Sciences, New York, 1930 (dosud 2 svazky).

Časopisy.

Sociální rozhledy, Brno. — Sociální revue. (Současně věstník ministerstva sociální péče), Praha. — Zprávy státního statistického úřadu Československé republiky. — Obzor národohospodářský, Praha. — Soziale Kultur, M. Gladbach. — Soziale Revue, München. — Dossiers de l'Action populaire, Paris. — Chronique sociale de France, Lyon.

Důležitost etiky v hospodářském životě.

Nebezpečnost hospodářských problémů současných.

Těžká nespokojenost panuje s hospodářskými poměry dneška.

A není to jen chvilkové rozčilení nebo výbuch nálady. Již po desíletí hučí nespokojenost temně v lidstvu; jako obtížná vleklá nemoc ztrpčuje život veliké části lidstva.

1. Z řad *dělnictva* znějí tyto obžaloby proti dnešnímu řádu nejprudčeji: „Jsme vydědění. Jedni žijí v přebytku, druzí v nedostatku. Žijeme od rukou k ústům a nevíme, co snad s námi udělá nezaměstnanost zítra. My v práci ztravujeme své síly a taktak že uhájíme existenci sobě a své rodině, jiní bez práce mají důchody tak veliké. Všeobecné hlasovací právo nám přineslo zrovnoprávnění politické, ale rovnost politická je pro nás z velké části bez ceny, když hospodářsky jsme zcela závislí.“ — V kolika lidech dnes rozedírají duši tyto myšlenky!

Je pravda, ve třídě dělnické je nespokojenost se dnešním hospodářským řádem tak živá jako v žádné jiné skupině. Ale právě situace ve třídě dělnické padá na váhu mimořádně. Neboť netvoří tato třída v kulturních státech největší část obyvatelstva? Proto směle můžeme hleděti na poměry mezi ní v celku existující jako nikoli na něco výjimečného v životě dnešního lidstva, nýbrž jako na něco, co náleží k jeho podstatným rysům.

Nejsou však velmi těžké problémy hospodářské i v *ostatních třídách a stavech*? Nezápasí mnohé skupiny *živnostníků* o své bytí a nebytí? Nežije z ostatních živnostníků velká část v hospodářských poměrech svízelných? Není v současném *zemědělství* plno nebezpečných závad? Není ohro-

žován těžkými krisemi *průmysl*? Nemají svých vážných hospodářských bolestí i *veřejní zaměstnanci*? Nehrozí na př. přeplnění v povoláních *studovaných*?

Avšak jsou zde krvavé hospodářské problémy ne pouze uvnitř jednotlivých stavů a tříd, nýbrž i ve *vzájemném* jich poměru. Třída proti třídě. Stav proti stavu. Co jeden stav pokládá za svou nezbytnou existenční podmínku, v tom druhý stav vidí kruté ohrožení svého bytí a brání se...

K těmto vnitrostátním těžkostem hospodářským přistupují i hospodářské těžkosti *veřejnoprávních celků*. Není předluženost států, zemí, obcí, není daňové zatížení ve mnohých státech, není samočinné vzrůstání výdajů těchto korporací již tak povážlivé, že konce takové soustavy nemohou býti dobré?

K tomu těžkosti *mezinárodní*: Stát proti státu. Pronikavě se zdokonalující technika výrobní, která nutí k expansi, k hledání odbytiště v zahraničí, narážející tam na zájmy států jiných. Pro mnohé státy těžké břímě zahraničních dluhů. Nesvědomitě těžení z příznivé situace u těch států, na jejichž přírodní bohatství jsou jiné státy, zvláště průmyslové, odkázány.

A tak život dneška je nabit obtížnými hospodářskými problémy. Velmi mnoho lidí pod těmito hospodářskými poměry těžce strádá. Velmi mnozí cítí, že dnešní hospodářské uspořádání světa nemůže odpovídati plánům Božím. A jiní nedočkavě a revolučně žádají: „Zbourat nynější společenský řád! Potřeba změn radikálních! Nepomohou záplaty! Dokud nynější řád v podstatě zde bude, dotud nemůže být lépe!“

2. Tyto hospodářské potíže by za všech okolností nepřijemně dolehly na lidi. Což teprve v době naší, která, ztrativši do značné míry víru ve statky nadpřirozené, všemi svými silami a nadějemi *se přimkla jen ke statkům pozemským*! Žijeme v době přeceňování hospodářských hodnot. Jen od světa pozemského a jeho statků čeká veliká část lidstva své štěstí, — a naráží na nedostatek, na nesrovnalosti! Technika kolem člověka dělala divy a slibovala, tisíce duchů, vyzbrojených věděním a pomůckami, o nichž dřívější doby neměly tušení, pracuje na opatření časných potřeb člověka, reklama průmyslu a veškeren život vybičoval v lidech potřeby neščetné a bezedné — a velikou část těchto potřeb právě po pozemských statcích nosí v sobě člověk neukojenu a žíznivě křičící po ukojení! Pak není divu, že mu svět dnešní připadá

jako „soustava křivd, totiž nezasloužených předností a nezasloužených ústrků“.¹⁾)

3. Pohromou bylo dále, že toto zostření sociální otázky přišlo právě do doby, kdy lidstvo v pyšné důvěře ve všemohoucnost vědy *odmítlo zjevení* a rozum lidský sebevědomě sám převzal vedení lidstva. Lidstvo ztratilo se zřetele poslední cíl, jenž jediný umožňuje řešiti všechny otázky hospodářské s jediného hlediska a bez něhož hospodářský život se rozpadá velmi snadno v hromadu nesouvislých detailních problémů. Pak nutně ztrácí se zařazení jednotlivých složek hospodářského života ve společný rámec, mizí poměrnost, a bez ohledu na potřeby celkové snaží se zvítěziti anarchisticky složka proti složce, stav proti stavu, industrialisace proti zemědělství, zemědělství proti industrialisaci. A stále noví sociální proroci přicházejí s pouště a hlásají: „Já jsem čekáný sociální Mesiáš,“ a za každým dočasně běží lidstvo. A tak běhá lidstvo s pouště na poušť a vyčerpává své znavené síly.

4. Obtížná je situace také proto, že nemůže lidstvo z ní býti *vykoupeno, leda těžkými oběťmi*. Avšak tak nerada přináší veliká část lidstva oběti! — Přineseny musejí býti předně oběti se strany *vůle*. Dokud lidé v sobě nepřetaví osobního sobectví nebo kolektivního sobectví své třídy nebo stavu ve smýšlení spravedlnosti i ke stavům a třídám jiným, dokud bude ovládati jednotlivce a stavy a třídy smýšlení vlků („zmocni se všeho, čeho se zmocniť můžeš“), dotud hospodářské zápasy budou zápasy šelem. Ale když těžko odkládá sobectví již jednotlivec, oč tíže bývá to tolikráte možno kolektivitám!

Dále oběti se strany *rozumu*. Každá doba, každý stav, každá třída snadno je zatížena bludy, a v těch žije a pokládá je za samozřejmé pravdy, za něco přirozeného a nezměnitelného, a srdce převezme od rozumu tyto předsudky a zamiluje si je a lpí na nich. Jak těžko bývá kolikrát bourati předsudky stavu, třídy, vědecké školy, politické strany, národa! A věc nejpodivnější: mnohdy byl již i rozum usvědčen z omylů, a uznal, že jeho názory jsou přece jen předsudky, — ale srdce lpí na nich dál a zřící se jich nechce. A tak hynou často strany, třídy, stavy i národové na své předsudky: tak tuhý bývá život těchto bludů, tak těžkopádná a zdřevěnělá je přizpůsobitelnost člověka a skupin! — Tím nesnadnější konečně je toto osvobození z omylů *mi-*

¹⁾ Macek, Základy soc. pol., 234.

nulosti, že na základě názorů dřívějších byla vybudována i celá soustava institucí pracujících pro uskutečnění těchto myšlenek, a tento aparát je hnán automaticky svou vlastní silou a setrvačností vpřed, a kdo se chce zbavit oněch omylů minulosti, ten musí nejen reformovat nitra, nejen korigovat názory, nýbrž musí se účinně pustit i do svízelné přestavby těchto společných zařízení! — — — Platí plně i v životě hospodářském.

Je tedy dnes mnoho lidí, kteří cítí, že je nemožno, aby hospodářský život zůstal tak, jak dnes jest. Nehlásají tak jen agitátoři, kteří demagogicky pro své cíle zneužívají situace; tito agitátoři svým přeháněním jen kompromitují a ubíjejí myšlenku. Ale i lidé spravedliví jsou přesvědčeni, že dnešní hospodářský řád neuskutečňuje ve mnohém ohledu myšlenek Božích; že lidstvo se dostalo na špatnou kolej a po ní že sjíždí za strašného utrpení veliké části obyvatelstva; že toto vědomí utrpených křivd, skutečných i domnělých, se sbírá a hromadí v duších, a že k výbuchu dojíti musí, jako k němu došlo již v Rusku, jako oň byly činěny pokusy v Německu, Uhrách, Rakousku a jinde, jako jsou proň vytvořeny z veliké míry podmínky v celém kulturním světě. A v dnešním sociálním hnutí — i když zatíženém namnoze těžkými omyly a přehmaty — nelze nevidět i jednu myšlenku oprávněnou a velikou: živelní vzpouru utlačovaného ducha proti nespravedlivostem a chybám, kterými dnešní hospodářský řád zavaluje velikou část žijícího lidstva.

Proto před každým myslícím člověkem, který má smysl pro lásku a spravedlnost, vystupuje neodbytně otázka: Jaké stanovisko zaujmouti k základním hospodářským potřebám doby? Co o nich soudí Bůh, zjevení, křesťanská tradice, zdravý rozum? Mám se k těmto otázkám stavět netečně, či žádá Bůh po mně, abych v nich činně pracoval? Je potřebí reforem, a pronikavých reforem? Co je v nynějším řádu hospodářském dobrého a musí býti zachováno, co je špatného a musí býti odstraněno?

Ke všem povolaným činitelům volají poměry hlasem, jenž nezná ústupku: *Reforem třeba jest! A rychle! A pronikavých!* A všichni ti, kdo nesou odpovědnost za hospodářský a mravní řád, musí se podrobiti námaze, aby poznali, jaký je plán Boží v hospodářském uspořádání života, a musejí provést příslušné důsledky, i kdyby jim byly osobně sebe obtížnější!

Ale což, kdyby se přece ponechal poměrům volný běh? Což, kdyby rozhodující činitelé i nadále jen jako trpní svědkové přihlíželi, nezasahující regulačně do hospodářských poměrů? — Kdyby se měly vyvíjeti věci tímž směrem jako dosud, pak dříve nebo později katastrofa jest neodvratná. Láva v sopce nahromaděná a žhavá by čekala jen na vhodnou hodinu a vychrlila by se a zaplavila celý kraj!

Vynikající francouzský jezuita A. Bessières vyjádřil tuto vážnou výstrahu ve formě sociálního románu „L'Agonie de Cosmopolis“. Popisuje tam průmyslový kraj, v němž všechny typické znaky moderního průmyslového města jsou plně rozvinuty: kapitalismus, jdoucí jen za ziskem, oslněný úspěchy technickými i hospodářskými, v přepychu i prostopášnostech utrácející své pohádkové zisky. Jemu po boku dělnictvo, zotročené a vykořisťované, vytržené z kořenů, bez domova, bez majetku, propadlé pauperismu, otupělosti a podzemními vlivy zbolševisované. Někteří továrníci chtějí mírniti dělnickou bídu a chtějí jim ulehčiti existenci dělnickými domky, rodinnými přídavky, dělnickým pojištěním, dělnickými pensemi. Ale je již pozdě. S pohnutím katolický kněz, který to vše pozoruje, klade si otázku: „Kdo vyhraje? Kristus či mamon, encyklika *Rerum novarum* či evangelium Karla Marxe?“ A známý jeho inženýr, zasvěcený do poměrů a zvláště do mentality dělnictva, mu odpovídá: „Už jste se zpozdlí, a abyste mohli dojíti včas, byli byste musili trojnásobně svůj krok zrychlití. Lev XIII. dal signál k běhu v r. 1891... Několik hubených čet následovalo... a ztratili jste boj, v němž běželo o získání nebo ztrátu davu dělnictva...“ Přišel komunistický výbuch, vše ztraceno... Čí vinou?²)

Kdo má povinnost spolupracovati o uskutečnění lepšího hospodářského řádu.

Literatura. Kromě příslušných partií ve spise výše uvedených.

K otázce církev a spravedlnost v hospodářském řádu.

Chénon E., *Le Role Social de l'Eglise*, Paris 1921, partie *L'Eglise et les Questions Economiques*, 225 — 294. — Coulet P., *L'Eglise et le Problème Economique*, Paris, b. r. — Pesch H., *Die soziale Befähigung der Kirche*, Berlin ³1911. — Hammerstein L. v., *Winfrid oder Das soziale Wirken der Kirche*, Trier ³1890. — B. Vašek, *Z problémů dnešní společnosti*, Olomouc 1926, 132 — 138. — Grégoire L., *Le Pape, les Catholiques et la Question sociale*, Paris ⁵1921. — Garriguet L., *La valeur sociale de l'Evangile*, Paris 1914. — Rost H., *Die Kulturkraft des Katholizismus*, Paderborn, ⁴1930, oddíl *Katholizismus und Wirtschaftsleben*, 156—205. — Steinmann A., *Jesus und die soziale Noth der Gegenwart*, Paderborn ²1929. — Rohr. I., *Die soziale Frage und das neue Testament*, Münster i. W., 1930. — Ryan J. A., Johnson F. E., *Industrial Relations and the Churches*, Philadelphia 1922. — Duthoit E., *Vie Economique et Catholicisme*, Paris, b. r. (asi 1925). — Z protestantských prací zvl.

²) A. Bessières, *L'Agonie de Cosmopolis*, Paris 1930, passim, zvl. 25.

Bednář F., Snahy o řešení sociální otázky v novodobém protestantismu, v Praze 1923. — A. F. J. Johnson, The social Work of the Churches, New York 1930.

1. Nebylo nikdy sporno, že o zlepšení hospodářských řádů mají povinnost pracovat *jednotlivci*, pokud k tomu mají potřebné předpoklady. Je příkazem lásky, abychom bližního milovali jako sebe. Ale když postarám se bližnímu o trvalý zdroj práce, to je — nehledě k případům, kdy je na př. neschopen práce — větší čin lásky, než když mu dávám jen almužnu nebo dokonce, než bych mu dal jen almužnu čas od času. Když se postarám o příležitost k výdělku pro celý kraj, je to větší skutek milosrdenství, než kdybych živil jen tu neb onu chudou rodinu. Když v potu tváře hledám pro vyrobené zboží dobré odbytiště a tím zabezpečuji zaměstnanost průmyslovému odvětví, když zdokonaluji zemědělství, výrobu a dopravu, aby naše zboží bylo schopno soutěže na světovém trhu, je to dokonalejší řešení lásky k bližnímu, než kdybych mohl přispěti k takovému předejití nezaměstnanosti, ale neučinil to a omezil se jen na podporu nezaměstnaných. Každý v rámci svých podmínek má povinnost uplatňovat se v hospodářském životě, má si býti vědom, zda použil ku prospěchu lidstva všech těch statků hospodářských, které mu Bůh svěřil, či zda snad hřivnu lenošně zakopal nebo sobecky chtěl z ní těžit jen výlučně sám. Kdo této povinnosti ke svým bližním nesplní, ten se nesmí diviti, že jej život smete.

Bylo kletbou šlechty ve veliké části, že se odcizila potřebám života, žila sobě, spoléhala na svá privilegia, život smetl ji i její privilegia, s viníky pykali i nevinní. To je osudnou kletbou dnešní inteligence, že životu a jeho potřebám se odcizuje, že svého vědění nestaví do služeb živelních potřeb lidstva — toť jedno vysvětlení, proč v demokracii inteligence hraje úlohu často jen podružnou a proč rozhodující slovo často mají samoukové, kteří svým předběžným vzděláním se oněm inteligentům daleko nevyrovnaají. Nesplnění úlohy, již Bůh, skýtaje jisté podmínky, mlčky na člověka vložil, bývá často vytrestáno již životem samým. Čím příznivější podmínky, tím sociální odpovědnost větší. Arci splnění musejí svou hospodářskou úlohu i ti, kdož v hospodářském životě jsou jen prostou buňkou.

2. Dnes není již sporno, že důležitým iniciátorem v zlepšování hospodářského života má býti i *stát*. Spornou byla tato otázka pro velikou část XIX. století, pokud tvrdošíjně se chtělo udržeti učení, že stát nemá býti leda hlídačem právního řádu, do hospodářského života že však činně zasahovat nemá. Bude o tom řeč později. Zde pouze poznamenávám, že dosud sice zůstává — a ve zdravém hospodář-

ském uspořádání vždy zůstane — v hospodářské činnosti hlavní a rozhodující úloha jednotlivcům a dobrovolným svazkům, že však dnes prostě není již možno, aby na tomto poli nevystupoval jako nezbytný vyrovnatel protichůdných zájmů i jako přímý iniciátor, ba ve mnohém případě přímo i jako nositel hospodářské funkce, stát.

3. Popírají však mnozí, že by do těchto otázek směla a musila mluvit i *církev*. Když již mnozí i etice upírají rozhodující slovo v hospodářské činnosti, pak tím více musí zamítati i pravomoc církve.

Avšak církev zde nezadatelná práva má a je nespravedlivostí i zkázou odsud ji vylučovati.

I. Předně, jak dokázáno,*) otázka hospodářská je do značné míry otázkou mravní. Ale církev je nejповolanější autoritou, kdekoli běží o problémy morální.

Dobře psali biskupové němečtí ve svém pastýřském listu společném z Fuldy 20. srpna 1900: „Říká se, že mravní předpisy přirozeného zákona mají stačiti jako norma v hospodářských otázkách. Ale této normě chybí jistota, přesnost a především autorita; neboť vzhledem k obsahu a závaznosti přirozeného zákona vyskytují se pochybnosti a názory navzájem si odporující, a není soudce, který by ve sporu názorů mohl rozhodnouti s autoritou, před níž se musí každý skloniti. Jednotlivci i sdružení *byli by takto zbaveni v záležitostech mravních bezpečné normy, která je v tomto případě tím nutnější, protože, jak zkušenost ukazuje, zde pracují i lidské sklony a vášně, které je těžko přinutiti k mlčení.*“¹⁾

a) Dvojí službu prokazuje křesťanství sociálnímu životu. Předně skýtá člověku *správnou orientaci v základních otázkách životních*. Od křesťanství přejímají direktivy spravedlnost a láska. Bůh je jím stavěn do popředí jako sociální centrum, na němž vše se musí orientovati, i práce hospodářská. Církev je maják, v jehož světle možno bezpečně pracovati, i když temnoty se rozkládají nad světem. Bez náboženské orientace bloudí národ i jeho hospodářství. — A tím neocenitelnější je tato služba křesťanství, čím více myšlenkový chaos uvádí lidi ve zmatek.

Ale církev činí více. *Vychovává svědomí*, aby sociálně cítilo, zbystruje je, aby lehce postřehlo každou chybu proti povinnostem vůči jiným, pěstí v něm obětavost pro celek i pro bližní jednotlivé. Kde schází svědomí, tam společenský život bude pln tvrdostí, tam sobectví i nejlépe myšlených institucí bude zneužívatí ve svůj prospěch. Kde křesťanství

*) Lev XIII., Graves de communi, Lettres VI, 212.

¹⁾ Cituje Guítton, Pour Callaborer, 41.

nezjemnilo svědomí, tam málo spraví zákony proti přepychu, lichvě a p. Kde pravé křesťanské smýšlení v duších vypěstěno, tam člověk bude mít sílu provést i radikální potřebné reformy, i když budou vyžadovati těžkých osobních obětí; svědomí takové nedá pokoje duši, dokud její víra se neveleje ve skutky, dokud víra z nitra se nepřeleje i do zevnějšího světa. Této výchovné stránky církve nelze dosti zhodnotiti.²⁾

Této pomoci náboženství potřebuje hospodářský život *zvláště nyní*. Neboť jest úkolem hospodářské činnosti, aby opatřila lidstvu v dostatečné míře hmotné statky, potřebné k pozemskému blahobytu, a aby se postarala, by tyto statky byly spravedlivě rozděleny. Nikdo rozumný nemůže říci, že taková úloha hospodářská je snadná i za okolností normálních. Nesmírně nesnadná je teprve nyní, kdy statky přírodní byly po nejedné stránce dřívějšími pokoleními částečně spotřebovány; nyní, kdy vzrostla populace; kdy náročnost lidí proti dřívějšímu byla podstatně zvýšena; kdy do rozdělení statků a příjmů vnikly nespravedlnosti; kdy sobectví v duších tak osudně zasahuje do hospodářského řádu. Zde přirozené síly lidské prostě nestačí na to, aby vnesly nápravu. A protože v nitrech lidských je jeden z nejdůležitějších činitelů hospodářských, a nic nedovede v duších pracovati tak účinně jako náboženství, — pak bylo by krajně nemoudré v této kritické hospodářské situaci odmítati pomoc, již přináší Kristus. Vždyť na př. každá ctnost, správně chápaná, je nejen účinným prostředkem pro život posmrtný, nýbrž je požehnáním i pro život časný; a i když na prvý pohled se zdá, že ctnost ukládá jenom oběti, běží zde vždy jen o to, aby potlačeny byly potřeby nižší, aby tím více získaly potřeby vyšší. Nic nedovede skýtati — i pro činnost hospodářskou — pohnutky tak působivé a vyrovnané a zušlechtěné jako křesťanství. Nic nedovede tak krotiti různé pudy a sklony a náruživosti, které tak strašně pustošívají a deformují a hubí hospodářský život, jako křesťanství. Nic nedovede stupňovati síly člověka jako milost Boží. A konečně — last not least — i o hospodářské činnosti platí: „Nestaví-li Hospodin domu, marně se lopotí, kteří jej stavějí“ (Žalm 126, 1).

b) Křesťan lehce uzná také další důvod: Každá činnost křesťanů má směřovati — i když ne vždy s jasným a určitým vědomím, což by bylo nad lidské síly — tož aspoň jaksi svou vlastní tíží k cíli nadpřirozenému, musí takřka býti přesa-

²⁾ Sombart, Der Bourgeois, 311 — 314.

zena do říše nadpřirozena, musí býti vykonána silami a prostředky nadpřirozenými. Kristus pak ustanovil církev za rozdatelku těchto svých milostí. I činnost hospodářská je činností lidskou. Proto ani ona by nesplnila svého velikého cíle, kdyby se postavila mimo vliv církve. Není možno dosíci nadpřirozeného cíle, když nadpřirozené síly se odmítají.

c) Církev má však na spravedlivém uspořádání hospodářských poměrů veliký zájem i proto, že jejím nejvýznamnějším úkolem je spása duší, a neblahé hospodářské poměry velmi často jsou nebezpečnou překážkou této spásy. Bude o této otázce jednáno níže podrobněji, zde zatím se spokojí s tímto výrokem učeného belgického jesuity Mullera: „Pro velmi veliký počet dělníků hospodářské poměry, v nichž žijí, jejich výchova, společnost, prostředí, jsou takového rázu, že *lidsky mluvě a bez zvláštního zásahu milosti spása je jim nemožna*. Toto zjištění zahrnuje v sobě odsouzení naší současné sociální organisace, neboť musíme se na problém dívatí s hlediska věčného cíle lidí a ne pod zorným úhlem jejich zájmů pozemských.“ A pak cituje anglického spisovatele Bannistera: „Okolnosti a zevnější poměry mívají často na náš duchovní a mravní rozvoj hlubší vliv, než sami tušíme; a když tyto poměry jsou takové, že činí mravní a náboženský život prakticky nemožným, je nespornou povinností každého křesťana, aby udělal vše, co je v jeho moci, aby tyto poměry byly změněny.“³⁾ Podobně profesor Szimaňski: „Když hmotné poměry životní tak připoutají a přikovají rozum a vůli k zemi, že tyto mohutnosti cele budou zabrány jenom zápasem o život, pro život náboženský mnoho místa nezbude.“⁴⁾

d) Konečně i proto je nutno náboženství zjevené v hospodářském životě, že statky hospodářské — jako všechny statky stvořené a pomíjející — nedovedou přinéstí pravé štěstí člověku. Ani množství pozemských hodnot, ani divy hospodářské techniky, ani „služba lidstvu“, ani utilitaristické „největší štěstí největšího množství“ nemohou trvale a plně zasytiti touhy lidské duše. Ta pro nekonečné dobro je stvořena, a jen nekonečné dovede ji ukojiti a to, co jest cestou k tomuto dobru. Nebudu zde tohoto důkazu rozváděti. Věnoval jsem této otázce celou knihu, k ní zde odkazuji.⁵⁾

³⁾ Muller, Nos Responsabilités Sociales, 59.

⁴⁾ Szimaňski, Zagadnienie społeczne, 50.

⁵⁾ Vašek, Moderní člověk, Olomouc 1919.

Po těchto důvodech je nám jasno rozhodnutí svaté Stolice z 5. června 1929: „Nelze bráti v pochybnost kompetenci církve v takových (t. j. sociálních) otázkách pod záminkou, že běží o zájmy čistě hospodářské. Lev XIII. prohlásil tuto kompetentnost, když, mluvě v encyklice *Rerum novarum* o vztazích mezi zaměstnavateli a dělníky, zdůraznil: „S jistotou přistupujeme k řešení této otázky a u vědomí své plné pravomoci.“ Rovněž Pius X. v encyklice *Singulari quadam* z 24. září 1912 řekl: „Otázka sociální a sporné záležitosti, které se k ní poutají, na př. povaha práce a délka pracovní doby, určení mzdy, stávky, nejsou záležitostmi čistě hospodářskými, a není možno je tedy řešiti tak, že by se vyloučila při tom autorita církevní.“⁶⁾

II. Aby však nedošlo k nedorozumění: církev nikterak nemíní rozhodovati o všech jednotlivých *konkretních* problémech hospodářského života: na př., jak vysoká má býti cena jednotlivých výrobků, jak má býti vypracován zákon na řešení bytové krise, mají-li býti, po případě v jaké výši mají býti cla na jednotlivé druhy zboží, jak mají býti prováděny jednotlivé bursovní obchody. To jsou otázky podrobné, technické, které musejí býti přenechány odborníkům. Takového vměšování by ani státy církvi netrpěly. Jejím posláním je *probouzet a udržovati v bdělosti živé křesťanské sociální svědomí*, aby vycítilo, co po něm Kristův zákon za daných okolností žádá a mělo také ochotu a sílu potřebné opatření provést. Nebo vyjádřeno slovy Cathreinovými: „Ve shodě se svým posláním nemůže církev dělati nic jiného, leda že vždy znova hlásá zásady spravedlnosti, lásky k bližnímu, čistoty, poslušnosti k zákonné autoritě atd., svými morálními prostředky přidržíje lidi, aby tyto příkazy zachovávali, a zprostředkuje jim milosti Kristovy k tomu potřebné.“⁷⁾

Sr. velmi důležitá slova P. Nell-Breuninga, pronesená při stanovisku ke konkrétnímu případu, ale platnosti zásadní: „S hlediska katolické morálky nevidím námitky, proč by se obcím nemělo přiznati docela všeobecné oprávnění k vyvlastňování, ovšem jen když je výkon tohoto oprávnění vázán na určité, přesně vymezené předpoklady a zůstává omezen na případ skutečné nutnosti... Co se týče použití práva zásahu do vlastnictví v jednotlivém případě, běží v podstatě o zjištění situace, zda v tomto případě jsou dány podmínky, by takový zásah byl skutečnou nutností. *Otázku takového zjištění podmínek a otázku zásady nutno vždy od sebe dobře rozlišovati.* Konec konců nelze ani otázky o zásadní nutnosti práva obcí (nebo státu) zasahovati do vlastnictví ani nutnost jednotlivého zásahu rozhodovati prostředky theologického zkoumání a zdůvodňování, nýbrž jen hodnocením velmi složitých daných skutečností a mimořádně spletitých vztahů příčin a účinků do sebe mnohostranně zasahujících. Moralista

⁶⁾ S. Congregatio Concilii, text reprodukuje podrobně Guittou, *Pour Collaborer*, Paris 1930, citov. místo na str. 14.

⁷⁾ Cathrein, *Sozialismus und Katholizismus*, 1929, 46, str. 49.

theolog má jako takový se především obíratí otázkou, *zda* taková nutnost, *je-li* dána, ospravedlňuje vrchnostenský zásah . . . Kde a kdy a v jaké míře je tato nutnost dána, to nerozhoduje moralista theolog jako takový; o tom se nechá informovati od znalců a od odborníků, leda že by snad sám právě náhodou ve své osobě toto odbornictví spojoval s odborným vědeckým morálně-theologickým. Ale i v tomto případě bude svědomitě rozlišovati vědomosti národohospodářské, na jejichž podkladě buduje své morálně-theologické úvahy a rozhodnutí, a tyto morálně-theologické úvahy a rozhodnutí samy. Při tom je ještě jeden důležitý rozdíl, který zde padá na váhu. Morálně-theologické zásady a z nich vyplývající zásadní rozhodnutí budou moci velmi často činiti nároky na úplnou jistotu; při posuzování, zda jsou předpoklady dány, v nescíslných případech se nedostaneme nad dobře zdůvodněnou pravděpodobnost. Proto také musí morálně-theologické rozhodnutí v jednotlivém případě učiněné býti zaklausulováno obyčejně četnými „jestli“ a „ale“.⁸⁾

To jest ostatně stálá nauka církve. Tak Soto: „*Praeter negotiatores rari sumus, etiam inter Scholasticos, qui facta ipsa intelligamus. Quamobrem non possumus circa ius ipsum non hallucinari.*“⁹⁾ A Lessius: „*Utrum lucrum sit moderatum an modum excedens, non est Doctorum determinare sed proborum virorum in arte illa peritorum.*“¹⁰⁾ Jinak se snadno dospěje, jak praví profesor Fr. Keller, k „hospodářskému romantismu.“¹¹⁾

III. Několik důležitých důsledků vyplývá z této nauky.

a) Bylo by osudné, kdyby představitelé církve v otázkách hospodářských se chovali netečně a trpně. Otázky ty patří k nejoblavějším potřebám doby, desinteresovati se na jejich řešení s poukazem, že jsou to otázky hmotné, by znamenalo kompromitovati křesťanství, vydávati je v pověst, že je pro palčivé potřeby veliké části lidstva věcí bezcennou. Křesťanství se musí legitimovati i na choulostivém poli hospodářském svou nesmírnou životodárnou silou, kterou mu dal Kristus. Musí prokázati, že je nezbytnou solí země. Musí přivésti k mlčení obvinění, že na př. učení křesťanské o účtování po smrti „ochromovalo reformní odvalu křesťanských reformátorů“, kdežto utilitarism se svou zásadou „nejvyšší štěstí nejvyššího počtu“ „pohání k úsilovné stejné

⁸⁾ Nell-Breuning, Kirche und die deutsche Bodenreform, Gladbach-Rheydt, 1930, 10 nn.

⁹⁾ Soto D., De iustitia et iure, 1. VI. qu. 11 a. unicus, Antuerpiae 1567, 210.

¹⁰⁾ Lessius L., De iustitia et iure et ceteris virtutibus cardinalibus, 1. 2 c. 22. dub., 6; tak uvádí text Nell-Breuning, Grunzüge der Börsenmoral, 71; ale v Lessiovi jsem na uved. místě tohoto textu nenalezl.

¹¹⁾ Viz Nell-Breuning, Grunzüge der Börsenmoral, Freiburg 1928, 7.

jako promyšlené činnosti velkou většinu dnešních sociálních reformátorů.“¹²⁾ Představitelé církve musejí si býti vědomi pravdivosti slov, jejichž moc dosud nevystydla, ač byla napsána již před 80 lety: „Církev slábne, kdykoli se odcizuje životu národa... Mohutní a zmlazuje se, jakmile zase vstupuje v bezprostřední styk s lidem a jeho praktickými potřebami.“¹³⁾ Kněží musejí mít na paměti slova v. Vogelsangova: „Klerus musí býti nositelem a zprostředkovatelem ideálnosti v národě. Bez ideálního prvku přechází každý národ v hnilobu.“¹⁴⁾ Musí mít na paměti vážná slova vynikajícího dominikána P. Ruttena, pronesená k nastávajícím kněžím: „Lidé, jimž se máte zasvětit, mají tělo právě tak jako duši, a musejí se tedy obíratí zájmy časnými i věčnými. Při své působnosti nemáme práva trhatí od sebe, co Prozřetelnost nerozdělila při stvoření. Vy jistě svědomitěji než jiní lidé budete dbátí zákona hierarchie hodnot, zabývající se především dušemi. Ale právě v zájmu spásy duší nesmí se nikdy zapomínatí na vliv prostředí na jednotlivce a na hluboký vliv mravních momentů na momenty hmotné a momentů hmotných na život mravní. Právě protože theologie je pro kněze královnou věd, nesmí býti královnou bez poddaných a bez družiny.“¹⁵⁾

b) Druhý důsledek náboženský. Právě když se provádějí křesťanské zásady v hospodářském životě, získává se nový důkaz božskosti a pravdivosti křesťanství. Neboť jak praví slavný národohospodář Bedřich List: „Není lepšího důkazu pro božskost křesťanského náboženství než to, že jeho nauky a zaslíbení jsou v dokonalé shodě s požadavky hmotného i duchovního blaha lidstva.“¹⁶⁾ Nebo slovy národohospodáře W. Roschera: „Žádné lidské zařízení nesnese svých nejkrajnějších důsledků; zrovna tak žádná lidská životní moudrost, protože vždy — ať již ve větší neb menší míře — je zatížena bludem a hříchem. Kdybychom chtěli uvéstí v soustavu zásady nějakého zbožňovaného genia a kdybychom tuto soustavu rozšířili na všechny lidi, jaký nehorázný, nemožný svět bychom z toho dostali! Jen právě křesťanství snese svou plnou důslednost; svět by se stal nebem, kdyby

¹²⁾ Macek, Základy soc. pol., 75, 76.

¹³⁾ W. H. Riehl, Land und Leute, Stuttgart IV. Aufl., 1861, 324.

¹⁴⁾ W. Klopp, Die socialen Lehren des Freiherrn Karl von Vogelsang, St. Pölten 1894, 493, 494.

¹⁵⁾ Ruttén, Manuel d'Études et d'Action Sociales, 1930, 21, 22.

¹⁶⁾ F. List, Das nationale System, 1851, 133, cituje Pesch, Nationalökon., 2. Bd., 281.

tato důslednost byla na světě plně uskutečněna. To je nejbezpečnějším důkazem jeho věčnosti a božskosti.“¹⁷⁾

c) Důsledek třetí: Taková činnost lásky bude i posilou víry. Ne pouze, že u lidí stojících mimo náboženský život umlknou nesmiřitelné námitky, jako: „Nám chudým hlásají evangelium trpělivosti a kříže, s bohatými zasedají k hostině.“ Nýbrž posilněna bude víra i v řadách náboženských. Neboť nikdy nezkvétá víra tak radostně, jako když je živena velikou láskou. A umírá nebo aspoň stydne víra, když ji opustila láska. Láska je živitelkou víry. A jednou z příčin, proč je v dnešním světě tak málo víry, jest i to, že z lidských srdcí tak hustě se musila vystěhovati láska. A marně čekáme, že zase se vrátí do srdcí vypuzená víra, dokud se tam nevrátí láska. Je pravdivá věta, že až rozkvetete zase křesťanství, zase rozkvetete i láska. Ale pravdivá je i věta, že nerozkvetete křesťanství, dokud nerozkvetete svatá láska.

A tak katolíci „musejí nahlédnouti, že všechno zdůrazňování sociálně vízící hojivé síly náboženství Kristova je na tak dlouho prázdňým mluvením a pouhým úderem do vzduchu, pokud k tomu nepřistoupí *probuzení náboženství Kristova*, náboženství lásky k Bohu a k bližnímu, napřed v srdcích, pak v činném životě vyznavačů křesťanství. Tito jednají v lidském soužití dnes ještě jako individualisté, jako lidé, myslící stále na své „já“, to jest jednají ještě beznábožensky.“¹⁸⁾

Etika v hospodářském životě.

1. Její nepostradatelnost.

Literatura.

Viz příslušné partie v dílech všeobecných, výše citovaných. Dále: Pesch H., Ethik und Volkswirtschaft, Freiburg i. B., 1918. — Ratzinger G., Die Volkswirtschaft in ihren sittlichen Grundlagen, Freiburg i. B., 1881. — Toniolo G., Scritti scelti, Milano 1921, oddíl L'elemento etico nelle leggi economiche, p. 29—52. — Bráf A., Lísty o studiu národohospodářském, stať čtvrtá, v Bráf A., Život a dílo, II, 110—123. — Walter Fr., Socialpolitik und Moral, Freiburg i. B., 1899. — Foerster F. W., Technik und Ethik, Leipzig 1905. — Ellwood Ch. A., Christianity and Social Science, New York 1923, 63 — 161. — Hobson J. A., Economics and Ethics, Boston 1929. — Florence S., Sociology and Sin. A plea for exclusion of

¹⁷⁾ W. Roscher, Geistliche Gedanken eines Nationalökonomen, ²1896, 48; cituje Pesch tamže 645.

¹⁸⁾ Pieper, Kapitalismus und Sozialismus als seelisches Problem, 1924, 72. Sr. Jostock, Der Ausgang des Kapitalismus, 1928, 293, 294.

Uplift from Economics and Political Sciences. New York 1929. — Schmol-
ler G., Ueber geistige Grundlagen der Sozialpolitik und der Volkswirt-
schaftslehre. Leipzig 1904. — Brentano L., Der wirtschaftliche Mensch
in der Geschichte. Leipzig 1923. — Fonsegrive G., Morale et Société. Paris
1907. — Baudrillart H., Philosophie de l'Économie politique. Des rapports
de l'Économie politique et de la Morale. Paris 1883. — Lemarie, La mo-
rale des affaires. Précis d'une morale économique. Paris 1928. — Gaultier
P., La leçon des mœurs contemporaines. Paris 1930.

Má však v hospodářské činnosti a národohospodářské vědě nějakou rozhodující úlohu také etika? Či má být provedena rozluka mezi oběma obory, hospodářská práce a hospodářská věda má se emancipovati od vlivů etických, vyhlásiti se autonomní a zaříditi své badání a svou praxi jenom podle svých vlastních potřeb, bez ohledu na normy etické?

1. Ze světa praktiků od veliké části jako odpověď pokrčení rameny a studená slova: Business is business. Business is not philanthropy. Affaire c'est affaire. Geschäft ist Geschäft. Výtečný znalec smýšlení v těchto kruzích píše o nich v době vyvrcholení kapitalismu, na počátku XX. století: „Je směšné dnes ještě v kruzích podnikatelských — i v těch, které si navenek ještě uchovaly židovskou nebo křesťanskou zbožnost — počítati s nějakým podstatným vlivem staré víry na podnikatelskou činnost. Víra se dnes stala záležitostí výhradně pro neděli. Každodenní všední život je určován zcela a úplně novým směrem ducha.“ Pravidlem, že je, že „život se utváří naturalisticky.“¹⁾ Ale týž učenec se vyslovuje také pro očistu národohospodářské teorie od etiky, a najdete v jeho díle stesk do „unselige Ethisierung der Wirtschaft“.²⁾ Podobně si stěžují národohospodáři jiní. Zaleski vytýká, že ve středověku „spojení hospodářské vědy s etikou znesnadňovalo rozvoj této vědy: objektivního pozorování a objasnění příčin. To, co býti má, zatemňovalo to, co jest i co býti může“.³⁾

Na doklad, jak se o to usiluje, aby vliv etiky v národohospodářské vědě byl vymýcen, stůjtež zde některé výňatky z díla, které v r. 1929 bylo vydáno výslovně s tím úmyslem, aby se očistila hospodářská věda od etiky. Podtitul díla zní: „Obhajoba názoru, že etiku nutno vyloučiti z národního hospodářství a politických věd.“ Autorem je nikoli nějaká pokoutní osobnost, nýbrž profesor národního hospodářství na universitě v Birminghamu, P. Sargant Florence.⁴⁾

1) Sombart, Hochkapitalismus, 27.

2) Sombart, tamže 140.

3) Zaleski, Idea slusznej placy, 13, cituje Szimański, Zagadnienie społeczne, 44 p.

4) S. Florence, Sociology and Sin. A plea for exclusion of Uplift from Economics and Political Sciences. New York, 1929.

Celá kniha není než bojem proti obvyklé cestě, když se z předpokladů o lidské přirozenosti vyvozují zásady pro hospodářskou práci, z těchto zásad pak důsledky další a další. (Str. 60, 61.) Takové předpoklady bývají často neprokázané a subjektivní (28, 29), vyvolávají v duši zaujatost, takže znemožňují nestranné pozorování a úsudky o hospodářských skutečnostech, neb aspoň je velmi ztěžují (47). Lhostejno, zda se těmto předpokladům říká na př. ideály vychovatelské, vlastenecké, třídní, politické nebo náboženské (48). Takové etické předsudky působí na vědeckou práci tak zhoubně, že je možno mluvit o falšování vědecké práce etickými předsudky (41), že „sociální věda myslící v rámci etiky je Babylonem rušivých, matoucích schemat, kde nutno se navždy vzdát naděje na uspořádaný pokrok, na nějž jsme si zvykli při přírodních vědách, které postupně, krůček za krůčkem, odkrývají pravdu“ (89). Ano, etické předsudky jsou pravděpodobně vinny tím, že hospodářská věda je dosud, i s vědou politickou a sociologií, na tak nízkém stupni vývoje (21). Hospodářská věda musí si vynutit, aby i v ní se mohla plně uplatnit „konstruktivní amoralita“ (81), musí pozorovat, zkoumat, své počiny pronášeti bez jakéhokoli etického přibarvení, její představitelé musí hledat fakta, ne chyby (90). Etické hodnocení ať se, když je třeba, provádí též, ne však v národohospodářské vědě, nýbrž v nějaké disciplíně jiné (89n). Ani národní hospodářství nesmí být tím, čím je dnes ještě věda politická: nikoli střízlivou vědou, nestranně pracující empirickými metodami, nýbrž „kohoutím zápasišťem morálních citů“ (80). Proto očistit hospodářskou vědu od etiky!

A když i někdy v národohospodářské vědě se o etice mluví, pak nebývá to vždy ve smyslu nezměnitelných, objektivně platných zásad tvořících zákon přirozený a z něho vyplývajících důsledků, nýbrž relativistická etika moderní: ne etika ukládající hospodářskému životu své suverénní normy, nýbrž etika žijící a dýchající z milosti hospodářského života:

„Jiným důležitým momentem ve vývoji jest úpadek dogmatické etiky a vzrůst etiky pragmatické, sociální... v souhlasě s myšlenkou, že pojmy práva a křivdy jsou sociálními produkty a dítkami doby a místa. V takové etice nejdůležitějším krokem při řešení problému, jak si počínati, jest zjišťovati, jaké následky a možnosti jsou obsaženy v daném rozhodnutí; jinými slovy dělati právě to, co jest úkolem hospodářství, pokud běží o jednání. Takto hranice mezi činností hospodářskou a etikou padá, a to ne v tom smyslu, že by hospodářská činnost a hospodářská věda přejímaly zásady dogmatické etiky, nýbrž že etika se stává vědeckou a nedogmatickou“.⁵⁾

Anebo etické zásady se pokládají nikoliv za dílo rozumu, nýbrž subjektivního citění:

Vždyť etika hodnotí. Ale „hodnoty dovedou vycítiti jen omilostnění lidé a v hodnoty uvěří jen ti, kdo jsou stejného smýšlení. Hodnoty se přenášejí — docela iracionálně — s člověka na člověka, a to v důsledku

⁵⁾ J. M. Clark, Recent Developments in Economics, ve sborníku Recent Developments in Social Sciences, Philadelphia 1927, 234.

nevyzkoumatelné moci osobnosti. Místo důkazu nastupuje láska, z lásky však vyrůstají následovníci. Pro hodnoty se *žije*, pro hodnoty se *umírá*, když je toho třeba. Ale hodnoty se *nedokazují*.“⁶⁾

2. Než budu dokazovati nutnost etických norem v práci a vědě hospodářské, pokládám za nutno zdůrazniti, že zde se nepomýšlí na to, aby hranice mezi touto obojí vědeckou disciplinou byly setřeny. Etika má svůj úkol, hodnotí činy lidské s hlediska posledního cíle člověka. Národní hospodářství obírá se činností lidskou, pokud tato opatřuje a rozděluje hmotné statky, potřebné k pozemskému blahobytu lidu. Může býti někdo výtečným odborníkem v hospodářské etice, a jako národní hospodář by žalostně ztroskotál; může býti někdo velmi úspěšně činný na hospodářském poli, ale jeho názory etickohospodářské jsou naprosto neudržitelné. Když mluvím o nutnosti etické orientace, tím nemyslím rušiti samostatnost práce národohospodářů, ani nemyslím, že jim stačí již hlediska exklusivně etická a že nemusejí tedy dbáti žádných hledisek jiných. Nepodceňuji důležitosti výrobní techniky, zbožiznalství, úsilí o zdokonalení dopravnictví, nepodceňuji ani důležitosti nejrozmanitějších institucí sociálních. Myslím tím jen toto: Jako fysik pracuje neodvisle od matematiky při svých pokusech, ale nesmí se proviníti proti požadavkům matematiky při svých pokusech, když počítá, jako občan některého státu smí volně pracovati ve svém povolání, ale při tom musí se pohybovati v rámci zákonů v onom státu platných, tak i já mám široké pole volnosti, abych na něm provozoval svou hospodářskou činnost podle svého dobrozdání a třeba s vysokou erudicí, ale tato činnost nesmí býti v rozporu s mým posledním cílem a s ostatními normami, které mi Bůh stanovil.

3. Stačí jen naznačiti úvahy, z nichž vyplývá správnost našeho stanoviska:

Činnost hospodářská jest činností člověka. Ale ve *veškeré* své činnosti podléhá člověk mravnímu řádu; tedy i v činnosti hospodářské. Kde je člověk, tam je svědomí; kde je svědomí, tam smí a musí mluvíti etika.

I psychologické pozorování *přirozenosti* člověka nás k tomu poznání vede: „V člověka jako jeho věčná, nezničitelná výbava je vloženo mravní uschopnění — schopnost vycítili mravní dobrotu neb špatnost činů... Tato schopnost je předpokladem každé hospodářské činnosti, každého

⁶⁾ Sombart, Die drei Nationalökonomien, 1930, 83.

tvoření společnosti. Každá věda musí uznati jako danou skutečnost, že člověk je bytostí mravní.“⁷⁾)

Při žádném jednání nemůže člověk svléci se sebe tento charakter bytosti, posuzující skutky s hlediska mravní hodnoty.

Ani při jednání hospodářském není možno vytrhávati hospodářskou činnost z ostatní lidské činnosti a izolovati ji mimo ostatní celek života.

S neočekávané strany přišlo v poslední době potvrzení této myšlenky, se strany, odkud věru nebylo čekáno. Národohospodářský spisovatel světového jména, J. A. Hobson, v posledním svém díle v tato slova shrnuje své vývody: „Hospodářská soustava jakožto objektivní soustava směnných statků a služeb může býti studována jakožto těleso v činnosti a učiněna předmětem statistického měření. Avšak ježto pokračuje badání s hlediska sociální filosofie k organické souhře činností a pohnutek v životě lidských společností, *pragmatická hodnota separované vědy, jejíž abstrakce jsou hříchem proti základním zásadám organické jednoty v člověku, ztrácí stále více na vážnosti* . . . Neboť je jasno, že je stále nesnadnější hájiti počínání, když se izolují tyto organické vespolečné vztahy jako úplně neodvislý obor lidské činnosti a udělá se z nich předmět separované vědy, když přece víc a více i obyčejná životní zkušenost i cit v člověku jsou svědectvím, že stále více se zpevňují styky mezi životem v povolání a práci a ostatními obory činnosti a zájmy, morálními, politickými, výchovnými, hygienickými a sociálními v širším slova smyslu. Toto stále více vzrůstající porozumění pro jednotu v životě a jednání nutně tedy vede k porážce názoru, že národní hospodářství je vědou separovanou. Stane se oborem studií, jejichž směr bude určován zájmem sociální filosofie.“⁸⁾)

4. Lidstvo nutně potřebuje, aby pokroky techniky v hospodářském životě i hospodářské vědě byly doprovázeny vzestupem mravním. Ničeho dnes není tolik potřebí, jako aby byla reformována nitra lidí. Nic není dnes tak nezbytno pro lidstvo, jako aby mělo co největší počet odborně vyspělých a *mravně vysoko stojících* zaměstnavatelů a co největší počet zdatných a *mravně elitních* dělníků a zemědělců. Bez této podmínky lidská civilisace a lidská chytrost a technika zahyne na svá vlastní vítězství . . . jako katem kapitalismu staly se na konec, až plně vyzrály, ty síly, které mu dopomohly k světovému rozmachu! Jest cosi, co možno nazvati: vnitřní logika věcí! A hospodářský život a hospodářská věda, vyloučily-li etiku, vedou nutně ke konečnému sebezničení a ke katastrofě lidstva!

Filosof Henri Bergson ve slavnostní řeči, když mu byla v Oslo udělována Nobelova cena, neznal Evropě říci důležitějších slov než tato: „Zkušenost ukázala stále zřetelněji, že ze zdokonalování sociálního apa-

⁷⁾ De Man, Zur Psychologie des Sozialismus, 188.

⁸⁾ Hobson, Economics and Ethics, 136, 137.

rátu nemusí vzcházeti automaticky mravní zdokonalení lidí žijících ve společnosti a rovněž že vzrůst hmotných prostředků, jimiž lidstvo vládne, může být příčinou nebezpečí, není-li doprovázen přiměřeným úsilím duchovním. — Stroje, jež jsme zhotovili, jsou umělými údy, jež se ochotně připojují k našim údům přirozeným, je prodlužují a tak zvětšují tělo lidstva. Aby mohla nadále pronikat toto celé tělo a řídit také jeho pohyby, měla by se rozšířit také duše; jinak rovnováha bude ohrožena a svět bude vidět, jak vznikají těžké nesnáze, problémy politické a sociální, které nebudou leda zevnějším výrazem nepoměrnosti mezi duší lidstva, která zůstala přibližně tak, jak byla, a tělem, jež enormně vzrostlo.“⁹⁾

5. Velmi často bývá v tvrzení o nutné neodvislosti národního hospodářství od etiky kus sebeklamu, *někdy* i neupřímnosti a vědecké nebo praktické nepoctivosti. Neboť jako není možno v čirém vzduchu vystavět dům, zrovna tak není možno bez základu nějakého světového názoru vyvíjet nějakou činnost. Každá hospodářská činnost vyplývá z jistého ducha, každá národohospodářská teorie vyrostla z jisté životní filosofie,¹⁰⁾ každá sociální instituce byla a jest dítkem určitého ducha.¹¹⁾ A často právě ti, kdož nejenergičtěji hájí „neodvislost národního hospodářství“, „soběstačnost národního hospodářství“, kdo se brání „drzému poručníkování etiky v hospodářství“, kdo nejhlasitěji volají „Business is business, Geschäft ist Geschäft“, právě ti často, když si jich pozorně všimneme, se ukáží jako vyhraněné typy naturalismu, positivismu a p. a teorie jejich jako přirozený důsledek těchto filosofických předpokladů.

6. A že by bylo pro národní hospodářství ponížením, když přihlíží k požadavkům etiky? Je pro fysika ponížením, když se vyzná v matematice a bez potíží jejích zkušeností používá při řešení problému v mechanice? Nekoná dobré služby historikovi, když se vyzná v celé řadě sousedních a pomocných věd? Nestává se tak dokonce způsobilějším i pro řešení dějepisných otázek vlastních? Neboť je možno abstraktně se dívat na určité poměry jako na úplně samostatně existující ve světě; ve skutečnosti však ohromná většina faktů sociálního života jest něčím, co pozůstává z různých stránek a složek navzájem na sebe působících a podléhajících různým vlivům; a musí být i řešení jednostranné a nesprávné, když řeší tyto skutečnosti nikoli v jejich plné totalitě. Kde Bůh skutečnost učinil složitou, tam není hanbou, když i řešení je složité.

⁹⁾ H. Bergson; řeč cituje Rutten, Manuel d'Études etc., 1930, 299.

¹⁰⁾ Sombart, Der moderne Kapitalismus, 1. Bd. 1921, 25.

¹¹⁾ Tawney, The Acquisitive Society, 3; podobně Orel, Oeconomia perennis, I. 77, 78, Pesch, Nationalökonomie, ²II. Bd, v úvodě str. VI.

2. Základní etická zásada v hospodářském životě.

Člověk cílem hospodářské činnosti a hospodářských statků.

Je slávou nauky evangelia, že všechny jevy životní chápe ne v jejich odloučenosti od celku života, nýbrž v rámci nejvyšších a nejzazších otázek životních, v jejich vztahu k poslednímu cíli člověka, k nejvyššímu dobru. Nedovolí tedy křesťanství chápati ani pozemské statky všech druhů v jejich chvilkové svůdné formě, nýbrž ve světle věčnosti. A dokud nemá hospodářská práce této nadpřirozené orientace z věčnosti, dokud nehodnotí věci a statků tímto poměrem jejich k nadpřirozenému cíli člověka, dotud zůstává bludištěm a může jednotlivce i lidstvo vodit do propastí krísi, z nichž není záchrany.

Jednou z příčin zmatků, které dnes v hospodářském životě národů a lidstva vůbec tak krvavě se projevují, jest i okolnost, že tato otázka po nejvyšších cílech hospodářské práce a národohospodářské vědy byla prohlášována za bezcennou, za ubíjení času, za neškodný sport teologů. Ale opakujeme to, co řečeno v úvodě:

Ani nejdůležitější obory lidské práce — a ty zvláště — nesmějí býti vytrhávány ze svého organického spojení s nejdůležitějšími otázkami života, do nichž je Bůh včlenil!

1. Ve světle této zdravé filosofie sociální ihned postřehujeme zásadu, že *to je úkolem všech pozemských statků, aby sloužily člověku*. Vyjádřeno slovy největšího filosofa křesťanského: „*Všecky zevnější statky jsou určeny k tomu, aby jich používal člověk.*“¹⁾

A důvodem k tomu podle téhož velikána v sociálně-filosofickém myšlení je hierarchie cílů v řádu duchovním: „*V řádu světa úkolem věci méně dokonalých je sloužiti důležitějším.*“²⁾ Ale člověk je z tvorstva na zemi dílem nejvyšším, od Boha povolán k cílům tak vysokým, že jest až obrazem Božím, že tato podobnost Bohu má v něm býti jednou zdokonalena nekonečně, že je povolán k životu věčnému. Proto je člověk pánem tvorstva a pozemských statků. Odtud slovo Boží hned před stvořením prvního člověka: „*Učiňme člověka k obrazu a podobě naší; ať panuje nad mořskými rybami, nad nebeským ptactvem, nad krotkými zvířaty, nad celou zemí.*“³⁾ Mojžíš napomíná lid svůj, ať se nedá svést k modloslužbě: „*Abys zdvihna oči k nebi a vida slunce, měsíc a všechny nebeské hvězdy, nedal snad unésti se klamem k jejich*

1) Sv. Tomáš A., II. II. qu. 117 a. 3 c.

2) Sv. Tomáš A., II. II. qu. 64 a. 1 c.

3) I. Mojž. 1, 26.

bohopotě a nectil tak věci, které *stvořil Hospodin Bůh tvůj ke službě všem národům.*"⁴⁾ A žalmista volá k Bohu: „Všecko jsi podřídil nohám jeho.“⁵⁾

Okolnost tedy, že člověk jest obrazem Božím, jest podle sv. Tomáše⁶⁾ důvodem, proč ostatní tvorstvo má mu sloužiti. Jinde uvádí sv. Tomáš důvod neméně hluboký: „Posledním cílem všeho jest Bůh, kterého pouze bytost rozumem obdařená dovede dosíci v něm samém, jej totiž poznávajíc a milujíc. Tudíž *jedině bytost rozumem obdařená má ve vesmíru cíl sama v sobě, vše ostatní má býti pro ni.*"⁷⁾

Hluboká je dále myšlenka Klementa Alexandrijského, který odvozuje panství člověka nad pozemskými statky z přátelství mezi Bohem a člověkem, ten vznešený, nezasloužený poměr, k němuž zvedá člověka Bůh.

Tedy: cílem tvorstva i hospodářských statků je člověk. Jen u třech sociálních myslitelů sledujme ještě tuto myšlenku.

Předně ještě podrobněji u sv. Tomáše Aqu.: „Člověk má přirozené vlastnictví nad zevnějšími statky, protože rozumem a vůlí může používatí zevnějších statků ke svému užitku, jakoby byly stvořeny pro něho; neboť vždy, co je méně dokonalé, je pro to, co je dokonalejší. A z tohoto důvodu Aristoteles dokazuje, že vlastní zevnější statky je člověku přirozeno. Tato pak přirozená vláda nad ostatním tvorstvem, jež člověku náleží vzhledem k jeho rozumu, v němž je vtisknuta podobnost Bohu, se projevila hned při stvoření člověka, kde je psáno: „Učiňme člověka k obrazu a podobě naší; a ať panuje nad rybami mořskými.“⁸⁾

Sv. Augustin: „Bůh velmi spravedlivě zařídil, že i život i smrt zvířat a rostlinstva má sloužiti používání našemu (t. j. lidí).⁹⁾

Aristoteles:¹⁰⁾ Příroda nic nekoná nedokonale nebo nadarmo. Když na př. byl vytvořen zárodek v lůně mateřském, jest organismus zařízen tak, že v lůně mateřském nalézá i dosti výživných látek pro svůj vývoj a vzrůst. Když matka plod porodí a novorozeně by nesneslo ještě hutné potravu, zařídila příroda organismu mateřský tak, že může poskytovatí novorozeněti mléko až do doby, kdy již snese potravu jinou. Tak Bůh jistě chce, aby bylo postaráno i o organismus odrostlý; pro lidi tedy jsou rostliny a zvířata.

To platí o výživě člověka, to možno pak rozšířiti i na ostatní statky hospodářské a na ostatní potřeby člověka.

2. Hospodářské statky jsou tedy pro člověka dobrem.

⁴⁾ IV. Mojž. 4, 19.

⁵⁾ Ž. 8, 8.

⁶⁾ Sv. Tomáš Aqu., II. II, qu. 66 a 1.

⁷⁾ Sv. Tomáš Aqu., S. c. gent. 1. III. a. 112,

⁸⁾ Sv. Tomáš A., S. th. II. II, qu. 66 a. 1. sr. jeho S. c. gent, 1. III. a. 112.

⁹⁾ Sv. Augustin, De civitate Dei, 1. I. c. 20, MPL 41, 35.

¹⁰⁾ Aristoteles, Politicorum 1. I. c. 6, Opera omnia II, 504, 505.

Nejsou však dobrem nejvyšším a posledním. Vyjádřeno slovy sv. Augustina: tyto hospodářské statky „jsou jako hospoda pro pocestného, nikoli jako dvorec pro vlastníka. Osvěž síly a jdi dále. Jsi na cestě.“¹¹⁾ Mají býti jen pomůckou, aby člověk mohl splnit svůj úkol na zemi. Mají mu býti prostředkem k ctnosti: „To je společným rysem všech zevnějších statků, že jsou potud dobrem, pokud přispívají k ctnosti, nejsou však dobré samy o sobě.“¹²⁾ Tedy účelem statků pozemských jest bonum virtutis — prospěch ctnosti.¹³⁾

V témž pojednání sv. Tomáš podrobněji se vyslovuje o této hodnotě statků: „Potud tedy je bohatství dobré, pokud prospívá ke konání ctnosti. Překročí-li se však tato míra, takže bohatství je překážkou konání ctnosti, nesmí se již pokládati za dobro, nýbrž za zlo. Proto pro některé lidi je dobrem, že mají bohatství, pro ty totiž, kteří ho používají ke ctnostem; pro některé však je zlem, že mají bohatství, pro ty totiž, kteří jsou jím odváděni od ctnosti, buď tím, že o ně příliš pečují nebo k němu příliš lnou, nebo že propadají pýše, která z něho vzniká.“¹⁴⁾

Podobně se vyslovuje sv. Tomáš i ve svém díle nejmonumentálnějším: „Je dovoleno přát si statků pozemských, ne sice na prvém místě, abychom v nich viděli poslední cíl, nýbrž jako jakýchsi pomůcek, jež nám napomáhají, abychom směřovali k blaženosti, to jest pokud se jimi udržuje tělesný život, a pokud nám organicky napomáhají ke konání ctnosti. Proto smíme se modlití o pozemské statky. Zde máme důvod, proč sv. Augustin praví ke Probě (hl. 6. a 7.), že „není neslušné, když někdo si přeje statků postačujících pro život a nikoli více; neboť těch si přeje ne pro ně samé, nýbrž vzhledem na tělesné zdraví a na přiměřený stav osobní člověka, aby nebyl na obtíž těm, s nimiž musí žít. Jest se tedy modlití, aby tyto statky, máme-li je, nám byly uchovány; nemáme-li jich (jest se modlití), abychom je měli.“¹⁵⁾

Vzácně je vyslovena tato myšlenka, že hmotné statky jsou jen prostředkem, sluhou pro účely vyšší, u sv. Augustina. Tak když píše, že Bůh dal lidem časné statky, „aby, který smrtelný člověk těchto statků, vhodných pro ukojení smrtelných lidí, správně bude používat, obdržel statky větší a vzácnější, totiž klid a pokoj nesmrtelnosti a jemu přiměřenou slávu a čest v životě věčném, aby požíval Boha, a bližního v Bohu.“¹⁶⁾

„Má-li člověk pozemské statky, nesmí v nich hledat svou blaženost; musejí býti poddaným, ne pánem; musí býti řízeny člověkem, ne aby ony byly vůdcem člověka.“¹⁷⁾

3. A jako posledním cílem všeho — i ctnosti — je Bůh, tak i konečným cílem hospodářských statků jest Bůh. I tyto statky, jak veliký sv. Tomáš Aqu. praví, „napomáhají k slávě Boží, ukazujíce jeho velikost; ... skýtají prostředky k zacho-

11) Sv. Augustin, Sermo 177 c. 2; MPL 38, 954.

12) Sv. Tomáš Aqu., S. c. gent. 1. III. c. 133 (sr. II. II. qu 50 a 3 ad 1).

13) Sv. Tomáš, tamže.

14) Sv. Tomáš, tamže.

15) Sv. Tomáš Aqu., S. th., II. II., qu. 83 a. 7.

16) Sv. Augustin, De civitate Dei, I. XIX, c. 13, MPL. 41, 642.

17) Sv. Augustin, Epistolarum classis III, ep. 155 c. 2, MPL. 33, 670.

vání života našeho, jehož cílem je Bůh.“¹⁸⁾ Všeobecnost království Božího žádá, aby vše bylo proniknuto jeho duchem, aby vše sloužilo oslavě Boží, tedy i život hospodářský a hospodářské statky. To vše je jen stavební materiál, z něhož je budováno království Boží na zemi, které ovšem je jen matným úvodem ke Království Božímu na věčnosti.

4. Z toho plyne důsledek: Protože statky hospodářské nejsou samy o sobě cílem, nýbrž pouze prostředkem, nástrojem k dosažení cílů vyšších, nesmíme jim připisovati hodnotu vyšší, než mají.

a) Je tedy proti přirozenému řádu, když *ve statcích* těch se hledá *nejvyšší smysl* života. Hledá-li tudíž na př. člověk jen peníze, aneb hromadí jiné hospodářské statky, a jeho posledním zřetelem při všem jsou tyto statky; když pokládá za cíl výroby, aby se jen co nejvíce vyrobilo; když zná jen jediný cíl při všem svém snažení: co nejvíce vydělati, a této snaze obětuje všechny ostatní zájmy, i nejvyšší; když jeho bohem se stává závod, obchodní prosperita závodu nebo technický rozkvět závodu.

b) Toto matení v hodnocení statků stává se i sociální pohromou, když i *dělníci* stávají se pouhým nástrojem, který má jen jediný účel, totiž přispívati ku prosperitě závodu; když dělník je pokládán za pouhý výrobní prostředek, za pouhý jakýsi oživený stroj, za pouhou výdajovou položku, s níž se musí počítati při kalkulaci. Všecka výroba je na to, aby sloužila lidstvu, opatřujíc mu existenční prostředky, a k tomuto lidstvu patří i dělníci. Není člověk pro výrobu, nýbrž výroba pro člověka. — Sociální pohromou se stává takové zvrácené hodnocení statků i vzhledem ke spotřebitelům, když totiž dodavatelé chtějí ze spotřebitelů jen těžiti, když není cílem jejich dodávek sloužit, nýbrž jen míti zisk, když dodávají zboží přímo špatné, zhoubné, znemravňující, aby jen docílili výtěžků. Spotřebitelé nejsou jen předmět, z něhož se má kořistiti, nýbrž lidé, kteří mají býti zásobeni hospodářskými statky, potřebnými pro život tělesný a duševní.

c) Když přeceňují se pozemské statky, to nemůže zůstatí bez těžkých následků *pro duši*; a to tím více, poněvadž bohatství samo může s sebou nésti velmi těžká pokušení. Pak snadno v duši vzniká přílišné lnutí k těmto stat-

¹⁸⁾ Sv. Tomáš Aqu., *Commentarius in libros IV. Sententiarum*, in 1. I. d. 1. qu. 3.

kům; žízeň, která novými statky není hašena, nýbrž ještě více rozdmýchávána, stává se třeba nenasytnou hrabivostí; člověk zabrán je péči o pozemské statky tak, že zájem o hodnoty nadpřirozené je z duše stále více vytlačován, až tam snad pro něj nezůstane místa vůbec; dostaví se tvrdost k bližnímu a jeho potřebám; člověk neštítí se pak ani prostředků nečestných, podvodů, lsti, krádeže, křivé přísahy, jen aby se dostal ke jmění; přílišný majetek svádí jej snad k pýše, k přepychu, k marnivé okázalosti, výstřednostem. — Proto nazývá sv. Pavel chtivost peněz „kořenem všech zel“,¹⁹⁾ proto lakota bývá zvána „matkou hříchů“.

3. *Podrobnější výklad této nejvyšší zásady.*

a) *V jakém smyslu mají hospodářské statky sloužiti člověku.*

Hospodářské statky mají tedy sloužiti člověku a lidstvu. Ne v tom smyslu, že by bylo jediným a výhradním účelem jejich, aby umožňovaly zisky aneb renty jednotlivcům. To je posláním hospodářských statků, aby ukájely potřeby lidstva. Jsou potřeby lidstva jako volání přirozenosti po tom, čeho její existence vyžaduje; a zásoby hospodářských statků mají odpomáhati těmto potřebám. Je úplně tedy pochybeno, když koleje výroby jsou postaveny tak, že směřuje jenom k tomu, aby zjedнала co nejvyšší zisky podnikatelům; cílem zdravě spořádané výroby jest, aby opatřila pro lidstvo zásoby potřebných hospodářských statků, by člověka důstojná pozemská existence lidí byla tak umožněna.

Jaké statky jsou však nezbytny pro člověka důstojný život?

Předně potřebuje člověk, aby měl tu stravu, to bydlení, ten spánek a ostatní hmotné podmínky, které dovedou zachovati a rozvíjeti jeho tělesný život. Kde tyto nejnezbytnější potřeby životní chybí, tam nastává porucha životní rovnováhy a snad životní rozvrat. A když takovým nedostatkem je postižena veliká část obyvatelstva, pak tato nespokojenost bude matkou těžkého sociálního neklidu. A čím elementárnější jsou neukojené potřeby, tím bude nedostatek nesnesitelnější.

Člověk však cítí v sobě potřebu nejen uhájiti si holou existenci. Člověk je bytost rozumem a vůlí nadaná, jeho sna-

¹⁹⁾ I. k Tim. 6, 10.

hy jdou výše. Přirozenost neodbytně žádá, aby byly ukojeny i její potřeby vyšší: tak vedle hmotných statků potřebuje i statků kulturních a náboženských, protože rozvinouti se má člověk plně po stránce tělesné, po stránce vzdělání rozumového, po stránce zušlechtění mravního, po stránce náboženské.

Člověk však při všem tom potřebuje i jisté *volnosti*; nebyl by tedy šťasten, kdyby se mu dostalo všech zmíněných statků, ale musil by býti jen bezmocným nevolníkem státu nebo bezmocným nevolníkem v rukou zaměstnavatele. Potřebuje dále, aby měl zásobu těchto statků ne pouze v této chvíli, nýbrž aby cítil, že ani o budoucnost nepotřebuje míti úzkostlivých starostí.

Nestačí dále lidem, zvláště lidem dvacátého století, aby měli dost statků, které by stačily ukojiti stále tytéž potřeby. „Potřeby jsou téměř neukojitelné; jedna potřeba ukojená vyvolává potřebu novou.“¹⁾ „Člověk je svou přirozeností nutkán k pokroku, i ve svých potřebách i ve svých snahách; a již bytost celá jej k tomu vybízí, aby stále — je-li ponechán sobě — hledal nové zájmy, nové plány, nové cíle.“²⁾ Potřeby člověka se rozšiřují, zjemňují, lidstvo immanentními silami je puženo vpřed. Národní hospodářství má sloužiti životu, a proto musí skýtati dost statků, by dovedly ukojiti i nové potřeby, jak je stoupající kultura vytváří.³⁾

Nestačí dále, aby možnost opatření potřebné hospodářské statky měli pouze někteří jednotlivci. Musí býti tyto statky zpřístupněny lidem co nejčetnějším. A kdyby blahobyt a kulturní úroveň privilegované skupiny v národě stoupl sebevíce, ale širokým vrstvám se nedostávalo věcí nejpotřebnějších, pak nelze mluvit o tom, že hospodářských statků bylo použito tak, jak jich použito býti mělo.⁴⁾

Správně napsal dr. Engliš: „Je možno utlačením širokých vrstev lidových uvolniti třídu lidí pro vědu, umění, práci kulturní, je možno touto cestou postaviti veliké pomníky kultury. Ale ne *kultura*, nýbrž *kulturní národ je cílem*, a marné jsou velkolepé pomníky kultury vykoupené utlačením národa, který kolem nich nalézá svůj hrob... Ale nejen v zájmu

¹⁾ Recent Economic Changes in the U. S., 1929, předmluva XVIII.

²⁾ B. Bosanquet, The Standart of Living and other Essays, London 1890, 12.

³⁾ Viz velmi dobré myšlenky v Pesch, Nationalökonomie, ²II. Bd. 317.

⁴⁾ Viz Pesch, Nationalökonomie, ²II. 316 nn. ²III. 783, IV, 122 p., V, 105, dále H. S. Holland, Property and Personality, ve sborníku Property, London 1913, 190 nn, Husslein, Work, Wealth and Wages, 13.

spravedlnosti, též v zájmu trvalosti pokroku jest, aby nebyl vykupován útliskem národa tak, že by byl vykupován zmenšením tělesných a duševních sil v národě dřímajících, poněvadž jen žijící národ je schopen kultury, která s ním stojí, roste a padá.“⁵⁾

A zase: jako nestačí, aby *jednotlivec* měl *ted' právě* dostatek potřebných hospodářských statků, nýbrž potřebuje míti zabezpečenu i budoucnost, tak nestačí, aby *národ* měl *ted' právě* o hospodářskou existenci postaráno, nýbrž musejí býti vytvořeny předpoklady pro její zabezpečení i v budoucnosti. Hodí se pro ty účely především přiměřené sociální instituce a organisace, ať již jsou to zařízení vzniklá z iniciativy soukromé a soukromou dobrovolnou péčí udržovaná, ať již běží o instituce státu nebo jiných veřejných korporací. Taková zařízení hospodářskou činnost nejen již nyní zesilují a rozšiřují, nýbrž jsou to stromy, které nejen *ted'* skýtají úrodu, ale zabezpečují i úrodu v budoucnosti.

b) Poznámky o životní míře.

1. Ve dvojitým smyslu možno chápati životní míru: předně jako něco, co skutečně existuje a co bylo pozorováním zjištěno; za druhé jako něco, co platiti má.

V prvém smyslu vymezuje životní míru („standard of life“) na př. D. W. Douglas: „Povšechně řečeno, životní měrou pro jistou skupinu národa rozumíme takové množství obvyklých statků a služeb, jaké je pokládáno za naprosto nutné pro její existenci.“⁶⁾ V tomto smyslu je chápána životní míra, když na př. náš státní statistický úřad zjišťuje výši životních nákladů v rodině dělnické a uveřejňuje pravidelně příslušná pozorování ve svých Cenových zprávách.

Ve druhém, normativním smyslu pojímá životní míru Gillin: „Je to minimum, pod něž nesmí klesnouti spotřeba rodiny, má-li tato rodina řádně splniti svou úlohu jakožto neodvislá a užitečná skupina v obci. Je to míra spotřeby, která je dostatečná, aby každý jednotlivý člen této rodiny se zachoval ve zdraví a výkonnosti jakožto výrobce a tak nebyl odkázán na pomoc jiných.“⁷⁾ Vyžaduje se tedy — ve

⁵⁾ Engliš, Národní hospodářství, 1924, 63; sr. 382.

⁶⁾ D. W. Douglas ve sborníku Douglas, Hitchcock, Atkins, The Worker in modern Economic Society, Chicago, 1925, 272.

⁷⁾ J. L. Gillin, Poverty and Dependency, New York, 1925, 80. — Viz oddíl Standards of Living, v J. H. S. Bossard, Problems of Social Well-Being, New York, 1927, 40—61, monografii Th. S. McMahan, Social and Economic Standards of Living, Boston 1925 a výtečný čl. Minimum Quantity budget necessary to maintain family of five in health and decency v Monthly Labor Review, Washington 1920, červnové čís., 1—18.

smyslu druhé definice — hospodářských statků a služeb tolik, aby rodina mohla býti slušně živa, aby nebyla vyčerpána a téměř úplně ubíjena starostmi o vezdejší chléb, nýbrž aby se mohla modliti nejen „Chléb náš vezdejší dej nám dnes“, ale také „Přijď království Tvé“, aby měla dost svěžích sil i pro jistou iniciativní činnost.

2. Není u všech národů životní míra stejná. Nutno zde přihlížeti k národnímu bohatství, ke stupni kultury, k hospodářské situaci dočasné. Životní míru, kterou bychom snad u národa s velikým přírodním bohatstvím musili označiti jako nedostatečnou, musíme u národa chudého označiti kolikrát jako dostačující, nebo i slušnou; statky hospodářské, které plně stačily, dokud byl národ na nižší kulturní úrovni, naprosto nevyhovují, když kultura v národě podstatně stoupla. Množství hospodářských statků, které pobíraly rodiny v době prosperity národa, musí býti sníženo, když hospodářská krise dolehla — a snad na dlouhou dobu — na národ.

Neobyčejně vysoká životní míra je na př. ve Spojených státech. Pozorovatel nad jiné povoláný a střízlivý musil vyznati:

„Co je v Evropě přepychem, stalo se v Americe namnoze potřebou, a to takovou, bez níž by se nemohla obejít... Ve Spojených státech je denní život většiny pojat a zařízen na úrovni, kterou znají jinde jen privilegovaní... Velký počet domů je vystrojen moderním komfortem. Koupelna a ústřední topení staly se články stylu života, jejichž nepřítomnost by obyvatelé neprominuli... Telefon je běžným pohodlím: r. 1925 je 15 abonentů na 100 obyvatel (proti 2 v Evropě) Spojené státy mají 81.6% všech automobilů na světě, na 5.6 obyvatele jeden, kdežto v Anglii a ve Francii připadá jeden na 49, resp. 54 obyvatel. S obyvatelstvem, které nepřesahuje 6% všeho lidstva, Spojené státy spotřebují dnes opravdu téměř $\frac{3}{4}$ kaučuku a petroleje, těžného na zemi, $\frac{2}{3}$ surového hedvábí, $\frac{1}{4}$ všeho cukru.“⁸⁾

3. Nuže, a i v této bohaté Americe 15 % obyvatelstva žije v chudobě, t. j. asi 15,000.000 lidí zdaleka nedosahuje slušné životní míry.⁹⁾ Pak je jasno, že procento obyvatelstva, jež nedosahuje potřebné životní míry, je v evropských státech, daleko chudších než Amerika, mnohem větší než 15%.

⁸⁾ A. Siegfried, přel. V. Hoch, Amerika po světové válce, Praha 1928, 164—168; sr. přednášku téhož autora po nové studijní cestě v Americe, uveřejněnou v pařížském Le Musée Social, 1930, 189—199 (červnové číslo). Sr. oddíl Consumption and Standard of Living, v Recent Economic Changes in the U. S., 1929, 13 — 78.

⁹⁾ E. Th. Towne, Social Problems, New York 1926, 286.

O našem státu je to možno poznati z tohoto fakta: Podle t. zv. Engelova zákona čím chudší je rodina, tím větší procento jejího příjmu musí být věnováno na potraviny. Ve Spojených státech ve skupině nikoliv již chudoby (kde je charakteristickým rysem podvýživa, přeplnění v bytech, kde se dotrhává šatstvo a ničí nábytek), nýbrž již ve skupině druhé, t. zv. nejnížší úrovni existenční (příjem stačí na uhájení holé existence, ale nestačí pro mimořádné případy nemoci ani na nutné potřeby společenské a kulturní), již před 6 roky pohltily výdaje na potraviny asi 40% veškerého příjmu.¹⁰⁾ V Německu v r. 1907 pohltila tato položka při rodině o 2—4 členech 43.8%, o 5—6 členech 46.0%.¹¹⁾ V Československu při pětičlenné rodině dělnické v Praze pohybuje se toto procento od r. 1923 do r. 1929 přibližně kolem 62.5% (nejvyšší 1927 — 64.1%, nejnížší 1929 — 61.3%), u čtyřčlenné rodiny úřednické v Praze kolem 49% (nejvyšší 1927 — 50.0%, nejnížší 1923 — 48.3%, v r. 1929 — 48.9%)¹²⁾. I když je jasno, že pro Prahu položka na stravu bude o něco vyšší, než v průměru republiky, tož přece rozdíl je tak do očí bijící, že ho nelze přehlédnouti.

4. V životní míře možno pozorovati dost značnou proměnlivost, ani ne tak co do kvantity, jako co do kvality. V potravinách v průmyslových místech spotřeba masa proti spotřebě obilnin v dřívějších dobách stoupla. Při stravě pečuje člověk nejen o to, aby se nasytil, nýbrž i aby jídlo bylo chutné a aby způsob, jak se jídlo předkládá, nepřičil se estetickým požadavkům. V bytech větší komfort. Doprava na voze, která byla dříve pro mnohé vrcholem pohodlí, vystřídána daleko pohodlnější a rychlejší dopravou železnicí, autobusem, autem. Pohodlí a estetické zřetele v šatstvu. Zařízení bytů, vodovody, osvětlování, otopování zlepšeno. Různé cesty, jež slouží kulturním potřebám, i širokých vrstev: školství, veřejné knihovny a čítárny, divadla, radio, musea. Různé druhy nemocnic a hygienická zařízení. Parky v městech.

Několik rysů při těchto změnách v potřebách zvláště napadá: Značná neustálenost: co je dnes módou, po čem se dnes člověk shání, je zítra zastaralou věcí, již si nikdo nevšimne. Značná unifikace: dříve každý kraj měl svůj kroj, dnes móda — vlivem reklamy, komunikace atd. — se vyrovnává víc a více ve všech krajích celého státu, ve všech státech. Značná urbanisace: způsoby městské zaplavují venkov. Vzrůstající podíl potřeb ukájen z kolektivních zdrojů: dříve řada potřeb ukájena soukromým podnikáním, zvláště v rodinách: výchova, ošetření nemocných, doprava, posílání posíl se vzkazy atd.; dnes veliká část výchovy kolektivně ve škole,

¹⁰⁾ D. W. Douglas, v Douglas, Hitchcock, Atkins, The Worker etc, 284, 285.

¹¹⁾ Pesch, Nationalökonomie, IV, 1922, 129.

¹²⁾ Cenové zprávy stát. úřadu statistického, Praha, 1930, 8.

značná část nemocných posílána do nemocnic, doprava po veřejných silnicích a státní železnici, zprávy prostřednictvím veřejné pošty a telegrafu. Ani si toho nejsme vědomi, jak velikou část svých potřeb kryjeme z kolektivních zdrojů.¹³⁾

5. Hospodářský pokrok nese s sebou *zvýšení* životní míry. Nižší potřeby jsou nahrazovány vyššími. Množství potravy se snad zmenší, ale jakost se zlepší, zjemní. Podíl energie, pracovní doby a příjmu, nutný na krytí elementárních potřeb životních, se sníží a uvolní se čas, prostředky i chuť na vyšší, kulturní potřeby. Člověk přestane být už pouhým „otrokem dřiny“, má možnost se tělesně i duševně zotaviti a věnovati se vyšším potřebám duše. Toto získání možností pro vyšší potřeby lidské, toto uvolnění energií pro duchovní povznesení je jednou z nejbezpečnějších známek hospodářského blahobytu státu.¹⁴⁾

6. Co souditi o *přepychu* ve spotřebě?

Jeden z nejspornějších pojmů národohospodářské vědy je luxus. Jsou národohospodáři, kteří pokračují v oslavné písni na luxus, již zanořili merkantilisté a fysiokraté: Ať se jen rozvine luxus, neboť je zúrodnující vláhou, pod níž rozkvétá výroba a obchod, nese národu bohatství a kulturní pokrok, pohání oběh hospodářských statků. Proto vítali přepych v potravě, přepych v šatstvu, v bytech, přepych veřejných budov a veřejných institucí. Čím více bude přepychu, tím více příležitosti k výdělku dá se i vrstvám dělnickým. — Ale přišli jiní: Luxus vede výrobu na špatné dráhy. Žádá zbytečnosti, a není nezbytných statků pro široké vrstvy. Plýtvá penězi, slouží ješitnosti, často demoralisuje, znemožňuje tvoření kapitálu potřebného k výrobě statků důležitých. Ti lidé, které „živí“ luxus, by mohli naléztí čestnější výdělek, kdyby místo statků přepychových a zbytečných vyráběli hodnoty užitečné.

Hlavní důvod, proč se tyto dva směry nemohou dorozuměti, je neurčitost vymezení, co luxus jest. Pokládám za nejlepší definici Peschovu: „Luxus je každý náklad, který jde za hranici toho, co jest nezbytno v rámci dané kulturní epochy k ukojení obvyklé stavovské a třídní potřeby.“¹⁵⁾

¹³⁾ Sr. oddíly Die Art und Weise der Bedarfsbefriedigung a Die Artbeschaffenheit der Güter, v Sombart, Das Wirtschaftsleben im Zeitalter des Hochkapitalismus, 603 — 636.

¹⁴⁾ Viz Hobson, Economic and Ethics, 47 n, 56, 71, 299, 315n., 337, 447 — 449 a j.

¹⁵⁾ Pesch, Nationalökonomie, IV, 89.

V rámci dané kulturní epochy: v 15. století byla košile pokládána za luxus, v 16. století komíny, ještě později mýdlo.

Ano, když luxus záleží v tom, že zbytečné a drahocenné věci se na př. na jediný ples opatřují a jde se při tom tupě vedle lidské bídy, když se peníze vyhazují nesmyslně za předměty, které ducha jen zženšťují, slouží jen požitkářství, okázalé marnivosti a ctižádosti, když na šaty, přepychové jídlo, kouření, na přepychovou výzdobu bytu, přepychové cesty se vynakládají obnosy a na věci nezbytné nyní nebo v budoucnosti nezbyvá, nebo když se na takové zbytečnosti vynakládají peníze nespravedlivě nadřené, tento luxus je pohromou i pro jednotlivce, které znemravňuje, sváděje jejich zájem od cílů velikých k titěrnostem a pomíjejícnostem, i pro společnost, protože živí sociální nespokojenost; i pro národní hospodářství, které je takto sváděno na bludné cesty, vrhající se na výrobu luxusních předmětů, protože tam se dá hodně vydělat, a zapomínajíc, že úkolem hospodářské činnosti je sloužit ukájení potřeb, a že platí princip hierarchie potřeb.

Ale tyto zřejmé nesprávnosti přepychu nesmějí nás tak zaujmouti, abychom zapomněli, že jsou i požehnané výdaje velkorysé. Že jest i ctnost, kterou sv. Tomáš velmi ctí, magnificencia, generosnost, jistý druh vznešenosti a velkodušnosti, který ochotně vynakládá i veliké sumy, aby umožněna byla veliká díla umění, vědy, charity, výrazy úcty k majestátu Božímu; vynakládá tyto obnosy, ale ne pro svou osobu, nýbrž v zájmu cílů vyšších.¹⁶⁾ „Takto chápán stává se luxus mravním rozvojem života a jest i pro hospodářský život na nejvyšší užitečný, ježto výdajům na životní potřeby ukazuje stále nové, jemnější, vyšší, ušlechtilejší cíle, probouzí v širokých vrstvách lidových touhu po nich a dává podněty technice a hospodářské podnikavosti a jsou pobídkou k sociálně vyrovnávacímu procesu, ponenáhlu zvedá životní hladinu národa.“¹⁷⁾ — Naopak sv. Tomáš kárá jako nectnost, jako neřest onu „parvificencia“, ono úzkoprsé škrobství, které tak lpí na penězích, že je mu líto věnovati potřebné obnosy na důležitá díla, i když jsou opravdu potřebna pro vyšší zájmy.¹⁸⁾

A tak obojí výstřednosti nutno se chrániti, i lehkomysl-

¹⁶⁾ Sv. Tomáš Aqu., 2. 2. qu. 134, (celá, zvl. a. 3).

¹⁷⁾ F. Keller ve čl. Luxus ve Staatslexikon, V. Aufl., III. Bd. (1929), 1103.

¹⁸⁾ Sv. Tomáš, 2. 2., qu. 135, zvl. a. 1.

ného přepychu, i jansenistického, puritánského odsuzování každého vzestupu, zjemňování potřeb. I ve vývoji životní míry musí být jistá dynamika, která ochotně i nové potřeby přijímá, slouží-li opravdu ke zdokonalení člověka a celého národa.

7. Na spotřebu má veliký vliv *móda*. Móda je dle obyčejně používané¹⁹⁾ definice Fr. Vischera „soubor kulturních forem v oné době platných“. Protože na ni se vztahuje značná část toho, co výše řečeno o luxusu a o změnách v životní míře, stačí několik poznámek.

Veliká moc módy je všeobecně známým sociálně-psychologickým zjevem. Příčina této tendence podléhati módě tkví hluboce v přirozenosti člověka, předně v jeho pudu napodobovacím, který rád má to, co vidí na jiných, dále v pudu vyniknutí mezi ostatními; ale může být vlada módy posilována i uměle obratnou sugescí výrobců a obchodníků. Móda jest často zevnějším výrazem nitra. Ale jako vnitřní nazírání člověka a národa se mění, tak je přirozeno, že se mění také zevnější vyjadřování toho, móda. Vnáší také móda jistou svěžest a jarost do výroby. Je tedy nemoudré pokládati módu a změny, jež vyvolává, za něco v podstatě špatného.

Arci móda — jako každá věc morálně indiferentní nebo dobrá — může se nesprávně uplatňovati. Tak když touha po novotách módních se stává až skoro chorobnou, nebo když aspoň příliš zabírá ducha, že nemůže se pak věnovati úkolům důležitějším, nebo činí jej módně titěrným. Nebo když pohlcuje příliš vysoké sumy, jež by mohly prokázati mnohem více dobra. Nebo když je to móda taková, že je výrazem podvědomé nebo uvědomělé sexuální lehkomyšlnosti, když je to nečestné prostituování těla z koketních pohnutek nebo vypočtené na pohlavní zneklidňování nebo dráždění jiných, když tedy nestoudný kroj je výrazem nestoudné duše.

c) Co je správné: mnoho potřeb či málo?

Dva světy zde se srážejí. Předně svět moderní, který radí: Mnoho potřeb! Strízlivý jinak Hobson mluví o „a divine discontent“, božské nespokojenosti,²⁰⁾ v národohospodářské vědě dosud nepozbyla svého zvuku věta Sayova: „Zdroj všeho pokroku se skrývá v rozvoji všech potřeb“,²¹⁾

¹⁹⁾ Viz na př. Sombart, *Der moderne Kapitalismus*, IV. A., I. Bd., 743.

²⁰⁾ Hobson, *Economics and Ethics*, 1929, 308.

²¹⁾ J. B. Say, *Cours complet*, 4e partie ch. 1, cituje Antoine de Passa-ge, *Cours d'Economie Sociale*, 1921, 203.

Giddings, jeden z Nestorů americké sociologie, prohlašuje: „Rozmnožení potřeb a úkojů je v první řadě rozmnožením činnosti a podnětů“,²²⁾ Ford si libuje, že v dělnictvu americkém automobily, umožňující cestování, probudily celé řady nových potřeb a tak vnesly nové vzpružiny do hospodářského života.

I dnes by tedy Lassalle sklídl bouři potlesku, jako jej sklídl ve své památné řeči 17. května 1863 ve Frankfurtu n. M., kde německému dělnictvu adresoval svou památnou výzvu o „verfluchte Bedürfnisslosigkeit“, kde s dávkou opovržení prohlásil, že „mít málo potřeb je ctností indického poustevníka a křesťanského mnicha“, a kde vyvrcholily jeho plameny ve slovech: „Co je největším neštěstím pro lid? Když nemá potřeb. Neboť potřeby jsou pobídkou k jeho rozvoji a kultuře.“²³⁾

A vedle toho si postavme slovo Spasitelovo: „Neopatřujte si zlata ani stříbra ani mědi do svých opasků, ne mošny na cestu ani dvou sukní, ani obuvi ani holi“ (Mat. 10, 9—10). „Když jsem vás povolal bez měšce a bez mošny a bez obuvi, zdaliž jste měli v čem nedostatek?“ (Lukáš 22, 35). Nebo slovo sv. Pavla: „Vskutku velikým ziskem je pobožnost se spokojeností. Nic jsme zajisté nepřinesli na tento svět; patrně, že nic také nemůžeme odnésti. Majíce pak obživu a oděv, spokojíme se tím.“ (I. k Tim. 6, 5—8.)

Není proti Kristovu učení, když někdo má potřeby takové, které se srovnávají s jeho stavem a přispívají-li ukolení jich k zušlechtění člověka, k opravdovému rozvoji jeho osobnosti, ke zdokonalení obrazu Božího v něm. Je však osudným, když bez omezení se hlásá, že je nutností a štěstím pro člověka mít co nejvíce potřeb.

Již Seneca cítil tyto obtíže: Si quem volueris esse divitem, non est quod augeas divitias, sed minuas cupiditates — chceš-li někoho udělati bohatým, nezáleží tak na tom, abys rozmnožoval jeho bohatství, nýbrž spíše abys zeslaboval jeho žádostivost.²⁴⁾ Když člověk v sobě nechá vyrůstati stále nové a nové potřeby, pak snadno může se otevřít v jeho nitru propast mezi tím, co má, a mezi tím, co by míti chtěl, potřeby rostou do nekonečna, nespokojenost zmocní se člověka.

²²⁾ F. H. Giddings, *Studies in the Theory of Human Society*, 1922, 25.

²³⁾ Ferdinand Lassalle, *Auswahl von Reden und Schriften*, v. K. Renner, Berlin 1923, 373.

²⁴⁾ Podobně sv. Jan Zlatoústý: „Není ten boháčem, kdo potřebuje mnoha věcí, nýbrž kdo nepotřebuje ničeho.“ In epist. II. ad Cor. hom. 29 MPG 61, 604; sr. In epist. I. ad Cor. hom. 16 MPG 61, 138.

Muller cituje rozhovor nějakého Američana: „Můj dědeček toužil po desíti předmětech a dosáhl pěti — pokládal se za obstojně šťastného. Já toužím po čtyřiceti, a nedosáhnou než desíti: mohu se pokládati za nešťastnějšího než on.“²⁵⁾

Zvláště je nebezpečno, když se probudí potřeby, k jejichž ukájení není pak prostředků; když si navykl člověk na věci, kterých si pak nemůže dopřát; když jednotlivec nebo celý národ zchudne a teď — nezvyklý na jakékoli strádání a sebezapírání — závistivě hledí na ty, kdož si oněch statků dopřátí mohou. Tato nespokojenost může jako strašné mučení rozdrásavati po celá léta duši onoho nešťastníka. A je to velikým hříchem na lidstvu páchaným, když se dělají sliby a vyvolávají potřeby neuskutečnitelné. Zrovna tak je hříchem na lidstvu, když se probouzejí potřeby, které ničí vyšší zájmy a povinnosti člověka.

I dnes tedy ještě potřeby musejí býti ovládnuty.

I dnes ještě platí slovo sv. Tomáše Aqu.: „I kdyby někdo všem občanům přikázal mírný majetek, to by ještě nestačilo k dobrému životu občanů; neboť je důležitější uspořádati vnitřní žádostivost duše, aby totiž nedychtila po věcech, které přesahují míru, než zevnější majetek, aby totiž každý vlastnil jen mírnou část.“²⁶⁾

Dodatky.

a) Dnešní pohnutky v hospodářském životě.

Když ve veliké části podnikatelského světa dnešního dle zjištění Sombartova přestaly působiti pohnutky náboženské, jakými pohnutkami jsou vystřídány?

Tato otázka pohnutek je důležitá ne pouze pro etika; nýbrž i pro národohospodáře. Neboť pohnutky jsou to, jež uvádějí v hospodářském člověku kola činnosti v pohyb a udržují je v oběhu. Čím mohutnější síla tato kola žene, tím větších výkonů možno docílit.

Nutno předeslati, že — jak jeden z nejznámějších moderních filosofů, William James, praví — energie je nahromaděna v lidských duších, jako jsou nahromaděny tepelné energie v podzemních uhelných vrstvách: ne všechny tyto vrstvy bývají vždy zužitkovány, a je jen málo lidí, u nichž

²⁵⁾ Muller, Notes d'Economie Sociale, 1928, 13.

²⁶⁾ Sv. Tomáš Aq., In Politicorum, II. 8 e, str. 70.

vybavena a zužitkována všechna energie, která se v nich tají. Jen elitní povahy dovedou vytěžit ze svého života toto maximum energií. A čím více v národě převládají lidé, kteří plývají těmito energiemi nebo je nechávají nepoužity, tím méněcennější jest onen národ. Proto je třeba pěstiti vůli, jež otvírá takřka dveře, aby uvolněné energie mohly do světa; je třeba v duši probuditi ty ideje, které jakoby probouzely dřímající energie, které takřka hýbají — pohnutky! skrytými silami nitě, aby oživily a zahájily svou činnost.¹⁾

Pohnutky, jež po vymření účinného náboženství v duších podnikatelských v éře kapitalismu působí, takto shrnuje Sombart:²⁾

„Tam, kde se život utváří čistě naturalisticky, pudově — a kloním se k domněnce, že to je dnes pravidlem — kde tedy jednání neurčuje pud k zisku, pud k moci, pud k činnosti, kde se tedy uplatňuje spíše nějaké normující, nadindividuální uspořádání, jsou to především tyto myšlenky, jež ovlivňují činnost kapitalistického podnikatele:

1. víra v pokrok, v humanitní poslání hospodářské expanse; tato víra rozrůstá se snad dokonce v představu služby veřejnosti. Z této nejdůležitější náhražky náboženství vyplývá:

a) vůle k úspěchu, to jest: úsilí hospodářsky docílití velikých úspěchů: duševní nálada, která je na příklad vlastní všem Američanům od trustového magnáta až po posledního poslíčka;

b) neochvějný optimismus;

c) vědomí povinnosti, pokud toto — což bude případem častějším — není důsledkem.

2. Vytvoření nového zvláštního, moderně občansko-kapitalistického pojmu povinnosti. „Základem tohoto nového pojmu jest zdůrazňování hodnot výkonu, přeceňování práce jako takové, uznávání práce za jediný zdroj pozemského blaha. Zisk platí jen potud jako zisk, pokud je vybudován na tvrdé práci.“

3. Láska k podniku. V duši podnikatelově následkem přemíry práce a zvláště následkem obírání se záležitostmi závodu, což mu neoponechá volné chvílky pro nic jiného, všechny ostatní stránky zakrní, příroda, umění, literatura, stát, přátelé, rodina, to vše ztrácí své půvaby, a podnikatel je

¹⁾ W. James, The energies of men, reprodukováno v Douglas, Hitchcock, Atkins, The Worker in the Modern Ec. Society, 1925, 24 — 26.

²⁾ Sombart, Hochkapitalismus, 27, 28.

tedy přepaden nesnesitelným pocitem prázdnoty a pustoty, jakmile vyjde z chránivého, hřejivého, oživujícího světa čísel. V tomto světě obchodů však nalézá vše, co jej osvěžuje, rozveseluje, obšťastňuje; cítí, že v něm jest jeho pravá vlast, studna, v níž se jeho síly zmlazují, z níž čerpá nové síly, a jejíž voda jej znova oživuje, když umírá žízní. Není divu, že tomuto světu konečně věnuje i svou lásku. A není o tom pochybnosti, že tímto procesem, který se odehrává v moderním hospodářském člověku, se přivádí hospodářskému životu plnost životní energie, která by ničím jiným nemohla býti uvolněna.“

K těmto vývodům Sombartovým připojuji pouze několik poznámek.

Bylo psychologickou nehorázností, když klasická škola národohospodářská a její následovníci z člověka hospodářsky pracujícího vylisovali pro svůj vědecký herbář pouhého homo oeconomicus, vedeného pouhým hospodářským zájmem, nebo dokonce pouhou touhou po zisku. Člověk je bytost příliš složitá, a složitou zůstává, i když vstupuje do hospodářského života, i tam je veden celou trstí pohnutek. A jsou to jen výjimečné případy, když jediná pohnutka ubije v duši všechny pohnutky ostatní.

Ani se však nesmí motiv touhy po zisku podceňovati. Pokud je držen v mezích, není ničím mravně špatným, ba, když není sám sobě konečným cílem, může býti mohutnou silou ve službách dobra.³⁾ Zvláště když běží o provedení prací mimořádně velikých nebo mimořádně namáhavých nebo mimořádně odporných, může býti motiv finanční odměny a statků, jež za tento výdělek budou moci býti opatřeny, působivou pobídkou, aby vykonány byly pro společnost nezbytné práce, kterých by však jinak nikdo konati nechtěl.

Dále vedle pohnutek zroděných se v srdci člověka, jak je vypočítává Sombart, jsou ještě pohnutky jiné, přicházející ze světa zevnějšího. Na př. hospodářská nutnost: doby hospodářských krisí ať národa ať jednotlivého podniku dávají velmi často podnět k novým, daleko lepším plánům, k novým vynálezům.

³⁾ Viz na př. v. Nell-Breuning, Grundzüge der Börsenmoral, 1928, 17, Pesch, Nationalökonomie, III. (1926), 8.

b) Spravedlnost a láska.

Při řešení problému sociálního dvojí krajnost se vyskytuje. Ti, kdo stojí za socialismem, ti myslí, že v sociálním životě není třeba lásky; jen ať se spravedlivě přidělí každému, nač má právo, a lidem bude dobře, a lásku si může společnost nechat. Zase jiní, zvláště někteří katolíci v dřívějších desíletích, žádali, ať se jen pracuje o to, aby všude pronikla křesťanská láska, sociální otázka že pak odpadne sama sebou.

Ale obého potřebuje společenský život: i spravedlnosti i lásky.

Spravedlnosti: Ne pouze tak zvané spravedlnosti *směnné*, která vybízí a uschopňuje člověka, aby každému jednotlivci dával, což jeho jest; nýbrž i spravedlnosti *zákonné*, která občany vybízí, aby dávali státu a společnosti, co zákon předpisuje, co jest užitečno pro společnost, bez čeho by tato nemohla trvati; i spravedlnosti *podílné*, která vybízí představitele státu, aby břemena státní a výhody státní rozdělovali bez nadržování určitým skupinám, aby se o blaho občanstva skutečně starali, aby místa státní bez „přijímání osob“ nestranně obsazovali. Tato dvojí spravedlnost, podílná i zákonná, bývá shrnuta pod jednotný pojem *spravedlnosti sociální*.

A to je společným rysem všech druhů spravedlnosti, že předmětem jejím jsou dobra, na něž má bližní *přísné a nesporné právo*: na př. život, zdraví, svoboda, majetek, čest.⁴⁾

Láskou rozumíme „ctnost, která nás vede k tomu, abychom — v důsledku podobnosti lidí — viděli v nich jaksi sebe samy a abychom je milovali podobnou láskou a jednali s nimi s podobnou blahovůlí, kterou bezděčně chováme k sobě“.⁵⁾ V lásce nalézají útočiště i takové potřeby bližního, na něž bližní nemá přesného práva.

Ale někdy může nastati případ ještě třetí. Člověk vůči svému bližnímu má jistý nárok, ale tento nárok není ještě plným nárokem právním. Přísná spravedlnost nežádá po bližním, aby mu takový neúplný nárok splnil. Když pacht byl ujednán v určité výši, a úroda byla mimořádná, a zisky pachtýřovy netušené, není přísnou spravedlností vázán pachtýř, aby majiteli pozemku něco přidal. Smlouva je přesná. Když však minulého roku po neočekávaném krupobíť

⁴⁾ Vřešťál, Katolická mravouka, Praha 1916, d. II., č. 11., 125, 126.

⁵⁾ Vermeersch, Principes de morale sociale, Paris 1921, 54.

mu majitel pozemku z nájemného — ač smlouva i o tomto případě mlčela — značnou část slevil, je *slušno*, aby majiteli dal letos nějakou účast na svém mimořádném zisku. Přísná spravedlnost ho k tomu nenutí, protože majitel nemá podle smlouvy na toto zvýšení práva. Ale zase aby pachtýř přidal, k tomu jej vybízí již něco silnějšího než láska, jakási spravedlnost ještě nedorostlá, *slušnost*, *aequitas*, *Billigkeit*.

Sociální řád nemůže býti vybudován jen na lásce. Musí míti páteř pevnější, a to jest spravedlnost. Musí býti řada povinností uložena i zákonem, a na těch, kdo by jich nesplnili z dobré vůle, musí býti i vynutitelná. Proto je jen pozdraviti, že plnění celé řady hospodářských závazků je pod ochranou zákona. Ale zákon není obhájcem již všech práv. Neboť jest řada povinností, které na př. má jednotlivec vůči společnosti, které pozitivním zákonem dosud vysloveny nejsou, a přece i takové některé povinnosti jsou lidem uloženy přirozenou spravedlností sociální.⁶⁾ Kdyby sociální řád byl odkázán jen na lásku a dobrou vůli jiných, to za nynějšího mravního stavu lidstva, kdy vůle lidská pod následkem hříchu dědičného tak podléhá svodům zla, bylo by pro lidstvo přímo zhoubou.

A dokud v duši hnisá a pálí vědomí, že je na ní páchána křivda, dotud vše, i skutky, milosrdenství, ji spíše dráždí než utišují: Dej mi mé právo, milosrdenství si můžeš nechat! Již sv. Ambrož řekl: „Nemá půvabu štědrost, dokud trvá křivda.“⁷⁾ A ještě před ním sv. Basil: „I kdyby někdo peníze štědřeji než písek rozhazoval, šlape-li spravedlnost, hubí duši svou.“⁸⁾

Ale zase i láska je nezbytná. Neboť spravedlnost může mě k tomu pohnouti, abych bližnímu to, co jeho jest, nebral, abych mu to, co mu zákon jako právo jeho přiznává, dával; ale spravedlnost mě nemůže přinutiti, abych bližnímu ochotně v jeho chorobě a strastech blahovonně pomáhal. A láska k bližnímu bývá nám vzpružinou, abychom příkazy spravedlnosti konali s ochotou a radostí, ba abychom šli ještě za hranice nařízeného. „Láska předpokládá spravedlnost a vůli splnění její požadavky jako minimum mravnosti, láska bez spravedlnosti by byla slabošskou měkkostí a otevřením bran pro libovůli; spravedlnost bez lásky by byla často tvr-

⁶⁾ Viz na př. Nell-Breuning, Kirche und Eigentum, Gladbach-Rheydt 1929, 31, 32.

⁷⁾ Sv. Ambrož, cituje Muller, Nos responsabilités sociales, 86.

⁸⁾ Sv. Basil, Epistolarum classis II, epistola 115, MPG 32, 530.

dostí a zvrácení spravedlnosti v opak... Láska staví dále na základě, který vybuodovala spravedlnost, bez předchozích prací spravedlnosti a její ochrany by nemohla trvati. Láska nařizuje, oduševňuje, vede spravedlnost... Láska a spravedlnost jdou ruku v ruce a tvoří, Bohem jsouce ke svorné spolupráci povolány, ochránkyně obecného blaha a pokoje.“⁹⁾)

c) Hlavní směrnice pro křesťanskou sociálně-reformní práci.

Je dobré, když hned v začátcích upozorní se na některá nebezpečná úskalí, o něž snadno ztroskotají ti, kdož pouštějí se do důležité sociální práce, a na některé cíle této práce, které nutno míti zvláště na zřeteli.

Profesor gregoriánské university, slavný Vermeersch, zdůrazňuje pro naše doby zvláště tyto směrnice:

1. Neoznačujme za nespravedlivý a nezákonný vlastnický řád, jenž se pokojně vžil.

2. Obecné blaho, nikoli duch nepřátelství k soukromému vlastnictví má býti pohnutkou ke všem opatřením a reformám.

3. Jeví-li se vyvlastnění nutným pro obecné blaho, patří spravedlivá (équitable: spravedlivý, ale také přiměřený) odměna těm, kdož jsou vyvlastněni.

4. Nezapomínejme na nutnost autority pro dobrý řád, pokoj a pokrok.

5. Nezanedbávejme, nepodceňujme sociální užitečnosti rodinných tradic.

6. Chraňme osobní svobody.

7. Neolupujme nikdy práci a ducha iniciativy o vzpružinu osobního zájmu.

8. A ať je zaveden jakýkoli řád vlastnický, širše smýšlení trpělivosti a velkodušnosti.“¹⁰⁾)

Doplňuji tyto směrnice ještě několika direktivami: Nesmí se

1. pokládati nynější řád — i včetně se zařízením úroku a se soukromým vlastnictvím půdy a výrobních a spotřeb-

⁹⁾ O. Schilling, Katholische Sozialethik, München, 1929, 277. Sr. dále o poměru spravedlnosti a lásky v životě společenském vůbec — tedy i hospodářském — příslušné statí v Pesch, Nationalökonomie, II. Bd., 1920, 272—276, Vermeersch, Les Principes de morale sociale, Paris 1921, 27—61, A. Horváth, Eigentumsrecht nach dem hl. Thomas von Aquin, Graz 1929, 11—52, Ch. Périn, Les Lois de la Société chrét., Paris 1875, T. I., 28—47.

¹⁰⁾ Vermeersch A., Principes de Morale sociale, Paris 1921, 147, 148.

ních statků — za něco *podstatně* špatné, co napřed musí být zbouráno, aby pak teprve nový lepší řád byl budován. Církev dnešního řádu vlastnictví *v podstatě* neodsuzuje, s ním počítá, proto klidně a s důvěrou s ním můžeme a *musíme* počítati i my.¹¹⁾ Nynější „hospodářský řád církví teoreticky a prakticky uznán za oprávněně existující; věřící smějí se účastniti činnosti na tomto podkladu.“¹²⁾ Smí a *musí* se bojovati proti *nespravedlnostem* a zlořádům, které se v tomto řádě projevují.

2. Východiskem při této práci musí být idea *řádu*. Neboť Bůh je osobní, živý, věčný řád, a svět a vše ve světě má být jeho obrazem; i hospodářské a společenské uspořádání světa má být takové, aby byl odleskem tohoto řádu Božího.¹³⁾

3. Nikoliv hmotné statky, nýbrž člověk jest cílem hospodářské činnosti. Musí bezohledně být vymycovány zbytky starých názorů, že člověk je jen prostředkem, strojem na tvoření nových hospodářských statků. Musí dále být snahou, aby za oběti co možno nejmenší bylo vytvořeno statků co nejvíce.

4. Kdykoliv běží o zaujetí stanoviska k nějaké hospodářské a hospodářsko-etické otázce, netaž se: Mám být konservativcem? Či mám být radikálem? Nýbrž polož si otázku: tak: „Je toto opatření ve shodě se zdravým rozumem a s naukou církve?“ A dále: „Je to moudré a obezřetné domáhati se této reformy teď?“¹⁴⁾

5. I když nutno někdy reformu a hluboko sahající reformu provést, budiž uváženo, zda je lépe provést ji energickým zákrokem najednou, či doporučuje se doba přechodu a postupné provedení, aby postiženým byl ponechán čas přizpůsobiti se změně.¹⁵⁾

6. A konečně: chraňme se i pohodlnosti, lekající se jakýchkoli oprav, i nejpotřebnějších, i nepokojného, nestálého, dobrodružného utopismu, jemuž schází vědomí těžké odpovědnosti, nebo realistická znalost poměrů, v nichž chce provést změny.

¹¹⁾ Nell-Breuning, Gottgewollte Wirtschaftsordnung, v Zeitfragen, Nr. 43, 2.

¹²⁾ P. Nell-Breuning, Börsenmoral, 5.

¹³⁾ Orel, Oeconomia perennis, — 38, 39.

¹⁴⁾ J. A. Ryan, Social Reconstruction, New York, 1920, 213, 214.

¹⁵⁾ R. T. Ely, Property and Contract in their relations to the distribution of Wealth, London 1914, 336.

Obecné etické otázky hospodářského života.

I. VLASTNICTVÍ SOUKROMÉ ČI SPOLEČNÉ?

1. Obtíže a důležitost otázky vlastnictví.

Proudhon napsal dobře: „Problém vlastnictví jest po problému cíle člověka největší, jaký si může lidský rozum postavit, poslední ze všech, jež se mu podaří rozřešiti.“¹⁾ Dobře napsal i H. Cohen: „Ze všech problémů, které se nejvíce týkají lidské společnosti, soukromé vlastnictví zaujímá největší pole a zabírá nejvíce času.“²⁾

Otázka tato vždy se vnucovala a stále se bude vnucovati lidskému rozumu a volati po odpovědi. Neboť vlastnictví je předně jeden ze základů všeho společenského řádu: pohni jen trochu tímto základem, a celá ta hromada institucí sociálních, jež jsou na něm vybudovány, začne se sesouvat a přeskupovat; a všichni, jichž zájem touto změnou byl dotčen, budou volati na poplach. Takovou sociální důležitost má vlastnictví, že podle něho samočinně se upravuje stratifikace, rozvrstvení ve společnosti, že od něho závisí do značné míry ráz civilisace; řád vlastnický zkrátka jest — jak to E. A. Ross nazývá — „velikou transformační silou, pracující téměř neodvisle od lidské vůle.“³⁾

Vždy tvořila otázka vlastnictví důležitý moment v životě člověka. Kdo spočte úsilí, mozoly, pot, starosti, jež lidé rádi obětovali, aby jen nějaký majetek trvalý nebo aspoň příjem na běžná vydání získali! Co podnikli, aby si majetek udrželi nebo rozmnožili! Jaké myšlenky rojily se v hlavách lidí různých dob a různých míst při pohledu na majetek vlastní, na majetek cizí! Kolik požehnání bylo mezi lidmi

¹⁾ J. S. Proudhon, *Système des Contradictions économiques, ou Philosophie de la Misère, Oeuvres Complètes, II, Paris 1923, 158.*

²⁾ H. Cohen, *The Origins of Order and Law, London 1923, 14.*

³⁾ E. A. Ross, *Social Control, New York 1920, 53.*

rozdáno, požehnání umožněného majetkem! Kolik zla bylo zneužitím majetku způsobeno! Kolik sporů již pro majetek mezi lidmi bylo!

Jakým nesmírně důležitým činitelem mezi lidmi jest majetek! — —

Boj pro a proti soukromému vlastnictví je proto tak prudký, poněvadž míti soukromý majetek v příslušné míře znamená míti přístup ke všem ostatním statkům a výhodám ve společnosti; znamená však také míti moc nad jinými, protože ten, kdo má na př. prostředky výrobní, diktuje jiným svou vůli, kde, kdy, jak mají pracovat, jest do značné míry pánem osobní svobody jiných; a to se pociťuje zvláště dnes, v době, kdy hlásána až krajní svoboda, až krajní sebeurčení jednotlivce. Soukromé vlastnictví umožňuje i takové používání majetku, které se přiči nazírání ostatní společnosti, a proto při něm velmi často mohou na sebe divoce narážeti osobní zájmy majitelovy a potřeby společnosti. Ve velikém měřítku se tyto důsledky projevují, když plutokracie si zahrává s blahem celých národů.

A tím žádoucnější stal se nyní majetek, protože pro velikou část lidí je za dané situace jedinou příležitostí, aby mohli společensky vyniknouti. Že v lidech je touha po takovém vynikání, že dále majetek zabezpečuje lidem sociální prestiž a moc, to je známý zjev psychologický a sociologický. Dříve ukojovaly takovou touhu stejně účinně a velmi účinně rodový původ (sebevědomí šlechtické), sláva válečná, významování a podobné. Dnes některé z těchto možností odpadly vůbec, jiné ztratily na sociální účinnosti. Jedinou cestou k vyniknutí pro mnohého jsou jen peníze, a proto je tím pochopitelnější, proč řada lidí tak po majetku dychtí.

U proletariátu má soustředění boje na soukromé vlastnictví ještě jeden důvod, který velmi často nebývá postřehnut: V řádu vlastnickém nynější doby mnozí lidé hledají přímo jediný důvod současných nesnází společensko-hospodářských a tvrdošíjně se domnívají, že všem zlořádům bude konec, jakmile se zreformuje instituce vlastnictví. Zapomínají, že majetkové poměry současné jsou sice velmi důležitou příčinou dnešního sociálního neklidu, že však jsou zde ještě příčiny jiné, a že zreformuje-li se rozdělení majetku a příjmů sebe důkladněji, ale nezreformuje se současně také smýšlení lidí, že vzniknou obtíže nové na jiné straně.

Ještě nutno se zmíniti o psychologickém důvodu, proč v otázce soukromého vlastnictví lidé velmi těžko vzdávají se

svého dosavadního názoru a uznají názor správný. Víra v nutnost odstranění společné vlastnictví stala se u mnohých lidí skutečně náboženstvím, právě tak jako u mnohých přesvědčení o správnosti nynějších poměrů majetkových se stalo věrou též.⁴⁾ Toto přesvědčení tkví v těchto lidech ne pouze v rozumu, nýbrž koření v celé bytosti, proniká celého člověka; toto neuvědomělé vnitřní přesvědčení stojí za rozumem jako za bojující armádou stojí chránící zázemí, posílající stále nové zálohy a zásoby potravin i nábojů. Ale člověk nechce si tohoto stavu přiznati; myslí stále, že z něho mluví a uvažuje jen nestranný rozum; byl by uražen, kdybychom mu řekli, že z něho mluví jen sobecká láska k měšci nebo dokonce jakýsi fanatismus. Tak je naprosto nemožno s ním se domluvit. Jeho duševní zázemí jej drží, i když rozum sám by již podléhal.

Můžeme shrnouti: Otázka vlastnictví je nejústřednější, nejobtížnější eticko-hospodářskou otázkou doby. Když v ní se najde správné stanovisko, veliká řada problémů sama sebou odpadá; když tato výhybka postavena nesprávně, pak celá soustava eticko-hospodářská ujíždí po nesprávných kolejích, a není možno takto dojítí správného cíle.

2. Boj proti soukromému vlastnictví.

Viz literaturu oddílu „Socialismus“. Zvláště pak, po případě mimo to: Engels F., *Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staates*, Stuttgart 221922. — De Laveleye E., *De la propriété et de ses formes primitives*, Paris 41891. — Fouillée A. J. E., *La Propriété Sociale et la Démocratie*, Paris 1904. — Landry A., *L'Utilité sociale de la Propriété Privée*, Paris 1901.

Již od nejstarších dob vyskytovaly se výtky proti soukromému vlastnictví. Plato; apostolové, kteří ve starokřesťanských dobách hlásali, že nemůže dojítí člověk spásy, leda žije-li po příkladu apoštolů, nemaje žádných statků; Manichejští, dle jejichž učení věřící nesmí míti ani pozemků ani domů ani peněz; Waldenští a Albigenští, kteří učili, že chudoba (a tou dle Bossueta rozuměli komunismus) je křesťanům přikázána jako povinnost a j. Pro nás je zvláště zajímavavo učení Táboritů a Českých bratří.

Nejurčitějším vyjádřením komunistických názorů v husitství je jeden z „artikulů, kteří od některých kněží strany tábořské vedeni byli“, zachovaných v rukopise třeboňském: „Jakož na Táboře není nic mé a tvé, než všecko v obec (t. j. společně) rovně mají: takéž všem všecko vždycky

⁴⁾ S. a. B. Webb, *The Decay of Capitalist Civilisation*, 169.

má v obec býti a nižádný nemá nic zvláště mieti; jinak kdož co má zvláště, ten hřeší smrtedlně.“¹⁾ — V praxi však se komunismus trvale a všeobecně mezi Tábořany neujal. Život ukázal neproveditelnost. A i v tomto, jen na prvu tábořskou dobu, a také místně omezeném komunismu šlo podle mínění Pekařova „o komunismus, jenž byl dalek jakékoliv myšlenky na změnu ústavy sociálně politické i myšlenky majetkové rovnosti, o pouhý komunismus spotřební, jenž byl možný jen v místní obci bratří a nežádaje ani rovnosti majetku nebo výdělků, kladl důraz především na to, aby zisk docílený byl obětován z lásky k společným potřebám a podle potřeby rozdělen“.²⁾

Rovněž stanovisko Českých bratří s Chelčickým je rozkolísané. Na jedné straně vábil je ideál starokřesťanské obce jerusalemské, v níž „nikdo neříkal, že by něco z majetku jeho bylo mu vlastním, nýbrž všecko bylo jim společné“ (Skut. 4, 32). Na druhé straně tvrdá životní skutečnost. A tak nalézáme u Chelčického řádky, s nimiž se dá těžko uvést v soulad soukromé vlastnictví. Na př. když apostrofuje pány: „To dědictvíe přirozené máte od svých otcův: bieda a hoře, smrt a po ní peklo. Tuť jsou vám otcové erby zavěšili. *A mimo to nití jedné* (t. j. jediné) *k dědictví na zemi nemáte.* Pakli otcové vaši koupili jsou vám lidi s dědictvím, s dědinami, *to cizie na ciziem koupili* jsou vám, nebo toto jest pravá řeč božie: Páně jest země i plnost jejie... Ktož sám nenje božie, nic božieho nemuož právě požívatí ani držetí, než jako násilník cizie bezprávně držie a požívá. Protož *zmatečně* (t. j. proti právu) *na ciziem* koupili jsou vám otcové vaši, nevyhostivše (t. j. neopatřivše propuštění) u Boha vám k dědictvíe. A toť vás potká v den smrti vaší. Z toho (t. j. za to) napomenutí budete, že *ste bezprávně boží věci drželi a užievali jich.*“³⁾

Ale nachází se u Chelčického řada míst, na nichž sice s velikou ostrovní vystupuje proti špatnému používání majetku, ale při tom *zásadu* soukromého vlastnictví předpokládá a s ní počítá jako se skutečností, proti níž se nevyslovuje.⁴⁾

A ve výkladu evangelia na neděli třináctou po svaté Trojici pronáší Chelčický dokonce větu tak jasnou: „Statek tielesny ne pro gine gest dan, než aby z nieho boha cztil, chudeho w nuzy opravuge“ (t. j. pomáhaje).⁵⁾ Takové věty nenapíše člověk, který by plně a nekompromisně zavrhoval soukromé vlastnictví.

Byly-li však tyto školy proti soukromému vlastnictví v celku ve své době jen osamocenými body, od konce 18. století a francouzské revoluce toto hnutí zachvacuje stále větší oblasti a v moderním socialismu a komunismu se mu dostává soustavného představitele a propagátora.

Nemělo by smyslu a bylo by prostě nemožno zaznamenávatí vše, co proti soukromému vlastnictví bylo proneseno. Zaznamenávám jen ně-

¹⁾ Český archiv, r. III., str. 220.

²⁾ J. Pekař, Žižka a jeho doba, Praha 1927, I, 182. Sr. F. v. Bezold, přel. A. Chytil, K dějinám husitství, v Praze 1914, 45, 46.

³⁾ Petr Chelčický, *Síť víry*, k vydání nově upravil E. Smetánka, v Praze 1929, díl., kap. 37, str. 136.

⁴⁾ Viz na př. Petra Chelčického Postilla, v Praze, d. I. 1900, d. II. 1903; I, 17, 161, 219, 369, II, 85.

⁵⁾ Chelčický, Postilla, tamže II., 241. O majetkovém komunismu Chelčického viz F. O. Navrátil, Petr Chelčický, Kdyně, 1929, 78 — 84.

kolik projevů, a to osobností, které znamenaly ve hnutí proti soukromému vlastnictví místo mimořádně význačné, nebo z programů, které se staly ukazatelem, na němž se orientovali nesčíslní jednotlivci a celé hnutí.

Rousseau: „Prvý člověk, který ohradiv pozemek, dovolil si říci: „*Coto je moje*“, a našel lidi dosti prostoduché, aby mu uvěřili, byl opravdovým zakladatelem občanské společnosti. Kolika zločinů, válek, vražd, kolika běd a hrůz by byl uchránil pokolení lidské ten, kdo by byl vyrval koly a zasypal důlky a zvolal k jiným lidem: „Pozor, neposlouchejte tohoto podvodníka; jste ztraceni, zapomenete-li, že plody patří všem, a že půda nepatří nikomu!“⁶⁾

Proudhon, jako odpověď, když se naráželo naň, že je původcem věty: vlastnictví je krádeží, la propriété, c'est le vol, píše: „M. Michelet mohl mě jmenovati, a já bych se nečervenal: ta definice vlastnictví je moje a všecku svou ctižádost soustřeďuji na to, abych dokázal, že jsem pochopil smysl a dosah této věty. Vlastnictví, toť krádež! v tisíci letech se ne vysloví dvě slova tak veliká jako je toto. Nemám jiného bohatství na světě než tuto definici: ale pokládám ji za cennější, než jsou miliony Rothschildovy a mám odvalu říci, že tato definice bude nejvýznamnější událostí za vlády Ludvíka Filipa.“⁷⁾ „Kdyby někdo chtěl vnést spravedlnost do vlastnictví, udělal by konec vlastnictví; jako zákon, vnašející čestnost v poměr konkubinátu, by udělal konec poměru konkubinátu. Vlastnictví je nemravné v zásadě a svou podstatou.“⁸⁾

Jaurès: „Demokracie, zásluhou organisovaného proletariátu, se vyvíjí nezadržitelně k socialismu... Blíží se hodina, kdy nikdo nebude moci mluvit před národem o zachování soukromého vlastnictví, aby se nevydal posměchu a aby si sám nevpálil znamení méněcennosti.“⁹⁾

Bebel: Jedna z kapitol jeho nesmírně rozšířené knihy nese nadpis: *Die Expropriation der Enpropiateure*.¹⁰⁾

Komunistický manifest Marx-Engelsův z r. 1848, dokument tím důležitější, že dosud jest čítankou v mnoha jazycích a v nesčíslných výtiscích rozšířenou, z níž nesčíslní dělníci sbírají svou sociální moudrost: „Komunistická revoluce jest nejradiálnějším rozchod s přejetými majetkovými poměry... Proletariát použije své politické moci k tomu, aby ponenáhu vyrval měšťáctvu veškerý kapitál, aby soustředil všechny výrobní prostředky v ruku státu, t. j. v ruku proletariátu, organisovaného ve vládnoucí třídu, aby pokud možno rychle rozmnožil počet výrobních sil. — To se může ovšem v prvopočátku státi jen despotickým zasažením do vlastnického práva a do měšťáckých výrobních prostředků, tedy prostředky hospodářsky nedostatečnými a neudržitelnými, které se však za hnutí samy překonají a které jsou prostředkem k převratu celého výrobního způsobu nevyhnutelným. — Tyto prostředky budou ovšem v různých zemích různé. — V nejpokročilejších zemích však bude téměř všeobecně použito těchto: 1. Vyvlastnění pozemkového vlastnictví a použití pozemkové renty na státní výlohy. 2. Silné vzestupné daně. 3. Zrušení dědického práva. 4. Konfiskace jmění všech vystěhovalců a rebelů. 5. Soustředění úvěru v ruku státu prostřednictvím státní

⁶⁾ J. J. Rousseau, *Discours sur l'Origine et les Fondements de la Inégalité parmi les Hommes*. Oeuvres Complètes, Paris, 1837, I, 551.

⁷⁾ P. J. Proudhon, *Système des Contradictions économiques ou Philosophie de la Misère*, Oeuvres Complètes, II, Paris 1923, 254.

⁸⁾ Proudhon, tamže 235.

⁹⁾ Jaurès, *Études Socialistes*, Paris, 2. éd., 1902, 151, 161.

¹⁰⁾ A. Bebel, *Die Frau* (176 — 180 Tausend), Stuttgart 1922, 371.

banky se státním kapitálem a výhradním monopolem. 6. Soustředění do-
pravnictví v rukou státu. 7. Rozmnožení národních továren, výrobních
prostředků, zornění a zlepšení pozemků, ladem ležících, podle společného
plánu. 8. Stejná pracovní povinnost pro všechny, zřízení průmyslových
armád, zvláště pro zemědělství.“ A jiné.¹¹⁾

Erfurtský program z r. 1891: „Jenom přeměna kapitalistického sou-
kromého vlastnictví výrobních prostředků — půdy, dolů, surovin, nástrojů,
strojů, prostředků dopravních — ve vlastnictví společné a přeměna výroby
zboží ve výrobu socialistickou, jež se provádí společností a pro společnost,
může způsobiti, aby se velkopodniky a stále vzrůstající výkonnost spo-
lečenské práce stala pro dosud vykořisťované třídy zdrojem nejvyššího
blaha a všestranného harmonického zdokonalování, kdežto dosud byla
zdrojem bídy a útisků.“¹²⁾

Program německé sociální demokracie, přijatý v Heidelbergu 1925:
„Cíle dělnické třídy může býti dosaženo jen tím, že se promění kapitali-
stické soukromé vlastnictví výrobních prostředků ve vlastnictví společ-
né... Teprve potom společnost se ze svého područí pod slepou mocí
hospodářskou a ze svého všeobecného rozvratu povznese ke svobodné
samosprávě a k harmonické solidaritě.“¹³⁾

Program sociálně demokratické strany ve starém Rakousku: „So-
ciálně demokratická strana dělnická v Rakousku domáhá se pro veškerý
lid bez rozdílu národnosti, původu a pohlaví osvobození z pout hospodář-
ské odvislosti, odstranění politického útisku a povznesení z duševního
zakrnění... Čím více vývoj kapitalismu rozmnožuje řady proletariátu,
tím více ho také nutí a činí schopnějším, zahájití proti němu boj. Zatlačo-
vání výroby, provozované jednotlivci, činí jedinecké (soukromé) vlastnic-
tví vždy zbytečnějším a škodlivějším, současně pak s tím se vytvářejí
nutné duševní a hmotné podmínky pro nové formy družstevní výroby na
základě společenského vlastnictví. Zároveň pak si proletariát uvědomuje,
že musí tento vývoj podporovati a urychlovati, že cílem tu musí býti pře-
vod pracovních prostředků ve společenské vlastnictví, a že prostředkem
jeho boje za osvobození třídy dělnické je dobytí politické moci.“¹⁴⁾

Z programu československé sociální demokracie, přijatého na sjezdu
strany 27.—29. září 1930: „Dnešní společnost se zakládá na panství početně
malé třídy kapitalistů, vlastnicích většinu výrobních prostředků, nade
všemi pracujícími, jejichž pracovní nadhodnotu si kapitalisté přímo nebo
nepřímo přivlastňují... Vláda nad výrobou dostává se na jedné straně
do rukou stále užšího kruhu osob a na druhé straně vzrůstá počet těch,
kdož mají pouze svou pracovní sílu a musí ji prodávati majitelům vý-
robních prostředků, kteří zejména za moderních způsobů racionalisované

¹¹⁾ Marx-Engels, Komunistický manifest, přel. I. Olbracht, Praha, 28, 29.

¹²⁾ Programm der sozialdemokratischen Partei, beschlossen auf dem Parteitage zu Erfurt, v Diehl-Mombert, Ausgewählte Lesestücke zum Studium der politischen Oekonomie, Bd. XII., Sozialismus, Kommunismus, Anarchismus, Karlsruhe 1920, 131.

¹³⁾ Heidelbergský program z r. 1925, otištěn v E. van den Boom, Sozialdemokratische Partei Deutschlands im Lichte ihrer Parteiprogramme, M. Gladbach, 1926, 55.

¹⁴⁾ Program sociálně-demokratické strany dělnické v Rakousku, přijatý na sjezdu ve Vídni 1901, otištěn v E. Beneš, Stručný nástin vývoje moderního socialismu, č. IV., Dělnické hnutí v Rakousku a v Čechách, Brandýs n. L., 1911, 264, 265.

výroby tuto pracovní sílu bezohledně vyčerpávají, ničí a vrhají stále větší masy dělnictva do nezaměstnanosti. Drtivá tíha těchto poměrů roste. ... Vítězství socialismu se tak stává stále nadějnějším a bližším. Socialismus vrátí pracujícím vlastnictví výrobních prostředků, ovšem na dokonalejší, kolektivní základně. Proto pracující třída musí podporovati a urychlovati vše, co vytváří podmínky pro kolektivní formy výroby, ať státní, samosprávné, družstevní nebo smíšené.¹⁵⁾

Na doklad, jak toto příkré stanovisko socialismu k soukromému vlastnictví bývá i v řadách socialistických zmírňováno, stůjž zde stanovisko anglického socialistického předáka J. R. MacDonalda: „Socialista vychází z předpokladu, že individualita vyžaduje soukromého vlastnictví, pomocí jehož sama se vyjadřuje. Člověk musí něčím vládnouti a něco vlastnit, jinak neovládá sebe a není pánem sám nad sebou. A protože socialism... jest ideou, jež musí býti uskutečňována stálým zkoušením a změnou, můžeme býti ubezpečeni, že žádná z možností, s nimiž se musíme setkati cestou, neodstraní soukromého vlastnictví. Vlastnictví zůstane vždy pro osobnost prostředkem, aby sama sobě mohla dáti výraz, a na tuto skutečnost se nezapomene při vývoji socialismu. Skutečně někteří socialisté, — na př. Kautsky, nejnekompromisnější z marxistů — stanovili, že lidé smějí míti své vlastní domy a své vlastní zahrady v socialismu, a za předpokladu, že zde bude vhodná soustava zdanění, jež bude zachycovati důchod bez práce ve formě hospodářské renty, v tomto ústupku není nic, co by bylo proti socialistické teorii. — Odtud také vyplývá, že zavrhovati dědictví není podstatnou částí socialistické soustavy. Socialista nemusí zamítati dědění soukromého vlastnictví jakožto takové; zamítá pouze dědění za podmínky, které mají za následek, že dědictvím širokých vrstev musí býti chudoba.“¹⁶⁾

Doklad, jak pojem soukromého vlastnictví jest oviklán i na takových vlivných místech, kde formálně je ještě uznáván: „Novou etickou normou vzhledem k vlastnictví není, jak málo jednotlivec ze svého majetku přenechá společnosti, nýbrž kolik společnost ponechá jednotlivci, aby mohl uspokojovati čestně a rozumně své soukromé osobní potřeby.“¹⁷⁾

A tak řadě lidí nestačí odstraňování jednotlivých závad dnešního hospodářského řádu, vybudovaného na soukromém vlastnění. Nestačí jim ani sociální politika pronikavá. S posměchem to vše odmítají jako „masličkářské zlepšování nevyléčitelné soustavy soukromokapitalistické“.¹⁸⁾

Jak bývá boj proti soukromému vlastnictví odůvodňován.

Důvody, jež se proti soukromému vlastnictví pronášejí, jsou četné, a vášnivě bývají pronášeny — vždyť běží o životní zájmy tolika lidí — a jen šílenec mohl by říci, že v nich není ani zrnka pravdy. Ale i zde známý případ: nejsou pro lidstvo nejosudnější pohromou ty názory, v nichž

¹⁵⁾ Program čsl. sociálně demokratické strany dělnické, otištěn v Právu lidu 2. října 1930.

¹⁶⁾ J. Ramsay MacDonald, The Socialist Movement, London 1923, 129, 130.

¹⁷⁾ Hobson, Economics and Ethics, 1929, 165.

¹⁸⁾ Srovnej Macek, Základy sociální politiky, Praha 1925, 24.

není zrnka pravdy, nýbrž ty, v nichž blud kráčí ruku v ruce s pravdou, v nichž je kus pravdy, ale v nichž pravda se zkresluje nebo špatně interpretuje nebo v nichž veliký kus pravdy ostatní se zamlčuje.

Zdůvodnění onoho boje souborně je vysloveno na př. v důvodové části heidelberského programu, v němž se zběžnými rysy načrtává, k jakým neudržitelným důsledkům hospodářský život svými imanentními silami je hnán: „Hospodářský vývoj vedl s vnitřní zákonitostí k zesílení kapitalistického velkozávodu, který v průmyslu, obchodu a dopravě vždy více zatlačuje malopodnik a ztenčuje jeho sociální význam. S pořád vzrůstajícím rozvojem průmyslu stále přibývá průmyslového obyvatelstva u přirovnání k obyvatelstvu zemědělskému. Kapitál oddělil masy výrobců od vlastnictví jejich výrobních prostředků a proměnil dělníka v nemajetného proletáře. Veliká část půdy se nalézá v rukou velkostatkářů, přirozených spojenců velkokapitálu. Tak se staly hospodářsky rozhodující výrobní prostředky monopolem poměrně malého počtu kapitalistů, kteří tím nabývají hospodářské nadvlády nad společností... — S rozvojem techniky a monopolisace výrobních prostředků vzrůstá ohromně produktivnost lidské práce. Ale velkokapitalisté a velkostatkáři se snaží monopolisovat výsledky společenského pracovního procesu pro sebe. Nejen proletářům, nýbrž i středním vrstvám se odpírá plný podíl na hmotném a kulturním pokroku, jež stupňované výrobní síly umožňují. — Kapitalistické úsilí o monopol vede ke spojování oborů průmyslu a výrobních procesů po sobě následujících a k organisování hospodářství v kartelích a trustech. Tento proces spojuje kapitál průmyslový, obchodní a bankovní v kapitál finanční. — Jednotlivé skupiny kapitalistů stávají se tak přemocnými hospodářskými vládci, kteří si v hospodářskou odvislost podrobují nejen námezdní dělníky, nýbrž i celou společnost. — Se vzrůstem svého vlivu používá finanční kapitál státní moci k tomu, aby se zmocnil zahraničních oblastí v tom směru, že by se mu staly odbytišti, zdroji surovin, územím pro umístění kapitálu. Toto imperialistické mocenské usilování ohrožuje stále společnost konflikty a nebezpečím válečným.“ Tak vzrůstá stále kritičtější napětí uvnitř státu i za hranicemi, vytváří se při stoupajícím uvědomení a stoupajícím počtu a vnitřní síle proletariátu situace pro společnost nemožná, a jediné východisko z ní: přeměna soukromého vlastnictví výrobních prostředků ve vlastnictví společenské.¹⁹⁾

Z tohoto vylíčení imanentní tendence moderního hospodářského života vybírám několik hlavních důvodů pro domnělou neudržitelnost a zhoubnost soukromého vlastnictví a doplňuji je ještě několika námitkami odjinud:

1. Majetek drobný a střední je stále více pohlcován koncentrací kapitálu a vnitřním tlakem moderního hospodářství k velkovýrobě.

2. Tím vzniká nemožná situace, že nepatrná menšina kapitalistů vlastní výrobní prostředky, zneužívá výsledku práce pro své osobní zájmy a společnost ostatní degraduje na předmět, z něhož kořistí.

3. Dokud soukromé vlastnictví bude zatarasovat lidem „rovný přístup

¹⁹⁾ Heidelbergský program soc. dem. z r. 1925, v. E. van den Boom, Die Soz. dem. Partei Deutschlands u. s. w., 54. — Stručněji je motivován požadavek odstranění soukromého vlastnictví výrobních prostředků v cílovém programu soc. dem. československé, v oddílu Prohlášení zásad, bod 2.

k přírodním energiím . . . , marně hledáme spravedlivou cenu ať zboží ať práce, marně vymýšlíme garancie svobody“.²⁰⁾

4. „Slycháme, že soukromé vlastnictví je tak nutné pro život každého člověka, že se může dobře považovat přímo za součást člověka.²¹⁾ . . . Ale jak se tedy srovnává se skutečností, že jen *někteří mají* a mají mít vlastnictví?“²²⁾ „V krajích světa západního výhod vlastnictví majetku používá méně než polovice obyvatelstva.“²³⁾

5. Jedním z nejdůležitějších úkolů jest, aby člověka zabezpečovalo proti risikům práce, zdraví, stáří. Což však, když zabezpečení to přejímá na sebe stát, na př. sociálním pojišťováním, jak tomu ve státu moderním skutečně jest v míře stále větší?²⁴⁾

6. Soukromé vlastnictví činí kapitalisty „nezodpovědnými vládci nad tisíci jiných lidí“, „umožňuje — a ve mnoha případech činí nezbytným — průmyslový absolutism“, „vlastnická práva, která zbavují majitele všeobecné lidské nutnosti pracovat, činí nerovnost zařízením, které proniká každý kout společnosti“, „demoralisuje společnost i výrobu tím, že umožňuje, že lenost má tytéž výsady jako přičinlivost“, umožňuje příjem bez práce.²⁵⁾

7. Majetek mají lidé jen proto, že stát vytvořil zákony, jež nabytí a zachování majetku umožňují. Stát je tvůrcem majetku. Proč by tedy zase stát nemohl disponovat majetkem jinak, když toho poměry žádají?²⁶⁾

8. Majitel výrobních prostředků nevytvořil výrobky jako nějaký Robinson Crusoe sám, nýbrž pomocí společnosti, v soustavě možností, které i společnost přítomná i minulá pomáhala a pomáhá vytvořiti, jeho výrobek je výrobkem sociálním; proč má zisk připadnouti pak jen jedinému člověku?

9. Soukromé vlastnictví, sledujíc jen své vlastní okamžité zájmy, nehospodárně plýtvá přírodními statky, i těmi, které jsou v míře omezené; tím olupuje ostatní společnost a především ztěžuje život pokolením budoucím, které budou státi před doly vykořistěnými, před vrchy holými, o les a prst oloupenými atd.²⁷⁾

10. Podezření, že „zapáchají“, rozšířilo se na všechny formy bohatství. Jen tam, kde je původ bohatství notoricky poctivý, bývá veřejné mínění klidné, ač ani tu nescházejí kritikové . . . Je však příliš zřejmé, že veliká většina velkých majetků nevznikla holou mravní zásluhou jejich majitelů.²⁸⁾

11. Římské právo tím že vlastníku přiznává nakládati s majetkem tak libovolně a tak neodpovědně, že mu náleží i „*ius abutendi*“, právo zneužívat majetku, kterýžto římský pojem dosud bývá brán za základ

²⁰⁾ Macek, Základy sociální politiky, 311.

²¹⁾ Názor, že majetek je součástí člověka, je názor liberalismu, a křesťanství jej jako pohanský odmítá.

²²⁾ Macek, Socialismus, Praha 1925, 160.

²³⁾ F. W. Blackmar — J. L. Gillin, *Outlines of Sociology*, New York, 1923, 224.

²⁴⁾ R. H. Tawney, *The Acquisitive Society*, London 1923, 82 nn.

²⁵⁾ Tawney, tamže 92-94.

²⁶⁾ Podrobněji viz H. Clay, *Property and Inheritance*, London, b. r. (asi 1923) 9.

²⁷⁾ R. H. Hess, *Conservation and Economic Evolution*, v souborném díle Ely, Hess, Leith, Carver, *The Foundations of Human Prosperity*, New York 1918, 116.

²⁸⁾ Macek, Základy sociální politiky, 55.

při zákonodárství státu, je v naprostém rozporu s právním citěním moderního lidstva.²⁹⁾

12. Nelze zavrhovati společného vlastnictví, když přece v dobách nejvyššího uskutečnění křesťanské myšlenky bylo zavedeno mezi křesťany, a stále nalézalo a nalézá útulek v křesťanských klášteřích.

Uvádím námitky proti soukromému vlastnictví v celých nebezpečné formulaci, jednak aby se vidělo, že zdravá nauka o vlastnictví musí legitimovati svou správnost proti námitkám věru ne dětinským, dále abychom mohli nahlédnouti do pravé mentality těch, kdož jsou jiného názoru, abych konečně ukázal, že pravda křesťanská je si tak jista, že nemá příčiny se skrývati ani před takovými námitkami, které zdánlivě jsou si svým vítězstvím plně jisty.

Odpověď na jednotlivé z těchto námitek bude dána na vhodných místech později v této knize.

3. Odůvodnění zásady soukromého vlastnictví.

Viz příslušné partie ve všeobecných pracích, na počátku díla uvedených. Dále: Pesch H., *Das Privateigentum als sociale Institution*. (Ve sb. *Die sociale Frage beleuchtet durch die Stimmen aus Maria-Laach*. II. Bd., 195—418), Freiburg i. B., b. r. — Cathrein V., *Das Privateigentum und seine Gegner*, Freiburg i. B., 1909. — Tyto dva spisy vyšly i v českém překladu od dr. J. Tumpacha pod titulem *Soukromé vlastnictví*, v Praze 1898. — *Property. Its duties and Rights. Historically, philosophically and religiously regarded*, London 1913. (Velmi cenný sborník.) — Kelleher J., *Private ownership*, Dublin 1911. — Schilling O., *Der kirchliche Eigentumsbegriff*, 1930. — Nell-Breuning O. v., ve sbírce „*Wirtschafts- und sozialpolitische Flugschriften*“, Gladbach-Rheydt, 1929 n., publikace: *Kirche und Eigentum. Staat und Eigentum. Begriff und Pflichten des Eigentums. Verschiedene Eigentumsauffassungen. Missverständnisse in der Eigentumsfrage*. — Castelein A., *Le Socialisme et le Droit de la Propriété*, Louvain 1896. — Garriguet L., *Le Régime de la propriété*, Paris 1907. — Ely R. T., *Property and Contract in their Relations to the distribution of Wealth*, New York 1914. — Sanlaville, *Socialisme et Propriété*, Paris 1920. — Janssens, *La Propriété*, Liège 1926. — Renard G., *Propriété Privée et Propriété Humaine*, Paris 1926. — Calmes Th., *La Propriété devant le Socialisme Contemporain*, Paris 1897. — Schaub F., *Die Eigentumslehre nach Thomas von Aquin und dem modernen Socialis-*

²⁹⁾ Proudhon, *Système des Contradictions Économiques*, Oeuvres, II, 235. Ale též M. Ansiaux, *Traité d'Économie Politique*, Bruxelles, I, 1920 113. — Abych se k této poslední námitce nemusil již vracet, odpovídám na ni již teď. Těm, kdo s ní přicházejí, věru cti nedělá, protože namítají něco *nerozumějící řeči*, vnášejíce do slov smysl, kterého tam autor neuložil. Abuti znamená sice také „zneužití“; ale znamená též „používáním spotřebovati“; ve své definici vlastnictví přiznává římské právo majiteli nejen právo jí používat (ius utendi), nýbrž i používáním spotřebovati (ius abutendi). — Viz O. v. Nell-Breuning, *Kirche und Eigentum*, Gladbach-Rheydt, 1929, 14, 15.

mus, Freiburg i. B., 1898. — Walter F., Das Eigentum nach der Lehre des hl. Thomas v. A. u. des Sozialismus, Freiburg 1895. — Schilling, Reichtum und Eigentum in der altkirchlichen Literatur, Freiburg i. B. 1908. — Hässle J., Das Arbeitsethos der Kirche nach Thomas von Aquin und Leo XIII., Freiburg i. B., 1923. — Horváth A., Eigentumsrecht nach dem hl. Thomas von Aquin., Graz 1929. — Vogelsangs Leben und Lehren, Wien 1922. — Wagner A., Die Abschaffung des privaten Eigentums, Leipzig 1870. — Sedláček J., Vlastnictví a vlastnické právo, v Brně 1919. — Randa A., Právo vlastnické dle rakouského práva v pořádku systematickém, v Praze 1922. — Fořt J., O hospodářském významu vlastnictví a jeho vztazích k trvání a budoucnosti států, v Praze 1924. — Pazourek J., Národohospodářské theorie, socialisační pokusy a soukromohospodářská skutečnost, v Praze 1928. — Diehl K. u. Mombert P., Das Eigentum. Ve sb. Ausgewählte Lesestücke zum Studium der politischen Oekonomie. Bd. XVII., Karlsruhe 1924.

K otázce používání majetku viz příslušné partie v příručkách mravovědy. Dále dobrá pojednání ve sbírkách přednášek Semaines Sociales de France, zvl. De Pascal, Les justes et équitables rapports des hommes entre eux, relativement à l'usage des biens terrestres, Dijon 1906 p. 91; Calippe, Destination et usage des biens naturels, Amiens, 1907, p. 73; Boucaud Ch., St. Grégoire le Grand et la notion chrétienne de la richesse, Limoges 1912, p. 255; Calippe, Le caractère social de la propriété, Bordeaux 1909, p. 99; Venance, Nos devoirs envers la fortune, Metz 1919, p. 311; Deslandres, Le devoir social dans l'emploi de l'argent, Saint-Etienne, 1911, p. 397; Thomassin, Les responsabilités du propriétaire rural, Versailles 1913, p. 323; Dubruel, Les enseignements de l'Eglise sur l'usage des richesses, Toulouse 1921, p. 317.

a) V jakém smyslu soukromého vlastnictví nehájíme.

Často se nemohou lidé domluvit, ač obojí chtějí touž dobrou věc. Pojmy nebyly jasně vymezeny, pod týmiž slovy představovali si oba něco jiného. Pak ovšem dohoda je nemožná. Proto také mnoho námitek prostě odpadá, jakmile se vysvětlí pojmy. — Platí i o soukromém vlastnictví. — Proto předem několik precisujících poznámek.

1. Hájíme zásadu soukromého vlastnictví, nebéřeme v ochranu *zneužívání* vlastnictví. Že se vlastnictví často zneužívá, je fakt známý; zneužívají ho ti, kdo ho používají, aby dali jiným cítiti svou moc; aby hověli v přepychu různým choutkám, ať již požitkářství, ať již ctižádosti, ať již zvráceným choutkám protivných povýšenců (parvenu); aby se oddávali příživnický lenosti, nechávající za sebe pracovati jiné a pobírající bez protivýkonův ve veliké míře důchody bez práce; aby si přisvojovali na základě své moci nespravedlivé zisky monopolistické nebo vůbec vyděračné atd. Všecky tyto *přehmaty zneužívání majetku* odsuzujeme jako věc nemravnou. Ale při všem tom *zásady* vlastnictví hájí-

me. Neboť kde je na světě věc tak dobrá a tak svatá, které by nemohlo býti zneužito, a třeba těžce zneužito?

2. Neučíme, že právo vlastnické je právem *absolutním* nebo právem nejvyšším. Není právem absolutním: jest jen prostředkem ku blahu jednotlivcův a celku, a kde tohoto cíle v celku může býti docíleno jinou cestou lépe, tam právo soukromého vlastnictví může býti nahrazeno tímto zařízením jiným.¹⁾ Nemůže tedy býti samo sobě cílem. Ani není právem nejvyšším; kdykoli by toto právo bylo na závadu, že by nebylo možno docíliti cílů vyšších a potřebnějších, musí právo soukromého vlastnictví ustoupiti. Proto když je někdo v krajní nouzi — když na př. je tak hladov, že jej čeká jistá smrt, a svých potravin nemá, a ti, kdož je zde mají, nechtějí dáti — pak podle jednomyslného učení moralistů smí si vzíti potravu i proti vůli majitelů,²⁾ protože právo jeho na život je nekonečně vyšším než právo oněch vlastníků na soukromý majetek. Proto dále moralisté souhlasí v tom, že kdykoli toho *opravdu* žádá *obecné blaho*, může býti soukromý majetek i vyvlastněn, socialisován, ovšem za přiměřenou náhradu.³⁾ Proto také katoličtí moralisté vždy potírali pohanskou liberalistickou zásadu, že majetek jest „ein in die Sachenwelt verlängertes Ego“.⁴⁾

3. Hájíce zásady soukromého vlastnictví, nehájíme určité *formy, soustavy vlastnění*. „Ač základní myšlenka vlastnictví stojí tak pevně a je tak jednoduchá, tož přece formy vlastnictví jsou v různých zemích a v různých dobách různé. Jest rozlišovati od sebe vlastnické právo a právní řád získávání a rozdělení majetku v té které době. Prvé má své zdůvodnění v lidské přirozenosti, druhé se mění podle zemí, národů a kulturního stupně.“⁵⁾ Jiné je právo majetkové u národa israelského v Palestině, jak je zaznamenávají svaté knihy, jiné je majetkové právo římské, jiné majetkové právo německé, docela jiné povahy byl ruský mír. A jak se u téhož národa může vlastnické právo během let modifikovati, sleduj na př., jak v zemích českých v dějinách se měnil právní poměr sedláka k půdě.⁶⁾ — Neběží o tyto dočasné formy; neztotožňu-

¹⁾ Viz na př. Reyl, Sociologie v politice, 1924, 160.

²⁾ Sv. Tomáš Aqu., 2. 2. qu. 66. a. 7. S. Alphonsus, Theologia moralis 1. IV. n. 520 a všichni ostatní moralisté.

³⁾ Doklady v oddílu pozdějším o socialisaci.

⁴⁾ Desch, Nationalökonomie, 3I., 199.

⁵⁾ F. Walter ve čl. Eigentum, ve Staatslexikon, 3I. Bd (1908) 1486.

⁶⁾ Na př. K. Krofta, Přehled dějin selského stavu v Čechách a na Moravě, v Praze 1919, 15 nn., 29 nn., 52 nn a j.

jeme jich se základním vlastnickým právem, majícím své zdůvodnění v samé přirozenosti člověka. Je to totéž jako s autoritou ve společnosti lidské. Někaká autorita na př. ve státě musí býti. To vyplývá z podstaty věci. Zda však vládní forma v tomto státě bude monarchistická, oligarchická, konstituční nebo republikánská, to je věcí dějinného vývoje.

4. Hájíce soukromého vlastnictví, *prohlašujeme tím, že by režim společného vlastnictví za žádných okolností nemohl vésti k úspěchům?* Nikoli. Kdyby se jednalo o poměry, v nichž příroda ve svém nevyčerpaném bohatství v marnotratné míře skýtá *přebytek všech statků*, tam není potřebí, aby nastalo soukromé vlastnictví prostředků výrobních, ježto si může každý vzít, čeho potřebuje, aniž by se střetl vážně se zájmy člověka jiného. Aci věci spotřeby, jednou osvojené, budou bezpochyby i v tomto režimu ve vlastnictví soukromém, takže komunismus by pozůstával ve společném vlastnictví prostředků výrobních. — Tvrdíme dále, že v případě opačném, kdy totiž již není přebytku, za žádných okolností již není možno společné vlastnictví? Nikoli. Tvoří-li tuto společnost lidé *svědomití*, živě si vědomí odpovědnosti vůči celku, lidé horliví i ve výrobě hospodářských hodnot i přísní na sebe co do míry spotřeby, tam se společné vlastnictví udržeti může, a s úspěchem. — Je za všech okolností neudržitelno, aby práva jednotlivcova nebyla přesně vyhraničena, nýbrž že by tvořila jen ideální část ve společném majetku celku? Nikoli. Dokud obyvatelstva je málo a *kulturní a společenské vztahy* na sebe nenarážejí a nejsou spleťité, tam mohou lidé žít nepoškozující si svých práv. Když však obyvatelstvo houstne, a okruhy práv a zájmů se stále spleťitěji a hustěji protínají, pak je nutno, aby práva jednotlivců byla co nejurčitěji vymezena. — A tu zní problém: Máme-li na zřeteli lidstvo takové, jaké dnes průměrně *povahově skutečně jest*, se svými skutečnými vlastnostmi a náklonnostmi dobrými i zlými, *za toho množství statků*, jaké příroda lidstvu skýtá, *za těch kulturních a sociálních podmínek*, v nichž dnes lidstvo žije, je *za těchto skutečných, daných podmínek* soukromé vlastnictví nutností?

5. Další vymezení. Tvrdíme, že *všecek* majetek by měl býti v soukromém držení? Zase nikoliv. Je-li nějaký předmět takový, že ve společném vlastnictví nesporně splní lépe svoji funkci, pak je dobré, když je ve vlastnictví společenském. Jen tak namátkou již teď uvádím: moře, silnice. Tvrdíme jen, že *princip* soukromého vlastnictví nemůže býti po-

kládán za špatný a že za průměrných poměrů soukromé vlastnictví *ν celku* musí zůstat zachováno.

6. Když již ani právo vlastnické není absolutní, pak tím více ani žádný z tak zvaných právních důvodů vlastnictví, i když jsou závazné, nemají hodnoty vnitřní, metafysické: „všecky právní důvody vlastnictví, v to čítajíc i práci, konvenční instituce, o nichž rozum a zkušenost prokázala, že napomáhají k lidskému blahu, ani jeden z nich nemá hodnoty vnitřní nebo metafysické.“⁷⁾ Všecky „právní důvody vlastnictví musí býti ceněny podle toho, jak přispívají ku blahu lidstva. Blahem lidstva se nemyslí jen blaho společnosti jakožto celku, nýbrž blaho všech jednotlivců a tříd jednotlivců.“⁸⁾ — Tato okolnost však neznamena, že by ony právní tituly neměly právní závaznosti; neboť všechna ryze pozitivní ustanovení zákona, ať pozitivně božského, ať církevního, ať občanského, nemají metafysické hodnoty, a přece jsou pro lidstvo normou závaznou, prospěšnou.

7. Když učíme, že soukromé vlastnictví — chápáno ve smyslu hořejšího omezení — jest prospěšné, ba nutné, myslí se tím, že je tak prospěšné, že s ním vůbec žádné nevýhody nejsou spojeny? Ani to ne. Je řada norem v životě, ze kterých plynou pro lidstvo nepostradatelná dobra; ale plynou z nich i nevýhody, a snad dokonce může jich býti zneužito k velikému neštěstí jednotlivců a skupin, takže se v zájmu jednotlivých případů může jeviti žádoucím, aby ona norma byla odstraněna. Tak nerozlučnost manželství je velikým dobrodiním pro lidstvo. Ale když se vezmou jednotlivé případy, kdy se povinnosti manželské surově přestupují, může se povrchnímu pozorovateli, který ztratil zřetel k *potřebám celkovým*, jeviti žádoucím, aby normu nerozlučitelnosti nahradil možností rozluky, ovšem na neštěstí pro celek.⁹⁾ Avšak u všech takových norem platí hledisko: *Jest prospěch, který z normy vyplývá pro celek, větší, snad dokonce daleko větší, než nevýhody, plynoucí ze zneužívání normy?* Již před sv. Tomáše postavila se tato otázka v celé své dalekosáhlosti, a dal si také nebojácnou odpověď, důstojnou rozhledu a mužnosti sv. Tomáše: „Člověk musí nejen uvážiti, kolikerého zla a nevýhod jsou zbaveni ti, kdo mají společný majetek a manželky, nýbrž i kolikerého dobra

⁷⁾ J. A. Ryan, *Distributive Justice*, New York, 1922, 150.

⁸⁾ Ryan, tamže 109.

⁹⁾ O této metodické chybě v odpomáhání sociálním zlům viz více ve Vašek, *Rodina XX. století*, Olomouc 1924, 182 n.

a prospěchu jsou zbaveni. *Neboť zákonodárce musí strpěti nějaká zla, aby se neznemožnila větší dobra.*¹⁰⁾

8. Ještě jedna poznámka, ale povahy již pro náš případ pouze dodatečné. Kdyby v některém státě zavedli všeobecné společné vlastnictví výrobních prostředků — experiment ruský — a vlastnictví je přece nutností: smějí katolíci s tímto režimem majetkovým počítati, ba jej uznati? Já myslím, že ano. Neboť režim majetkový je prostředkem pro blaho lidí, nemají býti lidé prostředkem pro záchranu nějakého hospodářského systému.

Těžce se ovšem proti veřejnému blahu proviňují, kdo — odmítajíce zkušenosti lidstva a zavrhujíce soukromé vlastnictví výrobních prostředků vůbec — lehkomyšlně experimentují se statky národa a sahají na řádně nabytá práva jednotlivců. Těžce také hřeší, kdo při tomto poškozování nabytých práv spolupracují.

b) Důvody soukromého vlastnictví.

Ve dvě skupiny můžeme roztríditi důvody, jež žádají soukromého vlastnictví: vyžadují ho předně potřeby člověka jakožto individua, vyžadují ho dále potřeby společnosti.

A) *Předně člověk jakožto jednatel.* 1. Člověk se liší od nerozumných zvířat, pokud se týká prozíravosti ve krytí svých potřeb. Zvířata jsou vyzbrojena přírodou slepým pudem, který jim bezpečně ukazuje cestu, jak si mají najíti prostředky nutné k uhájení života; pták pudem veden staví si své hnízdo, slepým pudem veden odlétá zavčas do teplých krajů. Člověk není vybaven tímto pudem. Má však rozum, kterým může postřehnouti a uvědomiti si potřeby, uvažovati o prostředcích, jak si statky a podmínky nutné k zachování života opatřiti. Člověk cítí v sobě úlohu, že má sobě býti do značné míry prozřetelností sám, že existence jeho záleží do značné míry na něm samém. Cítí dále, že jeho potřeby nejsou něčím, co by se vyskytlo jen jednou, dvakrát, nýbrž co se vyskytuje pravidelně, co se bude opakovati i v budoucnosti. Cítí konečně, že se může dostaviti u něho situace — následkem nemoci, úrazu, stáří —, že nebude moci si oněch prostředků později opatřovati tak, jako by si je opatřovati mohl, kdyby byl zdravý.

Této vnitřní potřebě člověka, starati se o vlastní sebezáchovu a zabezpečení své budoucnosti, dobře vyhovuje in-

¹⁰⁾ Sv. Tomáš, in libros Politicorum, 1. II, 4. d (p. 56).

stituce soukromého vlastnictví. Jak dovede houževnatě pracovat, jak nepočítá pracovních hodin, jak nedbá potu a únavy, jak šetrně zachází se vším, jak hledí vytěžit ze všech okolností, zdánlivě tak nepatrných — jen když ví, že pracuje na svém, že výtěžek zůstane jemu! Velmi dobře vystihla situaci ruská carevna Kateřina II., když ve svých osobně vypracovaných instrukcích ve člancích 294/295 napsala: „Zemědělství nemůže dospěti k rozkvětu, kde sedlák nemá žádného majetku. Každý člověk se stará více o to, co patří jemu, než co náleží jinému; nevynakládá píle na věc, o níž má obavy, že mu ji někdo jiný vezme.“¹⁾ Dobře praví G. S. Painter: „Lidé budou vždy hájiti svými životy své vlastní příbytky a krby; ale sotva to udělají, aby uhájili být najatý.“²⁾

Jak bývá neklidný člověk, před nímž stojí příšera nezajištěného stáří, příšera, že oslepne a že ho pak nic nečeká než smutná žebrácká hůl. Naopak, oč klidnější je člověk, který ví, že jeho stáří je zabezpečeno. Nebo štěstí člověka, který ví: Mám konečně, po dlouhých letech spoření, svou vlastní střechu nad hlavou! Nebo nálada člověka: Dnes jsem konečně doplatil poslední část dluhu, která mi vázla na statku!

2. Je v povaze člověka, aby založil rodinu, a děti člověka jsou jako rozšířením jeho osobnosti, jaksi opakováním jeho života, jakýmsi druhým jeho „já“. „Dítě jest od přirozenosti jaksi částí otce,“ napsal to ve své hluboké moudrosti sv. Tomáš.³⁾ Ale řádný otec cítí v sobě touhu, aby se dětem, které zplodil, postaral nejen o to, aby teď měly z čeho býti živý, nýbrž aby i v budoucnosti byly co možno uchráněny před bídou a měly existenci zabezpečenou. — Soukromé vlastnictví umožňuje, aby tato potřeba, ozývající se v nezkaženém srdci otců a matek, mohla býti splněna.

3. Soukromé vlastnictví má dále pronikavý vliv i na sebevýchovu člověka. Lidé, kteří dříve, dokud majetku neměli, byli lehkomyšní v zacházení s majetkem cizím, pro něž neměly ceny peníze, které vydělali, stali se úplně jinými, když se domohli nějakého vlastního majetku, dřívější marnotratníci stali se spořivými, někdejší karbaníci vzdalovali se karet, ba i ti, kdož dříve milovali alkohol, stali se stříd-

1) Kateřina II, cituje Pesch, Nationalökonomie, I, (1924) 225 p.

2) G. S. Painter, ve čl. The Idea of Progress, v American Journal of Sociology, 1922, listop. číslo, 275.

3) Sv. Tomáš Aqu., II. II. qu. 10 a. 12.

mými. Mírný majetek vlastní vybízí k pracovitosti, svědomitosti ve výkonech, k sebekázi. Má takto umravňující vliv, vede k sebevýchově. Umožňuje dále člověku, že může spíše uskutečnit své úmysly, a proto nabádá k tomu, že člověk dělá plány, rozvíjí houževnatost, vynalézavost, inteligence se probouzí a vyvíjí, člověk vystupuje vůči zevnějšímu světu jako aktivní činitel. To ovšem má zase zpětný vliv i na vy-
pěstění osobnosti: mírný soukromý majetek jest jako ná-
stroj, jímž osobnost se uplatňuje navenek.⁴⁾ Ovšem i u těch-
to dobrých duševních účinků, jako u každé dobré věci, platí,
že jednostranným zřetelem majetkovým mohou se vyvinou-
ti v duši vlastnosti, které jsou ubitím veškerého smyslu pro
vyšší život: srovnej na př. zhouby, které působí v duši la-
kota.

4. Tato dispozice člověka pro soukromé vlastnictví a
sklon k němu je v povaze lidské tak mocný, že někteří vy-
nikající psychologové, v čele se známým sociálním psycho-
logem McDougalem, mluví výslovně *o pudu sběracím a pu-
du nabývání*.⁵⁾ Jiní autoři dokazují podivuhodnou moc toho-
to řekl bych hladu po penězích, po půdě, po jiných stat-
cích.⁶⁾ Jeden z nejznámějších amerických filosofů W. James
prohlásil k učitelstvu vzhledem na hloubku tohoto sklonu
v lidské povaze: „Prakticky vzato, soukromé vlastnictví ne-
může být zrušeno, dokud lidská přirozenost nebude změn-
něna.“⁷⁾ A sv. Tomáš Aqu.: „Není možno snadno vysloviti,
jak to člověka těší, když smí o nějaké věci říci, že náleží
jemu. Tato útěcha pochází odtud, že člověk miluje sám sebe,
neboť z toho důvodu si přeje, aby měl statky. A není to bez
důvodu, že člověk má přátelství sám k sobě, nýbrž je to při-
rozeno.“ Pouze přehánění této sebelásky je zlem: sobectví.⁸⁾

⁴⁾ Viz Ryan, *Social Reconstruction*, 1920, 178, A. D. Lindsay, *The principle of Private Property*, v soubor. díle *Property*, London 1913, 74, Horváth, *Eigentumsrecht etc.*, 1929, 138, Parry D. M. v Hamilton V. H., *Current Economic Problems*, Chicago 1920, 765, Ely, *Property and Contract*, London 1914, I, 300, 304, Hobson, *Economics and Ethics*, 1929, 144. Jak Hegel a Fichte tuto myšlenku přehánějí a tím kompromitují, viz A. M. Weiss, *Sociale Frage und Sociale Ordnung*, 1896, 311 n.

⁵⁾ W. McDougall, *An Introduction to Social Psychology*, London, 14. Ed., 1919, 88.

⁶⁾ I. Bláha, *Psychologie sedláka a dělníka*, Praha 1925, 101, 138, E. R. Groves, *The Rural Mind and Social Welfare*, Chicago 1922, 139, R. T. Ely, *Property and Contract*, 1914, I. 298.

⁷⁾ W. W. James, *Talks on Psychology to Teachers*, p. 51, cituje F. W. Taussig, *Inventors and Money Makers*, New York, 1915, 80.

⁸⁾ Sv. Tomáš Aqu., *In libros Politicorum* I. I lec. 4 c (p. 55).

B) Ale soukromého vlastnictví je potřeba i z *důvodů sociálních*.

A to 1. z důvodů *národohospodářských*. Neboť jenom intenzivním přemýšlením a při namáhavé práci tělesné, tedy při napínavé a vysilující činnosti hospodářské je možno donutit přírodu, aby vydala své poklady v té míře, jak je toho pro lidstvo v jeho zvýšeném počtu a při jeho stupňovaných a zjemnělých potřebách třeba. Ale odhodlá se člověk k těmto těžkým osobním obětem v boji s přírodou, nekyne-li mu za to přiměřené odškodnění? Soukromé vlastnictví takové odškodnění skýtá: ví-li člověk, že plody jeho námah, i jeho mimořádných námah budou patřiti jemu, jeho dětem, pak s chutí přemýšlí o plánech, vrhá se do nového podnikání, nelituje námah, sází jako v sázku za značného rizika do nového podnikání své síly finanční, tělesné, duševní i život. A co velkého může býti v hospodářském životě vykonáno *bez podnikavosti, bez vysilujících námah, bez nebezpečí možných ztrát*? Je hospodářský rozvoj bez těchto předpokladů vůbec možný? Vyjmou-li se z hospodářského života tato dvě hybná péra, *iniciativa a vyhlídka na osobní prospěch*, nastane v něm zmalátnělost, netečnost, ztrnulost, stagnace, byrokratismus; ano přímo *nedostatek*, odpadly-li tyto pohnutky v široširém oboru hospodářského života. Ačli ovšem zdravý rozum, vida hrozivě se blížící následky, závčas v půli cesty si nevynutí návratu na pravou cestu a tím záchranu před nejhoršími následky!

Takto o dostatečné statky hmotné pro společnost bude postaráno, když se probudí činnost jednotlivců.

Nemůžeme však takových mocných vzpružin hospodářské činnosti očekávat od vlastnictví společného? Nemůžeme. Ode dávna v jadrných větvích je zachycena zkušenost lidstva, jaký bývá osud věcí svěřených společné péči. Quae communiter geruntur, communiter negliguntur, co je společně spravováno, je společně zanedbáváno, říkali staří Římané. Je příliš již známa zkušenost, že *v celku* lidé pracující na „státním“, na společném, zvláště běží-li o značný počet spolupracovníků, nevyvíjejí té horlivosti, té obětavosti, té podnikavosti, jako když pracují na svém. Naopak, běží-li o stanovení podílu z výtěžku práce, tu hledí jednotlivci pro sebe co nejvíce získati — třeba i na úkor celku. Je pravděpodobné, že by bylo možno docílití intenzivní výroby nutných hmotných statkův a svědomitosti při jich distribuci a spotřebě při instituci společného vlastnictví? Není zde velmi odůvodněné

obavy, že jednotlivci při práci příliš nebudou napínati svých sil, vymlouvajíce se, že oni dělají dosti, a že kdyby všichni dělali tolik, co oni, že by bylo dobře na světě? Nebudou mnozí skrývati se za jiné, nebude se oddávati značný počet přímo lenosti? Nedojde k nehospodárnému plýtvání materiálem? Nebudou mnozí se nepoctivě obohacovati na útraty celku? Když má býti plná svoboda ve volbě povolání, jak zabrániti přílivu do zaměstnání příjemnějších a útěku od povolání odporných, úmorných, zdraví nebo přímo životu nebezpečných? Nebude velmi těžkým problémem zajistiti při principu rovnosti autoritu organisátorův a ředitelů práce, když přece zásada autority je při každé složité, od mnohých lidí za principu dělby práce prováděné činnosti naprostou nutností? Je možné naléztí uspokojující zásady pro přiděl vyzískaných statků pro spotřebu jednotlivcům?

Hospodářský život je dnes obtížně zamotaným klubkem. Oč zamotanějším, beznadějně zamotanějším by byl teprve za režimu společného vlastnictví!

Jen ten, kdo nepočítá se skutečnou povahou a náklonnostmi lidí, kdo si psychologii praktickou aprioristicky konstruuje, kdo v naivním optimismu se oddává ilusím o přirozené dobrotě lidí, ilusím o tom, jak títo lidé za komunismu nesobecky podřídí zájmy své cele zájmům celku, kdo nemá tušení o démonických sklonech, tajících se v naší duši, — jen ten může uvěřiti, že i za nynějších podmínek společným vlastnictvím bylo by o hospodářské statky pro lidstvo dostatečně postaráno. Ale běda národnímu hospodářství, *když se při kalkulaci přepočítalo v činiteli tak důležitém, jako je psychologie!* Běda lidstvu, je-li jeho národní hospodářství vybudováno na ilusích!

2. Společné vlastnictví bylo by také *hrobem svobody* jednotlivců. Neboť kdyby všecek majetek byl soustředěn v rukou nějaké společnosti — státu nebo společnosti nějaké ještě větší než stát — jednotlivci by byli na ní zcela závislí. To by byl monopol tak universální, tak svými chapadly všecko obepínající, že by se v jeho sevření udusila veškerá svoboda. Závislost na státu byla by nejen v ohledu politickém, nýbrž i hospodářském, a jako uzda ovládá do jisté míry všechny údy koně, zrovna tak by v případě společného vlastnictví závislost na státu pronikala do všech poměrů jednotlivcův i rodin, a vyvolala by všeobecné nevolnictví. Kdežto při soukromém vlastnictví člověk je do značné míry neodvislý od státu, jeho existence a existence jeho rodiny je zabezpečena i tehdy, když se ve svých názorech podstatně odchyľuje od názoru stran, jež jsou právě při moci a jež v sobě vidí „stát“. Kdo by viděl, do jaké beznadějně závislosti hmotné a duševní upadají někdy lidé odkázaní jen

na výdělek, ten chápe, jak nesnesitelný by byl teprve osud lidí, kteří by vůbec nemohli ani změnit zaměstnavatele — stát, kteří by jen a jen naň byli odkázáni ve výrobě a ve spotřebě, kdežto nyní značná část lidí ve svém soukromém majetku má oporu své osobní svobody, jiná pak část, odkázaná na mzdu, může aspoň do jisté míry odchodem k jinému zaměstnavateli nesnesitelné situaci na jednom místě udělati konec.

Je marné namlouvat, že při nynější mravní úrovni je vyloučeno, aby představitelé té společnosti, jež by byla nositelem společného vlastnictví, zneužili svého vlivu k utlačování svobody a svědomí jiných. Či není v dějinách dosti dokladů, že strašným tyranem a strašným znásilňovatelem svědomí může býti i demokracie? Mívá často nevypočítatelné a strašné nálady monarcha; nemívá jich však často i demokracie? Není zde velikého nebezpečí, že strany, které jsou právě u vlády, začnou se prohlašovati za „národ“, ztotožňovati stranické zájmy a choutky své se zájmy státu, ať již aby se pro budoucnost pojistily, ať již aby své věrné co nejvíce odměnily a k sobě tak připoutaly, že se pak odloučiti po lidsku mluvě — nemohou, i kdyby cítily nemravnost situace? Nebude zde potichu často a často opakováno slovo: „běda přemoženým!“?

Za všech dob by lid takovou naprostou závislost na státu byl snášel s jistou nevolí. Tím více nyní, kdy v něm touha po svobodě je stále a stále pěstována: školou, tiskem, všemi prostředky, jimiž pracuje veřejný život. Volnost! Svoboda! Pryč s autoritou! Nechceme cítit cizí ruky nad sebou! Pánem svého osudu chci býti já sám! Je myslitelné, že by za takového stavu povah nedocházelo ke stálým konfliktům? Nebo aspoň že by se necítil utiskován ve svých nejmocnějších a nejdražších mu aspiracích po svobodě? Lid vychovávaný k svobodě bude chtít svobodu náboženskou, hospodářskou, sociální, politickou, národnostní. Stát, prakticky vyjádřeno: dočasně vládnoucí skupina, bude mu chtít oktroyovati své názory; hospodářská moc státu — jediného univerzálního majitele výrobních prostředků — bude bičem, jenž bude krutě, krutě, krutě šlehati vzpurné: nepovede to k nepřetržitým vyčerpávajícím bojům? Nezdrsní, nezesuroví v těchto bojích obojí povahy, otrokářův i otroků?

Tento nedostatek sebeurčení by stupňoval vnitřní napětí ještě i jiným směrem. Je známým psychologickým zjevem, že člověk ty zlé následky, které si zavínil sám, snáší

daleko trpělivěji než když pyká za viny jiných. Ani za společného vlastnictví nebude pozemských statků nadbytek. Tu teprve ne. I za společného vlastnictví bude lidem snášení mnohou obtíž. Vidíme již nyní, jaká nespokojenost zavládne, když vinou státu se dostaví těžké poměry na nějakém výseku života, nebo když nějaký zásah státní, třeba dobře míněný, působí některé části obyvatelstva zbytečné ztráty: jak i za poměrů nikým nezaviněných bouřící se duše davu hledí vybití svou nespokojenost tímto směrem. Tato obava se stává tím povážlivější, máme-li na zřeteli, jak ve dnešním veškerém našem veřejném životě se mocně projevuje duch kritisovačnosti, nespokojenosti, nervosní netrpělivosti — zvláště vůči státu! — a jak je tento duch na všech stranách uměle živen a posilňován. Když při každé menší věci toto vnitřní rozkvašení, vybičované zvláště tiskem chtějícím lichotiti choutkám davu, by tlačilo na stěny státu, co dobrého by bylo možno odtud očekávat?

3. Soukromé vlastnictví je dále nutností i vzhledem k tomu, aby zachován byl *pořádek a pokoj uvnitř státu*. U národa s primitivní kulturou, kde poměry hospodářské, sociální, politické, náboženské nejsou složité, může býti o pořádek již dostatečně postaráno nepříliš vyspělým právem zvykovým. Ale u národa na př. s vysokou civilisací evropskou zájmy jsou mnohotvárné a mnohonásobné. Nejrozmanitější názory a zájmy narážejí na sebe, zápasí vespolek, vylučují se navzájem, křížují se nejrozmanitějšími směry. Zde je jen jediné východisko: každému co nejpřesněji vymeziti rozsah jeho práv. Platí také — a u mnohých lidí především — o právech a povinnostech hospodářských. Čím neurčitěji jsou vymezena, čím více pole pro pochybnost je ponecháno v otázce, nač právo mám a nač ne, čím více volnosti je ponecháno úřadům a jednotlivcům ke svobodnému uvážení v ohraničování mých požadavků, tím více je nahromaděno hořlavin pro spory uvnitř společnosti. Snad i pro spory, jež budou lomcovati společností smrtelně. Vždyť zde běží o majetek, a s jakou vášnivostí bývají vedeny majetkové spory soudní! A jak osudně spory majetkové se přeletí i na jiná pole společenských vztahů! V tom smyslu má pravdu usnesení nejvyššího soudního dvoru ve Spojených státech ze 6. listopadu 1922, že dějiny civilisace jsou důkazem, že když jsou otřesena práva majetková, „následuje anarchie a revoluce, a život a svoboda jsou bez ochrany“.¹⁰⁾

¹⁰⁾ Rozhodnutí nejvyššího soudu ve Spojených státech ze 6. listo-

Kolika sporům se tím tedy předejde, kolik hořkosti ušetří, když — jak je tomu při soustavě soukromého vlastnictví — majetková práva jednotlivců jsou přesně vymezena! Že ovšem toto vymezení práv musí býti spravedlivé, to je samozřejmým předpokladem.

Jako ilustrace, že je společné vlastnictví možno, dokud hospodářských statků je nadbytek, že však situace do základů se změní, když nastane jich nedostatek, stůjtež zde dva dokumenty, které uvádí prof. Ross, jeden z nejvýznačnějších sociologů amerických.¹¹⁾ Dokumenty se týkají života na nalezištích zlata v Kalifornii. Pro dobu krátce po objevení, r. 1848, citován Ch. H. Shin, *Mining Camps, New York 1885*, str. 118, 119: „Dopisy průkopníků a všechny tištěné zprávy souhlasí v hlavních rysech o životě dobytých zlata v pozdních měsících v létě 1848. Roztroušení po rozlehlém území mužové z různých polí bydlili pohromadě v pokoji a v dobrém kamarádství a nebylo mezi nimi zástupců vlády Spojených států. Zákonných forem a soudního aparátu mezi nimi téměř nebylo... Ideje „sociální smlouvy“ Rousseauovy a jeho následovníků, jak se zdálo, tu náhle se vyskytly uskutečněny. Nepsaným, neformulovaným zákonem, kterým se řídilo každé pole, byl instinkt zdravé lidskosti, a tím se vyměřovala stejná práva každému. Nebylo krádeže ani výtržností; něco nepokojů a sporů se vyskytlo stran hranic a stran práva na vodu... Zlatokopové nepotřebovali trestního zákoníka. Je to doslovně pravda, že po krátkou dobu v r. 1848 v Kalifornii byl zločin naprosto neznámou věcí, kdy funty a pinty (dutá míra, asi tři čtvrtiny litru) zlata byly ponechány bez dohledu ve stanech a v kabinách, nebo shazovány po svahu, nebo podávány z ruky do ruky v davu, aby byly prohlédnuty. Starý průkopník mi píše, že v r. 1848 člověk směl jíti do kabiny zlatokopovy, uříznouti si skývu slaniny, uvařiti si jídlo, zavinouti se do pokrývky a lehnouti si s jistotou, že bude přívětivě přivítán, až se majitel vrátí. Pravili mi lidé, že znali případy, že na stole v neuzamčeném stanu nechali zlatého prachu, co by se vešlo do mísy umyvadla, mezitím co majitel byl v práci na svém záboru míli daleko. Ovšem tyto poměry byly způsobeny částečně snadností nabýti zlato.“

Ale přišel obrát. Když se v zimě r. 1849 — 1850 poměry změnily, změnil se i duch. Ostrá zima znemožnila přívoz zásob k dolům a donutila tisíce zlatokopů, že hledali útulek v městech. Teď citován J. S. Hittell, *History of California, San Francisco, 1897*, vol. III, 176: „Nedostatek slušně placeného zaměstnání svedl mnohé ke krádežím, aby se užívali, a tak začala ona mimořádná kariéra zločinnosti, která udělala Kalifornii tak pověstnou v tomto ohledu, jako byla proslulá ve mnohých počestnějších ohledech jiných.“

4. Zrušení soukromého vlastnictví bylo by těžkou pohromou i pro *kulturu*. Má-li se kultura přiměřeně rozvíjeti, k tomu je zapotřebí jistého hospodářského blahobytu. Neboť vydržování hojných a dobře vybavených škol, sloužících nejrozmanitějším kulturním potřebám, štedrá podpora prací badatelských, hojný nákup knih se strany čtenářstva,

padu 1922, uveřejněné v Douglas, Hitchcock, Atkins, *The Worker in Modern Economic Society*, 1925, 866.

¹¹⁾ E. A. Ross, *Social Control*, New York 1920, 43 nn.

pronikavý rozvoj veřejných knihoven, museí, divadel, galerií, důstojná výprava míst sloužících účelům náboženským, umožnění, aby kniha, časopis, radio, vzdělávací cesta se stala přístupnou nejen hořejším třídám, nýbrž i širokým vrstvám, to vše vyžaduje značných nákladů, jež může přinášet pouze národ, těšící se jistému hospodářskému rozkvětu. Kde nastal hospodářský úpadek, tam klesá i úroveň kulturní. Rozpočty se seškrtávají. Ledová odpověď na všechny výtky zní: „Ano, bylo by to krásné, uznáváme to rádi, — ale řekněte mi, odkud vzítí úhradu?“ Soukromé vlastnictví, jsouc příznivo hospodářskému vzestupu státu, umožňuje i vzestup civilizace. „Soukromé vlastnictví bylo jedním ze základů kultury a všeho pokroku, a tradice soukromého vlastnictví, očištěná od pohanského zneužívání, musí býti zachována jako jeden z úhelných kamenů naší civilizace.“¹²⁾ Společné vlastnictví znamená napřed jisté vyrovnání, nivelisaci; ale brzo i dluhy, ochuzení, stagnaci, hospodářský úpadek. Obdobný osud čekal by při společném vlastnictví i kulturu.

5. Jak spíato je soukromé vlastnictví s přirozeností lidskou, možno usuzovati i z toho, že u všech národů jest zavedeno; hlasy, které se proti němu ozývaly a ozývají, nebyly s to, aby touto institucí v podstatě a trvale otřásly. Občanské zákonodárství soukromé vlastnictví předpokládá a chrání. Zákon Boží prohlásil nedotknutelnost vlastnictví v sedmém přikázání: „Nepokradeš!“ Ba jde tak daleko, že zakazuje i hříšné žádosti po cizím majetku: „Nepožádáš... domu bližního svého, pole, nevolníka, nevolnice, býka, osla ani jiného majetku jeho.“¹³⁾

c) Učení Kristovo a církve o zásadě soukromého vlastnictví.

Ā) Církev nikde neprohlásila zásadu soukromého vlastnictví *výslovně*, ex cathedra, za článek víry. Ale opírá se zásada ta v pramenech víry o svědectví tak jasná, že by se proti víře provinil, kdo by o ní tvrdil, že je zhoubná nebo nemravná.¹⁾

¹²⁾ Ch. A. Ellwood, *The Reconstruction of Religion. A sociological view.*, New York, 1922, 220.

¹³⁾ V. kn. Mojž., 5, 19 — 21, sr. II. kn. Mojžíšova, 20, 17 — 19.

¹⁾ La légitimité de la propriété privée est... de la foi catholique. Vermeersch, *Principes de Morale Sociale*, 98, „Patří do oboru fides catholica pravda, že soukromé vlastnictví jest zařízením prospěšným“, Szymański, *Zagadnienie społeczne*, 1928, 85.

Neboť Kristus sám potvrdil přikázání Desatera „Nepokradeš“ (Mat. 19, 18). — Ale tímto sedmým přikázáním, jak praví jedna z nejúctyhodnějších knih církve katolické, vypracovaná na příkaz koncilu tridentského, Bůh „jako stráží nějakou opevňuje a chrání zevnější statky“²⁾ člověka. Jak by Bůh mohl takovou ochranou brániti majetek člověka, kdyby vlastnictví bylo něco zlého?

Je sice pravda, že Kristus vystříhá důrazně před nebezpečím bohatství, že odsuzuje velmi přísně zneužívání bohatství. Ale kde se majetku používá správně, tam proti němu nenamítá nic; jako mezi chudými lidmi vybírá si své žáky i apoštoly, tak vybírá si je i mezi zámožnými a činí je svými přáteli. Když Zacheus, vrchní nad celníky, řekne: „Polovici majetku svého, Pane, dávám chudým, a oklamal-li jsem koho v čem, navrátím čtvernásobně,“ tu praví mu Ježíš: „Dnes stalo se spasení domu tomuto, neboť i on jest syn Abrahámův“ (Luk. 19, 8—9). Spasitel je přítelem zámožného Lazara, Josefa z Arimatie; bohatému mládenci neukládá jako podmínku spásy chudobu, nýbrž pouze jako radu k vyšší dokonalosti (Mat. 19, 24). Bohatému Nikodémovi neoznačuje jako podmínku spásy, že se musí zřici majetku, nýbrž že se musí znova naroditi, z Ducha sv. (Jan 3, 5), — Kristus tedy neodsuzuje vlastnictví jako věc, která sama v sobě by byla špatná, ba pokládá provinění proti statku bližního jako překážku spásy.^{2*)}

V témž duchu sv. Pavel píše: „Boháčům tohoto světa prikazuj, ať se nepyšní a nevzkládají své naděje v nejisté bohatství, nýbrž v Boha..., ať činí dobře a bohatnou v dobrých skutcích, ať jsou štědrými a sdílnými, skládajíce si dobrý základ pro budoucnost, aby dosáhli života věčného.“ (I. k Tim. 6, 17—19). „Prikazujeme a napomínáme v Pánu Ježíši, aby pokojně pracující jedli chléb *svůj*“ (II. k Sol. 3, 12). „Kdo kradl, již nekraď, nýbrž pracuj spíše, dělaj rukama svýma dobré, *aby měl z čeho* uděliti tomu, kdo má nouzi“ (k Efes. 4, 28).

Tedy nejen Kristus, nýbrž i apoštolé neprohlašují majetkového řádu tehdejšího za něco v podstatě špatného, nýbrž budují na něm.

Jen na jednu námitku z Písma sv. pokládám za nutno již teď dáti odpověď. Když odevzdával Bůh přírodu ve vlast-

²⁾ Catechismus ex Decreto Concilii Tridentini, p. III. c. VIII. qu. I.

^{2*)} Steinmann, Jesus und die soziale Frage, 2. 1925, str. 49—66.

nictví člověka, vyslovil takto svou vůli: „Rosťte, množte se, naplňte zemi, podmaňte ji a panujte nad mořskými rybami, nad nebeským ptactvem a nade všemi živočichy, kteří se po zemi pohybují... Dávám vám semenonosné rostliny, cokoli jich na zemi jest, a všechny stromy... abyste je měli k potravě.“ (I. Mojž. 1, 28—29.) Země tedy a její statky byly odevzdány pro výživu lidstva, Bůh nevykazuje jednotlivcům každému zvláště podíl.

Správný smysl slov Božích jasně podává vykladač nejpovolanější, papež Lev XIII.: „Že Bůh zemi předal veškerému pokolení lidskému k používání, to nemluví nikterak proti soukromému vlastnictví. Neboť o Bohu se praví, že odevzdal zemi lidskému pokolení jakožto celku (in commune), ne, že by si byl přál, aby všichni nerozdílně nad ní vládli (promiscuum dominatum voluerit), nýbrž že nepřikázal části, kterou by měl každý vlastnit, a přenechal vymezení soukromého majetku pílí lidí a právním zařízením národů. Ostatně, *ač rozdělena mezi jednotlivce, země nepřestává sloužiti obecnému užitku všech*, poněvadž není člověka, který by se neživil tím, co skýtají pole. Kdo nemá majetku, nahrazuje práci; takže se právem smí říci, že zdrojem veškeré výživy a vyššího rozvoje života je práce, kterou kdo koná buď na svém pozemku, nebo v nějaké s námahou spojené živnosti, jejíž mzda konečně nebere se odjinud, než z mnohonásobných plodů půdy a za ně je směňována.“³⁾

Veliký biskup *Ketteler* uvádí důvod tohoto Božího nařízení: „Bůh stvořil zemi a její plody, aby z ní a z nich člověk měl své živobytí. Bůh mohl tohoto svého cíle dosíci tím, že by byl nařídil přírodní nutnost při rozdělení statků; to však bylo mimo jeho vznešené úmysly, chtěl zde ponechat překrásné volné pole pro svobodnou vůli a sebeurčení člověka; *chtěl své dílo přenechat člověku, zlidštit je, aby člověk, konaje skutky Boží, byl zbožštěn. Nařídil tedy nerovné rozdělení statků vzhledem na vlastnictví a na správu jich, aby tak učinil člověka rozdávčem svých darů mezi spolubratři.* Tak měl být člověk pojat v život oné lásky, v níž Bůh o nás pečuje, a člověk se měl stát účastným láskyplného smýšlení Božího, že měl rozdílet statky s touž láskou, v níž je Bůh určil pro všechny lidi. Kdyby země při rozdělení statků nebyla nic odvislá od svobodné vůle člověka, kdyby při tom vše bylo přírodní nutností, nebo kdyby tato péče mohla být vynucena policejními opatřeními nebo státními zákony, byl by tak ucpán zdroj nejušlechtlejšího smýšlení v lidstvu. Neboť opravdu život ve službách obětavého milosrdenství a lásky je život zbožštěný.“⁴⁾

B) V ovzduší soukromého vlastnictví žili i *církevní otcové* a není jejich požadavkem, že by měl být řád soukromého vlastnictví vystřídán nějakým komunismem. Tak hned o nejstarší době zjišťuje ve své důkladné monografii *Seipel*: „Skutečný rozdíl mezi bohatými a chudými jest od otců církevních všude uznáván, a právě jejich hojná napomenutí k boháčům, aby dávali almužny, jsou důkazem, že tam, kde

³⁾ Lev XIII., *Rerum novarum*, Lettres, III, 24.

⁴⁾ V. *Ketteler*, *Die grossen sozialen Fragen der Gegenwart*, ve W. E. v. *Kettelers Schriften*, Kempten, 1911, II. Bd., 225.

působili, nikdy nedošlo k přeměně soukromého vlastnictví ve společné.“⁵⁾

Několik svědectví. Sv. Basil: „Zda nespravedlivý je Bůh, který nám nerovným dílem rozdělil věci potřebné k životu? Proč ty jsi bohat a tam ten chud? Zda věru ne proto, abys i ty přijal odměnu za dobrotu a věrné rozdělení, a onen dostal záplatu za svou trpělivost?“⁶⁾ — Sv. Jan Zlatoústý: „Stojí za to zkoumati, proč (apoštol) neřekl: Boháčům tohoto světa přikazuj, ať nebohatnou, přikazuj, ať se vrátí do chudoby, přikazuj, ať rozdají, co mají; nýbrž: Přikazuj, ať se nepyšní?... Ví, že bohatství není zakázáno, když ho někdo použije k potřebným účelům. Neboť, jak jsem řekl, není zlá věc víno; zlá věc jest opilství; tak není zlá věc bohatství, zlá věc je lakota, zlá věc je žádostivost.“⁷⁾

Sv. Ambrož: „Kdo v bohatství se osvědčí, jest opravdu dokonalý a úcty hodný.“⁸⁾ „Ať si uvědomí, že zločin není v majetku, nýbrž v těch, kdo nedovedou majetku používat.“⁹⁾

Sv. Augustin odsuzuje Apostoliky, a to výslovně i proto, že zavrhují soukromé vlastnictví.¹⁰⁾ Jinde hájí proti manichejcům katolíky, že není hříchem, když mají i soukromý majetek, že i při svém majetku, poněvadž k němu nelnuli, stali se mučedníky a světci. „Kolik tehdy zámožných (pecuniosi) lidí, kolik hospodářů venkovských, kolik obchodníků, kolik příslušníků vojska, kolik lidí zaujímajících čelné postavení ve svých městech, kolik konečně senátorů..., opouštějící tyto liché a pomíjející statky, kterých sice používali, ale nenechali se od nich uvésti v porobu, podstoupilo smrt za spásnou víru a za náboženství a ukázalo nevěřícím, že spíše oni jsou pány všech těch statků, než aby ony statky byly pány jejich.“¹¹⁾

Sv. Jeroným při výkladu místa z Ezechiele proroka hl. 46 v. 16 píše: „Dá-li (kníže) dětem svým dar nebo dědictví, bude to majetkem jejich: poněvadž jim právem dědickým náleží.“¹²⁾

⁵⁾ I. Seipel, Die wirtschaftsethischen Lehren der Kirchenväter, Wien, 1907, 86.

⁶⁾ S. Basilius, In illud Lucae, Destruam, MPG 31, 276.

⁷⁾ Sv. Jan Zlat., Homilia 2, ad populum Antiochenum, c. 6 n. 5, MPG 49, 40. — ⁸⁾ Sv. Ambrož, De Nabuthe Izrael, 13, 55, MPL 14, 784.

⁹⁾ Sv. Ambrož, Expos. Ev. sec. Lucam, 8. 85, MPL 15, 1882.

¹⁰⁾ Sv. Augustin, De Haeresibus, c. 40, MPL 42, 33.

¹¹⁾ Sv. Augustin, De moribus Ecclesiae etc., 1. I., c. 77, MPL 32, 1343.

¹²⁾ Sv. Jeroným, ad Ezech c. 46. v. 16, MPL 25, 484.

Uvádím tato svědectví z toho důvodu, že církevní Otcové bývají uváděni, jako by se klonili ke komunismu nebo jako by výslovně učili komunismu, zavrhuje soukromé vlastnictví.¹³⁾

Je na těch tvrzeních něco pravdy? Vyslovili se církevní Otcové zamítavě o soukromém vlastnictví, příznivě o vlastnictví společenském?

Ano. Řekl skutečně na př. sv. Basil: „Zda zlodějem nebude nazván, kdo přioděného člověka oloupí o šat? Je však jiného nějakého pojmenování hoděn, kdo by nepřioděl nahého, ač to učiniti může? Hladovému patří chléb, který ty zadržuješ; nahému patří plášť, který ty schováváš ve skříni; bosému patří obuv, která u tebe plesniví; nuznému peníze, jež máš zakopány. Proto na tolika lidech se dopouštíš bezpráví, kolika můžeš dáti dar.“¹⁴⁾

Sv. Jan Zlatoústý: „Nevidíš, jak Bůh všechno nám přenechal jako věc společnou? Neboť dopustil-li, aby existovali chudí, pak to učinil pro bohaté, aby mohli almužnou shladiti své hříchy.“¹⁵⁾ „Bůh od počátku neučinil onoho bohatým, onoho chudým... ale ponechal všem touž zemi, aby ji obdělávali. Jak to tedy, když je společná, že ty máš tak mnoho jiter, tvůj bližní však ani hroudy? Není to zlem, když někdo drží Boží statky ve vlastnictví sám, sám užívá společných statků? Je-li tedy náš majetek vlastnictvím společného Pána, pak jest i vlastnictvím našich spolužebníků. Zdaž nevidíme, že ve velkých domech se tak děje? Všem se rozdílí stejná míra obilí: neboť se bere ze zásob pánových: dům pánův je přístupný všem.“¹⁶⁾

Napsal dále opravdu sv. Ambrož: „Příroda všechno všem k společnému použití (in comune) dala. Neboť Bůh nařídil, by se všechno rodilo tak, aby potrava byla všem společná a země aby byla jakýmsi společným majetkem všech. Příroda tedy zplodila právo společné, uchvácení (usurpatio) vytvořilo právo soukromé.“¹⁷⁾ A jinde: „Až kam rozpínáte, boháči, svou chorobnou chtivost? Zdaž sami obýváte zemi? Proč vyháníte spolupodílníka nad přírodou a přisvojujete vlastnictví nad přírodou sobě? Ke společnému vlastnictví (zase to: in commune) země všem náleží, bohatým i chudým; proč strhujete na sebe, boháči, vlastnické právo nad půdou? Nezná příroda boháčů, která všechny rodí v chudobě. Neboť nerodíme se se šatem, ani nepřicházíme na svět se zlatem nebo stříbrem.“¹⁸⁾

Napsal opravdu sv. Jeroným slova: „Všechno bohatství pochází z nepravosti, a když jeden neztratí, druhý nemůže nalézt. Proto se mi zdá velmi pravdivým ono běžné rčení: Boháč buď je člověk nespravedlivý nebo dědicem člověka nespravedlivého.“¹⁹⁾

Napsal opravdu sv. Augustin: „Vyšetř, kolik ti dal (Bůh), a z toho

¹³⁾ V české literatuře takové myšlenky viz v J. Macek, *Socialismus*, Praha 1925, 50, 51, dále ve Skalákově překladu Bebelovy knihy *Žena a socialismus*, Praha 1909, 410, 411.

¹⁴⁾ Sv. Basil, tamže, str. 277.

¹⁵⁾ Sv. Jan Zlatoústý, In Joannem homilia, 78, c. 5, MPG 59, 420.

¹⁶⁾ Sv. Jan Zlatoústý, In I. epist. ad Timoth., hom. 12, c. 4, MPG 62, 563.

¹⁷⁾ Sv. Ambrož, *De officiis ministrorum*, 1, 28, 132; MPL 16, 67.

¹⁸⁾ Sv. Ambrož, *De Nabuthe Izrael*, 1, 2; MPL 14, 767.

¹⁹⁾ Sv. Jeroným, *Epistola 120 ad Hedibiam*, 1 MPL, 22, 984. Jako kuriositu uvádím, jak se taková místo překládají. Místo originálu: *Dives aut iniquus aut iniqui heres* překládá Macek (*Socialismus*, 50): Jestliže to neukradli majitelé sami, ukradli to jejich předkové.“

si vezmi, co ti stačí; ostatní, co leží jako přebytek, je potřebou pro jiné. Nadbytečné statky bohatých jsou nezbytnými statky chudiny. Vlastníš cizí věci, když vlastníš přebytečné.“²⁰⁾

Skutečně napsal o lidech zámožných sv. Řehoř Veliký: „Země, z níž jsou vzati, je všem lidem společná, a proto také skýtá potraviny všem lidem společně. Marně si tedy ti, kdo si společný Boží dar přisvojují jako soukromé vlastnictví, namlouvají, že jsou bez viny; když nerozdílejí toho, co přijali, chodí, vraždíce své bližní; neboť tolik takřka denně hubí lidí, kolika umírajících chudáků životní prostředky u sebe ukrývají. Neboť když jakékoli nezbytnosti poskytneme těm, kdo jich potřebují, vracíme jim jejich majetek, neuštedřujeme jim ze svého; spíše splácíme závazek spravedlnosti, než konáme skutky milosrdenství.“²¹⁾

O tom tedy nemůže býti sporu: ve spisech svatých otců, i největších, vyskytují se místa, která znějí komunisticky, a kterých skutečně může býti použito s úspěchem pro propagandu komunistickou. A přece otcové církevní komunisty nebyli. Nesmíme vytrhnouti z jejich děl jen ojedinělé texty, nýbrž musíme vzít nauku jejich v úplné její celistvosti. Viděli jsme výše, že tíž učitelé církevní se vyslovují i pro soukromé vlastnictví, ba že je předpokládají jako existující skutečnost. Dále když mluví o tom, že Bůh dal přírodní bohatství lidem společně, jest to pravda, ale smysl tohoto *společenství* ve vlastnictví byl jasně vyličen výše, v autentickém výkladu Lva XIII. k místu Písma sv.: „Panujte nad rybami atd.“ — Ale především. My se nestydíme za ty výroky, my jsme na ně hrdi. Vždyť byly proneseny v době, kdy srdce bohatců bylo jako kámen, kdy jejich povýšenost nad chudinou neznala mezí, kdy přivéstí je ke skutkům milosrdenství bylo dílem přesahujícím lidské síly. Bohatství je vždy v nebezpečí morální nedoslýchavosti, ba hluchoty; v době církevních otců řádilo teprve strašně. Když učitelé církevní s nejvyšším důrazem bili do těchto přehmatů a chtěli, aby i do těchto příšerně nahluchlých duší vniklo jejich slovo záchranné pro ně i pro chudinu a konečně i pro společnost celou — kdo se může diviti, že v těchto kritických chvílích užili výrazu, který letěl dále než měl. Bylo by k tomu třeba zvláštní milosti Boží, aby je v té chvíli, kdy všechna pozornost duše jejich s největším napětím byla soustředěna na to, aby odvrátili bohatce od věčného zatracení, byla uchráněna od každého přestřelení a každého vadného výrazu. Ti, kdo takových výroků pro svoje účely zneužívají, zamlčují tuto okolnost; neřeknou svým čtenářům neb posluchačům, že vyskytují se tato místa ponejvíce v homiliích a podobných

²⁰⁾ Sv. Augustin, Enarratio in psalmum 147 n. 12, MPL. 37, 1922.

²¹⁾ Sv. Řehoř Vel., Liber regulae pastoralis, p. 3. c. 21, MPL 77, 87.

kázáních, kde cíl, který autory žene vpřed, jest: vytrhnouti ze zlořádů, zachrániti duši.

I když tedy chyby v podobných výrociích obsažené neprohlašujeme za pravdu, tož přece autory jejich máme v úctě, protože jsou i tyto výroky oknem, jímž můžeme nahlédnouti do duše jejich, kde vřela žhavě touha po sociální spravedlnosti, po ulehčení utrpení chudiny, po uchránění bohatých před tvrdostí.

C) Zřetelně jest nauka katolická o soukromém vlastnictví vyslovena i v projevech papežských. Uvedu doklady aspoň z posledních papežů.

Lev XIII. hned ve svém okružním listu „Quod apostolici“ z 28. prosince 1878, s určitostí vylučující jakoukoli pochybnost označil právo vlastnictví jako „právo přirozeným zákonem schválené“²²⁾ a ocenil takto jeho důležitost: „O pokoj veřejný i v domácnostech katolická moudrost, opírající se o příkazy zákona přirozeného i Božího, postarala se velmi promyšleně i tím, jak smýšlí a co učí o právu vlastnickém... Neboť, kdežto socialisté líčí právo vlastnické jako lidský výmysl přičítící se přirozené rovnosti lidí a domáhající se společného vlastnictví hlásají, že chudoba se nesmí snášeti s klidnou myslí a že se smí beztrestně hřešiti proti majetku a právům lidí bohatších, církev mnohem vhodněji a prospěšněji přikazuje, že právo na vlastnictví a majetek, *mající svůj zdroj v přirozenosti samé*, pro každého musí býti nedotknutelným; ví zajisté, že Bůh, původce a mstitel všeho práva, tak zakázal krádež a loupež, že není dovolena ani hříšná žádost cizího majetku, a že zloději a lupiči jsou z království Božího vyloučeni právě tak, jako cizoložníci a modloslužebníci.“²³⁾

Velmi podrobně rozvádí Lev XIII. nauku o soukromém vlastnictví v encyklice *Rerum novarum*. Podrobně a s hloubkou filosofickou podává jednotlivé důvody pro soukromé vlastnictví²⁴⁾ a jeho zdůvodnění znamená proti zdůvodnění soukromého vlastnictví u sv. Tomáše²⁵⁾ rozšíření a zdokonalení, protože k důvodům sociálním připojuje i důvody individuální, u sv. Tomáše jen mimochodem naznačené. — Zvláště důrazně vytýká Lev XIII., a to několikrát, že toto právo jest právem *přirozeným*: „právo člověku dané přírodou“ (str. 22), společné vlastnictví „odporuje přirozeným právům jednotlivců“ (str. 28). „Vlastniti statky soukromě je přirozeným právem člověka“ (str. 36), „právo soukromého majetku musí býti nedotknutelným“ (str. 56). „Protože právo vlastniti soukromý majetek není dáno člověku zákonem lidským, nýbrž přírodou, stát nemůže je zrušiti, nýbrž pouze uspořádati (*temperare*) jeho používání a uvésti je v soulad s obecným blahem“ (str. 58).

Nedlouho před koncem svého života ještě jednou Lev XIII. v okružním listu *Graves de communi* pozvedl svého hlasu, aby zdůraznil zásadu soukromého vlastnictví.²⁶⁾

Pius X. vyslovil se též s naprostou určitostí o soukromém vlastnictví

²²⁾ Lev XIII., enc. *Quod apostolici*, *Lettres apostoliques*, Paris I, 28.

²³⁾ Lev XIII., tamže 36.

²⁴⁾ Lev XIII., *Rerum novarum*, *Lettres*, III, 20 — 28.

²⁵⁾ Sv. Tomáš, II., II., qu. 66 a. 2.

²⁶⁾ Lev XIII., enc. *Graves de communi*, *Lettres* VI, 208.

ve 4. a 5. ze svých devatenácti směrnic, které vytkl ve zvláštním Motu proprio, pro lidovou činnost křesťanskou: „Vzhledem k pozemským statkům má člověk nejen jako zvířata všeobecnou schopnost jich používat, nýbrž má i trvalé právo je vlastnit, ty, jež se použitím spotřebují, i ty, které nebývají zničeny, když se jich použije. — Soukromý majetek, ovoce práce nebo přičinlivosti, dědictví nebo darování, je nesporným přirozeným právem a každý s ním smí nakládati podle své vůle.“²⁷⁾

Pius XI. hned ve své první encyklice laxnost v nazírání na právo vlastnické zařazuje mezi bludy, „v nichž je nutno viděti jistý druh morálního, právního a sociálního modernismu; a my je — současně s oním modernismem dogmatickým — s důrazem odsuzujeme“.²⁸⁾

Právo vlastnické jest tedy právem přirozeným. Je však dvojí druh přirozených práv. Předně taková, která patří takřka jako nezbytná část k mé přirozenosti, která jsou přímo jako k tomu stvořená, aby doplňovala mou přirozenost, a hned na první pohled rozum postřehuje tuto nutnost: na př. právo na život, na zdraví. Ale jsou práva jiná, kde jest cosi v mé přirozenosti, co mně vybízí k nějakému zařízení, ale není ono zařízení naprosto nezbytně a hned na první pohled nutně žádáno mou přirozeností; když však celou situaci dobře promyslím, poznávám svým rozumem, že ona věc přece nutností jest. — K této druhé skupině patří právo soukromého vlastnictví.²⁹⁾

Jest pak úlohou lidského zákonodárství, aby to, k čemu přirozenost jen v hrubých obrysech vybízí, dalo přesný výraz, aby stanovilo, jakým způsobem se platně za daných poměrů nabývá majetku, jakým způsobem přechází na druhého, co si na majetku právoplatně drženém třetí osoba dovoliti smí, co nesmí. Konkretní rozdělení je tedy dílem pozitivního zákonodárství. Ale toto zákonodárství jen determinuje to, k čemu přirozenost již sama nutká. Proto také sv. Tomáš nezahrnuje práva vlastnického do ryze pozitivního práva občanského, nýbrž do tak zvaného práva národů (*ius gentium*), a o něm praví: „Co přirozený rozum mezi všemi lidmi zařídil, to u všech se stejně zachovává, a nazývá se „právem národů“.“³⁰⁾ Jsou tedy požadavky práva národů (NB. nesmí se zaměňovati s naším právem mezinárodním!) částečně rázu práva pozitivního, částečně přirozeného.³¹⁾ Proto také ne-

²⁷⁾ Pius X., Motu proprio z 18. prosince 1903, Actes, Paris I, 109.

²⁸⁾ Pius XI., v enc. *Ubi arcano* ze 23. prosince 1922, Actes, Paris I, 172.

²⁹⁾ Sr. De Schepper, *Conspectus gener atd.* 1927, 321.

³⁰⁾ Sv. Tomáš Aqu., II. II. qu. 66 a. 2 ad 1.

³¹⁾ Sv. Tomáš, II. II. qu. 57 a. 3 a II. II., qu. 66, a. 2. — K této důležité otázce viz De Schepper, *Conspectus atd.*, 320 — 323, Cathrein, Mo-

může právo vlastnické světským zákonem býti zrušeno; na druhé straně smí zákonodárce světský do vlastnického práva mnohem pronikavěji zasahovati, než do požadavků práva ryze přirozeného.

4. Sociální zatížení vlastnictví.

Lugmayer K., Grundrisse zur neuen Gesellschaft, Wien 1927. — Horváth A., Eigentumsrecht nach dem hl. Thomas von Aquin, Graz 1929. — Orel A., Oeconomia perennis, Wiesbaden, 1930, I. T. — Vermeersch A., Crise sociale et théories réformistes, v Dossiers de l'Action Populaire, Paris, 1930, 921 — 942, 1021 — 1038. — Meer H. v., Statischer oder dynamischer Eigentumsbegriff, v Hochland, München, 1930, 558 — 563. — Biederlack J., Die sogenannte „neue Wiener Richtung“ in der Sozialpolitik, ve Theologisch-praktische Quartalschrift, Linz 1927, 715 — 726. — Cathrein V., Die Eigentumslehre des V. Cathrein, Theol. prakt. Quartalschrift, Linz 1928, 16 — 26. — Schmitt A., Eigentum und soziale Pflichten, ve Theol. prakt. Quartalschrift, Linz 1929, 255 — 265. — Biederlack J., Zu P. Horváth's Buch „Eigentumsrecht nach dem hl. Thomas“, Theol. prakt. Quartalschrift, 1930, 524 — 535. — Laros, Im Kampf um Revision des Eigentums-Begriffs und -Rechts v Schönerer Zukunft, Wien, III. Jgg. (1928), 1050 — 1051, 1073 — 1074. — Landmesser F. X., Christliches Eigentumsrecht, v Schönerer Zukunft, IV. Jgg., 1928, 6 — 8, 32 — 34, 55 — 56, 75 — 76. — Eberle J., Der Kampf um Revision neuerer Wirtschaftsauffassungen, Schönerer Zukunft, IV. Jgg., 1929, 605 — 606, 627 — 629.

Právo vlastnické dosud definováno obvykle v knihách mravovědných jakožto „zákonné oprávnění nakládati s věcí nějakou jakožto svou“.¹⁾ Oprávnění *zákonné*: to jest propůjčené zákonem, ať již přirozeným, ať již pozitivním zákonem lidským, a pohybující se v mezích zákona — zase ovšem ne pouze pozitivního zákona lidského, nýbrž i zákona přirozeného a Božího. Jakožto *svou*: tedy ne pouze svěřenou, nebo najatou: není ještě plné právo vlastnické, když disponuji majetkem poručenců jako poručník, nebo s najatým bytem jako nájemce.

Pravím-li tedy, že mám právo vlastnické k nějaké věci, chci tím říci, že tato věc je k mé osobě v takovém zvláštním poměru — u přirovnání k ostatním věcem, které mi nenáleží, že smím touto věcí podle svého uznání volně nakládati,

ralphilosophie, IV. Aufl., 1904, II, 317 — 321, Vermeersch, Principes de Morale Sociale, 1921, 114 nn.

¹⁾ Tak D. Prümmer, Manuale theologiae moralis, IV. ed., II. v. (1928), 5. Podobně Noldin, De praeceptis Dei et Ecclesiae, 13. ed. (1921), Oeniponte, 387, Marc-Gestermann, Institutiones morales Alphonsianae, 18. ed., Lugduni 1927, I, 547. J. Kachník, Ethica socialis, Olomucii, 169, O. Schilling, Lehrbuch der Moraltheologie, München, 1928, II, 57. M. Nivard, Ethica, Paris 1928, 262.

ji používati, ji spotřebovati, a třeba ji zničiti, zachovávaje při tom ovšem všechna ustanovení, která v té věci dal Bůh a zákonitá vrchnost.

Dvojí stránka je tedy obsažena ve vlastnickém právu: *právo* volně s věcí nakládati; ale též *povinnost* nakládati s věcí nikoliv zcela libovolně, nýbrž podle úmyslu Božích a v rámci omezení zákona.

Někdy však se při vymezení pojmu práva vlastnického příliš zdůrazňuje jen právo a není zmíněna povinnost.

Tak náš občanský zákoník je vymezuje: „Vlastnictví jest oprávněním, s podstatou a užitky věci podle své vůle nakládati a každého jiného z toho vyloučiti.“ (§ 354.) „Následkem práva nakládati volně svým vlastnictvím může úplný vlastník zpravidla své věci podle libovůle užívatí nebo bez užitku nechatí; může ji zničiti, zcela nebo zčásti na jiné osoby převéstí nebo bezpodmínečně se jí vzdáti, to jest ji opustiti“ (§ 362). V těchto právních směrnících zvláště dva výrazy otevírají příliš veliké pole lidské svobodě, když jsou řečena bez všeho omezení: „*podle své vůle*“, „*podle libovůle*“.

Podobně i někteří moralisté příliš zdůrazňují jen práva vlastníka. Tak Vřešťál: „Vlastnictví jest právo, kterýmž o věci nějaké podle libosti rozhodovati a jí ve svůj prospěch užívatí můžeme.“²⁾ Ve vysvětlivkách k definici však obyčejně i na omezení vlastnického práva výslovně upozorňují.

Průměrný člověk je nakloněn k tomu, aby zdůrazňoval více svá práva než své povinnosti. A když k tomu se přidružilo ještě vášnivé volání po svobodě, jak se rozléhalo celým stoletím devatenáctým i ve století našem, pak toto nebezpečí ještě stouplo. Majitelé chtěli míti plnou svobodu ve vlastnickém poměru; individualistický ráz století předchozího byl žírnou půdou, v níž podobné tendence se přímobujně mohly rozrůstat; zákonodárství svými ustanoveními bylo tomuto směru krajně příznivo. — A tak vyvinulo se u vlastníků přesvědčení, že mají v používání svých práv plnou svobodu. Že tedy nikdo nesmí nic proti tomu míti, zda majitel rozumně s přírodními statky hospodaří, nebo zda je nechává ležeti ladem; zda z nich těží horlivě, co se z nich vytěžití dá, či se o své statky nebo dílny nestará; zda se stará, by vykácené svahy byly zas zalesňovány, či nechá je holé, takže vzniknou jen nezachranitelně holé stráně; zda vytěž-

²⁾ A. Vřešťál, *Katolická mravouka*, d. II., č. II., v Praze 1916, 234. Podobně na př. F. Schindler, *Lehrbuch der Moraltheologie*, Wien, III, 1914, 567.

ků z přírodního bohatství a práce používá k užitečným věcem, či vše promarní na přepychových cestách nebo vůbec v nespořádaném, útrátném životě; že nikdo se nemá o to zajímat, zda snad továrnu uzavře a nechá sta dělníků bez zaměstnání; nikdo že nemá práva se pozastavovati nad tím, že z výtěžku pro sebe ponechává tak mnoho, ale mzdy že platí tak nedostatečné. A také nikomu že potom nic není, kolik vydělává, na čem vydělává: To vše prý je jeho osobní záležitost, neboť je to *jeho* pole, *jeho* les, *jeho* továrna, dělníky že živí *on*, „ve svém domě, že bude pánem *on* sám,“ se svým jměním že smí si zacházeti podle své libosti. Jako prý by se na to podíval, smí-li mu někdo do toho mluvit, ve které kapse u vesty má míti hodinky, nebo jak má s těmi hodinkami zacházet, takže si nenechá do toho mluvit, jak má hospodařiti se svým majetkem. Majetek jeho že je jeho, a § 362 občanského zákona že je jasný dost.

Tak v době, kdy absolutism politický byl ve většině kulturních států již dávno překonán, absolutism vlastnictví pod ochranou zákona bujel dále; ba může se říci: řádil. A mohl řídit, protože byl miláčkem všemohoucího v těch dobách liberalismu.

Sociální účinky tohoto stanoviska popisuje Ketteler již r. 1848: „Bludná nauka o ztrnulém právu vlastnickém je nepřetržitý hřích proti přírodě, neboť nevidí křivdy v tom, když se k ukájení nejnenasytnější hrabivosti, nejprostopášnější smyslnosti používá toho, co Bůh určil jako potravu a oděv pro všechny lidi; když v lidské hrudi ubíjí nejušlechtlejší city a plodí takovou tvrdost a necitelnost k lidské bídě, jako bychom ji sotva u zvířat našli; když nepřetržitou krádež prohlašuje za právo; neboť, jak praví kterýsi církevní učitel, nejen ten je zlodějem, kdo cizí statky kráde, nýbrž i kdo cizí statky podržuje. Pověstný výrok: vlastnictví je krádeží! je nejenom lží, obsahuje vedle veliké lži i strašnou pravdu. Po směchem a pošklebky jej neodstraníš. Musíme zničit, co je na něm pravdy, aby se zase stal zcela lží. Dokud je v něm jen částička pravdy, může úplně rozvrátiti řád ve světě. Jako však propast k propasti volá, tak hřích proti přírodě vyvolává nový hřích proti přírodě. Ze znetvořeného práva vlastnického povstala bludná nauka komunismu. I ta je hřichem proti přírodě, protože pod pláštěm lásky k lidem by přinesla pravý opak, nejhlubší zkázu lidstva, protože by zničila píli, pořádek a pokoj na zemi, vyvolala boj proti všem, a tak zničila předpoklady lidského života.“³⁾

Dnes s velikým důrazem bojuje se proti tomuto přepínání práva vlastnického.⁴⁾ — Ale vedle toho i dnes ještě vyskytují se názory, jako

³⁾ V. Ketteler, Die grossen sozialen Fragen der Gegenwart, ve Schriften (Kempten), II, 223—224.

⁴⁾ Sr. na př. v Schönere Zukunft, Wien, články Dr. Laros, Im Kampf um Revision des Eigentums-Begriffs und -Rechts, čísla ze 2. a 9. září 1928, Dr. F. Landmesser, Christliches Eigentumsrecht, v č. z 1., 7., 14., 21. října 1928, A. Orel, Oeconomia perennis, I., 234 a j. Tawney, The Acqui-

na př. ve spisu slavného právníka prof. dra Randy, v 7. vydání z r. 1922: Vlastnictví jest bezprostřední a úplná, čili *nejsvrchovanější* moc nad věcí hmotnou.“⁵⁾)

Není tedy správné mysliti, že by člověk se svým majetkem si směl dělati úplně podle libosti, co by chtěl. Na majetku spočívá zatížení, které naň vložil Bůh a zákonná autorita. Majetku smí používati jednotlivec a skupina ke svému prospěchu; ale nesmí se tak díti, aby blaho celku tím trpělo; a dále, když někdo má více než sám potřebuje ke svému slušnému živobytí a k slušnému zaopatření své rodiny, má i přebytku používati nikoli k mrhání, nikoli k přehnanému přepychu, nýbrž tak, aby z toho měl zisk i celek. To je ta *sociální hypotéka*, jež zatěžuje i soukromý majetek; to jsou ty *sociální povinnosti* majetku i soukromého.

Protože běží o věc velmi hájenou, ale i velmi popíranou, uvedu katolickou nauku o této věci, jak ji podávají dva stěžejní představitelé katolické myšlenky sociální: sv. Tomáš Aquinský a Lev XIII.

Sv. Tomáš Aqu. píše: „Zařízení práva lidského nemohou býti na újmu tomu, co je žádáno zákonem přirozeným nebo zákonem Božím. Ale podle přirozeného řádu, stanoveného Boží prozřetelností, jest účelem věcí nižších sloužiti potřebám lidí. Proto, když lidským právem hmotné statky byly rozděleny a do soukromého vlastnictví přikázány, tím se neruší určení, že takové statky mají odpomáhati potřebě člověka. A proto statky, kterých mají někteří nadbytek, přirozeným právem patří výživě chudých. . . Ale poněvadž mnoho jest těch, kdo takových statků potřebují, a není možno týmž statkem pomáhati všem, přenechává se rozdílení vlastních statků dobrozdání jednoho každého majitele, aby z nich přispíval těm, kdo jich potřebují. — Je-li však potřeba tak patrná a naléhavá, že je zřejmo, že se musí této okamžité nouzi přispěti ze statků, které zde jsou (jako když hrozí osobě nebezpečí a jiné pomoci není), tu právem smí člověk odpomoci své nouzi tím, že si, ať již otevřeně, ať již potají, vezme ze statků cizích; a to není krádeží ani loupeží.“⁶⁾)

Lev XIII.: „Míti soukromý majetek jest přirozeným právem člověka. . . Tážeme-li se však, jak se má majetku používati, církev bez jakéhokoli váhání odpovídá: „Pokud se toho týká, člověk nemá pozemské statky mít jako své vlastní, nýbrž jako společné, aby totiž byl štědrý a sdílný v potřebě jiných.“ (Sv. Tomáš Aqu.) Nikomu se zajisté nenařizuje, aby jiným sám přispíval z toho, čeho sám nezbytně potřebuje pro sebe a pro svou rodinu; ba, nemusí ani rozdíleti jiným, čeho sám potřebuje, aby si uchoval, co na osobu jeho je přiměřené a slušné: neboť „nikdo nemusí žít nepřiměřeně“ (sv. Tomáš Aqu.). Ale když o to, co je potřebné a slušné (*decus*), jest postaráno, pak je povinností z toho, co zbývá, přispívati chudým. „Z přebytku dejte almužnu“ (Luk. 11, 41). To nejsou povinnosti spravedlnosti, vyjímajíc případy krajní potřeby, nýbrž křesťanské lásky, a ta věru nemůže býti vynucena soudní cestou. Ale nad zákony a soudy

sitive Society, 24 nn, 47 a j., Webb, *The Decay of Capitalistic Civilisation*, 2, Ryan, *Social Reconstruction*, 208 — 209.

⁵⁾ Randa, *Právo vlastnické*, 1922, 1.

⁶⁾ Sv. Tomáš Aqu., II., II., qu. 66 a 7.

lidskými je zákon a soud Krista Boha, který mnohými způsoby doporučuje štědrost: „Blaženější jest dáti, nežli bráti“ (Skutky 20, 35); a bude posuzovati dobrodiní prokázané nebo odepřené chudým, jako by bylo prokázano nebo odepřeno jemu: „Cokoli jste prokázali jednomu z těchto bratří mých nejmenších, mně jste učinili“ (Mat. 25, 40).

Možno shrnouti tyto vývody takto: Kdokoliv obdržel darem Božím větší míru statků, ať již tělesných a zevnějších, ať již duševních, obdržel je z té příčiny, aby jich používal ke svému zdokonalení a rovněž, jakožto služebník prozřetelnosti božské, ku prospěchu ostatních. „Kdo tedy má hřivny, ať, jak jen možno, pečuje, by nemlčel; kdo má nadbytek statků, ať bdí, by neochaboval ve skutcích milosrdenství; komu se dostalo umění věsti, ať velmi o to usiluje, by bližnímu se dostalo podílu i na vykonávání i na užítku, vyplývajícímu z tohoto umění“ (sv. Řehoř Vel.).⁷⁾

Vytkněme si teď jasně zásady, které u těchto dvou v sociální nauce vrcholných autorit katolických jsou obsaženy:

1. Sociální zatížení majetku zde jest. „Statky, kterých někteří mají nadbytek, přirozeným právem náleží výživě chudých.“ Nadbytku má člověk používat „jakožto služebník prozřetelnosti Boží ku prospěchu ostatních“.

2. Povinen je člověk dávat z *přebytku*, to jest z toho, co mu zbývá, když kryl své *přiměřené* potřeby: „nikdo nemá žít nepřiměřeně“.⁸⁾

3. Povinnost bližnímu pomáhati je v celku vzato *povinnost lásky*. Výslovně to praví Lev XIII. Podobně výslovně papež Pius X. ve svých závazných směrnicích pro lidovou činnost křesťanskou, čl. IX.: „Povinnost bohatých a těch, kdo mají majetek, pomáhati chudým a nuzným, podle příkazu evangelia, je povinnost lásky. Toto přikázání zavazuje tak těžce, že v den soudu budou zvláště žádány účty, zda jsme je splnili, jak to řekl Kristus sám.“⁹⁾

4. Nesmí si vzít ten, kdo potřebuje, ani z přebytečných statků majitele, *kdykoli* by chtěl. „Rozdělení vlastních statků se přenechává dobrozdání jednoho každého majitele.“ K této normě sv. Tomáše dodává ve svém komentáři kard. Kajetán: „Není tedy komukoliv, nýbrž pouze pánu svěřeno přidělití přebytečné statky na podporu těch, kdo jsou potřebni.“¹⁰⁾

5. Jen v jediném případě má nuzný *právo* si vzít z majetku cizího, v krajní bídě. Že jenom v tomto případě, patrně

⁷⁾ Lev XIII., enc. Rerum novarum, Lettres III, 36, 38.

⁸⁾ Sv. Tomáš Aqu., I., II., qu. 32 a. 6. — Sr. k tomuto bodu zvláště, v. Nell-Breuning, Eigentum verpflichtet, v. Zeitfragen Nr. 63 (Düsseldorf b. r.), str. 2 — 4.

⁹⁾ Pius X., Motu proprio, Actes 1, 110.

¹⁰⁾ Sv. Tomáš Aqu., Opera omnia, vydání Lva XIII. s komentářem kard. Kajetána, Romae, t. IX., 1897, 93.

i z jiného místa sv. Tomáše: „Není dovoleno krásti za účelem, aby člověk dával almužnu, leč snad v případě nezbytnosti, kdy všecko je společné.“¹¹⁾

6. Nelze tedy tvrditi, že sv. Tomáš hájil všeobecného, společného a stejně oprávněného používání pozemských statků;¹²⁾ praví sice na nejdůležitějším místě sv. Tomáš, že člověk, pokud se používání pozemských statků týče, nemá se na ně dívat jako na své, nýbrž jako na společné, ale hned ještě v téže větě vyslovuje, v jakém smyslu toto „společenství“ statků se má bráti: „aby totiž člověk snadno udílel v potřebě jiných.“¹³⁾

Podobně píše v jiné knize, ve šlépějích Aristotelových: „Je lépe, aby, pokud se týká vlastnictví, majetek byl soukromý. Ale aby byl *jaksi* společný (*aliquo modo communis*) co do používání. Jak však používání soukromých statků bude společné, to určíti bude věcí prozíravosti zákonodárcovy.“¹⁴⁾

7. Moderní autoři¹⁵⁾ zdůrazňují tuto sociální stránku vlastnictví až do té míry, že v něm vidí pouhou sociální „funkci“, „úřad“, „svěřenství“, „léno“. To jest něco, co majiteli nenáleží, je pouze správcem. A sice správcem nikoli v obrazném smyslu evangelia („Vydej počet z vladaření svého,“ podle nového Sýkorova překladu: „ze správy své“, Luk. 16, 2), nýbrž doslovně, ve smyslu: hospodaření s cizím, v tomto případě hospodaření s majetkem společnosti. — Je sice pravda, že jakousi podobnost tato sociální odpovědnost za majetek s „úřadem“, „funkcí“, „správou“ má. Musí užívatí vlastník majetku tak, by tím blaho společnosti nebylo mařeno, nýbrž zvelebováno. Kdyby však bylo pouhou funkcí, pak výraz sám „soukromé vlastnictví“ je lží. Pak všechny důvody, které jsem výše uvedl pro soukromé vlastnictví, padají. Pak je

11) Sv. Tomáš Aqu., II., II., qu. 110 a. 3 ad 4.

12) Horváth, Eigentumsrecht nach dem hl. Thomas von Aquin, 57.

13) Sv. Tomáš, II., II., qu. 66 a. 2.

14) Sv. Tomáš Aqu., In libros politicorum, Opera, Parisiis, 1650, in. 1. 2 l. 4 c, p. 55.

15) Tak L. Duguít, děkan právnické fakulty university v Bordeaux, Souveraineté et Liberté, Paris 1922, 156. Macek, Základy sociální politiky, 53, 57, J. M. Mecklin, An Introduction to Social Ethics, London 1920, 302, Tawney, The Acquisitive Society, 96, Ch. Gide, Cours d'Economie politique, 7. ed., II, 150, Laros, Im Kampf um Revision des Eigentums-Begriffs und -Rechts, Schönerer Zukunft, 9. září 1928, 1073, Landmesser, Die Grundsätze der naturrechtlichen christl. Eigentumslehre, tamže 7. října 1928, 33, Orel, Oeconomia perennis I, 136, 137.

jen společné vlastnictví, spravované jednotlivci, ale společnost může kdykoliv přijít a jim tuto funkci odejmouti, jako může odvolati úředníka, delegáta, zplnomocněnce... Ano, i ve středověku se řeklo občas, že řemeslo a vůbec povolání je „úřadem“; ale nebralo se to doslovně, chtělo se tím jen říci, že každé povolání má povinnost vřaditi se do potřeb celku všemi silami. A tak i my hájíme, že majetek musí sloužit i zájmům celku; ale nerušíme jisté samosprávy jednotlivcovy v rozhodování o majetku. Jakmile majetek není ničím jiným, než funkcí, úřadem, svěřenstvím, pak plujeme již s plně rozvinutými plachtami ve vodách socialismu.¹⁶⁾

Před ukončením této partie ještě jednou vytyčuji její hlavní myšlenku: majitel nemá svého statku jenom pro sebe, má jej i pro své bližní. Tato *myšlenka jest chloubou křesťanství, a ji pohřbiti znamená pohřbiti lásku a tedy pohřbiti křesťanství*. Tato myšlenka je jeden ze životních nervů náboženství a spojení — časného a věčného — s Bohem. Proto slovo Kristovo: „Lačněl jsem, a dali jste MI jísti; žíznil jsem a dali jste MI píti.... Lačněl jsem, a nedali jste MI jísti, žíznil jsem, a nedali jste MI píti...“ (Mat. 25, 31—46). Používati statků i pro jiné; konati skutky tělesného i duchovního milosrdenství; pracovati o vybudování takových poměrů, by se bídě předešlo: toť jedna z hlavních složek *ducha křesťanství*.

Ten duch je vyjádřen na př. v oficielní příručce křesťanské nauky, katechismus koncilu tridentského:¹⁷⁾ V poznámce ke článku víry o obcování svatých se tam praví: „Nic konečně opravdový křesťan nevlastní, o čem by si směl mysliti, že to nemá společné s jinými; proto mají ochotně ulevovati bídě nuzných.“ Při výkladu prosby Otčenáše „chléb náš vezdejší dej nám dnes“: „Nám“, nikoli jen „mně“: „Neboť to je vlastní křesťanské lásce, že se nestará každý jen o sebe jediného, nýbrž že mimo to pečuje o bližního, a že při starosti své pamatuje také na užitek jiných. Nad to darů, kterých se někomu od Boha dostává, dostává se ne proto, aby je sám držel, nebo aby v nich marnotratně žil, nýbrž aby jiným rozdával, co po krytí potřeb zbylo.“ — A tak je tento sociální zřetel při majetku důležitý, že i při sedmém přikázání Božím, které je na první pohled povahy jen negativní, důležitá část věnována péči o potřeby bližního, a zahájena je slovy důraznými k farářům: „Věřící musejí býti *rozohňováni* k horlivosti a k ochotě v poskytování pomoci těm, jimž je žítí z cizího milosrdenství.“

¹⁶⁾ O opatrnosti, s jakou se musí bráti výraz: majetek jako sociální funkce, viz na př. Pesch, Nationalökonomie, ²II, 655, V, 559, Vermeersch, Principes de Morale sociale, 128, 129, Fallon, Principes d'Economie Sociale, ⁴195, 196.

¹⁷⁾ Catechismus ex decreto Concilii Tridentini ad parochos, vydání z Lipska 1860, p. I. c. 10 qu. 25 (str. 89), p. IV. c. 13 qu. 16 (str. 453), p. III. c. 8 qu. 16 (str. 368).

Táž myšlenka jest i ovzduším, v němž myslili, jednali, učili církevní otcové všech věků. Viděli jsme výše, že tato touha, aby všichni lidé měli aspoň nezbytné statky životní, vedla veliké učitele církevní tak, že na kazatelkách o sociálních povinnostech majetku pronášeli až věty, které doslovně a odloučeně od jejich celkového názoru vzaty by mohly býti vykládány ve smyslu komunistickém. Stále táž veliká, vzácná myšlenka křesťanská se opakuje: Majetek jest „nástrojem“,¹⁸⁾ křesťan je jeho „správcem“,¹⁹⁾ tvůj „nadbytek jest nezbytností pro jiného“,¹⁹⁾ bohatý je „služebníkem milosrdenství Božího“,²⁰⁾ protože Bůh do jeho ruky vložil podíl pro chudého. Stále zní rada: „Budte průvodci Boha, dokud čas máte, jako jilm miluje révu, tak vy maličké“:²¹⁾ neplodný strom je jilm, ale tím, že skýtá oporu révě, aby se kolem něho mohla vinouti, umožňuje úrodu požehnaných hroznů; tak neplodná věc je bohatství, ale umožňuje požehnaní dobrých skutků. Odtud ty výzvy: tvůj majetek ať není pro tvé rozkošnictví, nýbrž k užítku mnohých.²²⁾

Tak platila, platí a platit musí v křesťanství o majetku zásada Inocence III.: „Ut detur!“²³⁾ Ať majetek, peníze neleží ladem! Ať jde ven, ku blahu lidstva! Ut detur! Ale ovšem, aby se ho takto používalo jen na účely, které jsou pro lidi požehnáním! Stále zůstává v křesťanském světě zásadou, že „majetek vynaložený na rozkošnictví je veřejným skandálem“.²⁴⁾

A tak porozumíme i útokům svatých otců na bohatství. Nad touto zdánlivou nenávisť k bohatství vznáší se těžce zraněná láska: „Já prý vždycky napadám bohaté; jářku, *ne bohaté, ale ty, kteří bohatství špatně užívají*... Něco jiného je člověk bohatý, něco jiného dravý vydřiduch; něco jiného člověk zámožný, něco jiného lakomec.“²⁵⁾

Dodatek. V poslední době začalo se šířiti rozlišování mezi „statickým“ a „dynamickým“ právem vlastnickým. Statickému právu podkládá se nauka: ať zůstane vlastnické právo jak je. Především pak ať je vlastníku zanechán jeho

18) Sv. Basil, Epistolarum classis II. epist. 237, MPG 32, 886.

19) Sv. Augustin, Sermo, 40, MPL 38, 243.

20) Sv. Lev Vel., Sermo 49 (48), MPL 54, 305.

21) Commodianus, Instructiones adversus gentium Deos, 30, 15, MPL 5, 244.

22) Institutionum divinarum, I. 6, 12, MPL 6, 676.

23) Vide Muller, Notes d'Economie Sociale, 101, sr. i str. 100.

24) Husslein, Work, Wealth and Wages (1921), 24.

25) Sv. Jan Zlat., Homilia de capto Entropio etc., MPG 52, 399.

absolutismus ve vlastnictví, jak mu jej zajišťují dosavadní občanské zákony. Dynamické pojmání podle Larose (a není sám!) praví: „Vlastnictví má své právo (asi má býti: svůj právní důvod) ve své funkci a ztrácí právo své existence v tom okamžiku, kde již nesplňuje své funkce v celku národa.“²⁶⁾ Podle Landmessaera: „Křesťanské právo vlastnické jest individuálněprávně a sociálněprávně zdůvodněné a omezené právo člověka vládnouti nad hospodářskými statky.“²⁷⁾

V tom souhlasím s názorem dynamicko vlastnického práva, že majitel sociální odpovědnost má, a velikou; že strohý absolutismus ve vlastnickém právu je něčím nekřesťanským. I v tom souhlasím, že formy vlastnictví se průběhem dějin mění; že dále právo vlastnické není právem nejvyšším a nezměnitelným, že vyžaduje-li to obecné blaho — smějí býti příslušnou vrchností provedeny i dalekosáhlé zákroky, ale rozhodně popírám, že by vlastnictví bylo *toliko* funkcí.

Ztrácí vlastnictví právo existence, když neplní své sociální funkce?

Kdo zneužívá svého jazyka, svých rukou, svých nohou k těžkému hříchu, proviňuje se proti řádu, jež stanovil Bůh, proti účelu, k němuž Bůh mu dal tyto údy; ale neztrácí tím těchto údů; bude arci jednou pykati těžce za to, že tak zvrátil Boží řád. Když svobodné své vůle zneužívám ke hříchu, když ji dokonce zneužívám ke zlému v míře takové, že mě to nezbytně vede k věčnému zatracení, když dávám při tom pohoršení, které znamená cestu k věčné záhubě pro nescíslné lidi — tímto zneužíváním svobodné vůle ztrácím svobodnou vůli? Když člověk jest stvořen pro slávu Boží a je nepřitelem Božím a vši své inteligence a všech svých možností používá k tomu, aby šlapal slávu Boží, odnímá mu Bůh schopnosti, kterých tak protiúčelně zneužívá?

Podobně majetek dal Bůh lidstvu, aby tak bylo získáno co nejvíce statků hospodářských pro lidstvo, by toto mohlo žít a splnit úlohu, kterou mu dal Bůh; každý jednotlivec se svým majetkem smí a má nakládati tak, aby to bylo nejen jemu ku prospěchu, nýbrž také aby tak nepřímým bylo dostatečně zásobováno i lidstvo. Když se proti této povinnosti prohřeší a majetku svého nedbale používá, nebo ho do-

²⁶⁾ Dr. Laros, Im Kampf um Revision des Eigentums-Begriffs und -Rechts, v *Schönere Zukunft*, 9. září 1928, 1073.

²⁷⁾ Landmesser, Die Grundsätze der naturrechtlichen christlichen Eigentumslehre, v *Schönere Zukunft*, 7. října 1928, 34.

konce zneužívá k ničení hospodářských statků, pak sice vlastníkem zůstává, ale dopouští se tím viny. Ba společnost smí, jak později uvidíme, provést — vyžaduje-li toho *obecné blaho* — i korekturu v právu majetkovém.

Ještě jeden důvod uvádím. Kdyby existenční oprávnění majetku záviselo jen od splnění sociální funkce, pak je celý pojem soukromého vlastnictví vyhlodán; neboť pak bude snadno možno hoditi po něm výtkou: ty neplníš svou sociální funkci. Pak nastane právní nejistota a neklid ve společnosti bude zvýšen. A právě to jest jedním z hlavních úkolů soukromého vlastnictví, aby zabezpečovalo řád a mír sociální.

Tedy: s veškerým důrazem nutno klásti na srdce všem majitelům, aby splnili svou společenskou povinnost, kterou jim i jejich majetek ukládá. Ale při tom nedělati ze soukromého vlastnictví jen dutou skořápku.²⁸⁾

Osobně jsem přesvědčen, že i obhájce dynamického pojmu vlastnictví vede touha po sociální spravedlnosti, dnes tak utlačované, že tedy chyba v požadavcích nemá kořeny ve zlé vůli. Jak však jim při jejich práci vloudí se i těžké chyby nejen ve stanovení cíle, nýbrž i ve zdůvodňování, uvádím tento doklad: Laros dovolává se na zmíněném místě pro svou myšlenku také výroku Pia XI., který v květnu 1926 prohlásil v řeči o odborových otázkách, že i *základní pojmy*, jako vlastnictví, práce, kapitál, připouštějí množství změn. „Měřeno na katolické pravdě, je vše pomíjející, jen podobenství, i pojem vlastnictví.“ Zatím však papež v té řeči nemluvil o změnách v základních *pojmech*, nýbrž o změnách v *prvcích* sociálního života (*elementi sociali, come la proprietà, il lavoro, il capitale*), a když speciálně mluvil o změnách ve vlastnictví, nemluvil o proměnlivosti *pojmu* vlastnictví, nýbrž *forem* vlastnění!²⁹⁾

²⁸⁾ Ke kritice dynamického pojmu vlastnictví, jak je formulován výše, viz H. v. Meer, *Statischer oder dynamischer Eigentumsbegriff?* Hochland, březen 1930, 558 nn. — Vermeersch, *Crise sociale et théories réformistes*, v *Dossiers de l'Action populaire*, Paris, čísla z června 1930, 921 nn., 1021 nn., zvl. 1023 — 1028, O. v. Nell-Breuning, *Verschiedene Eigentumsauffassungen*, Gladbach Rheydt, 1929, 1 — 9.

²⁹⁾ Viz tuto promluvu sv. Otce v italském originálu ve sbírce dokumentů Pio XI. e l'Azione cattolica. Roma 1929, 167 — 174, zmíněné místo na str. 170.

Nerovnost v rozdělení majetku.

Literatura:

Příslušné partie v povšechných pracích. Pak: Leroy-Beaulieu P., *Essai sur la Répartition des Richesses*, Paris 1881. — King W. I., *The Wealth and Income of the People of the United States*, New York 1923. — Clark J. B., *The Distribution of Wealth*, New York 1924. — Carver T. N., *Essays in Social Justice*, Cambridge 1916, zvl. hl. VI.: How ought wealth to be distributed, p. 130 — 172. — Ely R. T., *Property and Contract in their relation to the distribution of wealth*, New York 1914. — Weiss A. M., *Sociale Frage und sociale Ordnung*, Freiburg i. B. 1896, str. 551 nn.

Skutečnost, že majetek je rozdělen nestejně, v nesčíslných duších vyvolává nálady plné hořkosti. A v nesčíslných duších probouzí se pak mučivá otázka: „Proč je to zařízeno tak?“ A nesčíslní lidé již si lámali hlavy, jak by měl býti tento majetek rozdělen přiměřeněji, nesčíslně bylo již podáno v lidstvu návrhů na vyrovnání protiv. A to nejen od utopistů, kteří hlásali úplnou rovnost, nýbrž i od lidí střízlivých, kteří byli přesvědčeni, že naprostá rovnost majetková je mezi lidstvem, jak jest, nemožností, že však je možno promyšlenými reformami příkrost protiv podstatně zmírniti.

a) Skutečnost nerovnosti majetkové.

O tom, jak je majetek rozdělen mezi občanstvo v Československu, není dosud možno udělati si obraz úplný. Neboť exaktní zjištění takového stavu vyžaduje podrobného vyšetřování nesčíslných okolností, a k takové dalekosáhlé a složité práci neměl náš statistický státní úřad za krátkou dobu svého trvání dosud času. Avšak docíleno již tolik, že bylo zjištěno již úředně a veřejnosti sděleno, kolik je v republice poplatníků pobírajících důchod nad 25.000 Kč. Ovšem i tato data umožňují obraz jen přibližný, poněvadž některé druhy důchodu, na př. diety poslanecké a pod., nepodléhají důchodové dani, jednak mnoho „poplatníků“ jsou společnosti akciové, družstva a pod., a nikoliv individuální občané. Ale i tak aspoň *jakýsi* obraz můžeme si utvořiti, a to tím spíše, protože známe dle sčítání z r. 1921 nejen počet obyvatelstva (13,613.172), nýbrž i počet osob výdělečně činných (5,022.818).¹⁾ Pak bylo rozvrstvení poplatníků daně důchodové podle stupně důchodu v r. 1927:²⁾

¹⁾ Statistický přehled RČS., v Praze 1930, str. 1 a 18.

²⁾ Zprávy státního úřadu statistického RČS., 1930, str. 426, 427.

Poplatníci s důchodem	Jejich počet úhrnný	Procento, jež tito poplatníci tvoří mezi		Jeden takový poplatník připadá na	
		všemi osobami výdělečně činnými	všemi obyvateli	osob výdělečně činných	obyvatel vůbec
25.000 až 40.000	145.001	2·89 ⁰ / ₀	1·06 ⁰ / ₀	35	94
40.000 až 80.000	63.597	1·27 ⁰ / ₀	0·47 ⁰ / ₀	79	214
80.000 až 150.000	15.651	0·31 ⁰ / ₀	0·11 ⁰ / ₀	320	865
150.000 až 500.000	6.341	0·13 ⁰ / ₀	0·05 ⁰ / ₀	797	2.144
500.000 až 1.000.000	607	0·01 ⁰ / ₀	0·004 ⁰ / ₀	8.371	22.688
přes 1.000.000	302	0·006 ⁰ / ₀	0·002 ⁰ / ₀	16.743	45.377
Celkem poplatníků s důchodem nad 25.000 Kč	231.499	4·61 ⁰ / ₀	1·7 ⁰ / ₀	21	59

Podotýkám ještě, že z poplatníků s důchodem přes milion korun jest: 202 poplatníci s důchodem 1,000.000 Kč až 2,000.000 Kč, 47 od 2,000.000 do 3,000.000 Kč, 34 poplatníci s důchodem od 3,000.000 do 5,000.000 Kč, 19 poplatníků s důchodem přes 5,000.000 Kč.

Je velmi na škodu, že tabulky označující příjem pod 25.000 Kč jsou tak neúplné, že jsou pro náš účel vůbec nepoužitelné.

O rozvrstvení majetku a příjmu v jiných státech je možno udělati si obraz již dokonalejší. Směrodatnou zde je stále ještě práce profesora wisconsinské university W. I. Kinga, z níž vyjímám tyto dvě tabulky (viz str. 91):

K tomu poznamenává King: „Nápadný je zarážející rozdíl v procentu z celkového jmění, vlastněného velikou většinou a nepatrnou menšinou. Ve všech (čtyřech) případech nejbohatší dvě procenta obyvatelstva vlastní značně více jmění než veškeré ostatní obyvatelstvo. V Anglii jde toto soustředění tak daleko, že padesátina obyvatelstva vlastní skoro třikrát tolik, jako chudá a střední vrstva dohromady. Fakticky polovice jmění v Anglii je v rukou polovice jednoho procenta obyvatelstva. Tento stupeň soustředění je ovšem horší než v jiných státech. V Prusku a Francii nejbohatší procento vlastníků mělo polovici jmění, ano i ve Wisconsinu polovice jmění náležela padesátině obyvatelstva. — V žádném případě nejchudších 65 procent obyvatelstva nevlastní více než dvacétinu majetku, ano v Anglii vlastní pouze šedesátinu všeho jmění. Dokonce i niž-

Peněžní hodnota majetku různých vrstev obyvatelstva některých států

Třída obyvatelstva	Tvořila v obyvatelstvu procent	Stát a rok	Procento z veškerého jmění, vlastněné onou třídou
Nejchudší	65%	Prusko 1908	4·9 ⁰ / ₀
		Francie 1909	4·3 ⁰ / ₀
		Anglie 1909	1·7 ⁰ / ₀
		Wisconsin 1900	5·2 ⁰ / ₀
Nižší střední třída	15%	Prusko 1908	5·5 ⁰ / ₀
		Francie 1909	5·6 ⁰ / ₀
		Anglie 1909	2·9 ⁰ / ₀
		Wisconsin 1900	4·8 ⁰ / ₀
Hořejší střední třída	18%	Prusko 1908	30·6 ⁰ / ₀
		Francie 1909	29·4 ⁰ / ₀
		Anglie 1909	23·7 ⁰ / ₀
		Wisconsin 1900	33·0 ⁰ / ₀
Nejbohatší třída	2%	Prusko 1908	59·0 ⁰ / ₀
		Francie 1909	60·7 ⁰ / ₀
		Anglie 1909	71·7 ⁰ / ₀
		Wisconsin 1900	57·0 ⁰ / ₀

ší střední třída vlastní pouze drobný zlomek jmění, méně než třicetinu v Anglii, osmnáctinu ve Francii. Právem může být řečeno, že na všechny účely čtyři pětiny obyvatelstva se musejí spokojiti s drobty bohatství spadlými se stolu bohatých.“³⁾

Příjem (v penězích) různých vrstev obyvatelstva v Prusku a Spojených státech

Vrstva obyvatelstva	Tvořila procent	Z celého příjmu národního pobírala procent	
		v Prusku	ve Spojených státech
Nejchudší	65%	35·8%	38·8%
Nižší střední třída	15%	12·7%	14·2%
Hořejší střední třída	18%	27·0%	26·8%
Nejbohatší třída	2%	24·5%	20·4%

³⁾ W. I. King, *The Wealth and Income of the People of the United States*, New York, 1923, 96 — 98.

Zase dodává King: „Nejzámožnější *pětina* rodin obou států získává polovici celkového příjmu, v Prusku něco více, ve Spojených státech trochu méně než polovici.“⁴⁾

b) Stanovisko křesťanské k přílišné nerovnosti.

Není snesitelný na trvalou dobu stav, kde majetek je rozdělen příliš nerovnoměrně. Když jedno procento obyvatelstva vlastní tolik majetku, co zbývajících 99 procent, pak není možno, aby statky se dostaly v dostatečné míře všem těm, pro něž určeny jsou. Pak hospodářské statky neplní svého poslání. Pak je na jedné straně překrvenost, která velmi snadno vede k morálním katastrofám, na druhé straně nedostatek a bída, která bývá osudným činitelem v ohledu mravním i sociálním. Pak se vytvoří ve státě, jak tomu říkal státník Disraeli, dva národy, které si nerozumějí, které jsou si cizí, které se navzájem nenávidějí. Kdo ještě necítil všecku tu hořkost i prokletí, když chudí vyslovují ta slova: „My bída! — Ti boháči!“ A z úst nerozumných boháčů kontrast podobný... Propast... Podobná propast, jak je napověděna větou: „*Velkostatky zničily Řím.*“⁵⁾ Jak ji vyjádřil v září 1650 Cromwell v přípisu parlamentu anglickému: „Je-li někdo, kdo mnohé ochuzuje, aby několik málo lidí udělal bohatými: *to státu na prospěch není.*“⁶⁾ Jak na ni s největší bolestí a s nejvyšším důrazem ukazoval vídeňský Vogelsang, když mluvil o *pohlcování* třídy třídou, a když adresoval majetným svou svatou výstrahu: „Není možno, aby *celá třída* lidské společnosti byla živa z *almužny.*“⁷⁾

Právě duše, které nejhloběji nahlédly do potřeb a poměrů dneška, vyjádřily své přesvědčení v tom směru nejrozhodněji. V jejich čele je sám Lev XIII., který hned v úvodě ke své encyklice *Rerum novarum* označuje jako jeden z nejvýznačnějších rysů doby „přebytek bohatství v malé skupině lidstva a nedostatek v širokých vrstvách lidových“, že „hrstka boháčů s nesmírným jměním vložila jho téměř otrocké nesmírnému množství proletářů“, a dochází k závěru: „V tom jsou všichni zajedno, že lidem nejbídnějším rychle a přiměřeně musí býti pomozeno, protože veliká vět-

⁴⁾ King, tamže, 235. — Další doklady, zvláště statistické, o rozdělení majetku a příjmu viz v Douglas, Hitchcock, Atkins, *The Worker in Modern Economic Society*, 291 — 297, G. S. Watkins, *An Introduction to the Study of Labor Problems*, New York, 1922, 57 — 60.

⁵⁾ *Latifundia perdidere Roman.*

⁶⁾ Cromwell, citováno v Pesch, *Nationalökonomie*, ²II, 326 p.

⁷⁾ A. Orel, *Aus Vogelsangs Lehren*, Wien 1922, 37.

šina (pars maxima) se nedůstojně nachází v postavení ubohém a nešťastném.“⁸⁾

Podobně jeden z největších biskupů minulých desetiletí, dr. Ota-
kar Procházka: „Sílu sociální demokracie jistě nesmíme hledati ve fi-
losofii nějakého Karla Marxe, nebo v oněch zásadách, jež postavil dě-
jinný materialismus proti Bohu, Kristu a církvi. Tyto zásady jsou již
staré výtky proti pravdám víry... Podobně nevidím sílu sociální de-
mokracie v prvé řadě v organizaci, nýbrž v tom, co organizaci ne pouze
umožňuje, nýbrž dodává jí i nejvyšší účinnosti, *v tom, co duše tohoto
zuby skřípajícího, zoufalého množství, plní žářem a sbíjí souručenství mi-
lionů v jednotu tvrdou jako ocel. To však není nic jiného než bída,
opuštěnost, utrpení proletariátu a jeho zoufalství. Stále nové podněty
pracují v proletariátu, rodící se z té okolnosti, že schází majetek, poze-
mek, dům, domov, rodící se ze života v davech, z duše davové, z kořenů
výtržené z mateřské půdy života, jenž by byl důstojný člověka...*

Nelekejme se výčitky, že jsme radikály. Tomu, kdo nás obviňuje
z radikalismu, odpovídáme, že pracujeme jen na programu Lva XIII.
Zdůrazňujeme se Lvem XIII. právo proletariátu na život, na vlastnictví do-
mova, v němž je možno bydlení, na zachování rodiny, na spravedlivý po-
díl na plodech výroby práce. Hlásíme se k tvrzení, že to nelze uskutečnití,
leda když se ve dnešních poměrech provedou změny a že tam, kde běží
o to, aby byla zjednána lepší existence milionům lidí, musejí přinést
obět i vlastnítele, a tito v prvé řadě. Zdůrazňujeme sice zvláště po-
svátost soukromého vlastnictví, ne však každého soukromého vlastnictví;
jsme proti strašné lichvě, již se dopouští plutokracie, i proti domnělým
právům roztahovati se a růsti na útraty veřejného práva a všeobecného
blaha. Soukromé vlastnictví nabylo v kapitalismu již takového rázu, že jeho
jistě nepřiměřené rozměry zadušují v zárodku mnoho života, a bohatství
světa se hromadí v ruce velmi malého počtu vyvolených. Tu již není prá-
va a posvátnosti. Proto nesmí se tu mluvit o prolomení zásady, nýbrž
jen o míře, v níž se musí zásada uskutečnití, aby nebyla znemožněna
existence a přímo život milionů...

Sv. František bojoval proti vnucené a zahořklé chudobě, a to tak,
že učil chudé zpívatí, aby se stali zpívajícím hloučkem. V dnešní době
obrovských rozdílů a utrpení není potřebí chudé učiti zpěvu, zato je tím
nutnější v harmonii přetvořiti hořké, kruté nesouzvuky přítomných hos-
podářských poměrů.“⁹⁾

Podobně se vyslovuje úctyhodný řeholník, světoznámý etnolog, dr.
P. W. Schmidt S. V. D.¹⁰⁾ Podle něho nestačí k pojmu proletáře již ta okol-
nost sama, že někdo je živ z práce svých rukou; nýbrž je k tomu ještě
potřebí, aby takový člověk „trvale stál v námezdném poměru, v němž
nevydělává více neb méně — nejčastěji méně — než čeho potřebuje
k živobytí, takže se nedopracuje od toho neodvislé bezpečné hospodář-
ské základny pro svou existenci, nýbrž je vydán na pospas všem nejisto-
tám moderních průmyslových konjunktur, které ho nechrání ani před
dočasným nedostatečným zaměstnáním nebo úplnou nezaměstnaností.
Skrovnost v živobytí se projevuje nejen ve skrovnosti ve výživě, šat-

⁸⁾ Rerum novarum, Lev XIII., Lettres III, 18, 20.

⁹⁾ O. Procházka, Christentum, Kapitalismus und Sozialismus, v Schö-
nere Zukunft, Wien, 5. 12. 1926, str. 193 (podtrženo mnou).

¹⁰⁾ W. Schmidt, Kirche und Proletariat, v Die Katholisch-soziale Ta-
gung in Wien, Wien 1929, 113, 114 (proloženo mnou).

stvu a radosti životní, nýbrž také zvláště v bydlení a tudíž i v rodinném životě. Je jasno, že toto veškeré překerní postavení existenční nemůže zůstatí bez hlubokých účinků na myšlení, cítění těchto lidí, na veškeren jejich duševní vývoj. Den jako den konati namáhavou robotu těžké tělesné práce a jako záplatu dostávají skoupou mzdu a hojné podceňování, stále státi při mrtvém a zabíjejícím stroji: to vše doléhá jako otupující tlak na duši, poutá k zemi jako olovené závaží každý vyšší vzlet a působí, že tisícere ušlechtilé nadání těchto v nouzi a nízkosti zakrňuje a hyne. *Že tento osud lpi na statisících a milijonech, stává se neštěstím světovým, zaviňuje pro celek lidstva nenahraditelné ztráty na duchu a síle a olupuje i církev o mnoho tisíc vzácných duchů a nebe o mnoho drahocenných duší.*"

Cisterciácký opat dr. A. Wiesinger:¹¹⁾ „S rychlostí bouře žene se moderní společnost do sociální katastrofy, jež je podobna té, která již vypukla nad Ruskem. Rozpor a nenávisť mezi dvěma typickými vojenskými tábory: občansko-kapitalistickým a proletářsko-komunosocialistickým je stále větší, nesmířitelnější. Oba zbrodí ke krvavým rozhodným bojům.

Toto nepřátelství a zvláště vření v nižších vrstvách společnosti nelze vysvětlovati *pouze* štváním vůdců a tisku. Jen lehkomyšlná povrchnost a nedostatek hlubšího vhledu mohou si namlouvatí, že světové hnutí proletariátu se zakládá jenom na lži.

Nebezpečná protiva našich má svůj důvod především v *propastné nespravedlnosti*, která jednu část, dokonce mnohem větší část lidí s jedné strany olupuje o jejich přirozený právní nárok na podíl na vlastnictví na zemi stvořené pro všechny lidi, na druhé straně jim dokonce plody jejich vlastní práce odnímá v takové míře, že práci nezůstane ani to, co je nezbytno k životu důstojnému člověka — obojí ve prospěch poměrně malé třídy kapitalistické, která její majetek umožňuje, že může vyděděným pracujícím vrstvám „ukládati jho téměř otrocké“, protože jí ku práci nutí, ale ovoce práce jí odpírá. Tak zůstává práce nejen bez vlastnictví, které jí patří, nýbrž nedostává se jí dokonce nutných životních potřeb, kdežto statky protiprávně mu zadržené slouží k tomu, aby majetku, zanedbávajícímu své povinnosti, zjednávaly moc, bezpracný důchod a nadbytek. Tato „do nebe volající“ nespravedlnost žene proletáře do boje proti kapitalismu.“

Tak bychom mohli o neudržitelnosti poměrů v hospodářském životě dneška uváděti i svědectví další.¹²⁾

c) Mravní nebezpečí přílišného bohatství.

Osudným pro jednotlivce i pro společnost je, když *bohatství* je soustředěno v málo rukou. A protože v této věci osobní stanovisko velmi snadno člověku znemožňuje ne-strannost úsudku, zase se obraťme k sv. Tomáši o strízlivé objektivní posouzení. „Přílišná majetková převaha boháčů

¹¹⁾ A. Wiesinger v předmluvě ke knize A. Orel, *Oeconomia perennis*, I. Bd., Mainz 1930, str. 7.

¹²⁾ Sr. na př. přednášku vynikajícího znalce průmyslového života dneška J. Joos v přednášce Kirche und Industrievolk, uveřejněnou ve sb. F. Landmesser, Volkserziehung und Industrie, Augsburg 1930, str. 255 až 277, zvl. 258.

je větší zhoubou pro stát, než když se příliš mnoho přidělí chudým vrstvám, a důvodem toho jest, že převaha, která více oddálí obecné blaho od státu, je větší pohromou pro stát, než převaha, která je oddálí méně. Ale přílišná převaha bohatých více oddaluje obecné blaho od státu, poněvadž je uchvacuje pro několik málo lidí, kdežto chudých je více než bohatých... Proto je zlem a hříchem ve státě příliš mnoho přiděliti bohatým.“ Tak sv. Tomáš, krácející zde ve stopách Aristotelových.¹³⁾

Bohatství snadno se může zvrhnouti v hltavou, nena-sytnou touhu po nových a nových statcích, touhu, která se neleká ani nejhorších nespravedlností proti bližnímu, a proti níž tak ostře musili vystupovati již starozákonní proroci: „Běda vám, kteří přikupujete dům k domu, a pole k poli připojujete... Zda chcete bydleti v zemi vy sami?“¹⁴⁾ „Běda vám, kteří myslíte na bezbožné věci. Zachce-li se vám polí, násilně je zabíráte; zachce-li se vám domů, mocí je odní-máte; utiskujete muže i dům jeho... ženy lidu mého vyháníte od milovaných jich krbů... Vstaňte a klidte se, neboť není tu pro vás místa odpočinku.“¹⁵⁾ — Přílišné bohatství svádí k přepychu, k bujnosti, k rozmařilosti ubíjející tělo i ducha, zmrzačující svědomí,¹⁶⁾ ve kterém duch je blahobytem narkotisován, prázdnými formičkami ohlupován, takže upadá, chábne, ve kterém vůle stává se mdlou a neschopnou velikých činů, ve kterém vzácné příležitosti, jež skýtá majetek k tomu, aby mohla býti vykonána veliká díla pro lidstvo, pro Boha, zůstávají nepoužity, a člověka a jeho rodinu vede jen touha po dalším zisku nebo požitkářství nebo cti-žádost nebo malicherná vrtošivá náladovost. Tak se může opravdu státi veliké bohatství „velikou veřejnou hříšnicí“.¹⁷⁾ Pak snadno choutky a módy boháčů korumpují celé okolí, protože pud napodobovací hledí aspoň náhražkami opatřiti si to, co vidí na bohatých. Pak proniká i do chudších vrstev to hnusné lenošné sociální příživnictví, které samo se štítí práce a chce býti lehce a dobře živo jen na útraty jiných a z práce jiných, které místo zásady: „Jsem světu povinen dáti práci i život“, má zásadu jinou: „Ať se mně svět po-

¹³⁾ Sv. Tomáš, In Politicorum, I., IV., l., 11 g, pař. vyd., str. 205.

¹⁴⁾ Isaiáš, 5, 8.

¹⁵⁾ Micheáš, 2, 1, 2, 9, 10.

¹⁶⁾ Viz k tomu zvláště bolestné strany ve Webb, The Decay of Capitalist Civilisation, 29 nn.

¹⁷⁾ Horváth, Eigentumsrecht atd., 87.

stará o živobytí.“¹⁸⁾ Tak se stane, že jedni nevědí, co si mají dopřát, jak by peníze ubili, jak rafinovaná jídla, šaty, nábytek by si opatřili, které nejdražší lázně by z bujnosti měli navštívit, zkrátka nadměrná spotřeba a plýtvání na straně jedné;¹⁹⁾ a ovšem nedostatek na straně druhé.

Drasticky to líčí Ruskin: „Skutečný národohospodářský význam každé z oněch krásných toalet je zrovna tento: že jste jistý počet lidí po jistý počet dní podřídila úplně pod své velení za pomoci nejpříkřejšího ze všech otrokářů — hladu a zimy, — a řekla jste jim: „Já vám chci dávat pokrm, opravdu, a oděv a palivo po tolik a tolik dní; avšak po tyto dni vy musíte pracovat pouze pro mne; vaši bratříčkové potřebují šaty, avšak vy nesmíte žádných pro ně dělat, vaše nemocná přítelkyně potřebuje šaty, avšak vy nesmíte žádných pro ni dělat; vy samy brzo budete potřebovat jiných, a to teplejších šatů, avšak nesmíte dělat žádných pro sebe. Vy nesmíte dělati nic než krajky a růže pro mne; nastávajících čtrnáct dní budete pracovat na vzorech a lístcích, a já je pak zmačkám a opotřebuji v hodině.“ A Ruskin dodává slova, v nichž je cosi z opravdovosti posledního soudu: „*Pokud je kolem vás zima a nahota, nemůže být vůbec žádná otázka, že nádhera oděvu je zločin.*“²⁰⁾

Bohatství také svádí snadno k plutokracii: lidé vládnoucí velikými penězi jsou ve stálém pokušení, aby hleděli se domoci rozhodujícího vlivu ve státech. A protože moderní státy jsou při svém vydávání nad poměry ve stálých finančních potížích, jsou v nejednom státě vlády jen exekutivou neviditelných finančních diktátorů sídlících buď uvnitř státu nebo v zahraničí; a kdo tohoto vlivu nezná, tomu zůstane nevysvětlitelné, proč ta neb ona otázka mezistátní neb vnitrostátní byla rozřešena tak nemoudře. Kolik je států, že mají formální svobodu, ale jsou bezmocnými vasaly finančních diktátorů a otrocky musejí sloužiti jejich zájmům — velmi často na úkor sociální spravedlnosti!²¹⁾

Kritika posledních let nešetřila ani posledního útulku, kam se uchýlovali obhájcové i přílišné nerovnosti jmění. Říkali: Jsou nutny veliké majetky, protože držitelům zba-

¹⁸⁾ M. E. Richmond, *Friendly visiting among the Poor*, New York 1910, 11.

¹⁹⁾ R. H. Hess, *Conservation and Economic Evolution* v Ely-Hess-Leith-Carver, *The Foundations of national prosperity*, New York 1918, 125.

²⁰⁾ J. Ruskin, *Political Economy of Art. Lecture I. Application*. Citováno v Macek, *Základy sociální politiky*, I, 46.

²¹⁾ Viz E. C. Hayes, *The Social Control of the Acquisition of Wealth* v *Publications of the American Sociological Society*, Chicago 1918, 129. Viz dále stať J. Eberle, *Kapitalistenmacht und Staatspolitik*, v jeho *kniže Schönere Zukunft*, Regensburg 1917, 231—247, dále řadu pojednání v jeho *časopise Schönere Zukunft*, na př. III. (1927/8), Rechtenfels, *Die Geldmächte in der Weltpolitik* 373 n., 398 n., Kogon, *Die Politik des Dollars*, 279 n., 303 n. atd., Landgraf, *Die Weltmonarchie der Plutokraten*,

veným tíhy starostí o existenční potřeby umožňují volné chvíle a prostředky pěstění umění a vědy a všech ostatních složek civilisace. V jakém zakrnělém stavu by byly zůstaly tyto kulturní statky, kdyby nebyly nalezly bohatých mecenášů? — Ale demokratická doba přišla s těžkými obviněními: Předně, jak může opravdu kulturu pozvednouti podpora bohatství, když na něm nejednou lpí kletba těch, na nichž bylo nespravedlivě vyděláno! Ale i v případech, kdy bylo získáno poctivě: lidé, kteří vyrostli v bohatství, mají svůj vkus, své kulturní libůstky, a proto jejich pěstění umění vede často umění na scestí a neodpovídá skutečným uměleckým potřebám národa. Dále i když mecenáši podporují svými nadacemi vědu, tož ukládají často — viz na př. americké university — současně velmi těžkou daň svědomí žádají, aby se „věda“ brala takovou cestou, by se to nepřičilo jejich zájmům; a tak i školy upadají do nevolnictví a smýšlení dorůstajících generací je utvářeno ve smyslu zájmů finančního světa. — Proto dnes — tak zní jejich závěr — bude mnohem prospěšnější umění i vědě, když nebudou záviseti na přízni mecenášů, nýbrž když v plné nestrannosti budou pěstěny a vydržovány státem, který se nechá vésti jen věcnými hledisky, a který pro tyto účely spravedlivě zatíží zdaněním obyvatelstvo.²²⁾

Ā tak nelze popřít, že přílišné bohatství vystavuje držitele velmi mnohým mravním nebezpečím. Tolika a tak velkým nebezpečím, že sám Kristus Pán pronáší o bohatcích své smutné slovo: „Snáze jest velbloudu projíti uchem jehelním, než boháči vejíti do království nebeského.“²³⁾ Proto ten, jenž byl nejlaskavější, byl nucen pronést své přísné: „Běda vám bohatým, neboť již máte potěšení své. Běda vám, kteří jste nasyceni, neboť budete lačníti. Běda vám, kteří se smějete nyní, neboť budete kvíletí a plakati.“²⁴⁾ — Ā celá literatura patristická je plna ozvěny těchto slov Páně.²⁵⁾

843 n., v r. IV. (1928/9), Mitterauer, Die Plutokratie als Herrin der amerikanischen Demokratie, 27 n., MacCullagh, Geld und Glaube in der Politik Nordamerikas, 70 n., atd.

²²⁾ Tyto myšlenky zastupuje hlavně Hobson, Economics and Ethics, 157 — 166.

²³⁾ Mat. 19, 24.

²⁴⁾ Luk. 6, 24 — 25.

²⁵⁾ Viz Seipel I., Wirtschaftslehren der Kirchenväter, Wien 1907, 56—69, a O. Schilling, Reichtum und Eigentum in der altchristlichen Literatur, Freiburg 1908, v tomto spise téměř u každého církevního spisovatele.

d) *Mravní nebezpečí přílišné chudoby.*

Jako přílišné bohatství, tak je i přílišná *chudoba* neštěstím pro lidstvo. Sv. Tomáš Aqu. výslovně a na několika místech učí, že jako chudoba převzatá dobrovolně jest evangelickou radou a požehnáním pro onoho jednotlivce i pro společnost, tak chudoba vnucená a tím více pauperismus celých vrstev národa že je zlem.²⁶⁾ A při vší úctě, jakou měl katolický svět vždycky před chudobou, přece k pauperismu vnucenému a nenáviděnému vždy zaujímal stanovisko, jak je tlumočí již ve II. století po Kristu Hermas: „Je nutno každého člověka vytrhnouti z obtíží. Neboť i ten, kdo strádá a v každodenním životě trpí těžkostí, je ve velikém soužení a nouzi... Má právě takové soužení, jako se trápí, kdo je v okovech. Mnozí pro takové pohromy, nemohouce jich unést, sahají si na život. Kdo tedy zná soužení takového člověka a nevytrhne ho, dopouští se velikého hříchu a je vinen jeho krví.“²⁷⁾

Chudoba je zhoubná předně *tělu*. Podvýživa. Nedostatečné, bídné, nezdravé, přeplněné, nedostatečně vytopené byty, člověka nedůstojný oděv, nedůstojná a nezdravá příležitost ke spaní. Mozek následkem podvýživy chabý a stále více chabnoucí. Tělo neschopné těžké práce. Mnohem větší úmrtnost kojenců v rodinách chudých než zámožných. Mnohem větší nebezpečí souchotin a jiných chorob než v rodinách se zdravou a výživnou stravou a zdravým bytem. Jenom dva důsledky v tomto odstavci ještě jmenuji: práce žen; práce dětí.

Přílišná chudoba bývá na škodu vývoji *rozumovému* a vůbec činnosti rozumové. Když tělu schází potřebná potrava, pak je zeslabena i rozumová činnost. Děti musejí vydělávat, proto nemůže se jim dostatí tolik a tak důkladného školského vzdělání jako dětem z rodin zámožných. Dále nemají velmi často přístupu k duším, které mají zúrodňující vliv na duše jiné a probouzejí a k rychlému rozkvětu přivádějí v nich život. Vědomí chudoby a stálý zápas o nejnужnější podmínky existenční činí člověka jaksi zakřiknutým

²⁶⁾ Sv. Tomáš, *Contra gentiles*, III, a. 134; sr. i a, 133 a 135.

²⁷⁾ Hermas, *Pastor*, Simil. 10, 4, MPG 2, 1011, 1012. Z nových autorů viz na př. E. Hayes, *Introduction to the Study of Sociology*, New York 1925, 96—103 (zvl. oddíl: *Poverty is effective in Preventing the Attainment of the Ethical and Cultural Values of Life*, 100—103), L. A. Queen and D. M. Mann, *Social Pathology*, New York 1925, část *Some consequences of being „poor“*, 258 — 262.

a malomyslným, bez iniciativy. Kolik velikého nadání již se zadusilo pod tlakem chudoby!

Bývá na škodu i *mravnosti*. „Paupertas meretrix“ — chudoba z ní udělala nevěstku. Dobře napsal sv. Tomáš: „Když někdo pečuje o obyvatelstvo, musí se starati, aby široká vrstva chudých lidí měla dostatek potřebných věcí, a netrpěla nouzi; neboť její nouze nese s sebou důsledek, že jedná proti mravnímu řádu, protože je nesnadno, aby člověk mající nouzi jednal dobře.“²⁸⁾ „Z chudoby občanů plyne, že jsou náchylní ke vzpourám a špatnostem, protože nemají prostředků potřebných k živobytí, snaží se jich nabýti podvody a loupežemi.“²⁹⁾ „Když je člověk syt, je jiným člověkem, než když je hladový,“³⁰⁾ dokonce chronicky hladový.

Podobně hned v r. 1516 psal ve své Utopii Tomáš Morus: „Není žádný trest dost veliký, aby zdržel od loupení ty, kteří jinak si najíti nemohou živobytí. A tak v této věci... dobrá většina Evropy napodobuje, jak se zdá, špatné učitele, kteří žáky raději trestají než poučují. Určují se zlodějům těžké a hrozné tresty, ač mělo by se mnohem spíše postarati o to, aby měli nějaké zdárné zaměstnání na obhájení živobytí, a aby nikdo nebyl tak krutou nutností doháněn zprvu ke krádeži a pak ovšem též ke ztrátě hrdla.“³¹⁾ Jinde: „Kde nalezneš více svárů než mezi žebráky? Kdo horlivěji se stará o změnu poměrů než ten, komu se nejméně líbí přítomný stav věcí? Nebo kdo konečně odvážněji útočí ku pobouření všeho s nadějí na nějaký zisk než ten, kdo již nemá, co by ztratil?“³²⁾

Vnucená chudoba demoralisuje nejen jednotlivce, nýbrž i lidskou *společnost* a jednotlivé státy. Není žírnější půdy pro všechny revoluční tendence, než půda připravená bídou. Ti lidé nemají co ztratit a mohou získati mnoho. Nemůže býti zdravá nebo stálá žádná civilisace, která má ve své základně tuto masu zakřiknutého lidského života. Ať si toto utrpení je třeba němé, ať si sebe déle nemáme ani tušení o jeho rozsahu a krutosti, ale když je postřehneme, vidíme, že sociální otázky hluboké důležitosti čekají na rozřešení.³³⁾

Pauperism celých širokých tříd obyvatelstva při celkovém vysokém národním bohatství státu jest dekadencí *křesťanství* onoho státu, i když se nazývá křesťanským. „Musíme se dívati na chudobu také jako na období úpadku křesťanské organizace života. Jest porážkou Božího bratrství.

28) Sv. Tomáš, *Politicorum* I. VI. 1. 5 n., paříž. vyd., str. 308,

29) Sv. Tomáš, *Politicorum* I. II. 1. 6 g paříž. vyd. 64.

30) H. de Man, *Zur Psychologie des Sozialismus*, Jena 1927, 191.

31) T. Morus (přel. J. Foustka), *Utopie*, v Praze 34.

32) T. Morus, *tamže* 63.

33) Viz B. S. Rowntree, *Poverty. A study of Town Life*, London 1922,

Jest nekřesťanským osamocněním slabého od silného. Vydává chudého poměrům, v nichž lidské a Boží cíle života jsou marné. Chudoba ochuzuje nejen chudého, nýbrž i svět. Je porážkou duchovních aspirací, zastavením vývoje života, ztrátou štěstí a kultury, které byly zamýšleny v plánu Božím. Chudoba znamená, že zákon lásky, prohlášený Kristem, je buď úmyslně odstaven stranou nebo že nemožné společenské poměry nedovolují, aby vstoupil v činnost.“³⁴⁾

Pauperism jest také *hrobem náboženského života*. „Každý v nejšpinavějších městských a předměstských čtvrtích svízelně působící kněz nebo učitel by mohl říci smutnou historii o množství drahocenných duší, ztracených každoročně pro víru,“ praví jeden z takových anglických kněží.³⁵⁾ A na důkaz, jak i náboženství bezpodmínečně žádá, aby pauperism celých mas byl potírán, uvádím zde svědectví tří věhlasných řeholníků z posledních desíletí.³⁶⁾

Dominikán P. Horváth, profesor na jednom z nejslavnějších bohosloveckých učilišť — na Collegio Angelico v Římě — píše: „Pro společnost není pouhou radou nebo povinností lásky, již by snadno mohla přestoupiti, nýbrž přímo těžkým přirozenoprávním příkazem, od Boha jí přikázanou úlohou, od níž nelze dispensovati, aby vytvořila takové prostředí, takový sociální hospodářský řád, který jednotlivci zabezpečuje právo na existenci a na přiměřený blahobyt a napomáhá mu k tomuto právu. Každý člověk je dítětem svého prostředí. Rozvoj jeho darů ducha, jeho psychologického já je podmíněn prostředím, a víme, jak bída a opuštěnost jsou málo způsobilé, aby uskutečnily opravdu ušlechtilé lidské živobytí. Víme, že celková syntéza a světový názor pozůstávají z těch prvků, které nám skýtá život, okolí. Ať si je pojem Boha filosoficky a teologicky vypracován sebe jasněji, u jednotlivce má na sobě subjektivní modifikace a rysy, které nemohou zapříti, že pocházejí z poměrů, v nichž se život vyvíjel. Ať si dále o ontologické působnosti milosti Boží smýšlíme jakkoli, zůstává nevývratnou pravdou zkušenosti, že je vázána psychologickými podmínkami, a působí v duši dobře zpracované snáze a jistěji než v zanedbané nebo dokonce v takové, která jest úplně oloupena o psychologické předpoklady přijetí milosti. Není sice sociální a hospodářský řád pověřen duchovní správou člověka, nesmí však ani klásti podmínek, jež jsou člověku při dosažení jeho posledního cíle na překážku nebo privativně jej od tohoto cíle vzdalují: Taková tedy hospodářská soustava, která svým uspořádáním větší část lidstva staví do situace, v níž musí svůj světový názor budovati z materiálu nouze a zápasu o denní život, která jej svádí k tomu, aby zaměňoval tvrdost a nespravedlivost společnosti s působením a řízením Božím, a staví mu tedy před oči jen tvrdého, stranického Boha, taková soustava je ne pouze zavržení hodná, nýbrž jest ve všech svých projevech i proti přírodě. Že větší část lidstva je takřka neschopna každého vyššího vzletu, že u ní

³⁴⁾ W. J. Kerby, *The Social Mission of Charity*, New York, 1924, 39.

³⁵⁾ *The Universe*, London, z 9. ledna 1925.

³⁶⁾ O této otázce viz Vašek, *Sociální práce (Křesťanská sociologie III.)*, str. 11.—15.

scházejí psychologické předpoklady pro nadpřirozený život, to nutno psáti na účet tohoto zavržení hodného sociálního řádu, ten nese vinu na veliké apostasii mas, ten je za to odpovědný před Bohem a před lidmi. Domníváti se, že duchovní správa sama odstraní tyto zlořády a učiní lidi vnímavými pro evangelium, bylo by zvráceným supernaturalismem. Pracovní pole a pracovní metody duchovní správy jsou jistě podstatně rozdílné od pracovního pole a metod činnosti sociální. Ale jisté námitky dovede duchovní správa překonati, jen zmizely-li sociální zlořády. Proto je nutno, aby duchovní správě předcházelo nebo aspoň s ní ruku v ruce šlo řešení sociálních problémů. Žádati něco jiného znamenalo by klásti duchovní správě přímé překážky v cestu nebo vázati účinky milosti Boží na samé zázraky. To nelze učiniti pro žádnou hospodářskou soustavu, i kdyby se dovedla vykázati mnohými přednostmi.³⁷⁾

Ve svém velikém a vzácném díle „Lehrbuch der Nationalökonomie“ učený jesuita J. Pesch na několika místech s důrazem pronáší myšlenku tuto. Tak pádná jsou slova: „S krajní hospodářskou bídou není možno spojití všeobecně a trvale nějaký ideální mravní a sociální stav. Zchátralé bytové poměry jsou sotva kde domovinou mravnosti.“³⁸⁾

Profesor frýburské university, apologeta a sociolog křesťanský A. M. Weiss: „Kde vystupují jako protivy na jedné straně nepřirozená nouze, bída ve vlastním slova smyslu, na druhé straně nepřirozené, lupičské sobectví, na jedné straně bída davů, pauperismus, na druhé straně mamonismus, chorobný přebytek, pak společnost je churava všude. To již nejsou přirozené protivy, nýbrž nezdravé, nepřirozené rozpory a napětí, znamení rozháranosti a rozkladu, předzvěsti rozvratu společnosti... Chudoba se pak stává nemohoucností, nepřátelstvím a mstivostí vůči zámožným a vůči společnosti samé, zdivočením, prostopášností, omráčením, zoufalstvím, které nalézá útěchu jen v ničení, zkrátka: bídou. To však musí vésti i ke zhoubě společnosti. I kdyby taková nepřirozená nerovnost nevedla k náhlým násilným převratům, i k těm však asi dojde jistě, musí se jistě sama od sebe dostaviti vyčerpateľnost a odumírání a musí zahynouti bídne a nečestně celek.“³⁹⁾

A A. Orel ve své knize, plné hořkých výčitek proti dnešnímu hospodářskému řádu, pronáší i obvinění, že Kristus velí nemocným a vězňům pomáhati, že však nynější hospodářská soustava olupuje lidi o zdraví a dělá z nich zločince.⁴⁰⁾

e) Je možná úplná rovnost majetková?

Je možno v budoucnosti čekati uskutečnění *úplné rovnosti* majetkové? Vyloučeno. To by se úplně musil napřed změnit člověk. To by musily zmizeti rozdíly v síle a zdraví tělesném a jiných tělesných vlastnostech člověka. To by musila zmizeti rozdílnost stupňů nadání rozumového. To by musily býti u lidí sklony povahy stejné, potřeby, vůle, mravnost stejná. Ale dokud budou v lidech individuální rozdíly,

³⁷⁾ Horváth, Eigentumsrecht nach dem hl. Thomas von Aquin, 64, 65.

³⁸⁾ Pesch, Nationalökonomie, IV. Bd., 778; sr. dále na př. III, 460, 488 a j. (podtrženo mnou).

³⁹⁾ Weiss, Soziale Frage und soziale Ordnung, 554.

⁴⁰⁾ Orel, Oeconomia perennis, I, 47.

jako jsou dnes věnem lidské přirozenosti, dotud budou rozdíly ve jmění. A kdyby se dnes rozdělilo čerstvě a přidělilo každému stejně, již v několika dnech nebudou mítí stejně. A kdyby přece taková rovnost měla být udržena, to by se mohlo provést — kdyby se to vůbec provést dalo! — jen za takové kontroly a za takového nepřetržitého donucování, že by život byl nesnesitelný.⁴¹⁾

Na nesmírné potíže by naráželo, kdyby se měla stanovit nejvyšší přípustná hranice jmění. U pozemků by to snad ještě šlo; ale u předmětů jiných? Jak by se to dalo provést na př. u továren, které by v zájmu výroby měly růsti, ale přesahovaly by pak přípustné jmění? To by se vesele podvádělo, aby se zákon mohl obejít!⁴²⁾

Není úplná rovnost majetková ani žádoucí. Dejte stejný díl majetku dvěma lidem, jeden nadání tak tak prostředního, druhý velmi schopný člověk: Jak nestejně výsledky ze svého jmění vytěží! Jak nestejný prospěch bude z těchto stejných dílů mítí i společnost! — Dejte stejný díl jmění jednomu, jenž je marnotratný a lenoch, a druhému, jenž je pracovitý, promyšlivý a spořivý: co vytvoří — za jinak stejných podmínek — každý z tohoto stejného dílu! Mechanická rovnost majetková by tedy neprospěla ani společnosti.

Právem můžeme se tedy postavit na stanovisko: „Rovnost majetku není ani možna ani není žádoucí.“⁴³⁾

A. Orel takto ilustruje na středověku oprávněnost nerovnosti majetkové: „Truhlář, vyslanec, biskup, kaplan, otec dvanácti dětí, otec dvou dětí, občan bezdětný, každý z těchto k tomu, aby zastal povinnosti svého povolání, potřebuje léna, které se od léna jiných musí lišiti povahou nebo velikostí nebo povahou i velikostí. Bylo by nesmyslné vybavití zámečnického mistra lénem vévody nebo sedláka; zrovna tak bylo by škodlivé pro celek, kdyby král, biskup nebo šlechtic fungující jako soudce nebo velitel vojska se musil spokojiti lénem sedláka nebo řemeslníka. Otec rodiny s desíti dětmi nesmí býti odkázán na majetek, s nímž mohou vystačiti dva nebo tři lidé. Jmění a příjem soudce, mají-li býti přiměřené stavu, musejí stačiti ne pouze na to, aby jej a jeho rodinu zabezpečily před nedostatkem v nejpotřebnějších věcech, nýbrž i aby soudce průměrné svědomitosti a síly vůle uchránily proti pokušením k úplatkářství. Umělec, učenec mají býti vybaveni tím, čeho potřebují, aby bez mučivých a zdržujících starostí o to, jak si zjednatí možnost tvořiti a za-

⁴¹⁾ Viz na př. Muller, Notes d'Economie sociale, Paris 1928, 99, Giddings, Studies in the Theory of Human Society 1922, 243.

⁴²⁾ Viz Szimaňski, Zagadnienie społeczne, 294, Ryan, Distributive Justice 292—294.

⁴³⁾ E. C. Hayes, The Social Control of the Acquisition of Wealth, v Publications of the American Sociological Society, v. XII., Chicago, 1918, 113.

jistiti sobě a své rodině stavu přiměřené živobyetí, se mohli věnovati povolání, které jim jejich vlohy vykazují.“⁴⁴⁾

Takto má své dobré zdůvodnění, když jsou zde jisté rozdíly majetkové: ne rozdíly příliš křiklavé a rozdíly sloužící jen osobním choutkám a zájmům těch, kdo mají více; nýbrž rozdíly, které jsou postaveny do služeb společnosti. Zdravá rivalita, která vybízí snaživého člověka, aby doběhl hospodářsky tam, kam doběhl jiný, je jednou z nejmocnějších vzpružin v hospodářském životě;⁴⁵⁾ předpokládá ovšem, že jsou zde majetkové stupně, že rozdíly majetkové nejsou tak přílišné, že by se hned na prvý pohled jevila nepřeklenutelnost a nedosažitelnost.⁴⁶⁾ Duch zbavený starostí o existenci má větší možnost k rozletu v říši umění, vědy, náboženství, techniky, všech oborů kultury; finanční prostředky umožňují mecenášskou podporu institucí a lidí, kteří mohou přinést lidstvu kulturní a hospodářský vzestup. Pravím výslovně, že i v ohledu hospodářském má větší majetek velikou důležitost pro lidstvo. Jeden z největších žijících národohospodářů, J. M. Keynes, napsal právem: „Nesmírný fixní kapitál, který byl k velikému požehnání pro lidstvo nahromaděn za půl století před válkou, by se nebyl dal opatřit, kdyby majetek byl rozdělen každému stejně.“ Podobně sir W. Beveridge a j.⁴⁷⁾

A tak se sociální spravedlností a obecným blahem se dá docela dobře srovnati, když jsou zde i majetky velké. Neboť rozhodující je blaho společnosti. Když tedy jsou věci prospěšné, ba nevyhnutelné pro společnost, kterých při rozdrobenosti majetku na stejné díly nebo jen na malé díly dosíci nelze; jinými slovy: když mají býti splněny pro společnost úkoly, které dovede splniti jen větší majetek, pak má tento větší majetek plné oprávnění. Ale vždy si musí býti vědom majitel toho, že má jmění mimořádné na prvém místě k tomu účelu, aby splnil ve společnosti úkoly mimořádné. Ať již potom svým jměním umožňuje obyvatelstvu vyšší život náboženský a kulturní vůbec, nebo sociální nebo hospodářský, to je vedlejší; to vše bude záviseti na zvlášt-

⁴⁴⁾ A. Orel, *Oeconomia perennis*, I, 346, 7.

⁴⁵⁾ J. A. Ryan, J. Husslein, *Church and Labor*, New York, 1924, 164. Sr. D. M. Parry v knize W. H. Hamilton, *Current Economic Problems*, Chicago 1920, 766.

⁴⁶⁾ R. T. Ely, *Property, and Contract in their Relation to the Distribution of Wealth*, I., 300.

⁴⁷⁾ J. M. Keynes, *The Economic Consequences of Peace*, cituje Hobson, *Economics and Ethics*, 294 p.; tamžě i stanovisko Beveridgeovo a j.

ních okolnostech každého jednotlivého případu; ale ve všech případech musí z takového mimořádného jmění míti prospěch i celek.⁴⁸⁾

Namítá se proti tomu, že není třeba takových mecenášů a hospodářských podnikatelů; všechny jejich funkce, že docela dobře, a lépe, zastane stát, který si snadno opatří prostředky rovnoměrným zdaněním. Tak na př. Hobson.⁴⁹⁾ Tato námitka vyrůstá z důvěřivého optimismu, skládaného v působnost státu, který by v sobě zcentralisoval co nejvíce činnosti. Tato důvěřivost je v kruzích blízkých socialismu všeobecná. Ale zdravá sociální filosofie se staví proti takové centralisaci a *proti zavalování státu úkoly, které mohou být vykonány jednotlivci nebo společnostmi soukromými*. Stát je na to, aby prováděl úkoly, na něž jednotlivci a soukromé společnosti nestačí, a i při tomto omezení má úlohu ohromnou. Bylo by proň i pro společnost osudným, kdyby chtěl absorbovat v sebe i funkce všech jednotlivců a tak zvaných „puissances intermediaires“, organismů uprostřed mezi jednotlivci a státem. Neboť účelem společnosti je napomáhati celku ke blahu co největšímu, jednou z nejdůležitějších podmínek k tomu jest co nejvíce probuditi a v činnosti udržovati iniciativu soukromou.

Jako důsledek těchto zásad vyplývá odpověď na otázku: Jaké rozdělení majetku v národě bychom měli pokládati za nejvíce žádoucí?

1. Nesmí býti ani *jediné třídy v národě, která by trvale měla nedostatek věcí k životu potřebných*. Ba nesmí míti nedostatek ani v těch věcech, které nejsou sice již požadavkem holé existence, kterých však je potřebí, má-li život těch lidí býti člověka důstojný. — „Ani *jediné třídy*“: v ojedinělých případech se budou chudoba a nemoc vyskytovat vždy, neboť nemoc, úraz, ztráta živitele a p. se budou v lidstvu vyskytovat vždy, a z těch kořenů vždy budou pučeti obtíže jednotlivce při získávání hospodářských statků. „*Trvale*“: nezmizí z lidstva ani pohromy přírodní, i když promyšlivostí a technickými vynálezy (hromosvod, regulace řek, organizace pomoci při požárech a p.) jejich nebezpečnost může býti podstatně snížena; převraty v hospodářském životě a mezinárodní vztahy způsobí v některých stavech krizi, dočasnou nebo trvalou, a uplyne nějaká doba, než se obyvatelstvo přizpůsobí novým podmínkám výrobním a obchodním. Ale to vše jsou obtíže rozsahu jen menšího nebo rázu přechodného a zdravý celkový hospodářský organismus národ-

⁴⁸⁾ Sr. Orel, *Oeconomia perennis*, I, 348 (velmi dobré odůvodnění), Horváth, *Das Eigentumsrecht nach dem hl. Thomas v. A.*, 217 (zvl. slova): „Když veliký majetek umožňuje bližnímu člověka důstojnou příležitost k práci a k životu, a dopomáhá mu k přiměřenému malému majetku, pak je velikým sociálním dobrodiním.“

⁴⁹⁾ Hobson, *Economics and Ethics*, 295, 296.

ni je překoná tak, jako zdravý organismus tělesný přiměřeným zásahem se vyléčí nebo mnohdy i sám vyhojí z choroby nebo zranění.

2. Je nutné, aby v národě byl *co možno četný střední stav* se zámožností mírnou, ale dostačující, aby pokud možno zajistila hospodářskou neodvislost. Řekl kdysi Bacon: „Bohatství je jako hnojivo. Nemá cenu, leda když je rozhozeno.“⁵⁰⁾ Střední stav s takovým jměním bývá v národě hlavním představitelem pracovitosti, lásky k národním statkům, k náboženství, k pořádku, v úctě k tradici i pokroku, odmítání bezhlavého radikalismu, vůbec ke všem těm statkům, jež zajišťují v národě zdravou stabilitu. Ovšem ne tu stabilitu, která je jen nehybnou statikou, nýbrž která v sobě pěstí i promyšlenou a intenzivní sociální a hospodářskou dynamiku. A tak i vrstvy žijící jen ze mzdy mají v tomto středním stavu oporu své existence, protože tento stav bývá zárukou hospodářské rovnováhy v národě.

3. Je dobré konečně, když zde jsou i občané *někteří s majetkem velikým*, používající jej k tomu, by v národě provedeny byly hospodářské, kulturní, náboženské úkoly mimořádné, na něž drobný majetek ostatního obyvatelstva nestačí.

A cílem musí být, aby stav střední se rozmohl co nejvíce. Nesmí chudina s nedostatkem tvořit nejpočetnější složku národa: „Žádná společnost nemůže zkvétati a být šťastná, je-li převážná většina jejich příslušníků chudobná a ubohá.“⁵¹⁾ Nesmí pohltnout největší část národního jmění hrstka lidí nad míru bohatých: „V pozemských statcích nemůže jeden mít přílišný nadbytek, leda když druhý má nedostatek; neboť pozemské statky nemůže vlastnit mnoho lidí současně.“⁵²⁾ Cílem však hlavním musí být, aby se co největšímu počtu obyvatelstva umožnila účast na majetku,⁵³⁾ ostatně již i z toho důvodu, že „všichni lidé musejí mít majetek, aby měli zájem na obraně instituce vlastnictví, na níž spočívá civilizace.“⁵⁴⁾ Toť i oporou státu; neboť „nejlepším je takový stát, jehož hlavní složkou jsou občané ani ne příliš bohatí ani ne příliš chudobní...“

⁵⁰⁾ Bacon, uvádí Tawney, *The Acquisitive Society*, 62. K celému viz Desch, *Nationalökonomie*, I. (1924), 274, 275, II. (1920) 312—314, F. M. Schindler, *Die soziale Frage der Gegenwart*, Wien 1905, 62—64, Szimaňski, *Zagadnienie społeczne*, 51, 52, E. C. Hayes, *The Social Control of the Acquisition of Wealth*, atd., 117, Horváth, *Das Eigentumsrecht*, 122, 216 nn. a j., A. M. Weiss, *Sociale Frage und Sociale Ordnung* (1896), 551.

⁵¹⁾ A. Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, vyd. *The World's Classics*, 1908, II, 87; sr. Watson, *The State in Peace and War*, Glasgow, 1919.

⁵²⁾ Sv. Tomáš Aqu., II. II. qu. 118 a. 1 ad 2.

⁵³⁾ J. Husslein, *Work, Wealth and Wages*, Chicago 1921, 89.

⁵⁴⁾ *The American Journal of Sociology*, r. 31, 1925 (6, 420) reprodukce názorů W. L. Ransona.

Takovíto příslušníci středního stavu zamezují přehmaty a působí, že ani boháči nemohou utlačovati chudých, ani chudina nemůže dělati revoluce proti bohatým.“⁵⁵⁾ Jinak je stát zmítán smrtelnými vnitřními spory.

Cestou, již lze dospěti k vyrovnanějšímu rozdělení majetku, musí býti ovšem do značné míry zákonodárství; na př. zákony daňové zasahují často velmi působivě v tomto směru. Ale bylo by naivní očekávati hlavní nebo dokonce jedinou pomoc od zákonů. Zde musí se zákony jíti i výchova mravní, aby svědomí se štítilo nespravedlivých zisků; musí s nimi jíti i výchova veřejného mínění: „dějiny podávají hojně a působivých příkladů, že to, co bylo napřed úplně neproveditelné, stalo se proveditelným, když — ale pouze když nastala potřebná změna ve smýšlení obecnstva.“⁵⁶⁾

6. Veřejné vlastnictví.

Literatura:

Příslušné partie z děl povšechných. Partie o veřejných podnicích a veřejném hospodářství ve spisech o finanční vědě, uvedených v oddílu „Spravedlnost daňová“, zvl. Engliš, Finanční věda, Praha 1929, 245—261. — Literatura v oddílu „Socialisace“. Oddíl Die öffentlichen Unternehmungen und die Sozialisierung, v díle R. Liefmann, Die Unternehmungsformen, Stuttgart 1928, 241—327. — Z monografií: L. Mises, Die Gemeinwirtschaft, Jena 1922. — M. Cassel, Die Gemeinwirtschaft. Ihre Stellung und Notwendigkeit in der Tauschwirtschaft. Leipzig 1925. — E. Horn, Die ökonomischen Grenzen der Gemeinwirtschaft, Halberstadt 1928.

a) Jedním z hlavních cílů, jež sledují stoupenci reformy vlastnického řádu, je převést co nejvíce soukromého majetku v majetek veřejný. Socialisté mezinárodní myslí při tom, že novým nositelem vlastnických práv bude společnost celá; jen u těch je možno v plném slova smyslu mluvíti o *zespolečenštění*, socialisaci majetku. Jiné proudy socialistické si přejí, aby novým vlastníkem nebyla zatím ještě společnost celá, nýbrž stát; u těch tedy třeba mluvíti o *zestátňování*. Nebo přejímají vlastnictví jiné svazky veřejné, země, obec: pozemšťování, komunalisace. — Prvý případ — veškerá lidská společnost jakožto jediný vlastník výrobních prostředků, zespolečenštění — zatím v praxi nepřichází v úvahu; a ať již je novým vlastníkem stát nebo země nebo obec, ve všech těch případech můžeme mluvíti o vlastnictví veřejném.

⁵⁵⁾ Aristoteles, Politicorum 1. IV. c. 11., paříž. vyd. str. 619.

⁵⁶⁾ E. C. Hayes, The Social Control of the Acquisition of Wealth atd., 127. Ryan, Distributive Justice 293.

b) Rozsah veřejného vlastnictví a uspokojování potřeb prostředky, které jsou ve vlastnictví nebo aspoň financovány a spravovány oněmi veřejnoprávními korporacemi, je již dnes značné a stále ještě vzrůstá. Železnice, pošty, státní lesy a doly, vlastnictví řek, silnic, státem vydržované školství všech stupňů a všech oborů, státní divadla, musea, nakladatelství, tiskárny, nemocnice, lázně, ústavy pro léčení chorob nervových, sanatoria, parky, pojišťování, sirotčince, plynárny, vodovody, elektrárny, cihelny atd.¹⁾

Opravdu: počet potřeb, které jsou uspokojovány z veřejných prostředků, je velmi značný. A zvláště v prvních letech po válce bylo tempo zveřejňování tak rychlé, že dobře tu dobu charakterisoval Robert Wilbrandt: „Společenské hospodářství, pokračujíc a krok za krokem v nejmenších maličkostech se projevujíc... prakticky den za dnem překračuje hranice, které ještě včera byly pokládány za hranice nejzazší.“²⁾ I když pak v posledních letech se tempo zveřejňování podstatně zvolnilo, tož nemůže býti ani řeči o tom, že by se bylo zastavilo. Neboť socialismus je ve všech státech evropských důležitým činitelem v politickém životě, v některých státech je dokonce rozhodujícím činitelem; a kde je socialismus, tam je také úsilí o výrobu socialistickou, a tehdy je výroba socialistická, „děje-li se prostředky výrobami, které patří společenství, a to ve společenství a pro ně.“³⁾

O rozsahu veřejného podnikání hospodářského v Československu můžeme si obraz jaksí zaokrouhliti memorandem, jež vypracoval Národní československý komitét Mezinárodní obchodní komory v r. 1929. Toto memorandum, určené pro amsterodámský kongres této mezinárodní instituce, vypočítává podniky státní nebo na nichž stát má účast: „Mezi nimi jsou hnědouhelné a kamenouhelné doly, dolování stříbra a olova, těžba uranové rudy a prodej uranových preparátů, hutě a železárny, zbrojovky (zbraně a automobily, stát 66 % akcií), továrna letadel, výroba výbušin, státní lesy a statky, zaujímající 6.6 % celé rozlohy republiky a s 51 pilami, 2 rafineriemi cukru, 8 pivovary, 15 lihovary, 7 mlýny, 5 sýrárnami, 50 kamenolomy, 15 cihelnami a 1 semenářským závodem. Jsou to dále železnice, paroplavební společnosti na 3 řekách, letecká dopravní linie, pošty, telegrafy a telefony provozující v r. 1927 také 2650 km autobusové dopravy, poštovní úřad šekový, dále cedulová banka, zemské bankovní ústavy, veškerá produkce tabákových tovarů, řada lázní, tiskáren, tisková kancelář, noviny atd. Vedle toho je však nutno do veřejnohospodářské sféry započíst vše-

¹⁾ Sr. k tomu L. Quessel, přel. S. Hippmann, Moderní socialismus, Praha 1924, 57 a celý oddíl 47—74.

²⁾ R. Wilbrandt, Sozialismus, 91, viz. Th. Brauer, Der moderne deutsche Sozialismus, Freiburg 1929, 200.

³⁾ Quessel-Hippmann, Moderní socialismus, 45.

cký podniky komunální, zejména plynárny, elektrárny, vodárny, pouliční dráhy, cihelny, pivovary, lomy, okresní šterkovny, spořitelny, okresní hospodářské záložny, pojišťovny, pohřební ústavy, plakátovací podniky a pod. Stát se konečně zúčastní i v jiných oborech podnikání. Je na př. vlastníkem 25 % akcií Anglo-Československé banky v Praze. Snadno bychom zjistili četné další případy.“⁴⁾

c) *Naděje*, které jsou do tohoto zveřejňování výrobních prostředků skládány, jsou u mnohých lidí veliké. „Společenství místo směny — to je to, co chce socialismus v protivě k liberalismu, co vidí se blížít, o čem sní, co vlastní rukou uskutečňuje! To znamená: vlastní příznivé situace se dosáhne společnou příznivou situací všech, kdož jsou v spolitost semknuti, ať již nuceně, jako v nuceném společenském hospodářství státu a obce, ať již organisátorským činem, jako je volné společné hospodaření v družstvech a stavovských spolcích. Toto společenské hospodaření rozšiřovat, stále dále rozšiřovat, tak aby se stalo převládající, jako je dnes směňování a jako dříve kdysi byla moc patriarchy, pánova, knížecí, králova — to je socialismus.“⁵⁾ Pak bude možno pracovati pro zájmy obecnstva, kdežto nyní se pracuje pro zájmy soukromé společnosti, kapitálem na podniku interesované. Ta má na př. zájem na vysokém jízděném, obecnstvo na nízkém; ta má zájem na tom, aby služba byla laciná, obecnstvo: aby byla dobrá; aby náklad na dělnictvo byl nízký, obecnstvo: aby dělnictvo žilo ve slušných poměrech; na vysokých ziscích; obecnstvo: aby zisky nebyly přílišné; aby zisky šly akcionářům, obecnstvo: aby získávalo obyvatelstvo atd.⁶⁾ Zkrátka slouží-li hospodářská soustava se soukromým vlastnictvím zájmům jen skupiny kapitalistů, bude společné vlastnictví službou veřejnosti. A čti na př. kapitoly o stavu společnosti, jak se vytváří za společenského vlastnictví podle Bebelovy světoznámé knihy „Žena a socialismus“.⁷⁾ Na př. nadpisy oddílu v 21. kapitole: Zařízení, že pracovati musejí všichni, kdo jsou práce schopni. Soulad zájmů. Organisace práce. Vzrůst vydatnosti práce. Zrušení protivy mezi prací hlavou a rukou. Stupňování schopnosti spotřební atd. Z kapitoly „Bezstarostnost existence“ uvádím aspoň poslední větu, v překladu Skalákové, str. 459, 460:

⁴⁾ Munk F., *Nové hospodářství*. V Praze 1930, 89, 90.

⁵⁾ Wilbrandt tamže 92; viz Brauer tamže 200.

⁶⁾ Sr. Haines Ch. G., *Principles and Problems of Government*, New York 1921, 493.

⁷⁾ A. Bebel, *Die Frau und der Sozialismus*, 1922, 375 a násl.

„Jak o mládež, pečovatí bude společnost také o své starce, nemocné a k práci neschopné. Stane-li se kdo z jakékolí příčiny neschopným k práci, postará se oň společnost. Leč není to akt dobročinnosti, nýbrž *povinnosti*; nejsou to drobty z milosti, jichž se mu dostane, ale všestranným ohledem řízené zaopatření a pomoc, na kterou má plný nárok ten, kdo v dobách své síly a schopnosti plnil povinnosti své vůči společnosti. Podvečer života bude zpříjemněn vším, čím společnost může mu přispěti. Zmizí obavy, že nyní, kdy jsou zestárlí a slabí, budou odhozeni jako vymačkaný citron...

Mravním i fyzickým stavem společnosti, jejími poměry pracovními, bytovými, způsobem výživy a šacení, životem pospolitým, vším tím, co nejvíce zabráněno bude úrazům, nemocem a chorobám. Přirozená smrt, odumírání životních sil, bude vždy víc a více pravidlem. Přesvědčení, že nebe je na zemi a že smrt je konec všeho, způsobí, že lidé vynasnaží se moudře žítí.“

d) Proč by *nebylo pro lidstvo výhodno*, kdyby všechny výrobní prostředky byly převedeny do veřejného vlastnictví?

Především z důvodů, jimiž všeobecně byla výše prokázána nutnost soukromého vlastnictví, a k nimž zde prostě odkazujeme. Z nich zdůrazňuji zvláště několik důvodů, získaných zkušenostmi lidstva.

Prvá skupina důvodů je rázu spíše *politického a sociálního*:

Dvojí vliv by se při zavedení všeobecného zveřejnění výrobních prostředků mocně projevoval: politických stran a byrokratismu. Obojí vliv by pro hospodářský život měl důsledky nepříznivé. Vliv byrokratismu by velmi ztěžoval pružnost práce. Úřady chtějí míti všecko přehledné, sestavené podle jednotných schemat, žádají, aby nižší instance pečlivě prováděly nařízení orgánů vyšších, kontrolují podřízené úřady, zda příkazy vyšší jsou provedeny. Samostatné jednání nižších úředníků bývá mnohdy dokonce nežádoucí, protože kalí jednotnost a přehlednost a je rušitelem ustálených praktik vyšších úřadů, mnohdy velmi nepříjemným rušitelem klidu jejich. Lépe bývají zapsáni, kdo pečlivě provádějí příkazy shůry. Ale hospodářský život je docela jiného rázu než na př. ryze administrativní obory státní správy. U těch je schematisace a vyšlapané koleje a přehledná jednotnost úplně na místě a v zájmu věci. Ale v hospodářském životě je třeba lidí, kteří se dovedou okamžitě a správně rozhodnout, kteří dovedou vycítit a použít příležitosti, kterou jim okamžik a místo nepředvídaně — a snad po prvé a naposledy — vhodí do cesty, kteří tedy dovedou rozvinout osobní iniciativu. Ale zbyrokratisovaná správa dusí iniciati-

vu a přetvořuje svým nešťastným vlivem i lidi, kteří by vlohy k iniciativnosti měli, v pouhé výkonné orgány. A přece nejlépe přichází iniciativa, náměty, od lidí, kteří jsou v bezprostředním styku se životem a jsouce blízko života mohou postřehnouti přesuny v potřebách života. Ti, kdo jsou v centrálech, žijí příliš vysoko v abstrakcích; nebo mají-li praktický smysl, potřebovali by, aby zdravé jejich náměty byly opilovány praktiky. Život hospodářský není rutina, je to stále zdokonalování, stále nahrazování horšího lepším, stálá transformace. A to není možná provádět ve vzduchoprázdňém prostoru, to musí se stále zkoušet. Když však každé rozhodnutí musí projít všemi instancemi, u každé instance si poleží, když o všem má ještě rozhodovati „občanská kontrola“ se svými navolenými neschopnými representanty, tyto průtahy a toto oklešťování znechucuje, ubíjí chuť k práci, utlouká vynalézavost, utlouká obchodního ducha a podnikavost. Ubíjí to dále smysl pro odpovědnost. Odpovědnost rozprášená na tolik instancí není s to, aby rozvinula v člověku své vzpružující účinky. Místo odpovědnosti je v byrokratismu hromadění kontroly a kontrolorů. Mizí dále smysl pro hospodárnost: „však to někdo zaplatí“, i když bude fiasko, i když se práce zbytečně protahuje a koná nehospodárně. Zkrátka: byrokracie je plýtvání silou, snižování produktivnosti.⁸⁾

Tato okolnost byrokratisace je ještě ztížena politickými vlivy. Stát, který má být všeobecným vlastníkem výrobních prostředků, není nějaké abstraktum, vybavené nejvyššími dokonalostmi; jsou to polit. strany, které mají většinu, se všemi nedokonalostmi politických stran: s úsilím, vytěžití z podniku nejvíce pro svou stranu; zakotvení co nejvíce u personálu v hospodářských podnicích, kteří přece znamenají takovou moc při volbách; dostatí na vhodná místa své straníky, aby byli odměněni za služby pro stranu, bez ohledu, zda jsou pro podnik potřební nebo ne; uhýbání politických stran před požadavky, i neoprávněnými, zaměstnanců v hospodářských podnicích státních, z obav o ztrátu popularity. Objektivní vedení podniku je takovými politickými křivými proudy velmi ztíženo, někdy i znemožněno.

Jedna věc při těchto politických zásazích zasluhuje zvláštní zmínky. Je to, jak tomu říká Carver, „kult neschop-

⁸⁾ Sr. Pesch, Nationalökonomie, IV. 556.

nosti“.⁹⁾ Lidé, kteří jsou neschopní pro své místo buď pro své povahové nedostatky nebo neschopnost odbornou nebo chorobu, jsou „drženi“ „svou“ politickou stranou, i když to demoralisuje, i když to ochromuje podnik. Podniky, které se přežily, na které se musí doplácet, které jsou sociálně příživnické, se udržují, protože ta neb ona strana do nich investovala své zájmy různé a byla by v onom kraji oslabena, kdyby se podnik pustil. Trvá se na „studijních cestách“, na „kontrolních výborech“, na správních radách, i když se ví, že navolení lidé jsou v onom oboru naprosté nuly, že tam jen zavazují a zdržují, a ztěžují práci, protože se jejich ignoranci musejí vysvětlovati nejelementárnější věci, a že peníze na to vynaložené jsou olupováním spotřebitelů — ale musejí tam býti, politické strany tak chtějí. Z veřejných prostředků podporuje se tak lenost, neschopnost, korupce, příživnictví.

Všeobecné zestátnění výrobních prostředků má i těžké následky *hospodářské*.

Předně zmenšení přičinlivosti a zájmu. Stoupenci veřejného vlastnictví podleli zase, jako kdysi liberalism, svodům optimismu, který si dělá příliš růžové iluse o mravní stránce člověka, nepočítaje s dědičným hříchem a jeho následky na vůli. Domnívají se, že člověk bude i na společném majetku pracovati s touž houževnatostí, jako pracuje na svém. — Omyl.

To již daleko realističtěji chápal člověka hned před více než dvěma tisíci roky Aristoteles, když komunistické sny odbýval větami: „Je ze zkušenosti známo, že lidé mají nejraději věci vlastní a na ně vynakládají nejvyšší péči a píli; ale věci společné milují málo a na společné věci věnují jednotlivci méně píle, než by měli; proto se také stává, že služební výkony, které provádí větší počet sluhů, bývají horší než když je provádí několik málo sluhů, neboť každý si myslí, že druhý udělá, co sám nedělá.“¹⁰⁾

Lépe rozuměl životu i lidem sv. Tomáš, když psal větu: „Každý se pečlivěji stará o to, co je jeho vlastnictvím, než o to, co je společné všem nebo mnohým.“¹¹⁾ „Příliš málo lidé želivají ztráty společného majetku... bojí se ztratiti vlastní majetek.“¹²⁾

Skutečnosti jsou blíže i přísloví různých národů než ony optimisticke abstrakce: Quae communiter geruntur, communiter negliguntur — co společně je spravováno, je společně zanedbáváno; das Gemeindepferd

⁹⁾ T. N. Carver, Conservation of Human Resources, ve sborníku Ely-Hess-Leith-Carver, The Foundations of Human Prosperity, New York 1918, 331.

¹⁰⁾ Aristotelis Politicorum 1. II, c. 2. „Opera omnia“, II, 522.

¹¹⁾ Sv. Tomáš Aqu., II. II. qu. 66 a. 2.

¹²⁾ Sv. Tomáš Aqu., In libros Politicorum 1. VII. 1. 8 f, paříž. vyd. str. 357.

will jeder für sich reiten. Der Gemeindegesel hat viel zu tragen. L'affaire de tous n'est l'affaire de personne."

Druhá hospodářská potíž vyplývá z nedostatku podnětu k iniciativnosti, o čemž byla výše řeč.

Dobře praví Code social: „Soukromá iniciativa, ať již jednotlivců, ať již sdružení, nesmí býti omezována leda v míře, jak to docela zřejmě žádá obecné blaho. Je opravdu důležité, aby byly zachovány dvě mocné vzpružiny výroby, totiž vyhlídka na získání majetku a soutěž v mezích zákona.“¹³⁾

Ta okolnost *soukromé iniciativy* je tak důležitá, že i londýnský universitní profesor L. T. Hobhouse, jenž tolik sympatizuje s mnohou ideou socialismu, píše:

„Kdyby protilehlými póly byly prostě a přímo soukromé zájmy a společné zájmy, to jest, kdyby nejlepší a nejschopnější mužové mohli míti důvěru, že všechno jmění, které jejich nadání vytvoří, nepřipadne-li jim, přijde do rukou moudré vlády, která ho použije na nejlepší lidské účely, tu by se docela dobře spokojili tak, že by nežádali více nic, než co by je zachovalo v jejich povolání. Když však společné jmění má býti spravováno důkladně hloupým a ošuntělým státem, a tři čtvrtiny z tohoto jmění se použije na zbrojení nebo na platy na války, ke kterým by při rozumné a spravedlivé politice nemusilo dojít, pak je to pro společnost pozitivně dobré, že značný díl jmění má zůstat v rukou nejschopnějších lidí, mezi nimiž aspoň nějaká část ho použije k dobrým sociálním účelům, a zvláště mnozí, kdo ho použijí pro vynalezení a vyzkoušení nových ideí. To jsou dvě docela různé věci: poskytnouti společnosti svobodnou službu ve shodě s vlastním chápáním obecného blaha; a býti donucen sloužiti státu, který jest velmi nedokonalým orgánem společnosti.“¹⁴⁾

Kontrola dále, která je nutností při veřejném vlastnictví, je *příliš drahá*. Když se musí s každým rozhodnutím čekat, až projde — s přiměřenými průtahy — všemi úřadovkami, které do věci mají mluvit, až prohlédnou si věc všechny příslušné komise, až poopravený návrh znova schválí na místě samém příslušné komise, — takové vleklé jednání v *hospodářském* životě je pohromou — ale ovšem také *drahou* pohromou. U kolika předmětů vybudovaných v podnicích státní správy bylo možno si povzdechnouti, že byrokratické předběžné řízení stálo pomalu tolik, co věc sama! A to jsou jen komise. Teď v podnicích samých složitě byrokratické účetnictví, kontrola, správa, začasť nadbytek personálu! Odtud ten stesk: vysoká správní režie veřejných podniků.

Pro hospodářský život je dále důležité, aby byl stále tvořen nový kapitál na další investice. Ale ve veřejné správě se provádí šetření a kapitalisace tak těžko! Když se ušetří

¹³⁾ Code social. Esquisse d'une synthese sociale catholique, Paris 1927, 91.

¹⁴⁾ L. T. Hobhouse, The Elements of Social Justice, London 1922, 143 n.

nějaké peníze, tu se hned najdou důvody, jak tyto zisky rozdělit, jak jich co nejdříve použít. Předáci v demokracii se rádi udělají pěknými, rádi peněz v příznivé konjunktúře získaných použijí co nejdříve; když pak je potřebí velikých investic, není nastrádaného kapitálu, musejí vypomoci půjčky buď vnitrozemské nebo zahraniční, a obojí znamená nové platební zatížení veřejného podniku, i když se půjčka označí jménem „produktivní investice“.

e) *Za jakých předpokladů* může veřejné vlastnictví býti pro obyvatelstvo dobrodiním?

Část předpokladu je povahy *osobní*; má-li veřejné vlastnictví výrobních prostředků býti k obecnému prospěchu, musí k tomu míti vhodné lidi, i povahou i odborným vyškolením i organizační schopností i zájmem pro věc zralé pro tuto úlohu.

Druhá se týká *organisace* správy: racionalisace musí pronikati veškerou prací, odpadnouti musí zbytečný byrokratismus, musí býti odpovědnost ve značné míře ponechána výkonným orgánům, centrála nesmí chtíti v sebe absorbovati všechna rozhodnutí, nýbrž jen o vůdčích směrnicích, musí energicky udržeti poctivost a přesnost provozu, musí konečně v ní býti dost ducha a dost kontaktu s potřebami života, aby dovedla býti inspirátorkou nových lepších metod.

Třetí se týká povahy podniků. Nehodí se pro veřejné vlastnictví všechny podniky stejně. Tím více se pro to hodí určitý druh podniků: 1. čím více výroba v tomto odvětví se stala vlastně faktickým monopolem, takže není obavy, že si zde budou konkurovat podniky veřejné a soukromé; 2. čím potřebnější jsou předměty, jež onen druh výroby neb služby obecnstvu zprostředkuje; 3. čím snazší je zavést v onom odvětví hospodářského života jednotné schema správní a jednotnou rutinu.¹⁵⁾

Na konec uvádím ještě názor jednoho z předních hospodářských pracovníků čsl. sociální demokracie, senátora Fr. Modráčka:

„Československá republika jest vedle sovětského Ruska státem, v němž státní kolektivismus je nejvíce rozšířen. Kromě pošt, železnic, tabákových továren, soli, je republika majitelkou dolů, železáren, lázní a jiných podniků a ohromných latifundií zemědělských a lesních. Ačkoli tyto podniky v posledních letech vykazují lepší výsledky nežli dříve, přinášejí státní pokladně, nepočítáme-li s finančními monopoly, velmi málo. Podle závěrečného účtu státního hospodářství za r. 1928, sestaveného nejvyšším účetním kontrolním úřadem, činil zisk všech státních podniků

¹⁵⁾ K poslednímu odstavci viz Hobson, *Economics and Ethics*, 385.

okrouhle 1,785 milionů Kč, leč z obnosu toho připadalo na tabákový monopol a loterii 1,209 mil. Kč. Největší státní podniky, pošty a železnice, vykázaly dohromady toliko 430 mil. Kč přebytku, jenž však celý byl jim ponechán na nutné investice a k tomu stát ještě připlatil 246 mil. Celý příjem, jež stát dostal ze státních podniků, odrazíme-li příjem z finančních monopolů, činil něco přes 35 milionů. Je pravda, že státní podniky (železnice a pošty) přispěly toho roku na úrokování a úmor státního dluhu 379 miliony, ale to je jen nepatrný pakatel na úrokování a úmor investovaného v nich kapitálu, který tvoří podstatnou část státního dluhu.

Při tom jsou československé státní podniky poměrně výnosné u srovnání se státními podniky jiných zemí, jako Rakouska, Maďarska a zvláště Ruska.

Není proto na podiv, že ani stát ani obce nejeví v žádné z moderních zemí nějak zvláštní horlivosti pro „socialisování“... Státní monopolisace vší nebo vážné části národní výroby a směny nebyla by nikterak obrozením hospodářského života ani nepovznesla by blahobyť obyvatelstva; dusila by přílišnou iniciativu a vynalézavost, nejcennější vzpruhy hospodářského a technického pokroku. Je čirou ilusí, chtějí nahradit snaživost statisíců nebo milionů byrokratickým aparátem veřejné správy, v němž všechno je reglementováno a spoutáno úředními šimly a kompetencemi.“¹⁶⁾

II. ETIKA NĚKTERÝCH ZDROJŮ A FOREM MAJETKU.

1. Dědictví.

Literatura:

Staatslexikon, V. Aufl., 1. Bd. čl. Erbrecht od P. Kleina, 1705—1714. — Handwörterbuch der Staatswissenschaften, IV. Aufl., 1926, čl. Erbrecht od W. v. Blume, 785 nn. — Cathrein V., Handbuch der Moralphilosophie, pojednání Das Erbrecht, ⁴II, 320—342. — A. Soldát, Nástin základův a všeobecných zásad společensko-hospodářských, v Praze 1913, 358—369. — A. Valensin, Traité du Droit Naturel, t. II, Paris 1925, 154—171. — L. Taparelli, Saggio theoretico di Dritto naturale, III. ed., Roma 1900, I v., 356 až 359. — M. Nivard, Ethica, Paris 1928, 286—298. — A. M. Weiss, Sociale Frage und sociale Ordnung, III, Aufl., Freiburg 1896, IV. Bd, 330—338. — E. Svoboda, Ethické a sociální základy práva občanského, v Praze b. r., 76 až 87. — B. Augustin, Pokles natality u kulturních národů, v Praze 1928, 284—287. — F. Auburtin, La Natalité, Paris (1921) 105—305. — *Dědické právo*: Svoboda E., Dědické právo. V Karlíně 1921. — Krčmář J., Právo dědické. V Praze 1922. — Mayr R., Familien- und Erbrecht, Reichenberg 1923. — Právo dědické. Návrh subkomitétu pro revisi obč. zákoníka pro ČSR. V Praze ²1924. — Partie o dědickém právu v příručkách národohospodářských.

Jedním z nejspornějších bodů v současné etice hospodářské je právo dědické. Je to přirozené. Dědictví je jeden z nejúčinnějších způsobů, jímž se přenáší soukromý majetek

¹⁶⁾ F. Modráček, Problémy hospodářské demokracie, v revui Moderní stát, 1930, č. 8, 237, 238.

na jiné; je to jedna z nejobvyklejších cest, po níž velká část dnešních vlastníků přišla ke svému jmění. Proto všichni ti, kdo jsou proti soukromému vlastnictví, s logickou důsledností stavějí se proti soustavě dědění; a k nim se přidružují stoupcemí další, vedení pohnutkami jinými.

1. Mezi protivníky vlastnictví je řada jmen v národohospodářském a sociálním životě dneška neb nedávných desetiletí velmi známých. Tak J. St. Mill, saint-simonovec Bazard, W. Rathenau¹⁾, Webb, Tawney, Hobson, Russell, a ovšem celá ta rozsáhlá armáda lidí, kteří se socialismem nikoliv koketují, nýbrž socialismus opravdu chtějí. A vedle toho řada lidí jiných.

Na př. profesor dr. E. Svoboda píše: „Proti soustavě individuálního dědění... vede se boj... ve jménu vyšší spravedlnosti sociální a nadřazení zájmu veřejného nad zájem osobní. Perspektiva na konec tohoto snažení vede k úplnému zrušení práva dědického, t. j. k soustavě, podle níž by dědicem po zemřelém byl stát. Ani ta myšlenka nemůže být nazvána zásadně špatnou. Příjem státu z pozůstalostí, kdyby se vytvářely průměrně asi tak, jako v době přítomné, byl by jistě ohromný a dal by státu možnost dalekosáhlých zařízení sociálních.“²⁾

Socialism v komunistickém manifestu Marx-Engelsově z r. 1848 žádá ještě jako jeden z cílů: „Odstranění dědického práva.“ Ale již r. 1866 podala bruselská sekce na kongresu internacionály v Basileji zprávu o dědickém právu, jež vyzněla ve větu: „Nemáme důvodu přímo bojovat proti dědickému právu“:³⁾ bojujeme o odstranění soukromého vlastnictví, a když to zmizí, zmizí samo sebou i dědické právo. Proto se s tímto požadavkem v pozdějších programech vůbec neseťkáváme, jen s prozatímním požadavkem vzestupné daně z dědictví (program erfurtský, vídeňský z r. 1901 a j.). Bebel, jehož názory byly — a částečně jsou dosud — důležité pro svou rozšířenost a populárnost v kruzích lidových: „Ve společnosti socialistické nebude co dědit, leda, že by kdo považoval za dědictví domácí zařízení nebo osobní inventář... Tím je... vyřízena i otázka práva dědického, kterého socialismu není třeba odstraňovat. Není-li soukromého vlastnictví, není ani práva dědického.“⁴⁾

Některé z námitek proti dědickému právu:

„Nakupení majetku a důsledkem toho sociální moc přenáší se na dědice bez jakékoli jeho zásluhy.“⁵⁾

Dědické právo umožňuje, že nerovnosti majetkové, beztoho křiklavé, jsou upevňovány, ba zhoršovány, propast roste, národ se dělí ve dvě trvalé dědičné kasty chudáků a boháčů.⁶⁾

¹⁾ O Rathenau viz Jostock, Der Ausgang des Kapitalismus, München 1928, 232.

²⁾ E. Svoboda, Ethické a sociální základy práva občanského, Praha, 81.

³⁾ Diehl-Mombert, Sozialismus, Kommunismus, Anarchismus, Karlsruhe 1920 (texty programů), 264.

⁴⁾ Bebel, přel. Skalák, Žena a socialismus, 472.

⁵⁾ J. Koloušek, Národní hospodářství, I, 93. Sr. touž námítka u Mac-ka, Základy sociální politiky, I, 56.

⁶⁾ Webb, The Decay of Capitalist Civilisation, 20.

V jedné ulici dítě, když se narodí, najde pro sebe již miliony, a v druhé ulici stará žena, která od osmi let do osmdesáti poctivě se dřela, nemá, kam by sklonila hlavu.⁷⁾

Kolikrát — na škodu lidstva! — dalo dědictví veliký majetek do rukou lenochům a neschopným!⁸⁾

Slouží jen rodinné pýše, na útraty zájmů celku.⁹⁾

Svádí k tomu, že se utvoří řada lenochů, kteří jsou neštěstím i sami sobě, protože ve svém rozkošnictví se ubíjejí tělesně i duševně.¹⁰⁾

Vymlouvají se, že dědictví je třeba pro výživu vdov a sirotků. Kdyby stát místo dědického práva platil vdovské a sirotčí pense, bylo by o tyto chudáky postaráno též. Dnes se na tyto smutné případy vymlouvají ti, kdo chtějí mít kryta záda, aby mohli chrániti své veliké, pro společnost osudné bohatství; tak hájíjí dědictví dovoláváním se vdov a sirotků je jako držeti pod vodou člověka, který vyslovil přání, že by se rád vykoupal; je jako dáti mladého tygra člověku, který si stěžuje, že ho znepokojuje myš, a dáti mu tohoto tygra s odůvodněním, že to je jako kočka, chytající myši, protože tygr je též z rodu kočkovitých. Tygr loví pro sebe, ne pro své pány, a až nebude dosti kořisti, vrhne se na ně!¹¹⁾

2. Nepodceňujeme těchto námitek. Uznáváme, že tragika za nimi stojící je někdy strašná. A přece trváme na tom, že zla, která by pro lidstvo vznikla, kdyby nebylo instituce dědictví, by byla ještě strašnější; že při všech těch nevýhodách, které z ní někdy vyplývají, jest tato instituce pro lidstvo nutností a požehnáním.

a) Základem dědického práva je přirozená láska člověka k dětem. Člověk přirozeně cítí, že děti jsou jaksi jeho částí; že v nich žije dále; že jako sám je středem, podmětem, k němuž se poutá a kolem něhož se soustřeďuje jeho majetek a jeho práva, tak že i děti jsou nejen krví z krve jeho, nýbrž mají býti nositeli jeho majetku a jeho práv. Vyjádřeno monumentálními slovy sv. Tomáše: „Přirozeným úkolem manželství jest výchova dětí, ne pouze po nějakou dobu, nýbrž po celý život jejich; proto je *příkazem zákona přirozeného*, aby rodiče pro své děti strádali a děti aby dědily po rodičích.“¹²⁾

Podobně Lev XIII. v encyklice Rerum novarum: „Je přesvatým zákonem přírody, aby se otec postaral o výživu a veškeré potřeby těch, jež sám zplodil; ba, ještě více, přirozenost vybízí ho i k tomu, aby svým dětem, které jsou opakováním a jaksi morálním prodloužením jeho osobnosti, získal a nastrádal prostředky, v nichž by měly při nejistotě cesty

7) Webb, tamže, 11.

8) Webb, tamže, 122.

9) B. F. Russell, Principles of Social Reconstruction, 1916, 127.

10) J. A. Hobson, The social Problem, London 1919, 122.

11) Tawney, The Acquisitive Society, 87.

12) Sv. Tomáš Aqu., In libros IV sententiarum, d. 33, q. 1 a. 2 c. (paříž. vyd. z r. 1660, str. 523). Sr. II. II, qu, 101 a, 2 ad 2,

života zabezpečení před nedostatkem. To však nelze provést jinak, než když vlastní plodné statky přenechá dědictvím svým dětem.¹³⁾

b) Právo dědické je nejen v souhlase s potřebami přirozenosti člověka. Je i prospěšným činitelem hospodářským. A to předně vzhledem v zacházení se statky již *získanými*. Když člověk ví, že statky zůstanou jeho dětem, pak docela jinak spoří, než když si říká: Proč bych si měl vlastně odpírat? Kdo bude těžit z mých úspor? *Jak lidé jsou*, veliká část, snad většina z nich, nebude mít zájmu na tom, aby si odpírala přítomné méně důležité potřeby nebo požitky přítomné v zájmu vyšších potřeb v budoucnosti, pak se snadno vyvine nálada: Po nás ať si přijde potopa.

c) Ale možnost odkázati nahospodařené jmění dědictvím je mocnou vzpružinou i pro *tvoření* nových statků. Člověk takový má stále hybnou sílu v myšlence: Dělán to pro děti. Pak napíná své síly mnohem intenzivněji. Pak přemýšlí mnohem úsilovněji, aby našel nové hospodářské cesty, aby jen dětem usnadnil budoucnost a zajistil jim lehčí chléb. Kolik velkých, požehnaných děl hospodářských by nebylo bývalo vynalezeno, podniknuto, houževnatě prováděno, dokončeno, kdyby zde nebylo té — nepravím: jedině! — mohutné hnací síly: lásky k dětem, možnosti dědictvím na ně převést výsledky práce!

d) A jsou nutné hospodářské podniky, kde možnost dědictví zvláště účinně zasahuje. Jsou tak ohromná díla — na př. v dopravnictví, ale i v zemědělství a průmyslu, — že zítřek nebude viděti ještě výsledku úžasné nákladných a obtížných prací — na př. některé druhy meliorací; nebo zalesnění pustých zanedbaných vrchů — nebo že jedno pokolení žije dobu příliš krátkou, než aby se onen ohromný průmyslový podnik mohl plně rozrůst. Když ten, jenž do díla se dává, ví, že nepracuje pro sebe, že nestaví budovy, že neinvestuje, že nepodniká jen pro sebe, nýbrž že pracuje pro budoucí své potomky, že zahajuje dílo, v němž bude pokračováno po desíletí a staletí, když nemyslí jen v těch krátkých hodinách a letech jednotlivého života, nýbrž když myslí — jako obraz věčného Boha, i když jen obraz velmi nedokonalý — v desíletích, v celých pokoleních, ve staletích, když má naději, že synové dílo domyslí a dokončí, pak člověk má odvahu se pustiti i do děl velkorysých.

Ostatně veliká část dlouhodobého úvěru, který mnohdy umožnil taková monumentální díla, má svůj základ *také* v in-

¹³⁾ Lev XIII., Rerum novarum, Lettres III, 26.

stituci dědění, kde dědic stává se nositelem práv i závazků zemřelého.

e) Dědické právo má i svůj význam pro *kulturu* národa. Je prospěšné pro národ, když se vytvoří zdravá tradice národní, a když v této tradici národ zmlazuje své mravní síly. Národ bez tradic je národ duchovního kočovnictví. Ale není lepšího nositele a opory tradic než intesivní život rodinný. Rodina předně je školou, v níž se udržuje tradice menších sociálních celků: rodu samého, obce, kraje. Rodina dále vychovává smýšlení, které má úctu také k velkým tradicím národním. Naopak, ve kterém národě se stal rodinný život jen řídkou mlhou, tam ani tradice národa neznamenaají nic, tam z dějin národa se vytrhnou jen jména a výjevy, ne aby byly vůdčí hvězdou, nýbrž aby byly jen historickou rouškou pro módní choutky a módní špatnosti. — Ale jedním z nejúčinnějších předpokladů ustálenosti rodinného života je rodný krb, je dědění rodného domu a půdy s otců na syny. Tak se kulturní souvislost s minulostí a tradice sociální nejen udržuje, nýbrž i očišťuje, zdokonaluje, rozšiřuje. Pak tělo národa stojí bezpečně, opírajíc se o pevnou půdu zpracovávanou nejen přítomností, nýbrž i minulostí.¹⁴⁾

Na jaké obtíže rázu mravního narážejí ti, kdo by chtěli odstranit dědictví, viz na př. z rozpačitých vět, které musil napsati, nechť se proviní proti vědecké poctivosti, dr. Svoboda, hned, když napsal větu, že by zrušení individuálního práva dědického nebylo zásadně špatnou myšlenkou: „Ale je tu zase určitá, stejně nevyhnutelná jako těžká, podmínka: *aby se změnilo téměř od základů myšlení lidstva*. Pro zrušení individuálního práva dědického uzraje doba, až všichni občané, nebo alespoň naprostá většina, *proti níž menšina vůbec nepadne na váhu*, dojde k přesvědčení, že přejde-li jmění zůstavené na stát, přejde do rukou nejspolehlivějších pro zájem obecný; až bude radostí pracovníkovou pomyslití, že co nashromáždí svou prací, co našetří svou skromností a hospodárností, bude příspěvkem pro dobro sociálního celku, k němuž za svého života náležel; až bude možno očekávatí, že obohacení státu pozůstalostí bude stejnou pružinou práce a strádání, jako jest v době přítomné snaha po zaopatření rodiny, nebo o posílení jednotlivých ústavů nebo lidí, které zůstavitel sám považuje za hodny odkazů a podílů dědických; t. j. až uvěří, že sociální řád sám dostatečně se postará o ženu, děti, rodiče, sourozence, že stát lépe než on dovede určití, která zařízení veřejná jsou hodna přispění z prostředků veřejných. Láska ke státu a důvěra v jeho vedení musí zkrátka převážití lásku individualisovanou, a vůli, osobně určití toho, na nějž má po smrti zůstavitelově převedeno býti jmění jeho jako celek, nebo jednotlivé předměty pozůstalosti ...

Za poměru dnešního vedlo by zrušení individuálního práva dědic-

¹⁴⁾ Tuto sociální hodnotu instituce dědictví velmi zdůrazňují také badatelé moderní. Viz na př. Handwörterbuch der Staatswissenschaften, IV. Aufl., III. Bd. 1926, čl. W. v. Blume, Erbrecht, str. 785.

kého k tomu, že pozůstalosti byly by hromadně prázdné — beze jmění. Lidé by své jmění rozdávali za svého života těm, které by chtěli obdariti dědictvím. A kdyby stát dovedl překaziti tato darování, směřující k obcházení zákona, přišel by úbytek práce nebo rozmařilost, ničící hodnoty získané. Správně bylo praveno, že by zmizela nespravedlnost dnešní, kdy majetky se hromadí a jedni rodí se bez zásluh bohatými, jiní bez viny chudými — ale na místě ní rodili by se všichni chudými. Neboť úpadek výkonnosti a strádání značí za dnešních základů společenských a hospodářských úplný rozvrat, úpadek národního blahobytu i hospodářství státního.

Dokud se tedy úplně nezmění dnešní člověk v očekávaného a předpokládaného člověka nového, zůstane a musí zůstat zásada dědictví individuálního.¹⁵⁾

Ještě jedno svědectví o hospodářské důležitosti instituce dědictví z pera národohospodáře světového jména, Ch. Gide, profesora právnické fakulty pařížské university: „Právo volně nakládati se svým jměním, nejen za života, nýbrž i pro případ smrti, je pro člověka mocnou vzpružinou výroby. Statky, kterých bychom nesměli darovati nebo odkázati, komu uznáme za dobré, ztratily by již tím samým značnou část své prospěšnosti: stanou se méně žádanými a lidé se méně budou snažiti, aby je vyráběli. Je na světě, řekněme to ke cti lidské přirozenosti, hojně lidí, kteří pracují a spoří ne tak pro sebe samy, nýbrž pro jiné. Budete-li je nutit, aby nemysleli leč jen na sebe, budou pracovati méně a budou vydávati více. Kolik statků v tomto případě propadne neproduktivní spotřebě a sobeckému mrhání! Kolik let odňato výrobní práci předčasným odchodem na odpočinek!“¹⁶⁾

Klasické místo o významu dědictví pro instituci rodinnou, zvláště ovšem pro rodinu zemědělskou: „Bůh vdechl jednotu v rodinu. Vdechl ji nejen mezi otce a matku, nýbrž i mezi pokolení, která byla před nimi. Tato jednotu je tam mocí tajemného principu solidárnosti kmene a dědičnosti. Člověk má vrozený cit pro dědictví. Má touhu po trvání, které je mu odpíráno krátkostí jeho osobního života. Jeho děti jsou pokračováním jeho osobnosti. Žije ve svých dětech a v dětech svých dětí. A poutem a tmelem mezi nimi je tradice. Čím by byla rodina bez této síly souvislosti a trvalosti, která poutá pokolení k pokolení...? Bez tradice rodina není než přechodným shlukem individuálních životů, shlukem, jež tvoří zájem okamžiku a jenž netrvá déle než tento zájem. To již není rodina... Nuže, aby děti pokračovaly v tradici otcově, k tomu je potřebí, aby byly dědici statků, jež práce jeho vytvořila... Rodina nemá vlastního a skutečného života, leda svobodou svého krbu; nemá trvání plně zajištěného, nemá plné totožnosti, leda převodem oteckého statku a krbu. Odejmutí jí trvalost krbu znamená odejmutí jí velikou část její síly; odejmutí jí naprosto dědění oteckého statku, to by znamenalo odejmutí jí život sám.“¹⁷⁾

3. Jen stručně odpovídám na námítky. Pokud pocházejí ze socialismu — a těch je největší část, — jsou nutným dů-

¹⁵⁾ E. Svoboda, Ethické a sociální základy práva občanského, 81, 82 (podtrženo mnou).

¹⁶⁾ Ch. Gide, Cours d'Economie politique, Paris, 7II, 165. — Sr. též Koloušek, Národní hospodářství, I, 93, první odstavec.

¹⁷⁾ Ch. Périn, Les Lois de la Société Chrétienne, Paris 1875, I, 343, 344.

sledkem předpokladu socialismu, že soukromé vlastnictví je zlem, a že i se svými důsledky musí zmizeti: jedním z těch důsledků je dědické právo. Ale viděli jsme výše, že soukromé vlastnictví má svůj základ v přirozeném právu. Je dále jasno, že když socialismus zamítá rodinu v křesťanském smyslu,¹⁸⁾ že zavrhuje i dědické právo, které je jednou z přirozených opor soudržnosti rodiny.

Druhá veliká část námitek přichází z Anglie, kde nerovnost majetku je mnohonásobně příkřejší než u nás.

Pokud jsou s dědictvím spojeny vážné závady skutečné, jest odpověď na ně nepřímá dána již při podávání důvodů pro oprávněnost instituce dědictví. A dále je možno těmto závadám odpomáhati na př. spravedlivě odstupňovanou daní dědickou, účinně přihlížející jak k velikosti podílu, tak ke stupni příbuzenskému mezi dědicem a odkazujícím, dále na př. tím, že v případě smrti bez posledního pořízení by se škrtno ve prospěch státu dědické právo vzdálenějšího příbuzenství.

2. Práce.

Literatura:

Kachník J., Práce. Úvahy ethicko-sociální, v Praze 1906. — Špaček R., Práce ve světle zjevení Božího. V Praze 1901. — Weber S., *Evangelium und Arbeit. Eine Apologie der Arbeitslehre des Neuen Testaments*, Freiburg ²1920. — Janovský F., Práce křesťanstvím posvěcená, v Telči 1895. — Janssens E., *Travail*, Liège, b. r. — Brauer Th., *Produktionsfaktor Arbeit. Erwägungen zur modernen Arbeitslehre*. Jena 1925. — Lechtappe H., *Die menschliche Arbeit als Objekt der wissenschaftlichen Sozialpolitik*, Jena 1929. — J. Hässle, stať *Arbeit*, ve *Staatslexikon*, ⁴1926, 241 až 254. — Ve sbírce *Semaines Sociales de France* viz Gillet, *Les fins de la production et du travail dans l'ordre chrétien*, Besançon, 1929, 79 nn., Garriguet, *Nécessité et dignité du travail*, Dijon, 1905, 89 nn., H. Lorin, *Notion chrétienne du travail*, Bordeaux, 1909, 53 nn.

Nejdůležitějším hospodářským činitelem je práce. Myslíme zde samozřejmě *práci hospodářskou*, to jest takovou činnost lidskou, jejímž účelem je vytvořiti hospodářské statky a docílití jistého užitku pro sebe nebo pro jiné.

¹⁸⁾ Sr. na př. Engels, *Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staates*, Stuttgart, 1922, 72, 73, Bebel, přel. Skalák, *Žena a socialismus*, Praha, 468. Snůšku dokladů obdobných viz v Cathrein, *Der Sozialismus*, II. Aufl., 1919, 468 nn.

1. Takováto práce je především důležitým činitelem *hospodářským*. Neboť veliká část statků není přírodou skýtána již plně hotová k lidskému použití. Člověk je musí na přírodě napřed těžce vydobýti, musí je dále pro lidské potřeby namáhavě zpracovati, musí s vynakládáním sil je přepravovati s místa, kde původně se nacházely, na místo, kde mají býti spotřebovány. Mnohé statky jsou ve svém původním stavu v přírodě roztroušeny nebo vázány na jiné prvky tak, že teprve důmyslnou, trpělivou a úsilovnou prací musejí býti uvolněny a učiněny použitelnými pro člověka. Totéž platí o statcích kulturních. Mnoho z nich původně jsou pouhé kulturní možnosti, a je třeba soustavné a cílevědomé práce, aby takové energie byly ze svého tvrdého spánku probuzeny a uvedeny v činnost, a stupňovány budováním přiměřených institucí. Toto hospodářské a kulturní dědictví přechází pak s pokolení na pokolení, a je povinností každého pokolení, aby zděděné hospodářské a kulturní dědictví svou prací rozmnožilo a předalo generaci příští. Práce je tvořitelkou, udržovatelkou a rozmnožovatelkou statků hospodářských a civilizace. Ve kterých zemích úsilovné práce není, tam — vyjímajíc do jisté míry kraje mimořádného přírodního bohatství — se rozloží chudoba hospodářská i kulturní.

Práce je také důležitým činitelem *povšechně lidským*. Neboť člověk přichází na svět přinášeje si jako věno od Boha řadu schopností. To však jsou pouhé zárodky sil, ať tělesných, ať duševních. Práce je velikou vybavovatelkou těchto schopností: vyvíjejí se tyto síly ze svých zárodků v radostný květ a v bohaté ovoce tím, že člověk se cvičí, že pracuje tělesně nebo duševně, že stálou promyšlenou prací stupňuje energie již probuzené a probouzí další energie dosud dřímající. U kolika osobností cestou k nesporné jejich velikosti byla práce! — Naopak u kolika lidí příčinou toho, že tělesně nebo duševně zakrněli, že celý svůj život zůstali duchovním (nebo i tělesným) nedochůdčetem, nebo že klesli se své někdejší výše na člověka tělesně nebo duševně podprůměrného, bylo vyhýbání se práci. Duše štítící se práce jsou duše zbabělé, cizopasně, bezcharakterní, zbahnělé: „Zahálka matka hříchů.“ Kde má býti vzestup, tam musí býti práce. Kde není práce, tam je dekadence: i kdyby byl předtím člověk se byl došplhal výši závratných!

Práce je také *zdrojem čistých vnitřních radostí*. Vždyť prací člověk vtiskuje pečeť svého ducha předmětům, jež zpracovává, realizuje své ideály v zevnějším světě, roz-

širuje svůj vnitřní život na předměty kolem sebe. Když práce své nenávidí a vidí v ní jen své peklo, pak všechny radovánky a náhražky, jimiž se hledí odškodniti, jsou jen radovánkou odsouzence k šibenici, kterému teď podařilo se divokou radovánkou překřičeti vzpomínku na to, co ho čeká zítra. Bůh chtěl, aby radost z práce byla jedním z přirozených zdrojů čisté radosti, a nenajde jí, kdo jí nehledá v Bohu a práci.

Práce činí člověka také *podobným Bohu*. Bůh je nepřetržitá, věčná, nejintenzivnější činnost: *actus purus*, ryzí kon, říkají theologové. Bůh je dále pánem veškerého světa: jako Stvořitel, Vykupitel, Posvětitel. Člověk činností připodobňuje se Bohu. Prací stává se víc a více pánem nad zevnějším světem, nutí přírodu a její síly, aby se postavila do služeb jeho plánů. A čím promyšlenější a intenzivnější je práce člověka, tím dokonalejší je jeho panství nad hmotným světem i nad světem myšlenkovým. Jak dovedl již nyní člověk energiím přírodním vnutiti svou vůli!

2. Při hodnocení práce *s hlediska etického* je potřeba se chrániti dvou krajnostmi. Předně té, která praví, že pracovatí jsou sice lidé povinni, ale jen ti, kdo nemají jiného majetku k živobytí; ti však, kdo mají tolik jmění, že z jeho výnosu mohou i se svou rodinou býti slušně živi, že zavázání nejsou, že se tedy nedopouští hříchu na př. rodina, žijící v nečinnosti, když jí důchod ze zděděného a jiného jmění zajišťuje živobytí, nebo manželka vysokého neb průměrného úředníka, když plat mužův stačí pro rodinu. Avšak i takoví lidé jsou zavázáni k práci. Neboť nebudou-li pracovatí užitečně, snadno propadnou lenosti a jejím znemravňujícím důsledkům. Dále když Spasitel ohlašuje, že věčnému zatracení propadnou ti, kdo nekonali skutků milosrdenství, jak by mohli býti omluveni, kterým jejich majetek umožňoval tolik dobrých skutků pro bližního, a oni žili ve sladké nečinnosti? Jak možno takovou soustavnou lenošnost omluviti teprve dnes, kdy *pohled na ni je těžkým pohoršením pro pracující*, kdy je dále tolik potřebí skutků milosrdenství, aspoň duchovního? A ostatně zkušenost ukazuje, že takové stavy, které žijí po celé generace v lenošnosti, hynou nakonec vnitřním rozkladem — nebo jsou najednou vnitřním vývojem událostí smeteny — nikým neželeny. Neželeny, protože život jejich zániku nepostrádá, protože se udělaly zbytečnými na světě svou leností samy!

Stejně je však jednostranností moderní *přeceňování* práce. Hlavně v průmyslovém životě ve mnohých továrnách s americkými metodami možno mluvit až o pohanském zbožňování práce. Toto přeceňování je přirozeným důsledkem moderního materialistického nazírání, které s cynickým opovržením, anebo s jemnou rozhodností odmítá hodnoty nadpřirozené a vidí smysl života jen v hospodářských statcích. — Nesmí se dále v práci vidět poslední cíl člověka. Cílem člověka zde jest, aby byl plným člověkem, u něhož vše samo sebou směřuje k poslednímu cíli, — Bohu, jako předměty puštěné samy od sebe podle zákona tíže směřují k zemi; a práce je prostředkem, ovšem nezbytným prostředkem, aby člověk mohl býti plným člověkem. Jinak, když by opravdu jen práce byla cílem člověka, jaký smysl by měl život trvale nemocných, kteří pracovat nemohou? — Bylo by konečně matením názorů, kdyby se namlouvalo lidem, že práce jest jen slastí. Ano, jsou lidé, jimž jejich práce je radostí; jsou i druhy práce, které jsou příjemné. Ale vždy bude velmi mnoho prací, které jsou a zůstanou obtížnými, vždy bude velmi mnoho lidí, kterým jejich práce bude sama o sobě i břemenem, a kteří zvláště mocně budou cítiti na sobě kletbu dědičného hříchu: „V potu tváře...“ (I. Mojž. 3, 19). Vždy tedy průměrný člověk pro svou práci bude potřebovat svatě trpělivosti a mocných pohnútek, jež pracujícímu člověku skýtá křesťanství.

3. Při *hospodářském* hodnocení práce zas dvojí krajnost:

O svou důstojnost byla oloupena práce v dobách hospodářského liberalismu. Degradace šla tak hluboko a vlekla se tak dlouho, že ještě do versailleské smlouvy musil býti na obranu cti práce pojat odstavec: „Ani právně ani fakticky nesmí býti práce lidské bytosti pokládána prostě za zboží nebo za předmět obchodu.“¹⁾ Znehodnotil důstojnost lidské práce již A. Smith, když učil, že účelem výroby jest jediné rozmnožení národního bohatství:²⁾ není tedy národní bohatství na to, aby umožňovalo lidem slušný život, nýbrž na to jsou lidé, aby rozmnožovali národní bohatství. Pokračovatelé Smithovi vidí v dělníku pouhou „pracovní sílu“, ne pracujícího člověka a všímají si ho jen potud, pokud pomáhá

¹⁾ Article 247, Sb. z. a n. č. 217 z r. 1921.

²⁾ Smith, *Welth of Nations*, 1, I, ch. 5. Viz Antoine du Passage, *Cours d'Economie sociale*, 351.

tvořiti nové hospodářské statky. Jejich nauka vyvrcholuje v cynických větách Y. Guyota a Molinariho.³⁾ Guyot: „Člověk prodává svou práci, jako kramář prodává svou sůl, svou kávu nebo cukr, jako pekař prodává svůj chléb, jako řezník prodává své maso.“ A Molinari: „S hlediska hospodářského se musíme dívat na dělníky jako na opravdové stroje, které poskytují jisté kvantum výrobních sil a které za to vyžadují jistých nákladů vydržovacích a obnovovacích, aby mohly fungovati pravidelně a neustále.“ A Marx této kleté nauce dal mimořádné hořké účinnosti, když ve svém kapitálu předvedl určování lidské práce svým památným „der Wert der Arbeitskraft, gleich dem der anderen Ware...“⁴⁾ „Nichts als Ware,“ je podle Marxe lidská práce v kapitalismu, ale s tím rozdílem, že vytváří větší hodnoty, než sama spotřebuje....“⁵⁾

To tedy byla jedna degradace práce v liberalismu: nejsme lidmi! jsme výrobními prostředky! jsme pracovní silou! jsme stroji! jsme zbožím!

Tuto degradaci práce pociťovali dvojnásob dělníci, když viděli, jak i jinde je práce snižována. Cítili dobře, jak ohromnou cenu jejich práce pro lidstvo má. Instinktivně tušili, jak bídné bylo by lidstvo bez práce. To jim bylo zřejmo, že velikou část této práce konají oni, že oni jsou tedy dobrodinci lidstva. A viděli namnoze, že ti, kdo nepracují, žijí v nejnádhernejších čtvrtích měst, kdežto oni sami, tvůrčí hodnot, že bydlí ve čtvrtích nejšpinavějších a nejubožejších. Že lidem, žijícím mnohdy v notorickém lenošení, se dostává ve společnosti tolik projevů úcty, kdežto za něho, dělníka v sedřeném a od práce špinavém šatě, se mnohý na ulici stydí a za nic na světě by s ním za bílého dne po ulici nešel. Že tedy lidé nejsou hodnoceni podle vykonané práce, nýbrž podle jmění a jiných okolností, o něž neměli mnohdy ani nejmenších zásluh.

Žádná skupina pracujících nepociťuje znehodnocení své práce tak bolestně jako ti, kdož musí vyráběti věci, o nichž vědí, že jsou ke zhoubě těch, kdož jich budou užívat; když běží o prostředky vyložené nemravností, jichž nemůže býti použito leda k nemravnosti; když běží o zboží, jehož jistě

³⁾ Uvádí je Antoine-du Passage, Cours d'Economie sociale, 351; výrok Guyotův je z jeho La tyrannie socialiste, 44, Molinariho z Cours d'Econ. pol., 203, sr. Notions fondamentales, 206 a 351.

⁴⁾ Marx, Das Kapital, I, 133.

⁵⁾ Marr, Der proletarische Sozialismus, 45.

veliké části — dosud neznámo které — bude zneužito ke zhoubě lidí; když dělník je osobním nepřitelem války a vyrábí munici a vražedné nástroje válečné. Jak se přiči kolikráte jeho nejvnitřnějšímu přesvědčení tyto věci — a přece svou drahocennou pracovní schopnost pro tyto účely dává k dispozici... Na to jest jeho práce!... Na to je jeho život!

Degradována dále práce v liberalismu tím, že byla oloupena o nadpřirozené pohnutky, jež jediné dovedou dáti práci nekonečnou hodnotu. Jen tehdy trvale i nejvšednější práce nabývá nadpřirozené hodnoty, když byl na ni vtisknut polibek nadpřirozeného světa; když byla uvedena ve vztah s věčností. Kde víra v nadpřirozený svět zhašena, tam snadno práce stává se nehostinnou, ba protivnou pouští.

Nemluvím zde o jiných momentech, známějších: o tom, že práce mnohdy byla honorována nedostatečně; že trvala příliš mnoho hodin přes den; že do práce musila žena i děti, leckde i maličké děti, aby se rodina aspoň uživila; že se pracovalo za okolností nezdravých a pro život — mnohdy i zbytečně — riskantních; že dělbou práce stával se úkol dělníkův až odporně jednotvárným. Atd.

Tak důstojnost práce, kdysi z bahna potupy vysoko pozdvižená Kristem a církví, klesala.

Zůstávala i tato degradovaná práce pilířem společnosti; neboť se cítilo, že bez tohoto pilíře společnost neobstojí. Ale byla pilířem nenáviděným, zneuctěným, proklínaným.

O to běží: aby se zase stala pilířem, vedle něhož každý v posvátné němé úctě kráčí.

4. Práce jakožto činitel výrobní bývá někdy *přeceňována* tak, že ostatní činitelé, zvláště příroda, jsou zatlačováni skoro úplně do pozadí. Práce bývá označována za jediný důvod a zdroj hodnoty věcí, jako jediné měřítko, podle kterého se věci vyměňují. — Rozšířen je tento názor značně.

Tři doklady, každý z jiného myšlenkového světa.

Nejčelnější představitel klasické školy národohospodářské, Adam Smith: „Práce je skutečná míra směnné hodnoty všech statků... Každý předmět má pro člověka, který jej získal a který chce s ním podle svého přání nakládati, nebo chce jej směniti za něco jiného, opravdu takovou cenu, jako je námaha a obtíž, která jest mu získáním předmětu ušetřena a kterou takto může přesunouti na jiné lidi... Práce byla první cenou, původními nákupními penězi, jimiž se platilo za všechny statky. Všecky pozemské statky původně nebyly kupovány za zlato nebo za stříbro; a jejich hodnota pro ty, kdo je vlastní a kdo je chtějí směniti za nové zboží, rovná se přesně množství práce, kterou tyto statky umožňují jim

zakoupiti nebo naporučiti.“⁹⁾ To jest: statky mají pro mne právě takovou cenu, kolik práce je mi jimi ušetřeno; a když je směňuji, směňuji práci v nich obsaženou.

Vedoucí hlava socialismu, *Marx*: „Vezměme dvojí druh zboží, na př. pšenici a železo. Ať již je jejich směnný poměr jakýkoli, lze jej vždy vyjádřiti rovnicí, v níž určité množství pšenice se označuje za rovné určitému množství železa, na př. quarter (asi 3 hl) pšenice = cent železa. Co praví tato rovnice? Že ve dvou různých věcech, ve quarteru pšenice a centu železa, je oosi společného, stejné velikosti. Obě jsou tedy rovny čemusi třetímu, co samo o sobě nelze ztotožňovati se žádnou z nich. Musí tedy býti možno redukovati obojí věc na tuto třetí veličinu...“

Touto třetí, společnou věcí nemůže býti nějaká geometrická, fysikální, chemická nebo vůbec nějaká přirozená vlastnost oněch dvou statků. Jejich tělesné vlastnosti přicházejí v úvahu vůbec jen potud, pokud je činí použitelnými, tedy se zřetelem na hodnoty užité. Naopak však je to právě odesílání od jich užitných hodnot, co zřejmě charakterisuje směnný poměr zboží. Pokud běží o směnný poměr, užité hodnota platí právě tolik jako užité hodnota druhá, jen když je zachován přiměřený poměr... Jako užité hodnoty vykazují různé druhy zboží především různou jakost a vlastnosti, jako směnné hodnoty mohou býti jen různé kvantify, neobsahují tedy ani atomu užité hodnoty.

Nepřihlížíme-li pak k užité hodnotě druhů zboží, zůstává jim pouze ještě jedna vlastnost, že jsou totiž produktem práce..

Užité hodnota neboli statek má tedy pouze proto hodnotu, že abstraktně lidská práce je v něm zpředmětněna nebo materialisována. Jak teď měřiti velikost jeho hodnoty? Množstvím v něm obsažené práce, této „substance, jež tvoří hodnotu“. Množství práce samo se měří dobou trvání, a pracovní doba má zase své měřítko v určitých částkách časových, jako hodina, den atd.“¹⁰⁾

Vedoucí představitel sociálního reformismu v řadách katolických, A. Orel: „Přírodní látka, přírodní síla jsou Bohem poskytovány člověku zdarma, bez záplaty; nestojí nic. Stojí však práci, aby tyto látky a síly přírodní byly vytěženy, postaveny do služeb, zpracovány pro lidskou potřebu. Z toho plyne, že *všecky náklady na konec lze redukovati na práci*. Hodnota, cena, peníze jsou svou povahou vždy jen výrazem pro práci, nikdy pro přírodní látku nebo pro přírodní sílu... Hodnota = práce, obě jsou jedno a totéž.“¹¹⁾ Statek „neměl nikdy vyšší hodnoty než práce v něm obsažená. Neboť látka je darem, jež Bůh a příroda dávají zdarma, a při jejich původním převzetí nemusí člověk za ně zaplatiti nebo vynaložiti nic než práci... Tak konečně všechny náklady se redukují na práci (410, 411). „Veškerá hodnota pochází z práce“, (438). — A se souhlasem cituje výrok katolického spisovatele C. le Lièvre z r. 1858: „Lidská práce je fundamentální jednotou vši hodnoty... Hodnota užitečného předmětu má svůj základ v lidské námaze, která je nutná k jeho zhotovení“ (str. 400). A podobně cituje se souhlasem jiného katolického spisovatele, Hohoffa: „Protože se náklady konečně redukují zase na práci, vyplývá, že práce jediná určuje hodnotu.“ (Str. 404.)

⁹⁾ Smith, An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, B. I, ch. 5, str. 33.

¹⁰⁾ K. Marx, Das Kapital, I, 3—5.

¹¹⁾ A. Orel, Oeconomia perennis, 216, 217; i následující citáty jsou z téhož díla.

Opakuji, co výše rozvedeno: Práce je důležitým činitelem hospodářským. Ještě důrazněji to vyjadřuji: Práce je nejvznešenějším činitelem hospodářským, protože půda, suroviny a jiné dary přírodní jsou jen neživé statky, protože kapitál je jen mrtvé *dílo* lidské práce a přírody, kdežto lidská práce je osobní výkon tvora rozumného s nadpřirozeným určením, a to výkon neoddělitelný od jeho osoby.

Ale i když to vše s nejvyšší úctou k lidské práci uznáme, smíme říci, že tato práce je *jediným* zdrojem hodnoty věcí? Že statky hospodářské nemají jiné hodnoty, než kterou jim propůjčila lidská práce, a že i když zdánlivě jsou i náklady jiné, že lze tyto náklady na konec všechny redukovati na lidskou práci?

Ne. Také příroda propůjčuje hodnotu věcem, ne pouze práce. Někde propůjčuje práce hodnotu tak ohromnou, že hodnota složky propůjčené přírodou téměř mizí: když na prostém plátně veliký umělec namaluje nádherný obraz. V jiných případech to, co příroda hodnotě dodala, je proti tomu, co dodala práce, v převaze, a třeba v mnohonásobné převaze: Sbíral žaludy v lese — našel na pobřeží drahocennou perlu. Třeba stejná práce — a rozdíl v hodnotě nasbíraných žaludů a nasbíraných perel! Rostly vinné hrozny na výtečné vinné půdě, bez zvláštní práce: víno světového jména, draze prodávané i daleko v cizině; vinice na půdě vinné podprůměrné, práce velmi namáhavá, sklizeň slabá, poptávka téměř žádná, cena bídná. A stálá vinice v druhém případě více práce než v prvním! Dělá někdo dřeváky v městě, kde jich nikdo nechce, nebo dělá komplikované ženské klobouky, jejichž forma vyšla z módy a je na posměch; je v těchto dřevácích a v těchto kloboucích dámských mnoho práce, a přece jakou mají hodnotu? Co za ně mu kdo dá? Naopak je moderní klobouk dámský, který nedá mnoho práce, ale je módní a je po něm veliká poptávka: jak je placen!

Tento názor, že práce jediná je zdrojem ceny, je tak proti rozumu, že i v kruzích socialistických jest opouštěn; na př. socialista Macek jej odbyvá takhle: „Podle této myšlenky by kabát s třemi rukávy měl větší hodnotu než s dvěma, protože jeho ušití vyžádá si větší doby; špatný řemeslník, který se piplá s prací mnohem déle než zručný, by podle tohoto názoru vyráběl věc hodnotnější než tento zručný pracovník; špatný student, který každou třídu bere dvakrát, by měl větší hodnotu než chytrý a pilný, který levněji a rychleji vystudoval.“¹²⁾

¹²⁾ Macek, Socialismus, 100. Jistého omylu se dopouští při těchto příkladech Macek, protože mluví o práci skutečně vynaložené, kdežto u stoupců myšlenky, že práce je jediným zdrojem hodnoty směnné, se

Podotýkám ještě, že ani Marx ve své nesprávné a neudržitelné nauce o práci jakožto jediném zdroji hodnoty směnné nejde v bludu tak daleko, jako jdou ti, kdo stojí za Orlem. Neboť Marx výslovně se v tom omezuje na hodnotu směnnou, to je hodnotu, která je předmětem směny; nikde netvrdí, že by práce byla jediným zdrojem i hodnoty *užité*, ba výslovně to popírá. Tak ve svých „Randglossen zum Programm der deutschen Arbeiterpartei“, hned k první větě: „Práce je zdrojem všeho bohatství a vší kultury“, píše: „*Práce není zdrojem všeho bohatství. Příroda je právě tak zdrojem všech užitných hodnot (a věcné bohatství pozůstává přece z užitných hodnot!) jako práce, která sama je jen projevem přírodní síly, totiž lidské pracovní síly. Onu frázi najdete ve všech dětských čítankách a je správná potud, pokud se předpokládá, že se pracuje s předměty a prostředky k tomu příslušnými. Avšak socialistický program nesmí takovým měšťáckým frázím dovolit, aby zamlčovaly podmínky, které jim jediné dávají smysl.*“¹³⁾ — Orel¹⁴⁾ však daleko neopatrněji absolutně, bez rozlišování pronáší věty: „Hodnota = práce, obě jsou jedno a totéž“ (str. 216, 217), několikrát opakuje skoro stereotypní větu „všecky náklady redukuji se konečně na práci“ (str. 217, 403, 411).

Která však je to ta společná vlastnost hospodářských statků, pro kterou je prohlašujeme za rovnocenné nebo za dražší nebo za lacinější? Práce to tedy není — co je to?

Je to *způsobilstvo věcí, aby ukájely lidské potřeby*. Proto má pro mne určitá věc hodnotu, poněvadž dovede odpomáhati určité mé potřebě. Tato způsobilstvo ukájetí potřeby, tato *použitelnost a upotřebitelnost* není u všech věcí stejná: potřeby, jimž se odpomáhá, nejsou stejně důležité; proto také statky hospodářské nemají stejné hodnoty. Proto sv. Tomáš po sv. Augustinovi opakuje: „Cena věcí... se určuje podle toho, jak jsou upotřebitelné pro člověka.“¹⁵⁾ A se svou nevyrovnatelnou jasností píše jinde: „K tomu, aby mezi výrobky různých řemeslníků byla jistá rovnost a tak aby se mohly směňovati, je zapotřebí, aby všechno to, co se má navzájem směňovati, se dalo navzájem nějak srovnávaní, aby se totiž vědělo, co z toho má větší cenu a co menší... A proto je možno srovnávaní všecky statky, poněvadž je možno je všechny měřiti jakýmsi *jediným měřítkem*, a tím vpravdě jest *potřeba*, která všecky směnné statky spojuje, poněvadž *všecky mají vztah k lidské potřebě... Cena věcí se určuje*

myslí obyčejně „společensky nutná“ práce, t. j. jaké za normálních poměrů je k výrobě věci potřeba.

¹³⁾ Marx, Randglossen zum Programm der deutschen Arbeiterpartei, otištěné v Diehl-Mombert, Ausgewählte Lesestücke zum Studium der politischen Oekonomie, XII, Bd, 138.

¹⁴⁾ Orel, Oeconomia perennis, na uv. místech.

¹⁵⁾ Sv. Tomáš Aq., II. II. qu. 77 a. 2 ad 3. sv. Augustina. De civitate Dei, I. XI., c. 16.

podle toho, jak jich lidé pro sebe potřebují.“¹⁶⁾ A ovšem protože bude v těchto směnných statcích nahraditi práci, ale též hodnotu přírodních statků v nich obsaženou, kterou musil výrobce na př. v surovinách zaplatiti, a také mu uhraditi ostatní jeho výlohy, tedy musejí býti výrobci za jeho statek hrazeny „práce a výlohy — labor et expensae“,¹⁷⁾ při čemž sv. Tomáš zřejmě předpokládá, že ona důležitost statku pro člověka na straně jedné a tato „labor et expensae“, práce a náklady na druhé straně, se navzájem podmiňují.¹⁸⁾

Tak jasná je tato nauka, že na př. prof. dr. Macek těmito slovy vystihuje současnou situaci: „Dnes je v celku opuštěna nauka o hodnotě, která jest dána prací potřebnou na výrobu hodnocené věci. Hodnota, t. j. význam, jaký člověk připisuje nějaké věci, jakožto prostředku k uspokojení svých potřeb v dané situaci, nezáleží tak na množství práce, potřebné k její výrobě, nýbrž spíše na tom, jak věc vyhovuje potřebě hodnotícího člověka, jak naléhavou je jeho potřeba, jak vzácná je věc, jak rychle je vyrábělná a pod.“¹⁹⁾

Lev XIII. bývá označován za stoupence nauky o práci jakožto jediném zdroji hodnoty, protože v *Rerum novarum*²⁰⁾ napsal větu: „Je čirá pravda, že bohatství států nevzniká z jiného zdroje než z práce pracovníků.“ Tato věta v *Rerum novarum* skutečně je. Že však papež nemyslel to ve smyslu Orlově, Marxově atd., je patrné z věty předcházející: „Pro získání (pozemských) statků je nejúčinnější a nejnutnější práce dělníků, ať již pracují tělesně nebo duševně na pozemcích nebo v dílnách.“ Když je práce při získávání těchto statků činitelem nejúčinnějším, pak zde budou také činitelé jiní. Tím méně jsou takoví činitelé jiní vyloučeni, když přeložíme superlativ originálu — úplně v duchu latiny — výrazem: činitelem velmi účinným a nutným. V této větě mluví papež určitě o získávání hospodářských statků. Ve větě další, nahoře uvedené, nemluví papež již o takových jednotlivých statcích, nýbrž o něčem pojmově jiném: o národním bohatství, a to skutečně nemůže býti nabyto leda pracovitostí občanstva, protože i státy přírodou nejvíce ob-

¹⁶⁾ Sv. Tomáš Aqu., *Ethicorum*, 1. V. lect. 9, a, c., paříž. vyd. str. 186.

¹⁷⁾ Sv. Tomáš, tamže 1. 9 b.

¹⁸⁾ Schilling, *Die Staats- und Soziallehre des hl. Thomas v. Aqu.*, II. Aufl., München 1930, 296. — Sr. k této partii i vzácnou, již starší práci F. Schaub, *Die Eigentumslehre nach Thomas v. Aqu. und dem modernen Sozialismus*, Freiburg i. B. 1898, 184 nn. a v E. Schreiber, *Die volkswirtschaftlichen Lehren der Scholastik seit Thomas v. Aqu.*, Jena 1923, 68 nn.

¹⁹⁾ Macek, *Socialismus*, 130, 131.

²⁰⁾ Lev XIII., *Rerum novarum*, *Lettres* III, 46.

dařené, vládnou-li v nich lenost, národního jmění značnějšího se nedopracují. Že však papež nemyslel, že všechny statky pocházejí jen z práce, je patrné z toho, že v téže encyklice několikrát mluví o „plodech země“, o „zemi a její úrodě“, o plodech, které „poskytují pozemky“ (str. 22), o „mnohostranných plodech země“ (24), o „statcích, které rodí země“, o „zásobách“, jež lze od přírody lidskou rukou obdělávané očekávat (str. 56).²¹⁾

Doněkud jinak vysvětluje slova papežova francouzský komentář k *Rerum novarum*: „Když papež mluví o dělnické práci jakožto „jediném zdroji“ bohatství, používá běžné mluvy. Zdaž neříkáme po způsobu přísloví: člověk nemá bez práce nic? Lev XIII. právě tak jako my nechce říci, že kromě práce není žádného statku, žádné hodnoty na tomto světě. Je samozřejmo, že to by bylo nesprávné... Když posuzujeme věci tak, jak je vidíme, výraz Lva XIII. jeví se zcela přirozeným. Pohledme na město, jako je na př. Paříž, pohledme na jeho tisíce domů, paláců, mostů, zahrad a uměleckých děl. Věru, je to dělnická práce, která v jistém smyslu je zdrojem tohoto bohatství. Co by byli udělali stavitelé bez zedníků, bez tesařů, bez zahradníků, co by byli provedli umělci, kdyby nebylo bývalo dělníků, kteří lámali mramor na jejich sochy, kteří zhotovovali plátno a barvy na jejich obrazy.“ A komentář upozorňuje na jiná místa encykliky, zvláště na slova: „Není kapitálu bez práce ani práce bez kapitálu“ a zdůrazňuje: „Musíme použití těchto míst, abychom vysvětlili názory Lva XIII. Je nepřístupno mysliti si, že v jeho učení jsou rozpory, a to hned o pár řádků později.“²¹⁾

5. Dodatkem uvádím ještě myšlenku, která v době poválečné stále ještě probleskuje: *nucená pracovní povinnost*. Komunistický program z Moskvy ze 22. března 1919 ji naznačil, když ve 43. bodu žádal: „Musí se mobilisovati všechno práce schopné obyvatelstvo... k provedení jistých veřejných prací mnohem soustavněji a velkoryseji, než tomu bylo dosud.“²²⁾ Dosud je zaveden tento pokus zákonem teprve ve dvou státech:²³⁾ v Bulharsku, kde je závazná pro mladé muže na nepřetržitý jeden rok, pro dívky na půl roku; v Peru, kde platí jen pro muže, a to pro osoby ve věku od 18. do 21. roku po 6 dní ročně, pro muže od 21. do 50. roku po 12 dní v roce, od 50. do 60. po 6 dní ročně. Také v Německu bylo krátce po válce velmi důrazně s některých stran volá-

²¹⁾ Commentaire pratique de l'Encyclique *Rerum novarum*, Paris 1925, 104. — Velmi dobrou interpretaci těchto vět encykliky viz v Pesch, *Nationalökonomie*, IV/1922, 522—526 (hlavně proti Rud. Meyerovi); sr. chabost vývodů Orlových v *Oeconomia perennis*, 244, 245.

²²⁾ Viz text programu v Diehl-Mombert, *Ausgewählte Lesestücke zur politischen Oekonomie*, Bd. XII, 219.

²³⁾ Sr. Pesch., *Nationalökonomie*, IV (1922), 390, 391.

no po tomto nuceném pracovním roce; ale později, zvláště když bulharské zkušenosti velely k rozvaze, tyto hlasy velmi prořídly.

Řada výhod byla slibována stoupenci této sociální novoty: sociální citění bude posíleno, když budou mladí lidé z nejrozmanitějších tříd společenských pracovat bok po boku; donutí se lenoši, kteří jinak se práce štítí, aby aspoň nějakou dobu užitečně pracovali; stát bude s touto pracovní armádou moci provést práce důležité pro dopravnictví, nebo pro zemědělství — zúrodnění pustých krajů, zalesnění holých strání — kterých by jinak nemohl provést, jako za války pracovní oddíly provedly úkoly mimořádné důležitosti; bude možno mladým lidem poskytnouti prohloubení vzdělání, utužení tělesné; poleví se nezaměstnanosti, odpadnou podpory na nezaměstnané atd.

Ale zkušenost ukázala něco jiného. Ukázala, že hospodářské výsledky tohoto pokusu zdaleka nejsou takové, jak horké hlavy doufaly. Ukázalo se, že náklad na tyto pracovní armády je příliš veliký: ohromný štáb úředníků, aby mohl takový veliký celostátní aparát fungovat, otázka ubytování, stravování, uniforem — i uniformy žádány, aby se projevila rovnost — na druhé straně hospodářské ztráty vzniklé velikým počtem mezer, když řada lidí zapracovaných do svého povolání musila do pracovního roku a tam musila konat práci, pro něž její odborná vyškolenost byla zbytečností. Ale především neblahé následky výchovné, protože takto další lavina lidí — vojenská služba je lavina prvá — byla vytržena z normálního rodinného prostředí a přesazena na rok do života kolektivního kasárnického. I u mladých mužů se tyto nepříznivé výsledky mravní ukazují, ve dvojnásobné míře u dívek.

Zásadně nutno proti takovému „nucenému pracovnímu roku“ namítati konečně, že kolektivisticky a etatisticky chce řešiti problémy, které docela dobře a lépe mohou býti řešeny buď ryze soukromou iniciativou nebo s použitím iniciativy státní, ale tak, aby i soukromé činnosti bylo ponecháno pole co nejširší.²⁴⁾

²⁴⁾ Dobrý přehled o této otázce ve stati J. Mosmann, Arbeitsdienstpflicht, ve Staatslexikon, I. Bd., IV. Aufl., 1926, 292 — 294.

3. Důchody bez práce vůbec.

Literatura:

Biederlack J., Das Recht der Arbeit auf den vollen Arbeitsertrag, ve Wochenschrift für Kultur, Politik und Volkswirtschaft, Wien, Jgg VI. (1923—4), S. 767 n. — Týž, Der arbeitslose Gewinn, tamže str. 788 n. — Brauer T., Produktionsfaktor Arbeit. Jena 1925. — Brown H. G., The theory of earned and anearned Incomes, Columbia 1918. — Týž, The Taxation of Unearned Incomes, Columbia 1925. — Hobson J. A., The Industrial System: an inquiry into earned and anearned incomes, London 1910. — Týž, Work and Wealth, London 1914. — Veblen Th., The theory of the Leisure Class, New York 1912.

Práce jest tedy, jak z předchozího pojednání o práci vyplývá, povinností člověka. Může však býti také nějaký oprávněný důchod bez práce? Touto otázkou stanuli jsme na jednom z míst sociální etiky, kde se vede nejdivočejší boj. Na jedné straně ti, kdo pobírají opravdu veliké příjmy bez práce, a hájí si vášnivě svou državu, a právní řád se všemi svými prostředky stojí ještě ve většině států na jejich straně. Na druhé straně ti, kdo hlásají: Každý zisk bez práce je nemravností! Každý důchod bez práce jest loupeží, protože ten, kdo nepracuje, uchvacuje kus výtěžku práce těm, kdož pracují! — Co žádá v této spleťté „sociální otázce spravedlnost?

1. Ukázky těchto obžalob důchodů bez práce:

S. a B. Webb: V Anglii pravděpodobně polovice národního bohatství přešla do rukou stále vzrůstající třídy nic nedělajících akcionářů a pobíračů důchodů, kteří ponejvíce ani nevědí, odkud jejich příjmy jdou. Odtud „veliké sociální zlo lenošné bohaté třídy“.¹⁾

Profesor R. H. Tawney:²⁾ „Ti, kdo neprokazují žádné služby, neměli by býti placeni vůbec.“ (7) „Lenošné příživnictví, umožněné rodem (myslí šlechtu) nebo bohatstvím.“ (34) „Odměny jsou odtrženy od služeb.“ (37) „Existuje nepočtená třída, jejíž příslušníci nosí šaty několika lidí, pojídají obědy několika lidí, obývají domy několika rodin, žijí životy několika lidí.“ (41) „Vlastnictví a používání vlastnictví k práci jest od sebe odtrženo... Takové vlastnictví by se mohlo nazývatí pasivní vlastnictví, vlastnictví pro nabývání, pro vykořisťování nebo pro moc.“ (66) „Důchod je ve skutečnosti soukromá daň.“ (67) „Člověk, který žije z majetku bez práce, je nezbytně vydržován prací někoho jiného, a je tedy příliš nákladným přepychem, než aby se mohlo k němu vybízeti.“ (101) „Plat bez práce je plýtvání.“ (96) A napovídá, že bez třídy, konající práci, vše by na světě uvázlo, bez třídy žijící jen z důchodů vše že by šlo na světě lépe. (68)

1) S. a B. Webb, The Decay of Capitalist Civilisation, 123, 124.

2) R. H. Tawney, The Acquisitive Society, na uv. místech.

J. A. Hobson: „Nejistota, nepravidelnost a nespravedlnost rozdělení hospodářských statků mají za následek, že práce a majetek stojí stále v popředí osobního vědomí. — Zde se strašně projevuje mravní význam nezasloužených důchodů. Dnes mnoho průmyslu se provádí, mnoha majetku se nabývá způsoby, jež jsou proti spravedlnosti, proti rozumu a jež jsou sociálně ukrutné. Zákonné výsady, hospodářská moc, přirozená nebo umělá řídkost, osobní přízeň, dědictví — to jsou prostředky, jimiž velká část majetku se dostává do moci osob, které nepřispěly k jejich vytvoření nějakým značným výrobním úsilím.“ — Takové jmění platí v očích zákona a v běžném mínění právě tak jako majetek těch, kdo si jej vydělali v potu své tváře nebo úsilím svého mozku.“ To u veliké části lidí musí vyvolávat roztrpčení.³⁾

S katolické strany proti bezpracným důchodům vystoupil v poslední době zejména spisovatel A. Orel. Z jeho obžalob⁴⁾ vyjímám: „Každá půjčka — a kdyby ten, kdo věc pro sebe půjčuje, najímá, pachtuje, měl z ní užitek sebe větší, je sama o sobě lichvářstvím, když a pokud ten, kdo půjčuje, žádá více než náhradu za svou práci a za své náklady.“ (215). „Příroda a přírodní síly jsou člověku od jejich jediného vlastníka, Stvořitele, *zdarma* půjčeny, aby jich pro sebe a pro všechny používali; ... nesmí žádati od jiných záplaty, jen protože je vlastník, když by sám práce nekonal.“ (327, 328) „Důchod je zisk kapitálu z nezaplacené cizí práce.“ (286) Mojžíšovi připisuje nauku: „Jen práce dává nárok na pozemský majetek a na důchod.“ (153) Prorokovi Amosovi docela neprávem připisuje nauku: „Plod práce náleží práci samé, jež jej vytvořila, ne jiným.“ (178) Středověké církvi připisuje nauku: „Pozemkové renty církev majiteli pozemku nepřiznávala, protože příroda a přirozené síly patří Bohu, majitel pozemku nesmí tedy žádati, aby se mu dostalo záplaty z plodů práce, když této půdy někdo pomocí práce používá.“ (225) „Pracujícím člověku jedinému náleží odměna jeho námah, ovoce práce ... nikoli půdě, nikoli kapitálu, nikoliv majetníku těchto hospodářských prostředků jakožto majetníku.“ (227).

Také P. Horváth pronáší ve své knize⁵⁾ názory těmto názorům značně blízké. Tak když píše: Práce „musí býti uznána za přirozenoprávně jediný zdroj vlastnictví. Jiné zdroje nabývání a přenášení majetku vyplývají z práce jakožto ze svého prazdroje.“ (112) Příroda člověku „právo vlastnické přiznává jediné na základě práce.“ (162) Dědictvého práva však Horváth nepopírá: „Síla první práce spolupůsobí při každém dalším disponování majetkem a jest v něm jakož i v používacím právu pozdějších majetníků virtuálně obsažena.“ (163)

Že proti důchodům bez práce se vystupuje na straně socialistické, že často tam padá slovo „příživnické třídy“, „cizopasnici“, je příliš dobře známo, k tomu není třeba podávat dokladů.

2. Je v uvedených větách mnoho pravdy. Je to něco nezdravého a proti rozumu a proti sociálnímu blahu, když právní poměry nadržují majetku na úkor pracujících vrstev, když zákony umožňují, že důchod bez práce stále rychlejší

³⁾ J. A. Hobson, *Work and Wealth*, New York 1914, 294.

⁴⁾ A. Orel, *Oeconomia perennis*, I, na uv. místech.

⁵⁾ Horváth, *Das Eigentumsrecht nach dem hl. Thomas v. Aqu.*, na uv. stranách.

ším tempem narůstá, kdežto podíl práce zůstává poměrně stejný nebo se dokonce zmenšuje. Je to skutečně jednou z nejtěžších závad dnešního společenského řádu, že důchod bez práce nabyt forem tak velikých. Jsou dále státy, ve kterých toto sociální zlo je zvláště silné, na př. v Anglii. Musí býti opravdu jedním z cílů sociálních reforem, aby ten, kdo pracuje, byl pokud možno aspoň do jisté míry vlastníkem nebo spoluvlastníkem výrobních prostředků, jimiž pracuje.

Veliká vina spočívá dále také často na osobách, jimž se důchodu bez práce dostává. Když spoléhají jen na tyto bezpracné příjmy a žijí v nestydaté otevřené lenosti nebo „zaměstnávají“ se věcmi, které nutně každý myslící člověk musí označiti jako zastřenou zahálčivost — stálé cestování, stálý sport, návštěvy atd. — to musí vydražďovati ty, kdo pracují. Výše bylo rozvedeno, že je *nemravností*, když majetek má zdravého člověka dispensovati od jakékoli užitečné práce. — Dále často se provinují vlastníci, že za propůjčení svého kapitálu požadují zisky ohromné, které nutně musejí vyvolávat odpor a protest u těch, kdo jsou takto zkráceni. I zde majitelé někteří, zvláště akcionáři — ale ne pouze tito! — se velmi smutně vyznamenali.

Když se proti všem takovým *zlořádům*, po případě *nevyspělosti* právního řádu vede boj energický a v nutných případech i bezohledný, to je v pořádku.

Potud s uvedenými výtkami souhlasíme.

Ale zde běží o něco více: o to, je-li *zásadně důchod bez práce proti spravedlnosti*, proti *mravnímu* řádu; jedná-li tedy nemravně a nespravedlivě, kdo jakýkoli důchod bezpracný — úrok, nájemné, dividenda, čistý výnos z pozemkového statku, z obchodu, vůbec hospodářského podniku — *jakožto majitel* přijímá. A omezují ještě dále: každý takovému majiteli přiznává, že když propůjčuje svou věc jinému, že nesmí se po tomto majiteli žádati, aby sám utrpěl *škodu*, že tedy mu musí býti hrazeny práce, kterou na oné věci sám vykonal, jakož i náklady, které s věcí, jejím udržováním, zlepšováním atd. má.

Zní tedy otázka: *Když vlastník za to, že svou půdu, podnik, peníze atd. přenechá druhému, aby si ten svou práci na nich vydělával, nechá zaplatiti nějaký obnos nad obnos, který mu uhrazuje jeho případnou vlastní práci a jeho případné vlastní výdaje s věcí, jedná zásadně nemravně?*

Důchod bez práce (v právě vymezeném smyslu) *není věc sama v sobě zásadně špatná.*

Důkazů dlouhých není třeba. Správnost vyplývá ze zásad, které jsme výše uznali za správné.

Vyplývá z věty, že *práce není jediným zdrojem hodnoty*. Viděli jsme, že i příroda je tvůrcem hodnoty statků. Nemůže práce žádati ke svému oprávněnému podílu i onu část výtěžku, jež dílem jejím není.

Důchod bez práce je důsledkem *soukromého vlastnictví*. Když je nějaký strom mým majetkem, náleží i ovoce tohoto stromu mně. Když je půda mým majetkem, pak i ta část výtěžku, která jest dílem nikoliv cizí práce, nýbrž půdy, náleží mně. Když jsem umožnil nějaký podnik tím, že jsem do něho vložil určitou část kapitálu, pak nějaká část výtěžku tohoto podniku patří mně.

Proto také sv. Tomáš Aqu. v tom článku, v němž mluví o tom, že pracovati je *povinností* člověka a uvádí pro tuto pravdu známé tři důvody (aby si člověk opatřil živobytí; aby se vyhnul zahálce; aby si zjednal prostředky k udílení almužny a konání jiných skutků lásky k bližnímu), výslovně omezuje povinnost pracovati z prvního důvodu na situaci, že člověk nemá *jiných zdrojů*, odkud si opatří živobytí: „*Pokud lidská práce má za účel zjednatí prostředky živobytí, je přikázána v té míře, jak je nutna pro tento účel... Proto kdo nemá jiného zdroje, odkud by si prostředky k živobytí opatřil, je povinen rukama pracovati, ať patří ke kterémukoli stavu.*“⁶⁾ Podle mého mínění zde sv. Tomáš uznává vedle práce ještě i jiné zdroje oprávněného příjmu. Rovněž když uvádí, že za určitých okolností může se tomu, jehož práce k vlastnímu živobytí nedostačuje, přispěti „*buď jinými z téže společnosti, kteří mohou pracovati více, než sami pro sebe potřebují, nebo také těmi, kdo mají bohatství, podle zákona lásky a přirozeného přátelství, podle něhož člověk přispívá jinému, když je v nedostatku.*“⁷⁾ Ještě určitěji mluví sv. Tomáš v Quodlibetum septimum: „*Kdo má prostředky, z nichž může býti ve shodě s mravním řádem živ (qui habet, unde licite vivere possit), není povinen rukama pracovati; kdo však nemá, odkud by byl jinak živ nebo leda že by nějakým nedovoleným způsobem si živobytí opatřil, byl by povinen rukama pracovati.*“ A hned v následujícím odstavci vykládá sv. Tomáš, co myslí výrazem „*pracovati rukama*“; zkrátka výraz „*pracovati rukama*“ zahrnuje v sobě jakékoli zaměstnání, jež člověk vykonává, aby si tak dovořeným způsobem opatřil živobytí.“⁸⁾

Dovolenost důchodu bez práce vyplývá dále z dovořenosti instituce *dědictví*; když směl dědic převzít po někom majetek, a z majetku samy sebou vyplývají jisté užítky, pak ten, kdo je vlastníkem majetku, je vlastníkem také těchto výhod.

Velikým štěstím je možnost důchodu bez práce zvláště pro lidi sociálně slabé: pro *vdovy*, které jsou vzhledem na

⁶⁾ Sv. Tomáš Aqu., II. II. qu. 187 a 3.

⁷⁾ Sv. Tomáš Aqu., Summa contra gentiles, 1. III. c. 135.

⁸⁾ Sv. Tomáš Aqu., Quaestiones quodlibetales, qu. VI, a. 17 c.

svou rodinu neschopny výdělečné práce, pro *sirotky*, pro takové lidi, kteří pro *tělesný* nebo *duševní neduh* nejsou schopni se sami uživit. Když předčasně zemřelý živitel dovedl se postarati o jejich budoucnost tím, že jim mohl odkázati majetek, který jim usnadní tvrdý jejich život, je to možnost, která aspoň v tomto bodě sociální obtíž zmírní. Totéž platí o dobročinných *nadacích*, z nichž jsou udržovány ústavy lidumilné nebo kulturní.

Pro katolíka je ještě jeden důvod na utvrzení v jistotě. Bývá někdy prohlašováno, že ve středověku církev trvala na zásadě, že jen statky získané vlastní prací jsou mravně dovoleny. Tak na př. Orel.⁹⁾ Avšak dějiny mluví jasnou řečí, že i ve středověké církvi i kláštery měly na př. své statky, jichž čistý výnos byl odváděn majitelům.¹⁰⁾ Bylo by toto zařízení možno, kdyby důchod bez práce byl sám sebou nemravný?

Odstraniti důchod bez práce z těchto důvodů je nemožno; a o energiích vybižených na tento účel možno říci: *Naturam expellas furca, tamen usque recurret*, přirozenost vyžen třeba vidlicemi, tož přece se zase vrátí. Daleko lépe je neplýtvati energiemi a hned všechny síly vrhnouti na cíl zúžený: na *nespravedlivé a nesprávné* důchody.

4. Úrok.

Literatura:

Příslušné partie ve všeobecných spisech na počátku uvedených, dále v příručkách mravovědy a v komentářích ke Codex Juris Canonici canon 1543. — Dále Enc. Benedicti XIV. Vix pervenit, Codicis Juris Canonici Fontes cura P. card. Gasparri, Romae 1926, I, 939—943. — A. Vřešťál, Lichva a úrok ve světle mravouky křesťanské. V Praze 1899. — J. Hejčl, Das kanonische Zinsverbot im Lichte der ethnologischen Jurisprudenz sowie des altorientalischen Zinswesens, Freiburg i. B. — F. Schaub, Der Kampf gegen den Zinswucher, ungerechten Preis und unlauteren Handel im Mittelalter, Freiburg 1905. — O. Schilling, Reichtum und Eigentum in der altkirchlichen Litteratur, Freiburg 1908. — I. Seipel, Die Wirtschaftsethischen Lehren der Kirchenväter Wien, 1907, 162—189. — J. Biederlack, Der Darlehenszins, Wien 1898. — F. Zehentbauer, Das Zinsproblem, Wien 1920. — Van Roey, De iusto auctuario ex contractu crediti, Lovanii 1903. — Karl von Vogelsang, zeitwichtige Gedanken aus seinen Schriften, v. A. Lesowsky, Wien 1927, oddíl Gewinnwirtschaft, Zins und Wucher. — O. v. Nell-Breuning, Vom „arbeitslosen Einkommen“. Zins oder Zinsverbot? Zeitfragen N. 45. Düsseldorf, b. r. — Orel A., Oeconomia perennis. II. Bd. Das Kanonische Zinsverbot. Mainz 1930. — Burri E.,

⁹⁾ Orel, Oeconomia perennis, 225, 227.

¹⁰⁾ Sr. O. Nell-Breuning, Kirche und Eigentum, Gladbach-Rheydt, 1929, 28.

Christentum und Zins. ²Bern 1926. — Ze článků zvláště: A. Vermeersch, Der Kanon 1543 bei den Kanonisten und christlichen Sozialreformern, Linzer theol. Quartalschrift, 1928, 762—779. — Schindler F. M., Das Kapitalzinsproblem v „Kultur“, Wien 1903, 594 ff. — Lehmkuhl A., Zins und Wucher vor dem Richterstuhle der Kirche und der Vernunft, ve Stimmen aus Maria-Laach, 1879, 16, 252 ff. — Týž, Deutung und Missdeutung der Kirchlichen Vorschriften über Zins und Wucher, tamže 1885, 18, 1 ff.

1. Ti, kdo zásadně popírají mravní dovolenost důchodu bez práce, musejí v důsledku svých zásad prohlašovat za nedovolený a nemravný i úrok. Tak tomu jest u socialismu: když práce je jediným zdrojem hodnoty, jak by se mohlo najít nějaké mravní ospravedlnění pro jednání, když člověk jen z kapitálu, bez práce, úroky pobírá? Ale také mezi katolíky někteří až vášnivě nepřestávají zdůrazňovat, že úrok je nemravností. Dovolávají se církevní praxe ve starokřesťanských dobách i ve středověku, dovolávají se církevních učitelů, oficiálních rozhodnutí církve v různých stáletích a ukazují, že není možno, aby se zamítavé stanovisko k úroku změnilo. Přicházejí s druhé strany svobodomyšlní národohospodáři a vyčítají, že tím, že církev nedovolovala úroku, ukázala, že nerozumí hospodářským potřebám a na dlouhá století že takto brzdila hospodářský pokrok. Přichází protestantský theolog se svým učeným dílem a hodí po církvi obviněním, že svým stanoviskem k otázce úroku a zvláště stanoviskem zaujatým v novém církevním zákoníku ukázala své nedůstojné kompromisnictví.¹⁾

Nebudu zde dopodrobna rozvádět těchto námitek, ani nebude s hlediska historického detailně projednávat této velmi složité otázky, o níž již nesmírně bylo psáno. Můj názor je, že až zbytečně mnoho; že se myslelo, že každý, kdo chce zde mít správné stanovisko, musí sám projít tímto celým labyrintem materiálu a věci tisíckrát prozkoušené a zjištěné že musí vyšetřovat ještě znova; že by bylo bývalo mnohem větším skutkem lásky k bližnímu, kdyby byl osvědčené a naprosto spolehlivé výsledky badání důkladných autorů vzal za východisko své práce a teď *konstruktivně a pozitivně* dále budoval. Tak jako v národním hospodářství jednu dobu se myslelo, že hlavním úkolem je do nekonečna rozklouvat problém ceny a rafinovanost a umělkovanost a nekonečná vleklost v projednávání problému ceny znechutila posluchačům národohospodářskou vědu a ubíjela ostatní důležité partie národohospodářské vědy a konečně národohospodářskou vědu samu, tak zrovna když každý má znova sám se prosekati všemi etapami, jimiž prošla otázka úroku, může na tomto úseku tak spotřebovat zájem pro otázky sociálněhospodářské, že k jiným živoucím problémům se ani nedostane. Proto pokládám za nejlepší, když vzhledem k jednotlivostem a historickému vývoji otázky úroku odkáží k rozsáhlé, starší

¹⁾ Wunsch, Evangelische Wirtschaftsethik, 1927, 310.

sice — již před 30 roky psané — ale velmi důkladné a dosud nezastaralé studii profesora pražské univ. dr. Vřešťála²⁾ a upozorním pouze na jádro problému, dále na nejdůležitější okolnosti, které po uveřejnění knihy při řešení problému se vyskytly. Z námitek uvedu jen ty, které v *naši době* zvláště padají na váhu.

Nazírání v kruzích socialismu dosud je charakterisováno stanoviskem jednoho z vedoucích teoretiků socialismu, Karla Kautskyho: „Peníze jsou dnes prostředkem k tomu, aby se kapitalistický podnik zařídil a kupovaly a vykořisťovaly pracovní síly. Když si dnes podnikatel půjčí peníze, aby založil nový podnik nebo rozšířil podnik již existující, to neznamena — arci za předpokladu, že podnik se daří — že svůj dosavadní příjem snižuje o obnos zúrokování tohoto vypůjčeného obnosu. Vypůjčené peníze mu spíše slouží k tomu, aby pracovní síly vykořisťoval, tedy svůj příjem zvětšoval, a to o více než o obnos povinných úroků. Lichva ztrácí svůj původní ráz. Její úloha jakožto prostředku vykořisťování nouze a lehkomyšlnosti bližního stále více ustupuje do pozadí u přirovnání k úloze „zúrodňovati“ kapitalistickou výrobu, to jest umožňovati, aby se vyvíjela ještě prudčeji, než by bylo možno pouhým hromaděním kapitálu v pokladnicích průmyslových kapitalistů. Ošklivost před lichvářem mizí; tento stává se člověkem bez poskvrny a dostává nové, příjemně znějící jméno: *poskytovatel úvěru.*“³⁾

Z katolických kruhů velmi ostře proti dovolenosti úroku pracuje skupina sociálních pracovníků, stojících za spisovatelem Ant. Orlem. Hned I. díl Orlova spisu se na mnohých místech vyslovuje docela zřetelně. Na př.: „Příjem bez práce, pozemková renta, úrok z jistiny, monopolové zisky atd. . . . nejsou církvi ničím jiným než protiprávním prisvojením plodů cizí práce bez rovnocenné záplaty, tedy *loupeží na práci*, zneužitím Bohem chtěného plnění povinnosti k mamonistickým účelům, třebaže pod právní formou zákonně dovolených obchodů a smluv.“⁴⁾ Druhý díl celý je věnován otázce mravní neudržitelnosti úroku. Kanon 1543 církevního zákoníku je jím přímo obviňován, že stojí na předpokladu, že samo o sobě není nedovoleno bráti úrok, ačkoli ve smyslu *Oeconomia perennis* „není o tom možno nejmenší pochybnosti, že . . . ryzí úrok ze zápůjčky právem přirozeným a božským řádem stvoření (von Gottes Schöpfungsordnung) jest zatracen jakožto lichva.“⁵⁾

Katolík dr. *Lugmayer*⁶⁾ taktó mluví o ustanovení církevního zákoníka, že bráti zákonné úroky je dovoleno: „Smíme“ to na základě dnešního řádu právního, to jest tím nyní se nedopouštíme trestného činu. Proč (totiž proč to nyní není trestným činem), není vůbec prokázáno, ani to nelze prokázati, nanejvýše v tom smyslu, že náš právní řád z velké části vůbec není přirozený.“ (36) K rozhodnutí nejvyšších církevních úřadů z r. 1830, jímž se tazateli nařizovalo, že *dokud nebude učiněno všeobecné rozhodnutí*, nemají zpovědníci odpírati rozhřešení katolíkům, kteří se zpovídají, že berou úrok z půjčených peněz, píše *Lugmayer*: „Rozhodnutí konečné“ bylo arci již před oním rozhodnutím zpovědní vrchnosti učiněno, totiž

²⁾ A. Vřešťál, *Lichva a úrok ve světle mravouky katolické*. V Praze 1899.

³⁾ K. Kautsky, *Das Erfurter Programm*. 17. Aufl., Stuttgart, 1922, 57.

⁴⁾ A. Orel, *Oeconomia perennis*, I (1930), 330, 331.

⁵⁾ Orel, *Oeconomia perennis*, II, 227.

⁶⁾ K. *Lugmayer*, *Grundrisse zur neuen Gesellschaft*, Wien 1927, na uv. str.

velmi podrobné odsouzení bezpracného zisku zápůjčky Benediktem XIV. 1. listopadu 1745.“ (Str. 36.) Dnešní normu církevního zákoníka pokládá jen za jakési nežádoucí provisorium — mám napsati: za oportunismus?: „Na podrobný, časový, nový církevní zákaz musíme přirozeně teprve čekat, až bude proň půda zase trochu připravena. Dnes... by takový nový, nepřipravený zákaz byl spíše kamenem úrazu.“ (37) O spisovateli, který věří v tak zvanou virtuální plodnost peněz, cynicky praví: „Člověk by to měl pokládati za nemožné, že ještě i ve dvacátém století budou stále ještě lidé, kteří věří, že peníze dostávají mladé jako kráva.“ (37) Jemu stále platí *pouze* rozhodnutí z r. 1745: „Toto je poslední veliké rozhodnutí papežské. Na tomto rozhodnutí nemění nic rozhodnutí nejvyšší zpovědní vrchnosti z r. 1830, ani nemění nic kánon 1543 církevního zákoníka, které se přece v poznámce přímo dovolává tohoto rozhodnutí a předchozích rozhodnutí stejného smyslu.“ (73)

Podobně spisovatel dr. J. Eberle píše, že otázka úroku „je problémem, jehož řešení daleko není vyčerpáno pouhým všeobecným vyjádřením jistých knižních učenců, kteří nemají styků s dnešním národním hospodářstvím, že bráti úrok je dovoleno.“⁷⁾ Velmi blízký těmto názorům jest i opat cisterciácký dr. Wiesinger.⁸⁾

Moderní protestantský etik Jiří Wunsch vyslovuje se o normě pro otázku úroků, stanovené § 1543 církevního zákoníka, takto: „Chce asi říci: v prvé části, že se nesmí bráti úrok, nejen při přátelské a lidské výpomoci, nýbrž ani při styku obchodním spočívajícím na smlouvě. Ve druhé však části stojí, že „o sobě“ není nedovoleno přece úrok bráti... Sestavení tohoto kánonu je mistrovským dílem právnickým; praví všechno a nic; trvá na prastarém zákazu úroku a současně dovoluje bráti každý libovolně vysoký úrok, jen když má pro to člověk důvod. S nejkldnějším svědomím na světě smí katolík, opíraje se o druhou polovinu, uplatňovati se v moderním bursovním obchodu, a kdyby někdy došlo ke komunistickému státu, pak smí s nadšením, opíraje se o prvou polovici kánonu, se stejně klidným svědomím zastávati se peněžního hospodářského řádu bez úroků, dokonce s poukazem, že církev již dávno totéž chtěla. To je typický způsob katolické sociální etiky: ... moudré, chytré, při formulování obratné paktování a tím relativní regulování sociálních oborů, nikoli však odhodlaná, vyhraněná, kritická radikálnost, vycházející z věčné normy absolutního přirozeného práva.“⁹⁾

2. Abychom správně mohli zhodnotiti otázku úroku, musíme stále míti na zřeteli, že zde běží o okolnost, která doprovází *zápůjčku*, tedy onen druh smlouvy, jež náš občanský zákoník — úplně ve shodě se zákoníkem církevním — vymezuje v § 983 slovy: „Odevzdají-li se někomu věci *spotřebitelné* s podmínkou, že sice může jimi podle libosti nakládati, ale že má po určitém čase vrátiti *stejně téhož druhu a ja-*

⁷⁾ J. Eberle, Die Frage von Geldkapital und Zins im Lichte neuer Veröffentlichungen, *Schönere Zukunft*, 12. ledna 1930, 340.

⁸⁾ A. Wiesinger, Zinsverbot und kirchliches Gesetzbuch, *Schönere Zukunft* 22. ledna 1928, 359—362, Tradition und Leben gegen die kapitalistische Zinswirtschaft, tamže 1. dubna 1928, 589—591.

⁹⁾ G. Wunsch, *Evangelische Wirtschaftsethik*, Tübingen 1927, 311.

kosti, vzniká smlouva o zápůjčce.“ Od zápůjčky jest rozlišovati *půjčku*, již náš občanský zákon vymezuje v § 971: „Odevzdá-li se někomu věc *nezuzivatelná* jen k bezplatnému užívání na určitý čas, vzniká smlouva o půjčce.“ Jest ji dále rozlišovati od smlouvy *nájemní* (pachtovní), definované v § 1090: „Smlouva, kterou někdo obdrží užívání *nespotřebitelné* věci na určitý čas a za určitou cenu.“

Půjčím-li tedy jinému bochník chleba, litr mléka — tedy věc, jež tím, že se jí použije, se spotřebuje, — je to zápůjčka. Přirozeně nemůže mi vrátiti již věc samu, nýbrž jinou věc téhož druhu, téže jakosti, téhož množství. Půjčím-li mu však *zdarma* koně na den, dám-li mu *zdarma* k používání jednu světnici svého bytu, pak jsem mu *zdarma* přenechal k používání věci, které se tím, že jich po ony dny používal, nespotřebovaly: půjčka. Až uplyne lhůta, na kterou jsem mu věci půjčil, vrátí mi právě onoho koně, právě touž světnici, kterou jsem mu přenechal k užívání. Když bych mu byl onoho koně nebo světnici přenechal nikoli *zdarma*, nýbrž za nějaký poplatek, pak to nebyla již půjčka, nýbrž smlouva nájemní.

Je nutno míti na zřeteli tento rozdíl; neboť kdežto při smlouvách nájemních bylo, jest a bude vždy zakázáno bráti za přenechání věci zisky *nepřiměřené*, u zápůjčky v přesném slova smyslu bylo, jest a bude zakázáno právem církevním bráti úrok vůbec, nepřistoupí-li ovšem zvenčí některý z čtyř právních důvodů, o nichž později bude řeč. I památná definice lichvy, daná Benediktem XIV. v encyklice „*Vix pervenit*“, i kánon 1543 církevního zákoníku výslovně omezují *zásadní* zákaz úroku na zápůjčky, tedy na přenechání věci *spotřebitelných*, takových, které tím, že se jich použije, se současně spotřebují.

S andělskou svou jasností vysvětluje sv. Tomáš tento rozdíl. Uvádím celé místo: „Některé věci jsou takové, že když se jich použije, tím samým se spotřebují; jako víno spotřebujeme, když ho používáme k pití, a spotřebujeme pšeničci, používajíce jí za pokrm. Proto u takových věcí se nesmí zvlášť hodnotiti používání věci a věc sama; nýbrž komu se přenechává používání, již tím samým se mu přenechává i věc; a proto v těchto věcech zápůjčkou se přepouští vlastnictví. Kdyby tedy někdo chtěl zvlášť prodati víno a zvlášť chtěl prodati použití vína, prodával by touž věc dvakrát, nebo prodával by to, co není; zřejmě by tedy hřešil nespravedlností. A podobně se dopouští nespravedlnosti, kdo zapůjčuje víno na pšeničci a chce za to dvojí záplatu — předně vrácení stejné věci, dále záplatu za použití; což jest lichva. — Jsou však i věci takové, u nichž používání není zároveň spotřebováním věci; jako když používám domu, tak v něm

bydlím, ale není to zničením domu. Proto při takových věcech mohou se oba účely odděleně od sebe postoupiti, jako když někdo přepustí jinému vlastnictví, vyhradiv si, že bude domu na nějakou dobu používat, nebo naopak, když někdo přepustí někomu používání domu, vyhradiv si vlastnictví. Proto smí docela dobře člověk přijmouti záplatu za přenechání používání domu... jak je tomu při pronájmu.¹⁰⁾

To je tedy lichva v pravém, užším smyslu: brátí úrok za zapůjčení věcí spotřebitelných.

Ve smyslu širším se lichvou myslí také nepřiměřeně vysoká záplata za půjčení věcí, jež se současně s používáním nespotřebují.

3. Jsou však okolnosti, které sice se zápůjčkou *podstatně* nejsou spojeny, mohou však k ní přistoupiti, a kde některá z těchto okolností se vyskytne, tam *pro ni* jest dovoleno žádati mimo vrácení vypůjčené jistiny také přiměřený příplatek. Již od dávných dob se uznávaly jako takové právní důvody: *risiko jistiny*: když se jistina vypůjčila na účel, při kterém bylo značné nebezpečí, že majitel může o svůj obnos přijíti, nebránilo se mu požadovati vedle vrácení jistiny také jakousi pojišťovací prémii; *smluvená pokuta z prodlení*: smělo se ujednat, že nevrátí-li dlužník obnosu v určité lhůtě, musí zaplatiti jistou konvencionální pokutu; *vzešlá ztráta a ušlý zisk*: člověk na př. půjčil obilí sám, a věděl, že pak musí obilí sám draže koupiti, a musil skutečně draže je koupiti, protože tu tato jeho ztráta byla jedině způsobena tím, že své obilí zapůjčil, smí si utrpěnou škodu nechat nahraditi. — Ale nepředpokládalo se, že tyto zevnější okolnosti jsou spojeny s každou půjčkou; nýbrž jejich existence musila býti v každém případě zvláště prokázána; a nestačilo na př. jen povšechné risiko, s jakým *obyčejně* bývá půjčka spojena, nýbrž musilo to býti risiko nebezpečnější.

K těmto třem právním důvodům, pro něž se směl při vrácení zápůjčky vedle jistiny brátí i jakýsi příplatek, přistoupil u novějších moralistů ještě důvod čtvrtý, *zákonitě dovolený úrok*: ve kterých zemích byl státem úrok dovolen, tam že nemají býti pokládáni za lichváře katolíci, kteří takový úrok berou.¹¹⁾

¹⁰⁾ Sv. Tomáš Aqu., II. II. qu. 78 a. 1.

¹¹⁾ Pro podrobnější porozumění sporných bodů, v tomto právním titulu viz Vřešťál, Lichva a úrok, 35 n, Prümmer, Manuale theologiae mo-

Ale znovu zdůrazňuji: úrok jakožto záplata za zápůjčku byl zapovězen; tyto čtyři okolnosti, uznávané za opravňující k požadování příplatku nad jistinu, neplynuly z podstaty smlouvy o zápůjčce, nýbrž měly svůj kořen v zevnějších poměrech, k podstatě smlouvy nenáležících.

4. S velikým důrazem zapovídá Bůh lichvu, potírali ji učitelé církevní, zapovídá ji i církev.

Ve Starém zákoně praví Bůh: „Zchudne-li bratr tvůj, že se mu třásti bude ruka, ujmí se ho... Neber od něho úroků, nic více, než jsi půjčil; boj se Boha svého, ať může býti živ bratr tvůj u tebe. Peněz svých nebudeš mu půjčovati na úroky a z půjčeného obilí nebudeš žádati poplatku“ (Levit., 25, 35—38.) „Bude-li na lichvu půjčovat a více brát nežli půjčil, zda bude živ? Nebude živ! Za to, že všechny tyto ohavnosti páchal, smrtí zemře! Krev jeho na něm lpí!“ (Ezech. 18, 13). V Novém zákoně velí Kristus Pán: „Od toho, kdo si chce vypůjčiti od tebe, neodvracej se!“ (Mat. 5, 42.) „Půjčujte, nic z toho neočekávající“ (Luk. 6, 35).

Není možno bez vzrušení čísti výroky církevních učitelů, když se svatou mravní opravdovostí bojují proti neřesti lichvy.¹²⁾ Se stejnou svatou opravdovostí vystupují papežové přísnými tresty proti lichvářům: Alexander III. na III. církevním sněmu lateránském, Inocenc III. na IV. sněmu lateránském, Řehoř X. na II. sněmu lyonském, Kliment V. na církevním sněmu ve Vienně. Na př. hned znění na III. církevním sněmu lateránském: „Doněvadž téměř všude se rozmohl zločin lichvy, takže mnozí, opustivše jiná zaměstnání, takřka dovoleně se zabývají lichvařením a nedbají, jak je odsuzuje Starý i Nový zákon, proto ustanovujeme, že zřejmí lichváři nesmějí býti připuštěni k účastenství oltáře, ani míti křesťanský pohřeb, kdyby v tomto hříchu zemřeli a že jejich odkazů nikdo nesmí přijmouti. Kdo však by přijal nebo je křesťansky pochoval, ať je donucen vrátiti, co přijal, a ať je suspendován a nesmí vykonávati svého úřadu, dokud by neučinil pokání podle rozhodnutí svého biskupa.“¹³⁾

Za toto stanovisko církve k úroku se nestydíme, naopak víme, že slouží ke cti církve, ba že je její chloubou. Neboť pro *produktivní* zápůjčky bylo v těch dobách málo příležitosti. Přejít z vrstvy do vrstvy byl ztížen, často přímo znemožněn, majetkové poměry ustáleny, nebylo lehké dostat ke koupi nějaké reality, takže i když někdo peníze měl, nebyly mu mnoho platny, protože nebylo pro ně u největší části příležitosti k použití. Peníze nebyly tím kvasem, kterým jsou dnes; ve středověku byly pokládány za věc neplodnou, všeobecně platila zásada: nummus non parit num-

ralis, 41928, II, 244, Marc-Gestermann-Raus, Institutiones morales Alphonsianae, 18, 1927, I, 706—708 a j.

¹²⁾ Sestavena řada takových výroků v Seipel, Die wirtschaftlichen Lehren der Kirchenväter, Wien 1907, oddíl Das Zinsgeschäft, 162—189.

¹³⁾ Znění v Lehmkuhl, Theologia moralis, ed. X., Friburgi 1902 I, 690; tamže 690—692 znění ostatních dekretů církevních sněmů.

mum, peníz neplodí peníz. Proto platily peníze za věci „spotřebitelné“, takové, které pro majitele jsou spotřebovány hned prvním použitím.

S tím souvisela druhá věc. Protože peněz pro velikou část obyvatelstva nebylo možno použítí produktivně, tož když si někdo půjčoval, tak to byl obyčejně člověk, který upadl do nouze. Chrániti lidi před úrokem znamenalo za tehdejších poměrů chrániti lidi nešťastné, bráti úrok znamenalo tehdy odírati ještě dále ty, které potkalo neštěstí. Touto okolností si vysvětlíme ono mravní rozhořčení, s jakým stojí doby starokřesťanské a křesťanský středověk proti úroku ze zápůjčky spotřebitelných věcí. Když je bližní v nouzi, pak mu má křesťan pomáhati, ne zneužívatí ještě jeho bídy k vlastnímu obohacení. A že církev stojí takto v dějinách jako ochránkyně sociálně slabých, to je její slávou.

5. Hospodářský vývoj přinesl změnu situace. Dnes peníze nejsou již čistě sterilním, při použití současně spotřebovaným statkem. Ano, pokud se týká hmoty, z níž peníz je zhotoven, zde platí dosud: nummus non parit nummum. Ale kdo má peníze, ten jakoby měl také všechny statky, které je možno za peníze si opatřiti; tedy i statky „nespotřebitelné“, produktivní. Peníze se staly vlivem hospodářských poměrů čímśi, co je rovnocenné produktivním statkům; jsou *jaksi* plodnými: učeně řečeno, plodnost sui generis, plodnost virtuální. Dále i spotřební statky jiné, potraviny, nápoje, ztratily svůj ryze spotřební ráz; neboť kdo má obilí, máslo, víno, může je, kdykoli chce, směniti za peníze, a za tyto peníze si může pak opatřiti statky nespotebitelné.

Tím byly úplně změněny podmínky, za nichž původně stanovena zásada nedovolenosti úroku za zápůjčky spotřebních statků. Zásada ta zůstává v plné platnosti: kde běží o zápůjčku ryze spotřebních statků, tam bylo, jest a zůstane zapovězeno bráti úrok, neboť tak žádá zdravý rozum, tak ukládá zákon přirozený, Boží, církevní. Ale mnohé smlouvy, které dříve patřily pod smlouvu o zápůjčce, již tam dnes čistě nepatří, protože neběží o směnu statků ryze spotřebních. Neplatí o věci, která se změnila, všechno to, co o ní platilo původně.

Možno vysvětliti toto změněné stanovisko k úroku i jinak. Stát má právo ve mnohých otázkách majetkových upravovatí poměry svým rozhodnutím. Má právo stanoviti, za jakých podmínek platí závěť, přenášející právo vlastní-

cké na osoby jiné, za jakých podmínek je neplatná, jak nakládati se jměním člověka, který zemřel bez poslední vůle, kdy nabývá člověk práva vydržením, kdy je ztrácí promlčením, jak se má rozdělití vlastnictví nalezeného pokladu, za jakých podmínek je kupní smlouva platná, za jakých nikoli atd. Takové právo státu jest pro obecné blaho nutností. Velmi důležitá pro veřejné blaho otázka úroku. Je známo, jaký to má dalekosáhlý význam pro hospodářské podnikání, stoupá-li ve státě úroková míra či klesá-li, je-li ustálená či podléhá-li prudkému vlnění. Stát tedy smí upravovati otázku tolik zasahující do veřejného blaha. A když ji upraví, smí katolík se touto úpravou řídití, v předpokladu ovšem, že úrok není příliš vysoký.¹⁴⁾ Tak zákonná úprava úroku státem jest zevnějším právním důvodem, proč bráti úrok je dovoleno. Ano i vyšší úrok je dovoleno bráti, vyskytnou-li se zevnější přiměřené právní tituly jiné: větší risiko, vzešlá ztráta, ušlý zisk.

Ještě poznámka, která dovede vnéstí do věci další světlo. Odedávna byl uznáván jako zevnější právní důvod žádati při zápůjčce příplatek k vrácené jistíně, vzešlá ztráta a ušlý zisk. Ale nyní je vždy příležitost umístiti peníze v podniku a míti za toto propůjčení přiměřenou záplatu. Když tedy svých peněz neuložím do podniku, nýbrž půjčím jich bližnímu, uchází mi tím zisk, jehož jsem mohl jiným použitím peněz dosíci. Je tedy dnes možno při půjčování peněz obecně presumovati právní důvod ušlého zisku.

A tak je za nynějších poměrů hospodářských jakoby veškeré ovzduší prosyceno oněmi zevnějšími právními důvody; možno říci, že nevyskytují se jen výjimečně u jednotlivých případů zápůjčky, nýbrž že jejich existence je všeobecná, sociální.

6. Je to tedy plným právem, když nový církevní zákoník jednak důsledně trvá na zásadním stanovisku přirozeného, Božího a církevního práva o nedovolenosti úroku z ryzí zápůjčky, když však přiznává, že za nynějších poměrů není nedovoleno bráti zákonný úrok. V doslovném znění: „Dá-li se někomu věc zástupná s tím určením, aby patřila jemu a aby se později vrátila věc téhož druhu a v témž množství, nesmí se bráti vzhledem na smlouvu samu žádný příplatek; ale při

¹⁴⁾ Tak F. A. Blaf, O. P., *Commentarius Textus Codicis Juris Canonici*, Romae 1923, 1. III, 572.

přepuštění věci zástupné není samo o sobě nedovoleno vymítni si zákonem připuštěný úrok, leda že by bylo známo, že je nespravedlivě vysoký, aneb také úrok vyšší, mluví-li pro to spravedlivý a přiměřený důvod.“¹⁵⁾

Norma církevního zákoníka velmi přispěla k tomu, že řada nejasností a pochybností odpadla. A dnes u všech moralistů pokládá se za věc jasnou, že brátí úrok je dovoleno.¹⁶⁾

7. Pravíme, že z instituce úroku vyplývá pro lidstvo jen požehnání? Nikterak. Zařízení úroku může býti osudně zneužito. A zneužívá se ho k *přílišným* ziskům bez práce a ke všemu tomu, k čemu důchody bez práce svádějí: k přeceňování činitele „kapitál“, k přílišné moci, panovačnosti, vykořisťování, lenošení na straně jedné, k podceňování činitele „práce“, k nespravedlivě nerovné dělbě výtěžku práce, k ochuzování dělnictva a všem z toho plynoucím zjevům na straně druhé. Je štěstím pro lidstvo, že lichva, vykořisťování všeho druhu, patří mezi hříchy vylučující z království nebeského.

Ale na druhé straně nelze popírat, že instituce úroku má své velmi důležité stránky. Úrok to je, který napomáhá k tomu, že lidé dávají své úspory, drobné i veliké, k dispozici ku provedení velikých hospodářských podniků v lidstvu. Úrok to je, který podnikateli přivádí potřebné finanční prostředky, aby mohla býti provedena díla velkorysá, na

¹⁵⁾ Dvě malé vysvětlivky k textu kánonu: „Věci zástupné jsou ony věci movité, které majíce veskrze v hromadě jakost stejnou, cení a čítají se popředně podle svého množství (vahou, měrou, počtem), takže každá část rovnocenně zastoupena býti může kteroukoliv jinou, stejně velikou částí“ (Vřešťál, Lichva a úrok, 52); t. j. půjčím-li někomu litr obilí, nedostanu zpět *totéž* zrní, nýbrž původní zrní bude *zastoupeno* zrním jiným, téže jakosti a téhož množství; půjčím-li však koně, musí mi býti vrácen *týž* kůň, nesmí být zastoupen koněm jiným. — Dále *samo o sobě* není nedovoleno brátí zákonný úrok: někdy totiž bych zákonného úroku brátí nesměl, když na př. by byl bližní v bídě, bylo by pro mne za určitých předpokladů povinností, abych mu pomohl zápůjčkou bezúročně.

¹⁶⁾ Uvádím několik svědectví. M. Prümmer, *Manuale theologiae moralis*, Friburgi, ⁴1928, II, 245. H. Noldin, *De praeceptis Dei et Ecclesiae*, Oeniponte, ¹³1921, 590 — 604, J. Aertnys-Damen, *Theologia moralis*, Taurinorum Augustae, ¹¹1928, I, 563, Cl. Marc-Gestermann-Raus, *Institutiones morales Alphonsianae*, Lugduni ¹⁸1927, I, 708, O. Schilling, *Katholische Sozialethik*, München 1929, 106, 107, J. Mausbach, *Katholische Moraltheologie*, Münster 1920, III. Bd., 145 — 148, Th. Slater, *A Manual of Moral Theology*, New York, ⁵1925, I, 324, J. A. Ryan, *Distributive Justice*, 204 až 209, A. Blat, *Commentarius Textus Codicis Iuris Canonici*, Romae 1923, III, 572 — 573, A. Vermeersch, *Theologia moralis*, Romae 1924, II, 391.

něž finanční síla jednotlivců by nikdy nebyla stačila, a která znamenají pokrok v hospodářské práci národa, opatření nové příležitosti k výdělku, otevření cesty k přírodním energiím, jež dosud nepoužity ležely ladem.

Úrok se stal jedním z nejdůležitějších hospodářských vzpružin. Ale jako je třeba, aby zužitkovány byly kladné hodnoty v něm ukryté, právě tak je nutno, aby se nepouštěly s očí i démonické síly v něm utajené!

5. Pozemkové vlastnictví a pozemková renta.

Literatura:

Partie ve všeobecných spisech na počátku uvedených a zvláště národohospodářských příručkách. Především v Horáček C., Učebnice národohospodářské politiky, II. Politika zemědělská, Praha 1914, 22 nn. — Krejčí D., Učebnice zemědělské politiky, I., Brno 1928. — Cathrein, Das Privateigentum und seine Gegner, Freiburg ⁴1909. — Ryan J. A., Distributive Justice, oddíl The Morality of private ownership and rent, 1 — 133, New York 1922. — Bruculeri A., Il problema della terra, Roma ²1921. — Pazourek J., Národohospodářská theorie, socialisační pokusy a soukromohospodářská skutečnost, odd. Soukromé vlastnictví půdy, Pozemková renta. Str. 28 — 46. V Praze 1928. — Koch H., Grundrente, ve Staatslexicon, Freiburg II. ⁴1927, 946 — 953. — Bruder-Christoph, Grundbesitz, ve Staatslexicon, Freiburg ³II. 1909, 912 — 932.

Proti pozemkovému vlastnictví a pozemkové rentě zvláště: George H., přel. Gütschow C. D. F., Fortschritt und Armuth, Berlin ⁵1892. — Rovněž sem se vztahující partie ve spisech socialistických. Zvl. monografie Kautsky K., Die Sozialisierung der Landwirtschaft, Berlin 1921. — David E., Sozialismus und Landwirtschaft, ²1922. — Bauer O., Sozialdemokratische Agrarpolitik, Wien.

Pozemkové vlastnictví a pozemkový důchod představují sice jen jeden z druhů vlastnictví a důchodu, a proto co platí všeobecně o vlastnictví a čistém důchodu, platí i o majetku a důchodu pozemkovém. Ale právě tento druh vlastnictví a důchodu je tak důležitý a na druhé straně je vystaven tolika obviněním, že je nutno, aby se o něm promluvilo zvláště. A zase hned poznamenávám: Nejsou to jen dobrodruhové anebo demagogové anebo fanatikové, kteří jako protivníci pozemkového vlastnictví vystupují. Kdyby tomu bylo tak, pak by s nimi byla lehká práce. Ale mezi nimi jsou i lidé opravdoví, jimž nikdo nemůže upírat hloubkou touhu pomoci lidstvu; jsou mezi nimi i bystré hlavy, které mnoho přemýšlely a mnoho viděly a mnoho prodělaly; jsou mezi nimi i lidé, kteří měli nejlepší vůli, kteří by vše,

co mají, obětovali pro zlepšení postavení lidstva. Ale vyšli z nesprávných předpokladů; nebo přehlédli nějakou důležitou okolnost. To pak je nezadržitelně zavedlo do omylů. Jejich řešení je pak pohromou pro lidstvo. A právě proto je pak tak těžko ukázat nesprávnost jejich soustavy, poněvadž blud u nich jde pod ochranou nesporných a velikých pravd a je s těmito pravdami tak spleten, tak slit, tak asimilován, že se zdá skoro nemožno vyloučiti a potříti blud, aby člověk nezničil současně při tom i veliké kusy pravdy.

1. Co rozumíme přesně pozemkovým důchodem neboli pozemkovou rentou? Rozumíme jím všechn čistý zisk, který na př. rolníku po úhradě za daně, hnojivo, zrní, mzdu dělníkům a vůbec všech výdajů zbude? Nikoli. Musí se vyloučiti z toho ještě obnos, který připadá rolníku a jeho rodině jakožto mzda za jeho práci; jenom ten podíl, který zůstane, je důchodem z půdy. Tento důchod z půdy je tedy obsažen v příjmu rolníkově, a přesně jej určití nelze. Není stejný tento důchod: při stejné námaze se strany rolníka jiný je čistý výtěžek z půdy úrodné, jiný z půdy hubené; větší je důchod z obhospodařovaných pozemků blízkých stejné bonity než vzdálených, vzhledem na dovoz, který vše může zdražiti značně; větší je cena, již dostane majitel pozemku hned blízko nádraží, než za pozemek odlehlý. A právě tento obnos, jež majitel získává přímo z pozemku následkem jeho bonity nebo polohy, se jmenuje důchodem pozemkovým.

Podotýkám ještě, že výraz „pozemkový důchod“ je poněkud úzký pro pojem, jenž je jím vyjadřován; myslí se jím často i důchod z podzemního bohatství půdy, hlavně dolů, ale i z jiných zdrojů přírodních energií, na př. vodních.

2. Nesčíslnými hlasy bývá soukromé pozemkové vlastnictví a pozemkový důchod odmítán.

Uvedu pouze autory, jejichž názory dnes mají na veřejné mínění vliv.

Nejznámějším protivníkem pozemkového důchodu (a jehož spisy dosud ryjí hluboké brázdy) je Henry George. Jeho dvě analogie, které mu pomáhaly vydatně popularisovat odpor k pozemkovému vlastnictví: „To, že si někdo první pozemek přivlastnil, dává mu výlučné a trvalé právo k povrchu země, na níž, podle přirozeného řádu, nesčíslná pokolení po sobě nastupují...! Má ten, kdo přijde první k hostině, právo odstavití všechny židle a žádati, aby někdo z ostatních hostů nesměl sáhnouti po nachystaných pokrmech, leda když se s ním dohodne? Nabývá první člověk, jenž se vykáže vstupenkou u dveří divadla a vstoupí, svým prvenstvím práva zavřítí dveře a míti výkon divadla jen pro sebe sama...?“

A k této zřejmě nehoráznosti dospívá uznání individuálního práva k půdě, když je provedeno do důsledků.“¹⁾

Vlivným se stal dále názor Georgův, že pozemková renta je dílem nikoli vlastnickým, nýbrž společností; že stoupla tak velice cena pozemku v městě nebo na předměstí, o to nemá zásluhu majitel, to je důsledkem společenských poměrů; proto tento pozemkový důchod že patří nikoliv majiteli, nýbrž společnosti: „Uvažte, co důchod jest. Nevyplyvá sám sebou z půdy, není dílem zásluh vlastnických. Jest hodnotou, kterou vytvořila celá společnost. Tož důvod, jenž jest dílem celé společnosti, nutně patří celé společnosti.“²⁾

Z posledních dob nejznámější jsou vývody Hobsonovy: „Národohospodáři vždy byli toho názoru, že... pozemkové renty... nemají žádné prospěšné hospodářské funkce, že je možno je zdaněním odejmouti, a že tím používání (půdy) se nezhorší. A jejich zabránění pro veřejné pokladny nesmí býti pokládáno za něco, co je v rozporu se zásadou o rozdělení příjmů podle potřeb, vzhledem k majitelům, žijícím z těchto důchodů. Neboť poskytnouti lidem možnost žít tak, že neplní žádné užitečné funkce, znamená dopustiti se dvojí křivdy, předně na jejich osobě, za druhé na společnosti, již odpírají osobní své služby, které by jí byli prokázali, kdyby si byli musili na své živobytí vydělávati. Tempo však, v němž se mají tyto křivdy odstraňovati, musí jistě počítati s platnými zákony, zvyky a nadějemi. Naprosté zastavení důchodů a jiných nadbytečných platů by bylo nezaslouženou křivdou na třídách, jež by se náhle staly neschopnými přizpůsobiti se požadavkům nového společensko-hospodářského řádu. Ale i spravedlnost i hospodářství žádají, aby půda a jiné přírodní statky nezůstaly zdrojem soukromého příjmu pro budoucí majitele.“³⁾

Podobně řada jiných vlivných sociálních spisovatelů. Tak B. F. Russel: „Soukromé vlastnictví pozemkové nemá jiného právního důvodu, leda historický, mocí meče.“⁴⁾ L. Hobhouse: „Není pro to přímé hospodářské nutnosti, aby se uznalo soukromé vlastnictví přírodních statků nebo zděděného jmění.“⁵⁾ Pachtý, obvyklé v městech anglických, jsou Tawneyovi společenskou pověrrou, tak zhoubnou, že nezasluhuje, než aby vyletěla do povětří.⁶⁾ Webbovi je týž pacht nelidskou nespravedlností.⁷⁾

Je samozřejmé, že nejtěžší obvinění proti pozemkovému vlastnictví a pozemkovému důchodu přicházejí z kruhů vysloveně socialistických. Tak dr. Macek píše: „Příroda se svým ohromným bohatstvím energií vznikla bez lidské zásluhy a proto právo na ni nemůže být nikým opíráno o vlastní zásluhu. Na přístup k přírodě má člověk právo z jiného důvodu než ze zásluhy pracovní. Jeho právo je přímo odvozeno z jeho životní potřeby... Skutečnost, že člověk se neobejde bez přírody, a že tudíž musí mít jistou možnost a volnost jí užívat, je základem socialistických teorií, které se zahrnují jménem „pozemkové reformy“, nebo také někdy „agrárního socialismu“.“ — Uvádí také některé příklady křiklavého vzestupu ceny pozemků. Tak čtvrtakrový pozemek v Chicagu (t. j. asi 1000 m²), který byl r. 1830 prodán za 20 dolarů, r. 1870 za 120.000 a r. 1894 již za 1.250.000 dolarů (kolik asi stojí dnes?). — U Berlína v obci Britzu jistý

¹⁾ George H. (přel. Gütschow C. D.), Fortschritt und Armuth, 303.

²⁾ George, tamže, 323.

³⁾ J. A. Hobson, Economics and Ethics, 436, 437.

⁴⁾ B. F. Russel, Principles of Social Reconstruction, London 1916, 125.

⁵⁾ L. Hobhouse, The Elements of Social Justice, London 1922, 163.

⁶⁾ R. H. Tawney, The Acquisitive Society, 105; sr. 102.

⁷⁾ S. a. B. Webb, The Decay of Capitalist Civilisation, 20, 21.

rolník chtěl kdysi za svůj pozemek (8 jiter) 50.000 Mk; marně, protože půda byla špatná. Když však nablízku bylo zřízeno nádraží podzemní dráhy berlínské, dostal za pozemek 1,300.000 Mk (před válkou). — V Praze se uvádí jako školní příklad vzestupu ceny půdy t. zv. Saidlovo pole na Král. Vinohradech u tržnice. Tento pozemek, měřící asi 4160 čtver. sáhů, byl r. 1869 prodán za 8000 zlatých, r. 1921 dosáhl však hodnoty 8 mil. Kč.⁸⁾

V jiné knize⁹⁾ Macek mluví o monopolu, který „záleží v zatarasení cesty k přírodním energiím, zejména k půdě, jejímu povrchu i nitru a k vodním tokům“ (str. 82). „Je vskutku prvním předpokladem rovné příležitosti, aby byl dán všem rovný přístup k přírodním energiím a zaručena rovná příležitost k rozvoji schopností. Dokud tento předpoklad splněn není, marně hledáme spravedlivou cenu ať zboží, ať práce, marně vymýšlíme garancie svobody.“ (311)

Ve velikých *programech* sociálně-demokratických stával vždy požadavek socialisace půdy. Tak v erfurtském programu z r. 1891 je mezi prvními předpoklady ozdravení sociálních poměrů uvedena „proměna kapitalistického soukromého vlastnictví výrobních prostředků — půdy a pozemků, dolů, surovin... — ve společenské vlastnictví“.¹⁰⁾ Poslední oficiální program sociální demokracie v německé říši, přijatý v Heidelbergu 1925, se vyjadřuje mnohem opatrněji, resp. určitěji: „Půda a pozemky, bohatství půdy a přírodní zdroje sil, jež slouží tvoření energií, ať se odejmou kapitalistickému vykořisťování a převedou do služeb společnosti.“¹¹⁾ Podobně program čsl. sociální demokracie z r. 1930: „Všechna půda zemědělská, která je používána k vykořisťování práce jiných, buď vyvlastněna a převedena do služeb veřejnosti.“ Proto má sice býti chráněn pracovní důchod malých zemědělců, ani zmínky však není o ochraně spravedlivého důchodu z půdy: „Budte vybudována ochranná opatření, zajišťující pracovní důchod drobných zemědělců.“¹²⁾

Z křesťanských sociologů popírá dovolenost pozemkového důchodu A. Orel,¹³⁾ a to poněvadž podle Orla jsou „příroda a přírodní statky člověku jejich jediným majitelem, Tvůrcem, *zdarma* půjčeny, aby jich pro sebe a *pro všechny* používal“.

3. a) Velmi se usnadní pochopení správnosti katolického stanoviska, když předešlu dvě poznámky, rozplášující trojí mlhu, která zde rozhled ztěžuje, ba mnohému skoro znemožňuje. Předně nejrozhořčenější výtky proti soukromému vlastnění půdy a pozemkové rentě přicházejí z Anglie. Ale nejsou poměry, pokud se týká rozdělení půdy, všude tak nepřírozené, jako v Anglii. Tam opravdu na př. majitelé městské půdy mají moc velikou a nezdravou pro blaho

⁸⁾ Macek, Socialismus, 155—157.

⁹⁾ Macek, Základy sociální politiky, I, na uv. str.

¹⁰⁾ Zdůvodnění tohoto požadavku viz v K. Kautsky, Das Erfurter Programm, 17. Aufl., Stuttgart 1922, 64—68.

¹¹⁾ Program otištěn v E. van den Boom., Die sozialdemokratische Partei Deutschlands im Lichte ihrer Parteiprogramme, M. Gladbach, 1926, 54—63, uved. místo str. 58.

¹²⁾ V oddílu „Ákční program strany“, č. 2, v oboru zemědělské politiky, odst. 1 a 4.

¹³⁾ A. Orel, Oeconomia perennis, I, 215, 225, 227, 327 a j.

obecné. Dále mnohé obžaloby o prudkém stoupaní ceny pozemků jsou vzaty od velkých měst. Na př. prudké útoky H. Georgeovy proti pozemkové rentě mají svůj základ ve zkušenostech, které se mu vnucovaly, když byl svědkem úžasné rapidního vzrůstu San Franciska. Ale nejde cena vší půdy do výše takovými skoky jako půda ve vznikajících nebo rozšiřovaných velkoměstech. Proto nesmí se ani zevšeobecňovati, co platí o takových velkoměstech. Konečně svůdné a populární analogie Georgeovy zkreslují — jak tomu u analogií často bývá — skutečnost: je pravda, že člověk, který první vstoupil k hostině, do divadla a nikoho více nepustil, jednal nespravedlivě vůči ostatním, neboť chtěl míti výhodu samojediný; když však jsem soukromým vlastníkem půdy, mohu toto vlastnictví docela dobře vykonávati v duchu služby veřejnosti, ba mohu z půdy vytěžit pro dobro společnosti svým intensivním hospodařením tolik, kolik by se při společenském vlastnictví nevytěžilo.

b) Všecky důvody, které mluví pro soukromé vlastnictví vůbec, platí i o soukromém vlastnictví půdy. Vytýkám zvláště dva: okolnost, jak se půda soukromým vlastnictvím může státi člověku drahou, jak s ní sroste, jak to v něm probouzí ušlechtilé síly; a jak i pro společnost je soukromé vlastnictví půdy ku prospěchu, protože příroda, zvláště v zemích hustěji zalidněných, neskýtá potřebných statků bez tuhé práce, a na svém pozemku bude veliká část lidí obětavěji a úmorněji pracovati, než kdyby pracovala na společném. Na „svém“ se námahy a práce přes čas nepočítají. — Tyto důvody pro soukromé vlastnictví půdy jsou tak mocné, že i mnozí socialisté jsou pro to, aby se soukromé vlastnictví drobnější půdy ponechalo.

Srovnej usnesení socialistické strany ve Spojených státech kolem r. 1908: „Snahou socialistické strany je zabrániti, aby se půdy nezneužívalo k vykořisťování a spekulaci. Žádá kolektivní vlastnictví, dozor a obhospodařování půdy v takovém rozsahu, v jakém je to pro tento účel nutno. Nestaví se proti tomu, aby si půdu přivlastnili a ve vlastnictví drželi ti, kdo jí používají užitečným a bezelstným způsobem, bez vykořisťování.“¹⁴⁾ Ba dokonce i v agrárním programu Spartakovců, komunistické strany v Německu po světové válce, XIX. článek stanovil: „Soukromé vlastnictví půdy a pracovních prostředků maloročníků zůstává nedotčeno.“¹⁵⁾

Ani není třeba zvláště dokazovati oprávněnost důcho-

¹⁴⁾ Usnesení cituje Ryan, *Distributive Justice*, 51; tamže str. 50, 51, i jiná obdobná svědectví.

¹⁵⁾ Diehl-Mombert, *Ausgewählte Lesestücke*, XII, 182.

du pozemkového. Kdo jednou uzná oprávněnost soukromého vlastnictví, ten je železnou logikou věci nucen uznati i dovolenost důchodu pozemkového. Smyslem vlastnictví je, že majiteli patří nejen věc sama, nýbrž i plody její. A kdyby pole některé bylo sebe úrodnější než jiné, pak i tato mimořádná sklizeň je majetkem vlastníka pole.

Nelze ani dobře mluvit o tom, že soukromým vlastnictvím půdy je jiným přístup k přírodním energiím zatarasen. Již dříve jsem uvedl, v jakém smyslu Bůh dal přírodní statky *všemu* lidstvu, a citoval jsem „*Rerum novarum*“, v níž Lev XIII. rozvádí, že i při instituci soukromého vlastnictví dobrodiní statků přírodních se dostává lidem všem. Že v některé době je rozdělení zdrojů přírodního bohatství a jich používání takové, že se tím posláním přírodních statků ztěžuje nebo dokonce maří, z toho vyplývá pouze, že se vší energií se musí proti takovým zlořádům vystupovati, nikoli však že by se mělo soukromé vlastnictví půdy rušiti.

c) Dejme tomu, že by se takové zespolečenštění půdy zavedlo; jak bude obhospodařována? — Jsou tři možnosti. Bude obhospodařována jako *společný* majetek, *v režii státní*; ale tento způsob by musil ztroskotati, protože není možno zemědělskou práci byrokraticky a centralisticky řídit, protože počasí, roční doba, různost půdy třeba nedaleko od sebe ležící vyžaduje pružnosti a samostatnosti v rozhodnutích, a rozhodnutí okamžitých. Také horlivost v práci by při nynějším mravním stavu lidí utrpěla, a učení o následcích dědičného hříchu na povahu je výstrahou, abychom se zde neoddávali ilusím. Tedy centralisticky prováděti zemědělství na zespolečenštěné půdě nejde. — Osudná by byla i druhá možnost, přenechatí půdu *pachtýřům*. Hospodaření na půdě pachtované a na půdě vlastní jsou dvě různé věci; a veliká část těch, kdo půdu, která byla po řadu let v pachtu, převzali zase do vlastního obhospodařování, by mohli vydati svědectví, jak bývá soustava pachtýřská intenzivnímu a racionálnímu hospodaření často na závadu. — Možnost třetí, navrhovaná Georgem: Nechatí nynějším vlastníkům půdu, ale *zkonfiskovati jim důchod*. Ale výnos zemědělský nebývá vysoký, býval před válkou kolem 3%. Když ještě pod titulem renty pozemkové zemědělcům veliká část tohoto zisku se odejme, bude u nich dostatečný zájem, aby z půdy pro společnost dobyli to, co společnost potřebuje? — Ostatně pozemkový majetek nezůstává v týchž rukou, a každý z pozdějších kupitelů musil zaplatiti poslednímu majiteli ne pou-

ze původní cenu pozemku, nýbrž i kapitalisovaný důchod; nebo dědic musil kapitalisovaný důchod splatiti spoludědicům. Kdyby měl přírůstek hodnoty proti původní ceně statku zase splatiti, musil by platiti dvakrát; unesl by to?

4. Pozemkový důchod má býti zabrán z toho důvodu, že cena pozemků stoupla bez zásluhy vlastníkovy, prostě sociálním a hospodářským vývojem města. Ale pak by se musily konfiskovati také jiné důchody, o něž ten, kdo je pobírá, nemá přímých zásluh: když náhle přišly automobily do módy a odbyt vzrostl s netušenou rychlostí a v netušených rozměrech, protože celé široširé odbytiště hladově volá po d dávkách, a podnik má zisky ohromné, pak důsledně by se měly i tyto důchody zabrat, jsou z velké části dílem společnosti! Když je nějaký předmět módní v obleku, a doba byla pro tuto módu disponována a proto zboží se rozprodávalo hravě a s velikými zisky, pak veliká část příjmů šla nikoli na účet osobní přičinlivosti podnikatelovy, nýbrž na účet příznivé konjunktury, — proto zabráti pro společnost. Když někdo má nádherný tenor, a je placen vysokými obnosy za každé vystoupení, to není jeho zásluhou, že má tak vzácný hlas — má se mu z jeho příjmů toto mimořádné plus zabráti pro společnost, která takových hlasů si žádá? Nikdo tak nebude tvrditi. — Ale dále. Když důchod, který je důsledkem jistých poměrů společenských, by měl býti konfiskován pro společnost, pak stejně by se musilo žádati, že společnost by musila hraditi ztráty, když by nějakým vývojem opačným pozemky najednou byly znehodnoceny; když na př. v americkém městě nějakém nějaká čtvrt přestane býti bydlištěm zámožných vrstev a stane se čtvrtí chudých černochů. Kdo však s takovým požadavkem na společnost přijde? — A konečně, co to stálo společnost, že cena tohoto pozemku stoupla? Stoupla na př. proto, že je tam příležitost, když se vystaví obytný dům na tomto místě, dáti dětem vyšší školské vzdělání, že není daleko do továrny, že blízko bydlí lékař, obchody, kino, že tam bude komunikace, kanalisace a p. Ale náklad na komunikaci si obec nechá hradit, i na kanalisaci, a všechny ostatní výhody jsou zde již tak jako tak, obec již nestojí nic. Všecky výdaje má již zaplacený. Je to jakýsi vedlejší účinek sociálního vývoje, jakýsi stín, který ze sociálního vývoje na půdu padá.

Ale ovšem: je úplně v pořádku, když se proti těm, kdož s městskou půdou *spekulují* a ji ještě uměle zdražují, zakročí s krajní bezohledností. A také jest schvalovati, když

takový přírůstek hodnoty je daní zatížen podle klíče do jisté míry přísnějšího než zisky, které byly zaslouženy intenzivní osobní prací.

5. Na konec ještě jednu důležitou myšlenku:

Když hájím zásadu soukromého vlastnictví pozemkového, tím netvrdím, že za všech dob, ve všech zemích a za všech okolností jest soukromé vlastnictví půdy jediným možným způsobem hospodaření. Účelem půdy a hospodaření jest poskytnouti lidem a tak i společnosti co nejlépe prostředky potřebné k živobytí. Normálně za našich poměrů se k tomu nejlépe hodí soukromé vlastnictví půdy. Kdyby však za nějakých okolností zvláštních tohoto cíle se mohlo dojíti lépe nějakým způsobem jiným, mohlo by se ho použítí: mohla by tedy forma soukromého vlastnictví pozemkového býti vystřídána formou jinou.¹⁶⁾

Ale tak, jak věci dnes jsou, a především jak je povaha lidí, jest soukromé vlastnictví půdy nejúčelnější formou pro blaho jednotlivců i celku. Cílem musí býti nikoli odstranění soukromého vlastnictví půdy, nýbrž dopomoci co největšímu počtu lidí k takovému majetku a dále potírati všechny zlořády, jimiž lidé nesvědomití této instituce k lichvě jakéhokoli druhu zneužívají.

6. Majetek akciový.

Partie o akciových společnostech v příručkách národohospodářské vědy, zvl. v Pesch, Nationalökonomie, III. Bd. (1926), 247—285, dále stať Jahn J., Aktiengesellschaft, ve Staatslexikon, IV. Aufl., 1926, 105 až 119. — Salsmans J., Droit et Morale, Bruges 1925, 21 — 22. — Hejda J., Hospodářská funkce akciové společnosti, Praha 1930. — Dobiáš K., Akciová společnost, Kizlink K., Akciová společnost po stránce právní, ve Slovníku národohospodářském, sociálním a politickém, v Praze, I, 1929, 40 až 52, zvl. oddíl Hospodářský význam akciové společnosti, str. 41 — 43. — Nell-Breuning O. v., Aktienreform und Moral, Berlin 1930. — Československá vlastivěda, sv. VI, Práce, stať J. Chylík, Sdružování povahy kapitalistické. V Praze 1930, 17 — 25. — Passow R., Die Aktiengesellschaft, Jena 1922. — P. Bayart, Les Devoirs des Actionnaires dans les Sociétés anonymes, ve Chronique sociale de France, Lyon, 1930 (číslo z 1. ledna), 5 — 18. — Článek pod tímž názvem a v témž časopise od F. Cimetiera v říjnovém čísle, 1929, 701 — 705. — J. Th. Delos, Der Wandel des Besitzes im Zeitalter des Kapitalismus, v Schönerer Zukunft, Wien 1930, č. ze 20. a 27. dubna, 696 — 697, 720 — 721. — Čl. La responsabilité morale des Actionnaires, v La Cité Chrétienne, Bruxelles, č. z 30. června 1930, 596—600.

¹⁶⁾ Sr. Ryan, Distributive Justice, 36, 59, 76.

Z moderních forem majetkových jest obtížno mravně zhodnotiti majetek akciový. Že běží zde o hodnocení věci ohromného a stále vzrůstajícího rozsahu, pochopíme z této tabulky.¹⁾

Ākciové společnosti v ĀSR. v letech 1919—1929.

Koncem roku	Počet akciových společností	Jejich akciový kapitál v milionech
1919	605	2,532.7
1921	952	4,336.6
1923	1.193	5,824.2
1925	1.265	7.005.2
1927	1.279	7,215.5
1929	1.306	7,681.7

Přibýlo-li tedy již *počtu* akciových společností za těchto deset let 2.16krát, přibýlo *kapitálu* těchto společností ještě rychleji: 3.03krát. Obnášel-li akciový kapitál jedné takové společnosti v r. 1919 průměrně 4.19 mil. Kč, stoupl do roku 1929 na 5.88 mil. Kč.

a) Akciový kapitál bývá označován jako vyvrcholení bezcítivosti, ukrutnosti kapitálu.

Proudhon pronáší své kletby: „Majetek se stává tím nesociálnějším, na čím větší počet hlav se drobí. Privilegium kolektivnosti, které, jak se zdá, by mělo majetek zjemniti, zlidštití, právě ukazuje majitele v jeho ohavnosti... Majitel individuální se může ještě ukázati přístupným milosrdenství, spravedlností, studu; majitel-korporace je bez srdce, bez výčitek svědomí. Je to bytost fantastická, neúprosná, bez jiskerky citu a lásky, která jedná v kruhu své myšlenky jako mlýnský kámen svým otáčecím drtí zrno.“²⁾

Hobson: „Moderní vlastník zřídka kdy se dotkl nebo viděl konkrétní kus podniku a bohatství, jehož sám je akcionářským spolumajitelem. Neznamená mu tento majetek nic, leda abstraktní hospodářskou hodnotu. Jeho majetek je něco, co mu přináší příjem... Ačkoli působnost těchto kapitalistických prostředků znamená mnoho pro blaho nebo pro neštěstí zaměstnanců, kteří s nimi pracují, a pro veškeren svět výrobců a spotřebitelů, v němž tyto prostředky pracují, jejich zákonní hospodářští majitelé nemají žádné účinné odpovědnosti osobní za tyto vlivy... Odloučení majetku od odpovědnosti...“

¹⁾ Zprávy stát. úřadu statist. RČS., 1930, str. 1133.

²⁾ P. J. Proudhon, *Système des Contradictions Économiques ou Philosophie de la Misère, Oeuvres Complètes, II, Paris 1923, 223.*

Trusty a investující společnosti odkládají na konec při volbě podniků, do nichž své peníze ukládají, všechny morální ohledy, pokud se týká prospěšnosti nebo služeb pro lidstvo, které skýtá financovaný podnik. Moderní vlastník majetku často nemá tušení, zda jest podílníkem v obchodu pálenkou, nebo v lichvářském pronajímání bytů špinavé čtvrti městské nebo v nějakém průmyslu, jenž odírá dělnictvo žebráckou mzdou. Anonymnost a nepřímot jsou účinná stínidla... Moderní majetek kapitálový, stojící úplně mimo vliv těch, kdo jej našetřili, stává se přírodní silou, přeskakující hranice času a prostoru, věčně existující v úrok přinášejících hodnotách, vtělivších se hned v tu průmyslovou konkrétní formu, hned v onu, pohybující se volně s místa na místo v hospodářské soustavě a přecházející od vlastníka k vlastníku koupí, darem, dědic-
tvím.“³⁾

L. Hobhouse: „Stále zřetelněji se vidělo, že vlastnictví kapitálu a vedení podniku jsou dvě různé věci; a se vzrůstem soustavy akciových společností kapitál byl tak rozštěpen v akcie, že pro vlastníky se stal pouhým papírovým poukazem... A přece tyto investice, tento kapitál je řídicí silou v životě tisícův a milionů lidí, rozptýlených po světě. Jest nástrojem, jenž je uvádí v pohyb, jenž udržuje jejich práci, a především jenž je řídí a na ně vykonává vliv. Úlohy jsou od sebe odloučeny úplně; a což divu, vidí-li v majiteli kapitálu obrazivost dělníkova jen abstraktní, vzdálenou, neznámou ssací pumpu, jež odpumpovává tolik a tolik procent výtěžku podniku, aniž by pomohla při práci třeba jen prstem pohnouti.“⁴⁾

A. Orel: „Veškeren moderní hospodářský život, zvláště v průmyslu a obchodu, stále více propadá akcionářství a podruží bank (a velkobanky samy jsou zase akciové společnosti) a tak vzrůstající měrou ztrácejí jakýkoli mravní ráz, není v nich místa pro povinnost a odpovědnost... Takové nemravné, protiprávní hospodaření musí vésti k všeobecnému zničení, k rozvratu všeho zdravého hospodářství, musí snížit člověka na pouhý stroj na výrobu peněz a konečně vésti společnost k rozkladu, jak se to zřetelně jeví v kulturní katastrofě světové války a revoluce, v úplném národním vyplenění a vyhladovění, pseudosocialismu a komunismu, v rozvratu všeho řádu a autority. Akcionářství je neslučitelné s ozdravením společnosti, a proto musí padnouti s celou kapitalistickou hospodářskou soustavou!“⁵⁾

Akciové společnosti jsou typickým příkladem, jak poměry vnitřní silou si rychle samy razí novou cestu, a jak zákon kulhá za skutečností. Tak u nás ještě stále platí pro zřízení a život v akciových společnostech „Akciový regulativ“ z 20. září 1899. Podle toho v akciových společnostech rozhodujícím činitelem jsou akcionáři, respektive valná hromada. Paragrafy dávají jí do rukou moc opravdu velikou:

§ 34. Členové představenstva buďtež periodicky zřizování zpravidla buď bezprostředně valnou hromadou akcionářů nebo orgánem společnosti

³⁾ Hobson, Economics and Ethics, 146, 147.

⁴⁾ L. T. Hobhouse, The historical Evolution of Property, in Fact and Idea, ve sborníku Property, its Duties and its Rights, London 1913, 22.

⁵⁾ A. Orel, Kapitalismus und christliches Eigentum, Wien 1920 (brožura) 9, 10.

podle stanov k tomu povoláním, jehož členové volí se valnou hromadou akcionářů . . .

§ 39. Zejména budiž valné hromadě vždy vyhrazeno: . . . schválení ročního účtu, usnášeti se o rozdělení čistého zisku a o absolutoriu představenstva; volba členů dozorčí rady, vztažmo přehližitelů účtů; stanovení případné odměny společenským orgánům; usnášeti se o změně předmětu podniku, o trvání společnosti přes čas původně ustanovený, o zvýšení nebo snížení akciového kapitálu a vůbec o změně ustanovení stanov; usnášeti se o způsobech vydání nových akcií při zvýšení akciového kapitálu; a j.

§ 43. Každá akcie dává majiteli jeden hlas, není-li ve společenské smlouvě něco jiného ustanoveno.

Akcionáři mají takto podle litery zákona nad podnikem velikou moc. Vždyť správu vede představenstvo od nich volené, a toto představenstvo ustanovuje pak ředitele a ostatní úředníky i dělníky podniku; valná hromada má právo jejich bilanci přehlížet, je sesadit, ustanovit jim výši odměny atd. A ti moralisté, kteří posuzují vliv akcionářů podle znění zákona, ukládají akcionářům velikou mravní odpovědnost.

Tak profesor Fallon:

„Akcionář je majitelem továrny, zaměstnavatelem dělníků, prodávčem výrobků, pánem správního personálu, který jedná jeho jménem. Jeho účast je tedy živoucí ve všem tom, co podniká společnost, a *ve svědomí nese odpovědnost* za svůj podíl majetku. Tato odpovědnost se vztahuje zvláště na čtyři věci.

1. *Povaha podniku*: předmět a výrobní procesy jsou bezvadné?
2. *Volba zmocněnců*: jsou členové správní rady, členové ředitelstva, dílovedoucí lidé poctiví, dbalí všech svých zaměstnavatelských povinností?
3. *Podmínky pracovní*: jsou platy a mzdy, zařízení sociální péče, ve shodě s požadavky spravedlnosti a křesťanské lásky?
4. *Podmínky prodeje výrobků* (spravedlivá cena).⁶⁾

Podobně jesuita P. Salsmans ve své právnícké deontologii.⁷⁾

Jak vyhlíží však skutečnost?

Co znamená akcionář jednotlivý se svou jedinou akcií? Co znamená, kdyby měl i deset akcií, proti velkoakcionářům, kteří jich mají tisíc? Co jsou na valné hromadě tyto roztroušené akcie proti mase akcií, která je v rukou těch, kdo podnik vedou? — Dále jednotliví akcionáři nemají ani kdy, ani schopností se plně věnovati pozorování, jak podnik hospodaří, nejsou zasvěceni do vnitřního života, do výrobního procesu, do komerčních záležitostí podniku. Veliká část akcionářů jsou přece jen v těchto technických i obchodních otázkách diletanři, mnozí třeba i ignoranti: to je potom těžko vystupovati proti představenstvu a ředitelům, zasvěceným do všech jednotlivostí výrobních i do všech vztahů

⁶⁾ Fallon, Principes d'Économie sociale, 4. éd., Louvain 1929, 78, 79.

⁷⁾ J. Salsmans, Droit et Morale, Bruges 1925, 21, 22.

obchodních. Mimo to veliká část akcionářů nemá ani na tom velkého zájmu, co a jak se v podniku vyrábí: zájem se točí jen kolem toho, aby dividenda byla co největší. To vše má za následek, že podnik není veden valnou hromadou akcionářů, nýbrž oligarchií, která je do práce podrobně zasvěcena a která skoro hravě dovede lámatí oposici; a valná hromada není činitel vedoucí, nýbrž vedený, kterým si obratné představenstvo kryje na venek záda. Jednotlivý akcionář, i na valně hromadě, je bezmocný.

Nesměji se přehlížeti ani jiná nebezpečí soustavy akciové: Při zřizování akciových společností a při upisování akcií bylo spácháno již mnoho podvodů, a v kritické chvíli rozprodávající banky se vyzuly ze vztahů a nechaly ubohé akcionáře u snědeného krámu. Při akciových podnicích může snadno dojít k překapitalisování podniku, sesbírá se naň podstatně více kapitálu, než podnik stojí. Představenstva a ředitelstva mnohých podniků hospodařila nesvědomitě, a nebylo možno při složitosti hospodaření zavčas je přistihnouti při jejich nesvědomitosti. Dovede několik rozhodujících akcionářů podvodně a vydatně těžiti z podniku pro sebe, dovede fingovaným účetnictvím připravovati i stát i akcionáře i dělnictvo i spotřebitele o to, co jim právem patří. Akciové zřízení zaviňuje snadno, že správa podniků bývá těžkopádná, byrokratická, drahá. Protože se nehospodaří vlastními penězi, nýbrž prostředky akcionářů, jeví podniky akciové často tendenci k dobrodružné spekulaci, někdy až k jakémusi velikášství, uměle se vytváří nebezpečná soutěž pro podniky solidně pracující, stoupá riziko pro akcionáře a věřitele podniku, vnáší se do hospodářského života neustálenost, houpání, krise, nejistota výroby, obchodu, zaměstnanosti. Dále všechny již výše zmíněné důsledky té skutečnosti, že při akciové soustavě jsou od sebe v podstatných věcech odtrženy zájmy akcionářů a zájmy podniku, výroby, dělnictva, spotřebitelů.

b) Ale i když všechny uvedené nevýhody se musejí uznati, přece akciové společnosti jsou za daných hospodářských poměrů instrumentem, který vykonal i velmi záslužné věci, a který skýtá mnohé nesporné výhody.

Mnohé ohromné podniky, které lidstvu velmi prospěly, by sotva byly se mohly uskutečniti, kdyby ohromný kapitál, pro ně nutný, nebyl býval poskytnut velikým množstvím majitelů. Jednotlivci by se takových, po případě tak riskantních děl nebyli mohli odvážiti. Tak vybudování velikých paro-

plavebních společností; podzemních kabelů; ohromně dlouhých železničních tratí; mnohých dolů; jiných podniků průmyslových.

Akciová soustava umožňuje dále, že drobný kapitál rozptýlený je sebrán a postaven do služeb hospodářského života. Tak úspory, které by snad byly zůstaly ležeti ladem, přispívají k hospodářskému životu národa; tak i sama o sobě drobná síla kapitálová může provádět velké věci. Tak jako při všeobecném hlasovacím právu i drobnému člověku se dostává možnosti, aby uplatnil svůj názor a svá přání při volbách, tak i drobný majetek v akciových společnostech se může uplatnit. Bývá proto někdy v omezeném smyslu označována akciová společnost jako uplatnění demokratické myšlenky v hospodářském životě.

Je dobrým důsledkem akciových společností, že se značné části lidí takto poskytne příležitost k práci. A sice ne pouze práci rukodělné; i lidem s různými stupni školského vzdělání. A je to výhodou pro obyvatelstvo, když zaměstnání najde doma a nemusí si chleba hledat za hranicemi, se všemi stíny, jež doprovázejí vystěhovalectví. A je dobré, když i inteligence v podnicích nalezne přiměřené zaměstnání, protože nedemoralisuje lidi jen nezaměstnanost, nýbrž i takový druh zaměstnanosti, při níž člověk se musí spokojit prací, ve které jeho předběžné vzdělání je podstatně nezužité.

Zvláště ve státech, které nemají značnějšího počtu kapitátově silných jednotlivců, jsou akciové společnosti jakožto sběrná a uživatelská drobného kapitálu domácího důležitým činitelem i politické neodvislosti, protože pak zahraniční kapitál nemůže tak snadno vnikat a se roztahovat v zemi, aby za svou finanční pomoc brzo si vymáhal i pronikavé odškodnění politické, nebo výsady na jiných hospodářských polích.

Chtít znemožnit akciové vlastnictví vůbec by v naší době znamenalo vybijení energie za věc dnes nemožnou. Není ani možno pokládati tuto formu vlastnictví za věc samu v sobě špatnou, nýbrž za věc indiferentní — a eticky indiferentní jsou i jiné formy vlastnictví — mající ovšem i stránky, které snadno svádějí ke zneužití, ale mající i stránky dobré. S touto situací nutno počítati, a myslím, že z toho vyplývají tyto direktivy etické:

1. Zásady, jež profesor Fallon uvádí, musejí býti zachovávány akcionáři, *pokud* je to možno, neboť odpovědnost jde

jen tak daleko, jak daleko sahají síly. Zvláště musejí akcionáři dbáti, aby neukládali kapitálu do podniků, které vyrábějí zboží, jež je těžko uvést v soulad s požadavky morálky, anebo takových, v nichž vládne duch, který je pohromou pro křesťanství.

2. Aby katolíci nechovali se v této věci apaticky, nýbrž aby za vhodných předpokladů a s rozvahou zakládali, získávali a starali se o udržení a rozkvět takových akciových podniků, které jsou požehnáním pro společnost.

3. Musejí býti vychováni lidé, kteří by byli zralí pro vedoucí místa v takových společnostech, jak poctivostí a jemným smyslem pro mravní odpovědnost všemi směry, tak také odbornou zdatností.

4. Protože však tak, jak dnes poměry jsou, jsou ve společnostech akciových těžké závady, zvláště pokud se týká péče o zaměstnanectvo, a není možno, aby osud tolika zaměstnanců byl ponechán libovůli takových společností, je nutno, aby ochranu zájmu tohoto dělnictva vzaly do rukou zákony. Proto čím více budou pronikat akciové společnosti, tím více se musí zhušťovati a zdokonalovati sociální zákonodárství ochranné. „Povinnost majetku změnila svou formu, jako změnil svou formu majetek. Majetek akciový, tedy anonymní, i povinnost anonymní. Majetek nevížící se na osobu, povinnost nevížící se na osobu — ale nabývající tím obecnějšího rázu. *Povinnost sociální, akce sociální, apoštolát sociální*: že tato slova v našich dnech nabyla takové důležitosti, to není náhoda, ani pouhá móda. Nesmíme se diviti tomu, co se může zdáti novotou, a co je skutečně novotou, právě v takové míře, jako nová skutečnost vtiskuje našim povinnostem nový ráz. Pravdou je, že přejímáme závazky vůči společnosti ve všech těch ohledech, v nichž v tomto vyvíjícím se dynamickém světě nemůžeme déle mít závazků vůči určitému konkrétnímu bližnímu.“⁸⁾)

⁸⁾ La Cité Chrétienne, ve čl. La responsabilité morale des actionnaires, Bruxelles, č. z 30. června 1930, 600.

III. ETIKA NAVRHOVANÝCH REFORM HOSPODÁŘSKÉHO ŘÁDU.

Demokratisace hospodářského života.

Pottier Mgr., La Morale Catholique et les Questions Sociales d'aujourd'hui, II, Bruxelles 1921, 1—80. — Ryan J. A., Industrial Democracy from a Catholic Viewpoint. Washington 1925. — Fahrenbrach H., Mitbestimmungsrecht und Mitbesitz der Arbeitnehmer in der Wirtschaft. Berlin-Wilmersdorf, 1926. — P. Lucien-Brun, Cogestion et Controle des Ouvriers dans les Entreprises Industrielles, Paris b. r. (asi 1922). Arnou A., La Participation des Travailleurs à la Gestion des entreprises, Paris, b. r. (asi 1920). — Arnou A., La Morale des affaires. Contra le Bénéfice exagéré, Paris 1925. — Antonelli F., Les Actions de Travail, Paris 1912. — Vanlaer M., La Participation aux Bénéfices, Paris 1898. — Mouret H., Sociétés anonymes à Participation ouvrière et actions de travail. Paris 1919. — Fahnol F., La Part du Travail dans la Gestion des Entreprises, Paris 1919. — Prélot M., La Représentation professionnelle dans l'Allemagne Contemporaine, Paris 1924. — Berthelot M., Les Conseils d'Entreprise en Allemagne, Genève 1924. — Participation aux bénéfices et actionariat ouvrier. Un projet du parti Catholique italienne. Genève 1921. — Weber A., Ende des Kapitalismus? München 1929, oddíl Grenzen der Wirtschaftsdemokratie. — Účast dělníků na vedení a zisku. (Přednáška Jana Pálka, továrníka v Lipt. sv. Mikuláši v kurse evangelickým farářům v Bratislavě, v Ružomberku) 1925. —

Na straně socialismu. Naphtali Fr., Wirtschaftsdemokratie. Ihr Wesen, Weg und Ziel, Berlin 1929. — Macek J. Demokracie v hospodářství. V Praze 1924. — Modráček Fr., Účast pracovníků na zisku, majetku a správě V Praze 1924. — Štern E., Koudelka J., Na cestě k hospodářské demokracii, v Praze 1926. — Bauer O., Der Weg zum Sozialismus. Wien 1921. — Dubreuil H., La Republique industrielle. Paris b. r. — Oppenheimer F., Wege zur Gemeinschaft. München 1924. — Thomas N., What is industrial Democracy. New York 1925. — Renner K., Wege der Verwirklichung. Berlin 1929. — Webb S. and B., Industrial Democracy, London 1920. — Modráček F., Problémy hospodářské demokracie. V revui Moderní stát, 1930, č. 8., 235—240.

a) Mezi způsoby, jimž by bylo možno hospodářský řád více přizpůsobiti smýšlení a kulturnímu stupni doby, na jednom z prvých míst se uvádí intenzivnější *demokratisace* hospodářského života. To jest: místo aby v hospodářském podnikání rozhodoval autokratismus zaměstnavatele, a místo aby podnik hospodářský sloužil *jenom* zájmům zaměstnavatele, kdežto ostatní jsou pouze *prostředkem* k uskutečnění těchto zájmů, — místo toho ať při správě závodu mají i zaměstnanci jisté rozhodující slovo, ať vlastnictví a větší podíl na zisku podniku přejde i na ně, ať dbá se stejně i zájmu jejich.

„Historická minulost... nám ukazuje stálý ústup hrubších systémů sociálních civilizovanějším, stálý pokrok v hodnocení lidské a občanské důstojnosti pracovníka a postupné obmezování libovůle autority hospodářské. V naší době můžeme pozorovati několik směrů, jež na různých polích a různými prostředky pracují k hospodářské a sociální demokracii. *Je to sociální zákonodárství*, jež nutí zaměstnavatele šetřit pracovní sílu, slušně s ní zacházet a jež část hospodářských výtěžků národa obrací na obecnou sociální péči všeho druhu. *Je to hnutí družstevní*, které přímo vytváří demokratické formy hospodářského podnikání. Jsou to dále různé *veřejné služby*, jež ve prospěch svých občanů přejímají na sebe stát a obce a jiné korporace (pošty, doprava, osvětlování atd.). Zvláštní pak směr představují ony podniky průmyslové a obchodní, jež dobrovolně přizpůsobují se duchu doby, snažíce se vytvořit nový poměr mezi zaměstnanci a podnikatelem a uvést zájem kapitalistický v soulad s principy sociálními.“¹⁾

b) Čím je vyvoláno toto usilování o demokracii v průmyslu?

1. Vzestup vzdělání přivedl dělníka k vědomí, že přináší do podniku více, než pouze svou pracovní sílu: že tam staví do služeb i celou svou osobnost, své tělo, své zdraví, svůj zájem, svůj čas, své schopnosti tělesné i duševní, že na řadu hodin den jako den sám sebe odnímá své rodině a dává se do služeb svého podniku. Zkrátka kus svého života s řadou jeho statků dává do podniku.²⁾ Ale dělník cítí dále, že pracovní smlouva, tak jak je obvyklá dnes, mu nechrání všech těch statků; že mu jen určuje, jaký výkon sám má dát, a jaké odměny se mu za to dostane. Ale o řadě ostatních statků, jež musí dělník též položit na oltář zdaru podniku, smlouva mlčí, nezaručuje mu jejich ochranu. Avšak je potřebou vyspělého člověka, aby měl jistotu, že nejen jeho mzda jest bezpečně normována, nýbrž že je zajištěno i jeho lidství, jeho lidská důstojnost, že jeho rozum a jeho svoboda a jeho spolupracovnícké schopnosti se budou moci rozvinouti; vše k němu mluví, že není jen *prostředkem*, nýbrž že je *spolupracovníkem*, že i on je *částecím cílem*, pro nějž toto všecko zde je. „Nutno smířit dělníka s průmyslem, jenž jej zaměstnává a jenž by se neobešel bez jeho služeb. Ale to se nepodaří, leda pod podmínkou, že jej pro podnik zaujmeš a že mu v *průmyslové organizaci přikážeš úlohu přiměřenější jeho důstojnosti*.“³⁾ Dobře řekl jesuita Pesch: „Všecko úsilí o konstituční ústavu v továrnách, po hospodářském zrovno-

1) F. Modráček v úvodě k publikaci „Na cestě k hospodářské demokracii“, v Praze 1926, 3. (Podtrženo mnou.)

2) J. A. Hobson, *Economics and Ethics*, 264 n.

3) Muller, *Notes d'Économie sociale*, I, 310 (proloženo mnou).

právnění dělníka atd., co je to vlastně jiného než tato mohutná, z lidské osobnosti jakožto takové vyrůstající touha a zápolení o uplatnění se a o samostatnost? Běda společnosti, která toto usilování zneuznává!“⁴⁾ A velmi by se mýlil, kdo by se domníval, že uspokojí hlad dělnický, kdo by splnil jen *literu* jeho volání, dal mu formální účast na správě, podíl na zisku: za tímto voláním stojí temná, neuvědomělá touha být *člověkem*, nebýt jen pracovním soumarem, mít i volný čas, aby se mohl vzdělat a zdokonalit v sobě toto lidství, mít čas pro rodinu, mít mzdu dostatečnou k životu důstojnému člověka, neotupit se nadměrnou prací tak, že není smyslu pro jakékoli jiné lidské a mravní hodnoty.⁵⁾

2. Když je člověk odsouzen k pasivitě, kolik schopností je v něm zadušeno! A jak tyto dusící se schopnosti působí nevolnost a neklid individuální i sociální! Kolik je na světě podniků staré ústavy, v nichž samostatné myšlení zaměstnanců nalézá věčně touž odpověď, jako odsekl Taylor zaměstnanci Shartlovi, který projevil svou námitku, on že myslí, že...“ Vy nemáte co myslet! Na to jsou tu jiní, kteří jsou za to placeni.“⁶⁾ Kolik vzácného nadání v takovém ovzduší zakrnělo a proměnilo se v automaty! O jak vzácné síly byl již hospodářský život takto oloupen!⁷⁾ Nuže: Je hospodářský život tak všeobecně uspokojující, má lidstvo schopností hospodářských tolik, že by si smělo dovolit tak ubíjeti tvůrčí schopnosti? A má-li se tato radostná tvořivost rozvinouti, pak nezbytným předpokladem jest, aby došlo k takovému organickému srostení dělníka s podnikem. Dnešní vysoce složitou práci průmyslovou ostatně není ani možno konati s tupými otroky!

Srovnej: Baťa viděl, že v jeho závodě veliké ztráty na materiálu se dějí při vykrajování kůží. Rozsah ztrát byl veliký.

„Snížení je bylo možno jen za pomoci kraječů. Bylo nutno z dělníků udělati obchodníky a přátele své práce a naučiti je rychle z hlavy počítati. To, co dělal dosud jen chef sám, a to za zavřenými dveřmi s několika důvěrníky, musili započítati dělati všichni.

Kalkulace, dosud zavřené v nedobytné pokladně chefově, musely býti vloženy do rukou všech zřízenců, ba každého kraječe. Takto ocitla se největší tajemství obchodu na ulici, na dosah ruky zlé konkurence, která každý pohyb sledovala a každý náš krok napodobovala...

⁴⁾ Desch, Nationalökonomie, II, (1920), 325.

⁵⁾ Sr. Hobson, Economics and Ethics, 445, 446.

⁶⁾ H. Dubreuil, Standards. Le travail américain vu par un ouvrier français. Paris, 1930, 162.

⁷⁾ Sr. J. Danel, Collaboration des travailleurs à l'entreprise, v díle Les nouvelles conditions de la vie industrielle, Lyon 1930, 230.

Počet výkonů, na které jest omezena osoba i nejpilnějšího podnikatele, jest mizivější tím více, čím větší jest podnik, čím větší jest počet spolupracovníků u srovnání s počtem výkonů, které musí býti provedeny. A jak mají ti četní spolupracovníci pracovati ve shodě s ideami svého vůdce, když je neznají?...

Ve skutečnosti bylo více bitev prohráno, protože lidé neznali svých úloh, protože vůdce byl domýšlivý strašpytel, obávající se nejvíce toho, aby jej někdo z jeho lidí neoloupil o jeho pošetilou myšlenku.

A každá myšlenka, každá idea, dokud jest uvězněna v lidském mozku, je pošetilá, neplodná. Je to pouhá hrouda, byť i hrouda, ze které lze vybrousiti drahokamy. Každá lidská myšlenka potřebuje brusy a tím brusem jsou zase jen lidské mozky.“ (21—23.)

„Neschopný ředitel se ohlíží žárlivě kolem sebe, aby odstranil každého, kdo by mu mohl přerůstí přes hlavu, kdo by jej mohl nahraditi. Schopný ředitel jest naopak udýchán sháněním a výchovou lidí, kteří by co nejdříve mohli konati jeho práci, protože sotva se ji naučil konati sám, už vidí, že je ho potřeba o poschodí výše, aby jeho práce dole mohla býti řádně vykonána.“ (35, 36.)

„Rozdíl mezi Baťovou organisací samosprávy dílen a obvyklou organisací práce, zařízené na nařízení a mzdě, je asi ten, jaký jest rozdíl mezi muži fotbalového teamu a mezi muži cvičícími v četě na povel. Ve fotbalovém teamu jest každý hráč samostatný a má plnou možnost využití svých sil, jak sám za nejlepší uzná, v mezích pravidel. Avšak celé mužstvo dohromady spojuje jediný cíl, vstřeliti soupeři branku. Branka jest ziskem, a zisk není dílem pouze toho muže, který ji vstřelil, nýbrž všech, kteří mu míč k ráně připravili. Jest přirozeno, že v takové organisaci rozehrává se každý nerv z přirozených schopností člověka, zatím co při organisaci podobné cvičení na komando většina těchto schopností spí.“ (69).⁸⁾

3. Počítejme dále s tím, že dnešní dělník je vychováván v ovzduší demokracie politické a kulturní. Všude se mu hlásá: platíš za jednoho, ne méně než za jednoho, — jako druhý platí za jednoho, ne za dva. Stále se mu hlásá: nejsi dítětem, jsi povolán, abys svým volebním lístkem spolurozhodoval o nejzávažnějších záležitostech a osudech národa. Stále se mu opakuje: rovnost! volnost! bratrství! V tom ovzduší vyrůstá. — Ale v životě hospodářském má býti ještě pořád pasivním poddaným autokratismu, dítětem, za které myslí a ve všem rozhodují jiní. Tento kontrast mezi právy politickými a mezi pasivní odvislostí hospodářskou je tak hluboký, že jen ti, kdo se soustředěně dovedou zamysleti, mohou jej ocenit. Odtud také onen odpor, který se bouří v moderním dělníku, když by chtěl zaměstnavatel se k němu laskavě skláněti ve formách patriarchalismu a paternalismu: já se budu o tebe, dělníku, starati s oteckou starostlivostí, u mne najdeš filantropická zařízení ve všech tvých potřebách, podnik bu-

⁸⁾ A. Cekota, Baťa. V Praze 1929, na uv. str.

de myslí na odpomoc ve všech nehodách, které tě mohou stihnouti, podnik ti bude tvým oteckým domem. Moderní dělník odpovídá: Nechej si svou filantropii! svou otcovskou starostlivost si nechej pro své děti! mně dej jen spravedlivou mzdu, já se o sebe postarám sám, já nejsem dítě, jsem odrostlý muž! nechej si své almužny, mně úplně stačí, když mi zákon dá má práva!

4. Tím přicházíme k další výhodě demokracie průmyslu. Za dnešního vzdělání dělnictva a při nynější náladě, která mezi nimi panuje, je nemyslitelno, že by došlo k sociálnímu míru v hospodářském životě na základě nějakého poddanského poměru. Mír je možný jenom tehdy, když zaměstnanci budou viděti, že jsou skutečně *spolupracovníky*. Není možno mluvit o míru, kde se jedna ze stran cítí odstrčenou! Mimo to právem řekl známý labouristický ministr anglický Filip Snowden: „Získá-li dělník zkušeností o obchodní odpovědnosti a správě, může nabýti mnohem obsáhlejší názor o problémech průmyslu. Zisk, který pravidelně vyplývá z užšího dorozumění, z praktických znalostí průmyslu a financí, je pro dělníka nevypočitatelný. Bez těchto širších zkušeností může býti málo nádeje v mír v průmyslu. Avšak jak zkušenost, tak i pokrok stále rozumnějšího ducha musejí býti vzájemnými.“⁹⁾

5. Pro dělníky, kteří takto vnikají do obtížných podmínek vedení závodu, jest to výtečným školením.

Dobře řekl o zkušenostech se závodním výborem ve veliké továrně na výrobu hnacích řetězů v Manchesteru její ředitel a spolumajitel Renold: „Myslíme, že úspěchy jsou větší neúspěchů. Je nemyslitelno, aby závod, ve kterém dělníci tak mnoho vědí, a v němž jsou v tak těsném styku s politikou firmy, mohl býti zachvácen vlnou komunismu nebo jinou extrémní agitací. Naši dělníci vědí, co v obchodě je možné a co možné není. Největší prospěch jsou stabilita a důvěra a fakt, že stavíme pro budoucnost. Daleko méně jsme vydáni možnosti revolučních změn nežli ti, jichž dělníci nemají vědomostí o obchodě a průmyslu, ve kterém pracují, a již myslí, že všechny jejich bolesti jsou zaviněny zlým smýšlením jejich zaměstnavatelů. Avšak k čemu hlavně přihlížím, je vědomí, jež v celém podniku panuje, že jsme totiž jedna loď; že průmysl má své problémy, které jsou z velké míry společny dělnictvu i správě. Nejsem z těch, kteří věří, že můžete přesvědčovati dělníky o totožnosti jejich zájmů s jejich zaměstnavateli, ale za všemi diferencemi je tu základní jednotka zájmů, a kdyby tu nebylo stupně rozumné harmonie, nebylo by žádného průmyslu vůbec a kapitál i práce by ztroskotaly.“¹⁰⁾

⁹⁾ F. Snowden, *The World of To-day*, leden 1925, cituje J. Koudelka ve své přednášce v publikaci *Na cestě k hospodářské demokracii*, v Praze 1926, 31.

¹⁰⁾ Řid. Renold, cituje J. Koudelka, tamže, 26.

6. Konečně ještě jedna věc. Každý člověk má v sobě náklonnost k sobectví. Mají ji i zaměstnavatelé. Mnohý i podlehne těžkému pokušení, aby si ze svého podniku, který je možný jen za sociální součinnosti složek nynějších a sociálních vymožeností minulosti, zneužíval pro své osobní účely, na zhoubu společnosti, často i na zhoubu svou. Jak je to dobré, když je zde vnitřní kontrola, která uchrání podnik před takovými nešťastnými výkyvy!

To jsou důvody, proč na př. episkopát Spojených států¹¹⁾ se postavil na stanovisko, že dělnictvo má být připuštěno k rozhodování v jistých záležitostech týkajících se správy podniku, (234, 235), proč též episkopát v otázce spoluvlastnictví dělníků formuloval katolické stanovisko takto: „Většina dělníků se musí nějak státi vlastníky, aspoň částečnými, prostředků výrobních. Mohou být uschopněni, aby toho postupně dosáhli, družstevními výrobními společnostmi a zařízením spolupodílnictví. V prvním případě dělníci vlastní a obhospodařují si podnik sami; ve druhém případě vlastní podstatnou část akcií a mají přiměřený podíl na správě. I když cesta k těmto cílům bude pomalá, dosaženo jich být musí. Jinak nebudeme mít plně úspěšné soustavy výrobní, ani průmyslového a sociálního řádu, který by byl bezpečen před nebezpečím revoluce. Třeba poznamenati, že tato částečná změna nynějšího řádu, ačkoli je dalekosáhlá a zahrnuje v sobě ve veliké míře odstranění námezdné soustavy, neznamená zničení soukromého vlastnictví. Majiteli výrobních prostředků by stále ještě byly soukromé osoby, ne stát.“ (237, 238.)

Podobně americký protestantský Federal Council of Churches na sjezdu v Clevelandu v květnu 1919 přijal resoluci: „Spořádaná a konstruktivní demokracie v průmyslu je právě takovou nutností, jako demokracie politická a kolektivní smlouvy a účast na správě jsou nevyhnutelnými kroky k ní.“¹²⁾

c) Na dvojí třídu obtíží naráží uskutečnění této demokracie: jedna je na straně dělnictva samého, druhá u zaměstnavatelů.

Dělnictvo, totiž nevyspělejší jeho část, dívalo se na problém příliš naivně. „Pro velikou masu lidí ohromná složitost a obtížnost sociálních problémů se ztrácí za jednoduchou formulí: Vzít boháčům a dát to chudákům.“¹³⁾ Dále snadno je sváděno k myšlence, že když má spoluúčast na správě, že smí sleviti na intenzitě svého díla, že výkonnost výrobní smí poklesnouti, kdežto je nutno, aby i v novém řádu byla výkonnost intenzivní a pouze pohnutky jsou vystřídány. Totéž

¹¹⁾ List episkopátu Spojených států 1919, text uveřejněn ve sbírce dokumentů Ryan-Husslein, *The Church and Labor*, New York, 1924, na uv. stranách.

¹²⁾ Text viz v F. E. Johnson, *The Social Work of the Churches*, New York 1930, 138.

¹³⁾ A. Weber, *Ende des Kapitalismus?* München 1929, 78.

platí i o kázni. Jako při demokracii politické musí býti kázeň a autorita, tak i v hospodářském životě, zvláště kde běží o hospodářské dílo velmi složité, na němž pracuje veliká řada lidí s různými úlohami. Tam libovůle třeba jen u jednoho článku v tom řetěze by mohla podstatně mařiti práci všech ostatních. Konečně je potřebí také jisté intelektuální vyspělosti u dělnictva; neboť veliké odpovědnosti spojené se správou takových komplikovaných podniků, u nichž běží o dalekosáhlé důsledky technické, sociální, obchodní, prostě nemůže převzít ten, kdo se aspoň v podstatných věcích na těchto polích nevyzná. K tomu bude zapotřebí pečlivé a dlouhé výchovy, aby na takových krajně odpovědných místech, těžce bojujících proti soutěži na obranu vlastního podniku a zaměstnanosti v něm, nebyli vysláni dělnictvem jen neškodní statisté, nebo dokonce lidé, kteří svou neinformovaností, spojenou však s velikým sebevědomím a dotěrností, jsou plodné správní práci jen na závalu.

Ke dvěma chybám bývají takoví zástupci zaměstnanců zvláště náchylní: předně, že nemohou se vžítí do úlohy, že v tomto výboru správním zasedají jako členové správy podniku a tudíž jako zastánci jeho zájmů a nemohou si navyknouti řešiti záležitosti s hlediska celkových potřeb podniků, při čemž ovšem i zájmy dělnictva jsou součástíkou; nýbrž stále řeší je *jenom* s partikularistického hlediska skupiny, která je vyslala. Dále — což ostatně s prvou závadou souvisí — jsou nakloněni pěstiti v podniku jakýsi stranický nepotismus: dostat do podniku co nejvíce lidí své skupiny a jejich příbuzných, na místa důležitá i podřízená, bez úzkostlivého uvažování, zda je těch lidí pro podnik třeba, zda mají potřebné schopnosti. Takové znemožnění řádného výběru osob, zvláště na místa rozhodující, musí býti arci pro vývoj podniku klopýtnutím osudným, někdy i smrtelným.

Obtíže jsou mnohdy i na straně *zaměstnavatelů*. Jsou sice zaměstnavatelé, kteří plně uznávají oprávněnost této změny, a již z vlastního popudu si ve svých podnicích zavedli i účast dělnictva na správě i podíl na čistém zisku. Jsou jiní, kteří sice nejsou novotou nadšeni, ale vidí, že bude pro ně menším zlem, když se přizpůsobí. Ale jsou též zaměstnavatelé autokraté, kteří opakují kolikrát za den: ve svém domě jsem pánem já! Ve své továrně pánem jsem já! Já vím jediný, co mě to stálo práce, než jsem to všechno vybudoval, ať se mi teď opováží někdo do toho mluvit, jak a co se má pracovat, kterého dělníka smím propustit, kterého ne, musím-li

já vyjednávat s takovým odborovým sekretářem bůhví odkud příšlým! — A účast na správě podniku opravdu znamená jistý přesun moci; vystřídání závodního absolutismu, po případě závodní tyranie konstitucí. Znamená snad i finanční úbytek proti dřívějšku, když z čistého zisku odpadne značná část na zaměstnance. A proto je přirozeno, když zaměstnavatelé, zvláště sobečtěji založení, ustupují se svých dosavadních posic jen s nevolí, jen po tuhých bojích, že vidí vše jen černě, že všude větrí zlobu a lest, že skutečné nedostatky zveličují, že svým radikalismem strhují do stejného odporu i nerozhodné a slabé, že vybízejí do boje svým pokřikem: „Třídní boj zdola — třídní boj shora!“

Účast na správě podniku.

Všechny důvody, jež byly uvedeny pro nutnost demokratisace průmyslu, samozřejmě v první řadě platí pro účast na správě podniku a je zbytečno je opakovati. Pouze dodávám, že i když se zdá modernímu zaměstnavateli a modernímu dělníku při povrchním postřehu, že jejich zájmy jsou jen protichůdné a že tedy mezi nimi může býti jenom vzájemný boj, tož při bedlivější úvaze vidí oba, kolik mají i zájmů společných: vidí dělník, že prosperita podniku znamená obyčejně vzestup i pro něho, nezaměstnanost a vůbec vážnutí podniku že pocítí i na své kůži; vidí podnikatel, že s dělnictvem spokojeným, zdravým, dobře živěným, mravným lze docela jinak pracovati než s lidmi nespokojenými, rozervanými, opilými, mdlými následkem podvýživy. Obojí strana má na tom zájem, aby výroba šla bez přepínání lidských sil, aby odbyť byl hladký a bez otřesů, aby soutěž neubíjela podniku, aby zboží se těšilo oblibě, aby finanční obtíže neochromovaly chodu podniku. Je často těžko přesvědčiti obojí stranu o nutnosti této spolupráce. Když však se to podaří, jak je líto jim těch proplýtvaných energií, které byly vynaloženy jen na budování posic bojovných, jimiž se chtěly obě strany jen navzájem oslabovati, ba potírati! Společné zájmy pro obojí skupinu zde jsou, a čím dále se odsunuje uznání této skutečnosti, tím více obojí skupina za svou tvrdošíjnost doplácí!

Ještě jedna poznámka. Ve mnohém podniku bojovný poměr byl vystupňován až nebezpečně. Ale když bylo docíleno, že si zaměstnavatel i dělníci zasedli společně ke stolu,

že projednávali záležitost společně, že zaměstnavatel nechal nahlédnouti do svých důvodů a obtíží a dělníci do svých, že bylo umožněno zaměstnavateli vmyslet se do stanoviska zaměstnanců a dělníkům do stanoviska prácedárcova, — pak obě strany začaly se na věci dívat jinak, došlo ke vzájemnému pochopení, a veliká část hořkosti odpadla sama od sebe. Tato příležitost vzájemně poznati svá hlediska je při takové spolupráci jedním z nejcennějších zisků.

Nejlepší je, když vůle ke spolupráci vyroste v podniku samočinně. Neboť jen duch oživuje, litera sama zabíjí. Ale napomáhá k vývoji této spolupráce a liknavé dohání k ní ustanovení zákonné a proto jest dobré, když i zákon věc nařizuje a upravuje.

U nás takovou spolupráci má na zřeteli *zákon o závodních výborech* ze 12. srpna 1921, č. 330 sb. z. a n. Jejich úkol je vymezen v § 3:

„Závodní výbory jsou povolány, aby hájily a povzbuzovaly hospodářské, sociální a kulturní zájmy zaměstnanců v závodě, zejména mají:

a) Dozírati na zachování pracovních smluv a řádů, spolupůsobiti při sjednávání pracovních řádů, pokud nebyly stanoveny kolektivní smlouvou, sjednanou mezi odborovými organizacemi;

b) nahlížeti podle potřeby jedním členem závodního výboru k tomu určeným za účasti zástupce závodu do mzdových a platových listin závodem vedených. Jde-li o listiny, týkající se zřízenců, může být k tomu povolán pouze zřízenec;

c) ujednávat za součinnosti odborových organizací zaměstnavatelských i zaměstnaneckých dodatky ku kolektivním smlouvám sjednaným mezi uvedenými organizacemi, pokud to dovolují tyto kolektivní smlouvy;

d) pečovat, aby se prováděly a zachovávaly smíry, ujednané u smírčích orgánů, jakož i nálezy rozhodčích komisí;

e) dozírati, aby zachována byla zákonná ustanovení o ochraně zaměstnanců, zejména pokud se týče ochrany proti úrazům, zdravotních opatření v závodě, pojištění zaměstnanců, upozorňovati správu závodu na shledané nedostatky a dovolávati se příslušných státních úřadů dozorčích, zúčastniti se také jedním členem závodního výboru k tomu určeným všech s tím souvisejících šetření a komisí, konaných úředními dohlédacími orgány v závodě;

f) spolupůsobiti při udržování kázně a pořádku v závodě, při disciplinárním řízení a pečovat o dobrý poměr mezi správou závodu a zaměstnanci, nebo také mezi zaměstnanci v závodě navzájem. Zejména také urovnávati nestranně spory, vznikající z příslušnosti k různým organizacím náboženským, politickým nebo odborovým;

g) spolupůsobiti způsobem poradním při hromadném propouštění zaměstnanců, z příčin mimo pracovní poměr ležících, jakož i při propouštění jednotlivých zaměstnanců déle než 3 léta v závodě pracujících (tento odstavec podrobněji rozveden);

h) spravovati nebo spoluspravovati zařízení k blahu zaměstnanců určená, pokud to není vyloučeno stanovami nebo zakládajícími či nadačními listinami;

ch) podávati návrhy na zlepšení provozu, zejména návrhy na zdo-

konání technického zařízení a provozu a ochrany dělnictva, pracovních metod a pod.

Závodní výbor a jednotliví jeho členové nesmějí zasahovat do správy a provozu závodu samostatnými nařízeními a jest jim vykonávat veškeré jim podle ustanovení § 3 příslušející úkoly tak, aby chod závodu neutrpěl újmy. Schůze závodního výboru se mohou konat jediné mimo pravidelnou pracovní dobu, ve výjimečných případech a za souhlasu správy závodu i během pracovní doby.

Všichni členové závodního výboru jsou povinni zachovávat úplnou mlčenlivost o obchodních a výrobních tajemstvích a o tom, co výslovně jako důvěrné sdělil jim podnikatel o poměrech v podniku.

Obdobná jsou ustanovení o *závodních a revírních radách při hornictví* podle zákona ze 25. února 1920, č. 144 sb. z. a n. Tam se praví v § 2:

„Úkoly *závodní rady* jsou:

1. Spolupůsobiti při dozoru na udržování a provádění hornicko-policejních ustanovení zákonných neb úředních nařízení o ochraně dělnictva, hygieně provozu a na provádění pracovního řádu, jakož i účastniti se dotčených komisionelních řízení.

2. Podávati návrhy na zlepšení provozu.

3. Dohlédati na provádění a dodržování mzdových a platových smluv.

4. Spolupůsobiti při udržování kázně.

5. Zprostředkovati při stížnostech.

6. Spolupůsobiti při propouštění dělníků.

7. Spravovati nebo spoluspravovati dobročinná zařízení pro zaměstnance.

8. Nahlížeti do roční bilance, resp. účetní uzávěrky podniku.“

A v § 19. se praví:

„Úkolem *revírní rady* jest:

1. Dávati směrnice pro celý okres při provádění § 2;

2. rozhodovati spory mezi závodní správou a závodní radou;

3. spolupůsobiti při vydání jednotného pracovního řádu pro celý revír; vydávati nebo měniti služební nebo pracovní řády je dovoleno jenom po souhlase revírní rady;

4. spolupůsobiti při uzavírání kolektivních mzdových a pracovních smluv, projednaných odborovými organisacemi, a bdíti nad jejich dodržováním;

5. spolupůsobiti při zprostředkování práce;

6. spolupůsobiti při určení cen a rozdělování uhlí;

7. rozhodovati o použití podílu na čistém zisku, přikázaného revírní radě na všeobecně užitečné účely zaměstnanců (§ 12 zákona o účasti zaměstnanců při hornictví na správě dolů a jejich podílu na čistém zisku).

8. Aspoň jednou ročně podati zprávu o svém působení a finančním výsledku svého hospodaření.

Při revírní radě zřídí se jako zvláštní odbor rada zřízenců, jež má při počtu do 15.000 zaměstnanců 3 členy, při větším počtu 6 členů.

Tato rada vysílá do revírní rady členy, příslušející zřízencům podle § 16, a má tyto úkoly:

1. zprostředkovati při stížnostech zřízenců;

2. spolupůsobiti při propouštění zřízenců;

3. spravovati nebo spoluspravovati dobročinná zařízení pro zřízence;

4. spolupůsobiti při uzavírání kolektivních smluv zřízeneckých a bdíti nad jejich dodržováním.“

Praktické zkušenosti se závodními výbory jsou doprovázeny těžkými stíny. Zprvu uvítalo dělnictvo toto zařízení jako vzácnou vymoženost. Dnes v řadě podniků, kde by dle zákona závodní výbory býti docela dobře mohly, již po několik let nejsou obnovovány. Příčin je několik. Dělníci poznali, že výbory velmi mnohou věc provést nemohou a že mnohdy se měly obírat jen věcmi v celku bezvýznamnými. Na závodní výbor, resp. jeho členy přesunuli zaměstnavatelé odiosní odpovědnost za rozhodnutí nepopulární (na př. propouštění dělnictva), kdežto jinak by ji musili nésti sami. Někdy členové závodních výborů, když již jejich funkce uplynula, velmi draze zaplatili to, že jako členové závodních výborů energicky se zastávali zájmů zaměstnanců: pod různými záminkami byli později buď z práce vypovězeni nebo přesazeni k práci namáhavější nebo hůře placené; kdežto krotcí členové bývali za své služby, takto podniku ve funkci členství závodního výboru prokázané, vydatně odměňováni. Mnohdy i členové výboru sami zneužívali svého vlivu k tomu, aby se zbavili v továrně dělníků zaměstnaných v jiné organizaci, a zde zase nejednou musil brániti zaměstnavatel nevinné dělníky proti stranické mstě. — Tedy nedokonalostí dosti.

A tak již nyní je dostatečně prokázáno zkušeností, že jen tehdy budou závodní výbory něco znamenati, bude-li na *obou* stranách *poctivá* vůle pracovati o dosažení úmyslu zákona, a že závodní výbory znamenají nejen právo, nýbrž i *odpovědnost*, předpokládající informovanost a nestrannost a předchozí mnohostrannou výchovu.

Netajím si, že problém účasti zaměstnanců na správě podniků je těžký a cesta k němu velmi svízelná. Ale přesto pokládám za nezbytné, že se k tomuto cíli směřovati musí, neboť je nemyslitelno, aby bez těžkých a osudných výbuchů v hospodářském a sociálním životě stále více vyspívající zaměstnanectvo bylo trvale drženo v té pasivní úloze v podnicích, v jaké žilo dříve.

Podíl na čistém zisku a spoluvlastnictví.

1. Druhou význačnou cestou, jež může podstatně zlepšiti poměr zaměstnanců k podniku, je podíl na čistém zisku. Zase není třeba opakovati důvodů, jež k tomuto zařízení vedou. Jen stručně se zmiňuji. Vše je nutno podporovati, co

přispívá k tomu, aby zaměstnanec nabyl většího zájmu na podniku, aby viděl v jeho osudu kus osudu svého, aby v něm viděl *svůj* závod, aby s ním rostl. Když sám může se státi spoluvlastníkem podniku tím, že se stane majitelem určité části akcií, a je současně zaměstnancem, pak je spojen s podnikem poutem dvojitým. Pak je také větší naděje, že ubude třenic mezi „kapitálem a prací“, ba že může dojíti i ke svorné spolupráci. — Je sice pravda, že veliká část výhod, vyplývajících z podílu na zisku a ze spoluvlastnictví, je rázu psychologického a ideového. Ale nesmí se přehlížeti, že běží i o zájmy hmotné, a ty že mohou býti mocnou vzpružinou v hospodářské činnosti i v sociálních vztazích člověka. A čím citelnější jsou obnosy, o něž při tom běží, čím více je systém přidělový přizpůsoben osobnímu výkonu člověka, tím více bude pak člověk v hospodářské činnosti napínati své síly. Někdy dokonce tento zřetel na zisk tak stojí v popředí, že ideové důvody podílu na zisku jsou téměř zatlačeny. Tak u Baťi:

Organisace závodů Baťových je vybudována na dvou vůdčích zásadách: na samosprávě dílen a na účasti dělníků na zisku.¹⁴⁾

„Tato organisace zrevolucionisovala lidské mozky ...

Přivedla myšlení tisíců lidí ke skutečnosti, k problémům dne, k výrobě, obchodu, k službě veřejnosti.

Ukázalo se, jak mocným organisačním prostředkem je odměna podle zásluhy.

Ukázalo se, jak je moudrým, užitečným a úspěšným dáti velikému množství spolupracovníků příležitost ke tvoření zisku a podílu na jeho dosažení a *probuditi takto nejmocnější hnací péro*, jež vede člověka k přičinlivosti, vynalézavosti a šetrnosti.

Místo jednoho či několika lidí s podnikatelským myšlením stál tu závod, v němž tisíce lidí myslilo při práci podnikatelsky a který tisícům lidí podával jedinečnou příležitost docílití výdělků a jmění podle míry svých schopností a přičinlivosti.

Tato organisace ukázala se jako schopný nástroj k uskutečnění základní myšlenky Baťovy: *každá hospodářská činnost nechť je uspořádána tak, aby všichni zúčastnění při ní co nejvíce získávali; aby podávala lidem co nejvíce příležitosti poctivou prací se obohatiti.*“ (19)

„O velikosti úspěchu podniku rozhoduje převaha aktivních lidí nad neutrálními a pasivními.

Jest velmi nespravedливо vůči aktivním lidem, těm pravým tvořitelům hodnot, když za svou aktivitu nedojdou odměny. Je to také na škodu, však nejenom pro ně, nýbrž i pro podnik a veřejnost, pro zákazníka. Nikdo není ochoten trvale dávat něco za nic, to jest pracovat lépe nežli soused, vkládati do díla kromě práce rukou i mozek a srdce. V podniku, který nedovede nalézti spravedlivé stanovisko ku svým lidem, zmocní se vlády nad prací ti nejhorší a nejnešikovnější. Učiní tak zcela jistě již z pouhé obavy o sebe sama a ti pak udávají jak tempo, tak i kvalitu práce.

¹⁴⁾ A. Cekota, Baťa. V Praze 1929 (proložení prvé ode mne).

Baťovy závody rozdělené ve sta drobných oddělení, hospodařících na vlastní účet, odměňují aktivní lidi účastí na docíleném zisku oddělení. Výše podílu na zisku není závislá na dobrém oku nadřízených, nebo na osobním názoru vedoucích lidí, nýbrž na obchodním výsledku oddělení, to jest na množství a jakosti zboží, včasnosti dodání a hospodárnosti provozu.“ (67)

Jaké jsou dosavadní výsledky snažení o podíl na zisku a o spoluvlastnictví? O nějakém pronikavém vítězství této myšlenky nelze mluvit. Ale i když se probíjí těžce, i když dosud její uskutečňování je zatíženo těžkými nedostatky, tož přece myšlenka doutná a žije, a má naději, že život přiměřené formy již si najde. Vždyť tak zdravá v jádru je to myšlenka, že sám starý jesuita Pesch, který dlouhá desetiletí pracoval jen na sociálních problémech, v posledních letech svého života napsal ve velikém svém díle: „Otevřeně přiznáváme, že naše sympatie v nejplnější míře patří těm, kdo pracují, by co možno nejvíce se rozšířila a zobecněla účast na zisku.“¹⁵⁾

Pokud se týká počtu podniků, které si v Anglii zavedly podíl na zisku a spoluvlastnictví pro zaměstnanectvo, tu J. Koudelka předvádí takový obraz: „Století myšlenky dělnického spoluzisku a dělnické spolusprávy vytvořilo v Anglii na 450 různých schemat, k nimž v roce 1923 hlásilo se 228 podniků. V prvních dvou letech, následovavších válku, byl v Anglii patrným značný rozmach hnutí, související se všeobecnou průmyslovou prosperitou. V r. 1919 bylo zavedeno 51 systémů Profit-sharingu a Co-partnershipu, v r. 1920 dalších 50, 1921 bylo však ohlášeno jenom 13 takových pokusů, 1922 už jenom 7 a 1923 osm. Systémů, které ztroskotaly a zanikly, bylo v r. 1919 devět, 1920 třináct, 1921 devět, 1922 pět a 1923 šest.“¹⁶⁾

Schemat, jak provést obojí zařízení, je velmi mnoho. Jen naznačuji. *Podíl na zisku* bývá vyplácen buď v hotových penězích (a zase klíčů, podle nichž je dělen, je celá řada), nebo polovice se rozdělí individuálně v hotových penězích a druhá polovice se dá dělnictvu kolektivně, tím, že se proň nebo pro dítky zaměstnanců zařídí nějaký podnik sociální péče; nebo se část této sumy nechá v podniku jako vklad zaměstnanců. *Spoluvlastnictví* má zase množství forem: dělníci přenechají podniku svůj obnos jako pevně úrokovaný vklad; nebo získají akcie podniku, a to buďto jako jednotlivci nebo jako celek zaměstnanectva. A zase někde smí býti dělník majitelem takovýcho na dělnictvo připadajících akcií jen pokud je zaměstnancem podniku, jinde je podržuje, i když ze služeb podniku odešel. Skoro by byl člověk v po-

¹⁵⁾ Pesch, Nationalökonomie, III (1926), 235.

¹⁶⁾ J. Koudelka v přednášce Co-partnership a Profit-Sharing v Anglii, v publikaci „Na cestě k hospodářské demokracii“, 22, 23.

kušení říci, že každý majitel takového podniku si dělá své schema sám; a nejen to, nýbrž že je podle svých zkušeností stále upravuje a pozměňuje.

2. Na jaké potíže naráží soustava účasti na zisku a spoluvlastnictví dělnického?

Překážka prvá jest u většiny zaměstnavatelů. Těm dosavadní soustava vyhovuje lépe, protože nemusejí se o zisk dělití a také vedení podniku mohou mnohem spíše zařídití podle svých zájmů, než kdyby dělnictvo bylo mezi majiteli více zastoupeno a tudíž musilo se jeho zájmů více dbáti.

A zvláště toho se bojí mnozí zaměstnavatelé, že by vlastnictví podniků postupně stále více se přesunovalo do rukou dělnictva, takže čistě kapitalistický živel by byl víc a více poután, ba že by časem podnik přešel úplně do vlastnictví zaměstnanectva.

Ale i *na straně dělnické* nějakého zvláštního nadšení pro tyto reformy není.

Pokud se týká podílu na čistém zisku, předně zdají se obnosy, které prakticky na dělníka odpadnou, poměrně malé. Jsou závody, kde běží opravdu o obnosy již slušné. Tak u Baťa v 18 dílnách pohybovala se účast na zisku u dělníka mezi 50 až 128 Kč, u předáka mezi 100 a 256 Kč *týdně*.¹⁷⁾ Ale v celku bývá dělnictvo obnosy zklamáno, poněvadž i když je suma, která má býti rozdělena, vysoká, když je rozdělena mezi sta, tisíce zaměstnanců podniku, přinese každému jen nepatrné procento celkové roční mzdy.

Druhá námitka je, že dělnictvo vidí, že přesných nároků na tento příplatek nemá, a proto vidí v ní jen jakýsi druh almužny. A jak je protivno dnešnímu dělníku bráti jakoukoli almužnu! „Cožpak nejsem dost zdravý, abych si to, čeho potřebuji, vydělal? Odstraňte nespravedlivé řády, které znemožňují, aby pracujícímu člověku dostalo se toho, co mu právem patří, to chceme; almužnu a všecky milosti si nechejte!“ — To platí zvláště v případech, kdy ustanovení tovární o účasti na zisku je výslovně doprovázeno poznámkami: „Účast na zisku nepřisluší těm, kteří byli uznáni, že jsou závodů nežádoucí. — Účast na zisku může býti kdykoliv *odvolána bez udání důvodů* jak jednotlivci, tak i celému oddělení.“¹⁸⁾

Dělnictvo nemá důvěry k účasti na zisku někde i proto,

¹⁷⁾ Časop. Zlín, 23. srpna 1930, za 32. týden (uvádím tento týden namátkou).

¹⁸⁾ Baťa v uved. řeči 11. IV. 1924, v A. Cekota, Baťa, 29.

že cítí, že se jí může používat jakožto nástroje k rozražení odborových organizací, asi s takovouhle spekulací: Silou dělnictva v boji proti nám zaměstnavatelům jsou jejich odborové organizace. Odlákejme dělnictvo z odborových organizací, poskytněme mu výhody, kterých mu ony poskytnouti nemohou — až je vylákáme, pak teprve bude utužena naše moc nad ním.“ Proti této spekulaci se musejí bránit odborové organizace zvláště ve Spojených státech severoamerických. Tam si stěžují ostatně ještě na jinou nepřijemnou věc, že totiž účast na zisku „ve mnohém ohledu zúžila sociální rozhled u dělníka. Neviděl dále než svou dílnu; soustředil svou mysl na své vlastní bezprostřední blaho. Účinky dobrovolné všeobecné organizace všeho dělnictva jeho povolání byly nad jeho duševní obzor.“¹⁹⁾

Otázka podílu na čistém zisku bývá někdy dokonce příčinou nové nedůvěry mezi oběma stranami. Neboť aby zde mohla býti plná důvěra, pak by dělnictvo musilo mít také možnost nahlédnouti do závodních knih, zda opravdu jsou zisky podniku jen takové, jaké byly vzaty za základnu pro vyměřování podílu na čistém zisku, či zda snad se nedopustil podnikatel nějakého zamlčení nebo nepravdy, aby základní suma nejevila se tak vysoká. A nestačí jen sumární bilance, protože ta se dá snadno zkroučiti tak, jak je toho potřeba, nýbrž je potřebí přesvědčiti se i o správnosti údajů, jež sloužily za základ výpočtu. Ale tím je zase obchodní tajemství podniku v nebezpečí. To musí býti důvěra v zaměstnavatele již značně veliká, aby k této těžkosti nedošlo.

S tím souvisí ještě jiná věc. Ve všech státech je dnes daňové zatížení podniků značné. Proto si veliká část závodů pomáhá tak, že různými praktikami v účetnictví zatajuje před úřady podstatnou část zisku. V případě podílu dělnictva na čistém zisku stojí takový podnik na nebezpečném rozcestí. Buď zamlčí zisky; ale pak bude zde podezřívavým a mstivým okem hleděti na podnik nejen stát, nýbrž i zaměstnanectvo. Nebo označí dělnictvu poctivě vyšší zisku; ale pak ihned je zde i berní úřad, kterému tak umožněno nahlédnouti do pravé situace.

Konečně: Přirozeným důsledkem toho, že by chtělo zaměstnanectvo mít účast na čistém zisku, bylo by, aby neslo též risiko. A nebezpečí ztrát je někdy značné. U dělnictva však bývá nechuť k risku. Má rádo příjem raději třeba

¹⁹⁾ Prof. J. W. Sullivan, citován v G. S. Watkins, An Introduction to the Study of Labor Problems, New York 1922, 516.

o něco menší, ale jistý, nežli vyšší, ale doprovázený risikem. Z toho důvodu také je mu milejší pevná mzda, s níž určitě smí počítati, nežli mzda, v níž je zahrnuta neurčitá položka se svými výkyvy. — Ale když chce míti účast na čistém zisku přece, pak risiko nésti musí též. Otevřeně mluví socialista Macek: „Dokud dělníci se budou vzdalovat spolurozhodování *i za cenu podnikového risika a nových úkolů organizačních*, dotud budou drceni podnikatelským systémem.“²⁰⁾

Pokládám za zbytečno mluvíti zde o takových stránkách účasti na zisku, kde zaměstnanectvo to zrovna očima čte, že zdánlivé dobrodiní podílu na zisku je novou rafinovanou formou skutečného vykořisťování: když individuální podíl na zisku je umožněn jen tím, že člověk vyždímá ze sebe poslední zbytky sil duševních i tělesných, takže po takové osmi, devítihodinové šílené štvanci úplně vyčerpaný se takřka potácí z práce; když zdánlivými výhodami čistého zisku má býti zatajeno zkracování na normální mzdě; a p. V takových případech může „podíl na zisku“ vyvolati přímo živelný odpor. Ale i mimo takové křiklavé nelidské případy jsou zde vážné potíže.

A přece trváme na této cestě. „Záchrana průmyslu bude nalezena ve vytvoření společných zájmů mezi zaměstnavateli, správou a zaměstnanci a rovněž mezi konsumenty a producenty. Co — partnership otevřel dělnictvu možnost k vyšším vědomostem o průmyslu a dal mu příležitost přijmouti odpovědnost: postavil se v čelo dlouhé linie průmyslového vývoje.“²¹⁾

O *spoluvlastnictví* dělníků v podnicích stačí říci, že v celku jsou jen velmi řídké případy, kde by se bylo podařilo, že dělnictvo do podniků, které původně byly vlastnictvím kapitalistů jiných, získáním akcií a vkladů vniklo v takové míře, že vliv jeho, jakožto majitele kapitálu, je tam rozhodujícím. Tedy i po této stránce je úspěch dosud jen dosti slabý.²²⁾

²⁰⁾ Macek, Základy sociální politiky, I, 255; sr. J. Husslein, Work, Wealth and Wages, Chicago 1921, 80.

²¹⁾ J. H. Boraston, u Koudelky, v publikaci „Na cestě k hospodářské demokracii“, 30.

²²⁾ K této otázce viz zvl. Pottier, La Morale Catholique et les Questions Ouvrières d'aujourd'hui, Bruxelles 1921, II. v., oddíl L'Actionariat du Travail, p. 1—80, Fallon, Principes d'Economie sociale, 242 n.

Smíšené výbory zaměstnavatelů a zaměstnanců.

Přípis kongregace koncilu biskupu Liénartovi v Lille 5. června 1929, Acta Apostolicae Sedis, 1929. — G. Guítton, Pour Collaborer, Paris 1930. — A. Pieper, Berufsgedanke und Berufsstand im Wirtschaftsleben, M. Gladbach 1925. — Guítton, Eblé, Tessier, Danset, Six: La Charte du Syndicalisme chrétienne, Paris 1930. — J. Danel, Collaboration des travailleurs salariés à la vie organique des entreprises, ve sborníku Les nouvelles conditions de la vie industrielle, Lyon 1929, 225—241. — J. Lerolle, La collaboration des patrons organisés et des travailleurs organisés à la vie de la profession et à la solution des conflits collectifs, tamže 289 až 310. — J. Zirnheld, Les Commissions mixtes, v Dossiers de l'Action populaire, Paris 1930, 1229—1246. — E. Romanet, Capital-Direction-Travail, tamže 1289—1302, 1417—1426.

Poněkud příbuzná s otázkou o demokracii v hospodářství je také otázka spolupráce zaměstnavatelů a zaměstnanců ve společných smíšených výborech. Všechny příčiny, z nichž vyrůstá volání po hospodářské demokracii, po dělnické účasti na správě a podílu na zisku, platí do jisté míry také zde. Ale hlavní příčinou nutnosti spolupráce mezi obojí třídou je ta okolnost, že oba stavy jsou jaksi přirozeně na sebe odkázány, a když nedbají tohoto volání přirozenosti, musejí pykati samy a musí pykati společnost celá.

Lev XIII. to vyjádřil v encyklice Rerum novarum: „Ve věci, o níž běží, je největším zlem to, že se namlouvá, že mezi společenskými třídami bezděčně musí býti nepřátelství, jako by příroda byla určila, aby bohatí a proletáři se vespolek potírali a ubíjeli ve tvrdošíjném zápase... Naopak čistou pravdou je, že jako v těle různé údy tvoří mezi sebou soulad... právě tak je příkazem přirozeného řádu ve státě, aby obě ony třídy navzájem se sobě srdečně přizpůsobily a vhodným způsobem si napomáhaly k rovnováze. Neboť to je jisté, třída potřebuje třídy: nemůže existovati kapitál bez práce, ani práce bez kapitálu. Svornost plodí krásu poměru a řád; naopak ze stálého zápasení vzniká zesurovení, nelidskost, zmatek.“¹⁾

Z toho důvodu „církve si přeje, aby odborová sdružení byla nástrojem svornosti a míru, a k tomu účelu vybízí, aby se zřídily smíšené komise jakožto prostředek jednoty mezi nimi.“²⁾ V témže smyslu psal kardinál Gasparri na adresu Union Economique Sociale 25. února 1915:

„Je vhodné, prospěšné a velmi přiměřeno křesťanským zásadám, aby se i nadále zásadně, pokud je to prakticky možno, zakládaly současně spolky zaměstnavatelů a spolky dělníků, od sebe oddělené, ale aby se tvořily, jako styčné body mezi nimi, smíšené komise, jejichž úkolem

¹⁾ Lev XIII. enc. Rerum novarum, Lettres III. 32.

²⁾ Kongregace koncilu v přípise k biskupu v Lille 5. června 1929.

by bylo projednávatí a řešití v míru v duchu spravedlnosti a lásky sporné body, jež se mohou vyskytnoutí mezi členy těchto dvojích sdružení.“³⁾)

O tři věci tedy zde běží. Aby se usilovalo o svornou spolupráci. Aby si zaměstnavatelé a zaměstnanci upravovali své organisace každá skupina pro sebe. Aby ze zástupců obou skupin se vytvořily smíšené komise.

Musí býti spolupráce mezi obojí skupinou. Je nepříro-zeno, když mezi manželem a manželkou je stálý svár a nepřátelství. Manželství je povoláno, aby v království Božím provedlo těžké úkoly, a nesplní jich manželé leda srdečnou spoluprací. Tak v hospodářském životě mají svorně pracovatí zaměstnavatelé a zaměstnanci, a je to důkazem, jak náš přirozený cit otupěl, když necítíme nehoráznost a nepříro-zenost stavu, když třídy Bohem povolané ku spolupráci žijí ve stálé otevřené nebo skryté válce. Kdo má na sobě těžkou vinu za tyto poměry, to sem nepatří vyšetřovatí. Zde je po- třeba jen zjistiti: Pro společnost znamená každým dnem nové ztráty, když zaměstnavatelé a zaměstnanci nesdružují svých sil k řešení velkých i drobných hospodářských úkolů. A je zvláště důležité, aby dělníci nebyli pokládáni pouze za lidi, *o kterých* se rozhoduje, nýbrž i za lidi, kteří *spolurozho- dují*. Dnešní dělník je v takovém psychologickém stavu, že je mu prostě nesnesitelnou myšlenka, aby byl pokládán za věčně neploletého, za definitivní dítě, za které musejí mys- lití jiní. Vyjádřeno slovy muže, jenž zná dobře mentalitu dělnictva, M. R. Dautry, ředitele francouzských státních drah: „Nic není tak plachého jako instinkt neodvislosti dnešního dělníka; sociální činnost nebude míti vlivu, leda když uklidní nedůvěru nežádajíc nic v náhradu.“⁴⁾)

Zaměstnavatelé ať se sdružují v organisacích svých a dělníci svých. Kdyby byla jen jediná organisace, pro všechny společná, to by prostě své úlohy nesplnila. A kdyby byl v takové dělnické organisaci při důležitém jednání stavov- ském přítomen třeba jen jediný zaměstnavatel, již nebudou se dělníci cítiti volnými, ohled na onoho zaměstnavatele jim jako by svíral hrdlo, schoulí se do svých názorů a jako sfinx budou seděti při jednání, a po druhé již do sezení nepřijdou. Vysloví své zkušenosti a názory, ale jen když jsou mezi svý- mi. A podobně mnohý zaměstnavatel, když jsou přítomni i zaměstnanci, mnoho zamlčí, a právě nejdůležitější postřehy

³⁾ Kard. Gasparri, přepis citován v Acta Apostolicae Sedis, 1920.

⁴⁾ Ředitel R. Dautry, cituje G. Guillon, Pour Collaborer, Paris 1930.

a názory zamlčí. Mají-li organizace odborové i za dnešních poměrů splnit svou úlohu, mají-li býti forem, kde se otevřeně projeví náhledy a city, mají-li býti pojišťovací záklopkou, která samočinně ulevuje přílišnému napětí, pak to mohou udělati jen organizace dělnické pro sebe a organizace zaměstnavatelské pro sebe.

Ze zástupců organizací zaměstnavatelských a zaměstnaneckých se mají pak vytvořiti komise smíšené. Tam ostýchavost nebude působiti již takových obtíží. Jednak vyvolí se pro ten úkol již lidé, kteří odložili počáteční plachost, jednak předměty projednávané se podávají tak, že to nebývá již tak osobně zahrocené a osobně zbarvené, jako když by to podával prostý člověk v organizaci své; věcnost při jednání více vystupuje do popředí. Tam při společném jednání je nejlepší příležitost, aby zaměstnavatelé nahlédli do toho roje pohnutek a důvodů pro jednání zaměstnanců a naopak. Tam mají zástupcové obojí třídy příležitost přesvědčiti příslušníky druhé vrstvy o nutnosti svého postupu a udělati z nich snad i obhájce tohoto opatření mezi těmi, kteří je vyslali, by ono opatření potírali. A tak spěje se k cíli, jež zmíněný již M. Raoul Dautry vyjádřil slovy: „Vím z dlouhé pětadvacetileté zkušenosti, že je třeba vždy říci pravdu železničářům a že nejlepším prostředkem, jak žádati po nich práci, jest ukázati její nutnost.“⁵⁾ Jen tak vytvoří se v podniku duch té jednoty, který je charakteristický pro práci v úle. Jen tak bude celý závod spřežením, které táhne těžký svůj náklad jediným směrem a tedy úspěšně.

Ale i toto opatření naráží na obtíže. Taková spolupráce nemůže se uskutečnit tím, že by strana mocensky, řízně nadržovala své požadavky straně. Ani psychologie vítězů ani psychologie poražených nebývají příznivou půdou pro spolupráci. Naopak. — Spolupráce předpokládá, že obě strany omezí své požadavky na míru spravedlnosti. Ovšem v přechodné době, dokud některá strana musí — má-li býti spravedlnosti učiněno zadost — vraceti, co uchvátila *nespravedlivě*, v takové zjitřené době nebývá půda příznivá pro spolupráci. Když však již aspoň v nejdůležitějších bodech vyrovnání dáno, a kde se jedná již jen o přesnější ohraničení spravedlnosti, tam již klidná spolupráce možná je, arci za předpokladu, že žádná ze stran nebude chtít uskutečnit rázem své požadavky maximální, nýbrž že si budou navzá-

⁵⁾ Ředitel M. Raoul Dautry, viz Guítton, Pour Callaborer, 122.

jem činiti ústupky. Spolupráce je možná, jen když obě strany dovedou v zájmu vyšších cílů přinášeti i oběti. Nebylo dosud spolupráce bez ústupku a obětí.

Dosud vadí spolupráci předně leckde nálada v kruzích *zaměstnavatelů*. Nemluvím o vyložených autokratech a lidech pyšných. Myslím i mnohého zaměstnavatele dobré vůle. Ale my lidé často mnohem více než jsme si toho vědomi, býváme dítkami svého prostředí, své třídy společenské a své doby. Takto mnohý zaměstnavatel vleče s sebou předsudky svého stavu a domnívá se, že je jeho povinností jimi se řídit a že tím prokazuje nejlepší službu i národu i dělnictvu samému. Bývá těžko osvojit si důkladné vědomosti národohospodářské; ale mnohem těžší ještě je, aby zaměstnavatel, který v kruzích kapitalistických vyrostl od dětství, se dovedl vmysliti všestranně do situace svých dělníků, aby si osvojil vytríbené a jemné *sociální citění*, aby dále dovedl v dělnících přese všechnu jejich hospodářskou odvislost a při všech těch chybách jejich, jež odvislost a chudoba s sebou nesou, cítiti lidi, kteří jsou jeho bratry v Kristu; aby se vžil do myšlenky, že i z provádění tohoto bratrství bude jednou před Bohem skládati přísné účty.

Na jinou potíž naráží zaměstnavatel v té věci při stoupající racionalisaci podniku. Tato má snadno za následek, že se poměr zaměstnavatelův k zaměstnancům příliš odosobňuje a zvěcňuje; a při štvanci výrobní, do níž tlačí soutěž a konečně i výrobní metody samy sebou, může zřetel k tomuto výkonu silně zatlačiti do pozadí veškeren ostatní zájem o dělníka. Mimo to racionalisace uvaluje na osobu, která stojí v čele podniku, odpovědnost ohromnou, soustřeďuje v jejích rukou rozhodování o technických, obchodních a organizačních záležitostech podniku tak, že vyčerpaný podnikatel pro potřeby sociální a etické snadno ohluchne a oslepne.

Obtíže jsou i na straně *dělnictva*. Poměry, za jakých pracovalo dělnictvo v továrnách za éry liberalismu po celá desítilétí, vytvořily ve smýšlení jisté ustálené rysy, vědomí, že se na nich páchala a páchá křivda, a v důsledku toho skrytý hněv proti celé třídě „vykořisťovatelů“; a taková nálada je nejnepříznivější přípravou pro spolupráci, která přece musí býti vybudována jen na vzájemné důvěře. Dále organizace dělnické po celá desítilétí byly vedeny v duchu boje, ať již obranného ať již útočného, a pěstily tak po léta v dělnictvu instinkty válečné, které jsou přímým protipólem smýš-

lení konstruktivního; a je nemožno, aby obratem ruky se tato po léta soustavně vychovávaná mentalita dělnictva změnila v náladu tvořivou.

Bylo by tedy naivností, kdyby někdo si myslel, že ideál spolupráce mezi zaměstnavateli a zaměstnanci uzraje přes noc. Ale kongregace koncilu vidí dobře. Kardinál Gasparri viděl dobře. Ten cíl se s myslí pouštět nesmí. Musí být proň připravována půda. — Jako ve středověku mistři a tovaryši a učni tvořili stav a tato jednota stavovská byla přirozeným výrazem toho, „co Bůh spojil“, a byla zdrojem síly stavu, tak i v moderním podniku musí jednotu tvořiti to, „co Bůh spojil“, musí býti odstraňováno všechno to, co jednotu rozbíjí nebo ji znemožňuje, musí býti podporováno vše, co spolupráci dovede utužovat!

Socialisace a vyvlastnění vůbec.

Z příslušných statí v příručkách viz zvl. Pesch H., Nationalökonomie IV. (1922), 204—220, a Fallon, Principes d'Economie sociale, Louvain 1929, 109—116. — Dále: Pesch H., Sozialisierung, Freiburg i. B., 1919. — Amonn A., Hauptprobleme der Sozialisierung, Leipzig 1920. — Nell-Breuning O. v., Staat und Eigentum, Gladbach-Rheydt, 1929. — Schetter E., Enteignung, ve Staatslexicon 4I, 1685—1693. — Buecher K., Die Sozialisierung. Tübingen 1919. — Tyszka C. v., Die Sozialisierung des Wirtschaftslebens, Jena 1922. — Socialistických publikací vyšlo zvláště kolem roku 1919 velmi mnoho. Na př. Fleischner J., Socialisace v praxi. V Praze 1920. — Týž, Cíle a cesty socialisace, v Plzni 1920. — Kunte L., Socialisace. V Praze 1919. — Kautsky K., Was ist Sozialisierung? Mit einem Vorwort und einem Anhang über „Ablösung oder Konfiskation?“, Berlin 1920. — Týž, Die Sozialisierung der Landwirtschaft. Berlin 1919. — Hilferding R., Die Sozialisierung und die Machtverhältnisse der Klassen, 1920. — Neurath O., Vollsozialisierung, 1920. — Bauer O., Der Weg zum Sozialismus, Wien 1921. — Ellenbogen W., Die Fortschritte der Gemeinwirtschaft in Oesterreich. Wien 1922. — Situaci v nejnovější době podává Renner K., Die Wirtschaft als Gesamtprozess und die Sozialisierung, Berlin 1924. — Týž, Wege der Verwirklichung, Berlin 1929.

Jsou situace, za nichž může býti určitý druh majetku s výhodou pro společnost převeden do veřejného vlastnictví, jinými slovy: znárodněn, zesocialisován? Je *mravně* dovoleno takové vyvlastnění soukromého majetku? Je *mravně* dovolené i tehdy, když se nejedná o převod vyvlastněného majetku ve vlastnictví veřejné, nýbrž nových osob soukromých, jako je tomu na př. při nucené parcelaci velkostatků?

1. *O zásadní možnosti a mravní přípustnosti* není mezi moralisty, i katolickými, sporu. Neboť Bohem daným urč-

ním majetku a vůbec hospodářských statků je, aby sloužily potřebám lidstva; a i když jsou v soukromém vlastnictví, tož přece prostřednictvím soukromého vlastnictví mají sloužiti potřebám celku, ba mají jim sloužiti ještě pronikavěji, než by to bylo možno při vlastnictví společném. Když však by se poměry v soukromém vlastnictví zvrhly tak, že neslouží potřebám celku, že je zhoubou a kletbou pro celek, že není posilou řádu žádaného Desaterem, nýbrž jeho překážkou a ničitelkou, pak smí býti proveden zásah do majetkových poměrů; smí býti přikročeno i k nejbolestnější majetkové operaci, k vyvlastnění.

Ale čtyři podmínky musejí býti bezpodmínečně spojeny, jinak by byl tento zákrok nemravností a nespravedlností: vyvlastnění musí býti vyžadováno *veřejným blahem*, ne pouhou socialisační choutkou nebo spekulací a lstivým dovoláváním se veřejných zájmů, s pravým účelem uloupiti pro sebe lacino cizí majetek; smí jíti vyvlastňování *jen potud*, pokud je toho třeba pro obecné blaho, a je již krádeží, když se jde jen o krok dále, než se vyžaduje veřejným zájmem; smí se přikročiti k vyvlastnění *teprve tehdy*, když se prostředky mírnější ukázaly nedostatečnými pro ochranu veřejného blaha; musí se dáti poškozeným *přiměřená náhrada*.¹⁾

Stůjž zde aspoň jediný doklad: ze společného pastýřského listu biskupů irských z 11. února 1914 — tedy svědectví tím závažnější, protože pochází ještě z doby předválečné, neovlivňované socialistickým vřením poválečným:

„Jest opravdu povinností státu dbáti o to, aby se národního jmění dobře použilo pro obživu a blahobyt všeho lidu; proto stát nebo obce by měly nabýti, vždy však za spravedlivou náhradu, těch výrobních prostředků, ale také *pouze* těch výrobních prostředků, u kterých obecný zájem vyžaduje, aby byly ve vlastnictví veřejném a nikoliv soukromém.“²⁾

1) Z katolických moralistů otázku zásadní mravní přípustnosti vyvlastnění nejpodrobněji a nejlépe probírá profesor právnické fakulty u sv. Apolináře a na Collegio Urbano kapucín dr. Gr. de Schepper, *Conspectus generalis Oeconomiae socialis*, Romae 1927, 325—329; podobně: Vermeersch, *Theologiae moralis principia, responsa, consilia*, II, 289, Schilling, *Lehrbuch der Moraltheologie*, München 1928, II, 646, Kachník, *Ethica specialis*, Olomucii 1912, 305, Noldin, *De praeceptis*, (1921) 389, Mausbach, *Katholische Moraltheologie*, III (1920), 95, Salsmans, *Droit et Morale*, Bruges 1925, 72, Hilgenreiner, *Das Programm der Deutschen christlich-sozialen Volkspartei*, Prag 1920, 14, 16, *Code social*, Paris 1927, 90, Lehmkuhl, *Theologia moralis*, ¹¹1902, II, 442, Husslein, *Democratic Industry*, New York 1919, 352.

2) Pastýřský list irských biskupů, uveřejněn v plném znění v J. A. Ryan-J. Husslein, *The Church and Labor*, New York 1924, 207—219, uvedené místo na str. 211—212.

2. Druhá otázka: směl by stát vyvlastniti veškeré výrobní prostředky obyvatelstva (půdu, továrny, nástroje, ústavy atd.) a zavést tak všeobecné kolektivní vlastnictví výrobních prostředků? — Odpovídám slovy a důvody jednoho z nejučenějších katolických etiků přítomnosti: „Soukromé vlastnictví je zařízením přirozeného zákona pro obecné blaho všech i jednotlivých lidí; *proto všeobecně vzato nikdy nemůže se státi škodlivým*, i když v konkrétním a jednotlivém případě a vzhledem na zvláštní okolnosti někdy může škoditi.“³⁾ — Stát však je na to, aby chránil a pěstil *obecné, celkové blaho*; nemůže tedy soukromého vlastnictví, ani všech výrobních prostředků, zrušiti. Je dále jeho povinností, aby chránil práva lidí; smí tedy, když právo něčí je ohroženo nebo poškozeno, účinně zabrániti takovému zneužívání práv, i majetkových; to arci nikterak neznamena, že smí majetkové prostě zrušiti.

Dvě svědectví. Studijní komise mezinárodní, složená z katolických nejlepších sociologů všech národů, určená k tomu, aby stanovila katolické principy v nejchoulostivějších otázkách sociálních, formuluje katolické principy takto: „Socialisace, chápaná ve smyslu nejširším a vztahující se na všechny hospodářské podniky, nebo aspoň na jejich většinu, vede svou vnitřní logikou ke kolektivismu, odsouzenému encyklikou *Rerum novarum*.“⁴⁾ A známý moralista Salsmans hodnotí takové úsilí o kolektivisaci stručně: „Stát by se dopustil krádeže v plném slova smyslu, kdyby zavedl násilím společnost všech statků.“⁵⁾

To jsou *principy* etické o socialisaci. Jaká jest praxe? Jaké jsou požadavky, které dnes jako mořské proudy se valí světem?

3. Socialistické snahy mocně se vzdouvají všude. A socialism by nebyl socialismem, kdyby přestal chtíti, aby *společnost, societas*, převzala jako vlastníitelka od soukromých jednotlivců a organizací výrobní prostředky. Cesta k tomu — *l'expropriation des expropriateurs* — vyvlastnění vyvlastňovatelů. Duší, hybnou pákou socialismu zůstávají slova komunistického manifestu Marxova: „Proletariát použije své politické moci k tomu, aby ponenáhlu *vyrval měšťáctvu veškerý kapitál*, aby soustředil všechny výrobní prostředky *v ruce státu*, t. j. v ruce proletariátu, organizovaného ve výrobní třídu.“⁶⁾ Hybnou pákou ty snahy zůstávají, protože

³⁾ De Schepper, *Conspectus generalis oeconomiae socialis*, 331.

⁴⁾ *Code social*, Paris 1927, 90, 91.

⁵⁾ Salsmans, *Droit et Morale*, 72.

⁶⁾ Komunistický manifest, s předmluvami K. Marxe a B. Engelse, přel. I. Olbracht, Praha, b. r., 29.

Marx při svém bystrozraku hned v r. 1848 při tvoření manifestu již cítil, že má-li hnutí proletariátu míti úspěch, že musí hlavní a největší síly vrhnouti na otázky majetkové: Jeho socialisté a komunisté „podporují všude každé revoluční hnutí proti stávajícím politickým a společenským poměrům. Ve všech těchto hnutích zdůrazňují *otázku majetkovou jako základní otázku hnutí*“.⁷⁾ Věrný druh Marxův a spoluzakladatel moderního socialismu B. Engels označuje socialisaci jako něco, co si svým tlakem vnitřní vývojové síly ve společnosti neodolatelně vynutí: „Proletariát zmocní se státní moci a promění výrobní prostředky... ve státní majetek.“⁸⁾ A ve všech socialistických programech v té neb oné formě zdůrazňuje se nutnost zveřejnění výrobních prostředků, což ovšem předpokládá vyvlastnění. Tak program sociálně demokratické strany dělnické v Rakousku, jímž řídila se i československá sociální demokracie česká, formuluje požadavek slovy: „Cílem tu musí býti převod pracovních prostředků ve společenské vlastnictví.“⁹⁾ A dnešní program československé sociálně demokratické strany dělnické: „Vítězství socialismu se stává stále nadějnějším a bližším... Pracující třída musí podporovati a urychlovati vše, co vytváří podmínky pro kolektivní formy výrobní.“¹⁰⁾

V *ústavě* Československé republiky je soukromý majetek regulován § 109 ústavní listiny: „Soukromé vlastnictví lze omeziti jen zákonem. Vyvlastnění je možné jen na základě zákona a za náhradu, pokud zákonem není nebo nebude stanoveno, že se náhrada dáti nemá.“

Nelze neviděti, že v tomto ustanovení jsou až příliš zřejmy stopy socialismu, že pojem práva vlastnického zde je vyhlodán; nepatří již k přirozeným právům člověka, zákon smí s ním nakládati, jak chce. Pouze se stanoví, že právo vlastnictví nesmí býti omezováno pouhým nařízením vládním nebo ministerským nebo vůbec administrativním, nýbrž že se tak může státi jen zákonem. Když však by chtěl *zákon* omezovati *jakkoli* právo vlastnické, v tom se mu žádné překážky nekladou. Stanoví se dále, že i vyvlastnění je možné

⁷⁾ Komunistický manifest, 40.

⁸⁾ F. Engels, H. E. Dührings *Umwälzung der Wissenschaft*, II. Aufl., Stuttgart 1921, 301, 302. Doklady z novějšího socialismu viz v Cathrein, *Sozialismus*, 11. Aufl., Freiburg 1919, 366—373.

⁹⁾ E. Beneš, *Stručný nástin vývoje moderního socialismu*, č. IV (1911), 265.

¹⁰⁾ Program čsl. soc. dem. strany dělnické, schválený na sjezdu strany v září 1930, *Právo lidu* z 2. října 1930.

jen na základě zákona, a to za náhradu; ale cena toho ustanovení je podstatně snížena, ba snad až anulována dalším ustanovením, že náhrada má být poskytnuta, „pokud zákonem není nebo nebude stanoveno, že se náhrada dáti nemá“. Tímto článkem ústavní listiny bylo právo vlastnické podstatně omezeno. Když zákon prohlásí, že právo vlastnické omezuje, více: že vyvlastňuje; více: že vyvlastňuje bez náhrady — naše ústava jej k tomu opravňuje; a ani neobmezuje ústava práva zákonodárcova podmínkou, že vyvlastnění je vyžadováno obecným blahem. Ústavně stačí, když zákonodárce vyvlastnit *chce*. Když většinu v zákonodárných sborech budou mít socialisté, ústavou je jim dána možnost jíti ve vyvlastnění, jak dalece budou chtít. Takto § 109 ústavní listiny maně vyvolává v duši vzpomínku na větu Marxova komunistického manifestu: „Proletariát použije své politické moci k tomu, aby pohněhl vyvrval měšťáctvu veškerý kapitál.“

Ta věta jako by chtěla ilustrovati cesty k socialismu, jak je otevřeně přiznal předák socialistický v Německu: „Není hranic, kde občanská společnost přestává a socialistická společnost počíná. Žijeme v tak zvané měšťácké společnosti, v níž se vyvíjejí socialistická zařízení. *Když tato zařízení dosáhnou jedné určité výše a nabudou převahy, bude se moci říci: žijeme v socialistické společnosti.*“¹¹⁾

Proti dřívějšímu právnímu řádu znamená nynější zákonná možnost vyvlastnění bez náhrady podstatné zhoršení, protože dřívější občanské právo znalo sice vyvlastnění, neznalo však vyvlastnění bez náhrady. § 365 občanského zákona: „Žádá-li toho obecné dobro, musí člen státu *za přiměřené odškodnění* i plné vlastnictví věci postoupiti.“

4. Za jakých předpokladů smí se však říci, že *socialisace je vhodná*? Mistrně rozhoduje tuto otázku výtečný a rozvážný národohospodář Jindřich Pesch: „Účel státu se musí řídit příčinou, jež mu dala vznik. Má tudíž splniti ony kulturní úkoly, jichž provedení přesahuje síly jednotlivců, rodin a užších svazů. To se týká i podnikání, jímž mají býti kryty potřeby hospodářské. *V podstatě* je toto podnikání úkolem *občanstva*, jednotlivců, rodin, nikoliv úlohou *státní* nebo *společenskou*. Jen aby doplňovala, vystupuje vyšší společnost, řídící, pořádající a mocí celku vybízející, tam, kde síly občanské nestačí. Socialisování, zestátnění, komunalisování

¹¹⁾ E. Fischer, *Das sozialistische Werden*, Leipzig, 1918, 552, citováno v E. Bernstein, *Der Sozialismus einst und jetzt*, Berlin 1923, 144.

vání zvláště celých hospodářských odvětví může proto býti ospravedlněno pouze jako *výjimečný* případ ze *zvláštních* důvodů. Nejprve však je nutno zjistiti, zda provedení státního nebo obecního monopolu je *technicky, hospodářsky, finančně, sociálně možné a účelné*. Nadto musí býti prokázáno, že zestátnění nebo zkomunalisování vzhledem na národohospodářskou úlohu, na krytí potřeb národa, je též *nutností*, když tedy není možno docílití, aby byly potřeby opatřeny cestou opačnou... Že by zestátnění a komunalisování již *samo o sobě* znamenalo ve *všech* případech *pokrok*, to už dnes nebudou tvrditi oni socialisté, kteří se zřekli vývojové nauky ekonomického materialismu. Musí tudíž s námi pro každé socialisování předložiti průkaz možnosti, nutnosti, nutící účelnosti... Pokud se týká *národohospodářské nutnosti*, bylo by, jak řečeno, tehdy ospravedlněno zavést veřejný provoz, zvláště státní provoz, když lze jasně prokázati, že provoz soukromý je v jasném rozporu s celkovým zájmem národa... nebo když všeobecnému zájmu je provozem veřejným podstatně lépe poslouženo, než provozem soukromým. Pravíme: *podstatně* lépe, abychom vyloučili unáhlené „socialisace“. Také plyne z našich vývodů, že toto zveřejnění je *posledním* prostředkem, jehož se smí použítí teprve, když stavovské nebo státní zákroky nedostačují, aby odstranily soukromohospodářské zlořády.¹²⁾

Jen dvě poznámky připojuji. Jedním z hlavních důvodů, proč se smí zestátněvati až po velmi důkladné úvaze, jest to, že *samostatnost* existencí je velikým dobrem pro ně samy i pro stát sám. — Dále, že všechno socialisování majetku je bezcenné, nebude-li *socialisován napřed nebo aspoň současně také duch*, nebudou-li lidé sociálně cítit; jinak i ti, kteří včera „ve státním zájmu“ „vyvlastňovali vyvlastňovatele“, zítra budou v pozemkových knihách zapisování jako majitelé vyvlastněných majetků.

5. Má býti těm, jimž se majetek vyvlastní a zestátní, dána *náhrada*? Má jim býti dána náhrada rovnocenná odňatému statku, či má býti přiznána v míře menší? Ta otázka pro velmi mnohé lidi, jimž majetek po válce byl vyvlastněn ať již parcelací, ať již odnětím podle zákona o dlouholetém pachtu, je otázkou velmi praktickou!

Socialismus v otázce náhrady je dosti laxní. Není sice

¹²⁾ Pesch, Nationalökonomie, IV. (1922), 211, 212.

mnoho formálních dokladů pro konfiskaci bez náhrady; ale zase na druhé straně taková svědectví nescházejí.

Je těžko mysliti si, že by se jednalo o vyvlastnění *za náhradu*, když Komunistický manifest Marxův stanoví: „Proletariát použije své moci k tomu, aby ponenáhu *vyrval měšťáctvu veškerý kapitál.*“ Dost těžko mysletí na vyvlastnění *za náhradu*, když Engels ve výše citovaném výroku píše: „Proletariát se zmocní státní moci a promění výrobní prostředky ve státní majetek.“ Socialista Lafargue mluví otevřeněji: „Až se stane proletariát pánem obecní a státní správy, bude následovati příkladu, který mu dávalo měšťáctvo v posledním století; když vyvlastní kapitalistickou třídu politicky, *vyvlastní ji hospodářsky.*“¹³⁾ A americký Appeal, orgán socialistického vůdce E. Debse, prohlásil 12. dubna 1912 v záležitosti vyvlastnění železnic: „Na Appeal přicházejí často dotazy, jak socialisté dostanou do svého vlastnictví dráhy, telegraf, telefon, uhelné doly, olejová pole a prostředky výroby. Řekněme zase, jako jsem již často řekl v těchto sloupcích, že názor Appealu je: konfiskovat. Proč máme tlouci vedle keře? Kupovati je a vydávati úpisy jako záplatu a pak odhlasovati zákon, že se vypisuje daň z příjmu, která bude spolknutím příjmů kapitalistů, by konečně vedlo k témuž výsledku.“¹⁴⁾ Předák amerického socialismu a jeho delegát na mezinárodních sjezdech socialistických v Amsterdamu, Stuttgartě a v Kodani, M. Hillquit: „Socialisté nejsou stoupenci metod konfiskačních. Chtějí, aby se dávala dnes, a za normálních poměrů budou to i nadále chtítí, plná náhrada vyvlastněným kapitalistům. Ale *socialisté se nechtějí nechat vázat pro budoucnost.*“¹⁵⁾

Profesor Macek: „Proti konfiskaci se uvádí jako nevývratný důvod to, že konfiskací se podkopává důvěra v právní řád, v právní bezpečnost... Když národ, demokraticky zorganizovaný, po dobré úvaze — k takové věci se nepřikročí přes noc, to je výsledek velkých kampaní ve veřejnosti — přikročí k zrušení nějakého práva bez náhrady, je zákon o tom neméně dobrým zákonem, jako by byl zákon o vyvlastnění (za náhradu), kdyby národ po dobré úvaze o svém zájmu se rozhodl pro náhradu. Ti, kdo konfiskací utrpí hmotnou škodu, nemohou obviňovat stát, protože dávno byli varováni před kupováním a investováním do těch věcí, v nichž konfiskací ztratili. Risiko konfiskace není největší z podnikatelských risik, jež nesou majitelé věcí nebo podnikatelé podniků, postižených konfiskací. Ještě jednou zdůrazňujeme, že ke konfiskaci přistupuje demokratický stát jen z velmi vážných důvodů, v přesvědčení, že vyvlastnění (za náhradu) by se přičilo mravním zásadám velké většiny národa. V takových případech nemůže nastat žádné otřesení právní bezpečnosti v jiných oborech, proti nimž se mravní cit většiny národa nebouří... Každý solidní stát dbá práva, žije podle práva, ale není otrokem práva, a *právo* je určeno, aby *sloužilo trvalému prospěchu národa.* Právo je pro národ, a ne národ pro právo, tak jako bylo řečeno: Sobotu pro člověka učiněna jest, a ne člověk pro sobotu... O konfiskaci se bude

¹³⁾ P. Lafargue, přel. R. Bernstein, *Komunismus und Kapitalismus*, Berlin 1894, 25, podle E. Käfer, *Der Sozialdemokrat hat das Wort*, Freiburg 1911, 40, 41.

¹⁴⁾ *The Appeal*, 27. IV. 1912, cituje Husslein, *Work, Wealth and Wages*, Chicago, 1921, 118.

¹⁵⁾ M. Hillquit and J. A. Ryan, *Socialism, Promise or Menace?* New York 1914, 73, 74.

nejen *mluvit*, až národy si začnou všimát lépe hospodářství se svým nerostným bohatstvím, se svými vodními silami, léčivými vřídly atd.“¹⁶⁾

Dvěma důvody zaplašuje Macek obavu před unáhleností v konfiskování: že zde rozhoduje mravní cit národa, že tedy není se obávat konfiskací v těch oborech, proti nimž mravní cit většiny národa se nebouří. A dále, že národ demokratický nepřistoupí ke konfiskacím, leda po zralé úvaze. Koho však, když zná, jak je možno v demokracii veřejné mínění zpracovat, jenž dále ví, jak kolikrát i národ demokratický a zorganizovaný jedná po nezralých úvahách, když vládnoucí strana má dost moci prosadit své stranické zájmy — koho dovedou tyto Mackovy důvody přesvědčit? Zvláště, když se připojuje významná poznámka, že se o konfiskaci nebude jen *mluvit*, až národové atd.

Někteří mluvčí socialismu někdy mluví tak, jako by uznávali spravedlivost požadavku „za náhradu“. Tak jeden z vedoucích lidí rakouského socialismu, O. Bauer: „Dosavadní majitelé musejí býti odškodněni; neboť není slušno akcionáře uhelných dolů a železáren olupovati o jejich majetek, dokud jiní kapitalisté své jmění podržují.“¹⁷⁾ Ale na jakém chatrném mravním základě tato povinnost dáti náhradu spočívá, ukazují řádky, jež týž vlivný socialista hned o něco níže píše: „Vyvlastnění se nemůže a nesmí uskutečnit ve formě brutální konfiskace kapitalistického a velkostatkářského majetku; neboť v této formě by se nemohlo uskutečnit jinak, než za cenu násilného zrušení výrobních prostředků, které by i masy lidové uvrhlo do bída a zasypalo zdroje národního příjmu. *Vyvlastnění* vyvlastňovatelů musí se spíše provést *uspořádanou*, vymezenou *cestou*; má se tak provést, aby *výrobní aparát společnosti nebyl* zničen a provoz průmyslu a zemědělství nebyl zdržován. Nejdůležitějším prostředkem takové expropriace mohou se státi daně.“¹⁸⁾

„Nejdůležitějším prostředkem expropriace se mohou státi daně“: toto slovo Bauerovo je výrazem velkorysého plánu socialismu. Motivuje tento plán sám nejlepší teoretik socialismu K. Kautsky: „Přímá konfiskace kapitálu postihuje všechny stejně, velké i malé, ty, kteří jsou neschopni práce, i ty, kteří jsou v ní zdatní... Přímá konfiskace by se uskutečnila také rychle, často jedinou ranou, kdežto *konfiskace daněmi* dovoluje *ze zrušení kapitalistického majetku udělati proces déle se táhnoucí*, postupující v míře, v jaké se nový řád upevňuje a uskutečňuje své blahodárné vlivy. Umožňuje postup konfiskace protáhnouti na desetiletí, takže se plně uskuteční až v nové generaci, která vyrostla v nových poměrech a není již odkázána na to, aby počítala s kapitály a úroky. Konfiskace ztrácí tak svou tvrdost, stává se přizpůsobitelnější a bezbolestnější. Čím pokojněji se provede dobytí politické moci proletariátem, čím pevněji je organizován a poučen, tím spíše smíme očekávat, že dá přednost *zjemnělé formě konfiskace před primitivní*.“¹⁹⁾ A skoro cynicky praví Macek: „Volá-li někdo „zdaňujte můj majetek, ale nekonfiskujte mi jej,“ možno mu velmi snadno vyhověti slovní úpravou příslušného zákona.“²⁰⁾ V souvislosti s náhradou za vyvlastněný majetek chá-

¹⁶⁾ Macek, Základy sociální politiky, 302 — 304.

¹⁷⁾ O. Bauer, Der Weg zum Sozialismus, Wien 1921, 10.

¹⁸⁾ Bauer, tamže, 31 (proloženo mnou).

¹⁹⁾ K. Kautsky, Die soziale Revolution, cituje Amonn, Die Hauptprobleme der Sozialisierung, 1920, 55, 56.

²⁰⁾ Macek, Základy sociální politiky, 304.

pe socialismus i dávku z majetku: „Obnos, jež dosavadní majitelé mají dostati jako náhradu, má se opatřiti dávkou z majetku.“²¹⁾

Katoličtí moralisté jsou svorní v názoru, že při socialisaci se má dáti spravedlivá náhrada. Neboť věc, která byla vyvlastněna, byla před vyvlastněním v pravoplatném držení majitelově. Když se nyní ukázalo ve veřejném zájmu nutným, aby věc byla vyvlastněna, zde zájem jednotlivců musí ustoupiti zájmu celku, věc vlastněná musí býti přenechána celku. Avšak i když celek potřebuje této věci, není tím řečeno, že také potřebuje míti věc bez spravedlivého odškodnění. Aby dal toto odškodnění, k tomu prostředky za normálních poměrů má. A spravedlnost žádá, aby původnímu vlastníku nahrazena byla škoda, kterou utrpěl přenecháním věci.

Nepomůže říkati: Stát se rozhodl, že náhrady nedostaneš, tož je spravedlivé, když náhrady nedostaneš. Ano, smělo by se tak státi, kdyby stát opravdu *nemohl* dáti náhrady, jako tomu bylo v některých případech ve válce. Ale za pravidelných poměrů stát přiměřenou náhradu poskytnouti může, a tedy i musí. Neboť stát není tvůrcem všech práv, která člověk má. Jsou práva Bohem daná, která člověk má, i kdyby mu je stát upíral. Jsou jistá práva, kterých stát netvoří, před kterými však se musí v úctě sklonit a je pokorně uznat. Mám práva, na která mi nesmí sáhnout žádný stát, protože jsem z téhož zdroje, ze kterého má svá práva stát. K těm právům patří též, aby se se mnou zacházelo spravedlivě, i v ohledu majetkovém, kde stojí na ochranu Bůh se svým: „Nepokradeš!“

Vyvlastňování bez náhrady dále — sebe hlučnější popírání tohoto fakta neodstraní se světa skutečnosti — otráská nebezpečně právním a mravním řádem ve společnosti. Když v jednom oboru majetek prostě bez náhrady se směl konfiskovati, proč na jiném poli ne? Proč jenom až do té výměry, proč ne i při výměře nižší? Kdo dovede stanoviti hranice, aby se u nich právní a mravní cítění zastavilo? Či je někdo tak dětinský, aby připisoval takovou zázračnou všemohoucnost zákonu? A je psychologickou naivností, když někdo myslí, že když se oviklává právními a mravními normami na jednom poli, že toto cítění v ostatních oborech zůstává neotřesenou. Smrtelná choroba jediného důležitého orgánu v těle může býti chorobou, smrtí tělesného organismu celého!

²¹⁾ Bauer, Der Weg zum Sozialismus, 32.

6. Kdy však jest náhrada *spravedlivá*? Když jest úplně stejné hodnoty s odstoupenou věcí? Nebo stačí, když je pouze přiměřená, poměrná?

U starších autorů výslovně tato otázka nebývá uváděna vůbec. Jiní prostě určují, že náhrada má být *spravedlivá*. Jakou náhradu však je pokládati za *spravedlivou*, to neřeší. Tak z autorů citovaných výše, kde běželo o dovolenost vyvlastnění, Lehmkuhl praví (I, 442), že náhrada má být *spravedlivá*, Code Social (90), že odškodnění má být *spravedlivé* a předem poskytnuté, Muller (Notes d'économie politique, 329), že se vyvlastněným má dostat plného odškodnění, které jim patří.

Přesně se o věci vyslovuje jen autorů několik. Z těch jedna skupina žádá, aby se vyvlastněným dostalo plné ceny, jakou vyvlastněný předmět *skutečně* má. Tak Prümmer (Manuale theologiae moralis, II, 6; zdá se mi však, že myslí hlavně na vyvlastňování pro účely železničních tratí a jiných cest), Kachník (305): náhrada má být „*condigna*“, snad nejlépe přeložiti: plná, Szimaňski (Zagadnienie społeczne, 292), Ryan (Distributive Justice, 155), Vermeersch (II. 289; nevyslovuje se však docela určitě), de Schepper („musí se poskytnouti *spravedlivá* a slušná náhrada, aby to, co se strany státu je uzákoňováno jako *spravedlnost* legální, se neprohřešovalo proti *spravedlnosti* směnné“). Nejurčitěji se vyslovuje moralista Salsmans (Droit et Morale, 72): „Stát musí dáti vyvlastněnému odškodnění úplné, zahrnující v sobě *prodejnou cenu* onoho statku a *nad to veškerou utrpěnou ztrátu*.“

Jiná skupina autorů praví, že stačí, když se vyvlastněným dá přiměřená náhrada poměrná. Tak Schilling (Katholische Sozialethik, 56: *angemessene Entschädigung*, *přiměřené* odškodnění), Noldin (De Praeceptis, 388: *ut subditos . . . si fieri potest, indemnes faciat*, aby takovým vyvlastněným poddaným stát, je-li možno tak učiniti, škodu nahradil), a především jesuita Nell-Breuning, jenž patří k nejznámějším žijícím etikům hospodářským: Pro náhradu „žádali staří moralisté jako normu „*spravedlivou cenu*“. To by znamenalo plnou rovnost ceny, nikoli však beze všeho plné odškodnění ve dnešním smyslu, které v sobě zahrnuje i ušlý zisk, unikající vyhlídky do budoucnosti . . . Od normy *spravedlivé* ceny smí se při vyměřování náhrady za *spravedlivé* odškodnění sestoupiti níže, jestli a pokud vyžaduje toho bídná situace celku.“²²⁾

K odůvodnění uvádí Nell-Breuning v jiné publikaci: „Vyžaduje-li

²²⁾ Nell-Breuning, Kirche und Eigentum, Gladbach-Rheydt, 1929, 27.

veřejný zájem toho, aby se majitel vzdal vlastnictví určitého předmětu, poněvadž právě tohoto předmětu je potřebí pro účely obecného blaha, musí při tomto sporu zájmů, mezi zájmem veřejným a zájmem vlastníkovým, ustoupiti tento tak dalece, jak toho vyžaduje zájem veřejnosti. Může se to snad vyjádřiti takto: *zájem vlastníkův na předmětu musí uhnouti; zájem vlastníkův na ceně nemusí uhnouti*. Vyvlastňovatel má tedy tento zájem cenový uspokojiti. To znamená plné odškodnění, plnou náhradu ceny. Je však myslitelné, že i zájem vlastníkův na ceně koliduje se zájmem veřejným... Může se státi, že vzhledem na veřejnou bídnou situaci je náhrada ceny nemožná. Tak zdůrazňují již středověcí theologové, že ti občané, kteří vlastní předměty potřebné k vedení války (koně, zbroj, předměty zásobování), musejí je v případě potřeby na požádání přenechatí státu bez záplaty, když není finančních prostředků k zaplacení... Pozdější vyrovnání zůstává vyhrazeno.²³⁾ — Ovšem i z tohoto odůvodnění Nell-Breuningova je viděti, že otázku spravedlivého odškodnění nelze bráti nějak laxně, protože uvedené okolnosti, zbavující závazku dáti plnou náhradu, se vždy nevyskytují. Ale dobré je, že znovu zdůraznil tento moralista, že jen použitím zásad o kolisi povinnosti je možno dojiti řádného rozřešení.

Družstevnictví.

Literatura:

Ze spisů jednajících i o jiných otázkách viz zvláště Pesch, *Nationalökonomie*, ²III. (1926), 419 — 500.

Dále L. F. Dvořák, *Družstevnictví*, v *Československé vlastivědě*, d. VI., Praha 1930, str. 26 — 76 (tamže na str. 696, 697, nejuplnějši česká bibliografie). — Dessauer F., *Kooperative Wirtschaft*, Bonn 1929. — Hůlka A., *Úvod do družstevnictví*, Praha 1926. — Widmer B., *Die christliche Genossenschaftsbewegung*, St. Gallen 1927 (přednáška). — B. Knížek, *Sociologie družstevního hnutí*, v Praze 1929. — O. v. Nell-Breuning, *Konsumvereine und Wirtschaftsgestaltung*, M. Gladbach 1929. — J. Husslein, *The World Problem. Capital, Labor and the Church*. London 1918, staří *Methods of Co-operation, Possibilities of Co-operation*, str. 211 — 231. — H. Lübbering, *Genossenschaften*, ve *Staatslexicon*, ⁴II. Bd., 1927, 534 — 539. — R. Schlösser, *Konsumgenossenschaft*, tamže, ⁴III. Bd., 1929, 561 — 564. — Warbasse J. P., *Cooperative Democracy*, New York 1927. — Smith-Gordon L. and O'Brien C., *Cooperation in many lands*, New York 1919. — Gide Ch., *La Coopération*, Paris ²1922. — *Internationales Handwörterbuch des Genossenschaftswesens*, Berlin 1928.

Velmi hojná je *socialistická literatura o družstevnictví*. Tak Renner K., *Wege der Verwirklichung*, Berlin 1929. — Tugan-Baranovskij M. I., *Sociální základy družstevnictví* (přel. Zatloukal A.), Praha 1930. — Grünfeld E., *Das genossenschaftswesen volkswirtschaftlich und soziologisch betrachtet*, Halberstadt 1928, — Pak spisy menší: Škatula E., *Mravní základy družstevního hnutí*, v Praze 1927. — Nádvorník R., *Socialisace a družstevnictví*, v Praze 1920. — Totomianc V. F., *Družstevní antologie*, v Praze 1923. — 1908 — 1928. *Dvacet let Ústředního svazu čsl. družstev v Praze. Vzpomínky na těžké počátky čsl. dělnického družstevnictví*.

²³⁾ Nell-Breuning, *Staat und Eigentum*, Gladbach-Rheydt, 1929, 9 (podtrženo mnou).

V Praze 1928. — Škatula E., O mezinárodní hospodářsko-politický program družstevní. V Sociální revui, 1929 (r. X.), č. 5, str. 457 — 463. — Täufer F., Spotřební družstva v ekonomii a distribuci v ČSR., v revui Moderní stát, Praha 1930, č. 8, str. 240 — 249. V téže revui, r. II. a III. také jiné články o družstevnictví.

Jiným důležitým prostředkem, kterým se má vnést reforma do vlastnictví, jest družstevnictví. Tak veliké naděje se skládají v družstevnictví, že na př. dle Knížka „družstevní hnutí dělnické má provést hospodářskou přestavbu společnosti“, a v Sociálním ústavu RČS v Praze přednášel 9. října 1930 bývalý státní kancléř rakouský dr. Renner na téma: „O družstevním hnutí a uskutečnění socialismu“, ten dr. Renner, dle něhož družstevnictví je „demokratickým prostředkem socialisace, pákou uvědomělé přestavby společnosti, kusem socialismu v přítomnosti“.²⁾

1. Co však se myslí družstvem? „Družstvo jest organizované sdružení více osob s měnitelným počtem členů, kteří se spojili za tím účelem, aby společným provozováním podniku, jehož jsou zároveň majiteli a zákazníci, podporovali navzájem své hospodářství nebo živnosti.“³⁾

Jsou tedy družstvem občané, kteří vytvořili pro sebe konsum; kteří složili potřebný kapitál, a zařídili si ústřední zemědělské skladiště, jehož prostřednictvím odprodávají své hospodářské plodiny a nakupují si společně umělá hnojiva, stroje, hospodářské a ostatní potřeby při provozování zemědělství; kteří si vytvořili sdružení pro stavbu rodinných domků, složili potřebné obnosy, a nyní prostřednictvím své organizace provádějí stavbu, vymáhají státní subvence atd.

2. K tomu, jak myšlenka družstevní stále mohutní i v RČS.,⁴⁾ několik číslic: Družstev neúvěrných bylo v celé republice r. 1919 5.545, r. 1920 7.152, r. 1921 7.832, r. 1922 8.021, r. 1923 7.927, r. 1924 8.086, r. 1925 8.265, r. 1926 8.396, r. 1927 8.490, r. 1928 8.727, r. 1929 8.914.

Družstev úvěrních (kampeliček neboli raiffeisenek a založen podle Schulze-Delitzsche) bylo r. 1922 5.852, r. 1923 5.980, r. 1924 6.126, r. 1925 6.284, r. 1926 6.405, r. 1927 6.579, r. 1928 6.790, r. 1929 7.032.

Tedy u obou skupin téměř bezvýjimečný vzestup.

Pohyb v neúvěrných družstvech různých skupin:

Družstva	r. 1919	r. 1921	r. 1923	r. 1925	r. 1927	r. 1929
zemědělská	2.373	3.215	3.482	4.075	4.458	4.100
živnostenská	1.043	1.675	1.626	1.517	1.412	1.342
konsumní	1.415	1.542	1.407	1.203	1.058	1.855
stavební a bytová	633	1.292	1.331	1.392	1.492	1.533

1) B. Knížek, Sociologie družstevního hnutí, v Praze 1929, 14. p.

2) Renner K., Wege der Verwirklichung, Berlin 1929, 104.

3) A. Hůlka, Úvod do družstevnictví, v Praze 1926, 23.

4) Zprávy stát. úřadu statistického RČS., 1930, 1134.

O rozsahu činnosti v jednotlivých skupinách družstev možno si učiniti představu z těchto číslic:⁵⁾ Ze zemědělských družstev podalo z obilních družstev skladištních a jiných zemědělských družstev nákupních zprávu 317 družstev, jež měla koncem r. 1925 160.011 členů, a celkovou tržbu 1.357 milionů Kč. — Mlékařských družstev úředně zapsáno r. 1927 celkem 410, zprávu však podalo pouze 241 družstev. Toto 241 družstvo mělo 50.613 členů, z toho zemědělců 49.833. Polotučného mléka, použitého k obchodu a výrobě bylo 190.599 tisíc litrů. Másla vyrobeno 56.787 q, tvarohu vyrobeno celkem 80.833 q, sýrů celkem 8.821 q; celková tržba 318 mil. Kč, úhrn výtěžků z mlékárenské činnosti 45 mil. Kč.

Živnostenská družstva podala zprávu jen neúplně; z 1.517 družstev v r. 1925 existujících podalo zprávu jen 864 družstev; ta měla členů 86.533, z toho 47.381 živnostníků, 17.140 dělníků, 22.012 ostatních; roční tržba 1.385 mil. Kč.

Konsumních družstev existovalo r. 1927 1058, z těch statistickému úřadu zodpovědělo dotazník 808. Tato měla 774.831 člena, z toho dělníků 578.275, veřejných a jiných zaměstnanců 168.239. Družstva měla 3.667 prodejen. Celková tržba u 800 družstev činila 1.833 mil. Kč.

U družstev *úvěrních* jsou číslice za rok 1927 takové:⁶⁾

Záložen občanských a živnostenských bylo v RČS. 1727, z toho zaslalo data 1.644. Počet členů byl 737.959. Reservní a jiné fondy obnášely 385,128.000 Kč, vkladů na knížky bylo 9.224,163.000 Kč, na běžné účty 599,095.000 Kč, zápůjčky činily 7.553,359.000 Kč, součet rozvahy 10.852 milionů 458.000 Kč.

Raiffeisenek (kampeliček) bylo r. 1927 v RČS. 564.596, měly rezervních fondů 73,000.000 Kč, vkladů 4,152.000.000 Kč, zápůjček 2.357.000.000, úhrn aktiv, resp. pasiv 4.377,000.000 Kč.

Z těchto číslic je patrné, že hnutí družstevní je ohromného dosahu v životě hospodářském a že by bylo nešťastným dětinstvím chtít je podceňovati.

3. V čem záleží ony přednosti družstevnictví, které mají za následek jeho veliké a stále ještě vzrůstající rozšíření?

Jsou to předně výhody rázu *hospodářského*. Družstevní myšlenka umožňuje, že i lidé hospodářsky slabí mohou vystoupiti jako rovnocenný konkurent proti velkému kapitálu. Jejich drobný kapitál roztráštěný znamená v hospodářském boji proti velkokapitálu málo, někdy přímo nic. Ale když se tyto drobné úspory slejí v jediný podnik, pak mohou hospodařiti drobní lidé ve velkém, pak mohou při nákupu, výrobě, prodeji získati tytéž výhody, jichž se domohou jen podnikatelé a obchodníci kapitálově silní; pak si mohou podnik vybaviti právě tak odborně, pak mohou výhod velkých strojů využití právě tak obratně, pak mohou obchod s vyrobeným zbožím prováděti právě s takovou velkorysostí, jako to činí kapitalista disponující velikými finančními pro-

⁵⁾ Statistický přehled RČS., v Praze 1930, 134 — 138.

⁶⁾ Statistický přehled RČS., v Praze 1930, 195.

středky. Pak je možno, že drobní rolníci si vydrží moderně zařízená a prvotřídně komerčně pracující hospodářská skladiště, že provádějí velkolepé meliorační akce, že řemeslníci si zřídí strojové družstvo, jež jednotlivcům umožní plně využití výhod moderní techniky, že si zřídí své prodejny, v nichž nabídka je úplně ve slohu, jež vyžaduje moderní ruch, pak se zabezpečí akce úvěrová, která podniky přenesse přes kritické doby. To vše má za následek, že výnosnost soukromého podnikání stoupá, že je umožněn jednotlivci lepší přehled po trhu, že práce stavovská je vtažena do proudu stálého zlepšování a přizpůsobování se novým potřebám.

Ale je výhoda hospodářská druhá. Družstevnictví má za následek, že se zmenšuje počet zprostředkovatelů mezi výrobcem a spotřebitelem. Když družstvo přímo od výrobců objedná pro své členy stroje, šatstvo, potraviny atd. a přímo je svému členstvu dodává, a případný zisk zůstane členstvu a použije se ho pro účely členstva, pak jest členstvu ušetřen všecek ten — mnohdy veliký — zisk, který při oběhu zboží odplýval do kapes zprostředkovatelů. „Tím, že družstva spotřební a nákupní, ztělesňující nakupovače a spotřebitele, vyloučila obchodní mezičlánky, zredukovala cenový vývoj o zisk zprostředkovatele. Družstva výrobní, ztělesňující zaměstnavatele a zaměstnance, zredukovala cenový vývoj o zisk podnikatele. Družstva odbytová o zisk grosisty. Družstva úvěrní o zisk bankéře. Družstva bytová o zisk soukromého vlastníka domu.“⁷⁾

Úvěrní družstva vykonala a vykonávají též ohromný kus hospodářské práce. Stačí pozorovati tichou práci raiffeisenek třeba i v nejzapadlejších obcích: jednak jako sběren drobných úspor, z nichž značná část byla by šla na zbytečnosti, kdyby nebylo tak blízké a tak výhodné příležitosti k uložení; jednak jako poskytovatelek úvěru za levný úrok. Nesčetné rodiny byly takto uchráněny před lichváři. Velmi mnohé obce byly družstevní tichou prací raiffeisenek přetvořeny.

Důležitou úlohu koná družstevní práce v ohledu *školení* členstva. Tím, že si členové družstva vedou činnost sami, jsou nuceni všimati si mnohých věcí, které by jim byly jinak unikly; cítí mezery ve svém vědění a probouzí se v nich touha, by tyto mezery doplnili; přicházejí do styku s lidmi

⁷⁾ Knížek, Sociologie družstevního hnutí, 36.

a s institucemi takovými, které a kteří bezděčně probouzejí skryté síly ducha. Kolik je v hospodářském životě lidí odborně vysoko stojících a značného hospodářského a povšechného rozhledu, samouků, které na jejich výši vyvedla drobná družstevní práce.

Úcty zasluhuje družstevní práce i proto, že místo spoléhání na filantropii, která prosí o almužnu v té neb oné formě a která čeká, že jí pomohou a budou i nadále pomáhati jiní, zdůrazuje *svépomoc*, rozvinutí vlastních sil a organizační těchto sil.

Ale v družstevnictví je ještě jiný prvek mravní; hlásá sice „*pomoz si sám — self -help* — t. j. hrdost opatřovati si svoje potřeby vlastními prostředky, býti sám sobě obchodníkem, bankéřem, věřitelem, zaměstnavatelem — ale i také *každý pro všechny*, t. j. přání hledati osvobození nejen pro sebe, nýbrž i pro druhého a druhým, nechťti pracovati jen pro blaho vlastní.“⁸⁾

V dělnickém světě velmi významné je hnutí *družstevních konsumů*. Obnosy, které by jinak byly unikly spotřebitelům jako zisky podnikatelské, jsou jim zachovány, takže zásobování rodiny přijde levněji. Vedle této výhody však je výhoda další: dělníci se školí ve vedení takových podniků, vnikají do složitého světa tvoření cen, vhodného nakupování, rozvážného zacházení s nakoupeným zbožím, počítání se všemi okolnostmi, kterých v obchodě třeba dbáti.⁹⁾

Důležitá jsou ve světě dělnickém i družstva *výrobní*. B. Knížek vypočítává tyto jejich výhody:

a) „Vlastník podniku a jeho zaměstnanci jsou představováni jedinou osobou. Tato syntesa je spíše charakteru všeobecného než kolektivního, ježto zaměstnaný i vystoupilý člen nemá nároku na díl spoluvlastnictví, ale jen na závodní podíl, který je ještě obmezen ručením člena.

b) Princip společnický vede k vyššímu hodnocení a využití produktivní práce a rozdělení přebytku podle množství práce, mzdy.

c) Mírnění či odstranění sporů, stávek, výluk, ježto princip spoluvlastnictví je činí protismyslnými.

d) Správa podniku je výlučně v rukou zaměstnanců.

e) Samospráva předpokládá vyšší inteligenci pracovníka, smysl pro odpovědnost a ukázněnost.

f) Vzpružuje zájem a výkonnost pracovníka.“¹⁰⁾

⁸⁾ Ch. Gide, přel. J. Stocký a Z. Pokorný, *Zásady národního hospodářství*, v Praze 1922, 426.

⁹⁾ Viz k tomu „Program of Social Reconstruction“ episkopátu Spojených států amer., Ryan-Husslein, *The Church and Labor*, New York 1924, 232.

¹⁰⁾ Knížek, *Sociologie družstevního hnutí*, 44, 45.

4. Jaké naděje možno skládati v družstevnictví?

Byli pracovníci národohospodářští, kteří si od družstevní myšlenky slibovali velmi mnoho: Owen, Lassalle, Mill a Oppenheimer a j.¹¹⁾ A provedla mnoho.

Ále mýlí se, že družstevní myšlenka sama provede přestavbu společnosti: že se stane jedinou formou, která vyloučí ostatní hospodářské útvary. Moderní hospodářský život je již příliš obtížný a příliš složitý, než aby mohl vystačiti na všecko jen jedinou formou. Družstevnictví je hospodářská cesta důležitá a nepostradatelná, není však to hospodářská cesta *jediná*. Vedle ní jsou nutné také formy jiné.

Zvláště těžko se proniká družstevnictví výrobnímu. O některých státech, na př. v Německu, se dokonce musí říci, že tam „výrobní družstvo ve vlastním slova smyslu nehraje takřka žádnou roli“.¹²⁾ Příčina je dvojí okolnost: chybí veliký kapitál; a chybí vedoucí podnikatelské osobnosti; a obého je nevyhnutelně potřebí pro hospodářské podniky velikého slohu. Také ve Spojených státech zjišťují,¹³⁾ že tam ani jediný velký podnik železniční ani nějaký vynikající (v rozměrech amerických) podnik průmyslový není v rukou družstva. Velmi mnohé výrobní družstvo ztroskotalo též nevědomitostí členstva. Jen tehdy může takový podnik míti úspěch, když je mezi členstvem vysoká morálka, obětavost pro společnou věc. Když však družstvo ovládne duch subvencionářství, duch býti lehce živ na útraty jiných, když zkrátka má býti při životě udržováno jen umělým dýcháním a umělým krmením, pak je morální nezdar zpečetěn.

Mnohem větší úspěchy vykazují družstva spotřební. Á čím více jest nahromaděno obyvatelstva na jedno místo, čím více jsou unifikovány jeho příjmy a jeho nazírání, tím jsou i potřeby uniformovanější, tím příznivější je půda pro konsumy. Sice marxistické směry nejsou družstevnictví nakloněny, poněvadž se v něm vidí jedna z cest, které vnášejí poměšťáctění a z pohodlnění elánu třídního boje do socialistického hnutí; ale na druhé straně spotřební družstva mají ve hnutí velikou úlohu — *battre monnaie pour le parti*, pro stranu dávatí peníze; neboť politická strana jako taková by sotva mohla pro sebe opatřiti potřebné finanční prostředky.

Ještě jiná pohnutka vede socialism k družstevnictví: „Silné druž-

¹¹⁾ Viz P. Jostock, *Der Ausgang des Kapitalismus*, München 1928, 195 nn.

¹²⁾ Viz P. Jostock, tamže, 200.

¹³⁾ Na př. Ryan, *Distributive Justice*, 226.

stevní hnutí je nezbytným předpokladem socialismu... Družstevní hnutí je praktickou školou pracujících pro převzetí hospodářských otěží budoucí socialistické společnosti. Protože ruské dělnictvo neprošlo onou praktickou školou družstevní organizace, rozbil se státní aparát o neschopnost dělnictva převzít vedení hospodářských osudů státu.“¹⁴⁾

Proto také prezident Masaryk mohl napsat v předmluvě k českému překladu díla socialistického vynikajícího spisovatele Tugana-Baranovského „Základy politické ekonomie“, r. 1927: „Nestačil mu socialism negativní, odmítající dnešní řád společenský; viděl v socialismu především učení o novém sociálním ideálu a hledal cesty k jeho uskutečnění... Za nejdůležitější metodu k uskutečňování socialismu považoval kooperaci (družstevnictví). Té věnoval jeden ze svých největších spisů. Kooperace znamená mu *uskutečňování socialismu cestou dobrovolnou*. Tugan-Baranovskij byl přesvědčen, že svoboda je nejdůležitějším přívlastkem socialismu.“¹⁵⁾

A vedoucí politik socialistický v Rakousku, bývalý kancléř rakouské republiky, dr. K. Renner, prohlašuje otevřeně, že družstevnictví je „demokratickým prostředkem socialisace, kusem socialismu v přítomnosti,“¹⁶⁾ že pro některé obory hospodářské je výhodnější socialisace „shora“, postátňování, komunalisování, pro jiné obory že však je lepší socialisace „svobodná“, zdola, družstevnictvím.¹⁷⁾ Družstevnictví jest jedním z těch zařízení, která jsou zárukou „brzkého vítězství třídy“ dělnické.¹⁸⁾

S velikými úspěchy a ve velikém měřítku pracuje družstevnictví zemědělské, ve všech svých odborech, zvláště pak v prodejních a nákupních.

Jsou plnou pravdou slova jednoho z vedoucích pracovníků jednoho směru v tomto hnutí, místoředitele Ústřední jednoty hospodářských družstev v Praze, JUDra A. Hůlky: „Družstevní hnutí získalo si v posledních dvaceti pěti letech (NB. tato slova psána r. 1922) neobyčejných zásluh o povznesení zemědělského stavu, o zvelebení a pokrok hospodářské výroby a o zajištění její rentability. — Tomuto pronikavému družstevnímu hnutí v zemědělství odpovídá jeho rychlý vývoj na našem venkově... Svépomocné podnikání družstevní stalo se nutným článkem hospodaření zemědělcova a dosavadní jeho vývoj jest toho nepopíratelným dokladem. Náš rolník musil k usnadnění svého hospodaření vybudovati si podniky družstevní, poněvadž jejich pomoci a služeb nezbytně potřeboval. Tak hospodářská nezbytnost stala se určitým propagátorem družstevního hnutí, pod jejím tlakem vzrostly především řady členů zemědělských vrstev.“¹⁹⁾

Ale i mezi živnoštníky družstva vykonala pro povznesení tohoto stavu velikou práci; zvláště nákupny, společné tržnice, družstva strojová, která členům dávají k dispozici

14) Knížek, Sociologie družstevního hnutí, 20, 21 pozn.

15) President Masaryk, citováno v Moderní stát, 1930, č. 8, 257.

16) Renner, Wege der Verwirklichung, 1929, 104.

17) Renner, tamže, 132.

18) Renner, tamže, 141.

19) A. Hůlka, Úvod do družstevnictví, v Praze 1926, 3.

stroje, jichž pořízení je nad finanční možnost členů jednotlivých atd.

Dvou krajností dlužno se při družstevní myšlence chrániti.

Předně neuskutečňovati ji tak jednostranně a tak fanaticky, že by zbytečně byly ničeny hospodářské existence samostatné. Je nemoudré na př. zařizovati potravní družstvo tam, kde mají solidního obchodníka, který nedodává zboží členstvu draže, než bude moci dodávati konsumní družstvo. „Oprávněné úsilí o zlepšení vlastních existenčních podmínek není nikdy sobecké, nesahá, aby pro sebe dosáhlo nepatrné výhody, na existenční podmínky jiných sociálně a národohospodářsky užitečných stavů. Moralista žádá to ve jménu lásky, národohospodář z ohledu na blaho národa.“²⁰⁾

Druhá krajnost. „Jsou stesky, že ani se strany křesťanských sociálních teoretiků ani především se strany sociálně cítících duchovních nevěnuje se potravnímu družstevnictví taková pozornost, hodnocení a podpora, jaké by si zasluhovalo.“²¹⁾

Pozemková reforma.

Pozemková reforma všeobecně.

O. v. Nell-Breuning, Kirche und Bodenreform, v Theologisch-praktische Quartalschrift, Linz 1926, 46—59. — Týž, čl. Bodenreform, ve Staatslexicon, 4I, 961—968. Týž, Die Kirche und die deutsche Bodenreform, Gladbach-Rheydt, 1929. — Kreutz B., Die sozial-caritative Bedeutung der Bodenreform, Bamberg, b. r. (1925). — Maslov S. S., Princip soukromého vlastnictví v pozemkových reformách poválečné Evropy, Praha 1927. — Damaschke A., Die Bodenreform, Jena 1919. — H. Kerp, Bodenreform u. Sozialismus, Bergisch Gladbach, 1929. — Wagenbach J., Deutscher Bodenreform Wille und Weg, Gladbach-Rheydt, 1929. — L. Pesl, Kirche und Bodenreform, Würzburg (asi 1929). — L. W. Biegeleisen, Reforma rolna głównych państw europejskich, Warszawa 1924 a 1926 (2. sv.). — Agrarian Movements v Encyclopaedia of the Social Sciences, New York, v. I. (1930), 489—515.

Pozemková reforma v Československu.

V. Ovečka, La Riforma fondaria Cecoslovacca v La Civiltà Cattolica, Roma 1929, 305—320, 489—503. — J. Voženilek, Pozemková reforma v ČSR., Praha 1924. — J. Pekař, Omyly a nebezpečí pozemkové reformy, III. v., Praha 1923. — Zákony a nařízení ČSR. o pozemkové reformě. — Deset let Československé republiky, v Praze 1928, sv. III., oddíl „Pozem-

²⁰⁾ Pesch, Nationalökonomie, III. (1926), 488.

²¹⁾ O. v. Nell-Breuning, Konsumvereine und Wirtschaftsgestaltung, M. Gladbach, 1929, 1.

ková reforma“, strana 401—550 (velmi instruktivní; dobrá statistika). — Voženilek J., Výsledky československé pozemkové reformy, v Praze 1930. — J. Konšel, Lesní pozemková reforma (referát), v Brně 1927. — E. Beneš, Pravda o Haagu. Exposé ministra zahraničních věcí, 30. ledna 1930, v Praze. — Brdlík, Hospodářské a sociologické základy reformy pozemkové v RČS., v Pozemkovém archivu, r. X. — XIII. (1919 — 1923), Praha. Týž ve čl. Československo ve Slovníku národohosp., sociálním a politickém, I. (1929), 561 — 564. — E. Jeřábek, Pozemková reforma na Hlučínku, Věstník Matice Opavské, 1930, č. 2, 18 — 31.

Ostré kritiky pozemkové reformy v ČSR.: Worliczek C., Grundlagen, Grundgedanken und Kritik der tschechoslovakischen Bodenreform, Reichenberg 1925. — S. v. Sarkotič, Die Wahrheit über die Bodenreform in den Nachfolgerstaaten, v Schönere Zukunft, Wien, 19. a 26. února 1928, 441 — 443 a 464 — 467. — Bodenreform und kirchenpolitische Lage in der Tschechoslowakei, Schönere Zukunft, Wien, 17. a 24. června 1928, 815 až 816, 838 — 839. — E. M. Kogon, Die Bodenreform in der Tschechoslowakei und die Moraltheologie, v Schönere Zukunft, 19. ledna 1930, 364.

Jest úkolem půdy, aby skýtala obživu všemu obyvatelstvu. Proto ten způsob rozdělení půdy a obhospodařování jejího bude nejlepší, který nejlépe splní tuto úlohu. Ale ovšem ráz pozemkového vlastnictví vyvolává důsledky nejen v otázce výživy, nýbrž i v celé řadě jiných poměrů životních.

1. Lev XIII. v Rerum novarum určil jeden z hlavních cílů, za nímž má snaha po nejlepším rozdělení půdy jíti: co možno největší počet lidí uchránit před zproletarisováním, po případě, propadl-li již proletarisaci, odproletarisovat je, a to v tom smyslu, že se mu umožní nabýti aspoň nějakého pozemkového majetku: „Zákony mají, pokud možná, o to dbáti, aby co nejvíce příslušníků lidových vrstev mělo touhu míti majetek. Z toho vyplynou vzácné výhody; a především jistě slušnější rozdělení statků... Probudí-li se v lidu přičinlivost a naděje, že se domohou nějakého pozemkového majetku, ponenáhlu se (společenské) třídy sblíží, protože zmizí rozdíl mezi krajním bohatstvím a krajní chudobou. Mimo to možno počítati s větší hojností statků, jež rodí země. Neboť když lidé vědí, že pracují na svém, mají mnohem větší chuť do práce a více se přičiňují — ba dokonce zamilují si půdu, kterou ruka jejich obdělávala a od které očekávají ne pouze výživu, nýbrž i jistou zásobu i pro sebe i pro svou rodinu. Každému se vnucuje poznání, jak velice tato chuť do práce přispívá k rozhojnění úrod a k rozmnožení národního jmění. — Vyplývá z toho na třetím místě ta výhoda, že lidé snadno zůstanou v tom státě a v té obci, v níž se zrodili a vyrostli; neboť neměnili by lidé své vlasti za cizí zemi,

kdyby jim vlast skýtala příležitost k snesitelnému životu.“¹⁾

Trojí tedy dobrý účinek vypočítává Lev XIII. pro případ, že co největšímu počtu lidí se umožní účast na pozemkovém vlastnictví: budou zmírněny sociální profity; lidé budou ochotněji a více pracovat; lidé nebudou ze své vlasti vyháněni nedostatkem.

„Mír a rozvoj společnosti vyžadují, aby pozemkové vlastnictví nezůstalo nahromaděno v malém počtu ruk, nýbrž aby se rozdrobilo a proniklo do třídy dělnické.“²⁾ Tak vynikající jesuita Antoine. Když viděl osvícený uherský biskup dr. O. Prohászka účinky nerovnoměrného rozdělení půdy, sám rozumným způsobem své církevní statky nechal za řádnou náhradu dělit. A tak by bylo lze uváděti další doklady z výroků a skutků prozíravých, církev milujících církevních hodnostářů.

Vzácná slova pronáší k mravnímu hodnocení vůdčí myšlenky pozemkové reformy jeden ze sociálně nejčinnějších kněží německých, prelát dr. Kreutz, president Svazu katolické charity v Německu. Slova jeho byla sice pronesena o poměrech v Německu, a agrární zřízení německé má poněkud jiný ráz a mělo poněkud jiný vývoj než naše. Ale je zde přesto podobností velmi mnoho, a mnohá myšlenka dobře poslouží i k posouzení situace u nás.¹⁾

Prelát Kreutz je rád, že svaz pro německou pozemkovou reformu pod vedením A. Damaschke vypsěl v „organizaci, která pronikavě a zároveň účelně chce chrániti německou půdu a její poklady, jakožto základ sociálního míru a hospodářského pokroku. — V Německu se mohlo toto hnutí tím silněji ujati, protože máme dva vyhraněné základní typy používání půdy, totiž drobný majetek selský a majetek velkostatkářský. Oba nutno přesně od sebe rozlišovati, nejen vzhledem k obsahu, nýbrž i vzhledem k původu. Drobný pozemkový majetek měl důvod svého vzniku v hospodářské potřebě. Majetek velkostatkářský děkuje za svůj vznik nikoli v poslední řadě politice a státní moci ve službě velkostatkářské třídy. — Doba hospodářského liberalismu nesla s sebou, že půda a pozemky byly podřízeny zákonům, které musily vésti k silným sociálním škodám. Namnoze se přehlíželo, že *půdy a pozemků není možno rozmnožovati; že jí nemůžeme přemístiti; že před námi leží jako něco hotového; že patří mezi základní podmínky existence; že tedy trh pozemkový se musí podstatně lišiti od trhu zboží movitého. Na tomto trhu má zájem celek národů,* nejen z důvodů hospodářských, nýbrž i *sociálních,* poněvadž tento pozemkový majetek skýtá pocit *samostatnosti,* svobody v pohybu a politické neodvyslosti. Proto nesmí rozdělení půdy a její používání býti ponecháno *pouze soukromé úpravě. Ukládá-li vůbec majetek sociální závazky, tož ve zvláštní míře je ukládá vlastnictví pozemkové...* Všechny kulturní státy se musejí při svém dějinném vývoji zabývatí právem pozemkovým. *Zvrácené právo pozemkové se stalo již více než jednomu ná-*

1) Lev XIII., enc. Rerum novarum, Lettres III, 56.

2) Antoine-H. du Passage, Cours d'Économie Sociale, Paris 1921, 579.

3) Kreutz B., Die sozial-caritative Bedeutung der Bodenreform, Bamberg, b. r. (1925), na uv. str.

rodu hrobařem“ (str. 3) . . . „Svatá je nám půda . . . Zneužití věci svaté mstí se na dětech a na dětech dětí až do čtvrtého pokolení. Lidé nevyženou půdy s jejího zděděného postavení. Kdo ji opustí, bude opuštěn od ní . . . Ve starém Řecku žil obr, který byl nepřemožitelný, pokud se svou nohou dotýkal půdy. Z ní v něj přecházely mocné tajemné síly. Tato pověst je výrazem hlubokého národohospodářského sociálního chápání významu půdy pro sílu a velikost národní“ (str. 8).

Ani Písmu sv. právo pozemkové není lhostejné. Čti v V. knize Mojžíšově 27, 17: „Zlořečen, kdo překládá mezníky bližního svého. A všecek lid řekne: Amen“ (a všimni si, mezi jakými bídnými mravními skutky toto jednání stojí: předchází bezprostředně zlořečení proti těm, kdo nectí otce a matky, následuje bezprostředně zlořečení proti tomu, kdo zavádí na scestí slepého!). — Čti ustanovení o milostivém létě, zvláště ve II. knize Mojžíšově hl. 25, verše 23, 25, 28: „Půda se nesmí prodati na věčné časy, neboť má jest a jste příchozí a nájemníci moji . . . Zchudne-li bratr tvůj a prodá svůj stateček, může jeho příbuzný, chce-li, vykoupiti, co onen byl prodal . . . Nemůže-li ruka jeho (původního vlastníka) tolik sehnati, by splatil (potřebnou) částku, podrží kupec, co byl koupil, až do milostivého roku. Neboť tohoto roku vrátí se každý prodaný pozemek bývalému pánu a vlastníkovi.“ — A čti především hned prvé mezi šesterým běda u Isaiáše proroka: „Běda vám, kteří připojujete dům k domu, a pole s polem slučujete, že nezbývá mezery; zda chcete bydleti v zemi vy sami?“ (Is. 5, 8).

S hlediska *národohospodářského* (a ovšem i sociálního) vypočítává následky příliš nerovnoměrného rozdělení půdy na př. profesor Horáček: „Čím více půdy připadá na statky velké, tím méně jí zbývá na statky střední a drobné. V zemích a krajinách s převládajícími velkými statky jeví se tedy nedostatek půdy. Stav středního rolnictva bývá tam slaběji zastoupen aneb schází docela, vedle velkých statků objevují se na venkově jen zcela drobní parceloví hospodáři, neb úplní bezzemci, živící se parcelovým nájmem a nádenictvím. — Vyskytují se tu tedy příkré protivy majetkové a sociální: vedle malého počtu bohatých velkostatkářů veliké množství zemědělského proletářstva. Sociální vzestup nemajetných tříd jest nemožný, aneb aspoň velmi znesnadněný, poněvadž schází volné půdy, na které by se usaditi mohli ti, kdo snad svou příčinlivostí neb šetrností prostředků k získání vlastního nemovitého majetku nabyli. Naopak, veliký majetek nemovitý projevuje zřejmou tendenci dalšího zvětšování na úkor ostatních držitelů stálým přikupováním pozemků i celých usedlostí za účelem zaokrouhlování své državy, tvořením velkých pozemkových celků, obor, honiteb atd. To vede ku pokračujícímu mizení středního a drobného rolnictva, k vypuzování venkovského obyvatelstva do měst, k vystěhovalectví a soustavnému vyliďňování venkova . . . S hlediska sociálního nejpriznivější jsou držebnosti střední a drobné. Ovšem ani jiné druhy velikostní nelze naprosto zamítati. Záleží tu zajisté na poměrech

podnebných, útvaru půdy, úrodnosti, hustotě obyvatelstva, prostředcích dopravních, výši kulturní a jiných poměrech... Nejpriznivějším však jest zajisté takové rozdělení půdy, při kterém všechny různé druhy velikosti statkové přiměřeně jsou zastoupeny a co nejpestřeji se střídají, ale kde zároveň střední majetek rolnický převládá. Je to tedy tam, kde vedle menšího počtu statků velkých jest dostatek i statků středních a drobných.“⁴⁾

2. Dvojnásob důležitá jest otázka získání pozemků, běží-li o *stavbu bytů*. Nejen u velikých měst, nýbrž i v menších osadách bývá nedostatek vhodného stavebního místa příčinou, proč se nestavělo nebo nestaví. P. Nell-Breuning uvádí, co mu řekl dobrý inteligent katolík, pracující v bytové otázce: „Nemáte práva kázati mravnost, dokud nepomáháte, jak dalece je vám to možno, k vytvoření poměrů, v nichž náš národ mravně žíti může.“ A P. Nell-Breuning parafrazuje tuto myšlenku slovy: „Není nápravy mravů bez nápravy bytové; není reformy bytové bez reformy pozemkové... Je sice pravda, že i za nejnepřiznivějších zevnějších podmínek je možno zachovávatí Boží přikázání, že není v životě situace, v níž by člověk mohl říci: Zde nemohu jinak než hřešiti.“ Ale zhoubného vlivu špatných bytových poměrů na mravnost nelze popírati. „Otázka bytová stala se záležitostí duchovní správy prvního řádu!“⁵⁾ A Nell-Breuning v témže článku uvádí⁶⁾ stanovisko významných katolických hodnostářů k této otázce, na př. arcibiskupa mnichovského v Bettingen: „Kladu na to důraz, abych se stal členem svazu „Deutsche Bodenreformer“; neboť si nepřejí, aby církev v takové životní otázce našeho národa, jako je hnutí domovin, pouze spolu šla nebo dokonce vzadu kulhala, nýbrž musí jíti před ostatními; neboť přijde hodina, kdy lid pozná své pravé přátele po stanovisku k této otázce.“

3. Reforma pozemková v Československu je dílem tak důležitým, že i na př. ministr Engliš, který nemluvívá v heslech, o tomto předmětu píše: „Pozemková oprava československá je velikým operátem, který co do důležitosti výrobní, sociální a politické nemá sobě rovného.“⁷⁾

President Masaryk při oslavě 28. října 1927 zhodnotil ji slovy: „Pozemková reforma je vedle převratu největším činem nové republiky; je dovršením a vlastním uskutečněním převratu... Naše pozemková refor-

⁴⁾ C. Horáček, Učebnice národohospodářské politiky. D. II. Politika zemědělská a ostatních druhů prvovýroby. V Praze 1914, 64 — 66.

⁵⁾ O. v. Nell-Breuning, Kirche und Bodenreform, v Theologisch-praktische Quartalschrift, Linz 1926, 55.

⁶⁾ Nell-Breuning, tamže, 46 nn.

⁷⁾ K. Engliš, Národní hospodářství, 230.

ma je vskutku největší sociální reformou nové doby vůbec.“*) Ministerský předseda dr. Švehla učinil v rozpočtovém výboru 8. listopadu 1927 projev o téže věci: „Pozemková reforma je dílo, kterým se můžeme dnes i v budoucnosti všude chlubit.“†)

O tom, jak před válkou byl pozemkový majetek v Čechách, na Moravě a ve Slezsku rozdělen, můžeme si učinit přehled z této tabulky:

*Pozemková držba v Čechách, na Moravě a ve Slezsku
ke dni 31. prosinci 1896.⁸⁾*

Jméno třídy	Třída velikostní	Počet		Plocha	
		případů	%	ha	%
Držba trpasličí	0 — 2 ha	1,049.457	70·70	503.309	6·49
Maloročníci	2 — 10 ha	280.323	18·90	1,304.934	16·82
Střední rolníci	10 — 100 ha	150.054	10·20	3,080.964	39·70
Zemanské statky	100 — 500 ha	1.693	0·12	325.938	4·20
Střední velkost.	500 — 2000 ha	379	0·04	394.743	5·09
Latifundia	nad 2000 ha	236	0·02	2,150.680	27·71
Úhrnem		1,483.042		7,760.568	

Z číslic plynou následující poznatky:

1. nadmíru vysoký počet případů držby trpasličí, která není schopna zajistiti obživu rodin držitelů;

2. koncentrace nepřiměřeně velikých ploch půdních v držbě několika málo jednočlvců (latifundistů);

3. počtem i rozlohou půdy průměrně slabý stav maloroľnický; máť maloroľnictvo tvořiti hlavní kádr zemědělců; vždyť i teoretický podíl celkové rozlohy půdy a počtu zemědělského obyvatelstva v republice vede k podniku maloroľnickému;

4. příznivější poměr v držbě středních statků, který sice snesl by zlepšení, ale není přece tak nepříznivý, jako v držebních skupinách nižších;

5. malé zastoupení jak co do počtu, tak co do rozlohy držby zemanské.

Tak shrnuje situaci dr. Voženílek.⁹⁾

Je zde jedna okolnost, která nerovnost rozdělení velmi zmírňuje: půda, náležející velkostatkům, zahrnuje v sobě velikou část plochy lesní. Ale i po této korektuře zůstává poměr pro drobnější držbu velmi nepříznivý.

V některých krajích a obcích byl poměr zvláště nezdravý. Tak na Hlučínku v obci Bolaticích s Heneberkem patřilo velkostatku půdy 754 ha, drobným zemědělcům a obci 585 ha, v Šilheřovicích velkostatku 1.522 ha, drobným zemědělcům a obci 524 ha, ve Vřesině velkostatku 543 ha, drobným zemědělcům a obci 145 ha; celkem na Hlučínku skoro polovice půdy patřila vlastně jen pěti majitelům!¹⁰⁾

*) Deset let Československé republiky, III, 405.

†) Tamže, III. 405.

⁸⁾ J. Voženílek, Pozemková reforma v ČSR., 9, 10.

⁹⁾ Voženílek, Pozemková reforma, 12.

¹⁰⁾ E. Jeřábek, Pozemková reforma na Hlučínku, ve Věstníku Matice Opavské, 1930, č. 2, 19 — 20.

Jméno závodu	Třída velikostní	Počet		Plocha	
		případů	‰	katastr. jiter	‰
Trpasličí závody	0— 5 kat. j.	281.773	51·8	512.943	5·82
Malozávody	5— 20 kat. j.	207.059	38·2	2,105.160	23·76
Střední závody	20— 200 kat. j.	50.843	9·3	1,943.985	22·95
Velké závody	200—1000 kat. j.	2.524	0·5	1,139.930	12·87
Velké závody	nad 1000 kat. j.	935	0·2	3,151.881	35·60

Stačí poukázat na ten chorobný stav, že tedy na Slovensku velkostatky a velké statky nad 200 katastrálních jiter zabíraly 48.47% veškeré půdy, patřily však pouze necelému jedinému procentu všech pozemkových držitelů, že na ostatních více než 99% držitelů připadalo něco maličko nad polovici (51.53%) vsí půdy, že střední rolnický stav (20—200 jiter) netvořil ani desítinu obyvatelstva!

Již toto nerovnoměrné rozdělení půdy žádalo nutně změn. Že se k reformě přikročilo po válce skutečně, k tomu vedla řada pohnutek ušlechtilých i neušlechtilých. Působil vliv socialistických nauk a moc socialistických stran, které po převratě měly veliký vliv na veřejné mínění i na zákonodárství. U vrstev radikálních národnostně působila touha vyúčtovat Bílou horu, protože šlechta byla pokládána za toho, jemuž přinesla Bílá hora zisk. Volnomyšlenkářské proudy chtěly tak použití vhodné příležitosti pro oslabení konservativních směrů, protože velkostatkáři a především šlechta byli pokládáni za živel konservativní. Působil příklad Ruska a myslelo se, že moře se utiší, když dostane oběť. Lidé zištní, kteří věřili skvělou příležitostí k obohacení, horlivě se stavěli za myšlenku.

V této kritické době se strašně na šlechtě vymstilo, že od desítek let se odcizila národu, že utvořila si společnost pro sebe, že ve velmi mnohých případech ani nejprimativnějšího požadavku nesplnila, aby se naučila česky mluvit, že pustila v národě, krajích a obcích z rukou úlohu vůdcovskou, pro niž jí Prozřetelnost poskytla tolik nevyrovnatelných podmínek, a místo toho věnovala se nešťastnému absentismu, místo svědomité práce zdržujíc se ve velkoměstech a ve světě. Ty čestné výjimky, které opravdu cítily s lidem a žily práci, nestačily na to, aby dovedly odvrátit lidu od šlechty napravit. Bylo by nespravedlivé zneuznávat zasluhu šlechty o český národ i po dobách pobělohorských.¹²⁾ Ale odcizila se a nenašla v kritické chvíli přátel. Za vinné a s vinnými trpěli nevinní. Zase mohl říci bl. Don Bosco, jako naznačoval r. 1867 vypuzenému králi neapolskému

¹¹⁾ Voženílek, Pozemková reforma, 13, 14. — Jitro v Uhrách měřilo 43.16 a.

¹²⁾ Viz Pekař, Omyly a nebezpečí pozemkové reformy, 10 nn.

Františkovi II. Bourbonskému, že si má říci: „Otcové naši zhřešili, ale my viny jejich neseme“ (Jeremiáš, Nářky, 5, 7).¹³⁾

4. Československo zabírá celkem rozlohu 14,040.800 ha, z toho 7,449.683 půdy zemědělské, 6,585.507 ha ostatní půdy.

Pozemková reforma se vztahovala na 1,278.549 ha půdy zemědělské, 2,741.620 ha půdy ostatní, celkem 4,020.169 ha půdy, to jest 28.6% veškeré půdy v Československu.

Do 30. června 1928 bylo přiznáno novým nabyvatelům 751.999 ha půdy zemědělské, 493.897 ha lesů a jiných pozemků, celkem 1,245.896 ha.

Původním majitelům přiřčeno 325.142 ha půdy zemědělské, 546.474 ha ostatní, celkem 871.616 ha.

Celkem tedy reforma pozemková do 30. června 1928 uskutečněna již na 1,077.141 ha půdy zemědělské, a 1,040.371 ha lesů, celkem 2,117.512 ha, z toho ponecháno původním majitelům 41.2%, novým přiřčeno 58.8%.

Minimum, jež při ukončení pozemkové reformy má zůstatí původním majitelům, jest 30.87%.¹⁴⁾

Podle přednášky presidenta Státního pozemkového úřadu dr. Vozenílka 7. listopadu 1929: Zemědělská půda, u níž došlo k vlastnickému přesunu následkem pozemkové reformy, měla rozlohu 812.405 ha, což činí asi 11% zemědělské půdy státu. Tato půda přešla z latifundia a velkostatků do sféry závodů pod 100 ha, poněvíc ovšem do skupiny závodů malých a středních. Vyjádřeno ciferně dělá:

drobný příděl	597.340 ha	73.5%
kolonísace .	33.656 ha	4,2%
zbytkové statky	181.409 ha . . .	22.3%
celkem	812.405 ha	

Tedy téměř čtyři pětiny této výměry dostalo se do skupin závodů pod 20 ha a zde spočívá vlastní těžiště pozemkové reformy na půdě zemědělské a její sociálně-hospodářská funkce. Dále poukázáno na kladné průvodní zjevy přidělové akce: příděl asi 80.000 stavebních míst, dvorků, zahrádek a j.; příděl půdy venkovským živnostníkům a na venkově žijícím dělníkům i průmyslovým, podpora tělesné kultury, přidělem stavenišť i hřišť pro sta jednot tělocvičných a sportovních všeho druhu; podpora stavby údolních přehrad opatřením náhradních pozemků za pozemky určené k zatopení atd.

Reforma nebyla dělána na účet zaměstnanců velkostatků, kteří do tčeni byli reformou dosud v počtu 67.713 a zajištění podle vlastní volby (přidělem půdy, dalším zaměstnáním, peněžítým odškodněním, pensí). Bývalým zaměstnancům dostalo se mimo příděl drobného celkem 550 zbytkových statků, t. j. 29,3 % jich celkového počtu . . . V řádném řízení přidělovém převzato a přiděleno bylo 30,3% lihovarů, 25,9 mlékáren a sýrá-

¹³⁾ Auffray A., Le Bienheureux Don Bosco, Paris 1929, 325 n.

¹⁴⁾ Data z V. Ovečka, La riforma fondiaria cecoslovacca, v Civiltà Cattolica, Roma, 1929, 310, 311.

ren, kdežto převzetí ostatních druhů zemědělského průmyslu pohybuje se od 3.2—8% celkového počtu příslušných podniků . . .

V závěru podal prezident dr. Voženílek celkové ocenění dosavadních výsledků. Instituce soukromého vlastnictví byla co do počtu případů i co do rozsahu držby značně posílena. Ze zabrané zemědělské půdy v Čechách bylo při zahájení reformy v pachtu 37% dvorů ze 42% zabrané půdy zemědělské, tedy více než dvě pětiny zemědělské půdy velkostatků bylo v pachtu. Pacht půdy byl značně zmenšen a totéž platí i o malopachtu. Bylo ukázáno na soukromohospodářské i národohospodářské výhody vlastnictví proti pachtu. Reforma byla revoluční svým původem z převratu, avšak svými důsledky jest vzhledem ku principu soukromého vlastnictví opravdovou reformou konservativní, t. j. zdravě konservativní.

Velkopodnik zůstal i po reformě v přiměřeném rozsahu zastoupen v naší závodové struktuře zemědělské. Nebyl odstraněn, nýbrž omezen. Odstraněno bylo latifundium. Vlastníkům bylo ze zákonných titulů propuštěno již 27% zabrané půdy. Zesílení malého a středního zemědělství znamená posilu rodinného závodu, který má své výhody výrobní, sociální i demokratické.

Tak prezident Voženílek.¹⁵⁾

5. Pozemková reforma v Československu má své těžké závady. Že takové nedostatky zde jsou, to velmi důrazně vyslovil i prezident Masaryk, a to hned 1. ledna 1922 a při jedné z nejslavnostnějších příležitostí, ve svém novoročním poselství.

Vyjmám z oddílu o pozemkové reformě v tomto poselství: „Velkostatky zdokonalily zemědělství, lesnictví a dobytkářství; výroba ve velkém má i tu jak v průmyslu své výhody. Velkostatkáři se hájí, že dodávali městům a průmyslovým centrům potravu. Nepochybuji, že by jistý počet velkých statků měl být zachován, bude třeba rozhodnout, jak mohou být veliké. A dále třeba uvažovat, jestli na nich má hospodařiti jen stát, aneb mohou-li být ponechány svým majitelům a za jakých podmínek a nemohly-li být pronajímány. Nesmí se podlamovat individuální iniciativa a dovednost; přenechávat všechno jen státu je chyba, protože ten stát na tak veliký úkol není dostatek připraven. Parcelování šmahem, pokud dovedu soudit, neodpovídá našim potřebám. Běží také o to, využít technické síly a dovednosti soukromých hospodářských úředníků a zřízenců. Vzniká tu už dnes těžká sociální otázka statisíců. Všeobecně se žaluje na nejistotu poměrů. Jistě je to veliký nedostatek, v jehož důsledku ztrácí stát miliony a miliony.“

Podobně profesor dr. Pekař: „Patřím k těm, kteří se obávají, že pozemková reforma, velebená nejednou jako „největší dílo české revoluce“, „dovršení národního osvobození“ atd. . . , přinese více škody než prospěchu naší budoucnosti. Patřím k těm, kteří jsou přesvědčeni, že méně by bylo více, t. j. že zákon zašel v převratové horečce příliš daleko a že neuvědomil si ani zdaleka všech povážlivých důsledků, jež vzbudí tak radikální operativní zásahnutí v živoucí tělo národní. Patřím také k těm, kteří jsou přesvědčeni, že pravou pohromou původní opravné myšlenky musí se státi *kvap*, s kterým snaží se zájmové strany proměnu tak ohromnou a tak

¹⁵⁾ Výtah přednášky uvádím podle znění Lidových listů 8. listopadu 1929.

mnohonásobně do veškerého života našeho zasahující ve skutek uvéstí. Těch, kdož smýšlí podobně, je legie... Tato legie počtem roste; hlásí se k ní i mnozí, kteří původně byli pro postup radikální.“¹⁶⁾

Necháváme stranou námitky rázu čistě hospodářského (na př. že je dobré, když v zemědělských závodech jsou přiměřeně zastoupeny i velkostatky, jejichž předností „jest odbornost v technickém a obchodním vedení a lepší vybavení stroji, motory a jinými pomůckami“.)¹⁷⁾ Naše úloha zní: Jaké stanovisko má zaujmouti etik k československé pozemkové reformě?

Hlavní myšlenku pozemkové reformy nutno schvalovati: převaha latifundií, jak byla před válkou, byl stav nezdravý a za nynějšího stupně vzdělání neudržitelný. Když počet bezzemků byl snížen, když řada trpasličích závodů zemědělských byla posílena, když rolnický stav byl upevněn, to jsou všechno veliké zásluhy. A škoda, že takové pozhnané dílo, odstranění přílišných protiv v pozemkovém vlastnictví, nebylo provedeno za poměrů připouštějících klidnou úvahu.

Také řadu jiných důsledků, jak je vypočítává dr. Voženík ve své přednášce, nutno pozdraviti jako zisk pozemkové reformy.

Ale vedle aktiv pozemkové reformy jsou i těžká pasiva.

Neblahou stránkou je předně *kvap*, s jakým se prováděla. Je zrovna neuvěřitelné, s jakým chvatem se příslušné zákony usnášely. Běželo přece o otázku, jaká podle slov sněmovního zpravodaje Modráčka „přichází v životě národů na denní pořádek jednou za tisíc let“, otázka nesmírně spletitá, plná důsledků v nejrozmanitějších poměrech života hospodářského, sociálního, politicky krajně důležitého pro politiku vnitřní i zahraniční — a zvolený výbor měl vypracovati návrh zákona o pozemkové reformě do 8 dnů! A ani ne do měsíce pak je nahonem sestavený zákon odhlasován po debatě pouze tří- až čtyřhodinné, když Národní shromáždění bylo po dvě hodiny čekalo, až sněmovní tiskárna dodá poslancům ještě mokré tisky návrhu zákona a motivace jeho...¹⁸⁾

S podobným kvapem se pracovalo i na ostatních zákonech, a překotně se pak bez tradice reforma prováděla, s úředníky často mladými, bez tradice odborné!

¹⁶⁾ J. Pekař, Omyly a nebezpečí pozemkové reformy, v Praze 1923, 5.

¹⁷⁾ Engliš, Národní hospodářství, 229.

¹⁸⁾ Pekař, Omyly a nebezpečí pozemkové reformy, 29.

I o pozemkové reformě platí aspoň poněkud varovná slova Kautskyho, vystřihajícího před přílišným chvatem: „V tom se shodují všichni socialisté, kteří se v posledních letech obírali *problémem socialisace, že tato smí být uskutečňována pouze krok za krokem.*“¹⁹⁾ Ať již běží o socialisaci, ať již běží o pozemkovou reformu, taková věc vyžaduje obezřetnosti — a celých desíletí.

Nelze schvalovati, když skrytá konfiskace veliké části soukromého majetku, jakou pozemková reforma je, má být trestem na šlechtě za Bílou horu. Předně ve státech našich platí všude zásady promlčení, resp. vydržení; dále kdyby i tůž rod od Bílé hory statek držel, je právně dovoleno, trestati potomky po tolika generacích za otce? Což jestli předek tehdy statek sám řádně koupil? Jak by dále směli být konfiskací trestáni potomkové rodů, kteří během pozdějších století si řádně statky koupili? Konečně pak by byly vyvlastněny šlechtické rody v historických zemích; ale latifundia na Slovensku, kde pobělohorských majetkových změn nebylo, by si směli podržeti uherští magnáti svá ohromná latifundia. — Proto do odborné společnosti právníků, kteří nestojí na socialistickém stanovisku, se ani nesmí přijíti s „pobělohorským“ argumentem pro vyvlastnění pod cenou!

Pozemkovou reformou utrpěl církevní majetek. Právě tím, že zákon byl dělán nahonem, nerozlišovalo se mezi jednotlivými druhy pozemkového vlastnictví vzhledem k jeho účelu; a tak byl církevní majetek těžce postižen i zákonem o zajištění půdy drobným pachtýřům ze dne 27. května 1919, sb. z. a n. č. 318, tak i zákonem záborovým ze dne 16. dubna 1919, sb. z. a n. č. 215; první podstatně zasáhl do církevních obročí malých, druhý do velikých beneficí. Protože účelem tohoto majetku jest sloužiti účelům náboženským a charitativním, plyne takto prospěch z nich národu celému, a mělo se s ním jednati jako s majetkem obecně prospěšným.

Pokud toho žádalo obecné blaho, byly by církevní úřady potřebnou půdu ochotně přenechaly k rozparcelování. Nevidím chybu v tom, že zemědělská půda církevní byla podrobena pozemkové reformě; nýbrž v tom, že nepokládám náhradu za spravedlivou, že církevním majetkem, rozdílem mezi cenou skutečnou a cenou nabývací, se obohatili jednotlivci.

Pokud se týká kázně v církvi samé, platí v plném rozsahu kánon

¹⁹⁾ K. Kautsky, Die proletarische Revolution und ihr Programm, cituje E. van den Boom, Sozialdemokratie und Kommunismus, Gladbach-Rheydt, 1929, 18, 19.

2346 církevního zákoníka: „Opovážil-li by se kdo majetek církevní jakéhokolí druhu, movitý nebo nemovitý, hmotný nebo nehmotný, sám nebo prostřednictvím jiných uchvacovati, podléhá vyobcování z církve tak dlouho, dokud by statků samých nevrátil a od Svaté stolice si nevymohl zproštění viny a trestu.“ — Protože však jen tehdy katolík propadá tomuto velikému trestu exkomunikace, když zná i záповěď i trest na přestoupení stanovený, v praxi je takových případů exkomunikace málo. Ovšem podléhali by jim i zákonodárcové i výkonné orgány i nabyvatelé; t. j. jejich jednání je takové, že kdyby znali ustanovení církevní, byli by vyloučeni z církve, zbaveni práva přijímati sv. svátosti, míti křesťanský pohřeb, účasti na modlitbách církve, a ovšem věčná spása duše by byla v krajním nebezpečí. — Proč zde tedy představitelé církve mlčeli? Nejmenovaný vysoký církevní hodnostář v *Schönere Zukunft* odpovídá: Při takovém vysokém risiku ztráty věčné spásy duší „církve raději trpí křivdu, než aby své vlastní, byť provinilé dítky uváděla v nebezpečí spásy, zvláště když plná restituce církvi by nebyla bývala možná.“²⁰⁾

Největší potíž po stránce etické je výše náhrady za vlastněné pozemky. K pochopení situace uvádím místo z řeči ministra dr. Beneše o haagských ujednáních v exposé v poslancecké sněmovně 30. ledna 1930:

„Středoevropské státy provedly pozemkovou reformu jako akt revoluční. V zájmu státní kolektivity určily odškodnění za převzatou půdu pod běžnou prodejní cenou, jsouce si vědomy správnosti tohoto kroku nejen s hlediska demokratické filosofie a ideologie, ale zejména i z důvodů nutností sociálních a státně finančních. Postupovat jinak bylo by i stát přivedlo do finanční katastrofy.“

Ano, byly v době, kdy se zákon záborový a náhradový dělal, důvody, aby se dosavadním vlastníkům nevyměřovala náhrada dle ceny tehdy běžné. Byla tehdy drahota věcí abnormální, nákupní cena koruny proti dobám předválečným byla nízká, a bylo možno s jistotou očekávat, že tento nepřirozený stav se neudrží. Nebylo možno tedy žádati, aby musili noví nabyvatelé platiti obnosy ve znehodnocené měně, aby pak, až nákupní cena koruny stoupne, byli udušeni dluhem, jenž jim na zakoupeném pozemku zůstal. Ale zákon náhradový svým § 41 („Náhradou za převzatý pozemkový majetek je cena jeho vyplývající z průměru cen docilovaných v letech 1913—1915 při prodeji statků z volné ruky v rozloze přes 100 ha“) a § 42 (tato cena při vlastnictví statků v úhrnné rozloze přes 1000 ha se snižuje dle velikosti rozlohy o 5% až 40%) zašel příliš daleko. To již se šlo na šestinu a někdy hluboko pod šestinu skutečné ceny. K tomu ještě často vysoké srážky jiné. To již byla „zakrytá konfiskace

²⁰⁾ Bodenreform und kirchenpolitische Lage in der Tschechoslovakei *Schönere Zukunft*, 17. června 1928, 839.

větší části majetku.“²¹⁾ Ostatně otevření socialisté to přiznávají bez obalu: „Naše veřejné mínění dodnes nepochopilo sociální význam pozemkové reformy, totiž že nejde pouze o nahrazení Švarcenberků nějakými Nováky, nýbrž že jde o *převedení pozemkové renty z rukou soukromých do pokladen veřejných.*“²²⁾

Za eticky neudržitelné pokládám dále, jak se s velikou částí zisků takto docílených naložilo: jak nyní kořistní straníci pokoutními cestami nabývali pod různými tituly zbytkových statků, jak byly veliké pozemky přikazovány družstvům, o nichž se vědělo, že jsou neschopna hospodaření, a že chtějí se takovým přidělem jen obohatiti, a to tak, že za příznivé příležitosti jej výhodně prodají, jak ještě se na zařizování takových hospodářství dávaly státní subvence, jak lidé stojící v popředí politického života se nestyděli pro sebe a pro své příbuzné loviti bez svědomí — pod standardou, že nově vznikající statky musejí přijíti do odborných rukou, by se z nich pro národ nejvíce vytěžilo. Kolik lidí se pod ochranou zákona nespravedlivě obohatilo — na účet původních majitelů?²³⁾

Po těchto otevřených přiznáních a po těchto úvahách docházím k závěru: Cena, jež byla vyplacena původním majitelům, nebyla ani cena běžná, ani přiměřená, to nebyla podle mého soudu cena spravedlivá.²⁴⁾

6. Je-li však nutno pozemkovou reformu, pokud se týká půdy zemědělské, vzhledem ke dřívějšímu rozdělení půdy s hlediska etického pozdraviti a týkají-li se výtky pouze způsobu, jak byla provedena, a zvláště náhrady, jež byla přiznána, — musí etický posudek při *reformě lesní* dopadnouti daleko nepříznivěji. Jen tenkrát by bylo takové vyvlastnění dovoleno, kdyby toho vyžadovalo obecné blaho. Nepomůže říkati: Ten a ten stát má lesní půdy tolik a tolik, my jenom tolik. To je dějinný vývoj, jenž nesmí býti vyvlastňovacími operacemi prostě seškrtán a přetrhán, leda tam, kde toho

²¹⁾ Pekař, Omyly a nebezpečí pozemkové reformy, 35.

²²⁾ Macek, Socialismus, 159.

²³⁾ Není třeba uváděti dokladů. Jen drobty smutné skutečnosti dostanou se do veřejnosti, když příslušníci skupin na kořistění nejvíce účastněných na př. ve volebních zápasech začnou navzájem takové činy před veřejností si odhalovati. Řadu dokladů viz na př. v Lidových listech ze 12. a 26. října, 25. prosince 1929, Našinec 11. listopadu 1930 a j.

²⁴⁾ Jiného názoru je P. J. Ovečka ve čl. La ritorma fondiaria cecoslovacca v Civiltà Cattolica, 16. února 1929, 315: náhrada je vzhledem na všechny okolnosti „přiměřená, nikoli nespravedlivě nízká“.

nutně vyžaduje obecné blaho. Vyžaduje však obecné blaho zestátnění lesů? Profesor lesnické fakulty vysoké školy zemědělské v Brně inž. Konšel se vyjadřuje:

„Stát rakouský měl ze svých lesů výnosy velmi hubené, stát uherský pak výnosy sice měl, ale za jeho lesním hospodářstvím rostly pustiny. O našem státním hospodářství lesním ještě nemáme představy, ale proto nevíme také, dovede-li snad stát udržeti dosavadní hospodářství majitelů soukromých na stejné úrovni nebo dokonce zlepšit, i když převezme lesy za ceny poměrně nízké.“²⁵⁾

Důležité jsou i směrnice, které t. zv. Poradní sbor, sestavený z vynikajících odborníků, navrhuje pro provádění lesní reformy pozemkové. Vybírám z nich: „Poradní sbor považuje za žádoucí, aby do jisté míry byl soukromý lesní majetek uchován; tvoření však lesních privátních komplexů přes 5000 ha nebudiž v budoucnosti zpravidla připuštěno. Dobře spravované a typické lesy soukromé nebudťěž drobeny. Bez výhrady budiž ze záboru propuštěn dobře spravovaný lesní majetek do 1000 ha výměry. V oblastech s hospodářstvím extensivním budiž tato výměra přiměřeně zvýšena. — Příklad zabraného majetku lesního budiž povolen jen výjimečně. Poněvadž lesní pozemková reforma směřovati má k zajištění, ano i ke zvelebení lesní produkce nejen podle hmoty, ale též podle jakosti, od družstevního členstva však nelze očekávati pochopení pro vyšší veřejné i národohospodářské úkoly lesa, považuje se proto příděl zabraných lesů jakýmkoli útvarům družstevním za nepřípustný.“²⁷⁾

Podobně Pekař shrnuje své vývody ve slova: „Postátnění lesů přinese republice mnohem více škody než prospěchu.“ A cituje při tom slovo Rašínovo: „Státní statky jsou pasivní. A s lesy bylo by to největší neštěstí. Už ti havraní“ — rozuměj spekulanti, co chystají se z nich kořistiti — „se hlásí...“²⁸⁾

Také náhrada, která je stanovena za vyvlastněné lesy, je nízká, což tím více padá na váhu, že teď již není možno se vymlouvat, že se musí uhýbat revoluční náladě.

Když tedy není to hospodářskou nutností, aby lesy v tom rozsahu, jak se to má státi, změnilы majitele, když i nynější způsob rozdělení zaručuje ve většině případů aspoň tytéž hospodářské výsledky, jako by to bylo po reformě, není

²⁶⁾ J. Konšel, Lesní pozemková reforma, v Brně 1927, 14, 15.

²⁷⁾ Resoluce Poradního sboru otištěna v Konšelově „Lesní pozemková reforma“ 17—28.

²⁸⁾ Pekař, Omyly a nebezpečí pozemkové reformy, 49.

možno s hlediska etického reformy lesní v tom rozsahu, v jakém je zamýšlena, schvalovati. Stát nesmí vlastnických poměrů přeskupovati tak libovolně jako obrazce na šachovnici. Zasahovati reformně do vlastnických poměrů, jak se vytvořily dějinným vývojem, smí stát jen potud, pokud to nutivě žádá veřejné blaho. A kdyby socialistické a socialisační a etatistické a kalné zjištěné proudy se valily sebe mocněji, — stát si musí býti toho vědom, že je *custos iusti*, strážcem spravedlnosti!

Sociální politika.

Engliš K., Sociální politika, II. v., v Praze 1921. — Heyde L., Abriss der Sozialpolitik, VI. A., Leipzig 1930. — Zwiedineck-Südenhorst O. v., Sozialpolitik, Leipzig 1911. — Wiese L. v., Einführung in die Sozialpolitik, Leipzig 21921. — Günther A., Sozialpolitik. Theorie der Sozialpolitik, Berlin 1922. — Bauer S., Idéal social et Orientation sociale, v Praze 1923. — Mezinárodní sjezd sociální politiky. V Praze 1924. — Herkner H., Die Arbeiterfrage, Berlin 81923. — Hitze Fr., Die Arbeiterfrage und die Bestrebungen zu ihrer Lösung, M. Gladbach 41904. — Lederer M., Sozialpolitik, v Mataja V., Lehrbuch der Volkswirtschaftspolitik, Wien 1931, 559—670. — Weber A., Ende des Kapitalismus? München 1929. — Wunschuh J., Grenzen der Sozialpolitik, Leipzig 1929. — Günther E., Sozialpolitik, Berlin 1930. — Weber A., Heimann E., Grundlagen und Grenzen der Sozialpolitik, München 1931. — Heimann E., Soziale Theorie des Kapitalismus. Theorie der Sozialpolitik, Tübingen 1929.

V ČSR.: Gruber J. a j., Sociální politika v Československé republice, v Praze 1924. — Kubišta H. a j., O pozemkové, stavební a bytové politice ČSR. V Praze 1928. — Řípa J., Politique et Prévoyance sociale en Tchecoslovaquie, Prague a to za r. 1924/5 v r. 1926, za r. 1926 v r. 1927 atd. Wokurek L., Das Arbeitsrecht in der chechoslovakischen Republik, Brünn 1928. — Polák F., Sociální politika Československa, v Praze 1927. — Štern E., 10 let naší sociální politiky, v Praze 1928.

1. Účinným regulátorem, odstraňujícím značnou část závad hospodářského a sociálního života, jest sociální politika. Dříve se myslila sociální politikou skoro výhradně jen činnost na ochranu dělnictva, a to v první řadě činnost se strany státu. Ale pole, které se zahrnuje tímto názvem, se stále více rozšiřovalo tak, že dnes na př. Englišovi sociální politikou v užším smyslu jest „politika, která pečuje o to, aby *plody hmotné a duchovní kultury rozděleny byly na různé vrstvy společenského celku co nejspravedlivěji, a tudíž co nejrovnoměrněji*, jak toho žádá a dopouští z jedné strany trvalost společenského pokroku a na druhé straně

ideální výstavba společenského tělesa“. V nejširším však smyslu „sociální politika jest praktické snažení, aby bylo co nejideálněji společenské těleso přetvořeno a vypěstěno... Zahrnuje v sobě veškerou politiku vůbec odnášející se ku posílení a povznesení společenského celku“, tedy také „politiku usilující o *zvýšení výroby a produktivních sil* (zlepšením odborné přípravy lidí, lepším využitím darů přírodních, rozmnožením a lepší úpravou výrobního kapitálu, podporováním směny a zlepšením dopravy), *o zvýšení zdravotních podmínek* (zdravotní zákonodárství) *a kulturní úrovně* (politika školská a kulturní).“²⁾ Možná ještě dále se roztéká pojem sociální politiky v nejširším smyslu dr. Tumlířovi: „Vytváří předpisy pro soužití občanů v rodině, pečuje o tělesný a duševní vývoj občanů, upravuje poměr mezi výrobními skupinami a mezi zaměstnavateli a zaměstnanými, upravuje poměry výroby vůbec a zlepšuje její výrobní podmínky stavbou komunikací, úpravou toků atd.“³⁾

Z těchto definicí širšího pojmu vidíme, jak sociální politika stává se čímsi neurčitým, tekutým, ve mnohých případech skoro nerozlišitelným od politiky hospodářské nebo kulturní.

My zde budeme bráti sociální politiku ovšem v onom užším smyslu, jak jej výše uvádí Engliš a jak jej též autor ještě určitěji vyjádřil ve svém „Národním hospodářství“: „Politikou sociální rozumí se zpravidla péče o určité vrstvy společenské, péče té potřebné (dělnictvo, střední stav, chudina), však péče, jež se vždy děje se zřetelem k celku a jež se obmezuje na určité vrstvy jen proto, poněvadž u ostatních jest cílů této politiky dostatečně dosaženo samočinně.“⁴⁾

2. Čím se liší sociální politika od příbuzných oborů činnosti?

Je zde především činnost hospodářská, finanční, kulturní, politická. Rozdíl mezi nimi a sociální politikou v užším smyslu je ten, že při sociálněpolitických opatřeních vždy zní jako doprovázející tón snaha skupině dosud nepříznivěji postavené než ostatní vrstvy obyvatelstva dopomáhati, tře-

²⁾ K. Engliš, Sociální politika, II. v., v Praze 1921, 18, 19. Podobně Reyl, Sociologie v politice, v Praze 1924, 340. L. Heyde, Abriss der Sozialpolitik, 6. Aufl., Leipzig 1930, 7, L. v. Wiese, Einführung in die Sozialpolitik, II. Aufl., 1921, 2 n., 11 nn., 15 n. Pesch, Nationalökonomie, I. (1924), 190, 191.

³⁾ B. Tumlíř, Agrární politika, v Praze 1921, 13.

⁴⁾ K. Engliš, Národní hospodářství, v Praze 1924, 598.

baže postupně, na celkovou úroveň a takto vyrovnávati protivy sociální a odstraňovati sociální křivdy. Je zde dále charita. Ale charita je vedena milosrdenstvím a soucitem a zasahuje svou pomocí do osudu jednotlivcův; sociální politika však má na zřeteli pomoc celým stavům nebo vůbec skupinám obyvatelstva a vodítkem je jí nikoli milosrdenství, nýbrž spravedlnost, na niž má ona skupina na základě daného zákona přesné *právo*.

3. Kdo je *vykonavatelem* sociální politiky?

Ihned člověku napadá: Stát. Ano, stát je nejdůležitějším činitelem v provádění sociální politiky: svým zákonodárstvím, které pronikavě upravuje svými závaznými ustanoveními, na př. pracovní poměr mezi zaměstnavateli a zaměstnanci ve mnohých bodech; na př. stran délky pracovní doby denní, výdělečného zaměstnání dětí, hygienických opatření v továrnách. Dále svými zařízeními pojišťovacími pro případy nemoci, úrazu, stáří, invalidity, nezaměstnanosti; zařízeními všeobecně zdravotními, na př. sanatoria státní a pod. Není činitele, který by se na tomto poli významem rovnal státu.

Ale není vykonavatelem soc. politiky *pouze* stát. Důležitou úlohu při tom mají i jiné svazky, především donucovací, k nimž chtěj nechtěj musíš náležeti: země, obec, dále donucovací svazky *zájmové*: na př. závazná živnostenská společenstva; konečně celky a skupiny *dobrovolně* se seskupivší: politické strany, odborové organisace nejrozmanitějších barev a zájmů.

4. Poměry a cíle, s nimiž pracuje sociální politika, mohou býti vyjádřeny určitěji, než to bylo možno učiniti výše při vymezení pojmu.

Nejrozsáhlejším a nejdůležitějším oborem jsou poměry vztahující se na *pracovní poměr* mezi dělníkem a zaměstnavatelem. Je to především *ochrana pracovní síly*: zkrácení pracovní doby; omezení výdělečné práce žen, mládeže dospívající, dětí; ochrana života a zdraví dělnictva v dílnách. Pak péče o *příležitost k zaměstnání*: zprostředkování práce; poradny povolání, pojištění nezaměstnaných. *Organisace*: koaliční právo dělnické vůbec; právo stávkovati a smírčí opatření; odborové organisace; organisace zaměstnavatelů. *Mzda*: zákonná mzda minimální; způsoby stanovení a vyplácení mzdy. *Sociální pojištění*: nemocenské, úrazové, starobní, invalidní. *Ochrana osobnosti* dělníkovy: jejích statků morálních a náboženských, právo kolektivních smluv, pra-

covní řády, závodní výbory. *Soudnictví* ve sporech vyplývajících z pracovního poměru.⁵⁾

Sociální politika může však se vztahovati i na povolání jiná, ne pouze na dělnickou třídu, a to na střední stav, aby zadržela jeho stoupající proletarisaci a pauperisaci, aby pomohla k rozvoji některým ohroženým jeho odvětvím; na vrstvy veřejných úředníků a zřízců; na stav soukromých úředníků a pod.

Sociální politika může se dále vztahovati na určitou skupinu, jejíž příslušníci jsou v nejrozmanitějších povoláních: invalidé, léčebné ústavy pro nejrozmanitější druhy chorob, lidé žijící v bídě, mládež osiřelá, opuštěná, zanedbaná, vystěhovalci; a za nynějších poměrů jeden z nejdůležitějších oborů sociální politiky: péče bytová.

Také reforma pozemková sem patří potud, pokud jejím úkolem bylo posílení vrstvy hospodářsky slabé.

Patří sem také snahy o zvýšení úrovně *vzdělání* těch vrstev, které až dosud co do příležitostí ke vzdělání byly odstrčeny.

Sociální politika dále, nemá-li se státi neplodným mletím na prázdno, musí sáhnouti někdy i k opatřením, která budou na jiné straně boleti. Tak když trusty a kartely, vůbec monopoly, by si usurpovaly diktaturu a bezohledně své moci zneužívaly na úkor ostatních vrstev, smí stát zákonem ochrániti chudé vrstvy před takovým drancováním. Smí vyloženě nespravedlivé přílišné zisky zachytiti pro obecné blaho. Smí postaviti svou celní politiku do služeb politiky sociální, na ochranu ohrožených tříd. Smí vzestupným zdaněním při příjmech i při dědictví předcházeti tomu, aby se neprohlubovala přílišná propast mezi majetnými a nemajetnými.

Ale při všech hluboko zajíždějících zákrocích smí jíti jen tak daleko, jak to žádá a připouští spravedlnost a obecné blaho, a musí býti vyloučeny motivy mstivosti, závisti, mocenského zneužívání příznivé okamžité situace, vůbec pohnutky, jež jsou v rozporu s mravním řádem.

5. Jaké stanovisko je zaujmouti k sociálněpolitické činnosti s hlediska etického?

V zásadě nutno ji vítati. Nutno v ní vítati vítězství nad nezdravou naukou o státu jakožto pouhém strážci právního řádu, o státu, jenž netečně stál vůči vývoji hospodářského

⁵⁾ Viz zvl. rozdělení v knihách L. Heyde, *Abriss der Sozialpolitik*, 1930, a L. Wokurek, *Das Arbeitsrecht der čechoslovakischen Republik*, Brünn, 1928.

života a vůči ubíjení hospodářsky slabých hospodářsky silnými. Nutno vítati sociální politiku svazků dobrovolných jakožto svépomocnou akci skupin, probíjejících se k činné úloze v hospodářském životě nebo této posice si hájících. Nutno vřele pozdraviti snahy, aby se všem skupinám obyvatelstva dostalo co možno největšího podílu na obecném blahu hmotném i duševním.

Jednoho velikého nebezpečí nutno se však vystříhati: sociální politika nesmí býti pouhým paliativním prostředkem, jímž by se znemožňovalo nebo protahovalo provedení velikých a radikálních nezbytných sociálních reforem. Jsou situace tak kritické, že platí jen slovo Spasitelovo: „Nikdo nevlévá vína mladého do měchů starých; sic víno roztrhne měchy, víno se vyleje a měchy se zničí; ale víno mladé má se vlévati do měchů nových“ (Marek 2, 22). Jsou situace sociální, kde je nutno s veškerou rozhodností vrátiti se z nepřirozených a zvrácených poměrů přítomnosti k poměrům přirozeným, spravedlivějším, Bohem chtěným. Tam pak sociální politika, která by přiřívala jen „záplaty ze sukna nového k rouchu starému“ (Marek 2, 21), by byla jen uspávacím prostředkem pro úsilí o spravedlnost. Ale ovšem musí býti *jisto*, že tento řád nový, za nímž se jde, jest *opravdu* *chtěný Bohem*.

Dvě otázky, jak končí svou knihu Heyde,⁶⁾ se zde vnucují. Prvá: „Zůstanou v sociálním životě majetné vrstvy *vůdci*, když přestaly býti pány?“ Dovedou řádně pochopiti svou úlohu, vycítí, co po nich žádá spravedlnost a láska, budou zkrátka moci porozuměti potřebám tak, aby svou inteligencí a přesvědčivostí svých hledisk dovedly vésti lid a proudy jeho požadavků? Či budou jen v tvrdošíjně obraně hájiti proti vzdouvajícím se vrstvám každou píď svých dosavadních práv, a tak jen stupňovat vztek dobyvatelů, takže tento se jednou vyleje v té své divokosti, a přestane respektovati spravedlnost a bude viděti jen moc?

Otázka druhá: Budou vrstvy dříve slabé používati svého vzrůstajícího vlivu *moudře*? Nebudou přepínati svých požadavků? Nebudou žádati *najednou*, bez připravení hospodářské situace, tolik, že toho hospodářské podnikání nese, nýbrž se pod tím zhrouť — aby jeho zhroucení pohřbilo i velikou část těch, kdož zhroucení vyvolali? Dovedou vrstvy dopředu pronikající svou situaci stále upevňo-

⁶⁾ Heyde, Abriss der Sozialpolitik, 143, 144.

vati tím, že rozvážné sebezapření krotí požadavky, jež by mohly býti postaveny na základě okamžité moci, a že prozíravě hledí do budoucna, aby nestránilo okamžitě nastrádanou jistinu, nýbrž aby žilo z úroků, jež nese a nesahá na jistinu, aby mohla úroky nésti i v budoucnosti? Jsou i hranice sociální politiky,⁷⁾ jest i zde jisté optimum, které jistě dosaženo býti musí, které však nesmí býti překročeno, nemají-li pykati nejen zúčastněné vrstvy, nýbrž i společnost celá.

Spravedlivé rozdělení výnosu práce.

Literatura:

Viz především příslušné partie v příručkách národního hospodářství Peschově (V, 665—714), Englišově oddíl „Rozdělování výnosu“, str. 317 až 330, Schmollerově, Philipovičově a j.

Dále vzácné dílo Ryan John A., *Distributive Justice*, New York 1922, partie *The Moral aspects of profits* (237—319) a *The moral aspects of wages* (323—433). — Keller F., *Unternehmung und Mehrwert*, Köln 1912. — Arnou A., *La Morale des affaires. Contra le Bénéfice exagéré*. Paris 1925. — Romanet E., *La Répartition Equitable des Bénéfices*, Grenoble 1920 (přednáška). — Týž, *Capital-Direction-Travail*, v *Dossiers de l'Action populaire*, Paris 1930, 1289—1306, 1417—1426. — Vanlaer M., *La Participation aux Bénéfices*, Paris 1896. — Wagner A., *Unternehmergewinn und Arbeitslohn*, Göttingen 1897. — Menger A., *Das Recht auf vollen Arbeitsertrag in geschichtlicher Darstellung*, Stuttgart 1904. — Munk F., *Distribuční problém v dnešním hospodářství*, Praha 1930. — Kleinwächter E., *Das Einkommen und seine Verteilung*, Leipzig 1896. — Hobson J. A., *The Economics of Distribution*, New York 1900. — Clark J. B., *The Distribution of Wealth: A Theory of Wages, Interests and Profits*. New York 1924. — Carver T. N., *Essays in Social Justice*. Cambridge 1915. — Oppenheimer F., *Wert und Kapitalprofit. Neubergründung der objektiven Wertlehre*. Jena 1926. — Watkins G. P., *The Growth of great fortunes; a study of economic causes affecting the acquisition and distribution of property*, New York 1907. — Youngman A., *The economic causes of great fortunes*, New York 1909.

Je důležité v hospodářském životě, aby se co možno mnoho užitečných statků vyrobilo. Ale stejně důležité jest, aby výtěžek z práce byl spravedlivě rozdělen. Neboť co pomůže, když pak se vypěstí na polích a vyrobí v továrnách sebevíce zboží, když distribuce výtěžků práce byla vadná,

⁷⁾ O těchto hranicích sociální politiky viz monografii J. Winschuh *Grenzen der Sozialpolitik*, Leipzig 1929; dále A. Weber, *Ende des Kapitalismus? München 1929* partie *Lohnerhöhungen als soziale und unsoziale Tat* a *Grenzen der Wirtschaftsdemokratie*, 61—85.

žije-li velická část obyvatelstva v bídě, takže není kupců, kteří by mohli vyrobené statky si koupiti?

Polský ministr obchodu, ing. Kwiatkowski, řekl k zástupcům tisku 9. září 1930 v Praze: „Máme na světě mnoho milionů lidí, kteří umírají hladem, mnoho milionů lidí, kteří nemají bytů, mnoho milionů čtverečných kilometrů, jež dosud nemají vybudovanu náležitou síť silnic a drah. Na druhé straně máme v Evropě i v Americe mnoho milionů nezaměstnaných, máme dílny a továrny, připravené k výrobě, a máme takové zásoby hotových výrobků, že již se vyskytly hlasy, navrhuující zničení některých produktů (návrhy na denaturalisaci jistého množství žita).“¹⁾

Cílem tedy musí býti: distribucí výtěžků práce posíliti kupní sílu širokých vrstev do té míry, aby byly s to, by si potřebné statky mohly zakoupiti.

1. Ale tento problém spravedlivého rozdělení výtěžků práce naráží na veliké potíže. Již sám sebou je velmi obtížný. Ale ještě zhoršena je situace tím, že dosud nevymizely liberální názory, že pojem spravedlivý — nespravedlivý do národohospodářské vědy nepatří, protože je to pojem etický, a hospodářská věda nehodnotí, nýbrž zjišťuje hospodářská fakta; nestará se o to, co býti má, nýbrž konstatuje to, co je: „Pro většinu národohospodářů otázka ‚spravedlivé mzdy‘ neexistuje, neboť mzda je taková, jaká jest, a *nemůže býti jiná*. Je spravedlivá jako každá cena je spravedlivá, vyplývá-li ze zákona nabídky a poptávky s podmínkou, že ani na nabídku ani na poptávku nepůsobí žádný tlak.“²⁾ A rozhodčí tribunál ve sporu mezi strojuvůdci a železniční společnostmi ve Spojených státech rozhodl:

„Je možno, že pro některý daný obor průmyslu existuje nějaký teoretický poměr mezi podílem, jehož se má dostati zaměstnancům, a mezi podílem připadajícím kapitálu; a kdyby byla rozhodnuta tato otázka, mohla by se určití pro různé třídy zaměstnanců stupnice mezd, jež by stanovila obnos spravedlivě připadající zaměstnanectvu... *Dosud však národní hospodářství takového principu neskýtá*. Není nějaké všeobecně přijaté teorie o dělbě mezi kapitálem a prací... Je tedy rozhodčí tribunál toho názoru, že jedinou přijatelnou základnou je srovnati počítky a mzdy strojuvůdců Východní dráhy se mzdami strojuvůdců drah Západní a Jižní a se mzdami jiných tříd železničních zaměstnanců.“³⁾ T. j. nezkoumej, je-li nějaká mzda spravedlivá; to nelze zjistit; dívej se na to, zda se jinde za podobných okolností zaměstnancům podobné kategorie obdobné mzdy platí.

Jest ovšem velmi těžké přiděliti všem činitelům na výrobě účastněným spravedlivý podíl na výtěžku, a kdo by

1) Viz Lidové listy, Praha, 10. září 1930.

2) Viz Ch. Gide, přel. Stocký a Pokorný, Zásady národního hospodářství, v Praze 1922, 501, sr. i 388 n.

3) Výnos uvádí Ryan, Distributive Justice, 324.

postavil otázku tak nesmyslně, že by chtěl znáti podíl ten naprosto přesně, ten by chtěl věděti odpověď vůbec nemožnou;⁴⁾ ten by chtěl najíti ztracenou jehlu ve velké kupě sena.⁵⁾

To však neznamená, že problém by byl nerozřešitelný vůbec; že není možno stanovití nějakou normu, podle níž by se nenechalo aspoň *přibližně* odhadnouti, jak veliký podíl má býti jednotlivým činitelům přiznán; že by zde rozhodoval pouze zákon o nabídce a poptávce, na nějž by bylo lze vykonávati vliv pouze potud, že je znemožněn jakýkoli nátlak; že by nebylo možno nikdy říci, že podíl toho neb onoho činitele je jistě příliš malý nebo příliš veliký; že by bylo vyloučeno, abychom někde zjistili vyloženou nespravedlivost. Bylo by smutným vysvědčením pro lidský rozum, kdyby v takovém pro miliony lidí o životním blahu rozhodujícím problému byl bezmocný.

2. Podle jakého principu má se přidělovati jednotlivým činitelům výtěžek práce?

Je zde předně zásada *rovnosti*: každému stejně. — Neří třeba ze široka tohoto měřítko vyvracet. I od socialistů je dnes ve značné míře opuštěna: „je tak šablonovitá, že spíše v ní vidět zoufání nad spravedlností nežli hlubší pojetí spravedlnosti.“⁶⁾ Jsou přece tak rozdílné potřeby jednotlivých činitelů, tak rozdílná je hodnota jejich výkonů, jejich horlivost v práci; mechanicky tedy každému stejně přidělovati znamenalo by nejvyšší nespravedlnost — nestejně odměňovati stejným; znamenalo by i ochromiti všecko vyšší úsilí ve společnosti.

Dále zásada: každému *podle jeho potřeb*. Ta má za sebou mocné stoupence; tak v poopravené formě „podle toho, jak je kdo schopen dobře používatí statků“, buduje na ní Hobson.⁷⁾ Ale i zde nepřihlíží se k hodnotě výkonů, a proto nenašly by řádného ocenění práce vysoce kvalifikované, vyžadující zvláštních duševních schopností, mimořádných příprav, veliké odpovědnosti; ani práce příliš vysilující nebo odporné.

Každému podle jeho *výkonnosti*. Tento princip bývá zachováván ve většině továren, zvláště tam, kde je mzda úkolo-

⁴⁾ Sombart, Hochkapitalismus, 140, Pesch, Nationalökonomie, V, (1923), 554—560, 702.

⁵⁾ E. Vandervelde, podle Macka, Základy sociální politiky, 249.

⁶⁾ Macek, Základy sociální politiky, 269.

⁷⁾ Hobson, Economics and Ethics, 434; sr. 399, 428 a j.

vá a kde se průměrná mzda doplňuje prémie. Nevýhoda při ní je ta, že hledí jen na objektivní výkon, ale jsou jí lhostejny osobní poměry pracujícího člověka, zda se mzdou vyjde nebo nevyjde, zda člověk s nejlepší vůlí, ale méně výkonný má plat nedostačující, takže je hnán do zoufalství, a druhý, lehkomyšlný, ale dovedný, dostává příliš mnoho. Rozhoduje jeden jediný zřetel: jaký je tvůj výkon.

Každému podle jeho *úsilí a obětí*. V praxi je tato zásada tak obtížná, že se jí málo používá. Je prostě nemožno přesně zjistiti, jak vysoký stupeň dobré vůle člověk při práci projevil, nebo jak veliké oběti jej nějaká práce stála. Může býti člověk churavý, ježž práce stála mimořádnou obětí, a přece jeho výkon je prostřední; vedle něho člověk zdravý a silný, subjektivní oběť při práci nepoměrně menší než onoho churavého, výkon však daleko hodnotnější: má býti přes to onen churavý *podle spravedlnosti* odměněn mnohem výše za své hospodářské dílo než tento zdravý?

Uvedené zásady jsou vadné nikoli v tom smyslu, že by v nich nebylo ani trochu správnosti, nýbrž protože jsou, bereli se každá výlučně, *jednostranné*. Zdůrazňují jediné hledisko. Ale hospodářský život je něco příliš složitého, jako život vůbec jest tvořen a podmiňován nescíslnými a různorodými složkami, nelze se tedy k němu blížit jen s jedinou jednoduchou formulí. Ve všech uvedených normách je veliký kus pravdy, a bylo by osudné, kdyby při vyměřování správného podílu ke kterékoli z nich nebylo vůbec přihlíženo. Ale správného měřítko se dopracujeme jen syntésou, počítající se všemi zřeteli.

Takovou zásadou jest odměňovati jednotlivé výrobní činitele podle požadavků *lidského blaha*. Úmyslně nepravím: podle požadavků blaha *společnosti*, protože tato formulace snadno svádí k takovému chápání, že blaho *jednotlivcovo* se přehlíží a patří se jen na prospěch *celku* (viz socialismus); kdežto v mé formulaci i blaho jednotlivcovo i blaho společnosti je dostatečně vytčeno: blahem jednotlivců ku blahu společnosti, blahem společnosti ku blahu celku.

V zásadě, aby se výtěžek práce rozdílil mezi zúčastněné činitele podle potřeb lidského blaha, je vzat spravedlivý zřetel ke všem hořejším neúplným normám. K normě rovnosti: každému ať se za normální lidský výkon přidělí aspoň tolik, aby z toho mohl se svou rodinou býti člověka důstojně živ. K normě potřeb: musí stačiti podíl, aby mohl člověk z něho stavu svému přiměřeně žíti, by mohl bez vyčerpávajících

úzkostí o existenční podmínky pro sebe a rodinu věnovati se povinností svého povolání. K zásadě výkonnosti: společnost musí požadovati výkon aspoň průměrné kvality a kvantity po průměrném pracovníku; a když někdo podává výkon hodnotnější, je v zájmu společnosti, aby tuto vyšší úroveň výkonů odměňovala a zajišťovala si ji takto i pro budoucnost. K zásadě úsilí a oběti: pokud tato okolnost neprojevila se již ve výkonu, lze ji těžko přesně zhodnotiti; a i když by byla objektivně zjištěna, je nemožno žádati, aby na základě spravedlnosti byla přesně odměněna; je možno však odměniti ji na základě *slušnosti* nebo *lásky*.

Ale náš princip distribuce připouští a *vyžaduje* vedle těchto čtyř zřetelů ještě zřetel na *blaho společnosti*: čím větší význam má nějaká služba pro společnost, tím více ať je odměněna. Tento korektiv a doplňující zřetel má pro pokrok společnosti a tedy pro obecné blaho nesmírný význam, a jen jím se umožní, aby místo ztrnulého egalitářství, brzdícího pokrok společnosti, nastoupil živý rozvoj, a aby těm, kdo jsou takto kvasem lepší budoucnosti, se dostalo přiměřené odměny. Nivelisace odměn může míti snadno za následek osudnou nivelisaci výkonů.

Vzhledem k podílu, jaký přísluší *jednotlivým* činitelům při výrobě, nezmiňuji se zde o podílu dělníků, o němž bude podrobněji později jednáno až v oddílu o spravedlivé mzdě. Nezmiňuji se o platech ředitelů a správních a technických úředníků vůbec, protože ta otázka není sporná: každý hned na prvý pohled cítí, že i tito lidé, jako rukou pracující dělníci, stavějí své síly do služeb podniku a tedy musejí býti přiměřeně odměněni. Přiměřeně: jak toho vyžaduje důležitost a kvalita jejich práce a prosperita podniku.

Pro mnohé lidi však velmi spornou jest otázka: Má právo na podíl také podnikatel? Má právo na podíl kapitál a ti, kdož jej poskytli? A při odpovědi kladné: Na jak veliký podíl mají právo?

Především není sporu o tom, že podnikatel má právo na odměnu, když je také současně jednou z vedoucích osob nebo dokonce hlavní vedoucí osobností podniku. Neboť pak je i jako každý jiný ředitel, který do služeb podniku staví své duševní síly. Říditi takový podnik, vésti v patrnosti jeho potřeby technické i obchodní, usilovati o stálé jeho zdokonalování ve všech směrech, to vše jsou úkoly velmi odpovědné a pro společnost krajně důležité, a ostatně nikdo nebere

v pochybnost, že podnikatel, *pokud takto je ředitelem podniku, za tuto* svou funkci má býti přiměřeně honorován.

Ále je spravedливо, aby byl podnikatel odměňován i *jak*o podnikatel, tedy za svou funkci podnikatelskou; za samozřejmého předpokladu ovšem, že statky nebo služby, jež jeho podnik obyvatelstvu poskytuje, jsou služby a zboží užitečné. Neboť jest nesporně výhodou a velikou, pro společnost: když podnikatel vycítí prorockým svým zrakem určitou potřebu lidstva; když promyslí si plán, jak potřebné úkojné statky lidstvu vyrobiti a dopravit na místo, kde je jich třeba; když organisuje vybudování a zařízení podniku, když organisuje jeho základ finanční; když pro své zboží vyhledává odbytiště; když získané již odbytiště proti soutěži uhazuje; když vidí v budoucnu nebezpečí pro podnik, kterých nikdo ještě nevidí, a zavčas proti nim dílo zajišťuje; když podnik stále, jak toho nová situace žádá, poupravuje, po případě účelně rozšiřuje, aby vývojem poměrů nebyl jako překonaný odmrštěn stranou, a s ním všichni ti, již sdílejí osud podniku. To vše jsou funkce pro společnost velmi důležité. Důležité pro spotřebitele, jimž jsou takto opatřovány úkojné statky; důležité pro zaměstnance podniku, jimž takto jest opatřován chléb a jejichž hospodářská úroveň — a bývají jich i tisíce — velmi často stoupá se vzestupem podniku a upadá s jeho klesáním; důležitá pro celý kraj, protože pevná kupní síla zaměstnanectva oněch podniků „drží“ okolní zemědělce, obchodníky, řemeslníky; důležitá pro stát, který takto získává vydatný zdroj daňový, a je zproštěn vysokých výdajů na nezaměstnané v onom kraji. Prokazuje tedy podnikatel společnosti důležitou službu. Takový dar podnikavosti a taková schopnost organizační jsou dále řídké a není jediného národa, který by jich měl nadbytek; některé národy a některá období jsou zvláště postižena nedostatkem takových průbojných a organizačních duchů a pak je mrtvo v celém hospodářském životě národa.

Je tedy spravedlivé, aby tato podnikatelská mimořádná činnost byla přiměřeně odměněna. Je dále nutno pro společnost samu, aby jim poskytovala *takové* odměny, by jejich úsilí a vynalézavost neochabovalo, nýbrž bylo stupňováno. Neboť musí býti snahou společnosti, aby i z takových mimořádných duchů vyzískala vše, co z nich vyzískati je možno.

Podnikatel musí býti odškodněn i za *risiko*, jež na sebe bere. Bere na sebe především risiko finanční; neboť velmi často svým majetkem je spoluúčasten na financování pod-

niku. Ale i ve své funkci přesně *podnikatelské* riskuje mnoho: což když se přepočítal ve svých plánech, což, vytvoří-li se najednou vnitrostátní nebo mezinárodní poměry hospodářské tak, že to podnik zabije, což, když překážky se podniku postaví do cesty takové, že uvázne? To není pro podnikatele jen ztráta úspor. To jsou pohřbeny i jiné hodnoty. Díla jeho ducha! A protože toto riziko na sebe bere, i za to — neboť je v zájmu společnosti, aby někdo i taková rizika na sebe vzal — musí býti odškodněn.

Ale což, když někdo podniká věc, na které veřejnost zájmu nemá, smí pak žádati, aby mu též byl zabezpečen zisk umožňující slušné živobytí? Prakticky vzato: Když byly zdokonaleny výrobní metody, a někdo chce stále pracovati nákladnými metodami starými; když nějaký druh živnosti se stal zbytečným, protože poptávka po tomto zboží byla vystřídána poptávkou po zboží ukázejícím příslušné potřeby jinak, smí představitel starého způsobu, odvolávaje se na to, že se stal nevinnou obětí změněných hospodářských poměrů, dožadovati se, aby stát na př. ve formě subvencí mu ucházející příjem doplňoval? — Když přijdou změny neočekávaně, a je postižena značná část obyvatelstva, pak lze s tím souhlasiti, aby společnost státní oběti těchto hospodářských převratů podporovala, aby nabyli času, by se mohli přizpůsobiti novým poměrům. Bylo by však nesprávné podporovati taková odvětví hospodářského života, která již dohrála svou úlohu, na nichž život společnosti nemá zájmu a která mohou býti udržována jen uměle přiváděným dýcháním. Živnosti mají sloužiti společnosti, ne společnost živnostem. Co se skutečně přežilo, ať udělá místo tomu, co života je schopno a čeho život potřebuje. Jinak je to sociální příživnictví.

Přísluší část zisku také těm, kdož podniku poskytlí potřebný *kapitál*. Kapitálem se zde nerozumí jen peníze půjčené nebo poskytnuté ve formě akcií; nýbrž i pozemek, na němž je podnik vybudován nebo jehož ke svému provozu potřebuje (na trať železnice), budovy, stroje; ale též suroviny, peníze potřebné na platy zaměstnancům, dokud zboží je ještě ve stavu zpracovávání nebo leží ještě neprodáno ve skladištích a p. Ti, kdo kapitál dávají k dispozici, prokazují podniku dobrodiní. Je sice pravda, že nejdůležitějším činitelem výroby je lidská práce. Ale zrovna tak je pravda, že stroje a využitkování přírodních energií může lidskou práci ve všech směrech mnohonásobně stupňovati, může práci zba-

viti nejvíce vysilujících výkonů a přenést je na stroje, může lidské práci umožnit takovou preciznost, jakou by sama sebou nikdy mít nemohla, může podstatně snížit, ba skoro odstranit překážky vzdálenosti (vlak, parník, vzducholod', telefon atd.) a j. Služba, kterou kapitál hospodářskému životu prokazuje, je velmi cenná.

Majitel kapitálu tím, že peníze vkládá do podniku, vydává se v nebezpečí, že může jich pozbyti, kdyby podnik — lhostejno, zda z příčin podnikem zaviněných nebo nezaviněných — ztroskotal. Žádá tedy spravedlnost, aby ten, kdo podniku své peníze poskytuje, byl odškodněn za to, že se vzdává možnosti sám přímo pracovat s tímto kapitálem a pobírat příslušný zisk; avšak aby byl odškodněn i za risiko, jež na sebe bere.⁸⁾

Pokud se však *výše* zisku týká: smí snad podnikatel zneužít svého kolikrát samovládného postavení k tomu, aby urval podíl očividně nepoměrně veliký, ba přímo olupující výrobní činitele ostatní? — Tawney tento smutný — a ne řídký — případ označuje jménem „a hundred-family man“: jako jsou pohlaváři u divochů, tak bohatí, že ostatní divoši s obdivem je označují jménem „a hundred-cow men“, mužové, mající sto krav, tak jsou podnikatelé tak hrabiví, že pobírají výtěžek sta a celých set rodin.⁹⁾ Ano, musí býti podnikatel vydatně honorován za svou důležitou sociální funkci; musí získati tolik, aby mohl se svou rodinou býti slušně živ, jak je to přiměřeno jeho stavu; musí nad to mu býti umožněny i zisky, které by jej vybízely k horlivé hospodářské činnosti další. Ale to neznamená, že smí stupňovati své nároky do nekonečna, na útraty konsumentů, na úkor ostatních výrobních činitelů.¹⁰⁾ Je pravda, konkrétně je těžko vždy odhadnouti přesně, kolik by směl obnášeti dovolený zisk. Ale velmi často lze docela spolehlivě říci, že určité zisky, které na sebe strhují podnikatelé nebo majitelé závodního kapitálu, jsou nespravedlivé.

A často příjmy takových předsedů a členů správních rad podniků, kteří věci vůbec nerozumějí nebo pro podnik nic pozitivně nedělají, není než bídným a bezcharakterním cizopasnictvím a loupeží na kapsách spotřebitelů nebo těch,

⁸⁾ O oprávněnosti kapitálu míti podíl na zisku podniku viz na př. de Schepper, *Conspectus generalis oeconomiae socialis*, 213 n., 430 nn., Antoine du Passage, 394 n., 595 nn.

⁹⁾ Tawney, *The Acquisitive Society*, 220.

¹⁰⁾ Viz Hobson, *Economics and Ethics*, 438, 439.

kdož služeb oněch podniků (na př. pojišťoven) potřebují. U jména „sinekura“ se má každý čestný člověk odporem a hrůzou otřásti.

Totéž platí o nespravedlivých ziscích *monopolů*. Monopoly si vynutí na obyvatelstvu zisky často enormní. Moc na to mají. Ale je to jeden z největších žijících katolických moralistů, jenž napsal slova: „Je zřejmo, že taková moc nemá vyšší mravní hodnoty nebo platnosti než revolver v ruce lupiče, jenž přepadá na osamělé silnici.“¹¹⁾

Stává se, že podnik sám jako by byl odloučen od osoby podnikatelovy (i když tento v něm a s ním a proň žije) i od majitelů — akcionářů a jako by byl samostatnou živou osobností, s právy i úkoly. I pro takovouto „osobnost“ bývá pak žádán mnohdy jakýsi podíl na zisku. Vystupuje tato myšlenka u Bati, u Forda a jinde. Tak u Forda:¹²⁾ „Podnikání má zcela sloužiti veřejnosti a jeho zisky v první řadě připadají *podniku samému jakožto nástroji veřejné služby*, a potom lidem, jejichž práce a energie udržuje podnik v chodu.“ (49) „Každý rok vykazoval zisk. Téměř celý tento zisk vrátil se každoročně do podniku, aby umožnil další snížení výrobních nákladů a zvýšení mezd.“ (55) „Přebytek každého průmyslového závodu jest spíše fondem pro zajištění budoucího pokroku nežli platem za věci již vykonané. Finanční vládce podniku, jenž nemá smyslu pro tuto stránku věci, brání se proti zbytečným výdajům. Avšak inženýr, jenž hledí ku prokazované službě, svolí k takovým výdajům již ze sebeúcty.“ (312)

V jistém — ale již jiném — smyslu má na podíl na zisku nárok i *společnost celá*. Neboť kdyby podnik pracoval sebe originelněji a šel si cestami sebe samostatnějšími, jeho včlenění ve společnost je mnohonásobné, nesčíslnými kořínky ssaje své životní síly i z pokolení minulých i přítomných. Každý z nesčíslných strojů jeho technické výzbroje je *zatím* posledním článkem nekonečného řetězu postupných vynálezů: princip kontinuity generací platí i na tomto poli. Úspěch podniku je možný jenom za předpokladu právního a hospodářského řádu, na němž pracovali a pracují nesčetní lidé, Je umožňován velikým odbytištěm, které pohlcuje jeho výrobky; je udržován širým zázemím, které mu dodává suroviny a stroje a jeho dělnictvu potraviny a jiné potřeby život-

¹¹⁾ Ryan, *Distributive Justice*, 264.

¹²⁾ Ford, přel. Bartoš a Waller, *Dnes a zítra*, na uv. místech.

ní; rozsáhlou sítí dopravní, která dopravuje zaměstnance a suroviny a rozvádí zboží vyrobené. I nejrozvětvenější podnik není ve společnosti leda jedním z ozubených koleček, která navzájem do sebe zasahují a navzájem podmiňují chod. Je proto přirozeno, že i společnost má právo na podíl ze zisku: ve formě daní, jež jdou do pokladen státu, zemí, obcí, jakožto představitelů celku; ve formě příležitosti opatřiti si solidní a nepředražené zboží; ve formě institucí, podpor a hospodářských a humánních zákroků se strany podniku.¹³⁾

Oživení organizací na základě povolání.

Literatura:

A. Pieper, Berufsgedanke und Berufstand im Wirtschaftsleben, M. Gladbach 1925. — F. Hitze, Kapital und Arbeit und die Reorganisation der Gesellschaft Paderborn 1880, zvl. 435—452. — P. Jostock, Der Ausgang des Kapitalismus, München 1928, 261—273. — H. Pesch, Lehrbuch de Nationalökonomie, Freiburg IV. Bd, 1922, 261—275. — J. Kaster, Die Stellung der deutschen Katholiken zur Gewerkschaftsfrage vor der Gründung der christlichen Gesellschaften, v Soziale Kultur 1921 (M. Gladbach) 257 až 293.

Ještě jedna cesta bývá navrhována, aby se došlo k lepší úpravě hospodářských a sociálních poměrů. Je to oživení sdružení na základě povolání.

Oživení: již jednou tato myšlenka v sociálním životě ve velkém měřítku byla uskutečněna a ukázala se jako myšlenka požehnaná. Bylo to v češích. Tu tvořili — ovšem dokud nenastal vnitřní úpadek cechů — mistři určitého stavu i jejich pomocníci jednotný celek, jednotlivec cítil se jakožto část svého cechu, jeho věc byla věcí cechu, věc cechu byla věcí jeho. A ovšem celý cech pokládal se za jakéhosi funkcionáře společnosti, na nějž tato přenesla určitou hospodářskou úlohu, nutnou pro celek, a jež vybavila přiměřenou pravomocí a předpoklady: cítil se jako *povolán* k této své hospodářské a společenské úloze.

Trojí prvek zde se vyskytuje: jednota lidí pracujících v témž povolání, autonomní uspořádání tohoto celku, jeho vřazení do rámce společnosti.

Je nepřirozený nynější stav, kdy zaměstnavatelé a zaměstnanci nestavějí se vedle sebe jako spolupracovníci na témž díle, jehož potřebuje společnost, nýbrž jako rození ne-

¹³⁾ Sr. k této části Hobson, Economics and Ethics, 443.

přátelé. Není možno, aby za takových poměrů dělník duševně srostl se svým povoláním, aby ochotně všechny své energie dal do jeho služby. Kde ledový mráz nedůvěry se rozložil, tam nemůže se rozvíjeti a rozkvétati život! A stejně je přirozeno, aby všichni, kdo pracují v témž povolání, ve všech podnicích téhož druhu, utvořili mezi sebou jednotný svaz; neboť je tolik zájmů, jež mají všichni společně, a společnost zájmů je nejpřirozenějším předpokladem klidného soužití a intenzivní spolupráce. Musily by takové svazy stavů býti nadány jistou pravomocí a autonomií, a bylo by jen ve prospěch celku, když by řada otázek týkající se tohoto úseku hospodářského a sociálního života mohla býti vyřízena v hranicích tohoto stavovského sdružení. Ale ovšem musila by se tato činnost vřaditi do celkového rámce společnosti.

Dvojí krajnosti by se tak předešlo: individualismu osobností a podniků, které vidí jen své zájmy a rušivě šlapou zájmy celku; a přílišnému centralismu státnímu, který by rád odstranil všechna sdružení a svazy, která jsou mezi ním a jednotlivci. A je zde zabezpečena i svépomocná činnost autonomní, která dovede probouzení energie, které stát při svém působení shora těžko probudí, je zde zabezpečen i vliv státu, poněvadž ten musí nad tím bdíti, aby celkové zájmy netrpěly.

Maličko k odůvodnění: „Myšlenka povolání jde hlouběji než myšlenka třídy. Myšlenka třídy jest orientována střizlivě rozumářsky a nedostává se za atomovité chápání dělníka. I když se valí dílem Marxovým a Engelsovým proudy žáru, na srdce nesahají. Myšlenka stavu a povolání však čerpá ze srdce a z citu a rozum současně ji tak vidí, že k jejímu zdůvodnění není třeba izolující a tedy jednostranně působící vědy. Na jejich perutích mohou touhy člověka spěti k novému řádu, jenž nepotřebuje býti vybudován na krvi a troskách, ani ne na diktatuře a teroru. S ní se nacházíme na přímé linii pokroku lidstva k lidskosti.“¹⁾

Má býti snad tato organizace společnosti podle stavů pouhou kopií středověkého zřízení cechového? Bylo by naivností tak chtíti. I cechy byla instituce podmíněná poměry doby. Podstatně změněné poměry vyžadují změněných institucí a dobré věci málo by prospěl, kdo by chtěl nutiti sociální život do forem, jež byly vytvořeny úplně jinými podmínkami. Ale to, co se zde žádá, jest, aby byla zachycena základní dobrá myšlenka cechů, organizace podle stavů, a ta aby byla přizpůsobena potřebám dneška.

¹⁾ Th. Brauer, Die Gewerkschaft als Organ der Volkswirtschaft, 1921, cituje Pesch. Nationalökonomie, IV, (1922) 420, 421.

Ovšem nelze si tajiti, že její pronikání naráží na veliké potíže. Kde mentalita byla na obou stranách již tolik proniknuta myšlenkou třídního boje a nesmiřitelného a bezohledného třídního boje, tam není prozatím předpokladů pro pronikavou spolupráci.

Máme však již aspoň nějaké náběhy k stavovské organizaci? Ano. Odborové organizace, pokud sdružují lidi činné v témž oboru. Živnostenské komory. Obchodní komory. Živnostenská společenstva. Organizace zemědělské. Ovšem to jsou jen náběhy, protože ve všech těchto sdruženích jsou organizováni povětšinou jen *sami* zaměstnavatelé nebo jen *sami* zaměstnanci. Nutno však, aby se všichni, kdo pracují v určitém povolání, sešli: i ti, kdo dávají práci a řízení, i ti, kdo dávají kapitál.

V roce 1880 vynikající katolický sociální politik Fr. Hitze napsal programové věty, od nichž se sice při svém dalším sociálně-politickém působení odchýlil, ale k nimž se po desíletích omylů zase r. 1921 vrátil: „Reorganizace stavů je cílem, v němž sociální otázka musí naléztí své rozřešení; k tomu mají směřovati všechny pokusy, v tom se scházeti, nemají-li v osamocení zůstatí neplodnými. Vytváření jednotlivostí, doba vývoje, nejbližší prostředky k cíli: to vše je v lůně budoucnosti. Kdyby se nám podařilo cíl třeba jen v povšechných rysech označiti správně, tož také jednotlivé sociální snahy by mnoho získaly na jasnosti, jistotě a energii.“²⁾)

Převýchova.

Již výše na počátku tohoto dílu zmíněno, že jest sice nezbytností reforma sociálních zařízení, má-li dojít ke zlepšení poměrů. Ale již tam řečeno, že marné jsou tyto reformy zevnějšího prostředí, nebude-li provedena také reforma niterná, nebude-li v duších upevněn mravní řád, nebude-li vypěstěno ušlechtilé svědomí, které nejen ví, co po něm mravní řád žádá, nýbrž je také ochotno tyto požadavky plniti.

S veškerým důrazem hlásal tuto pravdu Lev XIII. Tak v encyklice Graves de communi: „Někteří lidé myslí, a šíří se ten názor mezi lid, že sociální otázka je pouze otázka hospodářská; kdežto naopak je ryzí pravdou, že je to především otázka mravní a náboženská.... Znič v lidech smysl, který tam vštěpuje a pěstí křesťanská moudrost; znič prozíravost,

²⁾ F. Hitze, Kapital und Arbeit und die Reorganisation der Gesellschaft, Paderborn 1880, 452.

spokojenost, šetrnost, trpělivost a ostatní přirozené ctnosti: a marně budeš se sháněti po prosperitě, i kdybys o to usiloval sebe více.“¹⁾

A v jiné encyklice: „Když se podryje úcta k Bohu, odplatiteli dobra i špatnosti, pak je nevyhnutelno, že mizí vážnost zákonů, vážnost, která je zdrojem a silou těchto zákonů a že se hroučí spravedlnost; a to jsou dva nejpevnější a nejnezbytnější pilíře státu. A zrovna tak, když jednou byla zničena naděje a očekávání statků nesmrtelných, je na snadě, že lidé se dychtivě vrhají na statky pomíjející; a každý podle svých sil bude usilovati, aby z nich na sebe strhl co nejvíce možno. Odtud řevnění, závist, zášť; odtud nejosudnější plány: svrhnouti s jejího místa všelikou vrchnost, osnovati všemi směry šílený rozvrat. Ve vnitrozemí bez bezpečí, s cizími státy bez míru; společenský život poťrisněn zločiny.“²⁾

V též smysl vyzněl pastýřský list biskupů Spojených států o rekonstrukci sociální: „Změny v našich hospodářských a politických soustavách budou mít jen částečnou a chabou účinnost, nebudou-li posilovány křesťanským nazíráním na práci a na majetek. Ani umírněné reformy, za něž se stavíme v tomto listu, ani žádný jiný program pokroku a přestavby se neukáže rozumně účinným, nebude-li provedena reforma smýšlení i kapitalisty i v dělnictvu.“³⁾

Sv. Tomáš Aq. neučil jinak: „I kdyby někdo uspořádal stát tak, že by se všem občanům dostalo mírného jmění, to by ještě nestačilo k dobrému životu občanů; neboť důležitější je uspořádati vášně v nitrech, než zevnější majetky.“⁴⁾ A v témže díle tento veliký duch, jehož výsadou jest, že ve všem jde až ke kořenům věci, uvádí příčinu, proč je v otázkách majetkových tolik nejasnosti, tolik zmatků a protichůdných požadavků. „K (správnému) usuzování se vyžaduje opatrná rozvážnost. Ale ta předpokládá, že žádosti, chtění a vášně jsou uspořádány mravními ctnostmi. Co tedy vnáší rozvrat v žádosti a chtění, vnáší rozvrat v usuzování rozumu.“⁵⁾ Pak ovšem není možno, aby plány bohatých a chudých, mocných a odstavených na sebe nenarážely: nejsou schopni nestranného objektivního posuzování plánů, protože stranické, skupinové a individuální požadavky a plány velmi často nebývají vytvořeny nepředpojatou, spravedlivě postupující cestou střízlivého rozumu, nýbrž sugerovány vnitřními osobními nebo skupinovými žádostmi, touhami a vášněmi.

Není potřeba dlouhých vysvětlivek k těmto lapidárním a jasným větám. Jen to třeba doplniti, že tento vnitřní přerod je práce velmi obtížná. Je těžko smýšlení sobecké nahraditi smýšlením sociálním, solidaristickým, vedeným ohledem na druhé, na zájmy celku. Je těžko probuditi v duši ty dřímající síly, které nejdou jen za okamžitým hmotným zájmem, nýbrž které tuší, že jsou zde vyšší zřetele a vyšší povinnosti, že je zde vyšší universálnější život, a mají také dost

1) Lev XIII., enc. Graves de communi, Lettres VI., 214.

2) Lev XIII., enc. Tametsi futura prospicientibus, Lettres, VI. 166.

3) Past. list biskupů Spoj. států sev.-amer. o sociální rekonstrukci po světové válce, otištěn v Ryan-Husslein, The Church and Labor, New York 1924, citované místo na str. 239.

4) Sv. Tomáš, Politicorum, 1. II. lect. 8 e (paříž. vyd. 1660, str. 70.)

5) Sv. Tomáš, Politicorum, 1. III. lect. 7 c, sr. d. (tamže 123).

ochoty a dobré vůle, aby se pokorně postavily do služeb tohoto vyššího života. Takové vyšší, iracionelní síly, živící se z vyšších světů, musejí v duších pracovat. Musejí v duších zvítězit nad sobeckostí, požívačností, tvrdostí, necitelností ku potřebám a právům bližního, nade všemi formami materialismu. Bez tohoto přerodu se i sebe důmyslnější civilisace na konec zalkne a udusí.

Ā nevytvoří se toto nové smýšlení jen pouhým mluvením z venku tím, že se na hlavu člověka házejí přednášky, plakáty a jiné tisky s výchovnou tendencí. Nové smýšlení je nový život, a žádný obor života se neprobouzí jen mluvením zvenčí. Jen život může tvořiti život. Má-li lidstvo býti získáno pro nové smýšlení, tento nový život musí před ním býti prožíván.⁶⁾

IV. NĚKTERÉ JINÉ PROBLÉMY ETICKO-HOSPODÁŘSKÉ.

Vedle otázek hospodářské etiky, o nichž byla řeč v tomto spisu, je ještě i řada jiných otázek, které se dotýkají života všeho občanstva a měly by tedy býti hned projednány. Aby práce příliš nevzrostla, omezujeme se jen na čtyři z těchto problémů, které snad do struktury moderního hospodářského života zasahují nejpronikavěji: spravedlivá cena, spravedlnost daňová, otázka bytová, poznámky k etice úvěrnictví.

Spravedlivá cena.

Literatura:

Ze spisů jednajících povšechně o sociálních problémech viz zvláště Pesch, Nationalökonomie, V, 3—99, Fallon, Principes d'Economie sociale, 202—227, Macksay C., Argumenta sociologica, 238—292, Antoine-du Passage, Cours d'Economie sociale, 325—332, Schilling O., Katholische Sozialethik, 97—100, Salsmans, Droit et Morale, 1925, 130—134, Schreiber E., Die volkswirtschaftlichen Anschauungen der Scholastik seit Thomas v. A., Jena 1913, 25—226, Schaub F., Die Eigentumslehre nach Thomas v. A. und dem modernen Sozialismus, 1898, 178—223, Schilling O., Die Staats- u. Soziallehre des hl. Thomas v. A., München² 1930, 294—300.

Dále: Diehl K., Mombert P., Ausgewählte Lesestücke zum Studium der politischen Oekonomie, Bd. IV und V, Jena³ 1923, Ruland L.,

⁶⁾ Viz v tom ohledu vzácné myšlenky v Pieper, Kapitalismus und Sozialismus als seelisches Problem, M. Gladbach 1924, zvl. str. 7—11.

Die moraltheologische Lehre vom gerechten Kaufpreis, Würzburg 1923, Boven P., Le prix normal, Paris 1924, Janssens E., Le Juste Prix, Bruxelles, b. r. (asi 1921), Valensin A., Le juste prix, ve Chronique sociale de France, Lyon 1922, 685—696, 1923, 6—12.

1. Problém hodnoty a ceny zaujímá v národohospodářské vědě důležité místo. Ba bylo by možno psáti rozsáhlou dějepisnou studii názorů o hodnotě v národohospodářské vědě devatenáctého století.

Jedna otázka nás zde pouze zajímá. V hospodářské vědě moderní mnoho se mluví o „běžné“ ceně; o „tržní“ ceně; o ceně „normální“, „vysoké“, „nízké“. Ale velmi zřídka je slyšeti tam o ceně *spravedlivé*, t. j. jsoucí ve shodě s normami etickými.

Již v teorii národohospodářské vědy, zvláště v době, kdy liberalismus byl na vrcholu, otázka *spravedlivé* ceny nebyla kladena. Vždyť byl zde zákon nabídky a poptávky, a ten je přece nejlepším regulátorem ceny. Je zde svobodná smlouva, a když by někdo cítil, že ceny jsou nepřirozené a proň nevýhodné, jistě by takové nepříznivé smlouvy neuzavřel, vždyť má přece plnou svobodu, chce-li na smlouvu přistoupiti či ne.¹⁾ Je zde zákon volné soutěže: kdyby někdo žádal ceny příliš vysoké, volná soutěž stlačí jej dolů na hladinu přirozených cen. — Není třeba tedy klásti otázky, zda cena je *spravedlivá* nebo ne. Hospodářské vnitřní síly svým vlastním tlakem tuto otázku učiní bezpředmětnou. Ostatně je také marno chtíti se nějak stavěti proti tomuto přirozenému směru hospodářských tendencí; imanentní hospodářské zákony působí s vnitřní nutností. Jenom jim necháme volnou cestu, však ony vnesou soulad a vyrovnanost do hospodářského života. Etické stanovisko při cenách je tedy holou zbytečností.

Také ti, kdo uznávají stát za jediný zdroj práva — a jest jich velmi mnoho — musejí důsledně ve smyslu svých zásad každou cenu uznávati za *spravedlivou*, kterou stát určí, nebo schválí, nebo aspoň trpí, ač by ji zakázati bez potíží mohl. A kdyby stát jednal sebe jednostranněji ve stanovení cen ve prospěch jen jedné skupiny nebo dokonce jen několika jednotlivců a na škodu všech ostatních, jakmile stát onu cenu určil, jest cenou *spravedlivou*.

Mnohem důrazněji se uplatňuje tato snaha vyloučiti etický vliv z otázky cenové *v praxi* hospodářského života: „Co je mi po tom, je-li cena *spravedlivá*! Zásada, která mě při stanovení všech cen vede, jest: vydělati vše, co za daných poměrů rozumně, s ohledem na všechny možné důsledky hospodářské, vydělati lze, bez ohledu na nějakou *spravedlnost* nebo vůbec nějaké etické zásady.“ Kolik válečných zbohatlíků, milionářů i nemilionářů, získalo své netušené zisky touto cestou! Kolik domorodců v zámořských osadách bylo po desítiléti odíráno od obchodníků „*mateřské*“ země! Kolik lichvářů primitivních na venkově i rafinovaných v ohromných společnostech akciových — výrobních, dopravních i bankách — takto „*dělalo*“ jmění!

¹⁾ Smith A., *Wealth of Nations*, b. 1. ch. 7., vydání *The World's Classics*, 60—70, zvl. 66, a sr. k této otázce Gemähling P., *Les Grandes Economistes, textes et commentaires*, Paris 1925, 31 n., 43 n., 102 n., 171 n., 193 n., 285 n., 312 n.

A tak můžeme pokládati za názor převážné části hospodářského světa stanovisko, jak je vyslovil ředitel kartelové ústředny Říšského svazu něm. průmyslu dr. Max Metzner v Berlíně: „Přese všechna ustanovení zákona a mravní hodnocení kritiků musí se zkonstatovati, že spravedlivé nebo přiměřené ceny ve skutečnosti není. Můžeš se držeti jen skutečných cen, jak je určují náklady a poměry na trhu a můžeš při tom nadhoditi otázku, zda v jednotlivém případě je dána možnost, aby cena byla snížena.“²⁾)

S hlediska socialistického je otázka *faktické* spravedlnosti v dnešním cenovém procese a otázka *zásadní možnosti* této spravedlnosti posuzována na př. takto: „Cenový proces, jak dnes probíhá, je něco, za co se většina lidí stydí. Poptáříme na spoustu obchodních tajemství, jež mají skrýt rozdíl nákladů pořizovacích a cen, docílených při prodeji zboží; nebo vizme rozpaky, když má něco přítel prodat příteli — neví, zač mu to má *slušně* počítat a nezřídká se raději vyhne prodeji, jen aby neošidil druhého nebo — sebe; lidé se stydí, když vydělávají málo, ale také když vydělávají tuze mnoho. *Dnešní řád hospodářský nemá žádného měřítka spravedlnosti cenové*, protože je vybudován na principu boje a k tomu ještě boje nerovného. Zdánlivá spravedlnost dnešního řádu je v tom, že se jednomu „dovoluje“ bohatnout týmž způsobem jako druhému.“³⁾)

2. Bude účelno, předešle-li se před projednáváním otázky o spravedlivé ceně ještě několik poznámek o tom, které okolnosti mají vliv na tvoření ceny vůbec. Lze je shrnouti ve dvě slova: Užitečnost, řídkost. Čím užitečnější je věc a čím je řidší, tím větší cenu má.

Je možno vyjádřiti tyto okolnosti podrobněji a konkrétněji. Tím výše bývá nějaký předmět — za jinak stejných okolností — ceněn, čím silněji bývá pociťována nějaká *potřeba*, čím *dokonaleji* dovede věc ji *uspokojiti*.

Velikost nabídky a poptávky rozhoduje dále o ceně. Může býti předmět sebe hodnotnější, není-li vůbec poptávky po něm, jeho cena bude nízká. A při vysoké poptávce i předmět, jenž sám v sobě má hodnotu nepatrnou, může býti prodáván za obnosy poměrně velmi vysoké. Obdobné zkušenosti jsou s nabídkou.

Práce a náklady, s nimiž bylo spojeno opatření zboží, mají vliv na jeho cenu. Čím více kdo práce vložil do statku, čím více sám zaň musil zaplatiti, čím více nákladů a práce musil věnovati na zlepšení, meliorace statku, tím více bude požadovati sám.

²⁾ Metzner v publikaci Herle J. u. Metzner M., Aufgaben und Tätigkeit der Kartelle in der Gegenwart, Berlin 1925, 22.

³⁾ Macek, Sociální politika I, 285 n. (podtrženo mnou).

Jistota v držení statku: čím bezpečněji nějaký statek držím, čím méně obav mám, že o statek mohu přijít, tím více si takový statek budu cenit. Proto také statky přítomnosti bývají pravidelně výše ceněny než statky, jichž se mi má dostat v budoucnosti: v těchto je přece jakési riziko.

Rozhoduje také *osobní záliba*: oblíbil-li jsem si nějakou věc, budu ochoten za ni více zaplatit, než kdyby mi byla lhostejná. A čím silnější moje záliba ve věci je, tím vyšší cenu budu ochoten za ni zaplatit.

A ovšem rozhoduje i *veřejné mínění*; to dovede sugerovat lidem, co by měli žádat, a obratní režiséři ve tvoření veřejného mínění dovedou snadno — jak toho právě potřebují — ceny hnát do výše nebo je stlačovat níž a níže.⁴⁾

3. Základnu pro vybudování správného stanoviska v otázce *spravedlnosti* ceny statků zase podává s obvyklou solidností sv. Tomáš Aquinský, ubírající se i v této věci cestou, již naznačil Aristoteles.⁵⁾

Sv. Tomáš píše v komentáři k Etice Nikomachově: „Proto je možno všechny věci srovnávat, poněvadž je možno všechny měřit čímsi třetím; tímto pak měřítkem všech věcí jest *potřeba*, jež drží pohromadě všechny směnné statky, poněvadž a pokud mají všechny vztah k lidské potřebě... Lidé připisují věcem cenu podle toho, jak jich potřebují k svému používání. To je patrné z toho, že kdyby lidé ničeho nepotřebovali, nebylo by vůbec směny; nebo kdyby nepotřebovali stejně, to jest, kdyby nepotřebovali věci těchto, nebyla by směna táz, protože by nedávali toho, co mají, za to, čeho potřebují.“⁶⁾

Podobně píše sv. Tomáš ve svém největším theologickém díle *Summa theologica*: „Kup a prodej, jak je patrné, byly zavedeny ke vzájemnému prospěchu obou stran, ježto prodavač potřebuje věci, již má kupec, a naopak. Co však bylo zavedeno pro společný prospěch, nemá znamenati větší zatížení pro jednoho než pro druhého; a proto smlouva mezi nimi má býti uskutečněna ve smyslu rovnosti... A proto bude-li cena vyšší než hodnota věci, nebo bude-li naopak věc hodnotnější než cena, bude zmařena spravedlivá rovnost. Tudíž draže prodávati statek nebo laciněji kupovati, než

⁴⁾ Sr. k tomu Schreiber E., *Die volkswirtschaftlichen Anschauungen der Scholastik seit Thomas v. Aqu.*, Jena 1913, 56 nn.

⁵⁾ Aristoteles, přel. Vychodil, *Ethika Nikomachova*, 1. 5. c. 8, str. 127.

⁶⁾ S. Thomas Aqu., *In Ethicorum*, 1. 5. lect. 9 c, paříž. vyd., str. 186,

je jeho hodnota, jest samo v sobě nespravedlivé a nedovolené.“⁷⁾

Sv. Tomáš podává i další důležitou normu vzhledem k určení spravedlivé ceny: „Spravedlivá cena není určena na vlas, nýbrž pozůstává spíše v jakémsi odhadu; takže se nezdá, že by nepatrné zvýšení nebo snížení rušilo spravedlivou rovnost.“⁸⁾ — Označuje dále, co si smí člověk nechati zaplatiti, aby nikdo mu nemohl říci, že cena, již za statek žádá, je nespravedlivá: „práci a náklad“ (labor et expensae).⁹⁾ A sice i za práci musí se hraditi mzda spravedlivá: „Jako jest úkonem spravedlnosti, aby se zaplatila spravedlivá cena za statek, který jsme přijali od jiného, tak je též úkonem spravedlnosti zaplatiti mzdu za dílo nebo za práci.“¹⁰⁾ Je požadavkem spravedlnosti, aby tato mzda stačila člověku na živobytí: „Je předpisem zákona přirozeného, aby člověk byl živ ze své práce; neboť hoden je dělník mzdy své; 1. Tim. 5, 18. Vždyť to bylo propůjčeno člověku Stvořitelem: V potu tváře jísti budeš chléb; I. Mojž. 3, 19.“¹¹⁾ Toto živobytí, jež má býti umožněno výdělkem, má býti přiměřené stavu; nutno při jeho stanovení dbáti „stavu osob a rázu povolání a práce a zvyklostí země“.¹²⁾

Tato směnná spravedlnost je bezpodmínečnou nutností: „Bylo by to zničením živnosti, kdyby člověk nedostával zapláceno v takové míře a v takové jakosti, kolik a v jaké míře dodává.“¹³⁾

4. Po těchto klasických vývodech sv. Tomáše není třeba již dokazovati, že stanovení ceny nemůže býti ponecháno vrtochům a libůstkám zákona o nabídce a poptávce ani čirému absolutismu „svobodné“ smlouvy, která ve skutečnosti může býti nejnestydatějším tyranstvím a nejabsolutističtější diktaturou; ani že není třeba zoufati si nad nemožností získati nějaká spolehlivá reálná hlediska pro určení spravedlivé ceny. Můžeme odložití obavu, že všechno určování hodnot a cen je něčím čistě subjektivním. Svatý Tomáš ukazuje, že je zde objektivní měřítko pro posuzování hodnoty věcí: míra, v jaké dovedou uspokojovati lidské potřeby. A i když se nedá vždy stanovití tato cena s matematickou přesností,

7) S. Thomas Aqu., II. II. qu. 77 a. 1., dále a. 2 ad 3.

8) Sv. Tomáš Aqu., II. II. qu. 77 a. 1 ad 1.

9) Sv. Tomáš Aqu., In libros Ethicorum, 1. V. lect. 9 b, paříž. vyd., 186.

10) Týž, I. II. qu. 114 a. 4. c.

11) Týž, Quaestiones quodlibetales, Quodlibetum XII. a 29.

12) Týž, II. II. qu. 71 a. 4.

13) Týž, In libros Ethicorum 1. V. 1. 8 i, str. 184.

i když zde zůstává jistý pás volného uvážení, tož *v podstatě* ji určití možno jest.

Ale velmi zdůrazňuji: při určování důležitosti potřeb není rozhodující *osobní* stanovisko jednotlivcovo, nýbrž to, jakou důležitost připisuje jednotlivým potřebám a tedy i příslušným hospodářským statkům úkojným doba a země a vůbec sociální prostředí, v němž se směna děje. A toto *sociální hodnocení* může daleko se rozcházeti od hodnocení individuálního.

Říká-li se se strany liberálních národohospodářů, že *svoboda* je při tom dostatečným regulátorem v otázce cen, odpovídáme: Ano, svoboda je činitelem důležitým a podstatným. Ale ne jediným. Jsou zde i jiné okolnosti, k nimž třeba přihlížeti; zvláště to, aby zde byla rovnost mezi hodnotou věcí směněných.

Ostatně velmi často svoboda osob směřujících není, aspoň u jedné strany, úplná: když je informována o věci kupované podvodně nebo **nesprávně**; když byla donucena násilím nebo bází ke koupi. Dobrá, takové zřejmé přehmaty nejsou příliš časté. Ale jsou, vzhledem k svobodě, přehmaty jiné, častější: člověk koupí, protože věci potřebuje nutně, a jiné nabídky není; jednal svobodně, nikdo ho nenutil, aby tak vysoko za ty potraviny platil; můžeme však říci, že jednal *plně* svobodně? Když přepadnou v noci lupiči spícího člověka a probudí jej a s napřaženými revolvery se ho táží, kde má peníze, a nešťastník ví, že bude jistě zastřelen, když neřekne, a proto, aby zachránil život, prozradí úkryt peněz — jednal tento nešťastník svobodně? Ano. Kdyby nebyl chtěl, nemusil říci, mohl se nechat zabít. Byla však jeho svoboda úplná? Prozradil dobrovolně? Nikdo to nebude tvrdit. Podobně platí lidé třeba vysoké ceny za nějaké nezbytné zboží, i když cítí, že tyto ceny jsou nepřiměřeně, ba snad křiklavě vysoké, jako tomu bylo u některých druhů zboží za války. Ale když vidí, že jinak zboží nedostanou, že jsou sevřeni kruhem okolností, proti kterým jsou bezmocní, a že když těchto přemrštěných cen nedají, že se dostanou do situace ještě horší, pak arci se zařatými zuby a se zařatými pěstmi žádané ceny zaplatí. Ale byla jejich svoboda *úplná*? Zaplatili cenu *zcela dobrovolně*? Lidský cit jim praví, že se zde na nich děje bezpráví, a že i když nikdo jich násilím nenutí, aby peníze položili na stůl, i když tedy zdánlivě sami od sebe tak činí, že přece zde jejich svoboda je spoutána, že jinak jednati jim není možno. — Tak ve jménu zdánlivé svobody mohou býti páčány nejkřutější křivdy na svobodě skutečné. A *taková* svoboda se potom velmi málo hodí k tomu, aby byla regulátorem cen, zvláště když by měla býti regulátorem jediným.

A že *zákon o nabídce a poptávce* nemůže býti sám o sobě jediným dostatečným spolehlivým regulátorem ceny, to je jasné též. Nelze popřítí velikého vlivu nabídky a poptávky v cenotvorném procese. Ale i nabídku i poptávku je možno uměle zvyšovati nebo snižovati a tím uměle hýbati cenou nahoru neb dolů. Když uměle se snižuje nabídka nebo zvyšuje poptávka, ceny stoupají; když zvyšuje se nabídka nebo snižuje poptávka, ceny klesají. Ale je možno buď umělými prostředky v *dobách* skutečného nedostatku ceny vyhnati do výši závratných, nebo zase snížití je v *dobách*

mimořádné nabídky tak, že je to až olupováním nabízečů. Proto je prostě nemožno očekávat, že spravedlivá cena se vytvoří pouhým působením zákona o nabídce a poptávce.

5. Několikerou cestou může vzniknouti taková spravedlivá cena: zákonem nebo vůbec rozhodnutím příslušného úřadu, procesem trhovým, smlouvou, rozhodnutím držitele monopolu.

Za spravedlivou je pokládati cenu, již zákon nebo příslušný úřad stanovil. Neboť je jejich úlohou pečovati o obecné blaho. A někdy, na př. za války, je nutností, aby ceny byly stanoveny úředně, aby se široké vrstvy lidové nestaly obětí lichvářů a vyssavačů. Ale předpokladem je, že stanovení cen se dálo se zřetelem na obecné blaho celku.

Kdyby tedy se stalo, že nějaká skupina lstivě použila moci státní, aby na př. s vysokými soukromými zisky odbyla zboží, kterého by soukromou cestou odbyti, a s takovými zisky odbyti nemohla, když tedy jsou ceny zřejmě stranické, nespravedlivé, pak by ve svědomí závazné nebyly.

Za předpokladu, že se neuplatnily podvod, v omyl záměrně nebo neúmyslně uvedené veřejné mínění, nátlak a jiné podobné nezdravé vlivy, pokládají moralisté za spravedlivou také cenu *tržní*. Neboť tato cena vzniká se zřetelem na všechny okolnosti rozhodující při směně statků: zásoba zboží, jež se na trhu nabízí; potřeby lidí; úkojná způsobilost nabízeného zboží vzhledem k těmto potřebám; koupěschopnost uchazečů o zboží a pod. Všechny tyto zájmy se zde mohou uplatniti; proto lze viděti v tržní ceně výslednici všech těchto sil, vyrovnání těchto křížujících se zájmů. Je pravda, nelze předpokládati, že takto se vytvořivší cena tržní bude s matematickou přesností vyjadřovati správnou hodnotu statků; ani nebude pravidelně na celém trhu jediná a táž obecná cena; bude se pohybovati v určitém a někdy dosti širokém pásmu, bude možno mluviti o tržní nebo obecné ceně nejvyšší, střední a nejnižší; ale všechny tyto výkyvy jsou ještě v pásmu ceny spravedlivé.

A je dobré, když u předmětů, jež velmi často jsou směňovány, je taková tržní obecná cena; neboť pak jsou nezkušení uchráněni velikých škod, kterým by se nevyhnuli, kdyby se uplatňovalo ve všech případech oceňování čistě individuální a subjektivní; a vnáší se takto do hospodářského života jistá blahodárná ustálenost a jednotnost; je takto i státní autoritě usnadněn přiměřený zásah, kdyby toho vyžadovalo obecné blaho.

Ale to vše je za předpokladu, že tvoření ceny tržní se děje bez stranických vlivů, rušících samočinný vývoj procesu. Kde umělé vlivy stranicky nadržovaly podstatně jedné straně, tam o ceně spravedlivé mluvíti nelze.

Určení ceny *smlouvou* čistě individuální se děje při kupu a prodeji předmětů, které zřídka bývají předmětem směny a kde tedy není příležitosti, aby se vytvořila obecná cena. Tak když se má oceniti sbírka starých zbraní nebo nějaký umělecký starožitný vzácný obraz, nebo když se má stanoviti honorář za mimořádně vzácné dílo literární. V takovém případě za spravedlivou bývá pokládána cena, na níž se zúčastnění dohodli — zase ovšem za předpokladu, že nespolutvůřily vlivy vodu úmyslně kalící nebo dokonce stavějící cenu do světla úplně jiného.

Obdobné platí o stanovení ceny při *monopolu*. Ten, kdo ji stanoví, nesmí jednati naprosto libovolně. Nesmí chtíti si přisvojiti veškeren zisk, jež by měl moc si přisvojiti za dané situace. Práce a náklad — labor et expensae — ta norma sv. Tomáše plně platí i zde. Nutno dále rozlišovati. Jiný je případ vynálezce, který si nechá patentovati svůj objev a jen za drahý poplatek dovoluje ho používat; jiný je případ překupníka, lichváře, který za nedostatku války, v době hladu ždímá nejvyšší ceny za věci nejpotřebnější k životu. Čím potřebnější je věc k životu, tím trestuhodnější je nepřiměřené zdražování.

6. Dvě otázky bylo by zde ještě zodpověděti.

Prvá: Smí ten, kdo prodává, pracovati s nějakým ziskem?

Již výše jsem uvedl zásadu sv. Tomáše, že je požadavkem zákona přirozeného, aby člověk mohl býti ze své práce živ. A uvedl jsem jeho zásadu další, že smí žádati za to, co poskytne, odměnu přiměřenou stavu, práci a době. Ano, člověk si smí při stanovení ceny statků ponechati jistý zisk, aby z toho i on i jeho rodina mohli býti přiměřeně svému stavu živi, aby mohl svým dětem zabezpečiti budoucnost, která je přiměřená jeho stavu. Když tedy pracuje při statcích, které dodává jiným, s takovým výdělkem, nelze nazvati jeho ceny nespravedlivými. Něco jiného je, když se mu podaří bohatnouti prudce. To je znamením, že ceny, jež za své výrobky žádá, jsou příliš vysoké. A proto vždy s jistými rozpaky jest nutno se dívat na obrovské jmění, které vzrostlo takřka přes noc.

Druhá otázka: Smí zvyšovati prodavač cenu zboží jen

proto, že buď on sám nebo kupec jeví zvláštní lásku k věci a klade zvláštní důraz na to, aby ji podržel, po př. získal? — Obojí případ nutno rozlišovati: zda tím, jemuž je věc zvláště drahá a jenž tedy je odhodlán k mimořádným obětem pro tuto věc, je dosavadní její majitel či uchazeč, řekněme raději: zda je to prodavač či kupec. Když prodavač, pak nelze nic proti tomu míti, když žádá za ni více, než je cena obecná, když tedy žádá jakési finanční odškodnění za to, že se ve prospěch druhého zřiká věci, která je mu tolik drahá. Neboť má právo si nechat od kupce hraditi ztrátu, již utrpí; zřiká se však nejen věci samé, nýbrž i oněch ideálních, duchovních dober, která jsou pro něj s onou věcí spojena. Nedopustil by se tedy nespravedlnosti, kdo svůj rodný dům s polem, k nimž velmi lne, prodá za vyšší než běžnou cenu.

Něco jiného je, když tato zvláštní záliba ve věci a touha věc získati, třeba za drahé peníze, jest u kupujícího. Sv. Tomáš takto řeší případ: „Kdyby někdo měl veliký prospěch z cizí věci, kterou získal, ten však, kdo prodává, by neměl škody, kdyby oné věci neměl, nemá jí prodávati za obnos zvýšený, poněvadž prospěch, který přirůstá zde kupci, nemá svého důvodu v prodavači, nýbrž v poměrech kupujícího. Nikdo však nemá druhému prodávati, co není jeho... Ten však, jenž má veliký prospěch z toho, že získal věc od prodávajícího, může dobrovolně dáti tomu, jenž prodal, nějaký příplatek; toho vyžaduje jeho čestnost.“¹⁴⁾ — V témž smyslu řeší případ i veliká část moralistů novějších; ale řada vynikajících moralistů jiných rozlišují, zda při tom běží o statky k životu nezbytné či postradatelné. V prvém případě není dovoleno zneužívatí trudné situace bližního k docílení mimořádných zisků; proto je hříchem — a sice těžkým hříchem lichvy — když někdo zdražuje v dobách hladu požitaviny; podobně je nespravedlností, když lékař zneužívá nemoci bližního, aby si vynucoval za svou pomoc vyloženě lichvářské honoráře. Ale když běží o věci postradatelné, pak neodsuzují tyto druzí moralisté, když někdo vyšších zisků, než jsou obecné, dociluje tím, že někdo mermomocí chce nějakou věc míti: nájemné za honitbu v určitém obvodu, módní šat a pod. Mezi vynikajícími stoupenci tohoto druhého názoru jsou na př. Noldin,¹⁵⁾ Génicot,¹⁶⁾ Aertnyss,¹⁷⁾

¹⁴⁾ Sv. Tomáš Aqu., II. II. qu. 77 a. 1.

¹⁵⁾ Noldin, De preceptis ¹³⁶12.

¹⁶⁾ Génicot-Salsmans, Theologia moralis ¹¹I, 547.

¹⁷⁾ Aertnys-Damen, Theologia moralis ¹¹I, 569.

Kachník,¹⁸⁾ Vřešťál¹⁹⁾ a j. Vynikající autoritou hájící dosud plně uvedený názor sv. Tomáše v této věci, je na př. Prümmer,²⁰⁾ Marc²¹⁾ a j. To je ta známá otázka o přípustnosti „pretium affectionis“.

Spravedlnost daňová.

Příslušné partie v dílech všeobecných a příručkách mravovědy. Zvláště De Schepper Gr., *Conspectus generalis Oeconomiae socialis*, Romae 1927, 505—527. — Code Social, Paris 1927, 115—117. — Fallon V., *Principes d'Économie Sociale*, Louvain 1929, 429—444. — Salsmans J., *Droit et Morale*, Bruges 1925, 98—100. — Engliš K., *Finanční věda*, v Praze 1929. — Funk V., *Finanční věda*, se zvláštním zřetelem k čl. zákonodárství finančnímu, v Praze 1. — II., 1930, 2. III., 1928. — Lotz W., *Finanzwissenschaft*, Tübingen 1917. — Wagner A., *Finanzwissenschaft*, Leipzig 1877 až 1889. — Gerloff W. - Meisel F., *Handbuch der Finanzwissenschaft*, Tübingen 1925-1928. — Mombert P., *Grundzüge der Finanzwissenschaft*, Leipzig 1928. — Boissard A., *Les Fondements de l'Obligation à l'Impôt*, Paris 1913. — Vermeersch A., *L'Impôt*, ve sb. *Congrès d'Économie Sociale Catholique*, Liège 1921, 202—219. — Hamm F., *Zur Grundlegung und Geschichte der Steuermoral*, Trier 1908. — Wagner K., *Die sittlichen Grundsätze bezüglich der Steuerpflicht*, Regensburg 1906. — Mombert P., *Besteuerung und Volkswirtschaft*, Karlsruhe 1922. — Ricardo D., přel. Waentig H., *Grundsätze der Volkswirtschaft und Besteuerung*, Jena 1921. — Goldscheid R., *Steuerverwendung und Interessenpolitik*, ve *Schriften des Vereines für Sozialpolitik*, Bd. 174: *Finanzwissenschaftliche Untersuchungen*, München 1928, 7—45. — Diehl K. u. Mombert P., *Grundsätze der Besteuerung*, v *Ausgewählte Lesestücke zum Studium der polit. Oekonomie*, XIII, Jena 1922. — Breitner H., *Kapitalistische oder sozialistische Steuerpolitik*, Wien 1926.

Situace v Československé republice:

Brachtl V., Drachovský J., *Zákony o přímých daních čl.*, ve sb. *Komentované zákony ČSR.*, Praha, sv. XXIV, d. I—II, 1927. — Funk V., *Finance státní (v ČSR.)*, v *Československé vlastivědě*, d. VI, *Práce*, Praha 1930, 632—650. — *Deset let Československé republiky*, Praha 1928, sv. II, 50—77. — Schranil R., *Handbuch des tschechoslow. Steuerrechts*, Prag 1927. — Schwarz F., *Přetížení průmyslu přímými daněmi a zvláště obecními přírážkami*, v Praze 1923. — Meissner E., *O osnově zákona o přímých daních se zřetelem k sociální a daňové spravedlnosti*, v Praze 1926.

1. Důležitost otázky daňové.

Daně se staly důležitým činitelem hospodářským.

¹⁸⁾ Kachník, *Ethica catholica specialis*, 378.

¹⁹⁾ Vřešťál, *Katolická mravověda*, II. II. 373.

²⁰⁾ Prümmer, *Manuale theologiae moralis*, 4II, 254.

²¹⁾ Marc-Gestermann-Raus, *Institutiones morales Alphonsianae* 18I,

Můžeme si o jejich důležitosti v hospodářství národním i soukromém učiniti úsudek z číslic ve státním rozpočtu Československa. Na rok 1930 bylo rozpočteno, že všechny přímé daně, daň z obrátu a přepychová, cla, daně spotřební a poplatky vynesou v onom roce 7.365,209.359 Kč, a to na př. daň důchodová 1.050,000.000 Kč, daně výdělkové 277,200.000 Kč, pozemková 78,450.000 Kč, rentová 103 300.000 Kč, z tantiem 12,500.000 Kč, daň z obrátu a přepychová 1.111,600.000 Kč, cla dovozní a vývozní 1.217,626.000 Kč, daň z lihu 410,000.000 Kč, z cukru 620,530.000 Kč, nápojová 320,000.000 Kč, z masa 116,000.000 Kč, daň z uhlí 200,000.000, z vodní síly 22,540.000 Kč kolky 249,927.900, právní poplatky 794,945.000 Kč, dopravní daně železniční (z jízdních lístků, přepravy zavazadel) 422,500.000 Kč a j.¹⁾

Převéstí takové obnosy z vlastnictví jednotlivců, družstev a pod. do pokladen státu a svěření státu hospodaření s nimi, to je s obojího hlediska pronikavým zásahem do hospodářského a sociálního života.

Proč platí občané daně státu a ostatním veřejným svazkům? Jsou vysvětlení, která měla kdysi hojně stoupenců, ale dnes jsou v celku opuštěna. Tak učení, že je zde jakási tichá smlouva mezi občanstvem a státem: stát že bude poplatnictvu skýtatí právní ochranu a vůbec podmínky obecného blaha, občané že budou platiti mu daně, jednak jako odměnu za tuto ochranu, jednak aby mu umožnili, by mohl tuto svou působnost účinně rozvíjeti. Tak se jaksi vyrovnávají práva a závazky obojí smluvní strany. — Ale sláva této teorie ve vyspělejších kruzích úplně pohasla; ani ne tak proto, že odvrát od Rousseauovy nauky o společenské smlouvě byl smrtelně postihl i ji, — její spojitost s naukou o společenské smlouvě není tak vnitřní, jak se některým zdá — nýbrž spíše protože životní zkušenost až příliš zřetelně ji usvědčuje z nesprávnosti. Je na př. očividné, že bohatý platí mnohem větší daně než chudás; ale velmi těžko lze rozhodnouti, kdo více dostává od státu, zda chudobný nebo nemocný člověk, který v nemocnici nebo ve starobinci dostává od státu všecko, byt, otopování, stravu, prádlo atd., anebo člověk bohatý, jemuž a jehož podniku se dostává právní ochrany a podmínek hospodářského rozkvětu.

Stejně neudržitelný je základ druhý: moc státní jde tak daleko, že může prováděti přesuny v majetkových poměrech svého občanstva, jak to za dobré uzná. Stát je zdrojem všeho práva uvnitř svých hranic — kdo mu tedy smí něco vytýkati, když určitou část majetku nebo příjmu svého občanstva žádá pro sebe jakožto daň? — Ale ani tato teorie

¹⁾ Sbíрка zákonů a nařízení státu Československého, 1930, 236—238.

neobstála. Stát má sice právo v zájmu obecného blaha stanoviti velmi mnohé normy na poli majetkovém; to však neznamená, že by takto se stával vlastníkem všeho sám, nebo že by směl s neobmezenou libovůlí do tohoto práva zasahovati. Občané mají i práva, jež nepocházejí od státu; mají někdy i práva proti státu. Jen potud smí stát zasahovati do majetkových práv občanů, pokud toho vyžaduje obecné blaho.

Výklad poslední, dnes uznávaný všeobecně, vidí v dani důsledek sociální solidarity. Nade vším občanstvem drží stát svou ochrannou a život probouzející ruku. Máme od státu víc, než si průměrný člověk myslí: silnice, poštu, vůbec prostředky dopravy osobní, zboží, myšlenkové; nejrozmanitější zařízení pro rozšíření a prohloubení vzdělání; ochranu práv jednotlivců ve státě proti jednotlivcům a svazkům jiným; ochranu proti nepříteli zevnějšímu. Člověk cítí, jak jeho osud je spjat s osudem státu: když stát se upevňuje a stoupá ve vážnosti a hospodářské a politické síle, stoupá tím velmi často i hospodářská síla jeho občanů; když oslaben nebo zdrcen je stát, často bývá při tom zdrcena neb aspoň oslabena síla občanstva. Proto chtěli poctiví Římané býti raději chudí v kvetoucím státu, než aby sami byli bohatí a stát ubožákem. — Všichni tedy těží ze státu: bohatí i chudí. Ale protože všechno občanstvo tvoří celek, a bohatší mohou na společné potřeby mnohem více přispěti bez citelné újmy na svých statcích nežli chudí, proto právem se po nich žádá, aby na společné potřeby přispívali více nežli chudí, a čím více se k tomu nedostává prostředků chudině, tím více ať přispívají zámožní. Platí tedy: Každý ať požívá od státu těch a tolika statků, jak toho *potřebuje*; každý ať republice přispívá na společné výdaje, jak je mu to *možno*.²⁾

V poslední době bývá daním stanoven ještě jiný účel; nemají pouze opatřiti prostředky státu na úhradu veřejných výdajů; má některými daněmi býti nenápadně, suchou cestou, provedena částečná konfiskace soukromého majetku a tak mají jimi býti rozdíly majetkové zmírněny.

Pokud je socialismus upřímný, netají se, že v jeho plánech daně

²⁾ Tak se myslí dnes všeobecně. Viz na př. Boissard A., *Les Fondements de l'Obligation à l'Impôt*, Paris 1913, 4—7, *Code Social*, Paris 1927, 115, Vermeersch, *L'Impôt* (referát), Liège 1921, 203, přísl. partie v morálkách. Totéž platí o vědě finanční. Viz Engliš, *Finanční věda*, 1929, 74, oddíl *Die Rechtfertigung der Besteuerung* v Gerloff-Meisel, *Handbuch der Finanzwissenschaft*, Tübingen I, 1926, 444—447 a j.

tuto úlohu mají. Hned Marx ve svém Komunistickém manifestu bez oklik stanovil jako cíl sociálního státu: „Proletariát použije své politické moci k tomu, aby pohnal vyrval měšťáctvu veškerý kapitál, aby soustředil všechny výrobní prostředky v ruce státu.“ A jako prostředek k tomu hned na druhém místě uvádí: „*Silně vzestupné daně.*“³⁾ Jeden z vedoucích mužů sociální demokracie rakouské, dr. O. Bauer, ve své brožuře, která v kratičké době měla 12 vydání, píše, že ve státě, v němž se odehrává přerod na stát socialistický, „daň mění úplně svou funkci: z prostředku na krytí normálních státních výdajů... *stává se prostředek vyvlastnění vyvlastňovatelů.*“ Rodící se socialistický stát „zatěžuje kapitál daní z majetku a dávkami z dědictví a zvláštními daněmi z bezpracných důchodů, používá výnosů z nich k tomu, aby převedl půdu a pracovní prostředky ve vlastnictví společenské a vyvlastňuje takto kapitál v zájmu pracujících lidových vrstev. Daně, které byly dosud prostředkem k vyvlastňování lidu ve prospěch kapitalistů, stávají se *prostředkem, jím jsou vyvlastňování kapitalisté ve prospěch lidu.*“⁴⁾ Jak pojmy konfiskace a zdanění u socialistů jsou někdy těžko rozlišitelné, k tomu viz na př. u prof. dr. Macka: „Důvod ke konfiskaci a stupeň konfiskace v demokratickém státě je zásadně týž, jako důvod, způsob a stupeň zdanění, nebo vymáhání vojenské služby a pod. Volá-li někdo „zdaňujte můj majetek, ale nekonzfiskujte mi jej“, možno mu velmi snadno vyhověti *slovní úpravou příslušného zákona.*“⁵⁾

Ani profesor Engliš⁶⁾ se nestaví zásadně proti takové funkci zdanění: „Zdanění má *sociálně-politickou* funkci, působící k vyrovnávání sociálních protív, protože je to rozdílnost v majetku, která je hlavním kořenem sociální nerovnosti“ (188). Sr. jeho názor o dani dědické: „Jako každá majetková daň, má i tato daň svou mimofinanční funkci, působí totiž nepřímo k vyrovnávání majetkových protív“ (189). Sr. však i jeho hodnocení jednorázové obecné dávky z majetku pro zvláštní mimořádné účely: „Ukazuje se, že se stanoviska národohospodářského a měnového je vlastně lépe řešiti věc vnitřním valutárním úvěrem, s povlovnou amortisací z běžných příjmů, *takže metoda majetkové dávky podtrží vlastně jen funkci sociální,* vede k rovnoměrnějšímu majetkovému rozdělení, zvláště majetku pozemkového. Náš pokus nebyl proto jinde napodoben“ (191).

Že dávka z majetku sledovala i cíl sociálně-politický, vyslovuje otevřeně i veliké reprezentační dílo Československého státu.⁷⁾

2. Pojem a roztrídění daní.

Než počneme probírat otázku spravedlnosti daňové, jest účelné, když se napřed přesně vymejí pojem daní a podá jejich výčet, resp. rozdělení.

Jsou tedy daně „*příspěvky pro subsidiární úhradu veřejné správy podle únosnosti poplatníků.*“⁸⁾ Subsidiární:

³⁾ Marx-Engels (přel. Olbracht), Komunistický manifest, Praha, 29.

⁴⁾ Bauer, Der Weg zum Sozialismus, Wien 1921, 33, 34 (podtrženo mnou).

⁵⁾ Macek, Základy sociální politiky, I, 304 (podtrženo mnou).

⁶⁾ Engliš, Finanční věda, 1929, na uv. místech.

⁷⁾ Deset let Československé republiky, v Praze 1928, sv. II, 51.

⁸⁾ Engliš, Finanční věda, 82.

hradí se jimi teprve ten schodek ve veřejných výdajích, na jehož krytí nestačily *poplatky*, t. j. příspěvky odváděné státu za úkony ve prospěch onoho poplatníka, na př. porto na dopisech za dopravu dopisů, poplatků za ošetřování v nemocnici atd. a *výnosy stát. podniků*, lesů, dolů a j. Podle *únosnosti* poplatníků: *poplatky* se vyměřují podle povahy výkonu, bez zřetele na únosnost člověka, jenž služby veřejné správy používá (na př. poštovní porto je stejně vysoké pro chudáka i pro bohatého), kdežto při daních se poplatníku příspěvek na veřejnou správu vyměřuje se zřetelem na jeho majetkové poměry.

Věc bude jasnější a konkrétnější, když zde vypočtu všechny t. zv. *veřejné dávky*, jak přicházejí v našem státním rozpočtu.

1. *Přímé daně*. Daň důchodová (dřívější název: daň z příjmu). Daně výnosové: všeobecná výdělková; zvláštní výdělková; pozemková; domovní třídní; domovní činžovní; rentová; z tantiem; z vyššího služného.

2. *Daň z obratu a daň přepychová*.

3. *Cla*. Dovozní a vývozní cla. Celní poplatky.

4. *Spotřební daně*. Z lihu. Z cukru. Z minerálních olejů. Ze zapalovadel. Z šumivého vína. Všeobecná nápojová. Z masa. Potravní daň na čáře. Z uhlí. Z vodní síly. Licenční dávka z výčepu.

5. *Poplatky*. Kolky. Právní poplatky. Taxy. Dopravní daně železniční (z jízdních lístků; přepravní; ze zavazadel). Z jízdného za osobní dopravu na drahách. Z telefonních poplatků. Za úřední výkony ve věcech správních. Ze zbraní a lovu.

6. K tomu přistupují přírážky a dávky zemské, obecní a pod.

Nejznámější je třídění daní na přímé a nepřímé. Ale není jednoty v určování znaku, podle něhož by se měly tak daně dělit. Které daně náš zákon pokládá za přímé, je patrné z uvedeného výčtu, a je pak snadno určití, které daně patří k nepřímým.

Engliš: „Rozdíl se hledá buď *v metodě zdanění* anebo *v úsudku o únosnosti*. S hlediska prvního je nepřímou taková daň, která se vybírá u jiného subjektu, než který se míní zatížití, anebo zdaňuje-li se jiný objekt než ten, jehož spotřeba se míní zatížití. Vybírá-li se daň ze spotřeby bytové u majitele domu, nebo daň z piva v pivovare, jeví se nepřímým zdaněním spotřeby bytové a spotřeby piva. Daň z dopravy zboží zatěžuje nepřímou spotřebu dopravovaného zboží... Zdanění spotřeby cukru je zase nepřímým zdaněním důchodu, protože zmenšuje jeho reálný obsah... Toto lišení podle zdaňovací metody je bezvýznamné...“

Hledá-li se rozdíl *v úsudku o únosnosti*, pak se hledá už v něčem, co je pro daň závažné. Úsudek o důchodu je přímý, plyne-li ze zjištění jeho výše, je nepřímý, plyne-li z upotřebení důchodu, je přímý u výnosu, po jeho zjištění, je nepřímý u výdělečného aktu, z něhož se soudí na výnos... Toto rozlišení má svůj význam, protože přímý úsudek umožňuje lepší přizpůsobení daně osobní a věcné únosnosti, nežli úsudek nepřímý.“⁹⁾

⁹⁾ Engliš, Finanční věda, 194, 195.

V kruzích theologických nejběžnější je rozlišování Noldinovo: „Přímé daně jsou ty, které se ukládají bezprostředně osobám, ať již vzhledem na majetek, movitý i nemovitý, ať již vzhledem k živnosti (důchodová daň, pozemková, výdělková a j.). Nepřímé jsou ty, jež bezprostředně jsou ukládány jistým věcem, ať již u příležitosti směny práv smlouvou neb dědictvím (daň ze směny statků, daň dědická), u příležitosti výroby, prodeje nebo používání věci (daň kořalková, pивní, tabáková a j.), u příležitosti převozu zboží do jiné země (cla).“¹⁰⁾

3. Spravedlnost při vyměřování daní.

Etiku zajímá především jedna stránka při daních: aby byly *spravedlivé*. A je několik momentů, k nimž při posuzování této stránky se musí pečlivě přihlížeti.

a) Je to především *účel*, na nějž se daně vybírají nebo na nějž se vybrané daně vynakládají. U každé věci jest rozhodující její účel. Tím více bude tedy rozhodovati u věci do života hospodářského tak hluboko zasahující, jako jsou daně. „Otázka, k čemu a jak se daní používá, tvoří přímo klíč k problému veškeré finální vědy.... Ve všech dobách nehospodárné upotřebení daní mívalo nejosudnější vliv na daňovou soustavu. Finanční dějiny skýtají nám pro to nadbytek přímo zdrcujícího průkazného materiálu. Neboť finanční věda vždy myslila daleko více na to, jak by se spolehlivě kryla veřejná potřeba, než aby se obírala otázkou, jaké složení veřejných výdajů by odpovídalo společensky nutným potřebám.“¹¹⁾ Nic nebudí odpor proti daním tak velice, jako když se cítí, že se výnosů daňových dobře nepoužívá, když se jimi plýtvá na věci zbytečné, nic nespádá tak k daňovým podvodům, nic neubíjí více morálky daňové. Naopak, když poplatníci mají jistotu, že s obnosy nashromážděnými se zachází hospodárně, že jsou věnovány na účely nezbytné, že jimi se zvyšuje obecné blaho, pak jim oběť daňová nepřipadá již tak těžkou. A čím více dovede finanční správa svými skutky posílit v poplatnictvu tuto důvěru, s tím větší ochotou budou se daně odváděti. Vždy musejí ti, kdož o používání výnosů daní rozhodují, míti na paměti, že nehospodaří s penězi svými, že jsou to peníze perně vydělané a s obětmi — často velmi citelnými obětmi! — od poplatnictva finanční správě pro obecné blaho svěřené. Všechny potřeby, jež mají zabezpečiti obecné blaho státu uvnitř i vůči

¹⁰⁾ Noldin, De praeceptis, 131921, 331.

¹¹⁾ Goldscheid R., *Steuerverwendung und Interessenpolitik*, ve *Schriften des Vereines für Sozialpolitik*, Bd. 174, I. T., München 1928, 10, 11.

zahranicí, musejí býti kryty; musejí býti takto zajištěny i potřeby sociálně-politické, aby co možno všem občanům, nešťtícím se práce, byla umožněna člověka důstojná existence.

b) Daňová soustava musí dále přihlížeti *k únosnosti daňové*. Schopnost poplatnictva platiti daně se nesmí přepínati. Především „je nutno srovnávati užitek plynoucí z výdajů se škodou, jež plyne ze zdanění... Užitek je vyjádřen zlepšením společenského tělesa v ohledu zdravotním, kulturním a blahobytovém, škoda je zhoršení společenského tělesa v týchž směrech. Zvýšený daňový útisk vede ke zvýšenému břemenu pracovnímu anebo ke snížené spotřebě soukromé, obojí na úkor zdraví, kultury a blahobytu. Při tom dlužno stále bráti zřetel na celek. Přílišný útisk je zjevný, když škoda přesahuje užitek, přílišné zdanění působí reakčně... Máme historické doklady o zubožení celých krajů a národů poplatným útiskem a vydíráním, zvláště když byl národ poražen a podroben jiným národem.“¹²⁾

Musí se dále pamatovati i na to, aby přílišným zdaněním nebyl ochromen rozvoj podniku nebo dokonce ničena jeho existence. Vždy platilo za zásadu zdravé finanční politiky, že má býti daň brána spíše *z výnosů* hospodářských, že však jí nemá býti zkrácen vlastní *zdroj* výnosu. Nutno jíti ještě dále. Nesmí býti daní konfiškován ani celý výnos, poněvadž pak jednak nemá podnikatel osobního zájmu na další výrobě nebo dokonce jejím rozšiřování, jednak není možno tvořiti rezerv, jejichž pomocí by bylo lze podnik rozšířiti nebo zdokonaliti. To však znamená stagnaci hospodářskou nebo dokonce omezení výroby,¹³⁾ ale jako stín kráčí pak s takovým daňovým přetížením podniků současně i zhoršení situace dělníkovy, protože klesá zaměstnanost. Je v zájmu i dělnictva, aby průmysl zkvétal; a může zkvétati jen tehdy, když je možno tvořiti finanční rezervy pro zdokonalenější podnikání. Proto i rozvážnější sociální demokraté varují před přepínáním daňovým. „Dokud hospodaří se soukromohospodářsky, je pokrok výroby vázán na soukromou akumulaci nadhodnoty. Zdaňujeme-li ne pouze kvotu připadající na spotřebu, zdržujeme přímo společenský pokrok.“¹⁴⁾ A žádný okamžitý úspěch, kterého se takto docílilo, nevyváží tohoto ochromení a stágnace: „Rozhodnutí o otázce, zda ně-

¹²⁾ Engliš, Finanční věda, 82, 83.

¹³⁾ Sr. Mombert, Grundzüge der Finanzwissenschaft, 1928, 47.

¹⁴⁾ K. Renner, Das arbeitende Volk und die Steuer, Wien 1909, 40, cituje Mombert P., Besteuerung und Volkswirtschaft, 1922, 22.

jaká daň působí společensky příznivě nebo společensky nepřívětivě, nemůže být učiněno dle okamžitého zdaru....., nýbrž k bezvadnému úsudku o tom se dospěje toliko tehdy, pozorují-li se účinky takových daní v jejich plném časovém trvání.“¹⁵⁾ — A tak musí být vedena daňová politika zásadou, že škody způsobené na jednotlivých hospodářstvích zdaněním mají být — pokud se to dá uvést v soulad se zájmy celku — co nejmenší.

Musí se však přihlížeti ne pouze k únosnosti věcné; nýbrž i k *únosnosti osobní*; i škoda způsobená zdaněním jednotlivým osobám má být co možná nejmenší. Ale nebyla by nejmenší, kdyby na př. každému se odňalo z důchodu stejné procento na daně pro stát (t. zv. proporcionálnost daňová). Dejme tomu, že by musil stejné procento ze svého důchodu platit i ten, jenž má příjmu 7.000 Kč, i kdo má 30.000 Kč, i kdo má 100.000 Kč. Dejme tomu dále, že by se platilo tak proporcionálně 5 % důchodové daně. Zaplatí tedy prvý 350 Kč, druhý 1.500 Kč, třetí 5.000 Kč. Ale pro prvního je osobní oběť, způsobená zaplacením 350 Kč, poměrně mnohem citelnější než u člověka, který zaplatil 1500 Kč nebo dokonce 5.000 Kč. Neboť při nízkém příjmu bývá funkce určitého procenta příjmu důležitější než stejného procenta příjmu podstatně vyššího, protože má krýti obyčejně naléhavější a neodbytnější potřeby, než má krýti obdobné procento u příjmu vyššího. V prvním případě musí snad odpadnouti nákup nějaké věci pro domácnost nezbytné, ve druhém případě odpadne snad jen nějaká užitečná, ale ne zrovna nutná kulturní potřeba, ve třetím případě snad odpadne jen nějaký zamýšlený výdaj přepychový. V rodině, v níž se musí počítati s každým haléřem, jest oběť 350 Kč značnou trhlinou v rozpočtu; když někdo místo očekávaných 100.000 Kč má 95.000 Kč, ten této změny ani hrubě nepocituje. Proto dnes jak u finančních politiků,¹⁶⁾ tak i moralistů¹⁷⁾ trvá se na daňové sazbě nikoli proporcionální, nýbrž — aspoň u daně důchodové — progresivní.

Ovšem tato progrese nesmí být stejnou měrou stoupa-

¹⁵⁾ Mombert, Besteuerung und Volkswirtschaft, 91.

¹⁶⁾ Viz na př. Engliš, Finanční věda, 87 nn., Funk, Základy finanční vědy, I, 93, Gerloff-Meisel, Handbuch der Finanzwissenschaft, I, 1926, 465—469.

¹⁷⁾ Kachník, Ethica socialis, Olomucii 1909, 80, Biederlack, Die soziale Frage, ⁹241, Antoine-du Passage, Cours d'Économie sociale, ⁶133, de Schepper, Conspectus generalis Oeconomiae socialis, Romae 1927, 513 nn., Schilling, Lehrbuch der Moraltheologie, II, (1928), 543 atd.

jící, neboť pak by se došlo k důsledkům neudržitelným. Dejme tomu, že by daň se platila od 5.000 Kč, a že by sazba byla při každých dalších 5.000 Kč o 1% vyšší. Pak by sazebník vyhlížel takto:

	důchodová daň	zůstává poplatníku
od 5.000 Kč	1%, t. j. 50 Kč	4.950 Kč
10.000 Kč	2%, 200 Kč	9.800 Kč
15.000 Kč	3%, 450 Kč	14.550 Kč
30.000 Kč	6%, 1.800 Kč	28.200 Kč
50.000 Kč	10%, 5.000 Kč	45.000 Kč
100.000 Kč	20%, 20.000 Kč	80.000 Kč
200.000 Kč	40%, 80.000 Kč	120.000 Kč
400.000 Kč	80%, 320.000 Kč	80.000 Kč
500.000 Kč	100%, 500.000 Kč	
1.000.000 Kč	200%, „ 2.000.000 Kč	—1.000.000 Kč

To znamená, že poplatníku při takovém stejnoměrném zvyšování sazby při určité výši důchodu po zaplacení daně zůstane méně, než by mu zůstalo, kdyby měl příjem nižší; že by při další výši důchodu veškeren příjem byl pohlcen důchodovou daní, že by konečně při příjmech ještě vyšších tyto příjmy nestačily vůbec na daň, nýbrž musil by na její zaplacení dosazovati ještě odjinud, na př. prodejem majetku. — To by však mělo za následek, že každý by se bál míti vyšší příjmy, neměl by zájmu na tom, a do hospodářského života by se dostavila nevyhnutelně stagnace, snad i rozklad.

Ale myšlenka progresu daně z příjmů je v podstatě zdravá a právě naznačené absurdnosti lze předejít. A to tak, že procento zdanění sice stoupá, ale ne v míře tak prudké, a že při určité hranici se procento vůbec přestane zvyšovati. Tak se předejde anomálii, aby poplatníku po zdanění zůstalo méně, než kdyby měl příjem nižší, a zájem na tvoření důchodu se udržuje. Sazba taková by na př. byla (pro přehlednost zjednodušená):¹⁸⁾

Při důchodu od	daň	
10.000 Kč	2%	2%
20.000 Kč	2 + 1.9%	3.9%
30.000 Kč	3.9 + 1.8%	5.7%
50.000 Kč	5.7 + 1.7 + 1.6%	9.0%
100.000 Kč	9.0 + 1.5 + 1.4 + 1.3 + 1.2 + 1.1	15.5%
200.000 Kč	15.5 + 1.0 + 0.9 + 0.8 + 0.7 atd. až 0.1	21%

¹⁸⁾ Jak vyhlíží tato sazba nezjednodušená, pro účely techniky da-

Při obnosích vyšších při každém stoupnutí o 200.000 Kč zvýší se sazba na př. o 1%, a to s tím obmezením, že nejvyšší sazba se zastaví u 29%.

Ale ovšem nehodí se všechny daně pro sazbu progresivní. Kdyby na př. byla progresivita zavedena u daně výnosové, pak by daňové zatížení podniků větších bylo i *poměrně* silnější než menších a tím jejich schopnost soutěže by byla ohrožena.¹⁹⁾ Proto „progresivní má být ve svých účincích *celá soustava daňová*... Některé daně *nemohou pojmově být progresivní*, zejména ne daně *výnosové*... Proto je-li přímé zdanění důchodu vedle ostatní soustavy daní proporcionálních nebo málo progresivních, bude u daní důchod postihujících přímo třeba ostřejší progrese, jako korektivu celé soustavy daňové.“²⁰⁾

c) Které daně jsou spravedlivější, přímé či nepřímé, zřetelněji zde řečeno: přímé nebo spotřební?

Energicky stavějí se všichni, kdož si vzali za úkol hájiti zájmy širokých vrstev lidových, proti nepřímým daním nebo aspoň proti jejich přemíře.

Program německé křesťansko-sociální strany v ČSR.: „Ke krytí státních potřeb mají sloužiti v prvé řadě výnosy státních statků a monopolů. Zbytek by se měl opatřiti především přímými daněmi... Nepřímé daně (dávky na spotřební statky) mají se omeziti, jak je to jen možno.“²¹⁾

Program československé sociální demokracie z r. 1930: „Důchody státu i samosprávy budtež opatřovány především ukládáním vzestupných přímých daní, které postihují skutečný majetek a důchod z něho plynoucí. Strana odmítá spotřební daně, na předměty zdravé spotřeby širokých vrstev. Ukládání přímých daní budiž prováděno tak, aby nebyly přesunovány na spotřebitele, nýbrž postihovaly přímo předmět zdanění, nebo držitele důchodu.“²²⁾

Neslyší však těchto požadavků finanční správa států? Nechápe důvodů pro tyto požadavky? Slyší. Chápe. Uznává „sociální nedokonalost“ (Engliš) těchto daní. Ale přece na nich trvá.

„Zdanění nepřímými daněmi je *národohospodářsky a sociálně nedokonalé, ale finančně-technicky velmi pohodlné*. Nepřímé daně nevystihují individuální nosnosti, předpokládají ji podle průměru. Není pravda, že každý, kdo spotřebuje cukr, je schopen platiti daň. Není pravda, že kdo má

ňové vyrovnaná, viz na př. § 18 našeho zákona o přímých daních ze dne 15. června 1927 Sb. z. a n. č. 76.

¹⁹⁾ Engliš, Finanční věda, 140.

²⁰⁾ Engliš, Národní hospodářství, 350.

²¹⁾ Hilgenreiner K., Programm der Deutschen christlichsozialen Volkspartei in ČSR., Prag 1920, 21.

²²⁾ Znění programu v Právu lidu ze 2. října 1930.

dvoji důchod, spotřebovává dvoji množství cukru. *Mají-li býti nepřímé daně vydatnými*, musí zatížití předměty denní spotřeby, *pak však působí opačnou progresí a zatěžují i existenční minimum*. Po této stránce je obecná daň spotřební méně škodlivá, nežli daně speciální. Ve vyšším zdanění přepychu nalézají daně nepřímé korektiv. Daně spotřební by byly protisociální, kdyby nebyly akty kapitalisační též zdaněny, poněvadž právě nejvyšší důchody se celé nemohou spotřebovatí, ujdou značnou částkou zdanění daněmi spotřebními, a kapitalisují se. Tyto částky vyšších důchodů se postihují tedy daněmi obchodními.

Výhoda nepřímých, zvláště spotřebních daní, je zejména v tom, že *si jich poplatníci neuvědomují*, že se jim mohou vyhnouti, zejména při spotřebě, bez níž se mohou obejít, že se tyto daně *snadno vybírají* atd., a proto se i politicky snáze povolují, nežli daně přímé.“²³⁾

To platí v plné míře i o dani *obratové*: „S hlediska únosnosti osobní i věcné neobstojí obratová daň před kritikou a nemůže mítí místa v normální soustavě daňové. Jest zjevem mimořádné nouze veřejných financí, zvláště v době poválečné. Její finanční výhodou je ohromná výnosnost, protože celý výnos národní práce jí probíhá a z části vícekrát, takže i při malém procentu zdanění jest její výnos veliký.“²⁴⁾

Á jedním z hlavních důvodů, proč přes všecky námitky se trvá na daních spotřebních, je týtž, pro nějž se neuskutečňuje *jediná daň důchodová*: závadou je dle Engliše hlavně: „*psychologie poplatníků*“:

„Kdybychom měli jedinou daň důchodovou, bylo by každému poplatníku zřejmo, kolik daní platí ze svého důchodu, byla by to daň neobyčejně vysoká, která by způsobila největší nespokojenost i největší defraudace. Odčerpávají-li veřejné svazky úhrnem na př. pětinu národního důchodu, pak by dolehla daň někde ve středních důchodech touto kvotou na jednotlivý důchod, a aby se ulevilo důchodům nižším, bylo by třeba neobyčejně vysoko postihnouti důchody nadprůměrné, jichž je početně daleko méně nežli případů důchodů podprůměrných... Poplatník se dívá na placenou daň jako na soukromou ztrátu a neuvědomuje si obecného prospěchu, který se za ni opatřuje. Usiluje tedy o to vyhnouti se všemožně této ztrátě. Za takových okolností by bylo téměř nemožno udržeti berní morálku, bez níž konečně je i finanční správa často bezmocna, zvláště ve složitém hospodářství peněžním, kdy je možno jmění zmobilisovati, snadno přenášeti i do ciziny a také utajiti...“

Nelze pominouti i zvratný důsledek daně na národní hospodářství, tvorbu národního výnosu a z něho opět národního důchodu. Prcháni kapitálu do ciziny by mělo v tomto ohledu nepříznivé účinky...

Nikde není tedy jediné daně důchodové, všude je mnohost daní vedle ní. Mnohostí daně se sleduje zásadně dvoji, především *snížení psychologického odporu*, který by byl proti soustředěné dani důchodové, a *pak plnějšiho postižení podkladu zdanění*, tedy národního důchodu a výnosu národní práce.“²⁵⁾

Jsou ovšem také spotřební daně přepychové; ale jejich

²³⁾ Engliš, Národní hospodářství, 356 (podtrženo mnou). Sr. jeho Finanční věda, 101, 174 n.

²⁴⁾ Engliš, Finanční věda, 185.

²⁵⁾ Engliš, Finanční věda, 92, 93.

skutečný výnos je v celkovém výnose daní částkou mizivou; jejich význam je ne tak finanční, nýbrž spíše morální, lidovýchovní; „tyto daně jsou spíše sociální dekorací daňové soustavy“.²⁶⁾

d) Ještě několik dodatečných poznámek vztahujících se k požadavku, že daň má být spravedlivá.

aa) Vždy při zavádění daně musí zákonodárci míti před očima normu nikoliv pouze „co prospěje mně?“, ani „jaká daň prospěje skupině, straně, již zastupuji?“, ani „docílím navrhovanou daní úspěchu okamžitého?“. Nýbrž rozhodující musí být směrnice: „bude poslouženo novou daní celku národa? Jest možno od daně očekávati úspěch trvalý?“²⁷⁾

bb) Spravedlnost daňová má dvojí stránku: je v ní prvek vždy platný, neproměnlivý, totiž požadavek, že břemeno daňové má být stanoveno podle potřeb státu a pak na poplatnictvo rozvrženo úměrně k jeho únosnosti. Ale ve spravedlnosti daňové jest i složka relativní: konkrétně vzato, může daň, která ještě vloni byla spravedlivá, teď po roce, když se hospodářské poměry náhle podstatně změnily, býti nespravedlivá; daň, která v jednom státu plně odpovídá ideálu spravedlnosti, může ve státě sousedním, v němž je hospodářská struktura jiná, býti křiklavou nespravedlností. Neboť spravedlnost daně se zakládá na určitých hospodářských předpokladech. Když však v těchto hospodářských poměrech nastávají přesuny, pak snadno se stane nespravedlivostí, co bylo dříve spravedlivé.²⁸⁾ „Existují všeobecné zásady hospodářské politiky, ale neexistuje nezměnitelná praktická hospodářská politika, jež by platila pro všechny časy, místa a poměry.“²⁹⁾

cc) Má být zdanění současně také regulativem v rozdělení majetkovém?

Nebyl to nikdo menší než slavný Adolf Wagner, jenž — arci i s jinými národohospodáři — tento požadavek postavil: „Pro zdanění smí se vedle hlediska čistě finančního stanoviti ještě hledisko druhé: *sociálně politické*, dle něhož není daň pouze prostředkem na krytí finanční potřeby, nýbrž současně i takovým prostředkem, které také jako korektiv zasahuje do rozdělení příjmů a majetků, vzniklého ve volné soutěži.“³⁰⁾

Ale proti tomuto stanovisku vystoupila veliká řada

26) Engliš, Finanční věda, 173.

27) Boissard A., Les Fondements de l'Obligation à l'Impôt, 16.

28) Sr. Hamm, Zur Grundlegung und Geschichte der Steuermoral, 1908, 68, 70, 309, 310.

29) Pesch, Nationalökonomie, IV., 1922, 227.

30) A. Wagner, Finanzwissenschaft, Leipzig, II, 1880, 289.

představitelů národohospodářské vědy, a jejich názory flu-
močí nejnovější veliké dílo o finanční vědě takto: „Sociální
hlavní funkce daně, zastávaná Wagnerem, nemůže býti dle
vládnoucí nauky uznána. Daň by byla tak zatížena úlohou,
která je nejenom její podstatě cizí, nýbrž kterou řešiti není
vůbec schopna. Uzná-li stát takové regulující zákroky do
rozdělení národního příjmu a národního jmění jako úkol
své sociální politiky, ať se vezme jedněm a přidá druhým;
ale ať tu věc také poctivě pojmenuje jejím pravým jménem,
neboť s opatřováním finanční potřeby nemá takové vyrovná-
vání v příjmech a majetku nic společného. Takové zásahy do
majetkového řádu neodpovídají dané dějinné skutečnosti...
ani vůbec nespádají do oboru finanční vědy. Jest pouze při-
pustiti, že daň může míti jako následek — ale nikoliv bez-
prostřední — že splní sociální účely vedlejší, to jsou však
pouze více nebo méně nahodilé zjevy průvodní. Tak může
i vybírání a používání daní míti vliv na rozdělení národního
příjmu a národního jmění, ano zpravidla tomu tak bude
vždycky, ale to nebude hlavní cíl anebo podstatná funkce
zdanění, nýbrž pouze — následek.“³¹⁾

Tato zásada platí i o příliš ostrém zdaňování dědictví
za celkem normálních hospodářských poměrů a při dědění
mezi blízkými příbuznými. Vysoké dávky z dědictví stávají
se prostou konfiskací veliké části majetku. Protože však
dědí se velmi často nikoli peníze hotové, nýbrž pozemky,
domy, továrny a vůbec podniky, a peníze nutné na dávky
z dědictví musejí býti vypůjčeny, jsou zděděné podniky za-
tíženy dluhy a tím jejich hospodářská funkce ochromována.
To jest ovšem ochromením hospodářským ne pouze pro ma-
jitele podniku, nýbrž i pro zaměstnance. A ostatně i kdyby
dědictví mělo formu peněz a nepřírozeně vysoká dávka
z dědictví postihla tedy kapitál finanční, platí i zde, co Ri-
cardo praví o daních postihujících nikoli pouze výnos kapi-
tálu, nýbrž i zdroje výnosu, kapitál sám: takové daně
„zmenšují prostředky pro poskytování výdělků, práci a sni-
žují tak budoucí výrobu státu“.³²⁾ Jen v dobách mimořá-
dných obtíží finančních ve státě lze pokládati ostřejší zda-
nění dědictví i mezi blízkými příbuznými za přípustné.

³¹⁾ Gerloff W., *Steuerwirtschaftslehre*, v Gerloff-Meisel, *Handbuch der Finanzwissenschaft*, Tübingen 1926, I, 443; sr. 440, 441.

³²⁾ Ricardo D., přel. Waentig H., *Grundsätze der Volkswirtschaft und Besteuerung* Jena 1921, 147. — Sr. k tomuto odstavci Code social, 1927, 118.

dd) Řikává se konečně: „že každá stará daň je dobrá, a každá nová že je špatná,“³³⁾ „nejlepšími daněmi jsou vždy daně staré“.³⁴⁾ Není to vždy pravda. Ale kus pravdy v tom je. Staré daně se již jaksí vžily, ví se o nich, koho na konec postihnou, s nimi se počítá jako se známou složkou při kalkulacích. Ale daně nové při spletitosti dnešního hospodářského života nesou s sebou často účinky, jichž nikdo nepředvídal, vyvolávají důsledky na místech, kde by nikdo jejich zásahu nebyl očekával („Fernwirkungen“), přesunují postižení s místa, jež mělo býtí zasaženo, snadno na místo docela jiné. A trvá delší dobu, než se skutečné účinky zjistí a provedou se nutné opravy. I nejvyspělejší daňoví politikové došli často k poznání, že jich daňové reformy nebyly tím požehnáním pro celek, jak si to představovali, a to právě z uvedeného důvodu.

4. *Spravedlnost v placení daní.*

Spravedlnosti je dále dbáti nejen při ustanovování, nýbrž i při *placení* daní.

a) Není pochybnosti o tom, že povinnost platiti daně zavazuje ve svědomí. Již Kristus řekl, když mu byla předložena otázka: „Jest dovoleno dávatí daň císaři, či nikoli?“ „Dávejte, co jest císařovo, císaři, a co jest Božího, Bohu.“ (Mat. 22, 21.) Poručil sv. Petru, aby zaplatil chrámovou daň za něj i za sebe (Mat. 17, 26). Sv. Pavel takto vyznačuje poměr věřících k vrchnosti: „Potřebí jest, abyste byli poddáni nejen pro hněv, nýbrž i pro svědomí. Vždyť proto i daně dáváte; neboť (představení) jsou služebníky Božími... Dávejte tedy všem, čím jste povinni: komu daň (patří), tomu daň (dávejte); komu clo, tomu clo; komu bázeň, tomu bázeň; komu čest, tomu čest“ (K Řím. 13, 5—7). — Z pozdějších dob křesťanských z nepřetržité tradice o povinnosti platiti daně, jakožto přísné povinnosti svědomí, uvádím aspoň tato dvě svědectví velikých theologů středověku. Kancléř pařížské university Jan Gerson, zemřelý r. 1429: „Podržovati si daně a dávky rozumně zavedené jest u poddaných horší než obyčejná krádež. A vymáhá-li vladař násilně nebo podvodně na poddaných dávky nemístné, je to prokletá loupež.“³⁵⁾

³³⁾ Engliš, Finanční věda, 110.

³⁴⁾ Vermeersch, L'Impôt, 212.

³⁵⁾ Gerson, II. pars Op. 1488. 24 T., cituje Hamm, Zur Grundlegung und Geschichte der Steuermoral, 1908, 206.

Učený kardinál Kajetán, jedna z největších hvězd domini-
kánského řádu, zemřelý r. 1534: „Podvod v dávkách v kaž-
dém ohledu spravedlivých jest hřích povahou svou těžký,
poněvadž působí škodu státu a patří ke hříchům krá-
deže.“³⁶⁾

Laxnost v povinnostech morálky daňové má dvojí ne-
bezpečný účinek. Předně na finanční hospodářství; neboť
bez berní morálky „je i finanční správa často bezmocna“.³⁷⁾
Ale také pro uvolnění mravnosti vůbec; neboť člověk, který
si navykl laxnosti v jednom oboru, snadno se stává laxním
i v jiných povinnostech. To je ta povrchnímu pozorovateli
skrytá spojitost mravnosti v nitru člověka, jejímž důsled-
kem bývá, že mravní rozklad v některém okruhu povinnosti
mívá za následek i mravní rozklad další.

Ale jest arci jeden předpoklad, jemuž musí býti uči-
něno zadost, aby povinnost daňová v plném rozsahu zava-
zovala ve svědomí. Poplatníci musejí míti aspoň morální
jistotu, že daně jsou vyměřovány spravedlivě, a především,
že účely, na něž se výnosu daní používá, jsou dobré pro
celek.

Je možno o soustavě daňové moderního státu říci, že
tento předpoklad je splněn? Někteří autoři tvrdí, že ano:
„Moderní daňové zákonodárství je rozumným (rationelle) a
dle poměrů více nebo méně spravedlivým výrazem daňové
povinnosti, již má celek splniti.“³⁸⁾

Ale takové hlasy jsou přece jen osamocené. V celku
převládá i mezi velmi střízlivými moralisty názor, že i když
podstatná část daní musí se označiti jako spravedlivě poža-
dovaná, že přece jistá závažná jejich část nemůže dnes si
činiti nároků na toto hodnocení.³⁹⁾ Neboť předně nepracují
moderní státy tak úsporně, jak by pracovati mohly a měly,
a proto jsou žádány daně zbytečně vysoké. Dále vynaklá-
dají se částečně daně na účely, které nejsou na prospěch
celku: podporují se i taková divadla, jež jsou jedem pro
mravnost a tedy i pro stát, podporují se ve školství tenden-
ce, které musí vésti k pohromě náboženství, mravnosti a tedy

³⁶⁾ Summula Thomae de Vio Caietani, Venetiis 1621, 412, cituje
Hamm, tamže 221.

³⁷⁾ Engliš, Finanční věda, 92.

³⁸⁾ Hamm, Zur Grundlegung und Geschichte der Steuermoral, 69.

³⁹⁾ Tak na př. Prümmer, Manuale theologiae moralis, ⁴I, 190, Noldin,
De praeceptis, ¹³334, Salsmans, Droit et Morale, Bruges 1925, 98, Aert-
nyss-Damen, Theologia moralis, ¹¹I, 528, Kachník, Ethica socialis, 79.

i státu, dále subvence na sanaci podniků, v nichž se lehkomyslně hospodařilo už v naději, že stát politickými vlivy bude donucen, aby schodky uhradil, a že se po sanaci bude diletantsky a lehkomyslně hospodařiti zas, různé obohacování jednotlivců ze státních prostředků, pak nepřiměřené výdaje na účely vojenské, zakrývané hrou na odzbrojování atd.

Ale ještě i jinou psychologickou skutečnost si uvědomme: že lidé neradi platí daně, že instinktivně hledají záminky, aby si od jiných nechali vsugerovati a sami si sugerovali, že za daných okolností nemusí povinnost platiti daň bráti tak přísně. Zdroj této houževnaté snahy je v lidském sobectví, které přeceňuje rádo a vydatně osobní zájem proti zájmům celku a které oběti přinesené pro celek pokládá rádo za oběti ztracené.

b) Osvětlíme-li těmito dvěma skupinami skutečností situaci, pak by vyplývaly pro poplatníky tyto praktické normy v morálce daňové:

1. Povinnost platiti přímé daně spravedlivě uložené zavazuje ve svědomí a jest jednou z onoho celku mravních povinností, s nimiž předstupuje před nás Bůh. Nechtíti tedy platiti spravedlivých daní jest nejen přestoupením zákonů státních, nýbrž proviněním proti zákonům Božím.

2. Kdyby daň byla zřejmě nespravedlivá, není člověk ve svědomí zavázán ji platiti. Kdyby byla nespravedlivá jen částečně, nebyl by poplatník zavázán *ve svědomí* platiti tuto kvotu nespravedlivou; trvá však v plné síle závazek platiti kvotu spravedlivě žádanou. Protože dále nelze tuto kvotu určití s matematickou přesností, soudí moralisté, že by za konkrétních poměrů ve svědomí neměl býti znepokojován člověk, který tři čtvrtiny nebo aspoň dvě třetiny přímé daně, jež by naň připadala, zaplatil.

3. Přiznání k výši a složení příjmů za účelem vyměření daně důchodové se nevyžaduje již pod přísahou. (Tak § 308 čsl. zákona o přímých daních stanoví: „Poplatník jest povinen přesně a určitě vyplniti veškeré rubriky přiznání, třeba-li připojiti předepsané doklady a podepsati přiznání, *ubezpečuje* zároveň, že veškerá udání učinil *podle svého nejlepšího vědomí a svědomí.*“⁴⁰⁾ Ale přiznání má odpovídati pravdě, jednak poněvadž je toho potřebí v zájmu celku, který daní pro své úkoly potřebuje, jednak poněvadž k tomu

⁴⁰⁾ Zákon ze dne 15. června 1927, Sb. z. a n. č. 76, § 308.

nutí pravdomluvnost. Kdyby však daně z výše uvedených důvodů byly nespravedlivé, zvláště kdyby sazby daňové byly nespravedlivě vysoké, nebo kdyby daně nepřihlížely k nezbytným výdajům, jež důchod snižují, neprovinil by se ve svědomí, kdo by všech příjmů neudal.

Rovněž není povinen, kdo má na příklad přihlásiti dědictví k výměře poplatků, aby je přihlašoval v jejich nejvyšší běžné ceně; stačí, když je přihlásí v nejnižší obecné tamní ceně, jen když tato cena přece ještě platívá v onom obvodu při směně statků za spravedlivou. Rovněž nepokládá se za vinu ve svědomí, když někdo sám se své strany, nebyv k tomu plně vyzván, při převozu přes hranice neohlásí všechny statky, jež přenáší; lži však žádné při tom říci nesmí, a když by byl přímo tázán, nepřenáší-li něco podléhající clu, hřešil by, kdyby lhal: ne.

Ale to vše je jen nejnižší mezí, po kterou se smí sestoupiti, to není *dokonalost* křesťanská. Ta žádá, aby se i předpisy státní plnily s jistou velkodušností. A jako se těžce proti občanstvu proviňují úřady, které je nespravedlivě zaválují zbytečným břemenem daňovým, a je pak s jejich strany trestuhodným farizejstvím, když vedou nářky nad úpadkem daňové morálky, tak zrovna je nečestné, když poplatnictvo chytrácky obchází i spravedlivé požadavky daňové.

Podotýkám ještě, že ti, kdo z pašování dělají takřka výnosnou živnost, hřeší nejen tím, že se vydávají v nebezpečí velikých trestů, stanovených občanským zákonem, nýbrž i proti zákonům Božím, jež velí poslouchati zákonů státních. A když dokonce si chtějí úspěchy při tom zajistiti i uplácením úředních orgánů, je jejich vina teprve těžce stupňována.

4. Když někomu byly nepřesnosti v placení daně prokázány, je povinen platiti zákonný doplatek i uložené pokuty. Učí však novější moralisté, že pouze pro foro interno, nepřistoupí-li ona výzva k dodatečnému placení se strany úřadů, nelze nutiti poplatníka k náhradě škody státu, poněvadž bylo povinností a zájmem úřadu, aby si zjednal správné informace pro vyměření daně; mimo to zákony finanční bývají často nejasné a složité, a bylo by nemožno knězi, aby označil poplatníku obnos, který má býti doplacen. Myslím jenom v případě, že by vyloženě byl stát připraven daňovými podvody o nesporně spravedlivé větší obnosy, byla by zde povinnost uložití poplatníkovi náhradu, která by arci

mohla býti, aby se ušlo možným trestům, věnována na chudé nebo na jiný všeužitečný účel nebo zničením státních kolků v přiměřené hodnotě a p. — Ale i v takových případech, kde by se neukládala náhrada škody, musil by býti poplatník důrazně upozorněn na povinnost, že spravedlivé daně platiti je povinností před Bohem.

Až do dneška nepozbyla na platnosti zásada, již ve své morálce uvádí sv. Alfons: „Všeobecně mluvíce o všech dávkách, soudí Lugo a Molina, že se lidé mají napomínati, aby daně platili; po činu však že nemají býti nuceni k náhradě za daň zpronevěřenou, když důvodně se domnívají, že při takovém množství dávek musili splatiti nějakou část nespravedlivě, nebo že dostatečně přispěli na veřejné potřeby.“⁴¹⁾

Etické stránky v otázce bytové.

Literatura.

Literatura: a) Povšechná.

Nejlepší dílo: Albrecht A., Gut A., Lübbert W. u. a., Handwörterbuch des Wohnungswesens, Jena 1930 (nahradí nyní pro prvou orientaci všechna dřívější díla). — Les Problèmes du Logement en Europe depuis la Guerre, Bureau International du Travail, Genève 1924 (velmi dobré). — Fuchs C. J., Wohnungsfrage und Wohnungswesen, v Handwörterbuch der Staatswissenschaften, Ergänzungsband 1929, 1098—1160. — Články o bytové otázce v Slovníku národohospodářském atd., Praha 1928, sv. I, Staatslexicon, ³1912., — Různé stati sem se vztahující v Bauer M., Elsas F. a j., Handwörterbuch der Wohlfahrtspflege, Berlin ²1929, 787—807. — Dále Eberstadt R., Das Wohnungswesen, Leipzig 1922. — Risler G., La Crise du Logement, Paris 1921. — Damaschke A., Die Bodenreform, Jena ¹⁹1922. — Bartsch R., Wohnungspolitik, v V. Mataja, Lehrbuch der Volkswirtschaftspolitik, Wien 1931. — V. Gruber M., Wohnungsnot und Wohnungsreform in München, München 1910, Dreissig Jahre Wohnungsreform, 1898 bis 1928. Berlin 1928. — Vas Ph., Die Wiener Wohnungszwangswirtschaft von 1917—1927. Jena 1928. — Beiträge zur städtischen Wohn- und Siedelwirtschaft. III. Teil. Wohnungsfragen in Oesterreich, hggn v. J. Bunzel. München 1930. — Dudey K., Ländliches Siedlungswesen. Berlin-Wilmersdorf, 1926. — Hirtsiefer H., Das Wohnungs- und Siedlungswesen, Berlin-Wilmersdorf 1926. — Damaschke A., Die seelischen Wirkungen der Wohnungsnot, v Jahrbuch der Bodenreform, Jena 1926, 197—214. — Noack V., Kulturschande. Die Wohnungsnot als Sexualproblem, Berlin 1925.

Náboženství a bytová otázka.

Soldát A., Bytová otázka dělnická, v Praze 1905. — Společný pastýřský list biskupů německých o bytové nouzi z r. 1927. — v. Nell-Breuning O., Weltanschauliches in der Wohn-, Siedlungs- und Baufrage. Köln 1930. — Týž, Wege des Bausparens. Wege aus der Wohnungsnot. M. Gladbach, ^{2b.} r. — Gickler J., Die Wohnungsfrage und wir, M. Gladbach 1928.

⁴¹⁾ S. Alfonsus, Theologia moralis, 1. IV. n. 616.

— Pesch H., Lehrbuch der Nationalökonomie, Freiburg i. B., IV. B., partie Wohnbedürfnis und modernes Wohnungswesen, 48—80, a Ordnung des Siedlungswesens und der Wohnverhältnisse, 236—257. — Depas J., Le Problème du Logement Ouvrier, v Congrès d'Économie Sociale Catholique, Liège 1921, 269 nn.

Se strany protestantské:

Wehrmann J., Wohnungsnot-sittliche Not, Leipzig 1926. — Steinweg J., Die Innere Mission der evangelischen Kirche, Heilbronn 1928, partie Wohnungswesen, 438 nn a k tomu literatura tam na str. 500 uvedená.

Bytová otázka v Československu.

Viz především Sbirku zákonů a data ve Statistických příručkách republiky Československé, Praha II. (1925) a III. (1928), ve Statistickém přehledu RČS., Praha 1930, ve Zprávách státního úřadu statistického RČS. a v Cenových zprávách státního úřadu statistického. — Pak Sbirku zákonů a nařízení RČS. — Dále dílo Deset let Československé republiky, Praha 1928, d. III, oddíl Bytová a stavební péče, str. 32—53. — Kubišta H., Politika stavební a bytová, v Československé vlastivědě, díl VI., Praha 1930, 319—338. — O pozemkové, stavební a bytové politice v Československé republice. (Rozhovor na schůzích Sociálního ústavu ČSR.) Praha 1928. — Mildschuh V., Poválečná bytová otázka v cizině a u nás. Praha 1925. — Fořt L., Dušek R., Štěpka J., Rozprava o poválečné otázce bytové u nás a v cizině. Praha 1925. — Fořt L., Nouze bytová. Jak ji řešíme a jak bychom ji řešiti měli, v Praze 1921. — Frankenberg O., Pracovní a mzdové poměry zemědělského dělnictva v republice Československé, v Praze 1928.

1. Důležitost bytové otázky.

a) Otázka bytová není otázkou etickou *v* *prvé* řadě. Především při ní stojí v popředí momenty *finanční*: nedostatek peněžních prostředků u jednotlivců i veřejných a soukromých svazků bývá největší překážkou při radikálním jejím řešení; jsou při ní momenty *technické*: důležito jest, aby jednotlivé domy uvnitř byly vybudovány účelně, aby účelně byly uspořádány i celky, jež jednotlivé domy tvoří: bloky, ulice, parky mezi nimi; momenty *zdravotnické*, aby zdraví bytem nejen netrpělo, nýbrž aby jím přímo bylo podporováno ve svém rozvoji; momenty *sociální*, protože řešení otázky bytové může v sociální soužití vnášeti mír, nebo rozpory v tomto soužití ještě více stupňovati a rozdražďovati; momenty *estetické* atd. A dnes v otázce bytové se mocně uplatňují i prvky *politické*, neboť způsob, jak se dnes v jednotlivých státech otázka bytová řeší, jest podstatně závislý od politické moci rozhodujících stran ve státě.

Ale i když těmto složkám v otázce bytové plně přiznáme jejich důležitost, přece i *etika* má zde rozhodující slovo. Ba dokonce musí i zde býti v jistém smyslu instancí nejvyšší.

b) Má etika velmi vážné příčiny k tomu, že se pečlivě zajímá o bytový problém.

Jako úvod stůjítež zde plamenná slova preláta dra B. Kreutze, který, jako předseda karitativní práce katolíků v Německu, má dosti přehledu, aby mohl správně hodnotiti jednotlivé příznivé i nepříznivé momenty v sociálním životě. Ten píše o bytové nouzi dneška, o jejích sociálních a mravních škodách, a to zvláště ve velkoměstských bytových kasárnách, v činžácích: „Jsou odtrženi od vzduchu a světla, které kdysi volného obyvatele venkovského v hojnosti obšťastňovalo. Tak se dostala mezi ně tuberkulosa. Obrovské plochy pozemkové se teď musejí zakupovati na stavbu léčeben pro souchoťináře a ozdravoven, aby se lidem, kteří byli napřed vehnáni do tuberkulosity, znova dostalo potřebného světla a potřebného vzduchu, ale arci potom, jak ozdraví, opět budou v bytech bez světla vydáni starým nebezpečím zdraví. — Protože títo lidé byli bez půdy, nemohla se v nich utužití láska k domovině, proto si hledali zotavení v nálevnách, a alkoholismus se stal národním morem, který ještě též napomáhal, že umíralo ročně asi sto tisíc Němců na souchoťiny... Škody mravní nebyly o nic menší než škody na zdraví. Založení rodiny je ztíženo; vzrůst rodiny jest uměle regulován; a při všem tom i ta trocha mládeže, která vzchází z těchto domů, jde ještě vstříc velikým mravním nebezpečím. Zrovna v téže době, kdy jsme (před světovou válkou) jásalí nad svým pokrokem, posílali jsme týdně asi tisíc mladistvých zločinců do vězení, jednou 54.000 za jeden jediný rok. Vytvořili jsme zákon o náhradné výchově, jenž státu dává právo odejmouti děti, jsou-li ohroženy u rodičů. — Při celkovém rozsahu sociálních hnutí vyhlížejí všechna táto opatření péče zdravotní a péče výchovné často jako pouhé paliativní prostředky, a měl pravdu onen starosta v Porýní, když kdysi zvolal, že „otázky reformy bytové a pozemkové jsou otázkami nejvyšší mravnosti; reforma školství a snahy kulturní nepovedou k cíli, nesáhneme-li na kořen zla“.¹⁾

Láska, ve mnohých případech i spravedlnost, velí pečovati o zdraví bližního, protože zdraví je jeden z největších pozemských statků člověka; a nezdravé byty jsou hroblem zdraví. Byty vlhké, byty sklepní a vůbec nízko v zemi umístěné; byty nevětratelné nebo špatně větratelné; byty bez slunce; byty, do nichž denní světlo vniká nedostatečně nebo vůbec ne; byty přelidněné; pronajímání lůžek nocležníkům, dokonce pronajímání téhož lůžka jednomu nocležníku na den, druhému na noc; přeplnění lůžek a světnic v noci atd. V Československu je číslice úmrtí na tuberkulosu každoročně nad 25.000 (1929: 26.200; 1928: 26.199; 1927: 28.003; 1926: 28.147; 1925: 27.625);²⁾ kolik z těchto případů bylo zaviněno vlhkým, nevzdušným, přeplněným bytem? Až přímo v procentech mohl vyjádřiti Mosler výsledky svého pozorování

¹⁾ Kreutz, Die sozial. caritative Bedeutung der Bodenreform, 1925, 5, 6. (Zmíněný starosta byl starosta kolínský dr. Adenauer.)

²⁾ Číslice za r. 1929 podle Zpráv stát. úřadů statist., Praha 1930, 726, za r. 1928 tamže 1929, 558, za léta dřívější ve Statistické příručce RČS, III, 1928, 327.

vání, že čím hustěji jsou byty zalidněny, tím více že řadí tuberkulosa.³⁾

Je vůbec možno pozorovati nápadně úzký vztah mezi poměry bytovými a úmrtností. Tak v Berlíně bylo v roce 1885 zjištěno, že připadá na 1000 obyvatel dotyčné skupiny případů smrti 63.5 u obyvatel bytů o jednom pokoji, 22.5 při obyvatelstvu bytů o dvou pokojích, 7.5 o třech pokojích, 5.4 při čtyřech a více pokojích. — V Birminghamu byla úmrtnost v r. 1901—1906 u dětí 170 na 1000 obyvatel, v blízké zahradní osadě Bournville 78.8, u dospělých 17.9 v Birminghamu, 7.4 v Bournville. I ve Vídni zjištěna překvapující souběžnost mezi přelidněností obyvatelstva v okresích a úmrtností, zvláště silně úmrtností dětskou.⁴⁾

„Podle Philippoviche ve vznešeném I. okrese vídeňském, kde není bytů přelidněných, obnášela úmrtnost 11.6 promille; v 10. okrese, kde je skoro 62 procent bytů malých a 10 procent bytů přeplněných, obývaných převážně třídou dělnickou, dosáhla úmrtnost 35 promille. A tento rozdíl úmrtnosti mezi obyvateli bytů, odpovídajících hygienickým požadavkům, a bytů přeplněných, třeba nezaviňovaly jej všude poměry bytové, je znamenati všude.“⁵⁾

Stačí dále, když se třeba jen naznačí, jakým neštěstím je pro dítě, když ve svém dětství nejútlejším zkazí si ve špatném bytě zdraví pro celý život, když odrůstajíc nemá si kde pohrát a poskočiti, když *v takovém* vzduchu musí spát, když takovou plíseň musí do sebe vdechovat.

A na tom, že odrostlá mládež ve velikých městech s nezdravými poměry bytovými není tělesně tak vyvinutá, jako mládež vyrůstající na venkově, jak dokazují na př. procenta odvedenců z venkova a města, nesou značnou vinu poměry bytové.

Jsou-li však neutěšené poměry bytové neštěstím pro zdraví lidu, jsou neštěstím ještě větším pro jeho *mravnost*.

Vezměme napřed případ ne nejhorší: byt nezdravý, neútulný, těsný, vlhký, ale rodina je v něm přece jen sama pro sebe, žádný cizorodý prvek nepracuje v ní rozkladně. Ale již zde nevládnost bytu snadno vyhání muže do hostince, děti na ulici, odrůstající děti do zábav a do kin. Prosáknuti duchem hostince, kina, ulice vracejí se domů. Mravnost trpí, protože manželé spí v téže místnosti s dětmi, malými i dospívajícími, odrůstající bratři

³⁾ Viz Fuchs, Wohnungsfrage und Wohnungswesen, v Handwörterbuch der Staatswissenschaften, Ergänzungsband 1114. Tamže další doklady.

⁴⁾ Fuchs, v Handwörterbuch der Staatswissenschaften, Ergänzungsband 1113 n.

⁵⁾ Soldát, Bytová otázka dělnická, 31. Sr. k tomu velmi dobrý článek H. A. Gins, Tuberkulose und Wohnungsfürsorge, v Handwörterbuch des Wohnungswesens, 1930, 729—732.

v téže místnosti s dorůstajícími sestrami. V této malé místnosti se musejí všichni v noci směstnati! Rodinný byt není pro ně milým útlukem, nýbrž až potom volněji dýchají, až jsou z něho pryč.

Tyto závady se projevují ještě nesnesitelněji, když rodina musí v téže místnosti bydlet ještě s rodinou jinou. Snadno se mezi spolubydleteli vyskytne člověk špatný: jaká nákaza šíří se pak z jeho řeči a z jeho příkladu na všechny spolubydlící! Jemný mravní cit je otupován, když rodinný život se všemi svými stránkami se odehrává před zraky rodiny jiné. Dochází často k hádkám, které proměňují příbytek v peklo. A když celý veliký nájemní dům je obsazen takovým životem rodin, když celá kolonie baráková je naplněna podobnými výjevy, pak takové domy a místnosti se stávají pařeníštěm zla, muže a jinochy ženou k prostopášnosti a alkoholismu, a děvčata do prostituce.

Nejhorší případ bývá, když k těmto poměrům přistupuje ještě nocležnictví. Dost často bývají takoví nocležníci lidé, již střídají místo práce i místo noclehu, a tato okolnost nebývá příznivá mravní pevnosti. Ale i kde toho není, nocležnictví svádí snadno k zlořádům, jež mohou rozvrátit rodinu. Ať již přicházejí nocležníci se vyspat přes den nebo přes noc, obojí má zlé stránky, a mnohá žena a mnohá doera v takové rodině se dostala na scestí tímto způsobem.⁶⁾

Jiný bolestný projev bytové otázky: *Když bytu nelze nalézt?* Kolik mladých lidí, nemajíce vyhlídky, že by dostali byt a že by tak spořádaně mohli žít jako manželé, zůstávají svobodní, ale navyknou si neukázněnému hříšnému životu? Kolik jiných, když za takových okolností vstoupili v manželství, musí od rodičů snášeti výčitky, že jim beztoho již přeplněný byt ještě více zatěžují!

Zlořády bytové jsou pařeníštěm zločinnosti, prostituce, malthusiánství, pohlavních nemocí.⁷⁾

Dobře píše profesor Zimmermann: „Jak v takovém světě bytovém bují přestupky a zločiny, především proti osobě a zvláště proti pohlavní mravnosti, jak vůbec se zde snadno vytvoří bahno pro psychofysickou a zločinnou zrudnost, bylo již nastokrát vysloveno... Vzrůstající sklon k vypuzování plodů vysvětluje Abderhalden nouzí bytovou. Silný pokles porodů ve velkoměstech souvisí též s bytovou nouzí... Když mladí manželé po léta čekají na byt a musejí se ubytovati u tchána nebo u cizích lidí ve světničce se zařízením nábytkovým, chuť mít děti se sníží ještě více než za normálních poměrů. Ač ve velikých bytech zámožných v manželství v městech bývá též poměrně málo dětí. Ovšem zase tyto nečetné děti ponějvíce jistě dorostou, kdežto v nezdravých, přeplněných proletářských bytech je úmrtnost, a především úmrtnost dětí průměrně mnohem větší.“⁸⁾

Dobře řekl i učený v. Liszt, proslulý především v oboru trestního práva, při své nástupní přednášce na berlínské universitě v r. 1899: „Rozumná reforma bytová má větší cenu než tucet nových trestních paragrafů.“⁹⁾

⁶⁾ A. Gut, Schlafstellenwesen, v Handwörterbuch des Wohnungswesens, 1930, 624—628 (dobrá literatura).

⁷⁾ Doklady jsou tak příšerné, že se neodvážím v detailech je uvádět. Viz na př. Noack V., Kulturschande. Die Wohnungsnot als Sexualproblem (Beiträge zum Sexualproblem, H. VI.), Berlin 1926 zvl. str. 5. nn.

⁸⁾ W. Zimmermann, Kulturliche u. soziale Bedeutung des Wohnungswesens, v Handwörterbuch des Wohnungswesens, 456.

⁹⁾ V. Liszt, cituje Damaschke, Die Bodenreform 1922, 74.

A jaká může být *výchova* za takových bytových poměrů, ať již se ta jejich bída projevuje touto nebo onou formou? Jak budou pevné v umravenosti budoucí generace, z těchto bytů vyšlé?

Dobře tedy řekl slavný Rein: „Bytová otázka jest v eminentním smyslu otázka mravní. Ba pro pracující vrstvy stojí otázka bytová přímo ve středu životních zájmů... Dostatečný byt je první základní podmínkou pro mravně spořádaný rodinný život. A mravně spořádaný rodinný život tvoří základ každého zdravého státu.“¹⁰⁾

Ještě několik svědectví:

G. Kerschensteiner: Všecka pedagogika, všechny naše vzdělávací snahy mohou jenom tehdy počítati s lepšími výsledky, bude-li rozřešena bytová otázka ve velkých městech a otázka domovin.“ Adolf Harnack v r. 1928: „Mezi všemi eticko-sociálními otázkami, které volají každého a celý národ k účinné spolupráci, je podle mého přesvědčení nejdůležitější otázka bytová a pozemková.“ Pestalozzi před 130 roky: „Vezmi ptáku hnízdo, znič mu hnízdo, a zničil jsi mu život. Dopust', aby národu jeho byty propadly zkáze, a necháváš jeho život propadnouti zkáze. Propadly-li byty zkáze, to již pak není národ, je to sebranka (Gesindel) a sice lidsky řečeno nevyléčitelná, nezachránitelná sebranka.“¹¹⁾

Již z toho, co řečeno, vyplývá, že neuspořádanost v otázce bytové jest i těžkým ohrožením *kultury*: jak se může vyšší kulturní snažení vyvíjeti, když stále na člověka takového v bytě padá jako balvany to stísňující vědomí bídy vlastní, že nemá ani člověka důstojného příbytku? Hlad je zlá věc; ale vědomí, že nemám kde bydlet, ještě horší. Jak by se vyšší citění mohlo probouzeti v průměrných duších v takových bytech?

Jest i těžkým ohrožením *sociálním*. Rodina má být štěpnicí, školkou národa, a rodinu zhoubné byty tak rozvracejí! Národ potřebuje vlasteneckého citění; jak může se toto citění vyvinouti u lidí, jimž jejich mizerie bytová jakoby stále vykřikovala, že společnost a vlast jsou k nim macechou, že kdyby k nim měli jen trochu lásky, že by je tak bydliti nenechali! Nic také nedovede myšlenku třídního boje živi v lidech tak, jako nezdravé a ubohé bydlení: v té bytové bídě člověk vstává, léhá, jídá, v ní má tráviť svůj volný čas, snad bezděky srovnává bytovou bídu svou s bytovým komfortem, nebo snad i přepychem jiných. V bytové bídě vyrůstají nejpřesvědčenější, nejnekompromisnější, nejhouževnatější komunisté...

¹⁰⁾ W. Rein, Grundriss der Ethik, Osterwieck ²1906, 226, 227.

¹¹⁾ W. Zimmermann, Kulturliche und soziale Bedeutung des Wohnwesens, v Handwörterbuch des Wohnungswesens, 458.

Konečně:

c) Jak se zle daří v takových brlozích teprve myšlenice náboženské!

Dva lidi uvádím jako flumočníky názoru, proč církev nemůže být k bytovému problému lhostejnou: vynikajícího jesuitu O. v. Nell-Breuninga a evangelického superintendenta z okolí berlínského, J. Ungnada.

J. Ungnad píše: „Úkoly církve jsou na prvním místě na nábožensko-bohoslužebném poli. Církev má pěstovat *náboženský život* svých příslušníků hlášením slova, udílením svátostí, duchovní správou a péčí o pospolitost. Má lidem hledajícím Boha ukazovat cesty k Bohu a podle možnosti odstraňovat vnější a vnitřní překážky, jež jim ztěžují nalézt Boha; lidem bez Boha má dát podnět, aby Boha hledali. Plnění těchto úkolů nutí církev, aby zaujala stanovisko k etickým problémům přítomnosti, a podle možnosti spolupracovala na jejich řešení. Neboť sociální nouze a nespravedlivost jsou pro mnohé takovou překážkou na cestě k Bohu; pro jiné podnětem, že Boha popírají vůbec. Odstraňování nebo mírnění těchto břed usnadní tedy rozvoj náboženského života. Základním sociálním zlem, nejtěžší sociální nouzí jest nouze bytová. Nese s sebou škody nejen zdravotního, mravního a politického rázu; v úzkých, přelidněných, člověka nedůstojných domech se může stěží rozvinouti i život náboženský. Lidé, kteří bydlí v bytovém pekle, budou mít málo porozumění pro evangelium o lásce Boží; pokládají právem své postavení za nespravedlivost, neříkají si však, že příčiny těchto nespravedlivostí spočívají ve společenském řádu jistě Bohu se přičítám, nýbrž prostě usuzují: láska a spravedlnost patří k sobě; náš život je ve znamení nespravedlivosti, tedy buď nemáme účasti na lásce Boží, nebo není Boha, který je láska. K této závadě spočívající v bytové nouzi přistupuje jiná: opravdu náboženský život potřebuje k rozvoji ticha. Úzké, přeplněné byty však ticha nepřipouštějí, a přece by měl při životním rytmu moderního života především ve velkoměstě, v němž je neustálá štvánice, právě byt, domov, být místem, které skýtá hledající duši ticho k rozhovoru s Bohem. Z těchto důvodů je jasno, že církev k bytovým problémům, k bytové péči nemůže zůstat lhostejná.“¹⁾

Jesuita P. v. Nell-Breuning: „Mezi bytem a rodinným životem jest úzký vztah. Z pojmu manželství a rodiny musí tedy vyrůstat utváření lidského bydlení... Byt a osada musejí být takové, aby věrností k přirozeným zákonům pohlavní mravnosti neztěžovaly, nýbrž naopak ji usnadňovaly, aby podle možnosti byly oporou a pomocí pro vzájemné soužití rodiny, jakožto Bohem chtěné životní pospolitosti s Bohem určenými kulturně-mravně-náboženskými účely, mezi nimiž na prvním místě stojí úkoly vychovatelské. Zde je zdůvodnění zájmu církve na otázce bytové.“

Katolická církev učí bezpodmínečně nerozvížitelnosti manželství jednou platně uzavřeného a zná pouze rozloučení svazku manželského smrtí; trvá bezohledně na svých mravních požadavcích; jedině dovolený způsob racionalisace pohlavního života a porodů je zdrženlivost, t. j. vnější a vnitřní ovládnutí pudu. Když církev v takové míře trvá na svatosti manželství a na věrnosti k přirozeným zákonům a ani v nejmenším nečiní ústupků lidské slabosti, pak musí tím více přicházeti na pomoc lidské slabosti na-

¹⁾ B. Ungnad, Kirche (evang.) u. Wohnungsfürsorge, v Handwörterbuch des Wohnungswesens, Jena 1930, 418.

pomáhajíc k tomu, by byly vytvořeny podmínky manželského a rodinného života, jak býti má: domov, jenž umožňuje, aby ti, kdo jsou pro celý život spojeni, mohli vésti šťastnou životní pospolitost, v němž děti možno pokládati skutečně za požehnání Boží. Důtklivé zdůrazňování svátostného rázu manželství na straně jedné, vůle Stvořitelovy stran pohlavního života na straně druhé musejí v katolicko-církevních kruzích ve zvláštní míře probouzetí a bystřiti sociální svědomí ve věcech bytových.“ To je také důvodem, proč se v katolických kruzích nemůžeme spokojiti jen s nouzovou odpomocí, aby okamžitá potřeba byla ukojena, nýbrž aby bylo zabezpečeno trvalé bytové zajištění pro rodinu. To je důvod, proč katolíci v Německu v této otázce vystupují tak energicky, proč i biskupové těch akcí aktivně se zúčastňují.²⁾

2. Příčiny současné bytové otázky.

Příčin bytové krise v evropských státech je celá řada. Je naivností svalovati vše na válku. Ano, válka tuto krizi velmi nebezpečně ztížila: To byly tisíce bytů, jež byly zničeny na územích, kde zuřily boje; z území vyklizených tisíce rodin bylo stěhováno do zázemí a zaujaly tam volné byty a tlačily se do bytů již obsazených; stavební ruch za války skoro úplně ustal, protože příslušníci stavebních živností byli svoláni z největší části k úkolům válečným a nebylo ani stavebních hmot; válka s sebou přinesla veliké ochuzení národů a zničení velikých mass materiálu potřebného ke stavební činnosti.

Ale válkou samotnou bytové nouze nevysvětlíme. Působily zde i příčiny jiné: Počet nových domácností prudce stoupl, neboť na př. v Čechách samých bylo v letech 1901 až 1910 ročně průměrně 51.000 sňatků, v r. 1919 však 81.139, 1920: 90.653, 1921: 84.201, 1922: 72.294 sňatků.*) Dále nastal stupňovaný příliv do měst, zvláště do těch, která se stala střediskem nových úřadů, na prvním místě Praha, nebo kde průmysl došel k netušenému rozmachu, nebo také kde lidé za války zbohatnuvší na venkově dali přednost pobytu v městě před bydlením na venkově. Dále stoupenutí kultury bytové: mnohé domácnosti, které dříve v otázce bytové neměly vysokých požadavků, zatoužily po bytu lepším, nebo když dříve se spokojily pokojem v podnájmu, chtěly míti nyní byt samostatný.

Ale jednou z důležitých příčin bytové nouze v městech je pozemková lichva. Pozemek není statek libovolně roz-

²⁾ O. v. Nell-Breuning, Kirche (kath.) u. Wohnungsfürsorge, v témž Handwörterbuch, 421—424.

*) Statistická příručka RČS, II. (1925), 431.

množitelný, a když stále větší počet obyvatelstva se tlačí do měst, a pozemek zůstává týž, pak poptávka po něm stoupá a cena stoupá ještě ostřeji. Nemůže zadržeti tohoto stoupání ani ta okolnost, že hledí se využítkovati půdy stavbou domů vysokých, že dále komunikace umožňuje, že ke stavbě nových domů se používá i pozemků odlehlejších. Při všem tom stoupá cena pozemku v městech tak, že na př. v Praze na *předměstích* stoupla proti dobám předválečným průměrně patnáctkrát, (na místech zvláště výhodných, na př. blízko nádraží nebo na pozemcích při nově zřizovaných důležitých ulicích mnohonásobně více),¹⁾ ano, inž. Mölzer, nejlépe obeznámený s poměry pražskými, musil konstatovati v přednášce v lednu 1928: „Tvořila-li ještě v r. 1923 cena stavebního pozemku při stavebních domech asi desetinu celkového stavebního nákladu, nejsou dnes řídké případy, kdy dostupuje již téměř poloviny, ano ve vnitřním městě při obchodních domech převyšuje již vůbec stavební náklad.“²⁾ V té věci má pravdu senátor Modráček: „Vyháněti ceny stavebních pozemků do výše tak, že jest ohrožováno bydlení a že do budoucna jsou ohrožovány existence a majetek obyvatelstva, je zločinem a zločin musí býti stíhán.“³⁾

Těžkou vinu na dnešních bytových poměrech má také vysoký úrok. Když není možná dostati úvěru leda za ty poplatky a úroky, jaké dnes mnohé peněžní ústavy, zvláště banky, žádají, to jistě je brzděním stavebního ruchu. Neboť jak může stavebník takové břímě úrokové utáhnouti? Který stavitel může se, není-li kapitálově velmi silný, pustiti do takového podnikání? Rozhořčeně se dnes mluvívá proti lichvě pozemkové, a právem. Ale lichva úroková bývá velmi často strašným škůdcem stavebního ruchu též.

3. Dnešní situace bytové otázky.

Jaká je dnešní situace v otázce bytové?

Je potěšitelno, že katastrofální tíseň bytová, jaká byla kolem r. 1920, přece jen v celku, byť i jen pouze mírně, polevuje. Na př. v Praze r. 1921 na jeden byt připadalo průměrně 4.1 obyvatele, koncem r. 1928 klesl tento počet na 3.6.¹⁾

1) A. Modráček v publikaci O pozemkové, stavební a bytové politice v ČSR, v Praze 1928, 94.

2) Ing. Mölzer tamže 44.

3) A. Modráček tamže 95.

1) Statistický přehled RČS, Praha 1930, 15.

Přes to však bytová tíseň dosud trvá. Co musejí dělati, jaké oběti osobní i finanční musejí přinést lidé, kteří chtějí získati byt!

Že v celku budování nových bytů nejde stejným tempem jako potřeba, lze posouditi z těchto číslic. Od r. 1919—1924 bylo v Československu pod vlivem zákona o stavebním ruchu vytvořeno 65.547 nových bytů.²⁾ V téže době však bylo uzavřeno 927.309 sňatků,³⁾ rozloučených manželství za tu dobu bylo 28.413.⁴⁾ Tato čísla připouštějí jen velmi neurčitý závěr; ale již z nich je patrné, že nových bytů nepřibývalo tím tempem, jako potřeby bytů, tím více, poněvadž z bytů v novostavbách veliká část odpadla na ty, kteří po převratu bytu neměli vůbec, nebo se tísnili v barácích a jiných nesnesitelných útulcích náhradních.

Nezapomínejme však ještě na jednu okolnost: že — poněvadž stavba s malými byty často neláká tolik soukromé podnikatele, jako s byty středními a většími — nepřibýlo pro lidi chudé, pro něž je vyšší nájemné nedostupné, v novostavbách takové procento, jaké by odpovídalo procentu, jež tvoří tyto vrstvy v obyvatelstvu vůbec.

Počítejme dále s tím, že značná část bytů je přelidněna. Tak v Praze bylo při sčítání lidu 15. února přelidněných (t. j. takových, v nichž na jednu vytápěnou místnost připadají více než dvě osoby) bytů 52.411 (všech pražských bytů bylo 166.732), a v těchto přelidněných bytech bylo 265.068 (všeho obyvatelstva 676.657); t. j. více než třetina pražského obyvatelstva bydlí v bytech přelidněných. Neudržitelnost dosavadní situace osvětlí i číslice další: V témže roce bydlelo v Praze 139.471 osob v bytech o 1 místnosti, 264.230 v bytech o 1 pokoji s kuchyní, 5.792 v bytech o dvou pokojích bez kuchyně, 70.565 osob v bytech o třech pokojích s kuchyní, 29.922 o čtyřech pokojích, 21.712 o 5—10 pokojích, 621 v bytech o více než desíti pokojích⁵⁾).

Když tedy v Praze 21.6 procent obyvatelstva pražského bydlí v bytech o jedné místnosti, a 40.9 procent se tísní v bytech o kuchyni a jednom pokoji, když bytu o kuchyni a třech pokojích, který v Americe bývá pokládán za samozřejmý požadavek rodiny ve slušnějším postavení, si v Praze, hlavním městě republiky s tolika centrálními úřady a vysokým úřednictvem, může dopřáti jen 10.9 procent obyvatelstva, o čtyřech bytech jen 4.6 procenta obyvatelstva, pak je jasné, jak naše poměry bytové jsou z části naprosto nedostatečné, z části chudičké.

Ještě k přelidněným bytům v Praze r. 1921. V 52.411 bytech připadalo na 1 vytápěnou místnost více než 2 osoby v 20.957 bytech více než 3 osoby, v 8.434 bytech více než 4 osoby, v 3.400 bytech více než 5 osob, v 1.366 bytech více než 6 osob, v 526 bytech více než 7 osob. Z těchto 52.411 přeplněných bytů jest 3.449 bytů ve sklepě nebo souterrainu, 18.654

²⁾ Deset let ČSR, Praha 1928, III. 52.

³⁾ Statistická příručka RČS, III, 1928, 322.

⁴⁾ Statistická příručka RČS, III, 330.

⁵⁾ Statistická příručka RČS, II, 1925, 399—401.

v přízemí. Průměrná zalidněnost přeplněných bytů jest 5 osob. Úhrn bytů, jež by bylo v Praze zříditi (v r. 1921) je 29.606.⁶⁾

Není otázka bytová otázkou výlučně městskou. I venkov má ještě veliké potíže bytové.⁷⁾ Sr. na př., jak uboze bydlí a spí na mnohém venkovském statku čeledíni a služebné, jak žalostné jsou bytové poměry mnohých zemědělských nádeníků, jak konečně i deputátníci a sezonní dělníci musejí za vděk vzítí často místnostmi, do nichž majitel ani nevpustí zvědavého hosta. A konečně i venkovský lid při početnosti rodin bývá ve mnohých chalupách bytově velmi stísněn, a čím venkovštější je ráz země, tím větší počet lidí připadá na byt. Tak roku 1921 na 100 bytových stran připadalo obyvatelů v Čechách 420, na Moravě a ve Slezsku 444, na Slovensku 475, na Podkarpatské Rusi 478.⁸⁾

Bytovou krizi prodělávají však stejně také *jiné státy*. Situace v té věci je tak vážná, že Mezinárodní úřad práce učinil ji předmětem zvláštního šetření a výsledky shrnul ve velikou práci vyšlou v r. 1924.⁹⁾ Tam uvedeno, že na př. v Německu bylo 1. července 1922 stran hledajících byt 194.834, v Hamburku 31.308, v Mnichově 24.388. (Str. 14.) Podle odhadu scházelo na konci války v Belgii bytů mezi 90.000 a 240.000, v Anglii mezi půl milionem a milionem, v Německu kolem půldruha milionu. (Str. 16.) V téže knize podána situace i ve státech jiných. Z jiného pramene se dovidáme, že ještě v r. 1927 podle úředního sčítání chybělo v Německu na 1 milion bytů.¹⁰⁾ I ve Francii je situace nepříznivá.¹¹⁾ V Rakousku 1928 scházelo 100.000—250.000 bytů.¹²⁾ A tak nouze bytová po válce je problémem nikoli jednoho státu, nýbrž problémem evropským.

Zajímavou věc zjistila statistika v Německu: čím větší město, tím větší poměrný nedostatek bytů. Tak v Německu připadalo r. 1927 na 100 obydlených bytů v obcích s

5.000— 20.000 obyvateli	6.3	} domácností a rodin bez samostatného bytu. ¹³⁾
20.000— 50.000 obyvateli	8.1	
50.000—100.000 obyvateli	9.1	
100.000 a výše obyvateli	10.6	

⁶⁾ Soupis bytů v Praze podle stavu z 15. února 1921. V Praze 1923, 116—121.

⁷⁾ Sr. Frankenberger, Pracovní a mzdové poměry zemědělského dělnictva v RČS., v Praze 1928, 78—81. Sr. W. Zimmermann, Kulturliche und soziale Bedeutung des Wohnungswesens, v Handwörterbuch des Wohnungswesens, 1930, 456.

⁸⁾ Štatistický přehled RČS, 1930, 14.

⁹⁾ Les Problèmes du Logement en Europe depuis la Guerre. Genève 1924.

¹⁰⁾ Bräutigam R., Bedarf an Wohnungen, v Handwörterbuch des Wohnungswesens, Jena 1930, 113.

¹¹⁾ Risler G., La Crise du Logement, Paris 1921, 45 nn.

¹²⁾ J. Bunzel, Wohnungsmarkt und Wohnungspolitik, v Beiträge zur städtischen Wohn- u. Siedelwirtschaft, III. T., Wohnungsfragen in Oesterreich, München 1930, 107.

¹³⁾ Josephy B., Bevölkerungsfrage und Wohnungsfrage, v Handwörterbuch des Wohnungswesens, 149.

4. Povinnosti vyplývající z bytové otázky.

a) Povinnost zúčastniti se odpomáhání.

Jaké povinnosti vyplývají z této situace bytové pro uvědomělého katolíka?

Předně musí viděti v této otázce problém, vůči němuž nesmí zůstatí lhostejným, k jehož řešení sám musí podle svých sil přispívati.

Vzácně naznačili katolíkům cesty, po nichž musejí v této otázce kráčetí, biskupové němečtí ve svém společném pastýřském listu z r. 1927: „Není věcí církve, aby v bytové péči dopodrobna ukazovala prakticky nejlepší cesty. Ale chtěli bychom probuditi veřejné svědomí, aby se stalo odstranění bytové nouze společnou úlohou celého národa. Zvláště chceme vystříhati před názorem, jako by náklady státu a obcí na bytovou péči, za jejíž jádro se právem pokládá zřizování novostaveb, nebyly časové, protože prý se tak odčerpávají prostředky určené na zvýšení a rozvoj hospodářské výroby. Nejsou zdraví lidu a šťastný, umravněný rodinný život, které jsou zase předpokladem pro chuť k práci a radost z povolání, nejpodstatnějšími a nejcennějšími silami každého solidního hospodářského pokroku? Na druhé straně musejí však všechny vrstvy národa býti pamětlivy toho, aby získaly nejnezbytnější prostředky pro zmírnění bytové nouze tím, že omezí výdaje méně důležité. Zvláště si musejí státní a obecní úřady opět a opět klásti otázku u každého výdaje, zda mohou za tento výdaj vzhledem na velikou bytovou nouzi nésti odpovědnost. Každému zbytečnému přepychu při veřejných stavbách a jejich zařízeních nutno se vyhnouti, pokud není do jisté míry odstraněna bytová nouze. Moudrá spřívnost umožní mnohou věc, která se na prvý pohled jevila neproveditelnou. Především ať se také navádí dorůstající mládež, aby podle možnosti spořila pro svůj budoucí rodinný život, a tyto úspory usnadní jí, aby si mohla opatřiti dostatečný byt.

Důtklivě klademe všem svým kněžím na srdce, aby všechny tyto snahy účinně podporovali a zvláště aby vynaložili svůj vliv v obcích ve prospěch budování dobrých malých bytů. Také orgány správy církevního majetku budou míti jistě dosti sociálního citění, aby spolupracovaly a pomáhaly v této věci, která se tak úzce dotýká církevního života.

Vážné slovo pronášíme k velikým organisacím katolického lidu. Pro síme je, aby probouzely porozumění pro veliké úkoly naší doby mezi svými členy a katolickým lidem vůbec. Se zvláštní radostí schvalujeme proto také, že katolické stavovské organisace vyvolaly v život pracovní sdružení „Svaz pro stavbu bytů“, jenž vidí svůj účel v tom, aby mezi katolickým lidem sbíral síly a prostředky pro zřizování zdravých malých bytů, aby dále probouzel — zvláště mezi mládeží — šetrnost za účelem získání budoucího domova pro rodinu, aby konečně vyměňováním zkušeností sloužil všem, kdo pracují v bytové péči.“¹⁾

b) Stavební ruch a jeho následky.

Z těchto důvodů radostně pozdravujeme také stavební ruch, který se po převratu rozvinul. A ať již se jedná o pod-

¹⁾ Pastýřský list biskupů německých, cituji podle jeho textu v Kirchliches Amtsblatt für die Diöcese Münster ze 12. dubna 1927, str. 32.

nikání soukromé na úplně vlastní náklad, ať již podnikání soukromé za finanční podpory státu, ať již o stavby veřejné, — všechny je vítáme, jakožto ulehčení v těžké situaci bytové.

Stavební ruch v Československu nebyl zachycen statisticky úplně. Úřady vedly pouze podrobné záznamy o 74 větších městech republiky, ponejvíce nad 10.000 obyvatelů.¹⁾

Rok	Přibylo		Ryzí přírůstek		
	novostaveb	bytů v novostavbách i ve stavbách pozměňovacích	staveb		bytů
			úhrnem	z nich domů obytných	
1919	648	1.799	605	307	1.738
1920	1.443	4.515	1.396	898	4.373
1921	2.191	7.851	2.156	1 620	7.751
1922	2.818	7.853	2.763	2.233	7.738
1923	3.874	11.309	3.808	3.158	11.096
1924	5.591	15.786	5.510	4.673	15 536
1925	5.379	13.334	5.231	3.887	13.001
1926	6.952	15.642	6.774	5.083	15.135
1927	8.790	23.371	8.429	6.796	22.122
1928	10.152	35.951	9.626	9.196	33.807
1929	7.491	26.933	7.190	6.528	25.405
Celkem	55.329	164.344	53.488	44.379	157.702

V Praze samé přibylo 1919—1929 celkem 11.854 novostaveb a ryzí přírůstek bytů v této době byl 55.069.*)

Zajímavé je také zjištění povolání osob, které si 1919—1925 vystavěly rodinné domky s finanční podporou státu:²⁾

Dělníci a horníci	7.587
Státní a jiní veřejní zaměstnanci vyjma zaměstnance státních drah	4.762
Zaměstnanci státních drah	3.438
Živnostníci a obchodníci	2.906
Zemědělci	2.837
Podnikatelé staveb	1.122
Soukromníci a soukromí zaměstnanci	1.410
Celkem domků	24.062

Město *Videň* samo zřídilo 1919—1928 27.827 bytů.³⁾

¹⁾ Zprávy stát. úř. statist. RČS, 1930, č. 147—150, str. 1208.

^{*}) Statistický přehled RČS, 1930, 16 a Zprávy stát. úř. statist. RČS. 1930, 1220.

²⁾ Deset let ČSR, 1928, III. sv., 53.

³⁾ B. Kautsky v Beiträge zur städtischen Wohn- u. Siedelwirtschaft, III. Teil, Wohnungsfragen in Oesterreich, München 1930, 75.

V Německu pohyboval se v r. 1920—1924 ryzí přírůstek bytů mezi 100.000—150.000. V r. 1925 dosáhl číslice 178.930. Ale tento přírůstek nestačil ani na krytí ryzího přírůstku nové potřeby v onom roce. Teprve r. 1926 bylo zjednáno 204.670 nových bytů, v r. 1927 dokonce 290.000, takže mohla býti uhrazena nejen nová potřeba tohoto roku, nýbrž mohla býti zaplněna i částečka z mezer vzniklých v letech dřívějších.⁴⁾

c) Komu připadá úloha stavěti.

Na kom spočívá v první řadě povinnost stavěti byty? Na jednotlivcích či na veřejných svazcích?

Podle zásady, že státu připadají ty úkoly, na něž soukromé osobnosti a jejich sdružení nestačí, by připadala úloha starati se o nové byty soukromým osobám a dobrovolným organisacím. Jen když je myšlení tak prosáklé socialistickými názory, jako je veřejné mínění současné, jen potom se necítí nepřirozenost zjevu, že stát a obce zasahují do výrobního a vůbec hospodářského života, tedy i do stavební akce tak daleko, jak jim to jen prostředky finanční dovolují. Ale stát a obce nejsou zde na to, aby samy stavěly všemu občanstvu byty. Pak nutně ochabuje stavební podnikání soukromé, proto, že osoby soukromé prostě nemohou soutěžit se státem, který může snadno eventuelní schodek hraditi z jiných zdrojů příjmů. Všechny důvody, které jsem uvedl výše proti libovůli v rozšiřování veřejného podnikání na všechna pole, platí i zde. Ba byla neohroženě vyslovena již i myšlenka, že přílišný etatism demoralisuje.*) — Neboť, když se lidé ve všem spoléhají jen na stát, pak mizí u nich spořivost, mizí podnikavost a důvěra v sebe, zákon o nabídce a poptávce, který má v hospodářském životě funkci do značné míry blahodárnou, přestává se projevovati atd. A arci také: stát pouštěje se do úkolů, které nespádají do kompetence jeho, stává se velmi často neschopným splniti své poslání vlastní, protože mu na ně nezbyvá ani prostředků ani zájmu.

Chci tím však říci, že stát nemá zásadně zasahovati do otázky bytové, a že tedy chybil, když po válce svým zákonodárstvím tak pronikavě do bytového života zasahoval? Nikoliv. Kdykoliv běží o úkoly, na jejichž řešení jednotlivci nestačí, tam stát a veřejné svazky vystoupiti musejí. A po převratu nebylo možno, aby si jednotlivci sami pomohli. Neboť na žádném poli inflace a houpání tak nepodlamuje podnikání jako ve stavebnictví. Když stavebníci vidí, že finanční

⁴⁾ Fuchs C. J. v Handwörterbuch der Staatswissenschaften, Ergänzungsband ⁴1929, 1146 v pozn.

*) Risler, La Crise du Logement, 29.

poměry jsou nejisté, že současná inflace se nemůže udržeti, kdo by pak stavěl? Vždyť veliká část lidí staví na úvěr. Když však si vystaví dům a vše musejí zaplatiti v hodnotě peněžní, jak při stavbě platila, a pak inflace začne opadat, hodnota peněz stoupá, dluh znamená mnohem větší reální hodnotu, než měl by obnos vypůjčený ve znehodnocené měně v době inflace. V takových dobách nejistoty stavební ruch soukromý téměř usne. Když pak v takové době přece pro neudržitelný nedostatek bytů stavěno býti musí, kdopak má stavěti, ne-li stát a jiné obligatorní veřejné svazky? A když dokonce bytová nouze dolehla na státy v míře tak katastrofální, jako tomu bylo po světové válce, kdy bída se stala veřejným nebezpečím, pak bylo přímo nutností, aby zde stát a obce vydatně zasáhly — ať již tím, že stavěly nové byty samy, ať již tím, že soukromé stavební podnikání vydatně podporovaly.

Ale zase i zde platí: stát, země a obce smí jíti jen tak daleko, pokud toho vyžaduje obecné blaho. Překračují-li se tyto hranice, pak dojde k lenošnému a znemravňujícímu spoléhání na stát, dojde i k nepřirozenému stavu, který upomíná na „uměle vytápěný skleník pro pěstování obilí“.⁵⁾ Takové přetížení státních financí na jedné straně, pokud není vyloženu nutností, musí vésti k přílišnému zdanění poplatnictva a vyvolá neblahé následky v hospodářském životě na jiné straně, ano může vésti i k vážnému ochromení hospodářského života, protože podpora stavebního ruchu, má-li něco znamenati, snadno pohltí miliony i miliardy.⁶⁾ A mimo to bývá žalostným zjevem, že v takových případech i velicí boháči stavějí si své nádherné vily — za pomoci státu, protože jsou příliš zasvěceni do tajů přidělování podpor a mají příliš podíl na moci, která tyto podpory přiděluje. I při československých podporách stavebního ruchu došlo k těmto trapným případům, kde stát boháčům doplácí na přepychové vily 10—15 tisíc ročně.⁷⁾

Je žádoucí, aby i zaměstnavatelé se starali o důstojné bydlení svých zaměstnanců. Jest správné, když stát se stará o to, aby jeho zaměstnanci, které na určitá místa posílá, měli tam řádné byty, a v tomto případě ve zvýšené míře platí, že

⁵⁾ Inž. R. Dušek v publikaci Rozprava o poválečné otázce bytové u nás a v cizině, v Praze 1925, 20.

⁶⁾ Inž. R. Dušek tamže 20, 21 a zvl. Fořt, Nouze bytová, 41. n.

⁷⁾ Notář dr. Čulík, v publikaci O pozemkové, stavební a bytové politice v ČSR, 1928, 54, a zvl. inž. R. Dušek v téže publikaci, str. 60.

není-li možno cestou soukromou opatřiti byty pro zaměstnance státní, musí se o to postarati stát.

Ale je oprávněno to žádati i na *zaměstnavatelích jiných*. Když není pro dělníky dosti slušných bytů, má továrna se o ně postarati. Ovšem nejideálnějším je řešení, když továrna platí mzdy tak slušné, že si dělník dovede sám vybudovati domov, na místě, jaké sám chce, ve formě, jaká se mu líbí. Pak aspoň cítí jakousi občanskou neodvislost od továrny, nevidí v sobě jen jakýsi přívěsek, článek továrny. Dokud však to není možno, je ještě poměrně nejlepším východiskem, když továrna sama vystaví potřebné byty. Je pravda, dělník v těchto bytech cítí dvojnásob svou odvislost na podniku, a den i noc mu opakují, že patří k továrně, a že propuštění z práce znamená současně i ztrátu bytu; proto se zvláště dělník s vyvinutým smyslem pro svobodu takovým bytům co možno nejvíce vyhýbá. Ale když konečně byt je přece jen byt, a zdravý byt, i když v továrním domku a v kolonii ostatních továrních domků, je přece jen lepší než nebydlet vůbec nebo bydlet nezdravě.

d) Ochrana nájemníků.

Co souditi dále o *ochraně nájemníků*, chápané v tom smyslu, že majitel domu nesmí vypověděti — vyjímaje určité řídké případy, zákonem přesně označené — svého nájemníka? — Máme v ní viděti jen „těžké porušení principu nedotknutelnosti soukromého vlastnictví, jakým beze sporu jest ochrana nájemníků“¹⁾ Či mluví pro tuto ochranu i důležité důvody mravní?

Jsou doby, kdy ochrany nájemníků je třeba. Bylo jí třeba za války, kdy na př. za vzrůstajícího nedostatku bytů valili se lidé z vyklizených krajů do měst, nabízejíce za byty mnohem vyšší obnosy, než jaké platili nájemníci dosavadní, a v době, kdy se na všech stranách probouzela lichvářská chtivost, bylo potřebí chrániti drobného člověka. Bylo třeba takto zabezpečiti matky s více dětmi, které byly solí v očích majitelům bytů, a neměly vyhlídky, že by si našly pro svou četnou rodinu byt nový, kdyby se najednou octly na ulici. A v prvých letech po ukončení války, kdy byl horečný chvat, horečné zakládání nových rodin, horečné stěhování, horečné přeplácení, a vše v nejistotu uvádějící inflace, bylo

¹⁾ Dr. L. Fořt, v publikaci *Rozprava o poválečné otázce bytové u nás a v cizině*, v Praze 1925, 13.

by bývalo pohromou, kdyby bytové poměry nebyly bývaly stabilisovány. Je mým přesvědčením, že situace tehdejší ochrany nájemníků v tom smyslu žádala. Že s tím by nutně musily býti spojeny pro některé lidi i oběti, to jest již důsledkem lidských nařízení.

Nemyslím tedy, že zlou byla *zásada* zákonné ochrany nájemníků. Zlem bylo dle mého soudu, že zásada byla vyslovena tak všeobecně, že se za ni mohli ukrýti i ti, kdo měli dostati výpověď, poněvadž jejich finanční prostředky byly takové, že si docela dobře vlastní byty opatřiti mohli; že za ni se skrývali i ti, kdo dělali si posměch ze všech ohledů na majitele domu i na spolubydlící; že majitel nemohl získati bytu zpět ani pro své vlastní provdané děti, ač někdy nájemník platící bezvýznamnou činži byl hospodářsky daleko lépe situován než majitel domu; že k podstatnému odbourávání ochrany nájemníků nedocházelo ani tehdy, když poměry byly ve značné míře konsolidovány, kdežto spravedlnost byla by žádala, aby zákonná vázanost v otázce bytové, protože je mimořádným opatřením, mizela takovým tempem, v jakém se vracely normální poměry. — Jedním z nepředvídaných důsledků tohoto radikálního státního zásahu do bytové otázky bylo, že soukromníci se zachovali apatickými k otázce budování nových bytů. Když nebyl pánem ve svém bytu, když se se socialistických stran potichu napovídalo, že musí konečně dojíti i k radikální ochraně nájemníků i v bytech nových, na něž se tato ochrana dosud nevztahuje, když byl tedy ve svém vlastním domě do jisté míry jen pasivem, pak není divu, že nebylo chuti u soukromníka pouštěti se do staveb obytných domů. Jako každá jiná věc může i zbytečně radikální ochrana nájemníků vytrestati nakonec sama sebe.

Tím více musil majitel domu pociťovati neudržitelnost takového stavu, když viděl, jak nájemníci jsou zákonem chráněni proti němu, majiteli domu, že však podnájemník je vydán na milost a nemilost nájemníkovi, nehledě ani k finančnímu poměru, o němž hned bude řeč.

Ochrana nájemníků má však ještě stránku jinou; *výše činží* ve starých bytech. Po této stránce nelze zapírati, že na majitelích domů byla po léta páchána křivda. Kdyby zákon byl stanovil, že se s nájemným nesmí provozovati lichva, kdyby tedy byl — a třeba pod těžkými tresty — stanovil, na př., že nájemné nesmí proti předválečnému stavu jíti nad určitý násobek, rovnající se stoupnutí jiných potřeb životních, takové omezení by bylo plně oprávněné. Snad mohl se

stanoví i o něco nižší násobek než u ostatního zboží. Ale v době, kdy všechny ceny stouply, řekněme desetkrát, žádati, aby cena určitého statku neb služby byla držena na původní výši, zamezí valorisaci *jenom* u ní, to je křivdou. Je naivností říkat, že jiní ztratili ve válce ještě více: byli zmrzačeni, ztratili jmění ve válečných půjčkách, po válce reformou pozemkovou byli ochuzeni velkostatkáři. Dobře na to odpovídá dr. L. Fořt: „Když jednomu vojákovu ve válce ustřelili nohu, nebude přece nikdo rozumný žádat, aby po válce nohy byly uřezány i těm, kteří pohromě na poli válečném šťastně unikli. Když žhář zapálil jednomu stodolu, nebude přece nikdo rozumný žádat, aby byly zapáleny stodoly všech sousedů.“²⁾ — Právem tedy možno zde mluvíti o *konfiskaci*, „a sice konfiskaci soukromého vlastnictví jedné vrstvy ve prospěch nahodilých jedinců jiných vrstev, zabírání majetku jedněch ve prospěch druhých a nikoliv ve prospěch státního celku.“³⁾ Příklad přesunů majetkových pod záštitou zákona, ale působící slepě, protože bylo čistě nahodilé, zda se na účet majitelů domů dostává majetkových výhod lidem chudším než jsou oni nebo lidem bohatším, ba snad podstatně bohatším.

Oč výdaj na byt byl ochranou nájemníků snižen, a to tím více snižen, čím znehodnocenější byla měna onoho státu, vysvitne z této tabulky, již na základě obširných studií vypracoval ženevský Mezinárodní úřad práce.⁴⁾

V rodinném účtu tvořilo nájemné toto procento:

Stát	Před válkou procent	1923 procent
Spojené státy severoamerické .	18·1	18·05
Švédsko .	11·9	11·2
Švýcarsko	10·4	9·9
Velká Britanie	16·0	13·07
Francie	12·0	7·2
Italie .	11·4	4·94
Německo	18·0	0·34
Rakousko	14·6	0·66
Polsko .	18·1	3·44
Maďarsko	18·0	0·22

²⁾ Dr. L. Fořt, v publ. Rozprava o poválečné bytové otázce u nás a v cizině, 1925, 17.

³⁾ Dr. L. Fořt, v publ. Rozprava atd., 5.

⁴⁾ Problèmes du Logement en Europe depuis la Guerre, 1924, 34.

Prvým následkem tohoto nespravedlivého zásahu bylo, že řada majitelů domů octla se v majetkových poměrech velmi stísněných, zvláště ti, kteří měli na domech ještě značné dluhy. Mnozí se octli přímo v bídě.⁵⁾

Následek druhý byl, že domy propadaly stále hrozivější zkáze. Již za války se odkládalo s potřebnými opravami. Nízká činže znemožňovala opravy, a tak nemovitosti chátraly. Nebylo ani chuti do nich investovati nové obnosy, protože se vědělo, že užitek z tohoto domu plyne do kapes jiným lidem. Tak se vlastně trávilo z kapitálu. Opotřebovávalo se víc a víc, co bylo pořízeno v dobách dřívějších. Jako když v továrně se opotřebovávají stroje dříve zakoupené, ale neodkládá se obnos na zakoupení nových strojů, až dosavadní stroje se stanou nepotřebnými. — Teprve pozdější zákony přinesly v tomto bodě nápravu dovolující, že majitel domu smí za určitých podmínek požadovati od nájemníků kromě činže ještě také přiměřené částky na nezbytné opravy domu.

Následek třetí: protože byla zavedena pouze ochrana nájemníků, nikoli však podnájemníků, řada nájemníků uchvacovala pro sebe výhody, které přirozeně by byly patřily majitelům domů. Majitel nesměl nájemníkovi zvýšiti nájemné nebo jen nepodstatně, ani ho vypovědět. Nájemník měl však vůči podnájemníkovi volnou ruku, mohl žádati po něm vysoké obnosy za pronajmutí světničky, a měl-li takových světnic při svém bytu více, mohl si jejich pronájmem zaplatiti celý byt, a nejsou řídké případy, že z toho mu ještě zbylo na živobytí. V tom je ta nespravedlivost: majitel domu má nésti za dům odpovědnost před zákonem i před veřejností, všecky těžkosti, které byly s vlastnictvím bytu v těch rozkvašených dobách spojeny, musil převzít — ale faktický zisk z místnosti připadal osobě třeba úplně cizí, nájemníkovi. Byla na podnájemnicích kolikráte páchána hrozná lichva; ale dopouštěli se jí právě ti, kdo nejhlučněji volali, že je nutno, aby lidé byli zabezpečeni před vyděračstvím majitelů domů.

Další následek je vyjádřen v těchto slovech, pronesených v rozpravě Sociálního ústavu ČSR v únoru 1928 pražským stavitelem inž. Hermanem: „Opomenutí valorisace nájemného učinilo z ochrany nájemníků všeobecné obdarování nájemníků. Tato nezamýšlená skutečnost stává se však čím

⁵⁾ Doklady viz v Risler, La Crise du Logement, 55 n.

déle trvá, tím těžší závadou, a to nejen závadou hospodářskou, ale i sociální. Dává vzniknouti důchodovému, mzdovému dumpingu staronájemníků, který důchodově, mzdově zhoršuje životní podmínky novonájemníků. Rozdíl mezi nájemným v domech starých a nových jest jakousi prémie důchodovou, mzdovou, danou zákonem nájemníkům v domech starých, která znemožňuje úpravu mezd na výši nutnou ke krytí bytových nákladů u těch, kteří nebydlí v domech starých. Jsou to povětšinou lidé mladí, s nižšími mzdami a platy, kteří tímto dumpingem sociálně trpí.“⁶⁾ Názor vyslovený v těchto větech jest uznáván i na foru mezinárodním.⁷⁾

Došlo se k anomálii také jiné. Před válkou při silném daňovém zatížení vyžadoval byt $\frac{1}{5}$ příjmů, v roce 1928 ve starém domě asi 5%—6.25%.⁸⁾ U rodiny dělnické v Praze obnášelo vydání na byt ve starých domech v říjnu dotyčného roku z celkového nákladu rodiny: 1924: 5.43%, 1925: 6.28%, 1926: 6.36%, 1927: 6.49%, 1928: 6.92%, 1929: 8.13%, 1930: 9.39%. U rodiny úřednické obnášelo příslušné procento 1924: 6.17%, 1925: 7.03%, 1926: 7.29%, 1927: 7.50%, 1928: 7.95%, 1929: 8.88%, 1930: 9.57%.⁹⁾ Dokud však platila ochrana nájemníků v původní strohosti, bylo statisticky zjištěno, že u 18 pozorovaných rodin dělnických v r. 1921 a první polovině roku 1922 vydání na byt tvořilo 1.3 procenta z veškerého vydání rodiny (4.551 Kč), vydání však na kuřivo 1.7% (5.99 Kč), na zábavy a hostinec 1.2% (4.207 Kč).¹⁰⁾

K etice peněžnictví a úvěrnictví.

Literatura.

Příslušné partie v národohospodářských a sociálně-ekonomických příručkách, zvl. u Engliše, Mildschuha, Pesche, Fallona, A. Webera a j.; dále pojednání o úvěru, peněžnictví, bankovníctví v naučných slovnících národohospodářských, Slovník národohospodářský, Praha, Staatslexikon, Freiburg i. B., V. Aufl., Handwörterbuch der Staatswissenschaften, Jena, IV. Aufl. (tamže dobrá bibliografie, na př. na konci čl. Kredit, Bd. V, 953, 954) a R. Kerschnagl, Geld- und Kreditwirtschaft, v Mataja, Lehrbuch der Volkswirtschaftspolitik, Wien 1931, 335—394.

⁶⁾ Inž. Herman, podle publ. O pozemkové, stavební a bytové politice v ČSR, 1928, 86.

⁷⁾ Les Problèmes du Logement en Europe depuis la Guerre, 39.

⁸⁾ Inž. Herman tamže 87.

⁹⁾ Cenové zprávy stát. úř. statist. ČSR, 1930, č. 27, 166.

¹⁰⁾ Statistická příručka ČSR, II, 1925, 639.

Dále: v. Nell-Breining O., Grundzüge der Börsenmoral, Freiburg i. B. 1928. — Lexis W., Das Kredit- und Bankwesen, Berlin 1914. — Die Kreditwirtschaft. Kölner Vorträge, 2 Bde, Leipzig 1927. — Hahn L. A., Volkswirtschaftliche Theorie des Bankkredits, Tübingen 1920. — Československá vlastivěda, d. VI. Práce, v Praze 1930, stati Jeřábek K., Peněžní ústavy, a Ženíšek B., Úvěrní politika, str. 596—620. — Zeman F., Jak čísti hospodářskou část čl. časopisu? V Brně 1929. — Klier Č., Veřejné peněžnictví, Praha 1925. — Pimper A., Národohospodářská čítanka, v Praze 1930. — Pimper A., České obchodní banky za války a po válce, v Praze 1929. — Reisch R., Die wirtschaftliche Bedeutung des Kredits im Lichte der Theorie und Praxis. Mitteilungen des Verbandes österreichischer Banken und Bankiers, Wien 1928. — Recent Economic Changes in the US, partie o úvěru, New York 1929, vol. II, 657—707. — Stillich O., Die Banken, ihre Arten und ihre Beziehungen zur Gesellschaftsordnung, Berlin 1924. — Weber A., Depositenbanken und Spekulationsbanken, München 1922. — Hilferding R., Das Finanzkapital, Wien 1910. — Bagehott W., zprac. J. Plenge, Das Herz der Weltwirtschaft. Essen 1920.

1. Rozsah používání úvěru.

Jakým důležitým hospodářským činitelem je dnes úvěr, je možno poznati z těchto číslic, vzatých z našeho státu. Jsou dokladem, jak mnohostranně je národní jmění zatíženo dluhy, a to dluhy vysokými.

Předně dluh *státní*, spočívající na celém státě. Podle rozpočtu na r. 1931 obnáší tento dluh dohromady 36.964,756.606 Kč (vnitřní státní dluh 25.039 milionů, zahraniční 8.425 milionů, státovkový 3.500 milionů Kč); jeho zúročení v r. 1931 bude státi 1,673.112.180 Kč tedy více než je výnos všech přímých daní v ČSR, preliminovaný pro r. 1931 obnosem 1,665 milionů Kč, amortisační kvóta pro r. 1931 má obnášeti 550,993.740 milionů, jeho správa přes dvanáct a půl milionu.¹⁾

Další dluhy *zemské*. Ty činily v r. 1928 v Čechách 405 milionů Kč, na Moravě 541 milionů, ve Slezsku 123 milionů.²⁾

Dále dluhy *obcí*. Jejich výše celková nebyla uveřejněna, nýbrž pouze dluhy některých význačných měst. Tak obnášel koncem r. 1927 obecní dluh u některých měst republiky (vedle uvádím obecní jmění téhož města v roce 1927.³⁾

Město	Obecní dluh 1927	Obecní jmění 1927
Praha	2.201,216.383 Kč	2.734,889.529 Kč
Brno	328,814.846 Kč	390,654.748 Kč
Bratislava	148,228.522 Kč	355,402.874 Kč
Opava	35,931.083 Kč	93,785.535 Kč
Pízeň	197,991.856 Kč	199,854.310 Kč
Liberec	53,427.168 Kč	106,437.241 Kč
Olomouc	79,504.315 Kč	115,672.648 Kč
Mor. Ostrava	225,198.066 Kč	371,667.352 Kč

¹⁾ Zákon ze dne 18. XII. 1930, Sb. z. a n. č. 187

²⁾ Statistický přehled ČSR, 1930, 299.

³⁾ Zprávy státního úř. statist. ČSR, 1930, 378, 379.

Jak těžké je celkové zadlužení soukromé, to zjistiti je dnes nemožno. Jak by bylo možno u každého člověka zjistiti, kolik je dlužen u obchodníků, u soukromníků jiných? Něco málo nám o zadluženosti i jednotlivců i společností napovídají — ale věru jen něco málo — data úvěrních ústavů v ČSR. V r. 1928 vykazovaly peněžní ústavy, a to banky, společnosti s ručením omezeným provozující bankovní obchody, dále spořitelny, záložny podle Schultze-Delitzsche, pak kampeličky (raiffeisenky), pak t. zv. okresní hospodářské záložny v Čechách, akciové peněžní ústavy na Slovensku a v Podkarpatské Rusi, všechny tyto peněžní ústavy v celé republice vykazovaly ve svých aktivech v položkách „Dlužníci, směnky, devisy“ a „Zápůjčky, na jichž základě vydány dlužní dílčí úpisy“ celkem obnos 59 miliard (pro srovnání uvádím, že tytéž ústavy v témž roce uvedly mezi pasivy v položkách „Vklady na knížky a pokl. poukázky“ a „Věřitelé, čítaje v to vklady na běžných účtech“ celkem obnos 70.6 miliard Kč.⁴⁾

Již z těchto faktů můžeme usuzovati, že se u nás úvěru používá ve veliké míře a že tedy i zadluženost je značná. A dokonce nelze říci, že by zadluženost v Československu byla větší než u států sousedních.

2. Pojem a rozdělení úvěru.

„Úvěrními jednáními nazýváme úplatné převody hospodářských statků, při nichž převod s jedné strany (věřitele) děje se v přítomnosti, s druhé strany (dlužníka) má nastati až v budoucnosti, a při tom dlužník v mezidobí má užívání statku převedeného.“¹⁾ Základ, o nějž se při úvěru vše opírá, jest *vita*, že mi ten, jemuž nyní statek svůj předávám, tento statek nebo hodnotu jemu se rovnající v budoucnosti zase vrátí.

Jen stručně poznamenávám rozdělení úvěru.²⁾

a) Vzhledem na osobu dlužníkovu se rozlišuje úvěr na 1. soukromý, 2. veřejný.

b) Vzhledem na dobu trvání 1. úvěr na dobu určitě stanovenou, na dobu neurčitou, 2. na úvěr vypověditelný, nevypověditelný.

c) Vzhledem na způsob zajištění: 1. na osobní, t. j. bez zvláštního věcného zajištění, 2. reální, t. j. se zvláštním věcným zajištěním, kterým může býti buď věc movitá — pak mluvíme o úvěru na zástavu ruční, lombard, nebo věc nemovitá — úvěr hypoteční.

d) Vzhledem na účel vypůjčených statků: 1. úvěr spotřební, na krytí potřeb bezprostředně na živobytí se vztahujících, 2. výrobní, jenž zase je buď provozovací (obyčejně úvěr krátkodobý) nebo zařizovací, nebo meliorační (obyčejně dlouhodobý).

⁴⁾ Zprávy stát. úř. statist., 1930, 736, 737.

¹⁾ Mildschuh, Národohospodářská teorie, v Praze 1926, ²II, 183, 184.

²⁾ A. Weber ve čl. Kredit ve Staatslexikon, III, 1929, 615; sr. Mildschuh tamže 185.

3. Dobré stránky úvěru.

Má úvěr významnou úlohu v hospodářském životě?

Ano. A z několika důvodů.

Předně může převáděti kapitál z rukou, které nedovedou s ním účelně pracovati, do rukou, v nichž se stávají dobrodiním pro pracující i společnost. Kapitál v rukou člověka, který s ním nedovede pracovati, je zakopanou hřivnou. Neschopný dědic zdědí po otci výtečně zařízené dílny, dobře zavedené hospodářství zemědělské; neví, co s tím počítí; a když přece pracuje, tož je jeho práce ničím hospodářských statků: škoda pro něho, škoda pro společnost. Naopak jsou lidé, kteří mají všechny předpoklady, aby pracovali úspěšně v nějakém odvětví hospodářském; chybí jim však kapitál, ať již zařízení samo, ať již finanční prostředky, aby si mohli ono zařízení opatřiti; chybí jim takřka nástroj, kterým by své myšlenky uskutečňovali, kterým by jejich přičinnost pracovala. Úvěr umožňuje, že mohou si opatřiti onen nástroj. Takto mohou býti dané hospodářské statky v lidstvu zmobilisovány a mnohem úspěšněji zužitkovány.

Druhá výhoda jest, že úvěrovým zařízením mohou býti sesbírány drobné roztroušené úspory a jejich pomocí je možno vytvořiti i veliké podniky. To je důležité zvláště za dnešních poměrů hospodářských, kdy podniky veliké mohou v míře mnohem větší využití výhod technických než podniky drobné a mohou se odvážiti i na velkorysá a pro celek důležitá díla, na něž by se drobné podniky, disponující jen vlastními prostředky, odvážiti nemohly.

Jinou výhodou úvěru jest, že umožňuje, aby statky byly s místa, kde je jich přebytek, přepravovány na místa, kde je jich nedostatek. Taková doprava zboží do zemí často vzdálených jest něčím nákladným, a mnohdy by nebyla prostě možna, kdyby nebylo možno pro ni získati úvěr.

Úvěr napomáhá dále k vyrovnávání přebytku a nedostatku hospodářských statků netoliko mezi různými zeměmi; vnáší vyrovnanost a ustálenost i mezi různé doby. Kdyby nebylo úvěru, snad by byl člověk nucen, aby mohl žíti, vrhnouti všecko své zboží hned teď na trh, kdy je nabídka beztoho již přílišná a musil by je prodati hluboko pod cenou; kdežto může-li si zatím pomoci úvěrem, zpeněží v pozdějším období své zboží zase za plnou hodnotu. Tím se také předchází přílišnému houpání v cenách a vůbec hospodář-

ským nepravdělností, a do cen nemusejí se započítávati zabezpečení proti různým rizikům.

Konečně úvěr umožňuje, že v oběhu nemusejí býti jako platidla drahé kovy, které jsou jednak k přenášení nepraktické, jednak by se častým používáním opotřebovávaly, nýbrž že se vyrovnávají vzájemné závazky prostřednictvím bankovek, účtů, cheků atd.

4. Nebezpečné stránky úvěru.

Ale proti těmto nesporným výhodám, jež úvěr s sebou nese, stojí zase nevýhody, které velmi důrazně učí, že se úvěru musí používat s rozvahou.

Prvním osudným důsledkem jest zdání, jež úvěrovými převody je samo od sebe vyvoláváno, jakoby totiž jím se jmění národní fakticky rozmnožovalo. Ve skutečnosti jest však úvěr sám o sobě pouhým přesunem jmění. Jest ovšem příznivou podmínkou pro rozmnožení statků, jako dešť je příznivou podmínkou, aby životní síly v rostlině se mohly plněji rozvinouti. Ale jen přiměřený dešť je podporou úrody; dešť přílišný může býti její zhoubou.

Úvěr svádí k hojnému používání vůbec, a svádí zvláště povahy slabé. Když člověk musí platiti hned, když trpce při každém statku získaném musí vychutnati, že zisku musí odpovídati obět, že službu musí vyvážit protivýkonem, pak si dovede takového perně získaného statku také vážit; když se ho domohl pohodlným úvěrem, pak snadno nebude s ním zacházeti s takovou obezřetností, a tak bude automaticky hnán do úvěrů dalších a k plýtvání dalšímu, a takové jednání demoralisuje povahy, a ochuzuje a hospodářsky zabíjí ty, kdož úvěr dostali, i ty, kdo jej poskytli. Bankrotářsky lehkomyšlný způsob života mnohých lidí je dokladem. A velmi četná zaviněná hospodářská „vyrovnání na 35 procent“ — jsou arci i vyrovnání nezaviněná — a podvody při tom s převody a ukryváním majetku na úkor věřitelů i nejpocitlivějších páchané jsou jen známkou úžasného úpadku mravnosti.

Takovými úvěry nesprávně používanými jsou lidé odváděni od spořivosti, pracovitosti a vůbec od oněch ctností, které musejí býti páteří hospodářského života. Zachvacuje všecky jakási úvěrová horečka, každý chce žíti a vyráběti jen na úvěr, chce svoje hospodářské postavení zlepšiti ne houževnatou a promyšlivou prací, nýbrž nabytím úvěru, a

snad hned ve chvíli, kdy úvěr bral, potají již nepoctivý úmysl měl. Mnohá družstva jsou ve svém lehkomyšlném hospodaření posilňována jistotou, že až bude zle, stát zkrachovaná družstva, protože patří k armádě některé z vládnoucích stran, sanuje zase, a až zkrachují po druhé — ale že se musí přičinit, aby jich bylo hodně, aby se mohlo říci, že sanaci žádá „veřejný zájem“ — že budou sanována zas, a třeba ještě i po třetí... Zapomíná se, že úvěr je jen tehdy požehnáním pro hospodářský život, je-li nástrojem v ruce pilné, svědomité, spořivé, nešťtící se žádné oběti, již hospodářský život vyžaduje.

A tak nesevědomitým a bláhovým používáním instituce úvěru může vnikati do hospodářského života jednotlivců i celku předluženost, a třeba i mnohonásobná předluženost. Pak se vykazuje jmění, ale to všechno jsou cifry, to je fiktivní svět majetkový, to jsou silnice ve vzduchu, to jsou miliony a bankovky, jakými operovaly válčící státy za světové války, to jest inflace, kde ta hodnota, jaká je na bankovce psána, zdaleka neodpovídá kupní ceně, kterou měla stejnojmenná bankovka před světovou válkou. Je pravda, čím více při takovém vzrůstu úvěrového jmění klesá hodnota peněz, tím více stoupá hodnota reálních statků, vyjádřená peněžním obnosem. Ale to je pořád účetní vzrůst hodnoty. Postižení však jsou fakticky ti, kdo jsou odkázáni na určitý pevný obnos peněžité, na př. pensisté, lidé odkázáni na pevný důchod; neboť nákupní cena peněz klesla, ceny — „drahota“ — stouply.

Jiný následek přílišného rozmachu v poskytování úvěru je, že snadno dojde k nadprodukcí a tedy k hospodářským krisím. Zvláště je-li člověk, kterému se úvěru dostalo, podnikavý a svědomitý, hledí co nejvíce vytěžit z výpůjčených obnosů, rozšiřuje výrobu, vnitřní síly podniku jej vybízejí ke stále většímu rozšiřování a stále intenzivnějšímu využití výrobní kapacity podniku. Ale touž tendencí jsou hnány i podniky jiné, a je snadno možno, že odbytiště není s to, aby absorbovalo všechno takto vyrobené zboží. Dochází ke krisím, které vnášejí pak těžkou nejistotu do hospodářského podnikání. Neboť v kapitalistické soustavě jsou již beztoho i tehdy výrobní podmínky nepřehledné, když se pracuje kapitálem vlastním a skutečným; když dokonce úvěrové operace vnesly do podnikání ještě tak ohromné kapitály úvěrové, potom je tím nemožnější tuto situaci přehlednouti a dokonce ji ovládati.

To jsem dosud mluvil o nezdravých účincích úvěru převahou na produktivní účely opatřeného. Věc je mnohem horší, když se jedná o lehkomyšlnost v úvěru spotřebním. I úvěr spotřební může být vzácná věc. Rolník postižený neštěstím učiní zápůjčku, aby uživil svou rodinu, než přijde úroda. Student učiní zápůjčku, aby měl z čeho žít a se šatit, než dostuduje. Nesčíslným lidem v takových případech spotřební úvěr pomohl přes vodu. — Ale pro povahy slabé může být spotřební úvěr cestou, po které stále hlouběji a dále zacházejí do hospodářského bahna, až v něm hospodářsky zahynou. Lidé, kteří v hostinci požívají lihovin na dluh. Kterí u obchodníků berou na dluh. Kterí si u řemeslníků nechají dělat práci na dluh — zvláště když běží o módní šaty. Takoví lidé snadno ztrácejí vládu nad sebou, dělají lehkomyšlně dluhy dál. — Kolik živnostníků nejrozmanitějších oborů přišlo již na mizinu tím, že dávali zákazníkům na úvěr. A naopak i v dobách nejhorších krisí nezakymácely ani maličko firmy, které s krutou důsledností prováděly heslo: „Raději laciněji — ale vždy za hotové!“

Někdy mívá úvěrnictví ještě jeden nepříjemný následek, a to sociální: Peněžním ústavům je milejší, když mohou dáti své prostředky k dispozici firmám kapitálově silným, poněvadž je tam umístěn bezpečněji než u drobnějších dlužníků, mezi nimiž přece jen nutno počítati u některých se ztrátami. Pak pracují tyto veliké firmy nejen kapitálem svým, nýbrž také ještě s kapitálem vypůjčeným, a to jim dovoluje tak technicky vypraviti závod a tak rozvinouti obchod, že firmy kapitálově slabší nemohou pak s nimi vydržeti soutěže. Tak se propast majetková ještě více prohlubuje.

5. Závěrečný úsudek.

Instituce úvěru může být velmi dobrým nástrojem v hospodářském životě, jako je dobrým nástrojem pluh, jako je dobrou věcí v průmyslovém životě stroj, jako jest železnice, plyn, vodovod, telegraf. Ale aby mohl úvěr tak působiti, musí být lidé, kteří s úvěrem pracují, umravení. Když jsou to lidé s mravností podemletou, pak — pokud běží o poskytovatele úvěru — budou lichvou, podvody, agentským vnučováním „na splátky“ vyssávat důvěřivé obyvatelstvo; a pokud běží o přijímatele úvěru, ti budou, nejsou-li

mravní, zneužívají úvěru ke škodě jiných a často i ke škodě vlastní.

Stejný úsudek platí o bankách a jiných peněžních ústavech. Pokud je jejich činnost regulována křesťanským svědomím a dobrým rozhledem v hospodářském životě, mohou být údolní přehradou, která v dobách velikých vod sbírá přebytečné vody, aby je vydávala v dobách sucha a aby jich používala k výrobě energií elektrických; mohou být umělými chemickými hnojivy, jež zvyšují úrodu polí. V rukou lidí nemravných stávají se mečem, jímž člověk vraždí sebe, vraždí jiné. A jenom po určitém mezi je úvěr dobrý; jinak vyvolává inflaci a všechny ty spousty, jimiž inflace bývá vždy doprovázena. Příliš veliký počet bank, neúměrný pracovní intenzitě a jmění národa, bývá cizopasným živlem na hospodářském těle, bývá známkou, že národ se dostal na nepřirozené cesty a do světa fiktivních hodnot, z něhož návrat bude draze krisem zaplacen. Banky zde být musejí, aby regenerovaly a poháněly krev v žilách hospodářského tělesa; ale musejí být služebnicemi života, ne aby život měl být služebníkem bank. Totéž platí o peněžních ústavech jiných.

Eticko-hospodářské otázky dle tříd povolání.

I. DÉLNICKÁ OTÁZKA.

Literatura.

Viz příslušné partie ve všeobecných dílech o sociální otázce a národohospodářství, zvl. u Pesche, Fallona, Biederlacka, Hässle, Reyla, Schindlera, Webba, Hobsona, Tawneye a j. Viz dále literaturu o socialismu.

Dále: Lva XIII. encyklika „O otázce dělnické“ (Rerum novarum) lat. originál v Acta A. Sedis, 1891, český překlad od B. Vaška, Olomouc 1931. — Guittou G., 1891. Une date dans l'histoire des travailleurs, Paris 1931. — Herkner H., Die Arbeiterfrage, Berlin 1921, 2 sv. (český překlad od J. B. Voňavky, Dělnická otázka a snahy o její rozřešení, Čes. Budějovice, b. r.) — M. Procházka, Otázka dělnická, v Praze 1898 (otisk z r. 1872). — Šrámek J., Dělnická otázka, v Brně 1909 (litoğr. přednášky). — Briefs G., Das gewerbliche Proletariat, v Grundriss der Sozialökonomie, Abt. IX, I. T. Tübingen 1926. Wilbrandt R., Die moderne Industrierarbeiterschaft, Stuttgart, 1926. — W. E. v. Ketteler, Die Arbeiterfrage und das Christentum, ve Schriften, Kempten 1911, III, 1—146. — Hitze F., Kapital und Arbeit und die Reorganisation der Gesellschaft, Paderborn 1880. — Klopp W., Leben und Wirken des Sozialpolitikers K. Fr. v. Vogelsang, Wien 1930. — Meyer Th., Die christlich-ethischen Prinzipien und die Arbeiterfrage, Freiburg. i. B. 1904. — Husslein J., Work, Wealth and Wages, Chicago 1921. — Ryan J. A., Distributive Justice, New York 1922. — Ryan J. A., McGowan R. A., The Labor Problem. What it is-how to solve it, New York 1921. — Marconcini F., L'Economia del Lavoro, Milano 1927. — Renz O., Die Lösung der Arbeiterfrage durch die Macht des Rechts, Luzern 1928. — Vrba R., Dělnictvo v boji za svá práva, v Praze 1891. — Weber L., Die Behandlung der sozialen Frage auf evangelischer Seite, Hattingen 1920. — Weber A., Der Kampf zwischen Kapital und Arbeit, Tübingen 1930. — Watkins G. S., Labor Problems, New York 1929. — Douglas P. H., Hitchcock C. N., Atkins W. E., The Worker in Modern Economic Society, Chicago 1925. — Pieper A., Kapitalismus und Sozialismus als seelisches Problem, M. Gladbach 1924. — Sombart W., Die gewerbliche Arbeiterfrage, Leipzig 1904. — Soziale Woche der Schweiz in Einsiedeln, St. Gallen 1927. — Stegerwald A., Arbeiterschaft, Volk und Staat, Berlin-Wilmersdorf 1926. — Turman M., Problèmes sociaux du Travail Industriel, Paris 1921, 1923. — Pottier A., La Questione operaia, Roma 1903. — Das Linzer Programm der Christlichen Arbeiter Österreichs. Erörtert v. K. Lugmayer, Wien 1924.

1. Úvodní poznámky.

Otázka dělnická jest onou částí sociální otázky, která volá po řešení nejnaléhavěji. Jednak proto, že u ostatních vrstev běží o to, aby byly na své úrovni zachovány nebo aby si svou situaci zlepšily; nebo není sice situace jejich dobrá, mají však přece alespoň věci nejnezbytnější; kdežto v řadách dělnictva — musíme mysliti nejen na dělnictvo průmyslové, jehož část slušné výdělky má, nýbrž i na dělnictvo v chudých krajích, kde není dosti příležitosti k obстойné výdělečné práci — je namnoze nedostatek věcí nejpotřebnějších, takže ani v potravě ani v bydlení ani oděvu ani ve vedení rodiny, neřku-li teprve v potřebách kulturních, není tam dostatečných prostředků k živobytí.¹⁾ Tím povážlivější je tento stav, protože běží o vrstvu nikoli nepatrnou, nýbrž tvořící největší část národa: v ČSR. při sčítání v r. 1921 bylo osob výdělečně činných 5,022.818, z toho samostatných 1 mil. 354.786 osob (27%), nájemců 15.902 (0.3%), úředníků 409.512 (8.1%), avšak dělníků, učňů, nádeníků 3,242.618 osob (64.6 proc.).²⁾ To jest skoro celé dvě třetiny obyvatelstva výdělečně činného patří k dělnictvu. A čím rozsáhlejší vrstva obyvatelstva je ve zlé situaci, tím více je v zájmu státu samého, aby se zde pomáhalo.

Při tom se musíme chrániti veliké chyby, která bývá častá: Nesmíme se dívati na dělnickou třídu jako na něco definitivně neplnoletého, na něco, co nepatří jako plně rovnoprávná složka do státního tělesa, co musí trvale a samozřejmě zůstatí v postavení odvislém, co je možno odbývati ve mnohých bodech jen almužnou. Kardinál Bourne důrazně před tímto přehmatem varuje.¹⁾ Musí se dále jednati s dělnickou třídou s jistou velkodušností, nikoli tak, aby si musila vždycky svá práva přirozená na zámožné třídě jen v divokých rvačkách vydržiti: „Zámožní ať neženou své požadavky a svůj poměr k proletářům do krajnosti, nýbrž ať se nechají spíše vésti zásadou slušnosti a blahovlnosti (aequitas). Ba důrazně jim radíme, aby si při tom počínali hodně shovívavě a štědrě a velkodušně, jak je to jen možno, slevovali se svých práv“ — se svých práv, jaké jim občanské

¹⁾ Sr. Ryan, Distributive Justice, 400, týž Social Reconstruction, 53.

²⁾ Statistický přehled ČSR, 1930, 25.

¹⁾ Kardinál londýnský Bourne, cituje Pesch, Nationalökonomie, IV, 413.

zákony přiznávají. Sám papež Benedikt XV. je autorem této zásady.²⁾

Zajímavě je sledovati, které požadavky dělnické zvláště zdůrazňuje versailleská Úmluva o Společnosti národů. Jedná o nich článek 427. Příslušné místo zní:

„(Vysoké smluvní strany) uznávají, že rozdíly podnebí, mravů, zvyklostí, hospodářské vhodnosti a tradice průmyslové činí úlohu, dosící přímo naprosté jednotnosti v pracovních podmínkách, obtížnou. Jsouce však přesvědčeny, že práce nesmí býti pokládána prostě za předmět obchodu, mají za to, že jsou cesty a zásady směřující k úpravě podmínek pracovních, jež by se každý průmyslový celek měl snažiti uvéstí v život do té míry, do které by to jeho zvláštní poměry připouštěly.

Mezi těmito cestami a zásadami jeví se Vysokým smluvním stranám zvláště důležitými a naléhavými tyto:

1. Vedoucí zásada shora vzpomenutá prohlašuje, že práce nesmí býti pokládána prostě za zboží nebo za předmět obchodu.

2. Právo spolčovací ke každému cíli nepřičícimu se zákonům, stejně pro zaměstnané, jako pro zaměstnavatele.

3. Placení mzdy pracovníkům, jež by jim zajišťovala slušnou životní úroveň, přiměřenou době i zemi.

4. Přijetí osmihodinného dne nebo osmačtyřicetihodinného týdne za cíl, jehož jest dosíci všude, kde ho ještě nebylo dosaženo.

5. Přijetí týdenního odpočinku nejméně čtyřiaadvacetihodinného, který by měl pokud možná padnouti na neděli.

6. Odstranění práce dětské a závazek omeziti práci mladých lidí obojího pohlaví do té míry, jak jest nutno, aby měli možnost pokračovati ve svém vzdělávání, a k tomu, aby se zajistil jejich tělesný vývoj.

7. Zásada rovné mzdy bez rozdílu pohlaví za práci rovné hodnoty.

8. Pravidla vydaná v každé zemi o podmínkách pracovních musí zabezpečovati slušné hospodářské nakládání všem pracovníkům, kteří se po zákonu v zemi zdržují.

9. Každý stát musí organisovati dozorčí službu, v níž budou zúčastněny i ženy, aby se zajistilo provádění zákonů a předpisů o ochraně pracujících.“³⁾

2. Dnešní situace v dělnictvu.

Literatura.

Situace po stránce převážně hmotné: Sombart W., *Das Proletariat*, Frankfurt a. M., b. r. — J. Valdour, *Ateliers et Taudis*, Paris 1923. — Týž, *La Menace Rouge*, Paris 1926. — Reif G., *Mzdová hladina v Praze 1919—1926 ve srovnání s r. 1914*, v Praze 1928. — Týž, *Mzdová hladina v Praze 1927—1928 ve srovnání s r. 1914 a 1923*, v Praze 1929. — Týž, *Mzdová hladina v Brně 1919—1930 ve srovnání s r. 1914 a 1923*, v Praze 1930. — *Hospodářské poměry, sociální politika a odborové hnutí 1926 až 1929*, v Praze 1930. — *Skutečná mzda dělníků u nás a v cizině. Debatní*

²⁾ Benedikt XV., list k biskupu Bergamskému, *Actes*, II, 128, 129.

³⁾ Čl. 427 Versailleské úmluvy mírové, *Sb. z. a n. RČS*, 1921, č. 217, str. 987.

cyklus v Soc. úst. ČSR, v Praze 1926. — Přehled průměrných mezd dělnictva a obchodního zaměstnanectva v ČSR. 1921—1923, Praha 1924. — Frankenberg O., Pracovní a mzdové poměry zemědělského dělnictva v ČSR, v Praze 1928. — Roháček F., Námezdní poměry hospodářského dělnictva na Moravě, v Brně 1901. — Kreil H., Einst und jetzt, Berlin 21928. — Sauerland H., Die Seele des Industriearbeiters. Hildesheim b. r. — Siegfried A., přel. Hoch K., Amerika po světové válce, Praha 1928, partie o dělnictvu, 153—171. — Dubreuil, Standards, Paris 1930. — Renard G., Weuleresse, Le Travail dans l'Europe moderne, Paris 1929. — Hughes E. A., Living Conditions for Small-Wage Earners in Chicago, 1925. — Douglas P. H., Real Wages in the United States 1890—1926, Boston 1930. — Müller A., Reallöhne vor und nach dem Kriege in Südwestdeutschland, 1930. — Kahle M., Akkordarbeiterin, Gladbach-Rheydt, b. r. (1929). — Comparaison des salaires réels dans quelques villes, v Revue internationale du Travail, Genève, vol. 18 (1928), 125 nn., 713 nn., vol. 19 (1929), 110 nn., 597 nn., vol. 20 (1929), 615 nn., vol. 21 (1930), 582 nn., vol. 22 (1930) 565 nn. — V téže revui Les variations du niveau général des salaires, na př. vol. 22 (1930) 91.

Po stránce převážně sociálně-psychologické: Levenstein A., Die Arbeiterfrage, München 1912. — Broda R., Deutsch J., Das moderne Proletariat, Berlin 1910. — Kautz H., Im Schatten der Schlothe, Einsiedeln 1926. — Landmesser F. X., Volkserziehung und Industrie. Augsburg 1929. — Piechowski P., Proletarischer Glaube, Berlin 31928. — Dehn G., Die religiöse Gedankenwelt der Proletarierjugend, Berlin 1926. — Brémond A., Une Explication du Monde Ouvrier, Saint-Étienne 1927. — Dehn G., Grosstadtjugend, Berlin 21922. — Lebensgeschichte eines modernen Fabrikarbeiters, Jena 1905 — Marcy G. R., Aux Prises avec l'apostasie des Masses, Paris 1930. — Vašek B., Moderní člověk, v Olomouci 1919, str. 103—129. — Bessières, L'Agonie de Cosmopolis, Paris 1929.

Radost z práce: Herkner H., Die Bedeutung der Arbeitsfreude in Theorie und Praxis. 1905. — De Man H., Der Kampf um die Arbeitsfreude, Jena 1927. — Rauecker B., Die Berufsfreude im modernen Wirtschaftsleben. Berlin 1922. — Pieper A., Berufsgedanke und Berufsstand im Wirtschaftsleben, M. Gladbach 1925, 67—90.

1. Zlepšila se situace v dělnictvu během uplynulého století nebo zhoršila? Splnilo se proroctví Marxovo o stoupajícím pauperismu dělnické třídy, či bral se skutečný vývoj jiným směrem?

Komunistický manifest: „Novodobý dělník, místo aby se pokrokem průmyslu pozvedal, klesá stále hlouběji pod životní úroveň své třídy. Dělník se stává chudšasem a chudina (NB. špatný překlad: v originálu je pauperismus, tedy chudoba) roste rychleji než bohatství.“¹⁾

Kapitál: „Stále se zmenšuje počet velkokapitalistů... stále vzrůstají massy bídy, útisku, nevolnictví, zruďnosti, vykořisťování dělnické třídy.“²⁾

Ano, v prvých desíletích vlády kapitalismu byla situace dělnictva prostě nesnesitelná. Ať již myslíme na délku pracovní doby, na nehygieničnost závodů, na bídu dělníků v případě úrazu, nemoci, nezaměstnanosti, staroby, na fysic-

1) Marx-Engels, přel. I. Olbracht, Komunistický manifest, 21.

2) Marx, Das Kapital, I, 728.

kou tíži prací, jež musil dělník tělesnou silou zdolat, na nedostatečnost mzdy a z toho vyplývající podvýživu, bídu bytovou, tuberkulosu, práci žen, práci noční, nelidské práce dětí — po všech těchto stránkách skýtá prvá polovice devatenáctého století v krajích průmyslových obraz příšerný.³⁾ Ale zhoršovala se tato situace v té míře, jak to prorokoval Marx?

Zlepšení situace dělnické po válce ve mnohých státech je velmi patrné. V některých státech bohužel schází potřebný exaktní statistický materiál. Tak i u nás. Ale přece poněkud si i u nás lze situaci objasnit. Tak je zjištěno, že mzdový průměr denní v Čechách při mzdách započtených pro pojistné u úrazových pojišťoven dělnických byla v roce 1926 8.81krát vyšší než v r. 1913.⁴⁾ Avšak životní náklady dělnické rodiny v Praze stouply od r. 1914: 7.16krát.⁵⁾ To jest: reální mzda stoupla. I dr. Štern dochází k názoru: „Nemyslím, že by životní niveau našeho dělníka bylo dnes nižší, než před válkou: *jest přibližně stejné*, v některých oborech o něco vyšší, v některých o něco nižší... Zlepšení vidím, že *dnes za 48 hodin týdně náš dělník vydělá tolik, jako před válkou za 56 a více hodin.*“⁶⁾

Pro Německo uvádí dr. A. Weber index mzdy a životních nákladů u dělníků textilních u srovnání r. 1927 s r. 1913. Vezme-li se mzda a životní náklad jako číslo 100, pak jest index životních nákladů v r. 1927: 147.6; indexy týdenní mzdy u odborného dělníka mužského 165, ženské 173, pomocného dělníka mužského 170, ženské 158.⁷⁾ Velmi podstatné zlepšení dělnických mezd po válce se provedlo ve Spojených státech.⁸⁾

Ale nemůže se o zlepšení situace dělnické mluvit jen na základě stoupnutí reální mzdy. Neboť dělníku se dostává záplaty za práci netoliko při výplatě, nýbrž též celou řadou rozmanitých zařízení ve prospěch dělníka. Podpory v době

³⁾ Viz na př. Kreil H., *Einst und jetzt*, Berlin 1928, Six P., *Masses ouvrières autour des Grandes entreprises*, v *Semaines sociales de France*, XXI, 1929, 244—255, mnohé odstavce z Herkner, *Arbeiterfrage*, 1921, I, 15—57.

⁴⁾ Statistický přehled ČSR, 1930, 223.

⁵⁾ Statistický přehled ČSR, 182.

⁶⁾ E. Štern, ve sbírce *Skutečná mzda dělníků u nás a v cizině*, v Praze 1926, 13.

⁷⁾ A. Weber, *Der Kampf zwischen Kapital und Arbeit*, 1930, 6.

⁸⁾ *Recent Economic Changes in the USA*, New York 1929, XIII, XIV, 838, srv. i vývody prof. Ryana v *Proceedings of the National Conference of Social Work*, Washington 1923, 105, 109.

nemoci, úrazu, šestinedělí, nezaměstnanosti, invalidity, stáří. Různá sociální opatření, vybudovaná pro dělnictvo v četných podnicích: jídelny, příležitost k levnému bydlení, různé zotavovny, sociální péče o děti dělníků. To vše jsou doplňky jeho mzdy.

Také v jiných směrech došlo ke značné nápravě. Došlo k vydatnému zkrácení pracovní doby. Ve mnohých státech zajištěna dělníku placená dovolená. V továrně musejí se zachovávatí mnohé zdravotní a bezpečnostní předpisy. Podstatně obmezena práce dětí. Právo spolčovací zabezpečeno. V továrně závodní výbory poskytují dělnictvu jakousi spoluúčasť na správě závodu. Z veřejných prostředků se podporují příležitosti ku zvýšení vzdělání dělníka. A řada jiných sociálně-politických zákonů zlepšila situaci dělníka. Jen slepec by mohl neviděti, že hospodářské a právní postavení průmyslového dělníka v r. 1930 již není postavení v r. 1910.

Na základě statistického materiálu, o Francii, Velké Británii a Spojených státech, jež sebrali K. v. Tyszka a jiní, dochází Sombart k závěru: „Reální mzda se během epochy, v níž vrcholil kapitalismus, nebo aspoň od počátku 19. století do světové války více než zdvojnásobila. To tedy znamená: kupní síla námezdní třídy dělnické je teď dvakrát větší než byla před sto roky.“⁹⁾ O Velké Británii dokonce praví J. A. Hobson, jehož svědectví v té věci padá tím více na váhu, protože se silně kloní k socialismu: „Reální mzdy stouply v tom století čtyřnásobně.“¹⁰⁾ O Německu v posledních letech před válkou píše dr. F. Degenfeld-Schönburg: „Mzdy stouply velmi; pokud došlo ke stoupanutí cen životních prostředků, zůstalo podstatně za stoupanutím mzdy; reální mzdy tedy skutečně značně stouply. Proto také v lidových vrstvách spotřeba se rozhojnila a zjemnila; značně stoupla spotřeba na hlavu při pšenici, mase, cukru a jižních plodech. Rozmnožené obyvatelstvo — to je pro Německo příznačné — mohlo ve vzrůstající míře se užítí doma ve svém státu.“¹¹⁾

2. Ale i když jisté zlepšení nastalo, tož přece ještě zdaleka není hmotná situace dělnictva uspokojující.

a) Předně není dostatečnou všeobecně vzato *mzda*. Jsou národy, kde mzda jest již slušná; jsou národy, u nichž je mzda nízká.

Mezinárodní úřad práce vypočetl, že na př. v lednu 1930 reální mzda dle mzdového sazebníku ve velikých některých městech různých států byla v tomto poměru, když označíme reální mzdu ve Velké Británii číslicí 100 (NB. při tomto indexu se přihlíží k cenám potravin, osvětlení, otopu

⁹⁾ Sombart, Das Wirtschaftsleben im Zeitalter des Hochkapitalismus, 1927, I, 513. Sr. Szimański, Zagadnienie społeczne, 1929, 160.

¹⁰⁾ J. A. Hobson, Economics and Ethics, 1929, 256.

¹¹⁾ F. Degenfeld-Schönburg, Entproletarisierung der Arbeiterschaft v Die katholisch soziale Tagung in Wien, 1929, 98, 99.

a mýdla v dotyčných státech): Spojené státy 197, Kanada 165, Austrálie 148, Nizozemsko 87, Německo 77, Francie 58, Rakousko 52, Španělsko 45, Itálie 43; dále dle skutečných mezd: Švédsko 113, Dánsko 112, Československo 74, Polsko 65.¹⁾ Při tom však musíme povážiti, že ani ve Spojených státech, kde přece v celku je mzda proti jiným státům velmi pěkná, pro mnohou skupinu dělnictva není mzda dostatečná.²⁾ Musíme počítati s tím, že vedle národů právě uvedených je zde ještě Rusko, Čína, Indie a jiné státy, kde mzda jest ubohá.³⁾

Dále v témž národě, na př. u nás, jsou *skupiny dělnické*, jejichž výdělky jsou velmi příznivé, a jsou skupiny, kde jsou prostě nedostatečné. Stačí všimnouti si dělníků, když se v průmyslových městech v pondělí valí od nádraží do továren: kolik je mezi nimi tváří svědčících výmluvně o podvýživě; kolik mezi nimi — i když se jedná o cestu do práce — je oblečeno tak, že se tak obléká jenom nouze; kolik z nich si nese v ruce pověstnou modrou konvičku a uzlíček se stravou, dost bezpečnou známku stísněných poměrů majetkových! Nebo stačí zajíti si do dělnických bytů: jak nedostatečný často počet místností, jak stísněné všecko, jak přeplněno, jak chudičkový nábytek, jak chudičkové zásoby šatstva, prádla, obuvi, jak chudičková strava, jaký nedostatek úspor pro zlé dny! Je potom oprávněno tvrzení, že pro dělnictvo se udělalo již vše, co se udělati mohlo?

Někdy se namítá, že takové rodiny v nedostatku jsou rodiny alkoholiků. Ano, rodiny alkoholiků mezi nimi bývají. Ale jsou mezi nimi i četné rodiny střídme; i z těch mnohé při vši šetrnosti a hospodárnosti se taktak bídne profloukají od výplaty k výplatě.

Jsou dále ještě *kraje chudé*, kde je nedostatek práce a zalidněnost poměrně hustá; jak bídne se žije v takových krajích, zvláště když nyní zámořské stěhování přebytečného obyvatelstva je ztíženo, částečně i přímo znemožněno!

Často také nejen platy dělníků, nýbrž i nižších kategorií veřejných zaměstnanců nestačí na opatření nezbytných potřeb.

b) Kdyby však i mzda byla dostatečná, tož ještě jeden velmi těžký mrak visí nad dělníkem: *nejistota existence*. Neboť život dělníka jest doprovázen četnými risiky. Risiko života: u horníků, zedníků, železničářů, elektrikářů, námořníků, pokrývačů a v jiných povoláních. Risiko zdraví: zvláště

¹⁾ Revue Internationale du Travail, avril 1930, Genève, 585.

²⁾ Floyd W., Social Progress. A Handbook of Liberal Movement, New York, 1925, 2, 3. Baldus S. A., The New Capitalism, Chicago 1923, 217, Chenery W. L., Industry and Human Welfare, New York 1922, 86 n.

³⁾ Eddy S., The New World of Labor, New York 1923, 198—200.

nemoci, jimiž dotyčné povolání je těžce ohroženo: pone-
náhlé otravy v různých chemických továrnách, nemoci děl-
níků sklářenských, sazečů a j. Riziko nezaměstnanosti: riziko
nadvýroby, soutěže, spekulace. Krátce shrnuto: Riziko prác-
ce. K tomu hojná rizika, jimž je vystaven každý člověk: smrt,
úraz, nemoc, živelní pohromy majetkové. Nikdo neví, co již
vytrpěli dělníci při myšlence: „Mám jen holé ruce, kterými
sebe a svou rodinu živím. Co bude se mnou, kdybych ztratil
zdraví? Co bude s mou rodinou, kdybych přišel o život?“

c) Dělnický život bývá spojen i s velikými námahami
fysickými. Již cesta do práce a z práce u mnohého dělníka
představuje výkon hodně vyčerpávající. Práce sama vyža-
duje často velikého napětí sil; nebo nepřirozeného držení
těla; nebo jen určité údy a svaly neustále, po celý týden, se
musejí napínati a přepínati; někdy musí býti poloha těla při
práci zvláště nepřirozená, na př. při vysekávání uhlí v do-
lech; někdy bývá v atmosféře prosycené nezdravými plyny;
nebo v atmosféře přetopené; nebo mrazivé; někdy trvá práce
příliš dlouho. Tak snadno dojde k únavě, vysílení, vyčerpa-
nosti. Jako by se stal člověk pustým spáleništěm a všechny
životní energie jako by byly v tom ohni práce ztráveny, jako
by otupující, omamný jed pronikal celou jeho bytostí.

3. To, co jsem dosud uváděl, by byly spíše *fysické útra-
py* dělníka. Má však dělník i těžké *útrapy duševní*.

Bohužel musíme hned zde říci, že psychologie dělníka je mnohým
lidem neznámou věcí, i mnohým z těch, kdo s dělníkem denně se stýkají:
světy dělnické duše jsou jim světem neznámým, a aby si aspoň poněkud
pomohli, promítají do duše dělnické city a názory své, nebo si konstruují
svět ilusí a polopravd a promítnou jej do duše dělnické. Jiní zas nejsou
s to, aby vycítili skutečnost, přicházejí s předsudky, jak jim byly vpraveny
teoretiky, a do těchto umělých formulek hledí vtláčiti život. Vycházejí
z knih, ne ze života skutečného. A ovšem takové těžké omyly psycholo-
gické mají za následek, že se v důležitých praktických otázkách pak za-
ujme stanovisko osudné, ba třeba zhoubné. Tento nedostatek spolehlivé
psychologie dělnické duše bývá dnes již dosti často uznáván.*)

a) Ponurou ozvěnu v duši dělníkově musí vyvolati již
hmotný nedostatek, o němž jsme právě jednali. Člověk, který
vidí, že příjem nestačí na nezbytné potřeby, který je tedy ve
svízelných, snad i mučivých starostech peněžních, je tím
značně tísněn. Člověk, který nedovede dáti rodině své nej-
nepostradatelnější věci, bývá mrzut a nešťasten. Rovněž
ostatní stránky hmotného nedostatku — pustý byt, nedo-
statečná strava, otrhaný šat — vyvolávají ponurou ozvěnu

*) Viz na př. H. de Man, *Der Kampf um die Arbeitsfreude*, 247, sr.
Tawney, *The acquisitive Society*, 192.

v duši. Ještě více stísňuje náladu strach před nezaměstnaností, vůbec nejistota existence a risiko práce. Chronická vyčerpání nebo s sebou nese otupělost ke všemu, nebo předrážděnost, jež se vybíjí na lidech, kteří na př. v rodině přijdou do blízkosti, nebo je pak rozhořčená na celý svět a nejraději by všecko rozbila a celý svět naházela do nejne-lidštější revoluce.

b) Mnohdy hořkost v dělníku je stupňována i *nesprávnostmi*, jež vnikají do *pracovního poměru*. Již to pro mnohé povahy, u kterých je sklon k sebevědomí a neodvislosti, bývá často těžkou věcí, že musejí se v pracovním poměru podřizovati úplně vůli jiného. Mnohem protivnější jim připadá tato odvislost, když zaměstnavatelé, úředníci, dílovedoucí a dozorcí dávají jim tuto svou nadřizenost stále cítiti neprozřetelně nebo dokonce zpupně. Pak se může v dělníku vyvinouti vyložená nenávisť k představeným. Ještě více stoupá odpor dělníka, když v některých případech musí viděti, že jeho osoba, jakožto člověka, je zaměstnavateli lhostejna, že on, člověk, je toliko prostředkem, se kterým se počítá jen potud, pokud se jím docílí zvýšení zisku podniku; když v některých případech vidí, že musí vyráběti věci zbytečné, ač je nedostatek věcí nezbytných, že musí snad vyráběti věci, o nichž ví, že jsou zhoubou pro lidstvo; když vyrábí věci falšované, nesolidní, které v reklamě se vychvalují jako prvotřídní zboží. Probouzí se v něm a nejednou celého jej ovládne odpor mravní, právní, politický.

c) Tento stav bývá mnohdy ještě zhoršován *způsobem práce moderního dělníka*. Ten způsob sám sebou již není příznivý a pro mnohou povahu je někdy až nesnesitelný. A demagogie ještě k tomu tak učinila tuto stránku předmětem svých útoků, že vsugerovala nesnesitelný odpor proti modernímu způsobu práce tovární i lidem, jejichž duševnímu založení by taková práce ještě dosti vyhovovala. — Zdroje těchto duševních obtíží jsou: Dělník nedělá jako středověký řemeslník práci celou, nýbrž jen nepatrnou částku v ní; tak u Forda je rozdělena výroba automobilů na 7885 dílčích výkonů; nevidí tedy dělník úspěchu svého díla, nýbrž stále jen dělá dílčí úlohu svou. Opakování práce; jest důsledkem dělby práce; vyžaduje jednostrannost pohybu, zmenšuje iniciativnost; snižuje pozornost, jaksi uspává, ochromuje ducha svým rytmem. Odduševňuje práci: při důsledné racionalisaci všechny pohyby dělníka jsou předepsány, jeho úkolem jest, aby jako stroj přesně prováděl před-

pis, „Odložte duši v šatně továrny“ — výrok připisovaný Fordovi.¹⁾ Nemáte práva tu myslit. Provádějte, co se vám nařídí.²⁾ — Odlidšťuje vztahy: „Obrovský podnik je příliš veliký, než aby mohl býti lidský. Roste tak, že drtí osobnost jednotlivcovu. Ve velikém podniku postava zaměstnavatele i zaměstnancova mizí v množství“ (Ford).³⁾ Týž Ford suše ohlašuje ve své autobiografii:⁴⁾ „Není třeba, aby se lidé milovali, mají-li pospolu pracovat“ (104). „Máme málo osobních styků se svým dělnictvem. Udělají svou práci a jdou domů: továrna není sál“ (128).

d) Jednou z nejsmutnějších složek v psychologii dělnické je *vědomí sociálního odstrčení*.

Cítí, že se nemůže vyrovnati ostatním občanům. Že již jeho šat, jeho chování mu znemožňují, aby vystupoval jako jim rovný. Dávají to dělníku i cítiti: mnozí jsou rozpačití, když ve dne mají jíti po ulici s dělníkem. Živě to pociťuje dělník zvláště v otázce bydlení: dělnické čtvrti ve velikých městech bývají svět pro sebe, oddělený od ostatního světa. Již to je zlé. Hůře ještě: V dělnických čtvrtích bývají často kasárny bytové nebo barákové kolonie bytové; to je těžká závada pro srdečnost a soudržnost a útulnost rodinného života. A tak dělník, vytržený ze svého rodného přirozeného venkovského prostředí velmi nesnadno vnitřně srůstá s novým prostředím. Cítí se věčným kočovníkem, snad i vyhnanecem, jenž nikde není doma; co je nejhoršího, ani ve své rodině se necítí doma, protože i ta je rozeptána: nehostinný příbytek vyhání členy rodiny do hostince, do kina, do čítárny, osamostatňují se příliš záhy děti, jež vydělávají již samy.

Jsou někdy i jiné příčiny tohoto pocitu sociálního odstrčení: když vidí, že sám musí pracovat tak těžce, a přece že jeho výdělek je tak hubený, kdežto jiní že pracují méně nebo nepracují vůbec, a přece že jejich příjmy jsou tak značné; že nemůže svým dětem poskytnouti těch příležitostí k vzdělání, jakých by jejich nadání vyžadovalo; že vůbec pro něho a jeho děti sociální vzestup je velmi nesnadný, často vůbec nemožný, takže jest i se svou rodinou již přikován k tomu svému nuznému postavení; že je nespravedlivě vykořisťován, a že je proti tomu bezmocný, právě tak jako celá jeho třída je vykořisťována a je proti tomu bezmocná; že sice na papíře je rovnoprávný s ostatními, že však nemá možnosti, aby těchto práv použil, že tedy jsou mu jeho některá důležitá práva právě tak platná, jako kdyby mu někdo dal majetek na měsíci.

Přimyslíme-li si k tomu všemu, že i v dělnické duši je touha se uplatnit, touha něco trvale mít, touha zdvihnout svou rodinu, a že všechny tyto touhy zůstávají neukojeny, pak pochopíme, že v něm vzniká jakési mučivé vědomí méněcen-

1) Duthoit, La Rationalisation est-elle un progrès? v Semaines sociales de France, XXI, 1929, 44.

2) Sr. Guillon, Pour Collaborer, 1930, 150.

3) Sombart, Das Wirtschaftsleben im Zeitalter des Hochkapitalismus, II, 900.

4) H. Ford, Ma Vie et mon Oeuvre, Paris 1926, na uv. str.

nosti, nespravedlivé odstrčenosti. Psychologie vydědence. A sice vydědence, jenž byi vyděděn nespravedlivě!

e) Důležitou okolností při psychologii dělnické jest i skutečnost, že u většiny dělníků přestalo býti *náboženství* hybnou a nosnou silou životní. Mnoho zde provedla agitace zvenčí. Ale celý způsob průmyslové práce dělnické k tomu napomáhal. Všecko je v ní zracionalisováno, vypočteno, určeno. Člověk ovládá do maličností síly, které zde mají působiti. Pro síly jiné není zde místa, jinak výrobní proces je všecek rozvrácen. Vedoucí myšlenka je: vyloučiti všecko nepředvídané. Vše aby se vyvíjelo podle plánu. Tak si dělnická mysl navyká počítati jen s přirozenými silami a vylučuje vše nadpřirozené.⁵⁾ A když k tomu přistoupí všechny právě vypočtené momenty roztrpčenosti a odporu, dále agitace zvenčí, pak není divu, že živé náboženské cítění a svěží život z víry nejsou mezi dnešním dělnictvem zjevem častým, i mezi těmi, kdo ještě jméno křesťanské podrželi.⁶⁾

Tato věc je mnohem vážnější než by se na prvý pohled zdálo, protože víra v nadpřirozený život zaplňuje v člověku mučivou prázdnotu, nechá mu v nadpřirozeném světle viděti smysl všeho, a skýtajíc mu naděje Bohem zaručené, je pro něho kotvou zachraňující před utonutím v malomyslnosti, zoufalství, nenávisti.

f) Někdy k tomu přistupuje ještě tato okolnost: proletariátu se velmi *pochlebuje*. „Slovo proletariát má v ústech socialistického a zvláště marxistického intelektuála dneška podobný tklivě rozechvěný zvuk jako jméno Vykupitele pro věřícího starokřesťana... Proletariát je mu vykupitelem, mocí, vůlí, která má splniti touhy po lepším, „sociálním budoucím světě“.⁷⁾ Bývá věc líčena tak, jako by dělnictvo mělo vždy pravdu,⁸⁾ jako by plnilo vždy všechny své povinnosti svědomitě, jako by ve všech konfliktech jakéhokoli druhu vina byla vždy na straně těch, proti nimž proletariát vystupuje. Ale i dělníci jsou chybující lidé, jako jsou chybující lidé všichni. Když však stále se jim pochlebuje a jejich chyby zastírají, tento nedostatek sebekritiky — i kdyby vina na straně druhé

⁵⁾ Sr. Douglas-Hitchcock-Atkins, *The Worker in modern economic Society*, 143 n. Brauer, *Der mod. d. Sozialismus*, 14.

⁶⁾ Sr. De Man, *Der Kampf um die Arbeitsfreude*, 181 n., Sombart. *Hochkapitalismus*, I, 429.

⁷⁾ De Man, *Zur Psychologie des Sozialismus*, 1927, 20. 21.

⁸⁾ Ryan, *Social Reconstruction*, 136.

byla mnohem větší — je ztížením objektivního vyřešení sporných otázek.

4. Může za takových okolností mít dělník *radost ze své práce*?

a) Veliká část lidí to popírá. Podle nich jako je přirozeno, že mezi dělnictvem a představitelem kapitálu je možný jen jediný poměr: třídní boj, tak musí i dělníka naplňovat jen odpor k tovární práci.

Již v Komunistickém manifestu napsal Marx: „Tito dělníci, kteří jsou nuceni prodávat se po kusech, jsou zbožím, zrovna jako kterékoli jiné zboží a tím také vydání na pospas všem rozmarům soutěže, každému kolísání trhu. — Rozšířením strojů a dělbou práce pozbyla proletářská práce pro dělníky všeho samostatného rázu a tím také všeho půvabu. *Dělník se stává pouhou součástí stroje ...* Rozdíl stáří a pohlaví nemá již pro dělnickou třídu společenské platnosti. *Existují již jen pracovní nástroje, které vyžadují dle svého stáří a pohlaví různého nákladu.*“¹⁾

Těmito slovy vrhl Marx proletariát do svého zakletého zámku: Ty nemůžeš mít radost z práce. A dvě generace proletariátu necítí, že jsou v zámku zakletém a opakují po Marxovi: „Nemůžeme mít radosti z práce!“ A sta teoretiků psalo k této trudné písni doprovod, filosofické a psychologické zdůvodnění. A sta lidí, i v křesťanských řadách, opakovalo poslušně po Marxovi: „Z dnešní tovární práce nemůže mít dělník radosti.“ A v dlouhých, nekonečných řadách dělnictva zní monotonní melancholický refrén: „Nemůžeme mít radosti ze své jednotvárné práce!“

Tož není zbytí, musí jen ponurý smutek spočívat nad moderní tovární prací? Či je možno i při ní dosíci, aby přestala být mučitelem těch, kdo ji konají?

b) Již Pieper²⁾ zdůvodnil ve své vzácné knize, že v otázce radosti z práce rozhoduje dvojí činitel: vnější — předmět práce a okolnosti, za nichž se práce koná — a vnitřní, t. j. nitro pracujícího. Když nitro pracujícího je rozdrásáno a nespokojeno, tu i práce, která je sama o sobě nejpríjemnější, stává se obtížnou a nenáviděnou; a když zatrpklost a nenávisť sídlí v duši stále, pak jimi bude i poměr k práci otráven trvale. Naopak, když v duši je spokojenost a jas, pak se mohou stát příjemnými i práce, jež samy o sobě jsou odpuzující. A čím bohatší je nitro člověka, čím vyšší jsou pohnutky, které jej do povolání vedou, tím více mu zpříjemní práci. Otázka radosti z práce není jen *otázkou mzdy a pracovních*

¹⁾ Marx-Engels, Komunistický manifest, přel. Olbracht, 17, 18.

²⁾ Pieper, Berufsgedenke und Berufsgeist im Wirtschaftsleben, 1925, oddíl Können wir Berufsgeist und Berufsfreude haben? 67—90.

podmínek, nýbrž i otázkou veškeré kultury člověka. I naši předkové měli mnoho prací mechanických a nudných; ale dovedli si je zpříjemnit obsahem nitra, zpěvem, družností.

Proto je potřebou: Vzpružit ducha! Duchovně unavení a lidé s duší naplněnou nenávisí radosti z práce schopni nejsou!

c) Ale i jinak vneseno světlo do této těžké otázky.³⁾ Ukázalo se, že je sice mnoho lidí, kterým je nedostatek příležitosti k iniciativě mukou, že však jsou jiní, jejichž duševní dispoziční práce mechanická a stále se opakující plně odpovídá, ba kterým je nepříjemno, když mají dělati práci jinak nebo jinou než byli zvyklí. Rytmus pracovní má v sobě často cosi uspávajícího, ale to právě je mnohým lidem příjemno, neboť mohou při práci nechat své myšlenky toulati se v prázdnu. Dále je veliká řada dělníků, kteří se necítí jako pouhý (podle Marxa) „Zubehör der Maschine“ přívěsek stroje, nýbrž jako pán stroje a působí jim to radost, že mají sluhu tak mohutného a tak exaktně pracujícího. Dříve se mluvilo o dequalifikačních účincích stroje na dělníka, dnes se mluví již i o jeho rekvalifikačních účincích, a v továrně mnohý dělník ví, že k rozvoji jeho schopnosti značně přispěla práce se stroji, a ve velmi mnohých případech cítí, že co do rozvoje ducha nestojí za dělníky pracujícími jen rukou, nýbrž hodně vysoko nad nimi. I když moderní tovární dělník nemá toho radostného požitku, jaký měl středověký řemeslník, když již viděl ukončené dílo, hotový výsledek své práce, jakou má rolník, když sleduje výsledky své práce od přípravy půdy a zasetí až po sklizeň a vymláčení, tož přece má temné vědomí, že pracuje na díle sociálně užitečném, že je zde článkem v řetězu, článkem sice maličkým, ale přece nezbytným; taková myšlenka sice by neznamenala nic u středověkého dělníka, který byl zvyklý mysliti v rámci svého městečka a svého zákaznictva, znamená však aspoň něco u dnešního průmyslového dělníka, jež v novinách, na schůzích, v rozhovorech při nejmenším lehce ovívají i myšlenky a tendence z celého státu, i ze zahraničí. A je ještě jedna důležitá pohnutka, jež práci silně může ulehčiti: myšlenka na mzdu, již si touto jednotvárnou prací vydělávám, když ovšem je to mzda dostatečná. Vědomí, že mzdou si vydělám vše, čeho potřebuji pro sebe a pro ty, o něž se mám starati,

³⁾ Velmi mnoho námětů k tomuto odstavci mi dala kniha H. de Man. Der Kampf um die Arbeitsfreude, Jena 1927, kde je sebráno mnoho svědectví, a to přímo od dělníků.

je ve mnohém případě tak působivé, že dovede zpříjemnit i práci jinak nudnou a obtížnou.

d) Dvě věci dále nutno mít na paměti. Předně, že jistá jednotvárnost a obtížnost bývala se mnohými druhy práce — s některými více, s některými méně — spojena vždy, a přece že i tato mechanická a plná opakování práce mohla býti snášena trpělivě; že i dnes i v takových povoláních, která se zdají plna zajímavosti, je hojně i úkolů mechanických a nudných. Není tedy jednotvárnost jen výlučným rysem moderní práce tovární. Za druhé je ilusí domnívat se, že bude možno zbaviti práci její strastnosti a obtížnosti. Je důsledkem hříchu dědičného, že člověk velmi často „pocituje práci jako břímě a strast.“⁴⁾ Nebojme se zopakovati si slovo Boha pronášejícího rozsudek: „Zlořečená země v díle tvém; v pracích jísti budeš z ní po všechny dny života svého“ (I. Mojž. 3, 17).

e) Ještě jednu myšlenku. Marně pracují ti, kdo říkají: „Jen nenávidět musí tovární dělník svou jednotvárnou práci. Ale poněvadž ji konati musí, protože se nějak uživit musí, poněvadž dále i moderní dělník bez nějaké radosti žiti nemůže, tož musí si tuto radost opatřiti někde mimo práci. Proto mu dejme sport, kino atd., ať zapomene na svou obtíž a nalezne jakési vyrovnání duševní!“ — Tato cesta má v sobě cosi nepřirozeného a již předem odsouzeného k nezdaru. Neboť není možná — všeobecně vzato — aby člověk mohl býti opravdově šťasten, když nenávidí práci, jež jest jeho životní úlohou, a chce si takto najíti odškodnění jinde. „Vždy musí práce v povolání býti hlavní věcí a hlavním zdrojem radosti — jinak je lidský život pochybený.“⁵⁾ Co je podružné, smí býti pouze „zdravým a svatým kořením“.

3. Dvě základní otázky.

a) *Je námezdní poměr nemravný svou podstatou?*

Literatura.

Boissard A., *Contrat de Travail et Salarial*, Paris 1910. — Brucculeri A., *Salariato e Compartecipazione*, Roma 1920. — Molitor E., *Das Wesen des Arbeitsvertrages*. 1925. — Garriguet L., *Le Régime du Tra-*

⁴⁾ Lev XIII., *Rerum novarum*, český překlad 18.

⁵⁾ A. Orel, *Oeconomia perennis*, I, 341, viz dále Pieper, *Berufsgedanke u. Berufsgeist*, 106, 68, Jostock, *Der Ausgang der Kapitalismus*, 245.

vail, Paris 1908. — Duthoit E., Le Contrat du Salariat, v Semaine sociale de France, (d'Amiens), Lyon 1907.

Základní problém, okolo něhož se točí podle názorů mnohých lidí dělnická otázka, je tento: Je námezdný poměr něčím nemravným, co musí býti v celém rozsahu odstraněno? Je námezdný poměr nespravedlností v tom smyslu, že nemůže býti, leda nespravedlností? Či byl by takový poměr v zásadě přípustný, chyba že je pouze ve způsobu, jak se provádí?

1. Těch, kdo stavějí se proti námezdnému poměru, je mnoho.

Jsou to především socialisté. Ve všech socialistických programech, pokud běží o socialisty opravdové a ne měšťáky, kteří si chtějí z demagogických důvodů hráti na socialisty, vyskytuje se — ve formě někdy klidné, někdy vášnivé — zásadní zamítnutí námezdné soustavy. Tak v programu československé sociální demokracie z r. 1930 zní příslušné místo: „Vláda nad výrobou dostává se na jedné straně do rukou stále užšího kruhu osob a na druhé straně vzrůstá počet těch, kdož mají pouze svou pracovní sílu a *musí ji prodávati* majitelům výrobních prostředků.“*) Někdy bývá tato obžaloba proti námezdnímu poměru plna hořkých stížností. Tak když Webb píše, že dělník za nynější soustavy „je nucen, aby mohl se uživit, podříditi se — ať již se mu to líbí nebo ne — pánu, jehož nemůže volati k odpovědnosti; jehož rozkazů musí poslouchati; jehož zájmům musí sloužiti; jenž se stává ve skutečnosti jeho majitelem a ho používá po větší díl doby, co člověk nespí, k účelům, jež nejsou účely jeho.“¹⁾

Jaurès: „Protože práce tvoří součást osobnosti, proletářům zůstává jenom část jejich osobnosti. Část své činnosti, to jest část své osobnosti, prodávají ve prospěch jiné třídy. Lidské právo tedy je v nich neúplné a zkomolené... Táž soustava kapitalistická, která kořistí z pracovní síly dělníka, jest útokem na jeho svobodu. A kus z osobnosti proletářovy jest uloupeno, právě tak jako z jeho životních prostředků.“²⁾

Proudhon: „Vlastnictví, které nám mělo dáti svobodu, toto vlastnictví nás činí zajatci. Co dím? Dokonce nás degraduje, dělá z nás lidi nevolníky a tyranu. — Víte dobře, co to je námezdní poměr? To jest pracovat pod pánem, jenž žárlivě si chrání své předsudky a žárlivě si zakládá na svém příkaze; jehož důstojnost spočívá zvláště v tom, že chce: sic volo, sic jubeo (tak chci, tak nařizují) a že nenechá nahlédnouti nikdy do svých důvodů; pod pánem, jenž často nemá vážnosti a z něhož si dělají posměch. Námezdní poměr, to jest nemítí své vlastní myšlenky a bez ustání hledět vyčísti myšlení jiných, nemítí jiné pohnutky než denní chléb a bázeň před ztrátou zaměstnání.“³⁾

Velikou vinu na těchto větech divokého protestu nese hospodářský liberalismus, který nestyděl se snižovati dělníka na pouhé zboží. Vždyť na př. sám vedoucí duch této školy Ricardo napsal věty: „Práce má svou přirozenou a svou trhovou cenu, právě tak jako všechny jiné věci, které se kupují a prodávají. Přirozená cena práce je ta, která je nutná, aby se děl-

*) Program čsl. soc. dem., v Právu lidu 2. října 1930.

¹⁾ S. a. B. Webb, The Decay of Capitalist Civilisation, 59.

²⁾ Jaurès, Etudes socialistes, Paris ²1902, 126, 128.

³⁾ Proudhon, Système de Contradictions Économiques, v Oeuvres, Paris 1923, II, 228.

níkům zachoval život a aby své pokolení rozmnožovali tak, aby ho nepřibývalo ani neubývalo.“⁴⁾

Od takových nelidských vět jest již jenom krůček k Marxovým větám: „Dělníci jsou nuceni prodávati se po kusech, jsou zbožím, jako kterékoli jiné zboží,“⁵⁾ k tomu krvavému „eine Ware wie jeder andere Handelsartikel“, při kterém se bouří i poslední špetka lidské důstojnosti v člověku, a kterým byli štváni dělníci do vzpoury proti stávajícím řádům.

2. Je tedy námezdní smlouva ve své podstatě něčím tak nelidským a protipřirozeným?

a) Při věci tak delikátní nutno si napřed přesně uvědomiti, oč běží. Je tedy smlouva námezdní — mohli bychom zde také říci: smlouva pracovní — smlouva, jíž dělník bere na sebe povinnost, že bude pro zaměstnavatele pod jeho řízením vykonávati určitou práci, a jíž zaměstnavatel se zavazuje, že dělníku poskytne určitou, bezprostřední a předem smluvenou záplatu.⁶⁾ Mohou býti v této pracovní smlouvě ujednány také jiné podmínky; ale ty již nepatří k *podstatě* námezdní smlouvy, nýbrž jsou při ní již jen něčím případným.

Již z této definice je patrné, že námezdní smlouva v zásadě nemůže býti pokládána za něco nemravného a snižujícího lidskou důstojnost. Ano, kdyby opravdu člověk prodával sám sebe — jak to prohlašují ony obžaloby — svou osobnost, kdyby se přenechával jako bezvládný nástroj vůli jiného, to by bylo zneuctěním lidské důstojnosti. Avšak když někdo vstupuje v námezdní smlouvu, neprodává svou osobu jako nějaké zboží. Vysvětlovati poměr námezdní tak, znamená dělati z něho karikaturu. Ba dokonce přesně vzato neprodávám v námezdní smlouvě ani osobní činnost, pokud je něčím imanentním v mé osobnosti; to, co dávám zaměstnavateli k dispozici, jest užitek, kterého svým výkonem dosahuji, a tento užitek jest něčím, co může býti zhodnoceno v penězích, jako užitek jiný. Jak by bylo možno říci, že přenechati jinému tento užitek za přiměřenou záplatu jest nemravností?

A není zásadně proti důstojnosti člověka ani to, že se nechá řídití vůlí a vedením jiného, pokud ovšem druhý po něm nežádá věcí, zapovězených zákonem Božím neb lidským. Jinak by musila býti každá poslušnost nemravností. Mimo to moderní hospodářská práce musí se, tak jak se poměry sku-

⁴⁾ Ricardo, Grundgesetze der Volkswirtschaft und der Besteuerung, cituje Pesch. Nationalökonomie, V, 596.

⁵⁾ Marx-Engels, přel. Olbracht, Komunistický manifest, 17.

⁶⁾ Sr. Fallon, Principes d'Economie sociale, 1929, 231.

tečně vytvořily, prováděti mnohdy ve velikém měřítku, a množství nejrozmanitějších činitelů musí při ní spolupůsobiti; co velikého by za těchto poměrů mohlo býti vykonáno, kdyby si každý dělal, jak by sám chtěl?

Ále aby mi bylo dobře rozuměno: Pořád mluvím o tom, že námezdní smlouva v *zásadě* nemůže býti pokládána za nemravnou. Ovšem mohou při námezdním poměru, jak se *skutečně provádí*, se vyskytnouti okolnosti, pro které je *konkretní* námezdní poměr nemravný: když se vyjedná, že dělník musí pracovati denně hodin příliš mnoho, když je při práci od zaměstnavatele urážen, když se mu platí mzda nedostatečná atd. Proti všem takovým zlořádům smí a musí se vésti bezohledný boj.

b) Dále, když mluvíme o zásadní přípustnosti námezdního poměru, nepravím, že je to poměr nejideálnější nebo dokonce výlučný. Jsou i jiné druhy spolupráce. Ba prohlašuji přímo za věc nezdravou, když rozvrstvení majetku je dnes takové, že *ohromné* procento obyvatelstva (v ČSR. 1921: 64.6%) je odkázáno při výživě na poměr námezdní. Když je lidstvo zproletarisováno do té míry, když odloučení vlastnictví výrobních prostředků na jedné straně a práce na druhé straně bylo provedeno v rozměrech tak enormních, to je půda podemletá, u níž prudké sjíždění může nastati hned při nejbližších deštích. Snahou musí býti, aby co nejvíce lidí nebylo odkázáno jen na holý výdělek, nýbrž, aby mělo i svůj vlastní majetek. Proto ta směrnice Lva XIII. — odproletarisovat! A ve veliké míře rozřešení sociální otázky závisí od toho, zda vůdcové národů a zámožné vrstvy v tom směru se odhodlají k reformám.⁷⁾

Je dále velmi dobré, když vedle *námezdního* poměru, jakožto formy spolupráce, hojně se vyskytuje také smlouva *společenská*: liší se od námezdní smlouvy tím, že strany sdružují své síly nebo prostředky tak, že společně mají účast na zisku i na ztrátách společnosti a že odpadá poměr podřízenosti a nadřízenosti u účastníků. Má své výhody tento poměr: samostatnost a důstojnost dělníkova je tak více chráněna, zájem na prosperitě podniku je zvýšen, odpadají spory o mzdu, třídní boj je jím zmírňován. Ále ovšem prakse bývá často jiná: není sporu o mzdu, ale jsou spory o podíl; není podřízenosti, ale trpí jednotnost v řízení, trpí diskret-

⁷⁾ Viz k tomu Lev XIII., Rerum novarum, český překlad 38, 39, biskup O. Proháska, Christentum, Kapitalismus und Sozialismus, v Schönerer Zukunft, 5. pros. 1926, 194.

nost v obchodních tajemstvích; účastník kapitálově silnější snadno se domůže většího vlivu proti účastníku majetkově slabšímu. — Má své výhody a nevýhody i smlouva námezdní: Pro dělníka, protože dostane mzdu bezpečně, i když by snad později se ukázalo, že podnik pracoval se ztrátou; dostává mzdu hned předem než ještě je zboží prodáno, což zas je pro něho výhodou. Pro zaměstnavatele, protože má volnou ruku ve vedení závodu; nese sice riziko, ale v případě příznivém jest i majitelem zisku. I pro podnik může být námezdní smlouva výhodná, protože jí může být uchráněn ochromujících sporů, stanoví-li se hned předem s obou stran přesně podmínky, je v něm zabezpečeno jednotné pevné řízení, tajemství obchodní a technické. Ovšem zase při tomto poměru může v nebezpečí být dělník, protože panovačný podnikatel může nepotřebně zkracovati jej na svobodě, na mzdě, může v nevýhodě být zaměstnavatel, protože snadno dělník nebude brát věc podniku za svou a bude míti na zřeteli, aby dostal co nejvíce mzdy za co nejméně práce (ač zase i zaměstnavatel bude v pokušení, aby platil co nejnižší mzdu, požadoval však co nejvíce práce).

Má tedy obojí druh smlouvy své výhody a nevýhody, a za našich poměrů je nejlepší, když se vespolek doplňují.

c) Ale ovšem má-li námezdní poměr přinést požehnání, musí obojí strana svědomitě splnit své závazky. A kdyby na př. zaměstnavatel žádal po dělníku něco proti možnostem nebo důstojnosti člověka, a vymlouval se, že podle smlouvy mu to zakázáno není, pak musí si vzpomenouti, že jsou věci, které zapovídá Bůh, i když jich nezapovídá smlouva. A musí si stále být toho vědom, že poměr zaměstnavatele k dělníku není poměr člověka k nástroji, nýbrž poměr člověka k člověku; a že není učiněno zadost všem povinnostem k dělníku, byla-li mu vyplacena spravedlivá mzda.

Takto vypočítává povinnosti zaměstnavatelů papež Lev XIII. v encyklice *Rerum novarum*: „Nesměji považovati dělníků za otroky; je spravedlivé, aby v nich ctili důstojnost osoby, jež arci v křesťanství nabyta ještě vyššího stupně; výdělečná práce . . . , není člověku k hanbě, nýbrž ke cti, poněvadž mu poskytuje čestnou možnost opatřiti si živobytí; hanbou je a nelidskostí, když se vykořisťují lidé, místo zboží, aby se z nich docílilo zisku, a když se v nich cení toliko zdatnost nervů a tělesná síla a vše ostatní se považuje za nic. Rovněž je přikázáno, že se musí u dělnictva přihlížeti k náboženství a ke statkům duchovním. Proto je povinností pánů starati se o to, aby ve vhodných dobách měl dělník volno pro úkony zbožnosti; aby nebyl vydán svodům ke zkáze a lakadlům k hříchu; aby nebyl stůj co stůj odváděn od rodiny a od lásky k šetrnosti. Rovněž neukládati práce více, než síly dovedou unést, a neukládati práci takovou,

kteřá je v rozporu s věkem a pohlavím. Mezi největšími však povinnostmi pánů jest dávatí každému, co mu podle spravedlnosti náleží. Opravdu, má-li se stanoviti mzda spravedlivě, nutno přihlížeti k okolnostem různým; všeobecně však vzato, ať mají na paměti lidé bohatí a zaměstnavatelé, že utlačovati pro svůj zisk lidi nuzné a ubohé a těžiti z cizí bídy jest proti právům Božím i lidským. Oklamávati však někoho o povinnou mzdu, že je velikým hříchem, který volá k nebi o pomstu: „Hle, zadržaná mzda dělníků... křičí od vás, a volání těch, kteří žali, vešlo v uši Pána zástupů“ (Jakub 5, 4). Konečně se musejí svědomitě lidé bohatí vystříhati toho, aby chudým lidem v ničem neškodili, na majetku, násilím, lstí nebo lichvářskými úskoky; a to tím více, protože chudí lidé nemají dosti prostředků, aby se bránili proti křivdám a zvlí, a jejich majetek musí býti pokládán za tím posvátnější, čím je nuznější.“⁸⁾

A povinnosti dělníka podle téhož papeže: „Má úplně a věrně plniti to, co bylo svobodně a v mezích spravedlností dojednáno v pracovní smlouvě; nemá nijak dělati pánům na majetku škodu ani nemá urážeti jejich osoby; má se i při hájení svých zájmů chrániti násilím a nikdy se nemá dopouštěti vzpoury; nemá se stýkati s lidmi ničemnými, kteří před ním vykouzlují nesplnitelné naděje a ohromné sliby, čehož následkem bývá zbytečná lítost a majetkové pohromy.“

Budou-li tyto normy zachovávány, pak námezdní poměr bude podstatně zlidštěn a jeho stránky, vyvolávající za-
trpkost, zmírněny. A již dnes v poměru tom řadou různých opatření, na př. účastí dělnictva na správě závodu a na čistém zisku, kolektivními sazebníky atd. mnoho změněno. Námezdní smlouva dneška není námezdní smlouvou s počátku devatenáctého století.

b) Právo na práci.

Literatura.

Monografie starší jsou uvedeny na př. Pesch, Nationalökonomie ³I, 330 v pozn. Z novějších zvl. Brauer Th., Das Recht auf Arbeit, Jena 1919 — Malachowski W., Recht auf Arbeit und Arbeitspflicht, Jena 1922. — Viz dále čl. Antoni, Recht auf Arbeit, ve Staatslexikon, ³IV, 415—420. — Ryan, Distributive Justice, 358—360. Hitze, Kapital und Arbeit, 147—158. Schindler, Die Soziale Frage der Gegenwart, 68—69 (zvláště dobré). — Schmoller, Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre ²II, 344 nn. — Ze spisů socialistických na př. Macek, Sociální politika, I, partie Právo na život, Právo na práci, 222—248.

Mezi právy dělníka velmi často bývá uváděno též právo jeho na práci.

1. Právo na práci patří mezi důležité články učení socialistického. Fourier, Considérant, Saint-Simon, Bazard učinili je jedním z pilířů své nauky.¹⁾ Dnešní formulace toho požadavku na př. u prof. Macka zní:²⁾

⁸⁾ Lev XIII., Rerum novarum, čes. překlad 20.

¹⁾ Viz Pesch. Nationalökonomie, ³I, 330—333.

²⁾ Macek, Základy sociální politiky, 1, na uv. str.

„Z povinnosti pracovat stává se *právo na práci, jakou kdo v rámci obecného prospěchu dělat může a chce*“ (224). „Stát, který nutí člověka počátečního se narodit, který často svým občanům brání se vystěhovati do ciziny, dále omezuje svobodu výdělků všelijakými reglementy, ... tento stát nelze zprostiti povinností starat se o práci občanu, který z velké části vinou státního zařízení si sám práci a výdělek opatřiti nemůže“ (237). „Je-li právo na život podmíněno prací, je *právo na práci základem všech práv*“ (247, proloženo mnou). „Tak jako všechna práva, tak také právo na práci má svůj poslední důvod i svoje vymezení v členském postavení člověka, jinými slovy v zájmu celku“ (247). „Ze zásady rovného práva na práci plyne rovné právo na přípravu k práci a na prostředky k této přípravě“ (247).

2. Má opravdu člověk právo na práci, to jest na to, aby mu byla poskytnuta práce a aby si tak mohl opatřiti živobytí? Má toto právo v tom smyslu, aby mu byla poskytnuta práce, jakou si sám přeje nebo jaké se vyučil, nebo musí vzít za vděk práci, jaká se mu nabídne? A kdo je zatížen touto povinností, poskytnouti mu práci?

Jsou opravdu okolnosti, za nichž mají lidé právo žádati, aby jim byla poskytnuta práce. Neboť stále musíme mít na zřeteli, že Bůh dal pozemské statky lidstvu, aby byly obživou veškerého lidstva. Když by tedy majitelé statků přírodních tak si přisvojili všechny statky, že by na ostatní nezbývalo pranic, pak dolehla by na ně povinnost, aby ze svých statků udělili těm, kdo prostředků životních nemají nebo jim aspoň dali příležitost ku práci, aby jí mohly býti hospodářské statky rozhojněny. Neboť za tohoto předpokladu jest u oné třídy vlastníků přebytek; ale právo na život a na prostředky nutné k zachování života je právem vyšším než právo mít statky přebytečné, a proto láska zde velí pomoci těmto lidem. Poskytnouti pak práci je ve velmi mnohých případech ještě dokonalejším skutkem milosrdenství než dáti almužnu.

Může nastati dále případ, že nezaměstnanost nabyla takových rozměrů, že je až ohrožením obecného blaha; neboť nelze mluvit o obecném blahu, když takový počet obyvatelstva trpí nedostatek. Avšak pečovati o potírání všeho, co hubí obecné blaho, jest úkolem státu. Bylo by tedy za takových okolností povinností státu, aby se obyvatelstvu nezaměstnanému postaral o existenční prostředky, a zase nejlepší cestou k tomu je, když se dá příležitost k práci.

3. Potud tedy požadavek práva na práci správný jest, Není však správný, když by se jím myslilo, že musí býti každému člověku opatřena příležitost k práci. Nemá takové povinnosti ani stát ani jednotlivci. Ne stát: jeho úkolem není pečovati o blaho každého jednotlivce, nýbrž o celek, má vytvořiti takové podmínky, aby v nich bylo možno celku ob-

čanstva dopracovati se slušného živobytí; když některý jed-
notlivec z individuálních příčin toho dosáhnouti nemůže, ne-
smí býti ihned volán stát, aby se o něj postaral. Jen v soci-
alistickém státě, který má býti generálním zásobovatelem
všeho občanstva, by stát i tuto *právní* povinnost pečovati
o každého *jednotlivce* měl. — Nemají takové *právní* povin-
nosti ani zámožní jednotlivci. Láska je zavazuje — a často
zavazuje pod nejprísnějšími sankcemi, — aby pomáhali bliž-
nímu v jeho nedostatku. Ale to neznamená, že by se musili
o práci postarati každému jednotlivému nezaměstnanému.

4. S nejvyšším důrazem však prohlašuji, že lidé zámožní
jsou povinni majetku svého používatí tak, aby co nejvíce pří-
ležitosti k práci pro lidi nemajetné bylo vytvořeno. Nebo
lépe než dáti almužnu člověku, který má nedostatek, je dáti
mu možnost, aby si pomohl sám. A když člověk svou prací
spolupůsobí k udržení a zlepšení své existence, to je lidské
důstojnosti v dělníku mnohem přiměřenější než když je po-
darován almužnou. Mimo to pracovitost je matkou mnohých
ctností, které v lenošnosti hynou. A lidé, kteří v dobách ne-
zaměstnanosti, kdy je potřebí do podniků kapitálu, se bojí
svým jměním pohnouti, a proto je nechávají nepoužité, ti
se mohou dopustiti přímo zločinu na bližních.

5. Ještě podotýkám. I když socialismus svými střízli-
vějšími představiteli výslovně připouští, že práce, kterou by
musil uplatňovatel práva na práci přijmouti, by se mu určila
v zájmu obecného blaha, nikoli jen vzhledem na jeho přání
a dosavadní způsob práce, tož přece v praxi naráželo by ta-
kové stanovení práce na veliké obtíže. Jednak je velmi mno-
ho lidí, kteří budou velmi nespokojeni, když se jim práce ně-
jaká přikáže proti jejich přáním, a tato nespokojenost se
projeví i v díle samém. Jednak by bylo k tomu třeba ohrom-
ného byrokratického aparátu, se všemi technickými a finanč-
ními stíny, jež takový byrokratismus a centralismus dopro-
vázejí.

4. Dělnická mzda.

a) Mzda spravedlivá.

Literatura:

Mzdy a ceny. Soubor přednášek v Sociálním ústavu ČSR. Praha 1931.
— Diehl K., Mombert P., Ausgewählte Lesestücke Bd. II, Arbeitslohn
31921. — Ryan J. A., A Living Wage, New York 1920. — Lanck W. J.,
What a Living Wage should be., Chicago 1921. — Muhler E., Die Idee des

gerechten Lohnes, München 1924. — Brauns H., Lohnpolitik, M. Gladbach 1921. — Brauer Th., Lohnpolitik in der Nachkriegszeit, Jena 1922. — Zwi-
dineck-Südenhorst O. v., Lohnpolitik und Lohntheorie, Leipzig 1900. —
Téhož Lohntheorie und Lohnpolitik v Handwörterbuch der Staatswissen-
schaften, ⁴VI (1925) 396—426. — Snowden Ph., The Living wage, London
b. r. — Další literatura, zvl. starší, uvedena v Desch, Nationalökonomie
V. 561 n., 584 n., 616 n. a Weber, Der Kampf zwischen Kapital und Arbeit
⁵422—424.

Otázka výše mzdy je jednou z prvních posic, okolo nichž se svádějí nejprudší sociální a hospodářské zápasy. Vyřešiti otázku spravedlivé mzdy, dáti dělníku opravdu to, co mu patří, to by znamenalo míti v rukou jeden z hlavních klíčů, snad dokonce hlavní klíč k sociální otázce.

1. Ale zjistiti spravedlnost mzdy jest problém tak obtížný, že i ten katolický učenec, jenž se v ní propracoval do předu mnohem více než jiní, J. A. Ryan, pokorně vyznává: „Přesně určití, kdy je mzda spravedlivá jest a tremendously difficult question, otázka úžasně obtížná.“¹⁾ A mnozí vynikající národohospodáři ji pokládají prostě za nerozřešitelnou. Tak sám G. v. Schönberg, jeden z největších velikánů národohospodářské vědy ve II. polovici minulého století, píše: „Musíme si ujasnit, že stanovití spravedlivou výši mzdy pro jednotlivé dělníky a jejich výkony je nerozřešitelným problémem... Není měřítko, pomocí jehož by se mohlo zjistit, zda skutečné ceny při (jakékoli hospodářské) směně jsou nebo nejsou spravedlivé. Nejméně již možno a myslitelné je takové měřítko k zjištění ceny lidské práce.“²⁾ A v r. 1930 s hlediska národohospodářského odmítá cesty k určení spravedlivé mzdy vynikající jinak učenec A. Weber, odmítá je na tak dlouho, „dokud lidé jsou lidmi a dokud se hospodářský život může udržeti v pořádku pouze cenami, které bez ohledu na práva a povinnosti jednotlivcovy regulují hospodářský život tak, jak to nejlépe vyhovuje celkovému hospodářskému prospěchu.“³⁾

2. A přece volání po spravedlivé mzdě neustává. Ale i mezi těmi, kdo po ní volají, spravedlnost chápána je velmi různě.

Podle praxe jedněch — v období hospodářského liberalismu: „Spravedlivá cena je cena mezi zaměstnavatelem ujednaná: když obě strany splnily dojednané podmínky, učiněno je spravedlností zadost, i když takto

1) Ryan, Social Reconstruction, 51.

2) G. v. Schönberg, Arbeitslohn, v jenském Handwörterbuch der Staatswissenschaften, ²I, 881, cituje A. Orel, Oeconomia perennis, I, 357.

3) Weber A., Der Kampf zwischen Kapital und Arbeit, ⁵1930, 384.

jedna ze smluvních stran má nejvyšší zisky, kdežto druhá nedovede za ujednanou mzdu si opatřit ani nejnútnejší potřeby pro sebe, neřku-li pro rodinu.

Praxe jiná, rozšířená hojně v Americe,⁴⁾ ale i mimo Ameriku: Spravedlivé jsou takové mzdy, jaké se obyčejně v oné zemi za podobných předpokladů platívají. I kdyby tedy byly pro dělníka jakkoli nedostatečné, a podnik skvěle prosperoval, platí-li se takové mzdy i v jiných podnicích za obdobné práce, jsou spravedlivé.

Spravedlivou mzdu můžeš stanovit jenom podle výkonu. Tak Ford: „Kupovati práci je právě takové, jako kupovati cokoli jiného — musíte si být jisti, že obdržíte hodnotu svých peněz. . . . Nemůže být žádné „normální mzdy“. Mzda, zakládající se na životní úrovni, je zhoubná, neboť předpokládá, že všichni lidé jsou stejní a že se mohou dohodnouti, jak chtějí žítí. . . . Každý pokus stanovit „mzdu, stačící k živobytí“ je urážkou inteligence jak podnikatelů, tak i dělníků. Nevíme, jaká je správná mzda, a snad se toho nikdy nedovíme. Ale pokusy o stanovení mzdy bez fakt jsou zajisté překážkou pokroku.“⁵⁾

Spravedlivou bude mzda jen tehdy, když každému se dostane, čeho potřebuje: „Každému podle rozumných potřeb,“ jak to vyjadřuje gothajský program sociální demokracie z roku 1869.⁶⁾ Podotýkám, že dnešní sociální demokracie na tomto principu *v plném* znění již netrvá.

A konečně požadavek, který je přirozeným důsledkem stanoviska, že práce je jediným zdrojem směnné hodnoty zboží: „plný výnos práce každému dělníku“.⁷⁾ Ale tímto požadavkem stavíme se již na jinou půdu než je dnešní hospodářský řád. Neboť „smysl práva na plný výtěžek práce *není* pouze nějaká reforma vlastnického poměru k výrobkům a ještě snad k výrobním prostředkům, nýbrž právo na plný výtěžek práce je idea, jejíž provedení znamená přebudování celé soustavy společenského života, změnu organizace výrobní i tržební. . . . Program společenské reformy vybudované na právu na úplný výtěžek práce, není nic jiného než program k odstranění sociálního vykořisťování, ať se provádí v jakékoli formě.“⁸⁾

3. Katolické stanovisko je s klasickou jasností vysloveno hned sv. Tomášem Aquinským a podrobněji rozvedeno a zdůvodněno Lvem XIII. v encyklice *Rerum novarum*: práce musí být zaplácena dělníku tak, aby mu umožňovala slušné živobytí.

Stručně jen praví sv. Tomáš: „Je požadavkem zákona přirozeného, aby člověk byl živ ze své práce: neboť hoden je dělník mzdy své.“ I. k Tim. 5, 18.¹⁾

A podrobně Lev XIII. — vyvraceje napřed názor, že jakákoli mzda je spravedlivá, jen když byla umluvena: „Lidská práce nese na sobě dvojí známku: je předně *osobní*,

4) Sr. stanovisko, jež registruje Ryan, *Distributive Justice*, 325.

5) Ford — přel. Bartoš a Waller, *Dnes a zítra*, 1926, 201.

6) Gothajský program, v Diehl-Mombert, *Ausgewählte Lesestücke zum Studium de polit. Ökonomie* Bd. XII, 128.

7) Eisenašský program soc. dem. z r. 1869, viz Diehl-Mombert, tamže XII, 126.

8) Macek, *Základy sociální politiky*, I, 260.

1) Sv. Tomáš Aqu., *Quaestiones quodlibetales*, quodl. XII, a. 28.

poněvadž jednající síla lpí na osobě a jest plným vlastnictvím toho, jenž ji uvádí v činnost a jehož prospěchu má sloužiti; je dále *nutná* z toho důvodu, že člověk potřebuje plodů práce, aby si uhájil život: život však si uhájiti je příkazem samé přirozenosti, a té nutno poslouchati nanejvýš pečlivě. Nuže, chápeme-li práci jen potud, pokud je něčím osobním, nesporně má dělník plnou volnost spokojiti se mzdou jakkoli nízkou: neboť jako na jeho vůli závisí, že práci koná, tak se může svou vůlí rozhodnouti, že se za svou práci spokojí mzdou buď nepatrnou nebo vůbec žádnou. — Zcela jinak musíme usuzovati, spojujeme-li se známkou *osobnosti* známkou *nutnosti*. (Obojí stránku možno sice od sebe oddělití při myšlení, ne však ve skutečnosti.) Neboť uchovati si život je společnou povinností všech, a zpronevěřiti se té povinnosti je zločinem. Odtud nutně vzniká právo opatřiti si prostředky, jimiž se život udržuje: a u chudých lidí jedinou možnou cestou k tomu je mzda, získaná prací. Dejme tomu tedy, že dělník a zaměstnavatel svobodně ujednají nějakou pracovní smlouvu, a zvláště o mzdě; zůstává však stále v platnosti cosi z přirozené spravedlnosti — a sice cosi, co má vyšší platnost a co je starší než svobodná vůle smluvních stran — že totiž mzda musí stačiti na výživu dělníka, a to dělníka střídmeho a umravněného. Když však dělník dohnán nutností nebo ze strachu před ještě horším zlem přistupuje na mzdu nižší, kterou, ač nechce, přijmouti musí, protože mu ji zaměstnavatel vnucuje, to je tolik, jako že ustupuje násilí, proti němuž protestuje spravedlnost... Bude-li mítí dělník dosti vysokou mzdu, aby z ní mohl slušně vydržovati sebe, svou manželku a svou rodinu, snadno si navykne šetrnosti a tak..., po úhradě výdajů, bude moci také něco si odložití, čímž se může dopracovati určitého, byť nevelikého jmění.“²⁾)

4. K těmto jasným slovům papežovým stačí jen několik málo dodatků. — *Předpokladem*, aby se platila taková mzda, z níž by dělník „slušně mohl vydržovati sebe, svou manželku a svou rodinu“ jest, že hospodářská situace v onom odvětví hospodářském *v celku* neznemožňuje platiti tuto mzdu; když by tedy situace v onom odvětví byla tak špatná, že zde prostě není prostředků, aby se ona mzda mohla zaplatiti, pak — poněvadž není z čeho platiti — nemůže se pro fyzickou nemožnost povinnost splniti. Druhý předpoklad je, že za-

²⁾ Lev XIII., Rerum novarum, můj překlad, str. 37, 38.

městnavatel služeb dělníkových potřebuje; když by tedy na př. někdo služebné nepotřeboval a někdo ho uprosí, aby vzal do rodiny jeho dceru, aby ji doma nemusil živiti, pak ten, kdo prokázal dobrodiní, že děvče živí, ale nepotřebuje ho, nebyl by povinen platiti spravedlivou mzdu, jaká se v tamějších poměrech platívá. Kdyby však žádal od děvčete plný výkon služebné, mohla by tato povinnost platiti plnou mzdu u něho nastati. — Předpokladem třetím jest, že dělník je normální výkonnosti. Kdyby nebyl a ze soucitu jej přece přijal, není povinen mu platiti plnou mzdu, poněvadž hodnota jeho práce není taková jako práce dělníka, majícího dle přirozeného zákona nárok na mzdu odpovídající živobytí. Kdyby takový dělník se svou nižší, ale výkonům odpovídající mzdou nevystačil, musil by si hledati doplnění na př. u sociální péče.

5. Co však se musí rozuměti onou mzdou, která dle papeže má pro „střídmého a umravněného“ dělníka a jeho rodinu býti dostatečná k „slušnému“ živobytí? Především musí jí býti uhrazeno všechno, co dělník bezprostředně v dobách, kdy práci koná, spotřebuje: žije pro podnik, energie své spotřebuje v podniku, a proto mu musí mzda stačiti na úhradu stravy, bytu, šatu. — Ale dělník může pracovati jen po určitou část svého života, řekněme od 16. do 65. roku. Co v této době vydělá, musí stačiti nejen na krytí výloh v této době, nýbrž musejí také býti uhrazeny výdaje spojené s výchovou; a čím větších nákladů vyžádala si příprava na toto životní povolání, tím vyšší musejí býti tyto „amortizační splátky“. — Musí mu dále tento příjem v době, kdy je výdělkem schopný, umožniti i živobytí v dobách stáří, kdy již výdělkem schopen nebude. Protože dále v životě každého člověka jest i risiko nemoci, musí výdělek stačiti, aby i přes tuto těžkou dobu se mohl dělník bez finanční pohromy dostat. Jsou-li s prací spojena také riska jiná, na př. úrazu, invalidity, smrti, i pro tyto případy musí býti postaráno. A je o ně postaráno v novější době sociálním pojištěním. — Ale dělník má nejen tělo, má i duši s jejími potřebami. Mzda mu musí umožňovati, aby i tyto potřeby — náboženské, kulturní — mohl v míře přiměřené svému stavu splniti. Potřebuje dále i zotavení jeho duch; i toto mírné, stavu přiměřené zotavení patří k „slušnému“ živobytí. A hned uvidíme, že tyto možnosti musí míti netoliko pro svou osobu, nýbrž i pro svou rodinu.

A kdyby připadalo zaměstnavateli za těžko platiti tako-

vou „slušnou“ mzdu, musí povážiti, jakou povinnost mu ukládá jeho majetek: že není absolutním samovládcem v používání majetku, nýbrž že je pokladníkem milosrdenství Božího... rozdělovačem společného dědictví statků přírodních... že závazky mu ukládá nejen písmeno smlouvy, nýbrž i jeho sociální postavení, z něhož jednou bude skládati účty...³⁾

A tak přísný je tento závazek zaplatiti dělníkům mzdu k živobytí potřebnou, že ve svém pastýřském listu biskupové američtí píší: „Právo dělníka na slušné živobytí je prvním morálním závazkem, jenž zatěžuje průmysl. Zaměstnavatel má právo přisvojiti si rozumné prostředky k živobytí ze své živnosti; nemá však práva na úrok ze svého investovaného kapitálu, dokud zaměstnanci nedostali při nejmenším mzdy potřebné k živobytí“;⁴⁾ neboť právo na úrok je právo, ale přece jen presumptivní, a při kolisi jistého práva dělníků na mzdu nutnou k živobytí musí právo presumptivní ustoupiti, a to tím spíše, protože dělníci této mzdy k živobytí nutně potřebují a mají jen tuto možnost, kdežto majitel kapitálu má vedle úroku z kapitálu také jiné možnosti opatřiti si živobytí, na př. práci.

b) Mzda rodinná.

Literatura:

Les Allocations familiales (Bureau International du Travail), Genève 1924. — Bonvoisin G., Maignan G., Allocations familiales et Caisses de Compensation, Paris 1931. — Fallon V., Les Allocations familiales en Belgique et en France, Louvain 1926. — Douglas P. H., Wages and the Family, Chicago 1925. — Beveridge, William and Others, Six Aspects of Family Allowances, London 1927. — Vibaut H., Family Allowances in Practice, London 1926. — Řípa J., Rodinné přídatky v cizích státech. Sociální revue, VI, 1925, 362 nn. — Le développement des allocations familiales au cours des dernières années, v Revue Internationale du Travail, vol. 21 (1930) 413 nn. — Maus Ch., Über Familienstandlöhne, M. Gladbach b. r. — Janko J., Ohled na rodinu při tvoření mzdy, v Praze 1924.

Spornou ve mnohých kruzích — i takových, jež uznávají, že mzda má býti spravedlivá, — je otázka, zda se má při ní přihlížeti k rodině dělníka. Vyjádřeno jinak: má-li se při stanovení její výše dbáti principu honorování výkonu či principu alimentárního. Ještě jinak: Má platiti zásada: „za

³⁾ Sr. Ryan, Distributive Justice, 369, 370.

⁴⁾ The Bishops's program of Social Reconstruction, v Ryan Husslein, The Church and Labor, 238.

stejný výkon stejný plat?“ či zásada: „za stejný výkon stejná životní úroveň?“

1. U katolických moralistů není dnes o tom pochybnosti, že „mzda k živobytí potřebná“ musí zabezpečovati i možnost slušné obživy rodiny. Již v encyklice *Rerum novarum* bylo řečeno, že mzda má umožňovati i slušnou existenci manželky a dětí dělníkových. Vyplývá to částečně i z onoho místa encykliky, kde papež s důrazem hájí přirozeného práva člověka na manželství.¹⁾ Poslední pochybnosti rozplásla encyklika *Pia XI.* z r. 1930 o křesťanském manželství, kde se stanoví, že tehdy se mohou hospodářské a sociální poměry pokládati za správné, když „všichni otcové rodin mohou vydělati tolik, kolik vzhledem na postavení a na místní poměry potřebují k výživě své manželky a svých dětí: „neboť hoden je dělník mzdy své“. Tuto odpírati nebo proti právu zkracovati je těžkou nespravedlností, a Písmo svaté ji počítá mezi největší hříchy; ani se nesmějí mzdy stanoviti tak nízko, že by vzhledem na dané poměry nestačily k výživě rodiny.“²⁾

2. V krajích hlavně takových, které netrpí nedostatkem obyvatelstva, zaměstnavatelé se bránili proti rodinným mzdám. Nepomohla opatření z dob války, kdy rodinné přídavky se ujaly a byly praktikovány měrou dříve netušenou. Zaměstnavatelé pravili: „Mně je se zřetelem k výkonu v továrně lhostejno, zaměstnávám-li člověka svobodného nebo ženatého. Ba mnohdy mám od svobodného lepší výkon, než od ženatého, protože se může soustředěněji věnovati práci, nemaje starosti o rodinu. Z těch jeho dětí já zisku nemám žádného. Mně záleží jen na výkonu.“ A bylo od rozvážných lidí varováno, aby se neuzákoňovala povinná rodinná mzda; neboť účelem tohoto zákona by bylo pomáhati rodinám s četnými dětmi; ve skutečnosti však že by zákon jejich situaci ještě poškodil, protože pod různými záminkami by hleděli nesvědomití zaměstnavatelé propustiti otce rodin jakožto síly drahé a nahraditi je lacinějšími dělníky svobodnými, a tak že by se připravili nenápadně otcové rodin, jakožto v továrně nežádoucí, vůbec o chléb. — Rovněž se záhy vidělo, že není možno, aby se povolování rodinné mzdy přenechalo zcela jen dobré vůli zaměstnavatelů; neboť pak sobečtí zaměstnavatelé, kteří by ve své továrně platili jen mzdu

1) Lev XIII., *Rerum novarum*, můj překlad, 13, 14.

2) Pius XI., enc. *Casti connubii*, *Acta Apostolicae Sedis*, 1930, 587.

individuální, mohli snadno v soutěži zničit své konkurenty s humaním smýšlením, kteří pro své dělnictvo rodinné mzdy zavedli a tak zatížili si kalkulaci vysokou novou položkou; a protože by takto humánní podnik soutěže se svým méně lidským sokem nemohl zdolat, byla by ohrožena práce v něm a tak i zaměstnání oněch otců.

Z toho důvodu byly v četných krajích, zvláště francouzských, zřízeny tak zvané vyrovnávací rodinné pokladny. To jest v továrnách k pokladně náležejících se platí dělnictvo bez ohledu na rodinný stav. Současně však každá sdružená pokladna platí podle počtu svého zaměstnanectva — lhostejno, zda svobodného nebo ženatého — příspěvky do společné pokladny. Tam se nyní přihlašují otcové rodin, a dostávají ke své tovární mzdě ještě rodinné příplatky. Tím se dosáhne, že náklad na rodinné příspěvky je rozvržen na továrny rovnoměrně, a továrník nemá již tolik zájmu, aby dostal ženaté dělníky z továrny, a přece tito dělníci příspěvky dostávají.

Tato soustava rodinných přídavků je ve velikém měřítku zavedena jen ve dvou státech evropských: ve Francii a v Belgii. V Belgii mají od 1. ledna 1931 v platnosti zákon, že každý soukromý zaměstnavatel musí přispívat za své zaměstnance do takových pokladen,³⁾ a stát sám při stanovení platu úředníkům a zřízencům svým přihlíží ve značné míře k rodinnému stavu jejich. Ve Francii dosud nebyla uzákoněna pro soukromé zaměstnavatele povinnost platit rodinnou mzdu podle rodinného stavu, ale několikrát byl již pokus o to učiněn⁴⁾ — ve větším měřítku byly dále takové rodinné přídavky uskutečněny v některých částech Austrálie.⁵⁾ V jiných státech jsou rodinné přídavky zavedeny jen v hornictví.⁶⁾

3. Rodinná mzda však může být poskytnuta i jiným způsobem: že se totiž v celku platí mzda taková, aby stačila na výživu průměrné rodiny; je-li dotyčný zaměstnanec svobodný nebo ženatý, to je jeho věc; je-li svobodný, má možnost ušetřit si za svobodna, aby měl zálohu, až by přišly později rodinné finanční potíže. Tento způsob podle mého soudu — v předpokladu, že výše mzdy skutečně na výživu průměrné rodiny stačiti může — smí být pokládán za rodinnou mzdu. A předejde se jím jistým hořkostem v továrnách a úřadech: při platové soustavě převahou alimentární, přihlízející hlavně k rodinnému stavu, docházelo na př. k tomu, že za touž práci dostával úředník se šesti dětmi požitky

³⁾ Viz čl. L'organisation légale des allocations familiales en Belgique, v Dossiers de l'Action populaire z 10. 1. 1931, 47—58.

⁴⁾ Viz La Documentation Cath., Paris 1930, t. 23, 1093—1145, 1931 t. 25, 125—136.

⁵⁾ Revue internationale du Travail, Genève, zpráva o anketě Le Développement des allocations familiales au cours des dernières années, 1930, vol. XXI, 413—436.

⁶⁾ Revue intern. du Travail, tamže.

až dvojnásobně vyšší než jeho kolega, bezdětný vdovec.⁷⁾

Nový čl. zákon platový opustil princip alimentační a provádí princip honorování práce.*) Neopustil však principu alimentačního docela. Neboť pro úředníky a zřízence stanoví v § 10 a 26: „Služební plat... se skládá ze služného, činovného a výchovného.“ § 13 (Pro úředníky): „Výchovné činí při jednom nezaopatřeném dítěti 1.800 Kč, při více nezaopatřených dětech 3.000 Kč ročně.“ § 29 (pro zřízence): „Výchovné činí při jednom nezaopatřeném dítěti 1.200 Kč, při více nezaopatřených dětech 2.100 Kč ročně.“

Stanovisko zákona pokládám za velmi nedůsledné. Když hned na prvé dítě se musí povolití příspěvek, lze uzavíratí, že zákonodárce sám uznává, že stanovené platy na vydržování rodiny nestačí. Když se uznává, že na vydržování dvou dětí je potřebí povolití více než na jedno, proč se u dvou dítek schema platové zastavuje?

Co však dělati v případě, kdy sice platí se mzda, jež musí býti nazvána slušnou, stačící na výživu rodiny za průměrných poměrů, avšak z důvodů individuálních — pro churavost, pro neobvykle veliký počet členů rodiny, pro částečnou méněcennost živitelovu a pod. — pro rodinu nestačí? Smí se předstoupiti před zaměstnavatele, aby i tento mimořádný náklad nesl? A když by nebyl ten povinen, odkud má vzíti rodina doplněk? Pro takové smutné případy píše Pius XI. ve své encyklice: „Láska křesťanská k bližnímu důrazně žádá, aby křesťanské milosrdenství poskytlo to, co rodinám nalézajícím se v tomto nedostatku schází, aby zvláště bohatí pomáhali chudším, a aby ti, kdo mají přebytečné statky, nepromarňovali jich na zbytečnosti, nýbrž aby jich použili k zachování života a zdraví těch, kdo nemají ani věcí nezbytných... Není-li dostatek prostředků soukromých, jest úkolem veřejných činitelů doplniti nedostatečné prostředky soukromníků, zvláště ve věci pro obecné blaho tak důležité, jako je lidí důstojné postavení rodin a manželů.“⁸⁾

4. Který tedy z principů má býti uznán, princip alimentační či honorování práce?

Když se poskytne normálně výkonnému dělníku mzda stačící na výživu rodiny, pak je učiněno zadost zásadě: Každému dle jeho potřeb. Ale je možno splniti i zásadu druhou.

⁷⁾ Sr. Důvodová zpráva k platovému zákonu, dle znění v knize Platový zákon, Praha 1926, str. 168.

^{*)} Sr. touž důvodovou zprávu, str. 168, 169. O opatřeních, o nichž je řeč v § 192 a 193 zde nemusím mluvíti, protože jsou pouze přechodná.

⁸⁾ Pius XI., enc. Casti connubii, v Acta Apost. Sedis 1930, 587, 588.

Neboť poskytnouti dělníku takovou mzdu k živobytí potřebnou, je poskytnouti mu mzdu minimální. Když výkon dělníka je nadprůměrný — ať již vzhledem na přípravu, již pro svůj druh výkonů potřebuje, ať již vzhledem k důmyslnosti, jak si pomáhá při spletutých obtížích, ať již vzhledem k dovednosti a hbitosti při práci, nebo k úsporám na materiálu nebo k delší pracovní době, již se podvoluje — za tuto mimořádnou výkonnost musí býti odměňován též a spravedlnost žádá, aby tato záplata byla odstupňována podle hodnoty výkonu. Tak je možno uskutečnit i druhou zásadu: každému dle jeho výkonu. Za takových předpokladů se tyto dvě zásady nevyklučují, nýbrž doplňují a jsou si částečně korektivem.

c) *Minimální mzda zákonná.*

Literatura.

Richardson J. H., A Study on the Minimum Wage, London 1927. — Příbram K., La Réglementation des salaires minima du point de vue international, v Revue internationale du Travail, vol. 17 (1928), 349 nn. — The development of minimum-wage laws in the United States, 1912—1927, Washington 1928. — Haas F. J., Setting minimum wages according to minimum quantity standards, Washington 1925. — Ryan J. A., The Supreme Court and the Minimum Wage New York 1923. — Burns E. M., Wages and the State, London 1926. — O'Grady J., A legal minimum wage (these), Washington 1915. — Les méthodes de fixation des salaires minima, Bureau International du Travail, Genève 1927. — Pesl, Der Mindestlohn, 1914. — Nathan, Das Minimallohnproblem, 1920.

1. Má býti *minimální* mzda zavedena zákonem? Proti tomuto požadavku, hlavně z řad dělnických pronášenému, bývají uplatňovány vážné námítky: Drahotní poměry v různých krajích jsou velmi rozdílné, různá jest i životní míra v různých krajích, různé je bohatství krajů a výnosnost různých druhů podniků; mzda, která by v jednom průmyslovém místě se zdála přímo nedostatečná, je pro jiný kraj tak vysoká, že by nebylo možno ji platiti. — Když v dobách, kdy odbyt na delší dobu vázne, by nemohl podnik platiti minimální mzdy v plné její výši, musil by se zavřít, a tak by se minimální mzda stala neštěstím pro příslušné dělnictvo. Rovněž když běží o zdolání světové soutěže, státy, které pracují se zvýšenými požadavky minimální mzdy, musejí podlehnouti státům s výrobou lacinější, a to zase je na škodu dělnictva. Dále minimální mzdy musejí vésti k zániků podniků, které nejsou kapitálově dost silné, aby si zraciona-

lisovaly výrobu tak, by mohla unésti zvýšený náklad zákonné minimální mzdy; taková stupňovaná racionalisace pak ovšem má za následek, že počet zaměstnaného dělnictva se zmenší. Konečně se uvádí, že i soustava zákonné minimální mzdy vede k dalšímu byrokratickému zasahování do průmyslu a tím také ke zvýšení těžkopádnosti, která vždy ve věcech výrobních a obchodních jest závadou.

2. Přes tyto námítky trvá se s mnohých stran na uzákonění minimální mzdy. Již sociální pracovník K. v. Vogelsang energicky odmítal křivdu, když bývají za socialisty vyhlašováni ti, kdo na tomto požadavku trvají.¹⁾ A v sociálním programu, jež společně vydali přední katoličtí biskupové Spojených států po světové válce, je místo: „S radostí zaznamenáváme, že neustranní lidé nemají již námitek proti zákonné minimální mzdě... Na počátku minimální mzdy pro mužské pracovníky by měly stačiti toliko na krytí přítomných potřeb rodiny, měly by však postupně býti zvyšovány, aby stačily i na krytí potřeb v budoucnu. To jest, měly by konečně býti tak vysoké, aby umožnily úspory v takové míře, jakých je potřebí, aby dělník a jeho rodina byli zabezpečeni pro případy nemoci, úrazů, invalidity a staroby.“²⁾ A zisk, který nese minimální mzda pro dělnictvo, zabezpečujíc mu mzdu k životu dostačující, je tak ohromný, že mu vzhledem na obecné blaho může směle býti obětována i nejedna obtíž.

Pokud se týká námitek. Různost poměrů: tato různost se stále více stírá komunikací a vůbec tím, že stát (a do menší míry i kulturní svět celý) se stává víc a více spojitými nádobami, v nichž se hladiny vyrovnávají; a když je bohatství a finanční únosnost v krajích opravdu silně rozdílná, musí zákon s tím počítati a musí se též povážiti, že žádati uzákonění minimální mzdy není totéž jako žádati uzákonění *jedné a téže* minimální mzdy pro celý stát; tytéž námítky byly pronášeny při úsilí o osmihodinovou pracovní dobu, a bylo možno je překonati, *obdobně* bude moci dobrá vůle překonati těžkosti i zde. — Nebude-li moci podnik platiti při váznutí obchodů takové mzdy, pak musí zákon hned předem i s takovou možností počítati a zvoliti — jako vždy, když člověk má volbu jen mezi dvojím zlem — zlo menší, v tomto případě úchylku od normální mzdy. — Že soutěž státu se zákonnou minimální mzdou bude ztížena proti státu, kde

1) K. v. Vogelsang, ve Vaterland, Wien, ze 20. června 1888, viz A. Lesowsky, Karl von Vogelsang, Wien 1927, 45, 46.

2) The Bishops Program, v Ryan-Husslein, Church and Labor, 233.

průmysl nemá zákonem vázané ruce, to je pravda; ale bylo docíleno mezinárodní dohody již i v jiných obtížných podobných problémech. — Když zaniknou závody, které nejsou schopny platit takových mezd, je to bolestné; ale je těžko držet podniky, které mohou existovat, jen když platí mzdy nedostačující k životu svých dělníků, které tedy vedou existenci jen příživnickou. — Strach, že by zavedení zákonné minimální mzdy podstatně zvýšilo zasahování „byrokratismu“ do provozu, je dle mého soudu přehnaný. A že zracionalisování podniků za tím účelem, aby se mohla platit minimální mzda, povede k dalšímu zmenšení dělnictva, to není zaviněno požadavkem minimální mzdy, protože tu platit je povinností lidskosti.

d) Teorie vysokých mezd.

Literatura.

Přednášky „Mzdy a ceny“, publikace sociálního ústavu ČSR, č. 52., Praha 1931. Dále Austin R., Lloyd W. F., The Secret of high wages, New York 1926. — Coom Ch. S., Maximum wages the foundation of prosperity, Boston 1929. — Curschmann F. H., Zur sozialökonomischen Funktion hoher Löhne, Berlin 1929. — Massar K., Die volkswirtschaftliche Funktion hoher Löhne. Berlin 1928. — Amonn A., Das Lohnproblem. Gefahren der Lohnsteigerungen. 1930. — Wedemeyer R., Mit Lohnsenkungen gegen die Arbeitslosigkeit? 1930. — Bayle F., Les hautes salaires, Paris 1927. — Pak spisy Fordovy, názory Baťovy a j.

Je správná myšlenka mezd vysokých?

Moderní průmyslníci se vši rozhodností praví: Ano.

Tak Baťa: „Otázka mzdy je otázka vývoje člověka, otázka vývoje lidské společnosti. — Výše civilisace a kultury člověka i národů je právě taková, jak vysoká jest mzda, kterou jim vynáší jejich denní práce. — Touha člověka po vyšší mzdě se nikdy nezastaví. Je marné a nemoudré tuto touhu zastavovat. Jest v ní příslibení lepších časů, zárodek pokroku. Veškerý pokrok světa, jmenovitě ve výrobě a obchodu, záleží v tom, dáti této silné touze po vyšší mzdě příležitost k práci, při které by se dala vydělat, a vyučiti lidi, aby ji dovedli vydělat.“¹⁾

Ford: „Ani malý podnik nemůže vzrůstat ve velký, trvá-li na tom, že smí své zaměstnance zedřítí... Majitel podniku, jeho zaměstnanci a kupující veřejnost tvoří jediné těleso a pokud určitý průmyslový podnik nedovede tak sama sebe uspořádati, aby udržel vysoké mzdy při nízkých cenách, ničí se sám, poněvadž jinak omezuje počet svých zákazníků. — Všichni zaměstnanci mají býti zároveň nejlepšími zákazníky. — Pravý rozkvět naší firmy datuje se od roku 1914, kdy jsme zvýšili minimální mzdu z nějakých dvou dolarů na pět dolarů denně, neboť tím jsme zvý-

¹⁾ A. Cekota, Baťa, 54.

²⁾ H. Ford, přel. Bartoš a Waller, Dnes a zítra, na uv. str. Sr. A. Siegfried, přel. Hoch K., Amerika po světové válce, 1928, 165.

šili kupní sílu svých vlastních lidí, tito opět zvýšili kupní sílu lidí jiných a tak dále. Právě tato myšlenka zvýšení kupní síly vyplácením vysokých mezd a nízkou prodejní cenou zboží tvoří pozadí blahobytu v našem státě... (Ale ovšem:) Nemůžeme člověku učiniti většího bezpráví, než když mu platíme vysokou mzdu za málo práce, neboť potom jeho vysoká mzda zvyšuje ceny denních potřeb a způsobuje, že se mu stávají nedosažitelnými“ (15—17).

„Obchod, který nečítá pevnou a výnosnou stupnici mzdy mezi dobré věci, které vyrábí, není obchod produktivní“ (197).

„Motiv mzdy vyžaduje, aby byla vyplácena nejvyšší mzda, neboť jinak nepříjde do chodu okruh kupní síly“ (208).

Vysoké mzdy mají nesporné výhody: v dělníku posilují vědomí důstojnosti; zvyšují jeho chuť k práci; naplňují jej jistou radostností a klidem, protože ví, že jsou kryty potřeby jeho a rodiny v míře důstojné člověka, že je zabezpečeno stáří jeho a budoucnost dětí, a takto mizí trapný pocit chronické deprese; posila kupní síly vnitřního trhu; ochota dělníkova v úsilí o zdokonalení procesů výrobních. Rozkvět nejednoho velikého podniku byl umožněn mezi jinými podmínkami — a to na jednom z prvých míst — také tím, že platil vysoké mzdy svému dělnictvu, a toto mohlo si opatřiti zdravé poměry vyživovací, bytové, hygienické, kulturní, a proto bylo spokojeno a pracovalo s radostí a zájmem.

Ale nesmí býti cílem: vysoké mzdy stůj co stůj! Jest osudné a vede k těžké poruše rovnováhy, když vysoké mzdy jdou na účet jiných skupin dělnictva: když nějaká skupina dělnictva uměle a nespravedlivě monopolisuje svou državu.

Je dále osudné, když mzdy jsou beztoho již slušné, ale provede se zvýšení, a to na účet spotřebitelů, kteří pak musejí platiti ceny nespravedlivé. Nesprávné je, když vysoké mzdy jsou vynuceny na účet spravedlivého zisku podnikatelského; zde často se pak vytrestají zaměstnanci sami, protože vysoké mzdy mohou býti placeny jen tehdy, když podnik je technicky dokonalý, když se stále ještě zdokonaluje — již vzhledem na soutěž —; avšak když všecek zisk podnikatelský nebo z největší části jde na mzdy, pak není kapitálu na nové investice a závod musí chřadnout a zaniknouti — ovšem na škodu i dělnictva. A. Weber³⁾ uvádí i případy, kdy mzdy tvoří až 80 % nákladů. V takových případech je velmi těžko a někdy přímo nemožno konkurovati s cizinou. — A platí i v otázce mezd zásada, že není nejlepší mzdovou politikou pro dělnictvo vynutiti si v příznivé chvíli mzdy co

³⁾ A. Weber, Ende des Kapitalismus?, čti str. 65—72, ale též 48, 63 a j.

nejvyšší a zaviniti tak po případě krisi a strádání, nýbrž zabezpečovati si slušnou mzdu *trvalou*.

A bylo by naivností mysliti, že všechno, co se osvědčilo v Americe, se musí osvědčiti také v Evropě. Vysoké mzdy nemohou býti vytvořeny z ničeho. Jsou velmi dobře možné ve státě, ve kterém je bohatství přírodních statků, ve kterém dále je poměrný nedostatek pracovních sil (ať již přirozený, ať již uměle udržovaný), ve kterém je vnitřní trh tak rozsáhlý, že pohltí ohromné množství zboží, takže se vyplatí vyráběti se všemi výhodami standardisace a mechanisace. Ale mohou dříve nebo později přijíti doby, kdy racionalisace je provedena tak dokonale, že sice to dělnictvo, které zaměstnáno jest, dostává mzdy vysoké, že však vedle toho se tvoří veliká armáda dělnictva přebytečného, nezaměstnaného... Proces prudkého vzrůstu mezd ve Spojených státech je podle mého soudu dosud ve stadiu kvašení a bylo by dobrodružstvím, kdyby někdo chtěl již nyní s určitostí předpovídati, jak proces se ustálí.⁴⁾

e) Mzda žen.

Literatura:

Sperling H., Oekonomische Gründe für die Minderbezahlung der Arbeitskraft, 1930. — Suhr S., Die weiblichen Angestellten, Arbeits- und Lebensverhältnisse, Berlin 1930. — Handbuch der Frauenarbeit in Österreich, Wien 1930. — Imendörffer H., Die Lohnarbeit der Frau in Österreich, die Ursachen ihrer Unterentlohnung, Wien 1930. — Peterson A. L., What the wage-earning woman contributes to family support, Washington 1929. — Webb S., Men's and women's wages: should they be equal? London b. r. — The family status of breadwinnig women, Washington 1922.

Aspoň poněkud musím se zmíniti o mzdě žen. S veškerým důrazem nutno odsouditi ony nízké mzdy, jaké se dodnes ve mnohých soukromých zaměstnáních ženám platí, na př. ve Francii.¹⁾ Je dále křiklavé, když i ve Spojených státech ženám se tak nepoměrně méně platilo a platí než mužům.²⁾ Také v jiných státech jsou mzdy žen nižší než mužů, a v soukromých službách je celá škála stupňů tohoto nepo-

⁴⁾ Sr. na př. rezervované stanovisko ve velmi dobrém pojednání J. H. Richardson, La doctrine des hautes salaires, v Revue internationale du travail, č. z prosince 1929, 839—859.

¹⁾ Croizier P., Pour faire l'avenir, Paris 1929, 151, 152, G. Guillon, Pour Collaborer, Paris 1930, 63.

²⁾ Watkins G. S., An Introduction to the study of labor problems, 153—155, Douglas-Hitchcock-Atkins, The Worker in the modern economic society, 325—347.

měru; zato ve službách veřejných jsou ve mnohých státech ženy honorovány právě tak jako mužové, byly-li ustanoveny pro tytéž výkony.

Příčin, proč mzda žen bývá (a zvláště bývala) nižší než mužů, je mnoho. Některé z nich měly důvod v povaze práce a ve způsobilosti ženy k této práci: ženy mívaly úlohy podružné nebo sice důležité, ale přece jen výkonné, nikoli vedoucí; měly úkoly, k nimž nebylo třeba zvláštní přípravy; nestaraly se o to, aby si zjednaly průpravu pro odpovědné úlohy, nebo jim tato průprava byla odmítána; slabší fyzické síly žen. Jiné příčiny tkvěly v duševním rázu ženy: nerada se stěhovala do jiných měst mezi cizí lidi, spokojila se raději hubenějším výdělkem, jen když nemusila z rodiny; požadavky ženy bývají skromnější; ženy nedovedly svých nároků uplatnit s takovou pádností jako mužové, a to zvláště proto, že nebyly zorganizovány a dosud si stěžují odborové organizace, že ženy v nich jsou většinou spíše jen souběžci než průbojnými členy; u značné části měla mzda býti jen podružným doplňkem mzdy jiných členů rodiny. Někdy bývá mzda jejich nižší i proto, že zaměstnavatel se vymlouvá, že moderní ochranné zákonodárství mu ukládá vzhledem k ženám povinnosti, kterých u mužů není: nesmí jich používat k noční práci, v šestinedělí přerušují práci, také jinak bývají k nemocím dost náchylné, musí k vůli nim míti v podniku opatření, aby netrpěla mravnost, dvojí šatny, dvojí záchody a p.

Avšak přes to jest trvati na stanovisku: kde výkon je stejný, tam ať je stejná mzda, ať již běží o muže nebo o ženy. Ale výkon musí býti stejný; a tu nemyslí se jen výkon přítomný, nýbrž i výkon, jakého je čas od času potřebí, poněvadž se stanou náhle věci nepředvídané. Tak mohla by býti docela dobře při klidných jízdách průvodčím na železnici nebo v tramwayi žena; když však se stane nějaká srážka, tu muž se svými vlastnostmi tělesnými a duševními je platnější silou než žena.

Když se jedná o ženu, která pracujíc podá normální výkon, jaký se od průměrné ženy může žádati, pak musí jí býti dána mzda, která jí stačí k slušnému živobytí. To je arci jen její mzda minimální: dovede-li pracovati s větším výsledkem — ať již kvantitativně nebo kvalitativně — musí se tato minimální mzda přiměřeně zvýšiti.

Nežádají etikové pro ženu mzdu rodinnou, neboť v převážné většině případů bývá dívka nebo žena výdělečně činná svobodná nebo má rodina již živitele. Kdyby však dělnice

ta byla na př. vdovou a výdělek by jí nestačil, pak by náklad na vydržování dětí měl být získán z jiného zdroje.³⁾

f) Paternalism místo nebo vedle spravedlivé mzdy?

Někdy se zavádí u podniků průmyslových také rozsáhlá sociální péče na náklad podnikatelův: sociální zařízení pro nemocné, pro rekonvalescenty, pro dívky v různém věku, nákupny, sport, příležitost ke vzdělání, letoviště pro odrostlé i pro dívky atd.

Jsou-li taková zařízení prováděna rozumně a znamená-li pro dělníka opravdu výhodu, mohou být dobrodiním a mohou být mu opravdu vítána.

Ale dva předpoklady musejí být nezbytně splněny, jinak bude dělník dívat se na tato humanitní opatření s odporem a s nenávistí.

Předně nesmějí být jen ozdobnou španělskou stěnou, která má zakrýt sociální nespravedlnosti. Jsou zaměstnavatelé, kteří platili nebo platí nespravedlivě nízké mzdy, ale z těch nespravedlivých zisků část dali na různá filantropická zařízení, navenek si zjednali tak jméno filantropů a teď mohou za španělskou stěnou bezpečně řídit dále. — Dělník však je si dobře vědom této křivdy; a proti této farisejské filantropii stojí s hnusem a opovržením, a když snad bídou dohnán toto dobrodiní přece přijímá, přijímá je s nenávistí a bezmocným studem.

Za druhé musí se zaměstnavatel stříci jako hada *paternalismu*, t. j. takové sociální péče zaměstnavatelské, která by se chtěla dělníkům ale zhola o všechno postarat, která by za ně chtěla myslet, jim všechno stavět, jim všechno uvařit, jim všechno nakoupit, která s nimi zkrátka jedná jako s nemluvnaty, jako jedná otec s přihlouplými dětmi. To uráží myslící dělníky. A přímo bouří dělníky, když vidí, že se vyvíjí ponenáhlu, ale jistě v závodě „Wohlfahrtsklaverei“, nebo jak se tomu říká salonněji „l'esclavage comfortable“: „jen to budete jíst, co u mne koupíte, v mých domech budete bydlet, já budu o vás rozhodovat od chvíle, kdy vstanete, do chvíle, kdy lehnete, takřka i můj vzduch budete dýchat ...“ a myslící dělník v duchu dodává: „abych byl otrokem, i dýchajícím z milosti pána“.

„Paternalistický vůdce jest ochoten pomáhati jiným, ale

³⁾ Douglas-Hitchcock-Atkins, *The Worker in the Modern Economic Society*, 344, 345.

jen tehdy a tak, jak se to líbí jemu... Rád pomůže jednotlivcům, ale ne celé skupině... Paternalista pomáhá jednotlivcům nebo i celým obcím, ale opomíjí tvořiti předpoklady, aby si osoby nebo společnosti pomáhaly samy. Paternalism oslabuje iniciativu. Vychovává spíše oddané nohsledy, než sebevědomé vůdcovské duše. Jeho výsledkem je jakýsi druh otroctví.“*)

O některých amerických průmyslových místech byla napsána slova: „Společnosti podnikatelské ovládají sociální a politický život celých obcí, jsouce na př. majitelkami všech domů a všech realit v osadě, jmenujice pastora, sekretáře sociální péče, platíce učitele, udržující cesty, veřejné zdravotnictví, policii; tam průmysl má v ruce veškeru činnost dělníků, sport, noviny, četbu, rekreaci, život rodinný, život mravní a náboženský.“¹⁾

Ale normální člověk takového nevolnictví trvale nesnese. Svoboda se v člověku nedá zotročiti trvale. Proto také četné americké společnosti změnily po nabytých zkušenostech taktiku a odklonily se od paternalismu.

Tak píše H. Dubreuil ve známé své knize Standards o svých zkušenostech z Clevelandu, zvláště u jedné z největších a nejmodernějších firem White Motor Co.: „Jako mnoho jiných společností průmyslových, i tato společnost po nějakou dobu dělala politiku paternalismu a zaváděla různá zařízení, aby jimi svému zaměstnanectvu opatřovala různé výhody nebo rekreaci. Je však tomu již několik let, co poznala, že je lépe ponechat personálu v těch věcech, které se týkají jeho činnosti mimo práci, úplnou svobodu. I v organisacích sportovních i v zařízeních svépomocných společnost propůjčuje místnosti nebo pomoc, o niž je žádána, jinak však nezasahuje... Zmiňuji se o tomto vývoji, který znamená překonání čirého paternalismu, a to proto, že je to, jak se zdá, zjev, který se šíří.“²⁾

Znova se tady potvrzují slova Léona Harmela, pronesená u příležitosti stávky v Montceau: „Dobročinnost zaměstnavatelů je bezmocná, neopírá-li se o součinnost sdružení dělnických. — Zkušenost ukázala, že dokonce právě i takových dobročinných zařízení chytrost a prohnanost „vůdců“ zneužívá k novému štvaní. To právě je situace v Montceau. Zaměstnavatel tam neustále přinášel pro tovární obyvatelstvo oběti nejtěživější a nejdůmyslnější. Může se říci, že zasypal dělnictvo dobrodiními; ale dělnictvo nevníklo do správy těchto podivuhodných zařízení.“³⁾ A jiné slovo Harmel-

*) E. Bogardus, Fundamentals of Social Psychology, New York 1924, 444.

¹⁾ A. Philip, Le problème ouvrier aux États-Unis, 1927, p. 31, 226, citují Dossiers de l'Action populaire, Paris, č. z 10. února 1930, 8.

²⁾ H. Dubreuil, Standards. Le travail américain vu par un ouvrier français, 1930, 168.

³⁾ Guítton G., Léon Harmel et l'initiative ouvrière, Paris 1929, 24.

lovo: „Blaho dělníka skrze dělníka a s dělníkem, nikdy bez něho a tím více nikdy proti jeho vůli.“⁴⁾ Je lépe, když dělník má dostatečnou mzdu a opatří si pak potřeby sám, když se tedy počítá s jeho touhou po svobodě a sebeurčení a s jeho samočinností.

5. Jiné důležité obory sociální politiky.

Literatura.

Pracovní právo vůbec: Říha J., Freudenfeld F., Pracovní právo Republiky Československé, Praha 1931. — Wokurek L., Das Arbeitsrecht der Czechoslovakischen Republik, Brünn 1928. — Polák F., Dělnické právo československé, Praha 1931. — Štern E., Právo pracovní, úmluvy pracovní a ochrana dělníků, v Československá vlastivěda, d. VI., Práce, Praha 1930, 101—117. — Sociální politika v ČSR. v Praze 1924. — Štern E., Základy československého dělnického práva, v Praze 1923. — Lederer M., Grundriss des österreichischen Arbeitsrechtes, Wien 1929. — Kaskel W., Arbeitsrecht, Berlin 1925. — Sinzheimer H., Grundzüge des Arbeitsrechts, Jena 1927. — Hueck und Nipperdey, Lehr- und Handbuch des Arbeitsrechts, 2 Bde, 1929. — Velge H., Eléments du droit industriel Belge, Bruxelles 1927. — Bovier-Lapierre, Manuel pratique de législation du travail, Paris 1927. — Slessor and Henderson, Industrial Law, London 1924. — Balella G., Lezioni di legislazione del lavoro, Roma 1927.

Sdružovací právo dělnické: (spolky dělnické i odborové organizace). Viz literaturu, již uvádím v III. dílu této „Křesťanské sociologie“ („Sociální práce“), str. 171. K tomu: La Liberté Syndicale, (Bureau International du Travail), podrobné vylíčení situace a vývoje v jednotlivých státech, 6. sv., Genève 1927—1930. — Kotek J., Odborové hnutí zaměstnanců, v Praze 1930. — Weber A., Der Kampf zwischen Kapital und Arbeit, Tübingen 1930. — Arendt J., Le Mouvement ouvrier, Bruxelles 1928. — Braun und Seidel, Die Gewerkschaften, ihre Entwicklung und ihre Kämpfe, 1925. — Nestriepke, Die Gewerkschaftsbewegung, 1922, 1923. — Die christlichen Gewerkschaften, 1925—1928 (německé křesťansko-sociální v ČSR) Zwittau 1929. — L'Oeuvre de l'Internationale Syndicale Chrétienne 1925—1928, Utrecht 1929. — Wóycicki A., Chrześcijański ruch robotniczy w Polsce, Warszawa 1921. — Týž, Dzieje robotników przemysłowych w Polsce, Warszawa 1929. — Třicet let práce a bojů sdružení čl. kovopracovníků, v Praze 1928. — Hospodářské poměry, sociální politika a odborové hnutí v I. 1926—1929, v Praze 1930 (soc. dem.). — Turman M., Le Syndicalisme chrétien en France, Paris 1929. — 25 Jahre Gewerkschaftsbewegung 1899—1924, Berlin 1924 (křesť. v Německu). — Hemala F., Geschichte der Gewerkschaftsbewegung, Wien 1922. — Lenhoff A., Die Koalition als Grundlage des Arbeitsrechts, Wien 1930. — Webb S. and B., The History of Trade Unionism, London 1920. — Tannenbaum F., The Labor Movement, New York 1921.

Kolektivní smlouva: Čechrák C., Mzdová soustava kolektivního vyjednávání ve světle ekonomické teorie, Praha 1924. — Dundr V., Hampl,

⁴⁾ Guillon, Tamže 27.

A., Kolektivní smlouvy pracovní, v Praze 1924. — Haas F. J., Shop Collective Bargaining, Washington 1922. — Raynaud B., Le Contrat Collectif en France, Paris 1921. — Eblé M., Le Développement juridique et social de la Convention Collective de Travail, Paris, b. r. — Wloszczewski S., Umowy zbiorowe w zakładach pracy, Warszawa 1923. — Raynaud B., Le Contrat Collectif à l'étranger, Paris 1929.

Pracovní doba: La Durée du travail dans l'industrie (Bureau International du Travail), 9 sv., Genève 1922—1925. — Pracovní doba v průmyslu ČSR, Praha 1924. — Ernst M., Das Arbeitszeitproblem, Zürich 1929. — Journée de huit heures ou la semaine de quarante-huit heures, Genève 1919. — Brucculeri A., La limitazione della Giornata di lavoro e il principio delle otto ore. Roma 1923. — Masaryk T. G., Osm hodin práce, Praha 1921 (nové vyd.). — Tessier G., Un progrès social: La journée de huit Heures, Paris b. r. — Tessier G. et Philippart. Les Conséquences économiques, morales, sociales du régime des huit heures, Paris 1924. — Wloszczewski S., O czasie pracy, Warszawa 1922. — Lipmann O., Das Arbeitszeitproblem, Berlin 1927. — Milhaud E., La journée de huit heures et ses résultats, Genf 1927. — Schneider R., Arbeitszeitschutz, Berlin 1927. — Winter, Andrews, Florence, Hospodářské, mravní a sociální důsledky osmihodinné pracovní doby, referáty na Mezinárodním sjezdu soc. politiky v Praze 1924, Publikace Soc. ústavu ČSR, č. 14.

Nedělní klid: Vorschriften über Sonntagsruhe im gewerblichen Betriebe Österreichs, Wien 1909. — Javier T. M., Organisation professionel et repos hebdomadaire, Paris. — Krantz F., Sonntagsruhe für Arbeiter und Angestellte in gewerblichen Betrieben, Berlin 1921. — Novotný J., Sociální význam svátků, v Sociálních rozhledech 1925, 59 nn.

Placená dovolená: Placené dovolené pro zaměstnance, Praha 1925. Bogusat H., Ausreichender Arbeitsurlaub für unsere erwerbstätige Jugend. Berlin 1926. Bonnet R., Les vacances ouvrières, Montpellier 1927. — Mann A., Vacations with pay for production workers, Cincinnati 1926. — Mills Ch. M., Vacations for industrial workers, New York 1927. Procházka V., Přehled zákonodárství o placené dovolené dělníků a soukromých zaměstnanců. Sociální Revue 1925, 196 n.

Práce žen a dětí: Weissauer L., Verbot der Lohnarbeit der verheirateten Frauen? München 1929 (tamže 150—151, dobrá bibliografie). — Geyer A., Die Frauenerwerbsarbeit in Deutschland, Jena 1924. — Gunzburg N., Schutz der Frauen und Kinder nach der belgischen Gesetzgebung, Brüge 1925. — Möller L., Schwangerenfürsorge als Aufgabe der Verwaltung, Berlin 1925. — Müller K., Frauenarbeit in der Landwirtschaft, M. Gladbach 1913. — Stocký J., Žena jako činitel ve vývoji hospodářského řádu, v Praze 1923.

Práce dětí: Fuller R. G., The meaning of child labor, Chicago 1922. — Green W., Child labor. New York 1925. — Johnsen J. E., Child Labor New York 1926. — Phillips M., Frauen- und Kinderarbeit in der Textilindustrie, Amsterdam 1922. — Child Labor, (U. S. Department of Labor) Washington 1924. — Tamže, Child Labor in the United States, Washington 1924.

Domácká práce: Štern E., Úprava pracovních poměrů domáckých děl-

níků, Praha 1923. — Sirotek J., Domácká práce, v Sociální revui, 1925, 212. — Lukáš J., Domácká výroba, v Sociální revui 1930, 19 nn., 125., 265 nn.

Živnostenská inspekce a péče o zdraví a bezpečnost dělníků: L'inspection du Travail. Le développement et le régime actuel de l'organisation dans différents pays. Genève 1923. — Hutchins B. L. and Harrison A., A history of factory legislation, London 1911. — Ritzmann F., Arbeitsaufsicht, Karlsruhe 1925. — Syrup, Handbuch des Arbeitsschutzes und der Betriebssicherheit, Berlin 1927. — Breton L., Les maladies professionnelles, Paris 1911. — Collis and Geenwood, The Health of the Industrial worker, London 1921. — Gottstein, Schlossmann und Teleky, Gewerbehygiene und Gewerbekrankheiten, 2 Bde, Berlin 1925. — Kober and Hayhurst, Industrial Health, Philadelphia, 1924. — Lewis A., De Blois S. B., Industrial Safety organization for Execution and Engineer, New York 1926.

Sociální pojištění: Gallas J., Janoščík F., Výklad zákonů o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří ve znění novely ze dne 8. listopadu 1928, č. 184 Sb. z. a n., v Praze 1929. — Pospíšil J., Preiš J., Doplnky k výkladu zákona z 9. října 1924 č. 221 Sb. z. a n., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří ve znění novely z 8. listopadu 1928 č. 184 Sb. z. a n., v Praze 1930. — Gallas J., Výklad k zákonu o pensijním pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách, v Praze 1929. — Šmídek V., Sbírka zákonů a nařízení o pojišťování dělníků pro případ úrazu v ČSR, Praha 1924. — Publikace Mezinárodního úřadu práce: Les problèmes généraux de l'assurance sociale. 1925. L'assurance-maladie libre. Collection de monographies nationales: Législations et résultats de leur application, 1924. — L'Assurance-maladie obligatoire: Analyse des législations nationales et des résultats de leur application. 1927. Všecky tři spisy v Ženevě. — Důvodová zpráva k vládnímu návrhu sociálního pojištění, poslanecká sněmovna N. S. RČS, 1923, k č. 4186. — Současné otázky sociálního pojištění, red. E. Štern, Praha 1926. — Jindřich A. J., Nemocenské, invalidní a starobní pojištění osob nesamostatně výdělečně činných v cizině a u nás, Praha 1928. — Schönbaum E., Sociální pojištění, v Československé Vlastivědě, d. VI., Práce, Praha 1930, 118—135. — Schmittmann B., Sozialversicherung, v Handwörterbuch der Staatswissenschaften, ⁴VII. (1926), 622—650. — Albrecht, Grundfragen der Sozialversicherung, Berlin 1929. — Dersch, Die Sozialversicherung, Berlin 1927. — Manes, Sozialversicherung, Berlin ⁶1926. — Publikace Sociálního ústavu Československé republiky č. 5. Sociální pojištění v ČSR 1922. Č. 26 Mezinárodní organizace práce a sociální pojištění, 1926. Č. 27. Základní problémy sociálního pojištění, 1926 (překlad výše uvedeného spisu Mezim. úř. v Praze). Č. 30 Provádění sociálního pojištění u nás, 1927. Č. 33 Schönbaum E., Finanční a organizační zásady sociálního pojištění, 1927. Č. 43 O léčebné a zdravotní péči sociálního pojištění, 1929.

Rekreace: Bouthoul G., La durée du travail et l'utilisation des loisirs, Paris 1924. — Giani M., L'utilisation des loisirs des ouvriers en Italie, Roma 1924. — Rapport sur l'utilisation des loisirs des ouvriers (Bureau International du Travail), Genève 1924. — Keller F., Katholisches Wochenend, Freiburg i. B. 1929. — Lampe H., Wochenend und Kirche, Berlin 1928. — Čl. E. S. Hokeše v Sociální revui, Praha: Rekreace a lidová vý-

chova, 1929, 288 nn., Anketa o rekreaci, 1930, 307 nn. — Witte K., Villinger W., Ostermann E., Arbeitererholungsfürsorge, 1930.

V dělnické otázce je řada požadavků detailních, které bohužel nemohou býti ve všech podrobnostech projednány v této knize. Zde mohou býti probrány jen základní otázky, kdežto podrobnosti by musily býti projednány ve zvláštním spise, jednajícím jenom a výlučně o dělnické otázce.

Mohu tedy jen povšechně se zmíniti o těchto zvláštních problémech — a to ještě ne o všech — a při nejdůležitějších podati zásadní stanovisko přirozenoprávní a upozorniti na nejvýznamnější příslušná ustanovení našeho čl. zákona.

1. Ale jeden velmi důležitý rys všeobecný je nutno hned předem zdůrazniti: Poměr pracovní stále více *přestává býti individuálním poměrem mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem*, stále více přestává záviseti jenom na soukromém ujednání těchto dvou osob, a stále více podléhá ustanovením zákona. Zákonodárství na nesčíslných místech prolomilo libovolnost a individualnost soukromé smlouvy a stále podrobněji určuje hranice, mezi nimiž pracovní smlouva musí se pohybovati a které nemohou býti přestoupeny ani při oboustranné dohodě obou stran. Dobře tak. Pokud zákon takový je diktován zdravým rozumem, jest ochranou slabé vůle a hospodářské nemohoucnosti zaměstnancovy proti přehmatům zaměstnavatele, který je přirozeně v příznivějším postavení. A čím více se veliké podniky rozrůstají, tím nepatrnějším atomem je tam jednotlivý dělník, tím samovládnější posici má tam vůle zaměstnavatelova, tím méně lze tam vystačiti se soustavou pracovní smlouvy individuální, tím více je potřebí, aby zde ochranné zákonodárství dělnické upravovalo vzájemná práva a povinnosti.

2. Prvé z těchto zajištěných práv je *právo sdružovací a právo pracovní svobody*.

U nás je zaručeno přímo Ústavní listinou. § 114: „Právo spolčovací k ochraně a podpoře pracovních (zaměstnaneckých) a hospodářských poměrů se zaručuje.“ § 117: „Každý může v mezích zákona projevovati mínění slovem, písmem, tiskem, obrazem a pod. — Totéž platí o právnických osobách v mezích jejich působnosti. — Výkon tohoto práva nesmí nikomu býti na újmu v jeho pracovním nebo zaměstnaneckém poměru.“

Nebývalo toto právo sdružovací přáno dělníkům vždy. Hospodářský liberalismus je nenáviděl. Dovoľával se, že sdružování je atentátem na

svobodu těch, kdo se sdruženými mají pak jednati. Chtěl, aby veškerý poměr byl jen poměrem jednotlivce k jednotlivci, tato svoboda že přinese vyrovnání zájmů. Ale když silný a slabý mají spolu zápasiti jen sami dva, a vyloučen má býti zásah zvenčí! Když srazí se stejnou silou nádoba železná a lehká nádoba hliněná! To chtěl kapitalismus v devatenáctém století a velmi dlouho to trvalo zvláště ve Francii a především ve Spojených státech,¹⁾ než bylo toto přirozené právo dělníků na svépomoc prostřednictvím organizací uznáno. A cesta, již dělnictvo se k této svobodě sdružovací dostalo, je vyznačena těžkým utrpením dělnictva: žalářování, propouštění z práce, hlad. — Skvělou obhajobu přirozeného práva dělnictva na organizaci pronesl v Rerum novarum Lev XIII.²⁾ A hned ve středověku církev tou přízní, jakou projevovala cechům, ukázala, jak hodnotí stavovskou organizaci.

Jaké výhody nese s sebou odborová organizace dělnictva, řídící se normami pravdy a spravedlnosti?

Jest velikou obrádkyní stavovských zájmů dělníka. Veliká část těch práv, která byla vydobyta v posledním půlstoletí pro dělníka, byla vymožena dělnickými organizacemi, z jejich iniciativy nebo za jejich vydatné spolupráce. Odborové organizace vlévaly dělnictvu v dobách útisku naděje, že přijdou spravedlivější časy; rozšiřovaly jeho rozhled, zvedajíce je od upjatého pozorování poměrů čistě místních k obzorům dalším, národním, a ještě i za hranice státu; dávají mu jakýsi obraz o hospodářské situaci, takže přece aspoň částečně může posouditi, který požadavek je možný, který je přehnaný a nemožný; dávají mu jisté sebevědomí, protože vidí, že není osamocen, že dělnický svět je živelní silou; jsou pro něho — a to je jeden z účinků nejdůležitějších — oporou při vyjednávání se zaměstnavateli v zápase o lepší mzdové a pracovní podmínky; taková jediná generální bitva je sociálně zdravější než nepřetržitá rozhořčená drobná válka, přeskakující jako plaménky s místa na místo, takže vše je udržováno v napětí; školí dělníka v používání demokratických práv; zvyšují úctu k dělníku ve veřejnosti, neboť strana, která promyšleně, neohroženě a čestně hájí svých práv, se těší docela jiné úctě než strana, která i svá nejlepší práva hájí mdle a slabošsky aneb neúspěšně. Jen člověk nespravedlivý nebo slepý mohl by popírati, že odborové organizace si získaly velikých zásluh o dělnictvo.

Ale odborové organizace mohou se dopustiti i těžkých chyb: když místo konstruktivní práce pěstují jen ducha revoluce a nespokojenosti; když přicházejí s dalekosáhlými po-

¹⁾ Sr. Douglas-Hitchcock-Atkins, *The Worker in Modern Economic Society*, 524 nn., 874 nn., Pesch, *Nationalökonomie*, ²III. 628 nn.

²⁾ Lev XIII., *Rerum novarum*, český překlad 1931, 40 nn.

žadavky v době, kdy průmysl beztoho těžce zápasí; když ženou členstvo do činů nerozvážných; když se pouštějí do věcí, které se vzestupem dělnictva nemají co dělati, na př. když propagují ateismus a materialismus; když dělají nátlak na své členstvo, aby snížilo svou výkonnost; když v členstvu ubíjejí smysl pro solidárnost stavů a vychovávají v něm jen vůli k třídnímu boji. Ani odborové organizace nesmějí se svou vzrůstající silou nechat zlákat do těch močálů, ve kterých na konec zahynul liberalismus: nesmějí nenasytně a do nekonečna stupňovati své požadavky, nýbrž musejí míti cílem: uskutečňování spravedlnosti.

3. Zvláště jedna věc vešla vlivem organizací v život: *kolektivní pracovní smlouva*. Je to v podstatě veliká vymoženost pro dělnictvo, i když by snad při provádění se ukázaly ještě různé nedostatky. Neboť při individuálním vyjednávání je dělník v nevýhodě proti zaměstnavateli. Ten rozumí velice často mnohem lépe situaci než prostý dělník a dovede mnohem obratněji využítí okolností, které jsou pro něho příznivé; může si opatřit potřebné informace prostřednictvím právních a odborných poradců; může čekat na příznivější trh práce — dělník musí míti výdělek již teď; u dělníka běží při vyjednávání o existenci, u zaměstnavatele pravidelně jen o větší nebo menší zisk. Proto brání se zaměstnavatelé proti ujednání s celkem dělnictva, které arci vysílá k vyjednávání nejschopnější lidi ze svého středu, nebo odborové sekretáře, obeznámené i s trhem práce i s metodami vyjednávání. Pak ovšem je situace zaměstnavatelů mnohem nepříznivější, než když mají před sebou nezkušeného osamoceneného dělníka. Pak lze si vysvětliti, že o tuto otázku uznání kolektivních smluv, uzavíraných eventuálně prostřednictvím zástupce, jenž není ze středu tohoto dělnictva, rozbila se r. 1920 konference práce ve Washingtonu, protože zástupcové zaměstnavatelů řízně tento důležitý požadavek odmítli.³⁾ A vzdor tomuto odmítání musíme trvati na tom, že kolektivní smlouvy jsou životní potřebou dělnictva.

4. *Délka pracovní doby* normována u nás zákonem z 19. prosince 1918 č. 91. Sb. z. a n.

§ 1. V podnicích, živnostenskému řádu podrobených, nebo po živnostensku provozovaných nesmí skutečná pracovní doba zaměstnanců trvati zásadně déle, než *osm* hodin ve dvacetičtyřech hodinách nebo nejvýše čtyřicet osm hodin týdně.

³⁾ Ryan, Social Reconstruction, 130.

§ 3. Rozdělení pracovní dobu, a to jak denní tak týdenní, jakož i stanoviti pevné přestávky, ponechává se dohodě zaměstnavatelů a zaměstnanců.

Nejdéle však po pěti hodinách nepřetržité práce musí se poskytnouti přestávka aspoň čtvrt hodiny. Mladiství zaměstnanci do 18 let stáří nesmí však pracovati nepřetržitě déle než čtyři hodiny. Přestávky tyto odpadnouti mohou u zaměstnanců starších 18 let, když za pravidelného chodu výroby je zajištěn přiměřený čas k oddechu.

§ 4. Nezbytně musí se poskytnouti zaměstnancům týdně nerušená přestávka aspoň 32 hodin.

Je mnoho důvodů pro tuto pracovní dobu osmihodinovou: aby se hospodárně zacházelo se zdravím a silou pracujícího; aby byl mu umožněn rodinný život; aby se mohl věnovati svému vzdělání; aby získal čas pro své osobní práce; aby se zmenšila nezaměstnanost a příliš dlouhá zaměstnanost na druhé straně.

Proto žádal i Lev XIII. v Rerum novarum: „Ani spravedlnost ani lidskost nestrpí, aby se žádalo tolik díla, že by přílišnou prací otupoval duch a tělo, aby se vyčerpávalo. Neboť jako veškerá přirozenost člověka, tak i jeho výkonnost má určité hranice, za které se jíti nesmí. Zvyšuje se sice výkonnost cvikem a praxí, ale pod podmínkou, že se člověku dopřeje čas od času přestávky v práci a odpočinku. Je tedy při denním díle dbáti toho, aby se neprodlužovalo na více hodin, než síly snesou. Jak veliké však mají býti přestávky k odpočinku, to se musí posuzovati podle druhu práce, podle okolností doby a míst, i podle zdraví dělníků.“⁴⁾

5. *Nedělní a sváteční klid* je u nás upraven zákonem z 16. ledna 1895 č. 21 ř. z.

Čl. I. V neděli má ustati všechna práce živnostenská.

Čl. II. Klid nedělní má počíti nejpozději o 6. hodině ranní každé neděle, a to současně pro celé dělnictvo každého závodu a trvati alespoň 24 hodiny.

Čl. III. Z ustanovení čl. I. a II. jsou vyňaty:

1. Práce, které sluší konati, aby živnostenské místnosti a závodní zařízení byly vyčištěny a v dobrém stavu udrženy, jimiž podmíněn je pravidelný chod vlastního nebo některého cizího závodu a které bez podstatné poruchy práce nebo bez nebezpečenství pro život a zdraví dělníků nemohou býti konány ve všední dny;

2. potřebné střežení závodních zařízení;

3. práce pro inventuru, a to jednou do roka;

4. neodkladné práce povahy přechodné, které musí vykonány býti buď z ohledů policie bezpečnostní, nebo v čas nouze;

5. osobní práce živnostníkovy, pokud je koná bez použití některého pomocného dělníka a nikoli veřejně.

Čl. IX. (U obchodních živností, v nichž je v neděli dovoleno pracovati.) V neděli buď poskytnut dělníkům podle jejich vyznání čas k návštěvě dopoledních služeb božích potřebný.

Čl. XIV. Ve svátek budiž poprán dělníkům podle jejich vyznání čas k návštěvě dopoledních služeb božích potřebný.

⁴⁾ Lev XIII., Rerum novarum, český překlad 1931, 34.

O jedné důležité stránce tohoto nedělního a svátečního klidu zmiňuje se Rerum novarum:

„Tímto klidem nemysli jen jakousi větší míru lenošné nečinnosti, a dokonce již ne — jak si to mnozí představují — odpočinku, jenž umožňuje jen neřesti a je příležitostí k mrhání peněz; nýbrž pracovní klid, jak je posvěcen náboženstvím. Klid spojený s náboženstvím odvolává člověka od prací a zaměstnání všedního života, aby uvažoval o statečích nebeských a aby vzdal věčnému Bohu spravedlivou a povinnou poctu.“⁵⁾

Důležitý je dále § 11 zákona ze dne 23. dubna 1925, č. 96 Sb. z. a n. o vzájemných poměrech náboženských vyznání:

§ 11. Nikdo nemůže býti nucen, aby upustil od práce ve dnech svátečních a slavnostních cizí církve nebo náboženské společnosti.

V neděli budiž však po čas bohoslužby zastavena všechna veřejná práce, není-li naléhavě nutná.

Dále budiž o svátcích kterékoli církve nebo náboženské společnosti, za hlavních bohoslužeb zanecháno v blízkosti kostela všeho, co by mohlo rušiti nebo překážeti náboženské slavnosti.

Totéž platí při obvyklých slavnostních průvodech náboženských na veřejných místech, kudy průvod se ubírá.

6. *Placená dovolená pro zaměstnance* je zavedena zákonem ze 3. dubna 1925 č. 67 Sb. z. a n.

§ 1. Trvalí zaměstnanci, kteří vykonávají práce nebo služby na základě poměru pracovního nebo služebního, a nevykonávají jich jako vedlejší zaměstnání nebo příležitostně, mají po jednoročním nepřetržitém zaměstnání v témže podniku nebo u téhož zaměstnavatele nárok na zaměstnavatelem placenou dovolenou k zotavení.

§ 2. Dovolená činí šest dnů v roce. U zaměstnanců s delší dobou nepřetržitého zaměstnání v témže podniku (u téhož zaměstnavatele) než deset let, zvyšuje se dovolená na sedm dnů a po patnácti letech na osm dnů v roce.

Neděle a svátky připadající do dovolené počítají se do ní a platí se za ně.

§ 9. Zaměstnanci přísluší za dobu dovolené mimo veškeré sjednané přídatky náhrada mzdy odpovídající průměrnému výdělku z posledních čtyř týdnů bezprostředně před nastoupením dovolené....

Naturální požitky, pokud na dobu dovolené se zastavují, anebo se nevyberou, do náhrady se počítají a oceňují se v penězích.

§ 12. Dovolená udílí se zpravidla v období od 1. května do konce září mimo podniky sezonní, zejména zemědělské.

7. *Práce žen a dětí* je u nás upravena několikerým zákonným ustanovením; zvláště je důležitý zákon ze dne 17. července 1919 č. 420 Sb. z. a n. o práci dětí, pak některé paragrafy zmíněného zákona o osmihodinné době pracovní, zvláště pak tyto jeho odstavce:

⁵⁾ Lev XIII., Rerum novarum, český překlad, 34, 35.

§ 9. K noční práci mohou se bráti pouze zaměstnanci mužského pohlaví, starší 16 let. Ženy nesmí se při práci noční zaměstnávat.

§ 10. V podnicích jmenovaných v § 1. (t. j. živnostenskému řádu podrobených nebo po živnostensku provozovaných) nesmí se zaměstnávatí námezdně děti, dokud neukončily povinné návštěvy školní a nedosáhly věku 14 let.

§ 11. Mladistvých zaměstnanců mužského pohlaví do 16 let a ženského do 18 let stáří smí se užívatí jen ku pracím lehkým, které nejsou na újmu jejich zdraví, a nepřekážejí tělesnému jejich vývoji.

Ku pracím podzemním, čítajíc v to i dolování v odklizech, smí se používatí jen dělníků mužského pohlaví.

K odůvodnění požadavku, aby se žen a dětí nepoužívalo k pracím, na něž nestačí, praví Lev XIII.:

„Není spravedливо žádati po ženě nebo dítěti práci, kterou dovede vykonati muž ve zralém věku s pevným zdravím. Ba u dětí je velmi bdítí nad tím, aby v továrně nepracovaly dříve, než se věkem dostatečně upevní jejich tělo, a vyvine duch. Neboť předčasná práce hubí mladé síly, probouzející se v dětství jako mladistvé osení; tak přichází nazmar všechna výchova a školení v dětských letech. Tak některé práce se méně hodí ženám, určeným pro práce v domácnosti: práce v domácnosti jsou velikou ochranou ženské stydlivosti a svým rázem jsou velmi vhodné pro výchovu dětí a prospěch rodiny.“⁶⁾

8. Jen stručně se zmiňuji o *domáckých dělnících*. Nebylo snad skupiny mezi dělnictvem, jejíž osud by byl býval bědnější, jež by byla více odírána, jež by byla pracovala v žalostnějších poměrech dílenských než domáctí dělníci. Zákon o úpravě pracovních a mzdových poměrů domácké práce z 12. prosince 1919, č. 29 Sb. z. a n. z r. 1920 a příslušné vládní nařízení ze dne 26. listopadu 1920 a pozdější vyhláška ministerstva sociální péče, vztahující se k tomuto zákonu, přinesla dvojí velikou vymoženost: že je nyní v evidenci vedeno, jak jsou domáctí dělníci placeni, takže podnikatelé v tomto oboru nemohou v přítmí využítovati smutného postavení izolovaného dělníka k ziskům tak nespravedlivým, jako tomu bylo dříve; dále zařízeno, že v každém odvětví domácké práce ústřední komise, jejíž členstvo jmenováno po třetině ze zaměstnavatelů, z dělníků a ze znalců stojících mimo tyto dvě zúčastněné skupiny, může naříditi závazné minimální mzdy, pod něž se v onom odvětví jíti nesmí.

9. *Živnostenská inspekce* je upravena v podstatě hned zákonem ze dne 17. června 1883, č. 117 ř. z.

§ 5. Úkol živnostenských dozorců vzhledem k zaměstnavatelům a za-

⁶⁾ Lev XIII., Rerum novarum, čes. překl., 35, 36.

městnancům záleží v dozoru, jak vykonávají se zákonné předpisy, vydané:

1. o opatřeních a zařízeních, která držitelé živností zavázání jsou učiniti na ochranu života a zdraví dělníků, jak v místnostech pracovních tak i příbytcích, jestliže dávají je dělníkům;

2. o tom, jak užívají se má dělníků, o denní době pracovní a o občasných přestávkách v práci;

3. o tom, jak vedou se seznamy dělnické, jsou-li tu řády pracovní, jak vyplácejí mzdy, pak o výkazech dělnických;

4. o živnostenském vzdělání mladistvých dělníků pomocných.

§ 8. odst. 2.: Dozorce živnostenský jest oprávněn každou osobu, která zaměstnána jest v podniku živnostenském, též živnostníka neb jeho náměstka, všude, kde v příslušném podniku se pracuje, vyslyšati o věcech, do oboru působnosti jeho patřících, třeba-li, také beze svědků, avšak pokud možná tak, aby provoz nebyl rušen.

§ 11. K návrhu dozorce živnostenského úřad živnostenský jest oprávněn, jestliže zdraví dělníků způsobem, jakým se jich užívá, zdá se býti ohroženo, přibratí lékaře, chemiky a jiné znalce k potřebnému vyšetřování, jež zaplatiti musí živnostník, jestliže shledá se, že skutečně jsou zde vady dozorcem živnostenským tušené.

Pro lepší porozumění tomuto ustanovení sr. § 1157 Všeobecného občanského zákoníka: „Zaměstnavatel jest povinen upravití služební úkony tak, a v příčině místnosti a náradí, které má opatřiti neb opatřil, postarati se na svůj náklad o to, aby život a zdraví zaměstnancovo byly chráněny, pokud je to podle povahy služebních výkonů možno.

Je-li zaměstnanec přijat do domácnosti zaměstnavatelovy, jest tento povinen postarati se o to, aby místnosti k obývání a spaní a strava, jakož i doba práce a oddechu byly zařízeny tak, jak toho vyžadují ohledy na zdraví, mravnost a náboženství zaměstnancovo.“

10. *Sociální pojištění* se stalo tak důležitým činitelem v životě sociálním, že na př. v jediném pojišťování úrazovém některá data pro r. 1926 pro celou Československou republiku dosahují těchto číslic: pojištěnců 1,405.000, předepsané pojistné 116 milionů Kč, vyplacené odškodné 66 milionů. Data týkající se nemocenských pokladen za r. 1925 v Československu: počet členů 2,831.857, počet nemocenských půldnů 31,624.221, příjem 1.025,778.000 Kč, v tom příspěvky 971 milionů 148 tisíc Kč, vydání celkem 972,448.000 Kč, z toho nemocenské podpory 429,110.000 Kč a útrat správních 124,575.000 českoslov. korun.⁷⁾

Myšlenku pojišťování dlužno pozdraviti jakožto veliké dobrodiní pro dělnictvo. Neboť vždy se budou vyskytovatí mezi ním úrazy, nemoc, invalidita a jiné pohromy. Ano, bylo by ideálem, kdyby mzdy a finanční zabezpečení dělníka byly takové, že by si v nepředvídaných případech pomohl sám; pak by šly peníze mnohem příměji ke svému cíli, nepadly by na režii pojišťovací takové obrovské miliony, jako padají

⁷⁾ Statistický přehled ČSR, 1930, 202—205.

nyní. A béřeme-li situaci tak, jak je, daleko větší část děl-
nictva na to nestačí, a proto sociální pojištění je železnou
nutností a požehnáním. A to sociální pojištění se všemi
svými odbory: nemocenské, úrazové, starobní, pro případ
invalidity, proti nezaměstnanosti. Spornou zůstává otázka,
zda je lepší, když pojištění je zcentralisováno v rukou státu,
či zda je lépe, když stát vykonává dozorcí úlohu, subvencuje
je dle potřeby nebo stálými částkami, ale ponechává je v ru-
kou soukromých. Můj názor je, že je lepší způsob druhý, pro-
tože čím více místa se ponechá svépomoci a iniciativě jed-
notlivců, čím více se takto odlehčí státu, tím lépe. Ale v Čes-
koslovensku, Rakousku, Německu a jiných státech je pojiš-
ťování soustředěno teď v rukou státu a proto je nutno počí-
tati se způsobem tímto. Je však dobré, když si zaměstnanci
na své pojištění sami připlácejí určitou kvotou; neboť čím
více člověk také sám pomáhal budovat — i finančně — ně-
jakou věc, tím více ji hodnotí; kdežto nejednává, bohužel,
s touž svědomitostí s věcí, která mu bez vlastního přiči-
nění padla zralá do klína. Je dobré, když jsou k příspěvkům
na úhradu pojistného přidržováni i zaměstnavatelé, neboť
pojištění je jakousi formou mzdy, doplňkem mzdy, již děl-
níci vysloveně jakožto mzdu dostávají, a mzdu mají platiti
zaměstnavatelé. Je však v pořádku, když určitou kvotou při
různých druzích pojišťování přispívá i stát, neboť, že mzdy
jsou nedostačující pro mimořádné případy nemoci, úrazu
atd., na tom částečnou vinu nese i stát, protože nesplnil vůči
dělnické třídě, když byla krutě po desíletí rdousena libera-
lismem, svých povinností a zavinil takto v minulosti ono
postavení dělnictva, ze kterého se plně nevzpamatovalo do-
sud; má tedy i stát jako takový povinnost pomáhati dělnic-
tvu dostati se z těchto těžkých poměrů.

Má-li ovšem splniti sociální pojištění svou velikou úlo-
hu, musí vospělá mravnost býti i ve správě pojištění i u po-
jištěnců. U správy: aby hospodařila s obrovskými jí svěřený-
mi obnosy co nejsvědomitěji; aby hleděla snížitii režii co nej-
více, aby se chránila všeho luxusu, neboť je zločinem na
dělnictvu, když příspěvky jsou nedostatečné, ale zato se sta-
ví reprezentační paláce pojišťoven; snahou musí býti, aby
co nejvíce ze sesbíraných obnosů šlo k těm, pro něž byly
sesbírány. A musí se správa chrániti, aby se ze soustavy a
institucí sociálního pojišťování nedělal instrument pro
udržování a práci některé politické strany: sociální pojištění
je zavedeno pro dělníka, ne pro tu neb onu politickou stra-

nu, a takové stranictví otřásá jen důvěrou v instituci. — Je nutná i mravnost u zaměstnanců: nebude-li té, pak nemocenské pojištění bude pasivní, protože simulanti pohltní jmění, které patří nemocným; nebude-li mravností, pak pojištění proti nezaměstnanosti zvrhne se na podporování lenosti a sociálního parazitismu, protože lenoši budou se vyhýbatí jakékoli namáhavé práci a přece budou mít z čeho býti živi. A může naděje na zaopatření ve stáří býti lehké povaze pokušením, že nešetří, že žije vesele, v důvěře, že zaopatřena bude. A proto ruku v ruce musí jíti s rozšiřováním sociálního pojištění také upevňování morálky.

11. Stále zřetelněji se rýsuje další nové pole sociální práce: otázka *účelné rekreace*. Komu se zdá, že tato otázka má ještě příliš daleko k tomu, aby se stala předmětem i státního zájmu, ať si jen vzpomene, jak by se bylo zdálo ještě před dvacíti roky mnohemu pravdě nepodobným, že stát zajistí svým zákonem dělnictvu placené každoroční dovolené; dnes jsou již uzákoněny. A když byla již zavedena osmihodinná pracovní doba, placené každoroční dovolené, když se dokonce i u nás zavádí pětidenní pracovní týden, pak není možno uhýbatí s cesty před otázkou, jak účelně tohoto volného času využítí.

Veliký vliv mohou mít tyto volné chvíle: Mají především pookřáti síly znavené prací, aby člověk s osvěženými silami znova se pustil do svého denního díla. Ale volné chvíle mají i účel jiný. Jak to řekl jeden z vlivných mužů na památné washingtonské konferenci práce, anglický delegát Barnes, osmihodinná práce má své zdůvodnění v tom, že dělník má právo „mít radost ze života, osvěžovati se, zdokonaliti svou výchovu, obíratí se svými povinnostmi k rodině a společnosti.“⁸⁾ To je tím nutnější, když práce v továrně dělbou se stala jednotvárnou, když se musí konati v nepřírozeném držení těla, ve špatné atmosféře, když bytové poměry jsou pro mnohého neutěšené. Když dokonce se někde vytvořila u dělníků nenávisť k práci, již konají, pak volné chvíle jsou odškodněním za to, co neposkytla pro dělníka takové mentality práce, jsou útekem z pouště.¹⁾ Nestací takovému znavenému dělníku kniha nebo přednáška. To je mu často příliš jednotvárné, nudné, příliš krotké; chce něco,

⁸⁾ Viz Rapport sur l'utilisation des loisirs des ouvriers, Genève 1924, I., 90.

¹⁾ Sr. De Man, Zur Psychologie des Sozialismus, 69, k tomu sr. 36 nn.

co by jej více vzrušilo, co by v něm rozvířilo celého člověka, ne pouze studeně uvažující rozum.

Mohu zde jen stručně naznačiti, čím se tato péče o zžitkování volných chvil obírá. Především musí zabraňovati, aby volný čas nebyl obětován alkoholismu; neboť to by vedlo k ubíjení sil těla i ducha, kdežto volné chvíle mají napomáhati k jich rozvoji. — Nutno podporovati bytovou kulturu, neboť rodinný život v útulném bytě může býti zdrojem čistých radostí. Velmi napomáhá malá zahrádka při bytu: práce v ní je milým rozptýlením, které může konečně někdy rodině také hospodářsky prospěti. — Dále sport. Hra. Lázně. Při takových tělesných cvičeních pookřává duch, upevňuje se zdraví, pěstí se družnost, rozvíjí se duch. — Pak výlety do přírody, a to jak výlety jen na jeden den, tak v dobách delší prázdně delší pobyt v přírodě, v chatách, letovištích. Aby to bylo možno, musí se dopravní politika upravit tak, by dělníci mohli bydliti i mimo město, a přece aby mohli bez únavy a lacino se na pracovní místo dostat; je dále pro tyto účely žádoucí, aby se zřizovaly na vhodných místech chaty, tábory. — Je konečně žádoucí, aby se dělníku umožnilo, by se vzdělal, a to jak rozumově, tak i po stránce citu a vůle; proto je dobré, když se jim umožní laciný vstup do dobrého divadla, do dobrého kina, do dobré knihovny a čítárny.

Ale několik věcí se při této péči o volné chvíle dělnictva nesmí pustiti se zřetele. Nesmí jim býti takové vzdělávací a osvěžující prostředky zákonem nebo firmou vnučovány, protože pak je nesou jako břímě a cíle se nedosáhne; musí tedy býti vždy svobody a sebeurčovacího práva dělníka v otázce používání volných chvil úzkostlivě šetřeno. Přednost dále musí se dáti takovému používání volných chvil, kde se může uplatnit aktivita jednotlivců, nikoli tedy aby byli při tom jen pasivními diváky, protože to neosvěží, to ubíjí. Nesmí dále sport, rekreace, výlety, radovánky překročiti určité míry; neboť ochromuje mozek příliš dlouhá práce; ale ochromuje jej i příliš dlouhá zábava nebo divadlo nebo příliš dlouhý a namáhavý výlet. Ani nesmí takové zotavení býti jen zástěrou lenosti, ať již běží o vrstvy dělnické nebo o vrstvy zámožné. Konečně musí býti všechny druhy rekreace, tedy i výlety, pobyt v přírodě, lyžování atd. upraveny tak, aby ani v nejmenším neutrpěla ani mravnost ani náboženství; protože volné chvíle, v nichž hyne mravnost a náboženství, jsou neštěstím i pro dělníka i pro společnost.

6. Konečný cíl: Odproletarisovat!

Literatura.

Romier L., *La Déproletarianisation des Masses*. Liège 1927. — Missong A., *Entproletarisierung*. v „*Die Österreichische Aktion. Programmatistische Studien*“, Wien 1927. Degenfeld-Schönburg, *Entproletarisierung der Arbeiterschaft*, v *Die katholisch-soziale Tagung in Wien 1929*, 97-11.

Sociální politika nesmí zůstatí jen příštípkováním. Dvojí věc musí míti před sebou jako cíl: úsilí, aby v míře jak je to možno největší ti, kdo pracují, stali se i vlastníky prostředků, jimiž pracují; a aby dělník stal se sám majitelem slušného jmění, a to nejlépe nemovitého. „Rozřešiti sociální otázku, zjednatí spravedlnost dělnické třídě, vydatí dědictví vyděděných — to znamená: dělnická třída přestane, zmizí ve třídě majitelů. — Kdo udá cestu zde k tomuto cíli, ten si zjednává zásluhy o rozřešení sociální otázky, každý, kdo ukazuje cestu jinak, jen mate!“*)

S obvyklou svou důkladností odůvodňuje i tento spravedlivý požadavek Lev XIII. v *Rerum novarum*: „Bude-li míti dělník dosti vysokou mzdu, aby z ní mohl slušně vydržovati sebe, svou manželku a svou rodinu, snadno si navykne šetrnosti a tak . . . uhradiv výdaje bude moci také něco odložití, čímž může se dopracovati určitého bytí nevelikého jmění . . . Zákony mají býti příznivy právu soukromého vlastnictví a mají, pokud možno, pečovati o to, aby co největší počet lidí toužil míti nějaké jmění. Z toho by vyplývaly vzácné výhody; a především spravedlivější rozdělení statků Kdyby se v lidu probudila naděje, že příčinlivostí se může dopracovati nějakého majetku spiatého s půdou, ponenáhlu se obě třídy sblíží, protože již nebude tak hluboké propasti mezi největším bohatstvím a největší bídou. Mimo to je možno čekati větší hojnost plodů, jež rodí země. Neboť, když lidé vědí, že pracují na svém, pracují s větší chutí a mnohem úsilovněji; ano dokonce začíná v nich vznikatí i jakási láska k půdě, již obdělávají Vyplyne z toho ještě třetí výhoda, že totiž lidé spíše zůstanou v tom státě, v němž se zrodili; neboť nestěhovali by se do ciziny, kdyby vlast jim skýtala slušnou příležitost k obživě.“¹⁾

Totéž stanovisko, že odproletarisování je nutností, jest i stanoviskem Aristotelovým: „Kdo opravdu má péči o lid, musí se starati o to, aby nebyly vrstvy lidové v přílišné bídě. Neboť to bývá důvodem, proč demokracie chátrá. Musí se vymysletí nějaké majetkové uspořádání, aby trvale bylo postaráno o dostatečné jmění.“ Proto za nejlepší stav pokládá, kdyby se každému mohlo dostatí tolik, „zač by si mohl opatřiti neveliký pozemek; a kdyby to ne, aby měl možnost a prostředky provozovati obchod neb

*) W. Klopp, *Leben und Wirken des Sozialpolitikers K. v. Vogelsang*, 1930, 438, 439.

¹⁾ Lev XIII., *Rerum novarum*, český překlad, 38, 39.

²⁾ *Aristotelis Politicorum* 1. VI. c. 5, *Opera omnia*, 1886, t. II., 686.

obdělávati půdu.“²⁾ I stanoviskem sv. Tomáše Aqu. je, že nejlépe je, když každý občan „získá kousek půdy, z něhož by na dále těžil.“³⁾

Tato nauka je nervem sociálního učení církve všude. Tak jménem sociálního hnutí katolíků amerických prohlašuje jeho mluvčí J. Husslein S. J.: „Správná sociální soustava — odmítajíc právě tak nepřirozené zrušení soukromého vlastnictví výrobních prostředků v socialismu jako omezování majetku na několik málo boháčů v kapitalismu — žádá co nejrozsáhlejší rozšíření vlastnictví statků jak výrobních tak spotřebních, tak aby co možno nejvíce dělníků mohlo mít naději, že správnými prostředky se domohou podílu na těchto statcích. A to osobně, nikoliv pouze ve jménu komunistického společného majetku. — Takové jmění uspokojí touhy lidí, pozvedne je nad postavení pouhých námezdních dělníků, bude napomáhati k jejich plnému a souladnému rozvoji, zabezpečujíc ustálenost nového sociálního řádu.“⁴⁾

Tytéž zkušenosti dělají v továrnách: „Ukázalo se, jak je moudrým, užitečným a úspěšným dáti velikému množství spolupracovníků příležitost ke tvoření zisku a podílu na jeho dosažení a probuditi takto nejmocnější hnací pero, jež vede člověka k přičinlivosti, vynalézavosti a šetrnosti.“⁵⁾ Baťa pak ze svého hlediska praví: „Jsem přesvědčen, že dílna pozůstávající z lidí, kteří mají úspory, kteří žijí ve spořádaných hospodářských poměrech, bude pracovati mnohem klidněji, že v takové dílně budou mnohem větší výplaty při stejných sazbách a při stejném namáhání a že v této dílně docílíme největší samosprávy bez velkých potíží.“⁶⁾

Proto musí býti cílem: Umožnit dělníku spoluvlastnictví prostředků, jimiž pracuje. Umožnit mu úspory a zvláště nějaký majetek nemovitý. Tím bude zbaven obojího pocitu nuznosti, který jej skličuje a ochromuje: vědomí nuznosti hmotné, ale ještě tísnivějšího vědomí nuznosti duchovní. Tím přestane ta nihilisující odpoutanost od půdy a od kraje. Tím zabezpečí se jistá ustálenost v jeho smýšlení i životě, umožní se mu, aby klidně mohl hleděti kolem sebe i před sebe do budoucna, nabude jakési opory životní ve svém majetku, hlavně nemovitém, bude v něm viděti i uskutečněný výraz své vůle. A průměrný člověk teprve tehdy, až již nejpotřebnější hospodářské statky zabezpečeny má, dovede tyto statky správně hodnotiti.⁷⁾

³⁾ Sv. Tomáš A., In libros Politicorum 1. VI. lect. 5 o, vyd. 1660, 308.

⁴⁾ Husslein J., v Ryan-Husslein, The Church and Labor, 1924, 294. Sr. výrok slavného biskupa trevírského M. F. Koruma, cituje E. Winter v Schönerer Zukunft 1926, I. Jgg. 857, Ryan, Distributive Justice, 214, 230.

⁵⁾ A. Cekota, Baťa, 19.

⁶⁾ Cekota, Baťa, 33.

⁷⁾ Kromě míst již citovaných sr. dále Orel, Oeconomia perennis I., 342, Bláha, Psychologie sedláka a dělníka, 59, Ehrenberg R., Klassenkampf und Sozialfriede, Jena 1922, 15, Holland H. S., Property and Personality, ve sborníku Property, London 1913, 182-185, zvl. 183, De Man, Zur Psychologie des Sozialismus 50, 51, 373, 383 a j., Nell-Breuning, Zeitfragen, Düsseldorf, Nr. 53, 3, Nr. 54, 3.

II. OTÁZKA ZEMĚDĚLSKÁ.

Literatura.

I. Po stránce hospodářské.

Příslušné partie ve všeobecných příručkách národohospodářských Peschově, Bráfově, Kolouškově a j. a v naučných slovnících státovědných. — Dále: Krejčí D., Učebnice zemědělské politiky. Sv. I., v Brně 1928. — Horáček C., Učebnice národohospodářské politiky. II. Politika zemědělská a ostatních druhů prvovýroby, v Praze 1914. — Gruber J., Zemědělská politika, v Praze 1920. — Strakosch S. v., přel. Chytil, Agrární problém v nové Evropě, v Praze 1930. — Aereboe F., Lehrbuch der Agrarpolitik, Berlin 1928. — Brentano L., Agrarpolitik, Stuttgart 21925. — Skalweit A., Agrarpolitik, Berlin 1923. — Wygodzinski W., Agrarwesen und Agrarpolitik, Leipzig 21920. — Tumlíř B., Agrární politika, v Praze 1928. — Frankenberger O., Agrarismus, v Praze 1922. — Laur E., Bauernpolitik, Aarau 21925. — Vrba R., Otázka zemědělská, v Praze 1896. — Kubec F., Veřejná péče o zemědělství, v Praze 1928. — Schneider E., Bauernnot und Bauernrettung, M. Gladbach b. r. (asi 1929). — Galpin Ch. J., Rural Social Problems, New York 1924. — C. de Laubier, J. du Plessis, Manuel Pratique des Institutions sociales agricoles, Paris b. r. — Yole J., Le Malaise Paysan, Paris 1930. — Le Problème de la Terre dans l'Economie Nationale. Semaines sociales de France, Rennes 1924, Lyon. — Haager K., Agrarpolitik, v Mataja, Lehrbuch der Volkswirtschaftspolitik, Wien 1931, 11—63 (s velmi dobrými údaji literárními).

Přehled situace zemědělství v ČSR. V díle Deset let Československé republiky, Praha 1928, III., 267—400. — Partie Kubec F., Zemědělská politika. V Československé vlastivědě d. VI. 1930, 227—241. — Soudobá věda zemědělská, její budoucí vývoj a úkoly (soubor přednášek), Praha 1929. — Ueber den Stand des deutschen bäuerlichen Volksschulwesens in der Tschechoslowakei i. J. 1926, Aussig 1926.

K současné krizi zemědělské. Ritter K., přel. Stoklásk K., Světová krize zemědělská, Praha 1930. — Zemědělská krize s hlediska mezinárodního (soubor přednášek), v Praze 1930. — Organizační a svépomocné prostředky zemědělce pro řešení zemědělské krize (soubor přednášek), v Praze 1930. — Die Notlage der Landwirtschaft. Vorschläge der Geschäftsstelle der deutschen Land- und Forstwirtschaft zu ihrer Behebung, Prag 1929.

Některé monografie. Kazimour J., Přehled dějin čsl. zemědělství, v Praze 1930. — Krofta K., Přehled dějin selského stavu v Čechách a na Moravě, v Praze 1919. — Kadlec K., O poddanství a robotě v zemích českých, v Brně 1899. — Rezek A., Dva příspěvky k dějinám selských bouří a selského stavu v XVII. století, ve Věstníku královské české společnosti nauk, 1893, zvl. 15—28 (velmi důležité). — Frankenberger O., Pracovní a mzdové poměry zemědělského dělnictva v ČSR, v Praze 1928.

II. Po stránce kulturní.

Kachník J., Rolník-živitel, v Praze 1908. — Štancl A., Křesťanství a rolnická otázka, v Hradci Kr. 1920. — Kultura wsi (sborník přednášek), Warszawa 1930. — Matula A., Duševní život čsl. venkova, v Praze 1930.

Výtečné spisy J. Weigerta: Untergang des Dorfkultur, München 21930. — Týž, Das Dorf entlang, Freiburg 41923. — Týž, Heimat und Volkstumpflege, Freiburg 1925. — Týž, Des Volkes Denken und Reden, Freiburg 1925. — Keller F., Heimatsmission und Dorfkultur, Freiburg 1919. — Heinen A., Briefe an einen Landlehrer, M. Gladbach 21922. — Týž, Jungbauer, erwache, M. Gladbach 1921. — Beiträge zur Geschichte und Soziologie der Bauernbewegungen in Mitteleuropa, Bad-Ullersdorf 1928. — Bláha I. A., Sociologie sedláka a dělníka, v Praze 1925. — Chaloupka A., Kulturní problémy venkova, v Praze 1925. — Holeček J., Selství, v Praze 1928. — Petr J., Chraňme svéráz venkova a jeho krásy, Praha 1926. — Gillette J. M., Rural Sociology, New York 1925. — The Rural Community (sbírka statí), Publications of the American Sociological Society, vol. XXIII, Chicago 1929. — Phelan J., Readings in Rural Sociology, New York 1920. — Vogt P. L., Introduction to Rural Sociology, New York 1923. — Groves E. R., The Rural Mind and Social Welfare, Chicago 1922. — Schwer W., Wandlungen der Dorfkultur und der Dorfreligion, v Bonner Zeitschrift für Theologie und Seelsorge, Bonn 1926, 144 nn. — L. v. Wiese, Das Dorf als soziales Gebilde (sborník), München 1928. — Kreuzberg J. P., Die ländliche Volksbildung in ihrer zeitgemässen Gestaltung, Düsseldorf b. r. (asi 1927). — Dietz J. F., Das Dorf als Erziehungsgemeinde, Weimar 1927. — Paměti Františka J. Váváka, v Praze 1907—1924. — Nechleba A., Příspěvky k sociologii křivoklátského venkova, ve Sborníku Československé akademie Zemědělské, v Praze 1928, III., 111—163.

1. Důležitost zemědělského stavu.

Je nejvyšším zájmem společnosti, aby rolnický stav co možno nejvíce zkvétal.

a) Je to předně nutno proto, že běží o stav *velmi početný*. Podle sčítání z r. 1921 patřilo v Československu ze všech 13,613.172 obyvatel k zemědělství 5,386.043, t. j. 39.6 %. Ale procento zemědělského obyvatelstva není ve všech zemích republiky stejně vysoké. V Čechách činilo 29.7 %, na Moravě 38.6 %, ve Slezsku 21.9 %, na Podkarpatské Rusi dokonce 67.7 %.¹⁾

Zajímavé je sledovat, jak procento zemědělského obyvatelstva klesá. Tvořilo v Čechách 1869 54.4 proc., 1890 40.6 proc., 1900 35.7 proc., 1910 32.3 proc., 1921 29.7 proc. — Na Moravě 1890 50.0 proc., 1900 46.2 proc., 1910 41.3 proc., 1921 38.6 proc. — Na Slovensku 1910 62.0 proc., 1921 60.6.²⁾

Ještě uvádím: z celkové plošné výměry zabírá podle stavu z r. 1928 orná půda 5,992.000 ha, t. j. 43 proc., lesy 4,648.000 ha, t. j. 33 proc., louky trvalé 1,372.000 ha, t. j. 10 proc., pastviny 1,151.000 ha, t. j. 8 proc., jiné plochy 255.000 ha, t. j. 2 proc., zastavěná a neplodná plocha 618.000 ha, t. j. 4 proc. — Poměrně nejvíce orné půdy je na Moravě (52 proc. celé

¹⁾ Statistická příručka RČS, III. (1928), 300.

²⁾ Datum pro r. 1869 z Koloušek, Národní hospodářství, I., 1920, 180, data ostatní ze Statistické příručky RČS, III., 300.

plochy Moravy), nejméně na Podkarpatské Rusi (18 proc. plochy). Československo patří k nejvíce zalesněným zemím v Evropě.³⁾

b) Aby rolnický stav vzkvétal, to je dále nutno z důvodů *hospodářských*. Neboť zemědělský stav opatřuje všemu obyvatelstvu chléb. Proti dřívějšku změnila se situace potud, že dnes již není možno, že by *domácí* zemědělství státu krylo veškeru potřebu chleba, proto dnes ve veliké většině států aspoň některé důležité druhy potravin se dovážejí ze zahraničí. Ale i v zahraničí jsou ony potraviny opatřovány zemědělstvím. A tak platí dnes jako platilo včera: zemědělství opatřuje lidstvu základní podmínky k udržení a rozvoji fyzické existence, je nejdůležitějším producentem lidstvu. Bývá nejdůležitějším producentem i v jednotlivých státech: to však již nelze říci s takovým oprávněním, jako větu předchozí, protože není vyloučen případ, že ve státě některém průmyslová činnost by měla již převahu nad zemědělstvím, a tudíž potřeba potravin by musila býti opatřována dovozem z ciziny, a to za peníze získané za výrobky průmyslové. Ale i v takovém státě zemědělský stav bude ve výrobním životě státu mezi nejdůležitějšími činiteli. — Zemědělský stav má dále v hospodářství národním velmi důležitou úlohu jako spotřebitel: když má peníze rolník, pak domácí trh zboží průmyslového má v něm vydatně koupěschopného zákazníka. Je-li zemědělství chudé, nebo v dočasně krizi, je to pohromou pro odbyt průmyslový. A to nejen pro průmysl a obchod, dodávající zboží určené ke spotřebě: potraviny a nápoje, jež sedlák přímo neopatřuje, oděv, obuv a p.; nýbrž i statky určené k výrobě další, stroje, hnojiva, výrobky nutné ke stavbám, melioracím a p. Finančně silný zemědělský stav je nenahraditelným odbytištěm průmyslu, mohutným živitelem obchodu.

Souhlasiti tedy nutno s K. Sonntagem, když praví: „Stav zemědělství byl odjakživa měřítkem civilisace a blahobytu lidového. Kdyby vývoj zemědělství evropského měl se díti směrem zpětným, pak by to znamenalo zkázu celého národního hospodářství.“⁴⁾

c) Zemědělci jsou i důležitým činitelem *sociálním* ve státě. U nich není roztržení mezi vlastnictvím výrobních prostředků a pracovní síly. Zemědělec po většině pracuje na svém, jemu připadá i výtěžek práce. Není zde tedy oné ne-

³⁾ Statistický přehled ČSR, 1930, 64.

⁴⁾ Sonntag ve sborníku Organisační a svépomocné prostředky zemědělce pro řešení zemědělské krise, Praha 1930, 8.

šťastné okolnosti, která v otázce dělnické je zdrojem tolika neklidu, že se totiž pracuje na cizím, cizími prostředky, pro cizího. Proto nezkažený zemědělec nebývá tak otráven nespokojeností, není hnán do revolučních vod, je živlem klidnějším, rozvážnějším, usedlejší. Má zájem na tom, aby dílo jeho a dílo předků nepřišlo nazmar v horkokrevných převratech, protože ví, jak těžko bylo vybudováno, co je již vybudováno. Tak je rolnický stav přirozeně věrným strážcem společenského řádu. Má dále zájem na tom, aby stát, k němuž patří půda, již obdělává, neupadal, nýbrž se vzmáhal, dovede pro něj i oběti přinášeti: věrnost k národu, láska k vlasti, jsou přirozeným důsledkem. Je dále rolnický stav nepřebornou zmlazovací studnou národa; kdežto obyvatelstvo městské a průmyslové svým méně přirozeným způsobem života tělesně nemůže tak vyspěti, ba částečně degeneruje a vymírá, obyvatelstvo rolnické při svých zdraví přiměřenějších podmínkách nejen samo dovede svůj stav opatřiti zdravými lidmi, nýbrž jest i velkým reservoírem, z něhož se stále doplňuje obyvatelstvo městské, průmyslové, studované.

d) V ohledu *kulturním* u selského stavu zvláště důležitá jest úloha jakožto nositele a zprostředkovatele zdravé tradice. Již půda sama spíná sedláka s generacemi minulými i budoucími: z práce svých předků, kteří proměnili pozemek v úrodnou roli, kteří sázeli stromy, těží dosud i pokolení nynější; z potu a námah pokolení nynějšího budou těžiti generace příští: Články řetězu, pevně spojené. Kontinuita s minulostí, s budoucností. Ke stavení rolnickému, k půdě, ke stromům připoutáno tolik vzpomínek! Tolik tradice rodné! Duše tak disponovaná je přirozeně uschopněna, aby měla v úctě i tradice národní, aby tak zamezovala, by kulturní hodnoty minulosti nepropadaly zkáze.

e) Má velikou úlohu i v životě *náboženském*. Není náhodou, že v zemědělských vrstvách mělo křesťanství svou nejspolehlivější oporu. Jednak proto, že člověk zemědělský pracuje nikoli v továrních agregacích ani ne v rozpařeném ovzduší velikých měst, kde se uplatňuje psychologie davu, kde psychosa bývá tak nakažlivá, kde člověk ve shonu nemá možnosti samostatně věci domyslet a kde tedy přejímá názory jiných, ať již tisku, ať v osobním styku s lidmi. V rolnictví pracuje člověk sám, nebo aspoň jen v menších skupinách, dojmy se nestrídají tak rychle, mohou tedy jednotlivé náměty býti klidněji domyšleny. Dále rolnický člověk cítí, jak jest odvislý od vyšší moci. Člověk průmyslový si namlouvá,

že má celou výrobu ve své moci, začne ji, kdy uzná za dobré, přeruší, kdy uzná za dobré, zrychluje ji nebo zvolňuje, jak uzná za dobré, připadá si úplným pánem jejím. Člověk zemědělský cítí na každém kroku, jak mu práce je předpisována poměry přírodními, jak na těchto podmínkách závisí, jak kolikrát zásah přírodních vlivů v přírodě zničí v okamžiku práci dlouhých měsíců, jak tedy je zde vedle osobní příčinnosti potřebí ochrany vyšší. Kolikráte takřka očima svýma vidí v přírodě vládu všemohoucnosti a moudrosti Boží. Dobrý základ pro náboženství. — Opravdovost se dále nutně žádá od rolníka ve všech pracích: jen za tuhou práci mu příroda dává své poklady. Opravdovost životní je také nejnezbytnější podmínkou pro náboženský život.

2. Předpoklady.

Aby však mohl zemědělský stav splnit toto své poslání, musí být splněno několik nezbytných předpokladů.

a) Musí žít rolnický stav *ve slušných hmotných poměrech*. — Kdyby žil v nedostatku, kdyby chronická hospodářská krise rdousila příslušníky tohoto stavu, kdyby zadluženost znemožňovala jakýkoli slušnější život, pak by zemědělský stav vyčerpával své zbývající síly na tento zápas se svým nedostatkem a nebyl by schopen nějaké široce založené akce na podporu celku; soustředil by své síly jen na svou sebezábranu, jako souchotinář ve vysokém stupni choroby je plně zabrán svou nemocí a pro celek nemůže vyvinouti činnosti.

b) Musí se dále uchránit *nevěry, materialismu, naturalismu, požitkářství*. Kdyby propadl některé z těchto chyb, mohlo by to mít často ještě osudnější následky, než na př. ve stavech studovaných, protože člověk venkovský často s brutální přímostí svůj názor uvádí ve skutek.

c) Musí být zachován spořádaný *rodinný život*. Neboť jen za tohoto předpokladu je možný ten klid mysli, ta vnitřní spokojenost a urovnanost, bez nichž splnění oněch velikých sociálních úloh, o nichž byla výše řeč, je nemožností.

d) Je potřebí dále, aby si rolník zachoval *svůj samostatný venkovský ráz* a nechtěl být jen kopií člověka městského. Typ selský přirozeně se vyvíjí ve svém ovzduší venkovském, jako se typ městský přirozeně vyvíjí v ovzduší svém. Je nemoudré klásti otázku, který z nich je sociálně méně cenný, který dokonce snad bezcenný. Život potřebuje typu obojího,

protože se navzájem doplňují. A když selství by se vzdalo svého typu, vzdalo by se nejen něčeho, co jest mu přirozeno a nutno, nýbrž ochudilo by i celek o nezbytný kulturní a sociální prvek.

e) Je potřeba konečně, aby *intelligence* zemědělcova byla vytríbena tak, aby nejen ve své práci selské byl po stránce technické a obchodní plně na výši, nýbrž aby měl i povšechné vzdělání takové, aby si dovedl učiniti správný úsudek o všech důležitých proudech v životě veřejném. Jen takový zemědělec stojí v životě jako aktivní princip, kdežto jinak by byl v takovém veřejném životě pouhým pasivem, jež jest určováno vůlí lidí jiných.

3. Hospodářská krise v zemědělství a jak jí čeliti.

Krisi prodělává současné zemědělství pro stránce *hmotné*. Obilnictví, dobytkařství, chmelařství, řepařství, dřevařství — a bylo by snadno tuto řadu ještě hodně rozmnožiti —: všecky tyto obory prodělávají situaci těžkou. Co však je nej-povážlivějšího: příčiny jsou toho druhu, že nutno počítati s krisí nikoli přechodnou, nýbrž vleklou.⁵⁾

I. Dnes již je překonán názor, že krise zemědělská má svou příčinu ve válce. Ano, ve mnohém státě urychlila válka výbuch krise a zvýšila její ostrost. Ale příčiny hlavní jsou takové, že by ke krisi bylo došlo, i kdyby světová válka nebyla vznikla.

a) Jako hlavní příčina se uvádí, že pod *vlivem kapitalistického ducha*, jež při výrobě nevede myšlenka na účelné krytí potřeb, nýbrž snaha docíliti co nejvyššího zisku, byla stupňována výroba zemědělská neúměrně k potřebě. Několikerou cestou bylo docíleno zvýšení výroby: Plochy dříve neobdělané bylo použito k zemědělským účelům, na př. půd dříve mokrých, a nyní odvodněných, nebo v Americe pozemků, které dosud byly prérií nebo vůbec nezužitkovány. Racionelním hospodařením byl z jednotky plošné výnos podstatně zvýšen, na př. vydatným používáním strojených hnojiv, pěstěním plodin, které se na dotyčné půdě lépe daří. Hojnějším používáním strojů, jež umožňují, aby plná výrobní kapacita byla zužitkována i tam, kde dříve to pro nedostatek

⁵⁾ Viz S. v. Strakosch, Problém mezinárodní krise zemědělské, ve sb. Zemědělská krise s hlediska mezinárodního, Praha 1930, 48.

pracovních sil nebylo možno. Kapitalistický duch, ten vždycky je hnán touhou po výrobě co možno nejrozsáhlejší, protože vidí ve svých výpočtech stoupat tím rychleji výši zisků, čím více se vyrobí. A tento duch jako kvas pronikl i stav zemědělský.

b) Kdežto však produkce zemědělská stoupala, *nestoupala úměrně spotřeba*. Tempo vzrůstu obyvatelstva při propagandě novomalthusianismu bylo ve mnohých zemích velmi podstatně zvolněno. Při vzrůstání velkoměst a při šíření se městského způsobu života nastala změna ve výživě. „Lid, jež stroj zbavil nejtěžší ruční práce, obyvatelstvo duševně se zjemňující protráví kvantitativně méně a jest vybíravější v ohledu druhu potravy. Tak zatlačuje chléb pšeničný chléb žitný, zelenina a ovoce zaujímají mezi potravinami vždy více místa a požívání moučných pokrmů se omezuje.“¹⁾ Stoupá také spotřeba masa na úkor pokrmů jiných. Spotřeba ovsu podstatně klesla, protože automobily a traktory ve velikém měřítku — aspoň ve mnohých krajích — snížily používání koní.

c) *Stupňování produkce* může se uskutečňovati v některých státech, skýtajících příznivé podmínky, tak prudce, že svým zbožím mohou zaplaviti nejen svůj stát, nýbrž i zahraničí daleko široko. Tak když hojné používání traktorů umožnilo farmářům ve Spojených státech rapidně stupňovati svou obilní sklizeň, nebo když země vyrábějící za laciných podmínek cukr třtinový pronikly se svým laciným cukrem na trhy evropské a americké.

d) Usnadněna je tato soutěž států zámořských s lacinými výrobními podmínkami tím, že *dopravní tarify* v období 1929—1930 byly podstatně sníženy. Tak při stupňování produkce domácí trh je nabídkou zaplaven, což ceny nepřirozeně stlačuje.

e) Ale i při takových výrobcích, při nichž by zámořské soutěže nebylo pociťovati, se situace zhoršila. Neboť u všech států se mocně ozvala *touha po hospodářské soběstačnosti*. Chtějí co možno samy svými vlastními prostředky krýti svou potřebu hospodářských statků, a hledí dohoniti ostatní státy i v takových statcích, při nichž dosud se spokojovaly dovozem ze zahraničí. Nastává až jakási horečka v úsilí o soběstačnost. Ochranná cla mají podporovati tuto snahu. Pak ovšem státy, které se zařídily na vývoz, dusí se ve svém vy-

¹⁾ V. Strakosch, tamže 48.

robeném zboží, a jeho cena klesá, třeba i pod výrobní náklady.

f) Zdražení výroby zemědělské může značně ztížit ještě také *drahý úvěr*. Zvláště úvěr osobní. A především úvěr v bankách, které pracují s vysokou reží. Když musí rolník vypůjčený kapitál úrokovat na př. — se všemi přírážkami — 9 procenty, jemu se však úrokuje kapitál vložený v zemědělské podnikání 5 procenty, je patrné, že pracuje se ztrátou, která snad na venek není patrna proto, že počítá si jako podnikatelský zisk tu část příjmu, která mu náleží jako odměna za práci vlastní a práci rodiny. Tento nepoměr mezi úrokovou měrou za kapitál vypůjčený a úrokovou měrou z kapitálu investovaného může někdy podnik zemědělský přímo zabít, a to arci zvláště, když se dostaví přírodní pohromy, na př. neúroda, krupobití.

g) Na krizi hospodářské nese vinu i *drahota*, s níž musí zemědělec zápasit. Těžké je po válce břímě daňové a jiná veřejná břemena, jimž musí zemědělec dostát. Protože jeho půda je majetek do očí bijící, nemůže ho utajit před zdaněním, proto musí svou daňovou povinnost splnit úplněji, než stavy, které mohou část svých příjmů utajit. — Aby mohl dostát dělníky, musí je platit v poměru, jak by byli placeni v továrnách, kam odliv dělnictva z venkova spěje; ale zisky zemědělské — aspoň v krajích s půdou prostřední nebo podprostřední — zdaleka se nevyrovnají ziskům průmyslovým, a proto je rolník, pokud si práci nemůže obstarat příslušníky své rodiny, v situaci svízelné. — Draze pracuje rolník v našich krajích i proto, že ve mnohých krajích a kulturách dosáhlo se u nás bodu, kdy vstupuje v platnost t. zv. zákon o ubývajícím výnosu půdy: výnos již se nezvyšuje v té míře, v jaké je zvyšován kapitál do výroby vkládaný. Je tedy přírůstek výtěžku vykupován mnohem většími obětmi než na půdě, která dosud nebyla tolik vypočtena.

h) Krise zemědělská je tím možnější, čím více pod vlivem racionalisace se prosadila *specialisace ve výrobě*. Když se pěstuje řada plodin, pak i když v jednom odvětví dojde ke krizi, odvětví ostatní mohou přinést jisté narovnání. Když však je provedena specialisace, když celý hospodářský statek je skoro výlučně na určitou výrobu zařízen a dojde ke krizi — na př. řepařství, chmelařství, pěstování kávy —, pak je těžko ihned přerušit toto odvětví a vrhnouti se na jiné. Co se stroji a ostatním zařízením, pro tuto speciální výrobu nakoupeným? Zač pořídit ihned stroje, nutné k racionální vý-

robě jiného druhu? — A úplně přerušiti výrobu není možno. Je možno zavřiti továrnu, když přišla krise. Není možno nechat ležeti netknutou půdu, protože by se zaplevelila a zpusťla tak, že by trvalo delší dobu, než by znovu byla zpracována k řádné produkci.

i) Bývá někdy příčinou zemědělské krise i to, že cena zemědělských výrobků nedrží stejný krok se zbožím jiným, na př. průmyslovým: když na př. průmyslové výrobky stouply podstatně v ceně, ale zemědělské jen nepatrně: pak rolník musí draze nakupovati stroje, umělá hnojiva, šatstvo, obuv a ostatní věci, a tak kupní hodnota jeho plodin, dobytka atd. — zůstávajíc na téže výši — se poměrně zmenšuje.

j) Ještě dvě aspoň příčiny uvádím. Předně desorganisa-ce mezinárodního života hospodářského. Je přirozeno, že když v celém životě hospodářském mezinárodním je tolik dalekosáhlých poruch, že tím musí trpěti i zemědělství, které přece jest úzce spjato se vším ostatním hospodářským životem, dodávajíc na př. velikou část surovin průmyslu, skýtajíc dopravě své obilí k převozu, tvoříc takto svým zbožím velikou část obchodu světového. Ale otřesy, jimž moderní mezinárodní život hospodářský podléhá, jsou mnohdy velmi prudké. Není divu, že při takovém hospodářském zemětře-sení, při němž vše se hrouť, hrouť se i zemědělství.

Druhé: V jednotlivých případech bývá nezdár hospodářský zaviněn i *osobními chybami v hospodaření*. Dosud je soukromé hospodaření zemědělské zatíženo nejednou chybou, jako jsou na př.:

- „1. nesprávné používání umělých hnojiv,
2. špatný výběr a odchov plemenného dobytka,
3. nesprávné obdělávání půdy,
4. nesprávné ošetřování chlévského hnoje,
5. nesprávné krmení dobytka,
6. nedostatek a neúčelnost hospodářských strojů,
7. degenerované osivo,
8. nedostatek výběhu pro dobytek,
9. nevyhovující chlévy s hlediska hygienického atd.“⁶⁾

A tak bylo by možno uvést i další příčiny krise v zemědělství.

II. Prostředky, jimiž by se mohlo pomoci zemědělství, lze roztržiti na několik skupin.

a) První skupina vychází od zemědělce samého. Jejím

⁶⁾ Dokládá J., Zhospodárnění výroby u mas zemědělských podniků, ve sb. Organisační a svépomocné prostředky zemědělce pro řešení zemědělské krise, Praha 1930, 21.

účelem jest *snížití výrobní náklady*. To předpokládá především, že se výroba zdokonalí tak, aby bylo docíleno *optimálního výtěžku*. To neznamena, že se musí dosíci produkce co největší. Co pomohou zásoby plodin, vykrmených zvířat a pod., není-li možno jich odbýti? Jako při jiných věcech, i v tomto případě je důležité vyšetřiti t. zv. optimum, to jest onu hranici, která znamená prospěch co největší: kdyby se vyrobilo nad ono množství, nemohlo by se výhodně odprodati, kdyby se nešlo až po hranici, nebyly by zužitkovány možnosti výroby a výhodného odbytů. Aby dovedl zemědělec zjistiti toto optimum a podle toho rozvrhnouti si svou výrobu rostlinnou a živočišnou, k tomu je potřebí značného rozhledu a pečlivé úvahy. — Musí dále zemědělec pracovati co nejrationelněji, aby nepracoval jen na neurčito; aby neplýtvál energiemi a nákladem, aby těžil ze všech výhod, jež mu půda a poměry skýtají. Jako při výrobě průmyslové je jednou z nejdůležitějších zásad, že se musí předejiti jakémukoli plýtvání, tak musí býti i v zemědělství. Musí býti uschnopněn, aby dovedl využití možností výrobních, jež mu příroda skýtá: složení půdy; poloha její; podnebí. Musí uměti využití i poměrů tržních: aby přicházel na trh s věcmi, jež jdou na odbyt, aby vycítil doby pro prodej nejvýhodnější. — Aby dovedl rolník tak racionelně pracovati, to předpokládá, že se pečlivě vzdělává, a to jak co do techniky výrobní, tak i po stránce hospodářsko-obchodní, že nepokládá peníze vynaloženého na dobrý časopis nebo dobrou knihu za peníz ztracený, že hledí i stykem s jinými rozšířiti si obzor, že vůbec všemi přístupnými prostředky se snaží udržeti se na potřebné úrovni. K tomu ovšem se vyžaduje, aby pozorně sledoval i vývoj otázek politických, pokud se týkají jeho zájmů.

Značných úspor může rolník získati, když se přičiňuje, aby mezi ním a dodavatelem, dále mezi ním a spotřebitelem počet zprostředkovatelů byl co možno snížen nebo vůbec odstraněn; když nákupy (semene, hnojiva, strojů, jiných potřeb) dělá nikoliv prostřednictvím řetězu zprostředkovatelů, nýbrž pomocí příslušného družstva, jehož sám jest členem; když produkci svou dodává spotřebitelům zase nikoliv pomocí nějakého překupníka, který chce na věci vydělati také, nýbrž když ji odvede družstvu, které se pak pro všecko své členstvo o odbyt postará.

V otázce úvěrové musí se zemědělec chrániti, aby si

nevypůjčoval za drahých podmínek v bankách, nýbrž raději v ústavách úvěrnictví družstevního.

Musí býti také opatrný, aby svého zemědělského podniku nepřekapitalisoval: aby nenakoupil strojů tolik a tak drahých, že jeho podnik je přece jen příliš malý, aby mohl strojových výhod s prospěchem využít; aby do meliorací půdy, na nákup strojených hnojiv a j. nevynakládal tolik peněz, že mu to podnik se ziskem vrátiti nemůže.

A ovšem, musí zemědělec si ukládati i jistou zdrženlivost a oběti osobní. Nesmí se nechati svéstí způsobem života lidí s městským povoláním a vyhýbat se tělesné práci, nesmí chtít pracovat jen nějakou dobu denně, nesmí v žádném ohledu žít nad poměry. Jeho povolání nesnese, aby odpočinek byl rozvržen rovnoměrně na jednotlivé dny, nýbrž jsou doby, zvláště týdny sklizně, kdy se musí pracovat mnohem více hodin denně než osm, jsou však zase týdny úlevy, zvláště v zimě, kdy smí dosti vydatně se zotaviti a nasbírat sil pro práce nové.

b) Zemědělec musí využít pro sebe také možností organizačních.

I pro zemědělce platí slova *Rerum novarum*:

„Když člověk poznal nepatrnost svých sil, nutká jej to mocně, aby se v činnosti spojil s jinými. V Písmě svatém je napsána ona myšlenka: „Lépe jest, aby dva byli spolu, než toliko jeden; neboť má výhodu ze své společnosti, má v druhém podporu; neboť když padne, nemá nikoho, kdo by jej zvedl“ (Eklesiastik 4, 9, 12). A také toto: „Bratr, jenž je podporován bratrem, je jako město pevné“ (Přísloví 18, 19).⁷⁾

Mnoho se dá provésti účelnou organizací zemědělskou. Je možno tak úspěšně hájiti stavovské zájmy v zákonodárství i v administrativě, upozorňovati na poměry a potřeby, kterých by si rozhodující činitelé zavčas neuvědomili, zaujímatí stanovisko k chystaným opatřením státním, brániti spravedlivé požadavky vůči jiným stavům a třídám. — Dobře vedené organizace jsou dále výtečnou příležitostí pro odborné a stavovské školení: proudem úsilí jiných druhů o hospodářský pokrok je stržen i duch jinak váhavý k podnikavosti, vnitřní potřeba doplniti své vzdělání, tiskem, schůzemi, soukromým stykem, soukromým studiem, kursy — se stupňuje. — Hospodářský pokrok se zrychluje zvláště družstevnictvím v jeho nejrozmanitějších formách: družstevnictví skladištní a prodejní, které od jednotlivých členů přejímá

⁷⁾ Lev XIII., *Rerum novarum*, český překlad 1931, 40.

přebytky hospodářské produkce a snaží se je zpeněžití obchodními metodami tak vyspělými, které přesahují možnosti průměrného člena družstva; družstevnictví nákupní, které hromadně obstarává pro své členstvo strojená hnojiva, stroje, nová semena, po případě i některé statky, určené přímo k spotřebě; družstevnictví úvěrní, založené v podstatě na zásadě svépomoci a pracující tedy daleko levněji než úvěrnictví vypočtené na zisk; družstevnictví pastvinné, mající za účel opatření pro dobytek členstva vydatné pastviny; družstevnictví s účelem využití větších a nákladnějších strojů; pro úspěšnou práci v některém zvláštním odvětví hospodářské produkce atd. — Také vzájemné pojišťování proti různým nehodám v zemědělství může být velmi dobře svépomocně organisováno, musí však být provedeno na široké základně, aby se nehroutilo, když živelní pohromy nabyly velikých rozměrů v celé řadě krajů nebo když ve větším měřítku se opakovaly po několik let.

c) Po mnohé stránce musí zemědělství přijíti na pomoc i stát. Musí se především starati, aby ti, kdož mají v zemědělství pracovati, mohli nabýti přiměřeného vzdělání, aby tedy bylo vybudováno zemědělské školství všech stupňů: Lidové. Nižší hospodářské (rolnické): jednorocní hospodářské; hospodyňské. Vyšší hospodářské (dřívější název: střední hospodářské). Vysoká škola zemědělská. Školství lesnické. Školy ovocnicko-vinařsko-zahradnické. Publikáční činnost ministerstva zemědělství. Československá akademie zemědělská. Zemědělské poradnictví, organisované ministerstvem zemědělství a ústavy mu podřízenými. — Dále nejrozmanitější obory zemědělského výzkumnictví, pro výrobu rostlinnou (na př. při výzkumném ústavu pražském oddělení biologické, biochemické, fytopathologické, ovocnicko-vinařské, travinařsko-lukařské) a živočišnou (při pražském ústavě oddělení pro živočišnou biotechnologii, mlékařství, rybářství a hydrobiologii, včelařství, plemenářskou biologii), výzkumné stanice pro jednotlivé výrobní oblasti při zemědělských školách. — Všechna tato zařízení mohou pozvednouti jak úroveň vzdělání zemědělského stavu všeobecně a odborně tak také vytknouti zemědělské práci bezpečnější cíle.

Stát však musí také sám provésti jisté předpoklady zemědělské práce. Musí provésti regulace řek a bystřin, které mohou být svou vodou zemědělství štěstím, jako mohou být i pohromou; musí přihlížeti k tomu, aby rozdělení půdy by-

lo takové, aby co možno největší prospěch z toho kynul pro celek; musí sledovati celkovou potřebu, aby mohl udati v nejhrubších aspoň rysech zemědělcům směrnice, které obory zemědělské výroby mají naději na úspěch, ve kterých je situace zlá. Musí svými subvencemi, *má-li z toho míti prospěch celek*, napomáhati průkopnictví v hospodářském pokroku. Má usnadňovati, *žádá-li toho obecné blaho*, zemědělcům příznivý úvěr, subvencovati vzájemné pojištění, po případě, je-li to nutno, organisovati pojištění proti živelním nehodám sám. Nesmí zatěžovati zemědělců tak vysokými daněmi, že při nich prosperita zemědělských podniků je prostě nemožností. Musí také tarify dopravní na svých drahách upravit tak, aby nebyl zemědělcům některého kraje přílišnými dopravními náklady na železnici znemožněn prodej přebytků produkce.

Stát musí také podporovati obchodní politiku, příznivou zemědělcům. A to předně vůči ostatním vrstvám uvnitř státu: nesmí se na př. průmyslu přiznávat nespravedlivé výhody, jež by snad konec konců musili zaplatiti zemědělci; ale ani ne naopak. Nesmějí se uměle udržovati na téže hladině ceny plodin zemědělství, když současně ostatní ceny všechny stoupají. Rovnoměrně ať je měřeno všem stavovským složkám státu. — Nesmí ubíjeti zemědělského stavu ani obchodní politika státu vůči zahraničí. Je naivností, když se myslí, že cla vyřeší celou zemědělskou otázku sama. Ale zrovna tak je naivností, když se myslí, že cla neznamenají při tomto řešení nic. Nemůže stát připustiti, aby jeho zemědělství bylo rozdrceno tím, že domácí trh je zaplaven plodinami, masem ze států, které mají daleko příznivější přírodní podmínky výrobní. Zde ochrana zemědělce pomocí cel je nutností, neboť bylo by to pohromou pro celek, kdyby stav tak početný a důležitý jako je zemědělský musil prodávati výrobky své pod výrobními náklady a tak musil pracovati po léta se ztrátami a tím propadal víc a více pauperismu. Jak však se má otázka cel konkrétně vyřešiti, to může býti rozhodnuto jen na základě krajně pečlivých úvah, počítajících nestranně se všemi důležitými momenty, a vedených nekompromisně zásadou: *Blaho vlasti* nejvyšším zákonem.

Jeden předpoklad dlužno zde uvést, nezbytný, má-li stát tuto svoji úlohu splniti. Musí býti důmyslně vybudována zemědělská statistika. Na obtíže tato věc naráží veliké. Jednak metody, jimiž má býti stav zemědělství statisticky zachycen, jsou přece jen dosud ještě nedokonalé. Jednak ne-

bylo možno dosud překonati v zemědělcí jeho nedůvěru ke zvidání, ať přichází odkudkoli. Ale dokud nebude práce podložena solidní statistikou, dotud bude těžko možno úspěšně prováděti velkorysou zemědělskou politiku.

d) Konečně jsou i v zemědělství některé otázky, které nemohou prostě býti vyřešeny leda v rámci mezinárodním. Příčiny, jimiž zemědělství trpí, jsou rázu evropského, ba světového; nemohou tedy býti odstraněny opatřením vnitrostátním. Otázka světové produkce; pozorování světového trhu zemědělské výroby; pozorování trhu zboží průmyslového, jež však se zemědělstvím těsně souvisí, na př. cukru, piva a pod.; všechny takové otázky volají po hlediscích mezinárodních. Nestačí na to organisace Mezinárodního zemědělského ústavu v Římě. Nestačí ani dosavadní snahy ženevské Společnosti národů, ani Mezinárodního úřadu práce. Forma potřebného účelného zařízení dosud se nevykrystalisovala. Ale již jako jakási mlha se vznáší ve vzduchu. A všude převládá přesvědčení, že k takové instituci dojíti musí, a že při vší autonomii, jež bude ponechána zemědělství jednotlivých národů, některé stránky zemědělství budou musiti býti řešeny mezinárodně.

4. Kulturní krise v zemědělství a jak jí čeliti.

1. Avšak zemědělský stav prodělává v přítomné době krisi nejen hospodářskou; prodělává stejně hlubokou a stejně krutou — a snad ještě krutější — krisi *kulturní*. Po stránce kulturní byly v posledních desetiletích zrevolucionisovány selské hlavy; náš venkov zbaven byl své svérázné kultury venkovské a přejímá šmahem kulturu městskou, i se všemi jejími zhoubnými průvodními zjevy.

a) Na venek se jeví toto *zrevolucionisování v celém zevnějším životě*. Selský kroj v zemích s vyšší civilisací zemědělskou, až na některé kraje, prakticky vymizel, kroj venkovanů úplně se přizpůsobuje módě městské, i její proměnlivosti a všem jejím vrtochům, ba i nezřízenostem, pokud se týká výstředností módy dívek. Ve výzdobě příbytků zmizely se stěn obrazy svatých a byly vystřídány obrazy svět-skými, nejednou s tendencí protikatolickou. Starožitný solidní nábytek vystřídán moderním, líbivým, ale lehce pracovaným. Také ve stravě značný odklon od toho, co skýtá vlastní hospodářství podle roční doby, k jídlům zařízeným podle slohu městského.

b) Ohromný přesun nastal v životě rodinném. Manželství přestalo v očích mnohých rolníků býti svatým, nedotknutelným, nerozvížitelným zařízením, jehož svatost přísně střeží Bůh, a stalo se svobodnou smlouvou, již zákon může bez větších potíží rozvázat. Morálka pohlavního života ve značné míře poklesla. Celé kraje zachváceny novomalthusiánstvím. Poměr mezi rodiči a dětmi uvolněn. Z výchovy náboženský duch ze značné míry vymizel, a tím i výchova ztratila svého náboženského zpevnění. Zbožné písně a jiné pobožnosti, které tak účinně přispívaly k upevnění soudržnosti rodiny, namnoze zanikly. Těžiště společného života po práci přesunuto namnoze z rodiny do různých organizací vně rodiny, spolků, tělocviku, zábav, hostince. Nejednou možno mluvíti až o zpusnutí rodinného života... Patriarchální poměr mezi hospodářem a čeledí vystřídán třídními zásadami a praxí. — Také obec přestala býti již tou vyhraněnou sociální a kulturní jednotkou, již byla dříve, její svéráz setřen, její dědičné slavnosti přestaly, její zvláště oblíbené písně nahrazeny všeobecně užívanými, zkrátka kulturní hranečníky, jež dělily obec od obce, kraj od kraje, vytrhány. Zbyly jen hranečníky obce katastrální. — Zeslábl vliv rodinných a místních tradic. Snad pečlivěji se zjišťují v archivech a vlastivědných pracích dějiny obcí a zapisují do obecních pamětních knih; snad více se věnuje péče stopování jednotlivých rodů v matrikách. Ale při vši této intelektuální práci morální vliv tradic hyne; i to, co předkům bylo svatosvaté, stává se nanejvýše dekorací, ale přestává býti životní hybnou mocí. Tento morální tlak předků ustal. A místo nich určující silou pro jednání stávají se módní názory a hesla dne.

c) Změněn poměr k půdě. Poměr něžnosti k matce-přírodě, jež skýtá své výživné dary, poměr posvátné úcty k tomu kusu pozemku, jenž byl po desítiletí a staletí svlažován potem předků, jenž byl takto prací až jaksi spojen s jejich osobností a v němž takřka zanechali prací jaksi otisk své osobnosti (*Rerum novarum*), tento poměr vystřídán poměrem kapitalistickým. „Dnešní zemědělství vzrůstá vědomě do období určeného tržebně-hospodářsky... „Kolik vynáší hospodářství čistého zisku“, to byla otázka, jejíž řešení ukazovalo přímo na dráhy, jimiž odedávna šly závody průmyslové... Zkrátka: nový duch vnesen stejně do zámků, jako pod střechy doškové.“⁸⁾ „Duch kapitalismu v zemědělství,

⁸⁾ K. Sonntag v knize *Zemědělská krise s hlediska mezinárodního*, Praha 1930, 5.

uplatňovaný úplně a cele v Americe, převalil se i do Evropy. Američan není sentimentální, jeho devisou je výdělek. Ještě dnes opustí severoamerický zemědělec s lehkým srdcem svou farmu, kyne-li mu někde jinde lepší výdělková možnost. Kdyby pod tlakem nepříznivých poměrů výdělečných i u nás se měl uvolňovati — řekl bych etický vztah k půdě — byl by to jeden z nejosudnějších úkazů krise zemědělské. Agrární kapitalismus nového světa vrhá svůj odlesk do Evropy a není to jen náhoda, že evropské zemědělství se dívá tak zaníceně — často neprávem — na Sev. Ameriku, jako na zářný vzor, na onu Ameriku, kde rozhodují jedině a výhradně momenty materiální.⁹⁾ To se rozumí, pro koho je půda jen zdrojem zisku, pro toho přestala býti tím zdrojem čistých radostí, jímž byla pro jeho předky. — Změnil se poměr k přírodě vůbec. Dříve smysl pro přírodu a pozorování jejích divů, krás a změn byl oblažovatelem nitra. Dnes od této veliké knihy krás Božích se utíká v neděli do města do kina, divadla, na tělocvičnou produkci, hledá se rozptýlení v románu, v ilustrovaném časopise (a často s jakými pustými ilustracemi!), v radiu. Útěk od přirozeného, původního, ryziho k umělému, umělkovanému, nápodobeninám, náhražkám... A ovšem též městský ráz všech rozptýlení: moderní tance; moderní tělocvik; moderní výlety; moderní divadlo. A všechna efemerní hesla a veličiny a sensace, za nimiž se blázní hysterie měst, uvádějí ve vzrušení i venkov!

d) Podstatně se změnil u většiny zemědělců poměr k Bohu. Pohodlný indiferentismus, šíravý skepticismus, k zemi přikovaný naturalismus, hrubý materialismus, ať již ve formě otročení hmotě za účelem rozmnožení vlastních statků, ať již ve formě nečestného požitkářství: tyto a podobné proudy šíří se na venkově a vyskytují se buď ojedinele nebo zachvacují celé vesnice, ba celé kraje. Zemědělství skýtá u přirovnání s jinými stavy zvláště mnoho podnětů, aby člověk pronikal až ke Prapříčině všeho dění, k Prozřetelnosti, jež vše pořádá, k Odměniteli, jenž spravedlivě splácí při úspěchu i neúspěchu. Práce rolnická je zvláště k tomu vhodná, aby símě náboženských myšlenek, rozhozené v kostele i jinak, mohlo klidně klíčiti, nepozorovaně růsti i dozrání. Avšak odklon od Boha je ve mnohých venkovských krajích příšerný. A když i někteří vedoucí lidé občas uctivě se zmíní

⁹⁾ K. Sonntag v knize Organisační a svépomocné prostředky zemědělců pro řešení zemědělské krise, v Praze 1930, 6.

o náboženství, hned hledí účinek svých slov paralyzovati výpady proti katolické církvi (to se ví, zaklínání se Husem nesmí scházeti) a proti bojovnosti katolického kněžstva. Ale o nějakém radostném, uvědomělém křesťanství, o nějakém životě z Boha a pro Boha nemůže býti namnoze řeči.

2. a) Je v tom cosi nepřirozeného, když venkov šmahem zavrhuje svou kulturu a bezpodmínečně přijímá kulturu městskou. Neboť poměry venkovské jsou jiné než poměry městské, a kdyby určitá kultura byla pro město velmi vhodná, může býti pro venkov nesmyslnou. Je přirozené, když městská mládež, uvězněná přes týden v dílnách v nepřirozených zdravotních podmínkách, v neděli chce míti výlet, aby se svaly cvičily, nebo když podnikne, aby si získala odškodnění za jednotvárnost v dílnách a kancelářích, společný delší zájezd na bicyklích; ale je nepřirozené, když takový nedělní výlet na bicyklích podniknou venkovští mladíci (nebo dokonce dívky) přes týden utýraní tělesnou prací. Je přirozené, když v městech, kde je nahromaděno obyvatelstvo na nevelikém prostoru a mládež večer nemá práce, se mládež schází ke spolkovým podnikům; je nepřirozené, když se má často scházeti večer mládež na vesnici, kde některé domy jsou velmi daleko (o krajích s pasekami nemluví) a kde mládež má večer krmiti dobytek. Móda vrtošivá je vysvětlitelná u člověka v městě, kde vše křičí po stálých změnách; ale je nepřirozená u člověka v zemědělské práci, při níž vše volá po solidnosti a trvanlivosti. Shon po sensacích a efemernostech je vysvětlitelný u městského člověka, který tak chce zapomenouti na svou prázdnotu; je nepřirozený na venkově, kde vše vede spíše k důslednému propracování přijatých námětů. Svých možností kulturních nevyužívá, ty nechá nepoužity hynouti, a žebrá o almužnu kulturu městskou. Žebří často o odpadky...; o odložené kusy, které se městské kultuře již znudily a zprotivily...; ty mají býti duchovní stravou venkova...

b) Důsledky se dostavily nevyhnutelně. Neboť každá nepřirozenost se mstí. Není možno kulturu, která vyrostla z jiných potřeb a pro prostředí jiné, beztrestně přenášeti na venkov s jeho odlišnými předpoklady. Přirozené kulturní dary venkova zůstaly nezužitkovány, umělkované formy městské se nemohly ujmouti: musilo dojít se železnou nutností k úpadku hloubky kulturního života na venkově, ke zchudnutí ušlechtilé citovosti, zchladnutí tepla rodinného soužití, venkovské družnosti, přirozeného smyslu pro pra-

vé krásno. V ohledu mravním ztratil venkovský člověk, zkažený městskou kulturou, tu bezprostřední — řekl bych skoro: instinktivní — jistotu v mravním hodnocení věcí, onu jistotu, jež mu v dané situaci skoro sama od sebe, bez diskusivního uvažování, dala vycítiti, co za těchto okolností mravnost žádá; a místo ní ve věcech mravnosti nejistota, tápání, bloudění, skepse. Zdivočení v radovánkách. — Vůbec toto nepřirozené, neorganické spojení kultury městské s venkovskými podmínkami je zatíženo nevyrovnanostmi, jako jsou v psychologii rasových míšenců. Jako jsou v psychologii klackovitých let.

3. Cílem zde musí býti: udržovati, prohlubovati, vytvářeti samostatnou kulturu venkovskou, která by jako svérázná složka stála vedle kultury městské. Kultura městská má své oprávnění v městě. Kultura venkovská ať jako rodná sestra druží se k ní.

Základní cíle této nové kultury takto podává výtečný znatel venkovského života farář J. Weigert:

„Co rolníka činí zdravým a zdatným k práci a hospodaření a při tom sílí jeho stavovskou uvědomělost a jeho lásku k hroudě a přiměřeně zvyšuje jeho životní úroveň, to vše je proň dobré a požehnané. Všecko to jest vítati, co takto činí jeho život zdravějším a čistotnějším, co jeho stravu zlepšuje a stupňuje její výživnost, co zvyšuje vkus a účelnost jeho domácího zařízení, aniž by tím byl rušen venkovský ráz, co šíří a zvedá jeho stavovské vzdělání a hospodářskou vyspělost a umožňuje mu jíti ruku v ruce s pokrokem novodobého hospodaření, co jeho práci tím, že se používá strojů, umělých hnojiv a pod., usnadňuje a zvyšuje její výnosnost, co pomocí družstevních organizací zvyšuje pevnost a zabezpečení selského stavu, co zušlechťuje jeho radovánky. Arci pro mnohé z těchto věcí nutno napřed probouzení potřebu a porozumění.

Je však jedem pro sedláka všecko, co jej změkčuje, činí zchoulostivějším, takže nemůže dobře zastáti své práce, co jej práci odcizuje, co jej olupuje o lásku k rodné půdě. V selském stavu, odkázaném na tvrdou práci, není pro rozmařilost a zpanštilost místa. Nezdravé přehnané vyhazování peněz na stravu, nápoje, šaty a zařízení bytů jsou zkázou pro venkov...

Prostota dřívějšího selského obyvatelstva měla své zdůvodnění v odloučenosti a v neznalosti bohatšího městského života; prostota, jež se musí ještě i nyní žádati po sedlácích, musí býti spíše uvědomělou ukázněností, která dovede statečně čeliti náporu městského přepychu.¹⁰⁾

V těchto větách jsou jasně vytčeny vedoucí myšlenky, jimiž se musí venkovská kultura řídit. Proto stačí jen několik dodatků:

Kultura venkovská nesmí se uzavíratí před novými proudy. Co dobrého nová doba vytvořila, to musí býti, po-

¹⁰⁾ Weigert J., Das Dorf entlang, 1923, 13.

kud to má cenu i pro venkov, zužitkováno také na venkově. Ale pro každou novinku nesmí již býti zahazováno a opouštěno a zanedbáno vše staré. Nové kulturní prvky musejí býti včleněny v kulturní bohatství dřívějška, musejí býti asimilovány, aby organicky s dědictvím z minulosti srostly. Kultura venkovská nesmí propadnouti stagnaci. Musí růst. Ale její vzrůst musí býti organický.

Vylučovat se musí vše, co je nezdravé, i když je to starožitné. Jsou-li mezi zvyky místa nebo kraje věci špatné, pryč s takovými zvyky. Vyloučeno musí býti vše, co patří mezi činitele degenerační: zvláště alkoholismus, nemravnost. Potírány býti musejí i vlastnosti, které dříve při selském stavu se dosti často vyskytovaly: nedůvěra, jednání pouze ze zvyku a j.

Žato vše musí býti podporováno, co přispívá ke skutečnému pokroku: úsilí o hospodářský pokrok; jasné uvědomování si pohnutek všeho jednání; vědomí důležitosti povolání rolnického; uvědomení náboženské; snaha nedožebrávat se zlepšení situace jen od jiných, nýbrž i účinná spolupráce za tímto cílem.

III. OTÁZKA ŘEMESLNICKÁ.

Literatura.

Viz pojednání o řemesle, maloživnostech a středním stavu v národohospodářských a státovědných naučných slovnících. Dále tytéž partie ve velikých národohospodářských dílech, jako Pesch, Nationalökonomie, ²III, 66 nn, 547 nn, Sombart, Der moderne Kapitalismus, ⁴I, 1921, 188—212, ⁴II, 1921, 70—98, 890—900, Sombart, Das Wirtschaftsleben im Zeitalter des Hochkapitalismus, 1927, passim, zvl. 957—967, J. Dobretsberger, Gewerbepolitik, v Mataja V., Lehrbuch der Volkswirtschaftspolitik, Wien 1931, 91—122 (dobrá bibliografie), pak příslušné partie v knize Fallonově, Biederlackově, Schindlerově, Weissově, Deset let ČSR, 1928, II, 210—223, Laštovka K., Živnostenské právo, v Československé vlastivědě, d. VI., Práce, 1930, 339—353, Schuster V., Dvořák J. L., Průmyslová politika. Malovýroba, tamže str. 354—361. — Dále Neuenhofer A., Das Handwerk in der modernen Wirtschaft, M. Gladbach b. r. (1928). — Das Handwerk. Ein Unterrichts- und Lesebuch für Kurse und für das Selbststudium, M. Gladbach ²1921. — Lübbering H., Selbstverwaltung des Handwerks im Volksstaate, M. Gladbach 1920. — Kachník J., Naši řemeslníci. Jejich život a sociální poměry, v Praze 1912. — Štědrý B., Buchtela L., Řád živnostenský, v Praze ²I, 1926, II, 1925. — Srb E., Nejnovější řád živnostenský, v Praze b. r. (1907?) — Soukup E., Příručka k živnostenskému řádu a zákonům s ním souvisícím, v Brně 1925. — Procházka B., Výklad živno-

stenského řádu, v Praze 1923. — Brants V., La petite industrie contemporaine, Paris 31912. Wernicke, Mittelstandspolitik, 1922. — Pesl L., Mittelstandsfragen, im Grundriss der Sozialökonomik, 2IX., Tübingen. — Brauer Th., Mittelstandspolitik, tamže. — Mélon O., Le problème social des classes moyennes, Liège 1929. — Leimgruber O., Christliche Wirtschaftsordnung und Mittelstand, Luzern 1923. — Orel A., Proletarisierung oder Selbständigkeit, Wien 1920. — Klopp W., Leben und Wirken des Sozialpolitikers K. Frhn. v. Vogelsang, Wien 1930. — Nattermann J., Adolf Kolping als Sozialpädagoge, Leipzig 1925. — Schweitzer F., Der katholische Gesellenverein, Köln 1905. — Albert W., Gott segne das ehrbare Handwerk! Ein Quellenlesebuch, München 1925. — Kolping A., Der Gesellenverein und seine Aufgabe, Köln 1924. — Das Programm des katholischen Gesellenvereines, Köln 21926.

K dějinám cechů. Martin Saint-Léon E., Histoire des Corporations de Métiers, Paris 31923. — Winter Z., Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. století, v Praze 1906. — Winter Z., Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách, v Praze 1909. — Parmentier A., Les Métiers et leur Histoire, Paris 1922.

1. Po staletí měl řemeslnický a maloobchodnický stav rozhodující postavení v městech a vykonával nepřimo i na venkov vliv značný. Doba, kdy platilo: „Řemeslo má zlaté dno.“

Sláva řemeslnického stavu pohasla. Pohasla tak důkladně, že na př. v našich československých statistikách úředních marně budete hledati údaje o početnosti a rozvrstvení řemeslnických podniků, jejich velikosti, rozměrech řemeslnického podnikání vůbec: zanikají v rubrice „Průmysl a živnosti“, v tak zvané třídě Povolání B. Z kruhů průmyslnických na př. od Bati přicházejí řemeslníkům výzvy, aby pokládali svou působnost v malozávodech jen za přechodnou, jen za jakési nutné zlo, duch však, který je má oživovati, že má býti duch kapitalistický, ovládaný ne snahou krýti potřeby, nýbrž nezkrotnou touhou po stále větším vzrůstu podniku. A v očích socialismu je střední stav pokládán za nezachránitelně ztracený, propadlý proletarisaci.

Baťa: „Nejvyšším ideálem řádného živnostníka je touha po vzrůstu. Touha po rozvoji, vůle rozšiřovati svůj podnik, to je kapitál cennější než peníze, síla mocnější než elektřina. Vůle růsti přivádí k nám myšlenky, vzory a síly, pod nimiž roste naše živnost ve větší a velkou. — *Pokládejme svůj maloživnostenský stav za přechodný a spatřujme svou nejpřednější povinnost v tom, abychom se stali velkoživnostníky.*“¹⁾

Komunistický manifest Marx-Engelsův: „Dosavadní malé střední stavy, drobní průmyslníci, obchodníci a soukromníci, řemeslníci a sedláci, všechny tyto třídy upadají mezi proletariát, jednak proto, že jim malý kapitál nestačí na velkoprůmyslový podnik a podléhá soutěži s většími kapitalisty, jednak že jest jejich zručnost znehodnocována novými výrobní-

¹⁾ T. Baťa, ve spisu A. Cekota, Baťa, 271. (Podtrženo mnou.)

mi způsoby.“²⁾ „Dokrokem průmyslu jsou dolů mezi proletariát házeny i celé součásti vládnoucí třídy, nebo jsou alespoň ohrožovány na své existenci.“³⁾

A. Bebel: „Všecky pokusy zameziti úpadek řemesel a středního stavu zákony a zřízeními, čerpanými ze starého haraburdí minulosti, vyznívají na prázdno; toho či onoho lze jimi na okamžik oklamati stran jeho postavení, ale iluze brzy zmizí pod tlakem skutečnosti. Vyssavačský proces velkých proti malým vystupuje se silou a neústupností přírodního zákona a předstupuje každému makavě i viditelně před zraky.“⁴⁾

A důsledný socialismus nelituje tohoto zániku středního stavu, naopak to skoro vítá; neboť se mu zdá, že střední stav je největší brzdou hospodářského, sociálního, odborářského, politického vývoje; a čím dříve vyvrcholí nepřirozený stav: malá hrstka boháčů na jedné, ohromné laviny bídného proletariátu na druhé straně (bez spojovacího mostu, mostu středního stavu), tím více bude uspišen podle názoru socialismu příchod revoluce, jež udělá nepřirozeným poměrům dneška konec.⁵⁾

2. Má řemeslnický, vůbec střední stav v sociálním životě poslání, v němž by těžko mohl býti zastoupen zřízením jiným? Bylo by to pro sociální život ztrátou, neštěstím, kdyby řemeslnický stav vymizel?

Abychom mohli jasně zodpovědět tyto otázky, je potřeba napřed přesně vymezit tři pojmy: živnosti a živnostníka vůbec; živnosti řemeslné; živnosti tovární.

Živnost, živnostník: „Podstatným znakem živnosti je samostatnost, pak úmysl docílití pro sebe výnosu nebo jiného hospodářského prospěchu, jehož výše nebo rozsah není předem určen, a pravidelnost zaměstnání. Práce živnostenského pomocníka není živností... Samostatným živnostníkem jest mítí jen osobu, na jejíž účet a risiko se výdělečná činnost provozuje. Provozování zaměstnání v poměru služebním, t. j. rámci podniku, jemuž osoba slouží jen pro účely podniku a za pevnou mzdu, nelze mítí za samostatné provozování po živnostensku.“⁶⁾

Řemeslné živnosti jsou takové, při nichž jde o zručnosti, které vyžadují vzdělání v živnosti vyučením a delším zaměstnáním při ní.⁷⁾

Po továrnicku provozovány jsou takové živnostenské podniky, „nichž se provádí zhotovování nebo zpracování živnostenských předmětů tržebních v uzavřených dílnách za účasti zpravidla více než dvaceti živnostenských pomocníků mimo jejich obydlí zaměstnaných, při čemž jest pravidlem, že se používá strojů jako pomůcek a že je zavedena dělba práce; od řemeslnicky provozovaných živností výrobních liší se také osobou podnikatele, jenž sám sice podnik řídí, ale neúčastní se ručních prací, pak vyšší daní, protokolací firmy atp.“⁸⁾

2) Marx-Engels, přel. I. Olbracht, Komunistický manifest, 18.

3) Marx-Engels, tamže, 20.

4) Bebel, přel. Skalák, Žena a socialismus, 331.

5) Sr. Neuenhofer, Das Handwerk in der modernen Wirtschaft, 7, 8.

6) Štědrý B., Buchtela R., Řád živnostenský, II. d., Praha 1925, 785.

7) Řád živnostenský, § 1.

8) Štědrý-Buchtela, tamže 2I. díl, 1926, 53.

a) Důležitým je stav řemeslnický předně proto, že běží o povolání s příslušníky dosud velmi četnými.

Z naší úřední statistiky čsl. dosud není prostě možno udělati si obraz o počtu příslušníků řemeslnického stavu. Můžeme si poněkud pomoci srovnáním s poměry v Německu. Tam na základě sčítání podniků v r. 1925 dochází dr. Neuenhofer k těmto odhadům: 1,303.000 řemeslnických podniků se 3,500.000 zaměstnanými osobami. Přičtou-li se k tomu pomáhající členové rodiny, pak lze odhadnouti počet osob zaměstnaných v řemesle na 4 miliony. Poněvadž se počítá na 1 osobu výdělečně činnou 2.5 příslušníků rodiny, již výdělečně činni nejsou, zaměstnávalo by řemeslo v Německu asi 10,000.000 lidí, t. j. asi šestinu obyvatelstva Německa.⁹⁾ — I když by snad odhady, na nichž jest vybudována tato závěrečná čísllice, nebyly zcela přesné, tož o této větě se pochybovati nedá: i v zemi s industrialisací tak vyvinutou, jako je Německo, příslušníci živností po řemeslnicku provozovaných tvoří velikou část obyvatelstva.

b) Řemeslnická malovýroba je důležitým preventivním prostředkem proti záplavě proletarisace. Čím více v národě se proletarisace prosadila, tím hůře pro jednotlivce i pro celek. Ale jako ve zdravotnictví stále více vítězí zásada, že důležitější než léčiti choroby již vypuknuvší je předcházení, aby k chorobám nedošlo, tak je důležitější preventivně pečovati v sociálním životě o to, by dosavadní střední stavy nebyly do proletarisace strhovány, než pak usilovati o jejich odproletarisování.

Těžiště sociálního významu středního stavu spočívá v tom, že je uchráněn nebezpečí i přílišného bohatství i přílišné chudoby. Dále mírná zámožnost jeho propůjčuje mu jistou svobodu a neodvislost jak vůči státu tak i proti politickým proudům; uchraňuje jej psychologie davu a jejich výstřelků. Jeho zájem na úsporách a vůbec majetku, který vlastní, uchraňuje jej, že nepodléhá tak revolučním záchvatům, má zájem na pořádku, je stoupencem myšlenky pevné autority a řádu ve státě i jiných společenských svazcích. Jeho stálé obírání se prací, a to nikoliv jen užoučkého výseku práce, jak je tomu při tovární dělbě práce, nýbrž rozsáhlejšího oboru práce, má za následek, že se z něho stává realista, odhadující střízlivě, co možné jest, co možné není; nikoli člověk budující vzdušné zámky. Jeho obtížná práce vychovává v něm pracovitost, opravdovost a jiné občanské ctnosti, které jsou stěžejními předpoklady zdárného státního života. Také náboženskému a rodinnému životu se daří ve středostavovském prostředí tak, jako se mu nedaří ani ve vrstvách kapitalistických ani proletářských.

⁹⁾ Neuenhofer, Das Handwerk in der modernen Wirtschaft, 11.

A při vši neodvislosti má řemeslník nad sebou kontrolu, a to kontrolu nejpronikavější: zákazníka. Zákazník „je to, jehož přání je rozhodující na obchodním závodišti. On rozdílí ceny úspěchu nebo neúspěchu.“¹⁰⁾ Náš zákazník, náš pán. Ohled na zákazníka jest vzpružinou, aby řemeslník nepropadl přílišné konservativnosti ve výrobních metodách, aby byla jeho práce proniknuta kvasem zdravého pokroku. A protože je odkázán na trvalé soužití s lidmi, jimž je dodavatelem výrobků, to jej ještě více upevňuje v zásadě, aby dodával jen zboží solidní, v zásadě, která arci již v každém poctivém člověku se chce uplatnit, která však vydatně bývá takovými zevnějšími okolnostmi posilována.

Tyto sociální výhody středního stavu — zvláště zmíněná neodvislost — jsou tak veliké, že nemohou býti plně vyváženy ani tím, když takový kdysi samostatný a teď proletarisaci propadlý živnostník je v továrně finančně honorován lépe.

c) Důležitou úlohu plní řemeslnická malovýroba také tím, že vychovává živnostenský dorost, a to nejen pro řemeslo samo, nýbrž i pro továrny pro takové práce, při nichž je třeba vyučených dělníků. Neboť jednak továrny otázce učňovské přípravy se nevěnovaly vůbec, a teprve nyní u nás i v některých velikých továrnách začínají si jí efektivně všímat. Jednak však poměr mezi mistrem a učněm je pro stavovskou výchovu učně daleko příznivější — je zde možný bezprostřední styk obou a osobní sblížení mezi oběma — než je tomu možno při poměru mezi továrnou a mladými dělníky jejími.

3. Řemeslná výroba je vydána dvojímu velikému nebezpečí: zvenčí a zevnitř.

a) Zvenčí je těžce ohrožena velkovýrobou, pracující velkými kapitály, dokonalejší strojovou výrobou, příznivějšími nákupy ve velkém, reklamou, pro odběratele příznivějšími podmínkami na úvěr. V takových oborech, kde je možno dodávat výrobky standardisované, kde je možno vyrábět zboží ve velikém množství, je pozice malovýroby nezachránitelně ztracena: soutěž s velkovýrobou na tomto poli není možno zdolat. — Ubíjena je malovýroba zvenčí dále tím, že řemeslníci a maloobchodníci dodávají velmi často své zboží a služby na úvěr, a nesvědomití zákazníci neplatí svých dluhů.

¹⁰⁾ Cekota, Baťa, 275.

Těžké nebezpečí pro rozvoj řemeslných živností jest často i ve středním stavu samotném. Neboť živnosti takové bývají často velmi nerozumně rozmnožovány, takže mnohé město je téměř zasypáno trpasličími závody holičskými, obchůdky a p. To vede k soutěži tak úsilovné, že pak není ani vybíravá ve volbě prostředků, jak si existenci uhájiti. Dále někteří řemeslníci nejsou na výši a nesnaží se dodati služby a výrobky tak přesné, tak solidní, tak vkusné, tak vyspělé, aby byly reklamou pro firmu. Zvláště po stránce kalkulační vykazují mnohé maloživnostenské podniky značné nedostatky, a přece i v malých řemeslných závodech platí zásada, že výrobce musí býti nejen dovedným řemeslníkem, nýbrž i obezřetným a prozíravým obchodníkem. — Velikou potíží je, že maloživnostenský stav tak dlouho nemohl se vpraviti do myšlenky, že i jeho síla je do značné míry v organisovaném hájení zájmů malovýroby; a i když mnoho předsudků a nepochopení v tom ohledu bylo překonáno, přece obtíže jsou dosud veliké. Někde jest i jakási nezdramá konservativnost, ba až zaostalost, která i tehdy tvrdošijně trvá na své posíci výrobní, když jest již plně jasno, že na tomto poli se řemeslná výroba držeti prostě nedá.

b) Ve kterých oborech až dosud drží se slušně malovýroba?

Předně v takových živnostech, kde je nutno výkon nebo zboží prováděti individuálně, přizpůsobovati jej individuální potřebě nebo vkusu: holiči; namnoze truhláři; krejčí; knihaři; modistky. Zvláště když běží o provádění kvalifikovaných prací, jež mají odpovídati osobitému vkusu, je malovýroba dobře situována: dobří krejčí; zlatníci; někteří dobří obuvníci.

Dále v živnostech, které mají krýti menší místní potřebu, a to zvláště v živnostech, k nimž by člověk nerad příliš daleko docházel, protože jich často potřebuje: řezník, pekař, obchodník. Platí zvláště o vesnicích: kovář, podkovář; stolař; mlynář; pokryvač; klempíř.

Dále jsou odvětví, o nichž nutno mluvit s jakýmsi smutkem: různé správký, o něž tovární výroba nestojí: příštipkářů; části sklenářů, krejčích, bednářů.

Nutno však poznamenati, že nová doba s sebou přinesla množství drobných živností a řemeslných odvětví, kterých v dřívějších dobách buď vůbec nebylo, nebo jen v míře mnohem menší: malopodniky strojnické a zámečnické; různé živnosti družící se kolem používání elektřiny; šoféři a pod.

Ovšem mnohé z těchto vznikajících nových živností vytvářejí docela jinou mentalitu u svých příslušníků, než byla mentalita řemeslníků starého slohu, odvětví již vyhynulých.

4. Co se má podniknouti, aby se pomohlo řemeslu?

Tři činitelé musejí zde zasáhnouti: stát, maloživnostníci sami, spotřebitelé.

a) *Stát.* A to především svým zákonodárstvím. Když zákony mají na zřeteli především nebo dokonce výlučně zájmy výroby tovární, když mlčky předpokládají, že řemeslnická malovýroba je zařízení odsouzené nezachranitelně k vyhynutí, když není snahy udržeti střední stav živnostenský před vzrůstajícím úpadkem, pak ovšem musí klesati malovýroba od stupně k stupni, stále níže. Péče o drobné živnosti musí býti svěřena lidem, kteří si jasně zodpověděli, které posice v řemesle jsou opravdu ztracené, takže by bylo protisociální vyčerpávatí energie na jejich hájení, takže může býti jen otázkou, jak co nejbezbolestněji zařídití přechod; která odvětví však jsou dosud zelená, takže je záslužné za jejich rozkvět se bít: musí býti svěřena tato péče lidem, kteří živnostenský stav milují, kteří jsou proniknuti přesvědčením o jeho nenahraditelných sociálních přednostech. Když ti, již mají v rukou maloživnostenskou politiku hospodářskou, sami ztratili víru v budoucnost malovýroby na *všech* polích, jak by mohli býti uchráněni pesimismu drobní živnostníci? — Stát musí dále promyšleně podporovati vše, co by pomáhalo k vnitřnímu rozvoji tohoto stavu. Vše, co má zvedati povšechnou i odbornou vzdělanost příslušníků, musí býti podporováno: pokračovací a odborné školy musí býti zařízeny co nejúčelněji a při všem sledovati cíl, aby zdatnost příslušníků stavu i dorostu co nejvíce stoupala; ústavy pro zvelebení živností musejí býti ještě všestranněji vybudovány a bohatěji vybaveny, aby další sebevzdělání maloživnostníků odbornými praktickými kursy, výstavami, dobře vedeným poradnictvím bylo podporováno. — Stát dále nesmí ubíjeti živnostníků tím, že by chtěl stále větší okruh výrobní činnosti, jež dosud vykonávají soukromníci, strhnouti na sebe, na př. pomocné obory při státním nakladatelství, jako je knihařství, nebo při drahách železničních a jich dílnách. Rovněž při dodávkách pro vojsko, státní nemocnice a jiné ústavy státní musí přihlížeti stát k nabídkám maloživnostenských družstev. — Velmi dobré jest, když státem jest podporováno organizační hnutí živnostenské, ať již družstevní, ať jiné; když je vytvořena státním předpisem ústřed-

ní organisace jakožto tlumočnick názorů živnostenského stavu a jeho potřeb, jako poradce, jenž musí býti požádán o dobrozdání, když mají býti vydány zákony týkající se živnostenské politiky. — A někdy je potřebí, zvláště v dobách hospodářské deprese, aby stát umožňoval ohroženým živnostníkům také levný úvěr, ať již jednotlivcům nebo rozmanitým družstvům živnostenským.

b) Svépomoc. Bylo by marné dovolávat se pomoci státu, kdyby maloživnostníci sami se nepřičiňovali, aby i svými vlastními silami přispívali k rozvoji svého stavu. Především musí se snažiti o to, aby v dobré vlastní organisaci si vytvořili zdatného obhájce svých práv. Již výše naznačeno, že je těžko sdružovati maloživnostníky, neboť veškeren ráz jejich práce je vede spíše do rodiny a do jejich podniku než ke sdružení s ostatními. Ale tato — skoro bych řekl: vrozená — nechuť k organisaci musí býti překonána. Maloživnostník musí se propracovati k poznání, jakým důležitým činitelem pro jeho osud je organisace. Běží v prvé řadě o organisace charakteru závazného — živnostenská společenstva — nebo korporace podobné povahy, jako jsou obchodní a živnostenské komory, státní živnostenská rada: živnostník musí v nich viděti nikoli obtížný chomout, který mu byl vnucen, nýbrž nástroj, jímž má pracovati o zlepšení svého postavení. Totéž platí o sdruženích dobrovolných, zvláště s cíli hospodářskými, tedy především o živnostenských družstvech ať již nákupních — opatřujících zvláště suroviny — nebo strojových — několik řemeslníků si zakoupí stroje ke společnému používání — ať již spořitelních a úvěrních, ať již prodejních. Ale ovšem jen tehdy mohou míti taková družstva úspěch, jsou-li vedena prozíravě a poctivě, stojí-li členstvo jako hráz za nimi nejen v dobách úspěchu, nýbrž i ve chvílích těžkých, plní-li všichni členové družstva své psané i nepsané závazky poctivě, ovládá-li je všecky duch solidarity. — Živnostníci musí se dále snažiti úsilovně o pokrok ve svých živnostech, aby jejich služby a výrobky byly na výši doby. Proto se musejí starati o to, aby jejich dorostu dostalo se nejen praktického výcviku v řemesle, nýbrž i všeobecného vzdělání. Musejí stále se zdokonalovati ve svém řemesle sledováním vývoje ve své živnosti a v odvětvích příbuzných. Musejí pracovati nejen rukou, nýbrž i rozumem a tužkou. Musejí čísti a studovati, co pro jejich živnost v současném proudění je důležité. Jest vítati, když se zřizují v některých státech z iniciativy a na náklad živnostníků výzkumné ústavy pro otáz-

ky maloživnostenské. Jest i vítati, když se organisuje úsilí o to, aby výrobky řemeslnické vyhovovaly také zřetelům uměleckým. — Je konečně velmi vítati, když se při poradnách pro volbu povolání dává kandidátům svědomitá informace o tom, ve kterých odvětvích výrobních mohou počítati na existenci dost zabezpečenou, ve kterých bohužel této naděje již není.

Rozmach družstevního hnutí živnostenského v ČSR. možno posouditi z těchto číslic: Koncem r. 1927 měly živnostenské družstevní svazy 975 členů s 17.411 podíly, z čehož bylo 420 živnostenských záložen a ostatních úvěrních družstev, 460 družstev provozovacích a 95 členů ostatních. Jednotlivé bilanční položky uvedených živnostenských družstevních svazů podle stavu k 31. prosinci 1927 se jeví takto:

Pasiva: Závodní podíly Kč 3,798.100, rezervní fondy Kč 2,608.100, vklady Kč 38,963.100, pohledávky družstev Kč 719.500, výpůjčky Kč 24 milionů 434.000, dluhy za zboží Kč 916.500.

Aktiva: Hotovost a cenné papíry Kč 3,338.200, uložené papíry Kč 9,478.400, pohledávky u družstev Kč 56,184.700, zásoby zboží Kč 776.800. Bilanční suma Kč 99,038.400.

Svazy kupeckých družstev docílily za r. 1927 tržby Kč 42,732.300.

Počet živnostenských záložen v republice Československé činí 381 a jest v nich sdruženo 66.500 členů se 160.000 podíly. V r. 1927 dosáhly pokladničního obrátu 5 miliard Kč a zůstatek zápůjček členům poskytnutých činil Kč 378 milionů.¹¹⁾

c) Spotřebitelé. Dvojí hlavně službu mohou tito prokázati maloživnostníkům. Předně, když jejich výrobky kupují. Není pravda, že tovární výrobek je vždy horší jakosti než rukodělný. Ani není pravda, že výrobek tovární je vždy umělecky méně cenný než od řemeslníka. To snad někdy bývalo. Dnes to jistě neodpovídá skutečnosti. Bývají i tovární výrobky často provedeny vkusně i trvanlivě. Ale je zde jiná věc. Tím, že kupují od živnostníka, i když snad musím zaplatiti o maličkost více, protože tento maloživnostník nemůže vyráběti tak lacino jako velkotovárník, tož přece podporují samostatnou existenci, a stav samostatných existencí je, jak výše rozvedeno, z několika důvodů něčím žádoucnějším než práce odvislá. Tím ovšem není řečeno, že by mohli řemeslníci na tuto okolnost hřešit, dodávajíce zboží méně hodnotné nebo nepřiměřeně zdražované.

Dále mají spotřebitelé svým živnostníkům poctivě a co možno hotově platit. A když neplatí, nemají se zlobit, když živnostníci přenechají vybírání pohledávek buď svým organisacím nebo úvěrnímu ústavu, s nímž jsou ve finančním spojení, nebo svému právnímu zástupci. Když živnostník

¹¹⁾ Dvořák J. L., Průmyslová politika. Malovýroba, v Československé vlastivědě, díl VI., Práce, v Praze 1930, 361.

musí splniti zavčas platební povinnosti k svým dodavatelům materiálu a svým pomocníkům, je spravedливо, když trvá na tom, aby se i jemu zavčas za zboží platilo.

IV. DUCH MODERNÍHO PRŮMYSLU.

Literatura.

Viz literaturu o kapitalismu. Dále bohaté údaje literární v pojednání A. Schmid, Betriebswirtschaft, v Mataja, Lehrbuch der Volkswirtschaftspolitik, Wien, 229 — 286 (při jednotlivých oddílech tohoto pojednání). — Sombart W., Das Wirtschaftsleben im Zeitalter des Hochkapitalismus, München 1927. — Beckenrath H., v., Der moderne Industrialismus, Bonn 1930. — Hoover H. a j., Recent Economic Changes in the United States, New York 1929. — Čiháš J., Národohospodářský atlas ČSR., v Praze 1928. — Preiss J., O vývoji a úkolech čsl. průmyslu, v Praze 1908. — Šlemr J., Velkopřmysl (v ČSR.), v Československé vlastivědě, d. VI., Práce, Praha 1930, 362 — 381. — Munk F., Nové hospodářství, v Praze 1929. — Filene E. A., přel. Hruša J., Průmyslová revoluce, v Praze 1929. — Siegfried A., přel. Hoch K., Amerika po světové válce, v Praze 1928. — Cekota A., Baťa. Myšlenky, činy, život a práce, v Praze 1929. — Ford H., Ma vie et mon oeuvre, Paris 1926. — Ford H., přel. Bartoš J. a Waller W. F., Dnes a zítra, Praha 1926. — Ford H., přel. Kraus J., Moje filosofie průmyslu, v Praze 1930. — Vlček F., Povídka mého života. Historie amerického Čecha, Cleveland 1928. — Benn J. P., přel. Salomon M., Les Confessions d'une Capitaliste, Paris 1926. — Dubreuil H., Standards. Le travail américain vu par un ouvrier français, Paris 1930.

Racionalisace. Rozsáhlou bibliografií o tomto předměť viz v díle Racionalisace, vědecká organisace a otázka sociální. (Vývoj, rozsah a sociální důsledky racionalisace.) Sborník, zprac. V. Verunáč, v Praze 1930, bibliografie, 295 — 303. K tomu Fourgeaud A., La Rationalisation. États Unis, Allemagne, Paris 1929. Pak čl. Weber H., Rationalisation, ve Staatslexicon, ⁵IV., 1931, s bibliografií.

Katolické stanovisko k racionalisaci. Různé přednášky v díle souborném Les nouvelles conditions de la vie industrielle (od nejlepších franc. sociologů katolických), v Semaines sociales de France, XXI. session, Besançon 1929. — Haan H., La rationalisation en général et ses avantages, pak Zirnheld J., Les conséquences de la rationalisation et les tâches du mouvement syndical et de l'état, obě v díle, L'Oeuvre de l'Internationale Syndicat chrétienne dans les années 1925 — 1928, Utrecht 1929, 189 až 218. — Rationalisation, supermachinisme et chômage, v Dossiers de l'Action populaire, Paris 1930, 580 nn.

S pýchou se dívá moderní průmysl na výsledky své práce. Když vás doprovází tovární ředitel v podniku a líčí vám, jak zde ještě před dvacíti roky byl jenom pustý kraj a dnes že jsou zde tovární budovy, jež vyrábějí zboží v ceně do mi-

lionů, když vám vysvětluje v radostném vzrušení divy techniky, snesené na tomto nevelikém prostoru, když otevře srdce a rozhovoří se vzrušeně, co všechno do desíti let má zde na těch místech stát, když vidíte před sebou tu radost z vykonané práce a ty naděje do budoucna, pak máte obrázek, jak pyšný je na své dílo moderní průmysl.

Má býti nač pyšný: Hybné síly — elektřina, parní síla a j. — vynuceny na přírodě v míře netušené a zapřaženy člověkem do výrobních a dopravních procesů; síla člověka důmyslnými stroji mnohonásobně stupňována, na ně přenesena největší část obtížných prací, pod nimiž dosud sténala těla lidská; výrobní a těžební technika v dolech, v továrnách, v zemědělství zdokonalena tak, že výtěžek výroby a těžení zvýšen na rozměry dříve neuvěřitelné; přeprava zboží s rychlostí a hladkostí takovou, že odlehlost po nejedné stránce jakoby přestala býti závadou. — S jakým soucitem dívá se moderní průmyslník na výrobní metody řemeslníka před padesáti, stem, čtyřmi sty lety!

1. Technická vyspělost moderního průmyslu.

1. Technika není jediným předpokladem rozvoje průmyslu. Je k tomu třeba i činitelů jiných: surovin, kapitálu, pracujících lidí, odbytu; je k tomu třeba i jiných hybných sil: jisté úrovně právního řádu, podnikatelských duchů a pod.¹⁾ Ale technika jest jednou z podmínek nejdůležitějších. A k ní se upírá zrak nejtoužebněji. Od jednoho z nejrazovitějších průmyslníků moderní doby je raženo výmluvné slovo: „*Stroje — nový Mesiáš.*“²⁾ Ohromná vítězství moderního člověka nad přírodou jsou umožněna aplikací vědy na výrobu, přepravu a rozdělení statků. Technický pokrok zbavil člověka namnoze závislosti na přírodě, umožnil mu směle překonávat hranice, do nichž ho příroda chtěla vtěsnati. Technika jest promítnutím ideí ducha do hmotného, zevnějšího světa a umožňuje, by v měřítku stále větším se mohlo toto promítání uskutečňovati. Technika působí, že výkony organismů živých jsou stále více nahrazovány silami mechanickými. Umožňuje dále, že účinky výkonů a sil dřívějších jsou takřka zachyceny do různých zařízení, zvláště strojů, a jimi se pak usnadňují výrobní a dopravní procesy. Tech-

¹⁾ Sombart, Hochkapitalismus, 8.

²⁾ Ford, Moje filosofie průmyslu, 9.

nika pak přestala být dovedností, která na př. ve středověkém mistru-umělci při jeho smrti trvale zanikala: technika se stala něčím, co není vázáno na určitou osobu, co je vtěle- no ve hmotu a může být převáženo a přenášeno, co může být do vědeckých pouček zachyceno s určitostí matematic- kých vět, co může v těchto poučkách být jaksi objektiviso- váno a vésti pak samostatnou existenci v knihách, existen- ci úplně neodvislou od původce, co může být jinak sděle- no. Tento vědecký pokrok může být pěstěn záměrnou čin- ností ve výzkumnictví, aby nové objevy byly činěny, ve ško- lách, aby získané zkušenosti byly šířeny. A tak zvědečtěna byla průmyslová práce. Ani si sami nejsme toho často vě- domi, jak žijeme a dýcháme z výsledků této vědecké tech- nické práce, jak nám tato technika při každém kroku i kaž- dodenního života napomáhá, abychom se mohli emancipo- vatí od hranic přírody. Odtud ta nezkrotná důvěra moder- ního člověka v další divy techniky a její služby lidstvu. Odtud ta temná víra „Věřím v pokrok, věřím v pokrok tech- nický,“ víra, již křečovitě se chytají a drží zvláště ti, kdož odučili se modlití „Věřím v Boha“. Odtud věty jásavého triumfu:

„Strojová výroba dosahuje ve světě, čeho člověk nemohl dokázat ani kázáním, ani propagandou, ani psaným slovem. Radio a aeroplán ne- znají hranic. Kráčejí přes čáry na mapě bez ohledů a bez překážek. Spoutávají svět tak, jak to žádný jiný systém nedokázal. Film se svým universálním jazykem a radio se svými nastávajícími mezinárodními pro- gramy přivedou celý svět k dokonalé dohodě. Tak se před námi otvírá výhled na Spojené státy světa.“³⁾

2. Aby technika mohla v průmyslu provést své dílo co nejdokonaleji, aby dosáhla od lidí výkonu co nejlepšího a z továrního zařízení a surovin výroby co nejrozsáhlejší, o to se dnes pečuje zvláště *vědeckým řízením práce a racionalisací*. Nejsou to pojmy se kryjící, ale velmi příbuzné. Ko- mise pro názvosloví při Československém národním komi- tétu pro vědeckou organizaci navrhuje toto vymezení: „*Vě- deckou organizací* rozumíme záměrné uplatňování vědec- kých metod a zákonů na řízení lidské činnosti, zvláště hos- podářské, tak, aby jednotlivé složky této činnosti byly mezi sebou co nejhospodárněji a trvale zladěny — jakož i praktic- ký výsledek těchto snah. *Racionalisací* pak nazývá se sou- stavné (plánovité), na vědecké organizaci založené úsilí o hospodárnost v lidské činnosti, zvláště hospodářské, aby by-

³⁾ Ford, Moje filosofie průmyslu, 25.

ly zlevněny a zlepšeny výsledky této činnosti a tím zvýšen obecný blahobyt.“⁴⁾

Znamená tedy racionalisace především na vědeckém základě vedenou *válku proti ztrátám* v průmyslu; proti ztrátám zaviněným *malou* výrobou, jejíž příčinou je *chybná správa* surovin, závodů, vnitřního zařízení a lidí; proti ztrátám zaviněným *přerušovanou* výrobou, jejíž příčinou jsou leniví lidé, špatné suroviny, špatná zařízení závodů a továren; *omezenou* výrobou, jejíž příčinou jsou majitelé, správa továren nebo dělnictvo; *zmařenou* výrobou, jejíž příčinou jsou nemoc, tělesné nedostatky a průmyslové nehody.⁵⁾ — Není však cílem racionalisace jen tento boj proti ztrátám; chce také konstruktivně seskupiti všechny okolnosti tak, aby se docílilo výsledku co největšího.

A tak racionalisace provádí standardisaci nástrojů a zařízení; volí takové posunování materiálu, aby se co nejvíce šetřilo energie lidské i času i místa; vylučuje z pohybů dělníka při díle všechny pohyby neúčelné; obezřetně vybírá vhodné dělníky pro různé dílčí práce; rozlišuje plánování každé dílčí práce i organizace celkové od provádění; účelně a s velikou pozorností spravuje sklady surovin i zboží vyrobeného. Ba zřizuje v podniku celá výzkumná oddělení, jejichž jediným úkolem jest pracovati na nepřetržitém zlepšování výroby v celku i v nejmenších podrobnostech, a vynakládá na tato výzkumná oddělení ohromné obnosy. Tak 208 firem ve Spojených státech, které referovaly v r. 1928 o svých výzkumných odděleních, věnují na ně celkem ročně 11,991.637 dolarů.⁶⁾

Tak dochází ke zjevům: Před racionalisací zedník položil za hodinu 120 cihel při 2.160 pohybech, po racionalisaci 350 cihel při 1.750 pohybech, dříve při jedné cihle 18 pohybů, teď 5.⁷⁾ Před racionalisací v továrně, v níž se vyrábějí ocelové koule, bylo zaměstnáno 120 žen tím, že zkoušely, zda koule jsou pravidelně kulaté; po racionalisaci touž práci zastalo 35 žen, ač jejich pracovní den zkrácen o 2 hodiny.⁸⁾

a) Racionalisace žádá tedy, aby vše bylo předem promyšleno a *plánováno*. Je to boj proti náhodě. Podnikatel racionelně pracující musí se opíratí o zkušenost, musí tě-

⁴⁾ Verunáč V. a j., Racionalisace, vědecká organizace a otázka sociální, 16, 17, v pozn.

⁵⁾ Filene, přel. Hruša, Průmyslová revoluce, 81.

⁶⁾ Recent Economic Changes in U. S., 110, sr. 106—111, 499, 864.

⁷⁾ Lemaire, L'Entreprise industrielle, v Les nouvelles conditions de la vie industrielle, 110.

⁸⁾ Pesch, Nationalökonomie, IV, 794.

žiti z minulosti; musí však ještě více býti prorokem, který dovede vytušiti, jakým asi směrem se bude ubíratí budoucí vývoj v celku i v jednotlivostech. Musí však býti i konstruktérem a organisátorem, který dovede své poznatky uplatniti také prakticky. Musí v duchu takřka anticipovati potřebu. A čím větší je nebezpečí nadprodukce a soutěže, čím více hyperindustrialisace států je na postupu, tím více je potřebí, aby dovedl podnikatel odhadnouti budoucí spotřebu, a podle toho rozvrhnouti práce. Jen tak se vyhne pochybeným investicím, které zaviňují, že podnik má výrobní kapacitu, jež nemůže býti zužitkována. Jen tak lze zmenšiti nebezpečí anarchie výroby. Platí ostatně i o hospodářské politice státní, zvláště nyní, když moderní stát bývá největším hospodářským podnikatelem na svém území, kdy dále svou daňovou soustavou, politikou kulturní a jinak nepřímou sice, ale mocně zasahuje do života hospodářského: nemá-li pevného hospodářského plánu, pak veškerá jeho hospodářská politika jest politika ode zdi ke zdi.

Plánovitá však musí býti netoliko celková práce moderního podniku. Plánovitá musí býti i práce na všech úsecích podniku. Boj proti náhodě musí býti veden i v nejmenších podrobnostech života podniku, vše musí býti předvídáno, promyšleno, se vším počítáno. Musí býti vytušen budoucí vkus, musí býti zhodnoceny tendence, jež ve spotřebě se pravděpodobně dostaví, zboží a idey, jimiž má býti této potřebě čeleno, musí býti odhadnut pravděpodobný zisk v budoucnosti, nebezpečí, s nimiž nutno počítati. Jako dnes nelze si dobře představití dobré hospodaření ve státě bez předchozího státního rozpočtu, tak něčím přežilým byl by dnes podnik bez hospodářského plánu. Je-li dnes teleologickou jednotkou celý podnik, musejí jí býti i jednotlivé jeho složky.

„Chci vysvětliti všecky své skutky jako pokus vyloučiti všecko počinání nazdařbůh a dospěti k vědeckější metodě v obchodní správě.“⁹⁾

„Neznám většího nepřítele náhody v obchodě, nežli Tomáše Baťu. Vyloučil, pokud je možno, v celém závodě náhodu v provozu. Všechna oddělení v závodě pracují na základě předpokladů, plánů dopředu. Předpoklad oddělení jest cílem, který si stanoví vedoucí na půl roku dopředu a jehož dodržení denně, případně týdně kontroluje. Předpoklad zní na zboží, na peníze, na zisk, krátce na všecky faktory podnikání a vyjadřuje v procentech, kolik má vydělati vedoucí, kolik dělníci, kolik závod... Předpoklady úplně změnilu mentalitu zaměstnanců závodů a s ní i celý závod. Není tu myšlení dozadu. O minulosti se uvažuje jedině srovnáním diagramů výsledků. Práce podle předpokladů kupředu je mohutná idea.

⁹⁾ Filene, př. Hruša, Průmyslová revoluce, 16.

Člověk mající před očima cíl své práce dovede najít prostředky k jeho uskutečnění i tehdy, když jsou mu okamžitě neznámy.¹⁰⁾

Ve Spojených státech: „Všecky velké společnosti, ba i mnoho středních má hospodářského meteorologa, jenž pozoruje finanční teploturu a všímá si denně teploměru, tlakoměru a bouřkoměru obchodu. Šéfové dovedou si udělati čas, aby uvažovali nad diagramy, které jsou jim předkládány, a věří v národohospodářskou vědu.“¹¹⁾

b) Racionalisace žene k *hromadné* výrobě. Ta zase předpokládá *specialisaci*. Čím méně druhů zboží podnik vyrábí, tím racionelněji může být zařízen jen pro tuto výrobu, tím spíše mohou odpadnouti všechna zařízení, nutná sice pro výrobu jinou, zbytečná však, ba zavazující při výrobě, jež se právě koná. Ford jde v té věci tak daleko, že trvá na větě: „Žádná továrna není dosti rozsáhlá, aby mohla vyráběti dva druhy zboží.“¹²⁾ Když veškerá výroba podniku se žene jedním proudem, jak je pak možno výrobní proces zjednodušiti.

c) Je však možno pokročiti ještě dále: je možno při specialisované výrobě proces ještě podstatně zjednodušiti, a to tím, že se zmenší počet forem, jež se vyrábějí: dochází ke standardisaci, simplifikaci výroby. Při takovém zjednodušení je možno ještě hlouběji provésti zmechanisování výrobního procesu, a to jest jedním z cílů racionalisace: nahraditi práci člověka, kde je to jen možno, silou mechanickou.

Ale standardisace není již sama sebou výhodou, nýbrž jen za určitého předpokladu: „Standardisovati určitou metodu znamená vyvoliti z mnoha metod tu nejlepší a používatí jí. Standardisace není ničím, jestliže neznamená standardisování ve směru pokroku.“¹³⁾

Srovnej dále slova téhož průmyslníka k filosofii standardisace: „Konečným cílem průmyslu není standardisování, automatický svět, v němž lidé nebudou potřebovati mozků. Cílem je život, v němž lidé budou míti příležitost, aby svých mozků užívali, neboť nebudou zaměstnáni od časného rána až do pozdní noci vyděláváním na živobytí. Pravým cílem průmyslu není, aby lidé dostali touž formu; . . . průmysl existuje proto, aby sloužil veřejnosti, jejíž součástí tvoří také pracující dělník. Pravým cílem průmyslu jest, aby osvobodil duši i tělo od existenční dřiny tím, že naplní svět lacinými a dobře zhotovenými výrobky.“¹⁴⁾

Jakých výsledků úsilí standardisační docíljuje, je patrné na př. ve Spojených státech, kde za působení ministerstva obchodu dosaženo, že

10) Cekota, Baťa, 52, 53.

11) Siegfried, př. Hoch, Amerika po světové válce, 183.

12) Ford, přel. Bartoš a Waller, Dnes a zítra, 104.

13) Ford, přel. Bartoš a Waller, Dnes a zítra, 103.

14) Ford, Dnes a zítra, 102.

kdežto typů košíků, obecně užívaných pro sbírání hroznů, bylo celkem 78, bylo možno je bez jakéhokoli nepohodlí zmenšiti na 11, že z 210 forem lahví bylo možno přejíti k 20, od 175 druhů automobilových kol ke 4, od 66 rozměrů cihel k 7 a od 287 pneumatik k 32. Od r. 1921 při 50 různých výrobcích ministerstvo obchodu zmenšilo průměrně o 73 % zbytečnou složitost typů, vyráběných dříve.¹⁵⁾

Jedním z velmi vítaných důsledků standardisace je záměnnost součástek: když se mi nějaká součástka standardisovaného předmětu, na př. stroje, zkazí, nestává se stroj pro mne bezcenným, protože nemohu dostati náhradní součástky, nýbrž mohu bez potíží dostati takovou náhradní součástku.

Je pravda, není všude možno tak standardisovati potřeby, jako je to možno v Americe. Země se starou vžitou kulturou a s vypěstěným osobním vkusem nenechají se kulturně tak uniformovati jako Amerika bez kulturních tradic. Ale i u nás mnoho se standardisovati s úspěchem dá. Ale pokládám za nedobré, když se standardisuje i v oborech, kde Amerika jen proto standardisuje, protože — obrazně řečeno — má půdu kulturně ještě nezastavěnou, kdežto my bychom jednali bláhově, kdybychom prostě shladili s povrchu zemského to, co na kulturních státcích vybudovaly věky předchozí. Ostatně i v Americe není posice standardisace plně pevná. Sice dosud jsou ty hlasy, které volají po osobitém úkoji potřeb, ojedinělé, a proto neznamenají v celku nic proti standardisačním tendencím mocného kapitálu podnikatelského. Avšak bude-li takové osobité požadavky uplatňovati stále vzrůstající procento obyvatelstva finančně pevného a osvíceného, nabude-li toto hnutí živelní síly, pak těžko bude i v Americe je ignorovati.¹⁶⁾

d) Racionalisace vede sama sebou k pečlivému *využití prostoru, látky, času*. Prostoru: V takových Fordových závodech má každý stroj jen tolik místa, kolik je potřebí; každý nevyužitý decimetr plochy je hospodářskou ztrátou, každý půlmetr zbytečné vzdálenosti stroje od stroje je zbytečným zvyšováním nákladů. A jako se spoří plochou v rovině, stejně úzkostlivě a účelně se využívá prostoru do výšky (poschodí!). Využití látky: Jak se úsporně zachází se surovinami, jak se dávají prémie dělnictvu, aby z materiálu zbylo odpadků co nejméně, jak hospodárně se zužitkují tyto odpadky! To jest ona „úcta k surovině“,¹⁷⁾ tolik příznač-

¹⁵⁾ Siegfried, Amerika po světové válce, 184.

¹⁶⁾ Viz Hobson, Economics and Ethics, 324—326.

¹⁷⁾ Filene, Průmyslová revoluce, 83.

ná pro moderní podnikání! — Využití času: Zhustit výrobu na čas co nejkratší, zkrátit pracovní dobu na 48 hodin týdně, a třeba ještě méně, zkrátit pracovní týden na 5 dní, ale zato provést „intensifikaci práce“,¹⁸⁾ stupňovati výkonnost v těchto hodinách na míru co největší. — A ovšem též: Odklad, zloděj úspěchu.

e) Toto zhuštění neznamena, že podnik musí se rozrůstat v kolos, jež má až do podrobností řídit jenom jediná osoba. Ukázalo se výhodnějším, když se takový obrovský podnik rozdělí v oddělení samostatně pracující, ale ústředím zladěná tak, že tvoří naprostou jednotu. Ukázalo se, že maximum a *optimum podniku* nejsou totožné; že neúspěšněji pracující jednotka závodu nemusí býti jen jednotkou největší; jinak: že není vždy tím lacinější výroba, čím je podnik větší. Proto i Ford na konec ustoupil od dřívějšího svého systému, kdy jeho podnik byl takřka malým světem, centralisticky řízeným, a přešel k myšlence decentralisace. Proto i Baťa přešel k myšlence „samosprávy závodů“.¹⁹⁾

f) Dvojí rys při racionalisaci silně se projevuje. Předně úloha, kterou má v racionalisovaném podniku *dělník*. Vše je v takovém podniku plánováno; tedy i veškerá práce, všechny pohyby při práci jsou dělníku předepsány. I pracovní rychlost: v racionalisovaném podniku nesmí si dělník udělati volnou chvíli, kdy by chtěl; neřídí člověk práci v dílně, nýbrž samočinný podavač, který se železnou pravidelností přivádí dělníku úkol, jenž musí býti v několika vteřinách zdolán, a když ne, hatí se práce v celé dílně. A kdyby dělník jen o pár vteřin chtěl na každý pohyb spotřebovati více, již dojde k poruše v celém proudu pracovním. Proto řízení personálu je v racionalisaci průmyslu jednou z nejdůležitějších součástí. Proto testům a vůbec otázkám psychotechnickým se věnuje tolik pozornosti. Odtud hlasy, že zásluhu o hospodářský rozkvět Ameriky má americká psychologie,²⁰⁾ a že proto hádankou zůstane americký průmyslový život člověku, který nerozumí americké psychologii. Plně racionalisovaný průmysl nestrpí v práci dělníka opilce, nedbalce. Chce míti dělníky ukázněné: Baťa²¹⁾ „vší má si při své práci člověka nejen u stroje a v čase, kdy je zaměstnán svou prací. Přemýšlí o tom, jak by jej učinil lep-

18) Sombart, Hochkapitalismus, 933.

19) Cekota, Baťa, 116.

20) Recent Economic Changes in the U. S., 2.

21) Cekota, Baťa, na uv. str.

ším člověkem, a tím silnějším a zdatnějším pracovníkem. Přemýšlí, jak by mu pomohl vykonati více práce a tím docílit vyššího výdělků“ (46). „Jen dokonalý muž vyrobí dokonalý stroj“ (118). „Je mi naprosto jasné, že lidé s pokřiveným charakterem nemohou udělat rovnou práci“ (126). Racionalisace chce dělníky, kteří se zcela dovedou pohroužit do práce, již konají; ba je tím uspokojenější, čím více je v dělnictvu „tvůrčích dělníků“.²²⁾ S důrazem se vytýká, že stroj v továrně inteligence neubíjí, naopak ji rozvíjí, protože musí býti obsluhován inteligentně.²³⁾ A tak „každým rokem nabývá mezi zaměstnavateli více půdy myšlenka, že účinné využití sil a materiálu pro hospodářskou těžbu jest podmíněno ochotnou a uspořádanou spoluprací mezi „lidskými činiteli“.“²⁴⁾

g) Ale projevuje se v racionalisovaném průmyslu ještě také skutečnost jiná, na prvý pohled přímo protichůdná faktu právě zmíněnému: že totiž, ačkoli na lidi, kteří v továrně zůstali, kladou se větší požadavky než dříve, že v celku uplatňuje se *převaha kapitálu fixního nad oběžným*. Stále více kapitálu je třeba, aby mohlo býti vybudováno účinné strojové zařízení, jehož pomocí by bylo lze pořádat více mechanisovati výrobní a dopravní proces. Jen tím se vysvětlí záhada, že v racionalisovaných továrnách Spojených států počet pracovních hodin a dnů klesá, počet dělníků je stabilní, nebo i klesá, ale výroba rozsahem roste.²⁵⁾

2. Obchodní duch nového průmyslu.

Na to vyrábí průmyslník zboží, aby je mohl výhodně odbýti. Co by mu pomohla sebe vyspělejší technika výrobní, kdyby mu zboží zůstalo ležeti ve skladištích a propadalo zkáze?

Vnikl-li v posledních dobách nový duch do průmyslu, vnikl i do obchodního ducha v průmyslu.

Průmyslník Filene vkládá modernímu průmyslníku-obchodníku v ústa tuto samomluvu:

„Které zboží bych mohl vyráběti, aby posloužilo co možná nejvíce lidem?“

²²⁾ Filene, Průmyslová revoluce, 151.

²³⁾ Hobson, Economics and Ethics, 260, Lemaire, L'Entreprise industrielle, v uv. sborníku, 113.

²⁴⁾ Hobson, Economics and Ethics, 447.

²⁵⁾ Recent Economic Changes in U. S., 105, 166 a j.

Jak bych je mohl vyráběti, aby je jeho užitečnost, jeho kvalita a trvanlivost doporučovaly co nejvíce, aby se pro tyto vlastnosti prodávalo takřka samo?

Jak bych mohl vložit do zboží ty vlastnosti, kterými by si získalo trvalou přízeň co největšího množství zákaznictva?

Jak bych udělal své zboží tak výmluvné, aby můj inserent měl méně práce s doporučováním zboží a spíše mohl veřejnosti říci jeho přednosti a kde je možno koupiti a zač?

Jak upravím výrobu, aby zboží mohlo býti vyráběno s nákladem co nejmenším a za ztrát co nejmenších, pokud jde o lidi, materiál a prodej zboží?

Jak to zařídit, abych mohl mzdy svého dělnictva zvyšovati a cenu zboží snižovati, abych si zajistil stále rostoucí zástup věrných zákazníků, kteří by i chtěli kupovati mé zboží, protože je užitečné, trvanlivé a dobré, i kupovati mohli, protože mají peníze?

Co mám dělati, abych si zabezpečil svůj zisk a úspěch, nikoli z velikého výdělků na kus při malém prodeji, nýbrž z malého výdělků při hromadném prodeji jdoucím do milionů?¹⁾

Jinde praví týž průmyslník: „Zdárné obchodování v budoucnosti bude to obchodování, které zdokonalí výrobu a zmenší její náklady, zbaví odbyt jeho dnešních neomluvitelných ztrát, sníží víc a více cenu nutných potřeb životních, zkrátí dobu pracovní a prodlouží volný čas, vyloučí občasnou tíseň a opakující se nezaměstnanost, zmenší průmyslové bojiště a rozšíří prostory v radní síni, zavede lepší a lepší pracovní podmínky, bude platiti vyšší skutečné mzdy a rozhojní pohodlí i prosperitu zaměstnaných i svých zákazníků.“²⁾

To je již docela jiná řeč, než řeč průmyslu v dobách liberalismu, který s nestydatou hamižností chtěl zbohatnouti třeba ničením dělnictva a ničením spotřebitelů. Vytkněme hlavní rysy tohoto nového obchodního ducha v průmyslu.

Předně snaha množiti zisk *službou veřejnosti*. Nesčíslněkrát je z úst průmyslníků nového směru slyšeti toto slovo.

Na př. Ford: „Duchem veřejné služby rozumíme poznatek, že žádný člověk se neudrží, žádný průmysl se neudrží, žádná vláda se neudrží, žádná soustava civilisace se neudrží, pokud neprokazují bez přestání služby co největšímu počtu lidí. Jediný zájem, který můžeme o něco míti, podmíněn jest službou, kterou dotyčná věc nám přináší nebo kterou od ní dostáváme“ (372, 373). „Velký i malý podnik vzniká jako na odpověď na určitou poptávku a poptávka vytváří se poskytnutou službou. Zastavme službu a poptávka přestane. Zastavme poptávku, a kde bude velký podnik?“ (33). „Jediný možný monopol spočívá v prokazování nejlepší služby“ (34). „Zásada veřejné služby v průmyslu... převrátí celý svět“ (46). „Stroj nepatří muži, který jej koupil, ani dělníku, který jej obsluhuje, nýbrž obecnstvu, a prospívá dělníku i majiteli jen tehdy, když ho užívají ve prospěch obecnstva“ (181). „Když opravdu sloužíme veřejnosti, přijde zisk sám sebou. Je to nový moderní motiv, který může ovládati celý průmysl k obecnému dobru“ (198).

Filene: „Podnikatelé si musí uvědomiti, že se v příštích dvaceti letech

1) Filene, Průmyslová revoluce, 137.

2) Filene, Tamže 39.

3) Ford, Dnes a zítra, na uv. str.

dodělají velikého úspěchu v obchodu mužové, kteří vedou své zaměstnání vždycky jen a jen s toho hlediska, že *slouží zákazníkovi.*"⁴⁾

Stejně Baťa: „Každá hospodářská činnost nechť je uspořádána tak, aby všichni zúčastnění při ní co nejvíce získávali, aby podávala lidem co nejvíce příležitosti poctivou prací se obohatiti.“⁵⁾

Druhá vůdčí myšlenka: „Co největšího úhrnného zisku nabýti prodejem *ohromného množství zboží s malým ziskem na kuse.*“⁶⁾ To ovšem předpokládá hromadnou výrobu a láci zboží. A předpokládá co možná nejnížší výrobní náklady.

V tomto duchu řekl o sobě Ford: „Chci snížit ceny, rozmnožit práci a zlepšit zboží. Všimněte si, že snížení cen je na prvním místě. Nikdy jsem žádná vydání nepokládal za nerozborně pevná. Proto také nejdříve snižuji ceny na tu míru, kde si myslím, že snížení způsobí větší odbyť. Potom jdu dále a hledím stanovit cenu. Netrápím se s tím, co to bude stát. Nová cena stlačí náklad. Obvyklejší bývá, tuším, cesta vzít za základ celkové vydání a podle toho určit cenu, a ačkoliv je snad tato cesta v užším smyslu vědecká, není vědecká v širším smyslu; neboť co vám u všech všudy pomůže, víte-li, jaká jsou vydání, když z vydání vidíte, že nemůžete vyrábět tak, aby za tu cenu bylo možno zboží prodávat? Ale důležitější je fakt, že, ač si člověk může rozpočítat vydání, a zajisté všechna naše vydání jsou pečlivě rozpočtena, nikdo neví, kolik to vlastně bude stát. Jedna z cest vedoucích k zjištění, kolik by to mělo stát, jest určit cenu tak nízko, aby se všichni v závodě zaměstnaní nutili do výkonnosti co největší.“⁷⁾

Sr. 1. září 1922, kdy Baťa v době drahoty snížil ceny obuvi ve všech svých prodejnách průměrně na polovici cen z jara onoho roku.⁸⁾

Třetí vůdčí myšlenka: Moderní průmyslník-obchodník již neběží jen za vývojem potřeb. Je tvůrcem potřeb, vůdcem a vychovatelem potřeb. Dovede svou propagandou sugerovat potřeby, a bere-li svou „službu veřejnosti“ vážně, zušlechťuje potřeby. Výrobce volí zboží a předstupuje před obecenstvo, a tajemným, neviditelným flakem, zvláště reklamou, takřka vnucuje je veřejnému mínění. To platí nejen o vzorech přepychových a namnoze nesolidních, jako tomu bývá u zboží módního, jemuž vládcové módy razí cestu mezi obecenstvo. To platí i o výrobcích užitečných: traktory, vzory obuvi. Takový průmyslník vede veřejnost tak, jak toho vyžaduje v první řadě zájem jeho podniku, a nikdo necítí a nevidí jeho skryté, pevné ruky.⁹⁾ Ale ovšem musí mít dar působiti se latentním sklonům obecenstva, a musí uměti

4) Filene, Průmyslová revoluce, 112.

5) Cekota, Baťa, 19; sr. 46.

6) Filene, tamže 31.

7) Ford, cituje Filene, Průmyslová revoluce, 74.

8) Cekota, Baťa, 249—258.

9) Recent Economic Changes in U. S., 875.

buditi tyto dřímající potřeby.¹⁰⁾ Děje se tak především insercí a vůbec reklamou. Tak důležitou je reklama pro podnik, že jsou firmy, u nichž výdaj na propagandu tvoří až 40 % výrobních nákladů. Ale musí to býti reklama taková, která dovede se zmocniti zraku, rozumu, vůle čtenářů, ne reklama pracující již prostředky vyždímanými a zevšedněnými, které spíše zákazníky odeženou a jim věc a firmu spíše znechutí, než by je přivábily. Tak důležitá je reklama, že „na všech větších amerických universitách jsou stolice pro zpracování trhů, pro reklamu a obchodní psychologii... Reklama stala se jedním z nejmocnějších popudů nové hospodářské revoluce. Pomocí reklamy staly se Spojené státy hospodářsky nejvyspělejším státem světa.“¹¹⁾ A především standardisace, tento základní ze základních předpokladů racionalisované moderní výroby, těžko by se byla zdařila, kdyby jí nebyla reklama zpracovala ve veřejném mínění půdu. — Ještě podotýkám, že reklama konkurenční je silně zatlačována reklamou konstruktivní.¹²⁾

Čtvrtá důležitá myšlenka obchodní povahy — aspoň u vedoucích průmyslníků — je tato: „My průmyslníci nebudeme přemýšlením, jak bychom zlevnili výrobu, mučiti svých mozků jen na to, aby překupníci mohli pohltiti veliké zisky, tím větší, čím laciněji jim zboží dodáme my. Zracionalisovali jsme výrobu. Musíme *zracionalisovati i rozprodej*. A to zase — jako při výrobě — na základně: Malým ziskem na kuse při ohromném množství docíliti hojného zisku.“¹³⁾ A tak řada těchto průmyslníků odmítá obchodníky-zprostředkovatele a zřizuje své prodejny vlastní, celé dlouhé řetězy prodejen, rozstříknutých po všech městech, vybudovaných úplně v obchodním duchu výrobního podniku. Veliký počet samostatných obchodníků, který by byl jinak rozprodej obstaral, jako to dělá výrobním podnikům jiným, byl takto vyřazen a nahrazen zaměstnanci firmy.

Obchodní a vůbec hospodářská politika moderních podniků je konečně namnoze až do základů změněna proti dřívějšímu tím, že individualistická idea konkurence a naprosté volnosti podniku je vystřídána *ideou kooperace*. V dodatku, v pojednání o kartelích, je tato idea podrobněji vylíčena. Zde pouze poukazují na fakt, že moderní průmysl

¹⁰⁾ Hobson, Economics and Ethics, 327.

¹¹⁾ Munk, Nové hospodářství, 60 n.

¹²⁾ Munk, Nové hospodářství, 62.

¹³⁾ Sr. na př. Cekota, Baťa, 103—116, Filene, Průmyslová revoluce, 79 n.

vycítil, že je důležitější, aby příbuzné podniky vystupovaly více méně jednotně, aby studovaly a si rozdělily trh, než aby se při vysilujícím boji s ostatními nepříznivými živly ještě navzájem zeslabovaly.¹⁴⁾

3. Ještě několik význačných rysů moderního podnikatelství.

Je to předně jeho *dynamičnost*. Moderní podnikání není něco konservativního, statického, klidného, jdoucího nerušeně a s železnou pravidelností svou cestou. Moderní hospodářství jest dynamika. „Je to společnost v pohybu... Nynějším obdobím skončila definitivně vláda tradicionalismu.“¹⁾ Ve všech oborech platí heslo: „Výzkum!“ A vynález na jednom poli otevírá brány k vynálezům na nescísných polích jiných.²⁾ Stále zrychlovanějším tempem uplatňuje se takto vláda nad přírodou, stálá změna v tom procese, stálý vzrůst, jako v živoucím organismu.³⁾ „Žádné opatření nemám za konečné. Stále doufám, že třeba hned za rohem najdu některý nový fakt, který mě přiměje revidovati mou teorii a zvrátiti mou obchodní praxi.“⁴⁾ Baťu „ani nenapadne pohlížeti na nejdokonalejší stroje současné techniky jako na poslední slovo ve strojnictví. Pozoruje je v práci, zkouší, předělává.“⁵⁾ Baťa řekl inženýrům: „Je mi jasno, že to, co dnes děláme a co máme letos nejlepšího, poletí za rok do starého železa...“ A co jej vede k tomu stálému přemýšlení a zkoumání? „Je to duch lidského pokroku, duch věčné nespokojenosti a věčné touhy po novém a lepším. Jak obtížné a bolestné jest býti věčně nespokojeným. Avšak povinností muže, do jehož rukou jsou vloženy výrobní prostředky, jimiž se lidská společnost živí, jest býti nespokojeným a hledati lepší cesty práce.“^{5a)} „Považujeme za svoji povinnost, abychom odstranili pokroku s cesty každou překážku, která vede k dokonalejší veřejné službě se všemi jejími důsledky mzdovými a cenovými.“^{5b)} I zde tedy platí, že „kapitalismus jest dynamické hospodářství.“⁶⁾

14) Sr. Munk, Nové hospodářství, 101, 105 a j.

1) Munk, Nové hospodářství, 20.

2) Sombart, Hochkapitalismus, 943.

3) Sr. Recent Economic Changes in the U. S., 8.

4) Filene, Průmyslová revoluce, 23.

5) Cekota, Baťa, 83.

5a) Cekota, Baťa, 85.

5b) Ford, Dnes a zítra, 63, 64.

6) P. Jostock, Der Ausgang des Kapitalismus, München 1928, 163.

Druhý rys: nezdolný *optimismus*. Nezdolná víra v moc techniky. Nezdolná víra v člověka. A když překážka se postaví do cesty, ještě tím vzpurněji vzeprou se všechny energie v člověku, a vítězství se zmocněným ještě optimismem kráčí dále vpřed. Cosi z nezkrotné síly titána Prometheusa jest v moderním podnikatelství, cosi z onoho nezdolného obra, jenž směle samému Diovi ukradl zakázaný oheň a v dutině rostliny přinesl jej dolů na zem smrtelníkům; — Moderní titánství průmyslu: Továrna poroste dál! Podnik se musí rozrůstatí dál! Jeho odbočky musí pokrýti celý svět! Jen se nebát! Jen chtít! Jen vpřed!

Baťa v přednášce pro studentstvo v Praze 8. listopadu 1927: „Staňte se světovými podnikateli, ať vyrábíte stroje nebo brambory. Vycházejte z názoru, že *celý svět byl stvořen proto, aby sloužil vám*, a my jsme se narodili, abychom sloužili *celému světu*.... *Nikdo neotřese trůnem vaší práce, ať jest velký nebo malý, pokud svoji práci budete konati v duchu služby člověku, v duchu služby veřejnosti.*“⁷⁾

Rys třetí: *láska k podniku*. Podnik se stává jakousi živou bytostí, pro niž podnikatel žije, s níž spolupracuje, jež roste, jež potřebuje přebytků pro tento svůj vzrůst, jež lidi zaměstnává; pro tuto jaksi živou bytost podnikatel žije, ji miluje, pro ni šetří, jí slouží a žádá, aby i ostatní zaměstnanci jí sloužili. Tak jí dovede obětovati sebe i... jiné!

W. Rathenau: „Předmět, na který podnikatel hromadí svou práci a své starosti, svou pýchu a svá přání, je jeho podnik... Tento podnik stojí vůči němu jako tělesně — žijící bytost, která vede neodvislý hospodářský život svým účetnictvím, organizační a firmou: je mu dlužna peníze nebo půjčuje mu peníze, vydělává nebo ztrácí, roste nebo churaví, platí mzdu zřízcům, píše dopisy, uchází se, prosí, hrozí, žaluje; slaví jubileum, zasnuhuje se a rozplozuje se, vychovává, stěhuje se, umírá, povstává znova. Podnikatel nezná jiné snahy, než aby tento tvor vyrostl v kvetoucí, silný organismus s nadějnou budoucností.“⁸⁾

Rys čtvrtý: moderní průmyslník žádá úplně *jinou výchovu*, než jaké se užívalo dříve.

Inženýr Jiří Slabý: „Nemám ničeho, zcela ničeho proti svým pánům učitelům a profesorům. Vzpomínám na ně všechny vděčně. Dělali, co mohli. A děkuji Bohu, že se jim nepodařilo udělati ze mne to, co dělají učitelé a profesori ze svých nejlepších a nejhodnějších žáků — učitele a profesora... Zdá se mi, že je jen jediná cesta dobré výchovy: vychovávat k obrazu svému. Dobrý učitel, dobrý profesor nemůže nic lepšího vychovat, než dobrého učitele a dobrého profesora. A to je jedna z nejhorších skutečností pro rozvoj našeho obchodu.... — Páni učitelé a páni profesori jsou

⁷⁾ Cekota, Baťa, 309, 312.

⁸⁾ Rathenau W., Reflexionen, Leipzig 1908, 82. — Sr. Ford, Dnes a zítra, 58, 59.

lidé většinou tiší, milující své prázdno, pohodlí, svou beletrii, své knihy, svou hospodu, v nejlepším případě také sport. — Ale jak mohou učiti naši mládež tomu, co by jí nejvíce prospívalo, totiž podnikavosti, tempu, jak jí mohou dáti ctižádost a obchodního ducha, jak jí mají dáti touhu dobývat světa svým „Made in Czechoslovakia“, když sami mají tak malé cíle, když sami jsou tak nenároční? Konec konců nepomůže čsl. obchodu nic, než naši obchodníci, kteří ve svých závodech umějí vychovati dobré, solidní, podnikavé a úspěšné obchodníky, kteří svou prací vytyčí směrnice, domácí rekordy v obchodě a průmyslu. — Ať žije Tomáš Baťa a všichni, kteří vychovávají své lidi tuhou prací, disciplinou k sebevědomí a průbojnosti! Budiž jim dík za to, že naši mládeži a nám všem dokazují, že náš člověk je schopen vést, dobývat trhu a ani v čase ani v prostoru neznať hranic.“⁹⁾

„Nová výchova je méně vštěpování roztríděného vědění a více buzení inteligence... Nová výchova se nesnaží vyráběti učence znající přesně všecky minulé příběhy, snaží se vyráběti občany, kteří jsou schopni probíjeti se dnešní spleťtíou situací, promýšleti ji a viděti věci na kloub.“¹⁰⁾ Je tedy cílem nové výchovy: buditi inteligenci, nikoli zavalovati ducha lavinami faktů minulosti. Musí vybízeti ducha k badání, kriticizmu, hledání nových cest; musí přináseti novou krev, nové myšlenky, zápal pro reformu a vzrůst.¹¹⁾ Obchodník potřebuje pozorování a vynalézavosti: „Škola tyto vlastnosti nebuduje, ona je spíše potlačuje.“¹²⁾ U obchodníka, ve škole života, se mladý člověk připraví na život lépe než stálým pasivním seděním ve školách.

Baťa: „Dosavadní život navštěvovatelů obchodních akademií se neliší v ničem od života navštěvovatelů vysokoškolských učilišť... (A přece) obchodníka očekává těžký, tvrdý život... Dvouměsíční prázdniny, připočteme-li vánoce a velikonoce, tedy tříměsíční, 16—18letému mladému muži jsou zbytečné a naprosto v rozporu se životem, pro který je vychováván, když takovouto dovolenou i z vážných důvodů zřídka si může popřáti samostatný obchodník po mnohaleté činnosti.“¹³⁾

Je ovšem třeba i škol, i pro obchod. Neboť nejbezpečnější základnou, abych mohl předvídat budoucnost, jest, když dobře znám minulost a přítomnost.¹⁴⁾ Ale tato nová škola musí býti proniknuta novým duchem. Slovy Baťovými: „V těchto školách chceme vychovávati zdatného člověka... Člověka, kterému je práce radostí a mravní povinností. Průkopníka, který jest ochoten závoditi svojí službou s celým světem. Který hledá své štěstí v dokonalosti svého díla a ve službě svým spoluobčanům — ve službě veřejnosti. — Chceme pěstovati v těchto mladých lidech víru v člověka, víru v práci. Onu víru, která vybuodovala tyto naše dílny.

9) Inž. J. Slabý, ve Sdělení, Zlín r. XII., č. 44, ze 2. 11. 1922.

10) Filene, Průmyslová revoluce, 147.

11) Sr. Hobson, Economics and Ethics, 40.

12) Cekota, Baťa, 284.

13) Cekota, Baťa, 286.

14) Sr. Recent Economic Changes in U. S., 8.

— Tato škola má spojití učebnu s dílnou. Má ukázati, jak možno učiniti slovo tělem, jak proměnití vědu v chléb.“¹⁵⁾

Podobně Ford:¹⁶⁾ „Domníváme se, že člověk má být především schop- pen toho, aby se sám uživil, a že výchova, která mu k tomu nezjedná schop- nosti, je zbytečná. Domníváme se, že pravá výchova obrací mysl člověka k práci a neodvrací jí od ní, že ho činí schopna přemýšlení a tím zjednává lepší obživy nejen sobě, ale i svému okolí.... Vychováváte-li dítě tak, že očekává, že mu všechno lehce spadne do klína při sebe menším přání; vychováváte-li jeho mysl tak, že považuje život za blahovolný systém Prozřetelnosti; vštěpujete-li hochu, aby se ohlížel po službách jiných lidí, místo aby vlastní silou vytvořil nebo vynutil to, co potřebuje, zaseli jste již símě odvislosti; mysl a vůle zakrsaly a život je zmrzačen“ (231). A uvádí smutek perského studenta, který přišel se vzdělávat na americké university, dosáhl akademických hodností, a před návratem do vlasti dělá *žalostnou* bilanci svého několikaletého studia v Americe: „Mé *vychování začalo slovy a skončilo slovy*, a až se vrátím do své vlasti, nebudu moci svým krajanům ničeho nabídnouti“ (230). — Proto Ford ustanovuje i na vedoucí místa praktiky, kteří poznali život a povolání ve všech vzta- zích; „u něho žádá se, aby všichni zaměstnanci propracovali se od piky“ (258). Nesnese na vedoucích místech teoretiků: „Povoláváme si na pomoc technické odborníky všude tam, kde se jejich pomoc zdá nutnou, avšak nikdy není práce řízena technickým odborníkem, poněvadž tento ví vždy příliš mnoho věcí, kterých nelze provést“ (64). Když převzal velikou železnici Detroit, Toledo a Ironton: „Zrušili jsme právní oddělení a vše- chna oddělení v ředitelství.... Celé ředitelství a veškeré úřednictvo čítá dohromady devadesát osob“ (259).

4. Posouzení.

V novém duchu hospodářského života jest mnoho prv- ků, které jsou nesporným ziskem pro lidstvo.

1. Jest ziskem pro lidstvo, když místo vyrábění zboží nazdařbůh napřed se prostuduje trh, jak veliké množství výrobků by mohl spotřebovati a když v kooperaci pak pra- cují podniky obírající se výrobou téhož zboží. Je dobré, když myšlenka plánovitého hospodářství se tak rozsáhle uja- la i v rámci jednotlivých podniků. Je vítati válku proti hos- podářským ztrátám, úsilí o zhospodárnění výroby na všech úsecích, aby mohlo zboží svou lácí státi se dostupným i ši- rokým vrstvám. Vzácná ve své podstatě je myšlenka služby veřejnosti. Je dobré, když lidský duch v úsilí racionalisač- ním hledí na stroje přesunouti námahy, jež dříve zatěžovaly jen bedra lidí, a když práce takto je zbavena své krutosti. Nutno v zásadě pozdraviti, že se ve výchově větrá, že se vy- žene plíseň a ztuchlina, která se do ní vloudila. A tak by-

¹⁵⁾ Cekota, Baťa, 208.

¹⁶⁾ Ford, Dnes a zítra, na uv. str.

chom našli v novém hospodářství ještě řadu věcí, velmi důležitých a velmi pronikavých, jež musíme označiti jako vzácný hospodářský a kulturní přínos, který zasluhuje, aby zůstal trvalým majetkem lidstva.

2. Nemůžeme však přijmouti ducha nového průmyslu bez výhrad, a to výhrad dalekosáhlých.

a) Předně pokládáme za neštěstí, když amerikanisace hospodářského života se provádí tak radikálně, jako je tomu nyní v Evropě v některých státech. Moderní racionalisace se svou standardisací výroby a standardisací potřeb je docela přirozená v Americe, protože mentalita Amerikána, vyvinuvší se z ovzduší bez jednotlivých tradic, v pionýrských potřebách, z nescíslných složek, jež jsou stále ještě doplňovány, byla vhodnou půdou pro standardisaci. Docela jiná je situace u evropských národů, s rázovitou kulturní tradicí.¹⁾ Mohou a musejí býti přijímány i nové kulturní prvky, ale musejí býti asimilovány kulturním organismem, jenž zde již jest a na jehož bytí pracovaly věky. Ale když tento kulturní ideál se prostě odhodí a otrocky se přejme ideál jiný, když tradice, jejíž vnitřní bohatství bylo našetřeno celými věky, se prostě pošle do musea, a převezme se kultura beztradiční, protože Amerika tradic nemá, je to mrhání duchovními statky národními. Jako je v tom něco protipřirozeného, když národ ve svých sídlech zahodí vyspělou svou rodnou řeč a zavede si i doma jazyk cizí, tak zrovna pokládám za něco proti přírodě, když národ si pyšně zavádí sto-procentní amerikanisaci... Kolik to již převalilo se lidstvem různých směrů hospodářských, které byly ve své době vítány jako (Ford by řekl:) mesiáši lidstva — jmenuji jen: mercantilismus, fysikratismus, liberalismus — a čím se ukázaly pro lidstvo, až plně vyzrály principy v nich ukryté?

b) Racionalisace sama nesmí se představovati jako hospodářská zachranitelka lidstva, dokud nedá jasné odpovědi na několik otázek:

Co počítí s lidmi, kteří vlivem racionalisované výroby v počtu stále větším propadají nezaměstnanosti?

Co počítí s dělníky nad 40 let, které racionalisovaná výroba ve velkém počtu propouští pod různými záminkami z továren, protože pro racionalisovanou výrobu potřebuje lidi mladé, mrštné, v plné svěžesti?

¹⁾ Viz Siegried, přel. Hoch, Amerika po světové válce, 191—197.

Co počítí se samostatnými existencemi, které racionalisovanou výrobou jsou ve velkém masakrovány?

Jsou i těžké námitky další, ale přece již méně osudné, než jsou námitky hořejší. Stěžují si leckde dělníci, že samočinný podavač a předák a mistr v dílně ženou k výkonnosti, která musí předčasně strhати lidské síly. — Racionalisovaný průmysl tvoří svou výtečnou propagační technikou kolikráte v obyvatelstvu potřeby i zbytečné, ba až hospodářské mrhání — při módních věcech, různých nápojích opojných — protože musí mít výrobu a rozprodej ve velkém. — Testy, jimž jsou dělníci podrobováni, mohou býti u schopného dělníka povzbuzením; mohou však dělníku pracovitému síce, ale méně schopnému, jednou provždy vpáliti do čela Kainovo znamení méněcennosti.

c) Ani myšlenka služby veřejnosti, již se racionalisovaná výroba stále jako posvátným hávem zahaluje, není bez temných bodů. Když je upřímně míněna, je to myšlenka velkolepá; ovšem není vynálezem až amerikanismu, nýbrž Kristus ji vyslovil a prováděl („Nepřišel Syn člověka, aby mu slouženo bylo, nýbrž aby sloužil,“ Mat. 20, 28; „Kdo chce býti mezi vámi první, bude sluhou všech.“ Mar. 10, 43), církev stále na ní trvala („Komu se z milosrdenství Božího dostalo většího množství statků, ať již tělesných a hmotných, ať již darů ducha, dostalo se mu jich k tomu účelu, aby jich používal k svému zdokonalení, ale též aby jich používal jako *dobry služebník prozřetelnosti Boží k prospěchu ostatních*,“ Lev XIII. v Rerum novarum). Ale myšlenkou služby veřejnosti mohou se též zakrývatí kolikráte úmysly jiné.

Velmi dobrý znalec Ameriky André Siegfried píše v té věci: „Jsme v pokušení se usmáti, slyšíme-li, jak títo lidé těžkých peněz křičí v tom okamžiku, kdy sestavují skvělé bilance, že sloužití společnosti jest jejich velkou vášní. Snad tomu věří, neboť Američan rád klame sám sebe, a je ostatně vždy dobře to říkat: standardisovaná literatura, která pracuje pro slávu americké výroby, je naplněna ad nauseam vyznáními víry tohoto druhu a výmluvností obchodních komor, těchto moderních chrámů hospodářského pokroku, je jimi nasycena.“²⁾ Jinými slovy: služba veřejnosti může býti i jalovým heslem. Jako bylo bezobsažným heslem, když se lidé pozdravovali navzájem „Služebník!“.

d) Jest osudné dále, že nový amerikanisovaný duch průmyslu v praxi tak *ignoruje křesťanství*. Cíl jeho je zisk, hmotný prospěch. Na náboženství nemá kdy. Náboženství, zvláště zjeveného křesťanství, pro podnik není třeba. Vše-

²⁾ Siegfried, př. Hoch, Amerika po světové válce, 185.

cko musí sloužit podniku. I morálka. I náboženství: když nějaký předpis křesťanství by byl na okamžitou závadu podniku, musí uhnouti. V racionalisovaném závodě neplatí: Milovati budeš Boha z celého srdce svého, ze vší síly své. Tam platí: Milovati budeš podnik ze vší síly své. V amerikanisovaném podniku se nemodlí: Věřím v Boha. Nýbrž: Věřím v člověka, věřím v práci, věřím ve službu veřejnosti. Duch je tak přeplněn pozemskými starostmi, že na Boha nezůstává místa. Naturalismus. Pelagianismus, zamítající nutnost milosti Boží, věřící jen v přirozené síly a v přirozené prostředky, hlásající jen self-help, pomoz si sám, zmalátníš, budeš-li věřit v Prozřetelnost Boží. Naturalismus, který odmítá učení o dědičném hříchu a jeho následcích, u něhož ohled na život posmrtný přestal být vedoucí, rozhodující silou jednání.

A když v některém podniku amerikanisovaném jsou i lidé opravdu věřící a z víry žijící, ti se tam jen zatoulali z jiného světa. Ale *duch podniku* je prakticky naturalistický, ignorující křesťanství. Nanejvýše, že mu snad zůstaly *zatím* z dřívějšíka nějaké křesťanské zbytečky, jako když na kuřátku vylíhnuvším se z vajíčka zůstalo *zatím* na tělíčku něco maličko kousků skořápky... Nebojte se, to odpadne brzy samo...

Shrnuji: Amerikanisované podniky mají mnoho vzácných předností. Ale takový podnik je pohan. Nutně potřebuje jistého doplnění. Musí být pokřtěn. Musí jej proniknouti křesťanský duch. Pak bude požehnáním pro lidstvo.

Dodatek: Kartely.

Literatura.

Munk F., Kartel, koncern, trust. Co jsou a co znamenají, Praha 1930. — Passow R., Kartelle, Jena 1930. — Liefmann R., Kartelle, Konzerne und Trust, Stuttgart ⁷1927. — Liefmann R., Die Unternehmungsformen, Stuttgart ⁴1928. — Liefmann R., čl. Kartelle v Handwörterbuch der Staatswissenschaften, Jena ⁴V 1923, 611—629 (s velmi bohatou bibliografií). — Pesch H., Lehrbuch der Nationalökonomie, Freiburg i. B. ²III, 1926, partie Kartelle, 355—419 (dobrá bibliografie). — Čl. o kartelích, zájmových společnostech, koncernech od L. Pesla ve Staatslexikon, ⁵II, 1927, ⁵III, 1929. — Weber A., Allgemeine Volkswirtschaftslehre, partie o monopolu, München 1928, 306—322. — Martin-Saint-Léon E., Cartells et Trusts, Paris ³1909. — Publikace vědeckého sjezdu českých právníků v Praze 21.—23. května 1904, sekce IV. ot. 4. referáty dr. Fr. Schillera a dr. L. Wintera, v Praze 1904. — Metzner M., Kartelle und Kartellpolitik, Berlin 1926. — Wiedenfeld K., Kartelle und Konzerne, Berlin 1927. — Mannstaedt H., Die

monopolistischen Bestrebungen und ihre Bedeutung für das deutsche Wirtschaftsleben vor und nach dem Kriege, Rostock 1928. — Herle J., Metzner M., Aufgaben und Tätigkeit der Kartelle in der Gegenwart, Berlin 1925.

Důrazně — jako jeden z prostředků k ozdravení hospodářského života — bývá žádáno, aby se zavedla přísná kontrola kartelů, trustů a podobných koncentračních forem moderního podnikání. A bývá šířeno mínění, jako by tyto moderní zjevy hospodářské byly jaksi samy v sobě špatné a zhoubné pro národ.

1. *Kartely* rozumí se „svazy podnikatelů“ (osob jednotlivých nebo hospodářských společností), „které mají za účel odstraniti nebo obmeziti vespolečnou soutěž, které sdružují rozhodující většinu konkurentů určitého trhu, které však neruší hospodářské samostatnosti svých členů.“¹⁾

Rozhodujícím rysem kartelu jest úsilí o odstranění konkurence a tím jisté *monopolistické ovládnutí trhu*. Musí sdružení v sebe pojímati rozhodující většinu konkurujících firem; když by se dohodly jen dvě, tři firmy, nebo když by se dohodla sice početní většina firem, ale jen menších a firmy s vlivem rozhodujícím zůstaly stranou, není možno mluvit o kartelu, protože firmy, jež ve sdružení vstoupily, svým vlivem nestačí, aby ovládly monopolisticky trh. — Musí býti firmám ponechána hospodářská samostatnost; i když při vstupu do kartelu se zřekly jisté části své hospodářské samostatnosti, na př., že vyrobí jen určitou část zboží, že budou dodávati jen do určité oblasti atd., tož přece hospodářskou samostatnost si zachovaly.

Pojem kartelu se stane jasnějším, když jej postavíme hodně blízko jiných hospodářských dohod obdobných a vytkneme rozdíly. I u hospodářských *konvencí* je dohoda mezi firmami soutěžícími, ale týká se jen některých stránek; na př., že budou po zákaznících žádati takové a takové podmínky platební, že budou jim počítati obal, že budou na knihách přiřazeti na poštovné 10 procent krámské ceny. *Zájmovou skupinu* tvoří podniky tehdy, když sice pracují samostatně, ale o zisk se dle určitého klíče dělí; je zde tedy cosi jako vzájemné zabezpečení proti možným ztrátám. *Koncern* vzniká zvláště tím, že podnik finančně ovlivňuje jiný podnik, ať již téhož druhu — veliký cukrovar koupí rozhodující počet akcií jiného cukrovaru a zajistí si tak naň vliv —, nebo podnik jiný, dodávající suroviny — na př. továrna na obuv financuje továrnu na vydělávání kůže — nebo banka financuje nějaký podnik průmyslový. Není arci potřebí, aby tato finanční odvislost byla tak tuhá; již i tehdy je možno mluvit o koncernu, když „podnik vysílá některého svého úředníka nebo zaměstnance do správní rady nebo do ředitelství jiného podniku.“²⁾

Při *trustu* konečně nastává tak těsné spojení mezi podniky, že ztrácejí svou samostatnost jako hospodářské jednotky a utvoří celek nový s jednotným vedením správním a finančním. Proto bývá zdůrazňováno, že trust není toliko vyšším stupněm zkartelování podniků, nýbrž že trust a kartel se liší i svou podstatou: v trustu se podnik zbavuje samo-

¹⁾ Passow, Kartelle, 1930, 2.

²⁾ L. Pesl ve č. Konzern, ve Staatslexikon, ⁵III, 1929, 566. Sr. tamže jeho čl. Interessengemeinschaft ⁵II, 1503—1506, Kartell ⁵III, 19—28.

statnosti vůbec, v kartelu jeho svoboda hospodářská zůstává, jenom jest obmezena po některých stránkách.

Kartely jsou velmi rozmanité. Neboť smlouvy zkartelovaných firem se ujednávají pro každý kartel zvláště, počítají s danými finančními a technickými poměry firem, s danými poměry ve světě, v němž pracují, sledují určité konkrétní cíle. Přece však je možno rozříditi je v několik skupin. Některé kartely mají účelem opatřovati nákup materiálií pro výrobu a jednotné regulování podmínek, za nichž se nákup děje; zvláště stanovení oblastí, v níž se nákup smí díti. Jiné upravují výrobu mezi členy, stanoví, co a kolik a do kdy má každý z členů dodatí. Jiné upravují odbyť zboží členů; za jakou cenu a za jakých podmínek se smí dodávati zákazníkům, v jaké oblasti smějí jednotlivé podniky dodávati, jak se má rozvrhnouti zisk.³⁾

2. Že v kruzích spotřebitelů je odpor proti kartelům tak rozhořčený, zavinila do značné míry faktická působnost mnohých kartelů. Kde se podaří sepnouti podnikatele v rozhodující většině v kartel, tam snadno kartely se stanou ve svém oboru samovládci, jimž je obyvatelstvo vydáno na milost a nemilost. A čím důležitější je předmět, o nějž běží, tím tíživěji bude pocíťována moc kartelu. Může to býti kartel železářský, kartel cukrovarů, továren různého zboží chemického, kartel dopravních společností námořních, kartel těžby uhlí, skláren, továren textilních atd. Stáli mnohdy v čele takových kartelů lidé nesevědomití, a ti diktovali bez milosrdenství ceny zboží, široké vrstvy spotřebitelů cítily třeba s jistotou přemrštěnost cen, a přece byly bezmocné. Za jasného světla denního dopouštěly se kartely takového odírání obecenstva domácího, že na př. v jisté době před válkou v Německu, když si obchodník v Kolíně n. R. objednal plech z Nizozemska, který byl v německých továrnách vyroben a do Nizozemska vyvezen, a teď znova do Německa dovezen, s přiměřeným ziskem holandských obchodníků dostal jej kolínský obchodník přece ještě laciněji, než kdyby si jej byl koupil u německé továrny přímo! A to se nedálo jen se železem, nýbrž i s cukrem a j.

Stejně jako spotřebitelé byli v moci dobře organisovaných podnikatelů, byli v ní i dělníci a úředníci. Kartel byl oporou, na niž se prostě zaměstnavatel odvolal: že nic nemůže dělat, že má svázané ruce. Je-li již osamocený zaměstnavatel ve výhodě proti zaměstnanci, pak kartelem jest jeho moc ještě podstatně stupňována, takže i dělnictvo dobře organisované odborově má před sebou protivníka, s nímž

³⁾ Rozdělení kartelů viz nejlépe v Liefmann, Kartelle, Konzerne und Trusts, 1927, 41—50.

souboj je nesmírně těžký. Nesmírně těžký i z té příčiny, že má vedle prostředků, s nimiž se pracuje v otevřeném boji, také prostředky, jimiž se pracuje v přítmí, na př. černé listiny, jimiž se navzájem informují členové kartelu, aby toho nebo onoho nepohodlného dělníka nepřijímali vůbec.

Kartely mohou býti strašnou pohromou pro soutěžící podniky. Ty mají na vybranou: buď vstoupiti do kartelu, ale tam se spokojiti jen úkolem a ziskem, jež jim rozhodující činitelé v kartelu přikáží; anebo zůstatí mimo kartel, ale pak býti podroben té těžké a často nelidské konkurenci, kterou kartely s tvrdohlavými „outsiders“, odmítajícími vstup do kartelu, často vedly. „Zničme ho třeba, dodávejme třeba se ztrátou, na nějakou dobu to náš koncern unese, ale outsider to neunese, dodýchá; ať si, jen když nebude déle na závadu našemu monopolistickému postavení.“ A dovedou sáhnouti i k prostředkům jiným: Řeknou dodavateli svému, že přestanou od něho odebíratí, když bude dodávati oné nezkartelované firmě, aby takto s jistotou outsidera vyhladověli; vynutí si na zákazníku, který jejich zboží nutně potřebuje, že sice mu dodávati budou, že však bezpodmínečně musí býti ze spoludodávání vyloučena nezkartelovaná firma. Působí na své dělnictvo, aby to svým vlivem působilo i na dělnictvo jiné, by zboží nezkartelované firmy, na př. pivo, bylo odmítáno. Takovým bojkotem, důsledně a promyšleně vedeným, mohou svého soka lehce a úplně ubíti.

Také obchod může býti od kartelů ve svém pravidelném vývoji podstatně rušen. Když odbyť jest obstaráván ústřednou kartelu, pak se snadno může státi, že obchodníci, kteří dosud rozprodej jednotlivých firem obstarávali, jsou vyřazeni, a docela jiných firem se použije jako zprostředkovatelů mezi výrobcí a spotřebiteli. Tím ustálenost a klid v hospodářském životě posilován není. — Tato nevýhoda postihuje hlavně velkoobchody, značně méně obchod drobný.

Tuhou organizací kartelů a jejich monopolistickou mocí trpí arci nejvíce svět spotřebitelů, ne tak dělníci sami. Neboť dělníci svými stejně tuhými organizacemi odborovými dovedou držeti statečně protiváhu proti diktátorským a sobeckým snahám kartelů. Často se stává, že pak obě tyto dobře organizované skupiny podnikatelů a dělníků se spojí a zvyšují, navzájem se podporujíce, své podíly na účet spotřebitelů, kteří jsou bezmocni v jejich rukou. Ale i v této věci struna příliš přepjatá může prasknouti — snad ve chvíli, kdy se to nejméně čeká.

Kartely takto zasahují pronikavě do života nejen jednotlivých osob a jednotlivých podniků, nýbrž dotýkají se citelně celých skupin národa; ba některé — kartel cukerní, železářský a jiné — mohou postihnouti svými účinky přímo nebo nepřímo téměř každou domácnost. Proto musí se o otázku kartelů zajímati netoliko jednotlivci, nýbrž i celá veřejnost, a oficielní představitel veřejných zájmů: státní zákonodárství a státní správa.

3. Kartely mohou se tedy státi metlou lidstva, a nelze popírat, že ne jeden kartel takovou metlou byl. — Smí se však prostě říci, že kartely jsou věc sama v sobě špatná? Nikoli. Naopak: kartely mohou býti věcí dobrou, prospěšnou pro společnost, snad až nezbytnou; a jen zloba lidská zneužívá možností v nich obsažených na škody lidstva.

Právo koaliční je přirozeným právem člověka; proč by mělo býti odpíráno skupinám podnikatelů? Či nemá tato skupina svých společných oprávněných potřeb, není jejím právem, aby si své zájmy zabezpečila? Dělnictvo jest zájmově organisováno, také jiné stavy — i když mnohé ne tak pronikavě jako dělnictvo — jsou organisovány, proč by podnikatelé měli býti zbaveni práv, která jsou přiznávána všem?

Dále kartely umožňují, že je možno učiniti si dokonalejší obraz o tom, jak veliké množství statků úkojných musí býti opatřeno, jednak aby veškerá potřeba byla kryta, jednak aby se statků nevyrobilo tolik, že přesahují potřebu, takže zůstanou nepoužity a náklad na ně proplýtván. Pracují-li podniky nevědouce o sobě, snadno mohou vytvořiti statků příliš mnoho — na škodu svou i na škodu celku. Tak vzniká ona pověstná anarchie výroby, která promrhala již tolik z národního jmění a která žene národ do hospodářských krisí. Jedna z největších potřeb hospodářského života je dobrý hospodářský plán, a dokud toho není, tak aspoň, když se k němu blížíme. — Kartely nás též přivádějí o kousek blíže k hospodářskému plánu a pomáhají nás vyvésti aspoň krůček z výrobní anarchie: bývají zařízeny tak, že dovedou — i když jen přibližně — odhadnouti, jakého zboží je třeba a v jakém množství; znají výrobní kapacitu sdružených podniků, často i podniků nekartelovaných, dovedou tedy přiděliti jednotlivým podnikům ono množství zboží, o němž není pochybnosti, že po něm se strany spotřebitelů poptávka bude; dovedou takto odhadnouti potřebu nejen ve vnitrozemí, nýbrž mohou podati informace i o situaci na trhu zahraničním. Jsou tedy kartely i jakousi hospodářskou

pozorovací stanicí, která dovede, je-li obezřetně vedena, hospodářské podnikání uchrániti těžkých krisí.

Vnášejí dále kartely kus rovnováhy do hospodářského života i tím, že svou mocí dovedou udržeti ceny na jisté výši i tehdy, když by jinak prudce padaly. Protože však proti takovým prudkým výkyvům v cenách musí se podnikatel zabezpečiti, započítává si ojedinele pracující podnikatel do svých cen také prémii, zabezpečující ho aspoň částečně proti takovým možným ztrátám. To ovšem zdražuje zboží. Vůbec kartely zmenšují onen známý neklid a nejistotu při kalkulování, který jinak může dostoupiti stupně velmi nepříjemného; neboť jednotlivému podnikateli je velmi těžko učiniti si aspoň pravděpodobně věrný obraz o situaci na trhu, jak je toho třeba pro kalkulaci, zvláště když má býti směrodatná pro delší nějakou periodu.

K oblacinění zboží přispívají kartely i tím, že umožňují svým členům příznivější nákupy surovin a polotovarů, než by tak mohl učiniti ojedinelý podnikatel; že při stanovení oblastí zákazníků a dodavatelů přihlížejí k tomu, aby tyto oblasti byly co nejbliže dodavateli, takže se ušetří veliké dopravní výlohy; že odpadá největší část výdajů na reklamu, která jinak pohltí často obnosy obrovské; že odpadá veliký počet obchodních cestujících s jejich platy a provisemi; že vůbec počet zprostředkujících článků mezi výrobcem a spotřebitelem — a tito zprostředkovatelé zdražují často zboží podstatně — bývá zmenšen. Soustředěním i agenda bývá zjednodušena. To všechno jsou okolnosti, které mohou jíti k duhu i zkartelovaným podnikatelům i spotřebitelům.

Zvláště důležité jsou kartely při obchodních stycích s cizinou: docela jinak se jedná cizině, když může jednati s takovým velkým celkem, jenž sám přejímá odpovědnost za přesné provedení ujednaných podmínek, než když jedná s množstvím samostatných drobných dodavatelů.

4. Do podrobností v otázce kartelů se pouštěti není účelem této knihy. To patří do národního hospodářství. Zde nám běží jen o jednu věc: vyšetřiti, zda kartely jsou něčím *in podstatě* špatným, či zda je to zařízení, k němuž vede celou svou tendencí moderní hospodářský život, a které může býti jedním z nástrojů nebo aspoň nástroječků obecného blaha. Viděli jsme, že toto druhé jest pravdivé. Proto na přání vrstvy sociálnědemokratické nežádají dnes odstranění kartelů, nýbrž jest jejich programem v této věci: „Budiž

zavedena přísná kontrola kartelů, trustů a akciových společností i jiných sdružení kapitálu, která v dnešní době pozdního kapitalismu přesahují svou mocí a organizační stavbou rámec soukromého hospodaření a stávají se věcí veřejnou.“⁴⁾)

Ale aby kartely byly postaveny pod státní dozor, to je vzhledem na zkušenosti se zneužíváním moci kartelů nutností. Nesmí to být kontrola, která jako balvan dusí veškerou činnost. Nýbrž kontrola, která povoluje iniciativě podnikatelské a organizační, aby se rozvíjela, jak ji vnitřní dynamika k tomu nutká, která však je stále na stráži, aby zakročila, jakmile by se tato činnost stávala nebezpečím pro obecné blaho, aby zakročila s bezohlednou krutostí, když by se kartely opovážily vrhnouti se na loupežení v kapsách obyvatelstva.

⁴⁾ Formulace v programu čs. soc. dem. strany, Právo lidu ze 2. října 1930.

Trojí cesta.

I. KAPITALISMUS.

Podstata a příčiny kapitalismu.

Literatura.

Podstata kapitalismu. Sombart W., Der moderne Kapitalismus, München, ⁴I, ⁴II, 1921, III. s titulem: Das Wirtschaftsleben im Zeitalter des Hochkapitalismus, 1927. — Sombart W., Der Bourgeois, München 1913. — Sombart W., Die Juden und das Wirtschaftsleben, Leipzig 1911. — Passow R., Kapitalismus; eine begrifflich-terminologische Studie, Jena ²1927. — Pohle L., čl. Kapitalismus, v Handwörterbuch der Staatswissenschaften ⁴V, 1923, 584—602. — Keller F., čl. Kapital und Kapitalismus, ve Staatslexikon ⁵II, 1927, 1796—1822. — Diehl K., Mombert P., Ausgewählte Lesestücke zum Studium der politischen Oekonomie, Bd. XV, Kapital und Kapitalismus, Karlsruhe 1923. — Commons J. R., Legal foundations of Capitalism, New York 1924. — Diehl K., Die rechtlichen Grundlagen des Kapitalismus, Jena 1929. — Baldus S. A., The New Capitalism, Chicago 1923. — Die Strukturwandlungen der deutschen Volkswirtschaft, hggn. v. B. Harms, 2 Bde, Berlin 1928. — Vrba R., Povaha moderního kapitálu, Praha 1892. — Dobb M. H., Capitalist enterprise and social progress, London 1925. — Liefmann R., Die Unternehmungsformen, Stuttgart ⁴1928, 70—160. — Pohle L., Kapitalismus und Sozialismus, Berlin ²1920. — Fořt J., O sociologických kořenech kapitálu a povaze kapitálu, zvláště peněžního, v Praze 1926.

Kapitalistický podnikatel. Müller F., Der kapitalistische Unternehmer, Würzburg 1926. — Wilbois J., Le Chef d'entreprise, Paris 1926. — Demain H., L'action du chef d'entreprise, Louvain 1923. — Palewski J. P., Le Rôle du chef d'entreprise dans la grande industrie, Paris 1924. — Benn E. J. P., The Confessions of a Capitalist, New York 1926. — Myers G., Geschichte der grossen amerikanischen Vermögen, Jena 1916. — Pinner F., Deutsche Wirtschaftsführer, Charlottenburg 1924. — Cekota A., Baťa. Myšlenky, činy, život a práce, Praha 1929. — Ford H., Ma vie et mon oeuvre, Paris 1926. — Ford H., přel. Bartoš J. a Waller W. F., Dnes a zítra, Praha 1926. — Ford H., Moje filosofie průmyslu, Praha 1930.

Vývoj a příčiny kapitalismu. Hobson J. A., The evolution of modern capitalism, London 1917. — Sée H., Les origines du capitalisme modern. — Lugmayer K., Der Gewinnwirtschaft Werden, Wien 1922. — Weber M.,

Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus, v Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie Bd. I., Tübingen ²1922. — O'Brien G., An essay on the economic effects of the reformation, London 1923. — Tawney R. H., Religion and the Rise of Capitalism, New York 1926. — Kraus J. B., Scholastik, Puritanismus und Kapitalismus, München 1930. — Brentano L., Der wirtschaftliche Mensch in der Geschichte, Leipzig 1923. — Weber M., Ende des Kapitalismus?, München ³1930. — Jostock P., Der Ausgang des Kapitalismus, München 1928. — Keynes J. M., Das Ende des Laissez-faire. Ideen zur Verbindung von Privat- und Gemeinwirtschaft, München 1926.

a) *Pojem kapitalismu.*

1. Kapitalismus patří k nejspornějším otázkám doby. Jedni vidí v něm cosi až do základů nemravného, co je přeplněno vši špatností, co chrlí v lidstvu jen kletbu a neštěstí a co nemůže než chrlit tyto zhouby. Jsou jiní, kteří vidí v něm hospodářskou formu, která sama o sobě není ani dobrá ani zlá, kterou teprve smýšlení lidí, kteří jí používají, činí mravně záslušnou, nebo nemravnou — jako všechny věci mravně indiferentní nabývají mravní hodnoty podle cílů, podle způsobu a okolností, jak se jich používá. Třetí vidí v kapitalismu jen největší požehnání pro lidstvo.

Stejně je různost v odhadování budoucnosti kapitalismu. Jedni myslí, že jeho osud je zpečetěn; že období vyvrcholení kapitalismu je již za námi; že zánik je, ne-li blízký, tož jistě neodvratný. Druzí: Je naivností mluvit o konci kapitalismu: tak jako přečkal Marxa a jeho proroctví o dohledném zániku společnosti kapitalistické, tak zaniknou proroči věštící zánik kapitalismu, a kapitalismus bude v hospodářském životě pracovat dále.

V čem je příčina těchto profichůdných úsudků? Není jediná. Ale jednou z nejdůležitějších je, že lidé pod kapitalismem si myslí ne jednu a touž věc.

2. Co je tedy vlastně kapitalismus? Uvedu napřed definici muže, který platívá za jednoho z nejlepších znalců moderního kapitalismu, profesora na berlínské universitě dr. W. Sombarta: „Kapitalismus jest organisace směnného hospodářství, při níž jsou pravidelně trhem spojeny a spolupracují dvě různé skupiny obyvatelstva: majitelé výrobních prostředků, kteří současně mají vedení (podniků)... a nemajetní dělníci, kteří nejsou než pouhými dělníky, a jež jest ovládána zásadou zisku a myšlenkou racionalisace.“¹⁾ Podle

¹⁾ W. Sombart, Der moderne Kapitalismus, IV. Aufl., München 1921, I Bd. 319.

této definice byly by příznačné pro kapitalismus rysy: ti, kdo jsou majiteli kapitálu, a ti, kdo vykonávají práci, jsou rozdílné osoby; vedoucí zásada kapitalistického podniku je zásada zisku, nikoli — jako tomu bylo ve středověku — zásada uspokojovati potřeby, a tato zásada patří k podstatě kapitalistické výroby, je jí imanentní;²⁾ racionalisace, co největší účelnost v zařízení podniku.

Tak něco přibližně takového, jako uvádí Sombart, se myslí kapitalismem vždy. Ale přece jsou veliké rozdíly v chápání kapitalismu. Nejvýznačnější je chápání trojí.

Předně myslívá se jím hospodářská soustava, jejímž nejvýznačnějším rysem jest poměrně silné používání kapitálu, to jest z dřívější práce ušetřených strojů, budov a jiných prostředků. Kdežto na př. ve středověku prostředky výrobní nebyly ani zdaleka tak důležitým výrobním činitelem jako jsou dnes, k zařízení dílny nebylo potřebí ani zdaleka tolik peněz jako na zařízení dílny dnes, a více záleželo na *osobní* práci a osobní dovednosti řemeslníkově, dnes by si veliké řady podniků výrobních nemohl zařídití mnohý člověk i se sebe větší dovedností odbornou a silou osobní, protože je k tomu především potřebí kapitálu. V zemědělství dosud ve mnohých krajích jde obojí typ hospodářský vedle sebe: typ starší, který jen málo si opatřil strojů a neinvestuje do podniku velikých peněz, a typ nový, kapitalistický, kde podnik je vybaven drahými stroji, složitým a nákladným zařízením ostatním, kde se tedy musil vložití do podniku značný, snad velmi značný kapitál.

Tento kapitalismus je rázu technického, a když se v tom smyslu řekne o podniku, že je veden kapitalisticky, nemá tento soud žádné odsuzující příchuti.³⁾

Druhé chápání: Kapitalismus je hospodářská soustava, jejíž hlavní činitelé — ti, kdo jsou majiteli kapitálu a o jeho použití rozhodují — jsou vedeni motivem zisku: rozhodujícím zájmem v hospodářské činnosti jsou zájmy kapitálu; tedy neběží tak výrobě o to, aby uspokojovala potřeby obyvatelstva, nýbrž o to, aby se investovaným kapitálem co nejvíce vyzískalo; dosáhne-li se nejvyššího zisku tím, že se užitečně slouží obyvatelstvu, dobrá, tož sloužit; získá-li se nejvíce tak, že při tom trpí na vyšších státcích obyvatelstvo,

²⁾ Sombart, tamže, 320.

³⁾ Tak de Schepper, *Conspectus gener. Oeconomiae socialis*, 214, Valensin, *Traité du Droit naturel*, Paris II 1925, 231.

dobrá, na tom kapitálu nezaleží, jen když rostou zisky.⁴⁾

Třetí chápání: Kapitalismus myslí se jako soubor všech zlořádů, které v současném hospodářském podnikání, založeném na soukromém vlastnictví, se vyskytují. Je to „společenský poměr, v němž jedni na základě svého vlastnictví k výrobním prostředkům těží z práce druhých... společenské zřízení, v němž.... stroje připravují o zdraví i život jedny, aby obohacovaly druhé“.⁵⁾ V tomto případě stává se slovo kapitalismus stranickopolitickým heslem, — a sdílí ovšem také všechnu neurčitost, obsahovou kolísavost, individuální zabarvenost hesla — — —.

3. Ještě lépe vnikneme do pojmu kapitalismu, když si přesně stanovíme, co se myslí slovem „kapitál“.

Kapitál jest „část vyrobených statků, uchovaná nebo sloužící nové výrobě“. Tak De Schepper.⁶⁾ Ve smyslu rozšířenějším než v právě uvedeném praví Engliš: „Statky, jichž se užívá k účelům výdělečným, jsou kapitálem.“⁷⁾

Vyrobené statky mohou sloužiti dvojímu účelu: buď vlastnímu účelu výroby — spotřebě, neboť na to jsou hospodářské statky, aby uspokojovaly lidské potřeby. Ale část vyrobených statků nebývá spotřebována, nýbrž ponechává se, aby sloužila výrobě dalších statků, po případě dalšímu cíli výdělečnému. Jenom tato část statků, sloužící další výrobě, jest kapitálem. — Někteří autoři omezují pojem tak, že dle nich *vyrobené* statky, sloužící další výrobě, jsou kapitálem; protože tedy na př. půda není statkem vyrobeným, nemůže býti považována za kapitál. Jiní však, jako Engliš, berou pojem obecněji: „Statky, jichž se používá k účelům výdělečným“, jsou kapitálem; tedy bez rozlišování, zda jsou to statky vyrobené nebo zda je to bohatství přírodní.

Jak se jeví kapitál konkrétně? Především jako statky, které jsou předmětem výroby, jako statky, jež jsou při výrobě nástrojem a hmotným předpokladem; suroviny, které se výrobou přetvářejí; pomocné látky, jichž je k přetváření třeba; strojní zařízení; budovy. Dále peněžní prostředky nutné k provozu: na platy a na mzdy; na úhradu nejrůznějších potřeb podniku, úhradu, jež bude zpět splacena teprve až vyrobené zboží bude prodáno.

Kapitál však může míti pro mne formu také cenných papírů, na př. akcií. Nebo prostě peněz; neboť za peníze mohu si opatřiti jakékoli konkrétní výrobní statky, jsou tedy peníze jejich ekvivalentem.

Určení kapitálových statků je dvojí: vzhledem k člověku, který je do hospodářského procesu vkládá, dále vzhledem ke statkům, které pomocí jich mají býti opatřeny.

4) Muller, Notes d'Economie Politique I, 78, Pesch. Nationalökonomie IV., 583, Antoine-du Passage, 426.

5) Macek, Základy sociální politiky, I 80, Orel, Oeconomia perennis, 73, 76, 80, 82, 306, Horváth, Eigentumsrecht, 9.

6) De Schepper, Conspectus generalis Oeconomiae socialis, 210.

7) Engliš, Národní hospodářství, 26.

V prvním případě běží o to, aby majitel kapitálu docílil dalšího výtěžku, a s tohoto hlediska nazývá se kapitál *těžební* nebo *výdělečný*. V druhém případě běží o to, aby rozmnoženy byly hospodářské statky — kapitál *výrobní*. Když tedy někdo zakoupí si akcie, aby z nich dostával důchod, a je mu třeba lhostejno, co se v onom akciovém podniku vyrábí, pak jeho akcie jsou mu kapitálem výdělečným. Když továrna má sloužiti k tomu, aby obyvatelstvo bylo zásobeno cukrem, sklem, nebo jiným zbožím, pak celé zařízení tovární i potřebný provozovací kapitál jest kapitálem výrobním.

Rozlišují se dále kapitály *pevné a oběžné*.

„Jménem kapítalů *oběžných* označujeme ony, jichž lze použití pouze jednou, poněvadž při činu výrobním mizejí, na př. zaseté obilí, zaorávaný hnůj, spalované uhlí, spředená bavlna; — kapitály *pevnými* jmenujeme ony, kterých lze použití při několika výrobních činech: od nejkřehčích a nejchatrnějších nástrojů, jako je jehla nebo pytel, až k nejtrvalejším, jako je tunel nebo průplav, třebas mohou trvat jen s podmínkou, že budou udržovány, t. j. bez ustání opravovány.“⁸⁾

Rozeznává se dále kapitál *aktuální a potenciální*, podle toho, zda je teprve nachystán (na př. jako úspora uložená v záložně), aby mohl býti do nějakého podniku výrobního vložen, či zda je již do tohoto podniku vložen skutečně a ve výrobním procese se s ním již pracuje. Dále kapitál *peněžní a věcný*, podle toho, má-li formu peněz či nějakých statků jiných. Marx rozlišoval dále kapitál na stálý (konstantní), který slouží k opatření věcných výrobních prostředků a proměnný (variabl), kterého je třeba k opatření pracovních sil.

Někteří moderní národohospodáři pokládají kapitál za abstrakci, mající svůj zdroj v právním řádu: „Kapitál, jak se na věc dívá dvojitě účetnictví, není nic hmotného, nic hmatatelného, nýbrž abstrakce, arci velmi živá a právním řádem posvěcená a chráněná abstrakce. Jsou to v peněžitých obnosech vyjádřená práva podílníků nebo práva pohledávková na mase daných aktiv a jejich výnosu... Náš právní řád vytvořil možnost vtělit kapitál v papírové nástroje a libovolně je dělití, demokratisovatí... Poznání, jak je kapitál proměnlivý, vedlo dále k tomu, že se vytvořila složitá soustava zabezpečovacích opatření pro tyto právní instrumenty.“⁹⁾

4. Ještě otázka: Je kapitalismus možný jen v éře individualismu? Jsou kapitalistická výroba a socialismus nesmiřitelné protivy? Záleží na tom, co se kapitalismem myslí. Myslí-li se jím nynější hospodářská soustava soukromého vlastnictví a s výrobními cíli ryze výdělečnými a se všemi závadami, jak se v dnešním režimu hospodářském vyskytují, pak skutečně nezná socialismus nepřítel, proti kterému by bojoval s větší nenávistí, než kapitalismus. Myslí-li

⁸⁾ Gide, přel. Stocký a Pokorný, Zásady národního hospodář., 133.

⁹⁾ Dr. Jörg, uvádí K. Diehl, Die rechtlichen Grundlagen des Kapitalismus, 929, 4, 5.

se kapitalistickou výrobou výroba, při níž se hojně používá kapitálu, to jest statků v dřívější výrobě opatřených a uspořádaných, pak takové kapitalistické hospodaření jest i v podnicích socialistických; a za dnešních poměrů ani stát nejkomunističtější, chce-li se udržeti na kulturní výši, nemůže pracovati primitivisticky bez složitých strojů, nýbrž musí do podniku investovati majetek. Ovšem je zde veliký rozdíl proti soustavě našeho individualistického kapitalismu: ve státech nesocialistických je majetek vlastněn soukromníky, ať jednotlivci, ať sdruženími, kdežto v komunismu by byla vlastníkem společnost.

b) Zvláště výrazné rysy moderního kapitalismu.

Které rysy moderního kapitalismu jsou nejnápadnější? Kterého živlu potřebuje kapitalismus ke svému rozmachu nejvíce?

Svoboda byla jedním z nejdůležitějších předpokladů zrození kapitalismu;¹⁰⁾ svoboda zůstává vzduchem, jež vdechuje, bez něhož by zhynul. Chce volně se rozletět. Všecky hranice, jež vytvořila tradice národní, zákonodárství i náboženství, všecko má ustoupiti, když by to stálo v cestě vůli kapitalismu a kapitalistickým zájmům. Stát má vzdáliti ruce od hospodářského života úplně, má ustoupiti ochranné dělnické zákonodárství, když je nebezpečí srážky mezi ním a kapitalistickou potřebou. Vnitřním silám, jež v představitelích kapitalismu se probouzejí a rozvíjejí, nemá se do cesty stavěti nic, a co se postaví, to ať je smeteno a zdrceno!

Touha po zisku je druhá hybná síla kapitalismu. A nesmí to býti jen možností zisku průměrného. To musí býti i příležitost k zisku mimořádnému, pohádkovitému, a čím větší naděje kynou, tím více tato touha bičuje vůli k novým činům a stále velkolepějším činům. A v konfliktu s touto touhou všecky jiné ohledy a příkazy musejí uhnouti: příkazy náboženské; příkazy mravnosti; příkazy vlastenectví; lidskost. Již tedy touha po penězích samých může býti hnací silou, neboť za peníze může si člověk opatřiti vše. A nemusí to zrovna býti pro peníze samy, že se kapitalista za nimi tak žene; nýbrž proto, že peníze jsou jakýmsi hodnotitelem úspěchu; že z enormnosti vyzískaných peněz bezděčně lidé usuzují na vnitřní velikost díla kapitalistova. Mohou však nastati i doby v dějinách, kdy — a v jedné z takových dob

¹⁰⁾ K. Diehl, Die rechtlichen Grundlagen des Kapitalismus, Jena 1929, 7.

stojíme i my — nejsou peníze tolik cílem pro sebe samy, nýbrž protože zabezpečují majiteli moc, které by se nijak jinak nedomohl. Když takový plutokrat diktuje státu a státům svou vůli, když ví, že čím více bude mít peněz, že tím poslušněji se budou musiti podříditi jeho přání — to ho přímo neodolatelným tlakem nutí: vydělávat! Stále více rozmnožovat bohatství! Jen tak rozšířím svou sociální moc!

Optimismus, a to optimismus nevyčerpatelný, je dalším hybným pérem kapitalismu. Dají se provést věci neuvěřitelné! Jen opravdu chtít! Je zde technika se svou nevyčerpatelnou vynalézavostí! Je zde síla vůle! Jsou zde veliké možnosti ukryté v lidech: jen tyto tajemné síly objevit, jen jim pomoci na světlo, jen je přiměřeně zorganizovat! Jsou zde možnosti ukryté v přírodě, v jejím podzemí, v poloze, v energiích vodních: jen napnout rozum a tyto možnosti odkrýt a vyčerpat pro hospodářské účely lidstva! Jen chtít!

A neohlížet se tak na potřeby obyvatelstva! Nýbrž vyrábět to, *co podnikateli* nejvíce prospívá! Proto nedbatí potřeb sebe důležitějších v národě, když z toho pro podnik nic nekouká, zato uspokojovat takové potřeby, že z toho podnik něco má, i když jsou to potřeby zbytečné nebo zhoubné, a tyto potřeby třeba ještě vydrážďovati a probouzeti, sugerovati je obecenstvím reklamou. Když se více vydělá na zboží solidním, dobrá, vyrábět solidní; když na šmejdu, dobrá, vyrábět šmejdu! A ještě před tím, než vsugerovaná potřeba zevšední a se znechutí, již vymýšletí dobrodružné potřeby nové a sugerovati je obyvatelstvu zas, a štvátí obyvatelstvo do těchto nových potřeb a nových mód zas.

Všechny tyto síly propůjčují kapitalismu neslýchané dynamiky. Jest úžasné, co dovede kapitalistická vášeň. Jaké je schopna pracovitosti, jak dovede rozvinout všechny vlohy, všechny inteligenci, jak jí procítají všechny síly v duši. Jak jí pak vnitřní síly ženou vpřed, stále dál a stále dál, jak sama ještě dnes neví, kam vnitřními svými silami hnána bude zítra. To je ta tajemná démonie kapitalistického ducha. To je ten fanatismus výroby, fanatismus nového podnikání — a při tom stálá kontrola, aby úspěšně šlo vše to, co v život bylo uvedeno v podniku včera, před rokem, před lety.

Kapitalismus zamíchal vířivě přírodními statky a přírodními energiemi; zamíchal vířivě lidskými schopnostmi; kapitalismus všecko, i zkušenost minulosti, i vědu i umění i přírodu i člověka celého postavil do služeb cílů hospodář-

ských. Chtěl by do těch služeb zapřáhnouti i náboženství, a třebaš i — Boha!

c) K psychologii kapitalistického podnikatele.

Kapitalistický člověk je živým výrazem kapitalismu. Ještě více se nám tedy ujasní pojem kapitalismu, když si zde předvedeme vyznačné rysy kapitalistického podnikatele.

1. Trojí podmínce musí — a držím se zde zvláště výtečně propracovaných názorů Sombartových¹¹⁾ — vyhověti kapitalistický podnikatel v první řadě: musí být dobyvatelem, organisátorem, obchodníkem.

Dobyvatelem: Musí míti jisté bohatství ideí, dále schopnost navrhovati, vůli a energii, aby tyto plány houževnatě prováděl. To vše předpokládá, že dovede před jinými vycítiti potřeby, dosud jen snad neuvědoměle v duších se ozývající, že dovede dále osvoboditi se ode všech překážek ve vlastním nitru i v zevnějším okolí, a že za cílem, který mu tak zazářil v duchu, dovede pak odhodlaně jít.

Organisátorem: Musí všechny podmínky seskupiti tak, aby cíle mohlo býti dosaženo: vybrati vhodné stanoviště pro podnik; opatřiti kapitál; nalézti vhodné lidi pro rozmanité funkce v podniku; s každým z těchto různých spolupracovníků projíti jeho úlohu a býti mu v ní aspoň do jisté míry vůdcem; emancipovati se od detailů pracovních a rezervovati své síly pro věci, kde je třeba nového rozhodnutí, a býti všude, kde je potřebí tohoto nového rozhodnutí, býti na všech stanicích, kde se „přesedá“; organisovati takto lidi, techniku, materiál.

Obchodníkem: Musí uměti vycítiti potřeby nejen přítomnosti, nýbrž i budoucnosti (Zukunftsauge); musí býti prorokem a vidoucím; musí uměti převésti strany, s nimiž vyjednává, na stanovisko své, nebo musí míti aspoň tolik vyjednávačských schopností, aby dovedl zájmy podniku obhájití slušně; kalkulovati tak, aby se na žádnou maličkost nezapomnělo; a i ve chvílích, kdy všichni zaměstnanci jásají nad skvělou konjunkturou, musí chladnokrevně kapitalistický podnikatel pečlivě sledovati znamení na nebi, zda nezačínají věštiti změnu počasí, a po případě hned ještě teď za vyvrcholení konjunktury dávatí lodi jiný směr; a když v době krise všichni spolupracovníci ztrácejí hlavy, musí u-

¹¹⁾ W. Sombart, *Der Bourgeois*, 69—76. Sr. jeho *Die Juden und das Wirtschaftsleben*, Leipzig 1911, 186—197. *Das Wirtschaftsleben im Zeitalter des Hochkapitalismus*, München 1927, 14—22, 166—169.

přeným zrakem v mlhách na nebi hledati hvězdičku záchrany.

A řadu jiných důležitých úkolů má kapitalistický podnikatel ve svém závodě. Vynálezcem musí býti, nebo aspoň organisátorem vynalézání: stálé pozorování výrobního procesu jej nechává tušiti, kde to nějak vážne, kde by mělo nastati zdokonalení, na které body soustřediti vynalézavost inženýrů a strojníků. Vychovatelem musí býti: musí si vychovati skupiny lidí, kteří čtou jeho myšlenky a v jeho duchu zpracovávají jeho náměty. Atd.

2. Aby mohl kapitalistický podnikatel provésti svou úlohu, k tomu potřebuje řady vlastností rozumu i vůle. Již řečeno, že v jeho duchu musí býti řada ideí, aby z různých možností mohl si vybrati nejpriznivější. Musí míti bystrý postřeh, aby se okamžitě orientoval v nové situaci, v jejích výhodách i závadách. Musí míti živou obrazotvornost, dar kombinovati. Musí v sobě spojovati duševní hbitost se střízlivou, chladnokrevnou soudností. Musí míti dar rychle rozlišiti hlavní od podružného. Žádnou důležitou okolnost nesmí přehlédnouti. Musí míti duchapřítomnost. Musí uměti rychle se rozhodnouti.

Řadu dobrých vlastností musí vykazovati i jeho povaha. Je třeba celé řady občanských ctností kapitalistickému podnikateli: pracovitost, sebezapření, láska k podniku, spořivost, pořádkumilovnost, střídmost, čestnost, promyšlivost, neúnavnost, houževnatost, nenávisť k lenošení a příživnictví. Je možno mluvíti až i o jakési „ascesi kapitalistické“;¹²⁾ o celé skupině „puritánských“ ctností.¹³⁾

Ze všech těchto vlastností nejnápadnější je pracovitost. Je možno mluvíti o fanatismu práce. Jako by jakýsi instinkt pudil, hnal kapitalistického podnikatele do nové a nové činnosti. „Tělesně i duševně bych musil zhynouti, kdybych již nemohl rozvíjeti užitečné činnosti, v níž nacházím podněty a upokojení,“ řekl o sobě Werner Siemens.¹⁴⁾ „Budu dělat boty, dokud mne bude kousek,“ řekl Baťa.¹⁵⁾ Udělat co nejvíce! Čas jsou peníze! Proto chronometry rozdělují sekundy, proto se pracuje telefonem, automobily. Všechno žene kapitalistického podnikatele stále k nové činnosti; nesmírné možnosti rozvírají se před ním, ty příležitosti však mohou prchnout, nezachránitelně prchnout, proto je chytit a vypořádat se s nimi hned. A ještě s prvou se pořádá, a pět jiných stojí již přede dveřmi, a proto rychle jednat! Neztrácejte minuty! Neztrácejte vteřiny! A podnikatelská činnost se stává vášní, která chce se prudce rozšířiti na stále nová pole: každé nově vybudované oddělení křičí po nových odděleních dalších! To je ten podnikatelský tlak, jenž pracuje v nitrech tolika kapitalistických podnikatelů právě ražby. To jest vysvětlení oné dynamiky, která je příznačná pro všecko moderní podnikání.

Charakteristickou vlastností moderního podnikatele je dále jeho nevyčerpatelná a bezmezná důvěra v budoucnost. Optimistické energie, vedené touhou podrobiti si a organisovati pevninu, nejsou rysem pouze

12) Szimański, Zagadnienie społeczne, 61.

13) Sombart, Wirtschaftsleben im Zeitalter des Hochkapitalismus, 167.

14) Viz H. Herkner, Die Arbeiterfrage. VII. Aufl., Berlin 1921, 74.

15) Viz v A. Cekoťa, Moderní podnikání a člověk (litoğr.), 13.

kapitalismu amerického.¹⁶⁾ „To, co jsem dosud udělal, považuji za začátek. Nekladu si žádných mezí, kam až chci dojít. Mám jen přání dojít co nejdál.“¹⁷⁾ „Vítězství v tomto boji... záleží na vůdci, na armádě a na výzbroji. Dobrý vůdce, řádná výzbroj a vycvičená armáda, která má tu nejlepší vůli zvítězit, musí *zvítězit*.“¹⁸⁾ Tak Baťa. Stejně Ford: „Já věřím, že myslitelům jsou otevřena všechna tajemství světa.“¹⁹⁾ A tak k optimismu se přidružuje a živí a stupňuje jej u kapitalistického podnikatele „Unendlichkeitsdrang und Grenzenlosigkeit der Zielsetzung.“²⁰⁾

Nápadný je dále vliv kapitalistického podnikání na rozvoj rozumu i vůle. I protivníci kapitalismu stojí s překvapením nad tím zjevem. Podnikatelská práce, když se člověk do ní pohroužil, jako alchymii přetvořuje ducha, ano i u lidí nijak zvláště nadaných soustředěností a plným upoutáním zájmu se docíluje neobyčejného rozvoje mohutností a prudkého zrání. „Nebylo povolání, které by tak dovedlo plně pohltnouti a přetvořiti člověka, který se jím obírá, jako toto... Intenzivním soustředěním veškerého myšlení a cítění na tento jediný úzký předmět lidé, kteří by jinak zanikli v průměrnosti, stávají se proroky a prohlédnou, čeho jiní nevidí.“²¹⁾ Ve svém oboru stává se třeba velikánem, a ti, kdo znali jeho průměrnost v dětských a jinošských letech, stojí před záhadou.

Veliké bývá sebevědomí takových úspěšných kapitalistických podnikatelů. „Proč se ucházím o důvěru občanstva? Proto, že... neznám nikoho jiného, kdo by mohl lépe mojí rodné obci pomoci z nynějších nesnází...“²²⁾

Kapitalistický podnikatel dovede jít svou cestou. Umí káceti modly, zvláště ty, které mu stojí v cestě. Ať již mu je do cesty nastavěla příroda nebo lidé. Je mužem reforem a je stoupencem reform prováděných energicky. To nejsou tichošlápkové. O kapitalistech počátkem devatenáctého století bylo řečeno, že to byli bolševici své doby.²³⁾

Podivuhodný je dále u kapitalistického podnikatele smysl, aby se neutopil ve vedlejších věcech, a nezapomínal na hlavní. „Je úžasné, jak veliké procento našich inteligentních lidí si přeje setrvat při pouhém hledání hnid, jen proto, že povznést se k analýze je příliš namáhavé.“²⁴⁾ Průmyslník neleká se této námahy; ale ještě dále: nenechá se ani zavalit detaily: „Krupp měl ve vysoké míře ono řídké umění, které je pro každého ředitele velikého závodu nedocenitelné, že všechny práce, pro něž ho nebylo bezpodmínečně potřeba, svalil na jiná bedra, aby tím lépe mohl zdolat zbývající nejdůležitější část prací.“²⁵⁾ O takovém průmyslníku ve zvláštní míře platí, že jediný duch dovede dáti práci tisícům rukou.

Ale na jednu věc při psychologii kapitalistického podnikatele nesmíme ještě zapomenouti: na jeho poměr k penězům, zisku. O něm platí speciálně, co výše řečeno o významu pohnutky zisku v kapitalistickém.

16) Recent Economic Changes in USA, New York 1929, I, 6, 7.

17) A. Cekota, Baťa, 11.

18) A. Cekota, Baťa, 65.

19) H. Ford, přel. J. Kraus, Moje filosofie průmyslu, Praha 1930, 27. Sr. str. 25.

20) W. Sombart, Hochkapitalismus, 25.

21) Webb, The Decay of Capitalist civilisation, 72.

22) Cekota, Baťa, 211, 213.

23) Webb, The Decay of Capitalist Civilisation, 76.

24) Ford, přel. Kraus, Moje filosofie průmyslu, v Praze 1930, 93.

25) Ehrenberg (v Grosse Vermögen, I) 1905, 198, o Kruppovi, cituje Desch, Nationalökonomie, III (1926), 98.

systemu vůbec, proto stačí jen na to upozorniti. Pouze dodávám, že velmi často bývá u nich nejdůležitějším činitelem touha po zisku, a že se pak vypěstí dle Rockenfellerova okřídleného slova „umění bráti“. A tak i když při podniku se pořizují humanitní opatření, i při nich dá vám Carnegie vysvětlení: „Rentuje se to.“ A i když se pěstí sport: to se podniku vyplatí!

d) Zdroje kapitalismu.

Jen velmi stručně zmiňuji se o příčinách, které daly vznik kapitalistické hospodářské soustavě. A hned pravím: Bylo by dětinstvím, kdyby někdo chtěl vývoj jeho vysvětlovati jen příčinou jedinou, byť sebe význačnější. Celá rozsáhlá soustava příčin pracovala na vytvoření podmínek, jejichž přirozenou výslednicí byl pak kapitalistický řád. Po celá staletí byla proň připravována půda nejrozmanitějšími směry, klíčil a rostl v lůně země, pak nenápadně bylinka se ukázala, a bylina rostla a zrála. Tak tomu bývá i u četných jiných zjevů dějinných: množství činitelů jako neviditelní kováři pracovali po staletí, a najednou hotové dílo objeví se udivenému světu. Ale špatně slouží pravdě i sobě, kdo v takovém případě větu: „Tento činitel půdu připravoval“ pozmění ve větu: „Tento činitel připravoval půdu *sám a jediný.*“

1. Na vzniku a rozvoji kapitalismu byly účastněny příčiny *hospodářské a sociální*, částečně i *politické*. Již křížové výpravy vnesly do myšlení evropského nové prvky a rozevřely před hospodářským duchem nové světy a nové dráhy k hospodářské, zvláště obchodní činnosti. Objevení Ameriky a jiných světů stupňovalo tyto účinky: rozevřela se okna k novým netušeným vyhlídkám a k novým možnostem. Dosavadní ustálenost hospodářských poměrů, zvláště v přímořských státech, se zachvěla, zapotácěla, aby již na dlouhá staletí, snad na nikdy, nenabyla někdejší pevnosti. Jakýsi stále nepředvídaný činitel byl vnesen do hospodářského života, cosi, co nabízí stále nové možnosti a nepopřává klidu. V týchž dobách začíná se objevovati ostýchavě na jevišti technika se svými vynálezy, vliv jejich vynálezů vzrůstá nikoliv aritmetickou řadou, nýbrž geometrickou, ba ještě prudčeji, a tyto vynálezy, s parním strojem v čele, přetvořují vsecky pracovní metody, ženou výrobu na úplně nové cesty, industrialisace přetvořuje kraje i mysl. Obchod, před nímž se rozevřely nové oblasti nákupní a odbytové a jenž je usnadňován technickými vymoženostmi, láká, táhne podnikavé duchy k podnikům, které přesahují vsecky sny obchod-

níků minulosti. Nově objevená naleziště drahých kovů vytvářejí nové, ulehčené, smělé způsoby směňování v hospodářství. Státy začínají si vydržovati stálé armády, a pro jejich vydržování je potřebí docela jiných, pružnějších metod zásobování potravinami, látkami, výzbrojí, penězi, než tomu bylo v dobách dočasně najatých žoldněřských vojsk. V měsících roste počet samostatných měšťanů, jejich význam ve státě vzrůstá, jejich potřeby jsou jiného rázu než byly potřeby dosavadních rozhodujících stavů, jako je jiná, pružnější, radikálnější i jejich mentalita, nabývají tyto měšťácké vrstvy zámožnosti, to vše hýbá dosavadním hospodářským životem. K tomu ještě mocný vliv židů, kteří při své osamocenosti společenské a při svém rasovém nadání již dávno praktikovali v půjčování peněz a vůbec v hospodářské práci metody, které jsou význačným rysem kapitalismu. A také vliv různých sekt, zvláště puritánského a kalvínského směru, které vrhaly se se vši energií na pozemské úkoly, přinášejíce si pracovitost, občanskou bezúhonnost, spořivost, neohroženost, houževnatost, zkrátka: pionýrského ducha.

2. Ale byly i příčiny *náboženské*. Předzvěsti kapitalismu začaly se objevovati v evropském světě právě v té době, když katolická myšlenka začala slábnouti. A čím více slábne, tím více je cítiti mrazivý vln blížícího se kapitalismu. A přišla doba, kdy víra v universálnost církve katolické ve mnohých státech byla rozbita; kdy vědomí naprosté závislosti na Bohu a přesvědčení, že vůle Boží je mi tlumočena Jeho církví, byla Lutherem nahrazena naukou, že rozhodující je bezprostřední poměr člověka k Bohu, nepotřebující církve a kněžství; kdy individuum pocítuje svou autonomii náboženskou a mravní. A přišel brzo stupeň další, kdy dochází k sekularisaci, laicisaci života, kdy vliv nadpřirozeného světa na skutečný život začíná se rozplývati v nic, kdy Bůh již není živelní mocí, jež ovládá celý svět, kdy Bůh již není absolutním cílem; myšlenka na Boha se stává již jen bezvlivným stínem, jen jakousi v úctě zachovanou starožitností z dob víry, ale bez vlivu na živoucí poměry. Místo Boha je jen lidstvo, místo náboženství humanita, místo milosti Boží důvěra v dobrotu lidské přirozenosti, důvěra v sebe, ve vlastní práci, v zákony, v sociální řád; místo příkazů, za nimiž stojí autorita Boží, zkušenost, kterou jsem si zjednal já sám nebo ti, kdo mě vychovali; místo úcty k pravdám nadpřirozeným a k životu z víry vůbec odmítání jich, protože prý rozptylují člověka, takže prý nemůže se cele věnovati svým pozemským

úkolům. Tedy praktická emancipace od Boha: svět kouzla Božího zbavený. Místo řízení Božího pouhé přírodní zákony. Právní a mravní řád zbavený autority Boží: pouhé dílo lidské, dnes platné, zítra zastaralé; mravní řád zde platný, pro jiný kraj vůbec bezvýznamný. Positivismus, relativismus práva. Positivismus, relativismus řádu mravního. — Jediným slovem: humanismus. Nic než člověk. Ostatní fikce. Jen na venek jakožto decorum, jakožto projev úcty k přesvědčení jiného, snad jakýsi respekt k náboženství.

Z tohoto ducha ssál kapitalismus mateřské mléko. Touto stravou se živí dosud.

3. Ještě jiná jest idea, bez níž by kapitalismus nebyl prostě možný: svoboda. Získala si myšlenka svobody veliké zásluhy v životě, odstranila nevolnictví a porobu stavu selského; učinila konec přílišné vázanosti v řemesle, když držitelé cechovních výsad udělali z nich pouhé privilegium pro sebe na úkor celku; prosadila možnost volného stěhování a j. Ale kapitalismus chtěl dosíci a pak si udržeti *bezmeznou* svobodu: stát neměl se míchat do hospodářských věcí a neměl omezovati podnikatelské svobody; podnikatel měl míti právo najati si do práce koho chce, třeba i nejmenší děti; zdravotně si vybaviti továrnu jen tak jak chce; míti naprostou svobodu v uzavírání smluv s dělnictvem, i kdyby běželo o smluvní body sebe nelidštější; zákaz sdružování jakéhokoli, protože organizace je posilou organizovaných, a tedy poškozením svobody těch, kdo musejí s organizovanými vyjednávat; míti naprostou volnost v určování cen a mzdy; naprostou svobodu v používání majetku; úplnou volnost, jak se vypořádám s konkurenty atd. To je ta pověstná nauka: *Laissez faire*, nechejte dělat, jak já si uznám za dobré. To je onen pověstný hospodářský liberalismus a individualismus.

A tisíce zničených, dříve samostatných hospodářských existencí, zbidačelý, do zoufalství vehnaný stav dělnický vyznačovaly cestu, kterou se ubírala tato pyšná svoboda...

Zhodnocení kapitalismu.

Literatura.

Viz spisy uvedené při podstatě socialismu. K tomu. Webb S. a B., *The Decay of Capitalist Civilisation*, London 31923. — Tawney R. H., *The Acquisitive Society*, London 1923. — Veblen Th., *Absentee ownership and business enterprise in recent times; the case of Amerika*, New York 1923.

— The Waste of capitalism. Foreword by A. A. Purcell, London 1924 — Klotz H., Der Kampf gegen den Kapitalismus, Darmstadt 1926. — Chase St., The tragedy of Waste, New York 1925.

Kritika s hlediska vysloveně křesťanského. Eberle J., Ueberwindung der Plutokratie, Innsbruck 1918. — Heinen A., Mammonismus und seine Ueberwindung, M. Gladbach 31920. — Nell-Breuning O. v., Kirche und Kapitalismus, M. Gladbach 1929. — Walter F., Kapitalismus, Sozialismus und das Christentum, München 1906. — Štancl Ā., Kapitalismus, Hradec Král. 1923. — Rieder K., Gibt es eine Verständigung zwischen Kirche und Kapitalismus, Kirche und Sozialismus?, Konstanz 1926. — Messner J., čl. Liberalismus ve Staatslexikon, 4III, 1929, 969—989 s dobrou bibliografií. — Pesch H., Liberalismus, Sozialismus und christliche Gesellschaftsordnung, II. T.: Die philosophischen Grundlagen des ökonomischen Liberalismus, Freiburg 1899. — Eberle F. X., Katholische Wirtschaftsmoral, Freiburg 1921. — Keller F., Unternehmung und Mehrwert, Köln 1912. — Orel Ā., Oeconomia perennis, I., II., Wiesbaden 1930. — Horváth A., Eigentumsrecht nach dem hl. Thomas v. Aquin, Graz 1929. — Pieper A., Kapitalismus und Sozialismus als seelisches Problem, M. Gladbach 1924. — Velmi dobré články o kapitalismu ve Führerkorrespondenz, M. Gladbach 1930, 19 nn., 63 nn., 130 nn., 171 nn. — Pak časopis *Schönere Zukunft*, který hned od počátku svého vycházení tuto otázku bedlivě nepřetržitě sleduje příspěvky různých autorů. — Příslušné partie ve všeobecných dílech o sociální otázce nebo národním hospodářství, zvl. u Pesche, Weisse, Biederlacka, v Schillingově *Sozialethik*.

a) Přednosti a zásluhy kapitalismu.

I velicí protivníci kapitalismu uznávají, že kapitalistická soustava má jisté přednosti a že mnohá její vlastnost znamenala podstatný zisk pro hospodářský život. Dokonce i Webb, který ve svém životě se tolik nabojoval pro potření kapitalismu, přiznal mu jisté zásluhy: „Je mým míněním, že tato diktatura kapitalistova přinesla s sebou v celku, vzdor strašným závadám, více dobra než zla; totiž aspoň od druhé polovice osmnáctého doprostřed devatenáctého století; ve druhé polovici devatenáctého století, když se vše vezme na vážky, její prospěšnost byla pochybná; ve dvacátém století ... její stinné stránky převažují světlé.“¹⁾

1. Kapitalism budoval na myšlence *svobody*, a tato myšlenka, pokud nepřekračuje správných mezí, je myšlenka zdravá. „Větší hospodářskou svobodu přítomnosti o sobě, u přirovnání k hospodářské vázanosti minulosti, nutno ve mnohém ohledu označiti jako *pokrok*.“²⁾ Nevolnická vázanost k půdě, přílišná spoutanost v úpadkovém období cechů, znemožnění přechodu ze společenské třídy do třídy jiné jistě nejsou dobrým ovzduším pro svěží velkorysou výrobu,

1) Webb, *The Decay of Capitalist Civilisation*, 1923, 78.

2) Prelát dr. Schindler, *Die soziale Frage der Gegenwart*, 1905, 102.

pro svěží obchod, pro opatřování prostředků pro prudce vzrůstající obyvatelstvo.

2. Není v podstatě špatná myšlenka *soutěže*. Bezuzdné soutěžení ovšem ano. Ale soutěžení ve správných mezích je „plodné závodění“.³⁾ Zúrodňuje, zdokonaluje, zvyšuje výrobu. Má z něho zisk i rozumný zákazník: „Největší užitek z každého závodění a konkurence má zákazník. Je to on, jehož přání je rozhodující na obchodním závoděšti. On rozdílí ceny úspěchu nebo neúspěchu... Kdo se vyhýbá závodění, podobá se muži, jenž chce bráti tam, kde jiní seli.“⁴⁾

3. Není v podstatě špatná ani *touha po zisku*, jež v kapitalismu hraje tak důležitou úlohu: bujně hříbě, které jen musí býti navykáno, aby se naučilo řádně choditi v postrančích, a bude z něho výtečný tahoun; zdravé pláne, plné slibného života, které však musí býti zaočkováno a zušlechtěno.⁵⁾ Vzpružuje, živí energie, svádí je v mohutný tok.⁶⁾

4. Kapitalismus to je, který dovede *probouzeti a organisovati* v neslýchané míře nejrozmanitější *produktivní síly*.⁷⁾ Probudil v nesčíslných lidech vynalézavost na poli technickém, u jiných vynalézavost na poli organizačním. Síly lidské stupňoval, obklopiv je a potencovav mnohonásobně jejich výkonnost stroji nejrůznějších účelů, velikostí, složení. Vychoval podnikatelské povahy s bystrým podnikatelským postřehem, se všemi ostatními rysy podnikatelského ducha, podnikatelské povahy, které ztrácejí v ovzduší šablony a pod tlakem byrokratismu svou podnikatelskou svěžest, iniciativnost, chuť k práci, vědomí odpovědnosti.⁸⁾ „Podnikavost je zbožím, kterého nikdy není nadbytek a za něž se tedy platí nejvyšší ceny.“⁹⁾ Vytvořil ve svých lidech mnohostrannou přizpůsobitelnost, která s ničím nesrostla, která s lehkým srdcem všeho se dovede zřící, která se bez potíží vpraví do jakékoli nové situace a ihned se zařídí podle nové nebo změněné potřeby.¹⁰⁾ Vytvořil ve svých lidech onu organisátorskou schopnost, která dovede si vždy nalézti a v podniku na přiměřené místo postaviti vhodné lidi, která dovede hned zužitkovati každou vhodnou okolnost

³⁾ Jostock, Der Ausgang des Kapitalismus, 164.

⁴⁾ Cekota, Baťa, 275.

⁵⁾ Pieper, Kapitalismus und Sozialismus, 45.

⁶⁾ Webb, The Decay of Capitalist civilisation, 70.

⁷⁾ De Man, Zur Psychologie des Sozialismus, 228.

⁸⁾ Weber, Ende des Kapitalismus? 17, 18.

⁹⁾ Cekota, Baťa, 276.

¹⁰⁾ Jostock, Der Ausgang des Kapitalismus, 165.

místa, poměrů hospodářských, sociálních, kulturních, která především dovede si opatřiti třeba i složitou finanční operaci také přiměřené kapitály pro rozmach podniku.¹¹⁾ A zvláště tam, kde je nutno hospodářsky pracovati ve *velkých rozměrech*, ať již ve výrobě, ať již v obíhání statků, jsou výhody, jež kapitalismus skýtá, nepostradatelný.

5. Nelze dále zavíratí oči před skutečností, že za éry *kapitalismu byly pro lidstvo veliké věci vykonány*. Bylo na př. ve staletích předkapitalistických obyvatelstvo v evropských zemích mnohem řidší než ve stoletích devatenáctém a dvacátém, a přece stačil jediný rok neúrody, a již strašný hlad vylidňoval kraje. Ve stoletích kapitalismu počet obyvatelstva kráčel vpřed obrovskými kroky; a přece éra kapitalismu dovedla obyvatelstvo uživiti, do značné míry absorbovati stoupající přírůstky ve svých podnicích, za ní dokonce životní míra obyvatelstva značně stoupla! Kdyby měl dnešní dělník spokojiti se s tou stravou, kdyby měl pracovati po tolik hodin denně a za takových pracovních podmínek výrobních, za jakých se pracovalo na počátku století devatenáctého, kdyby měl postrádati všech těch zařízení a sociální péče, které mu zaručuje dnešní ochranné zákonodárství dělnické a kterého skoro vůbec nebylo pro dělnictvo před nějakým stem let, pak by se vidělo, že za éry kapitalismu přece i pro široké vrstvy lidové zjednáno zlepšení. Když si dále uvědomíme to vysoké procento žebráků, kteří v největší bídě na př. ve století osmnáctém ode dveří ke dveřím v zimě, hadrech, hladu si opatřovali nejnezbytnější existenční podmínky, a srovnáme s poměry dnešními, tu vidíme, jak i dnes je sice bídy ještě mnoho, že však přece již jistá úleva nastala.¹²⁾ Tyto zásluhy kapitalismu tím více vyniknou, když se má na zřeteli, do jaké úžasné bídy, nejen mravní, nýbrž i hmotné, uvrhl své národy největší nepřítel kapitalismu a jeho přímý profinožec v hospodářských metodách, bolševismus. Věru, i největší protivník kapitalismu musí mu přiznati, že dovedl vymysliti duchaplné cesty, aby donutil přírodu, by vydala lidstvu své poklady, i takové, které dosud co nejostřížetěji a nejvzdorovitěji před lidstvem ukrývala, a přispěti na pomoc jejím původním silám, aby vydatnost jejich byla mnohonásobně stupňována; že do-

¹¹⁾ Sr. Ryan, *Distributive Justice*, 156, Weber, *Ende des Kapitalismus?* 19.

¹²⁾ Viz k tomu ve Weber, *Ende des Kapitalismus?* kapitolu IV.: „Die Leistungen im Zeitalter des Kapitalismus, str. 31—36.

vedl donutiti přírodu, aby statky své, které nahromadila jen v některých částech světa, dala k dispozici lidstvu i v krajích daleko odlehlých.

Nelze tedy upírat, že kapitalismus dobré stránky a také veliké zásluhy o lidstvo má. Nelze se tedy diviti, když bývá svými stoupenci zván „neobyčejně hodnotným, ba nepostradatelným nástrojem pro lidský pokrok“¹³⁾; když peníze v ruce kapitalistových jsou zvány „virtuosovými houslemi, nástrojem, který přináší užitek druhým — sobě muka a radosti tvůrčí dřiny.“¹⁴⁾

b) Zhoubné stránky kapitalismu.

aa) Na poli hospodářském.

1. Největším neštěstím pro lidstvo na kapitalismu jest jeho bezmezná touha po zisku. Cílem této touhy není, aby nabyla prostředků opatřiti si věci potřebné k životu; cílem je touha co nejvíce vyzískat, a tento výdělek stává se jakýmsi abstraktem, které je schopno rozrůstat se do nekonečna. Mít co největší zisk, to stává se u takového člověka podle sv. Tomáše¹⁵⁾ *posledním cílem*. Podle jiného hlubokého slova sv. Tomáše taková „touha po zisku nezná hranic, nýbrž směřuje do nekonečna“.¹⁶⁾ Touha po zisku stane se tyranem, jemuž musí uhnouti vše: Bůh, Boží přikázání, spása duše, cit k lidem, mravnost, poctivost v povolání, zájem národa. Make money, honestly if you can, but make money. — Dělejte peníze poctivě, je-li to možno, ale dělejte peníze. Business is not philanthropy — obchod není lidumilství. Geschäft ist Geschäft. Takovými hesly ukřičí kapitalista, u něhož touha po zisku plně vyzrála, hlas vlastního tiše se ozývajícího svědomí i zoufalé ohlušující protesty postižených. Zisky, které kapitalisté z podniků berou ve formě zisku podnikatelského, dividend, tantiem a pod., bývají někdy enormní, a ne jedno milionové a snad miliardové jmění vzniklo touto cestou v době poměrně krátké.

2. Největší zločin, kterého se nenasytný kapitalismus dopouštěl, byl na *dělnictvu*, když v dělnictvu viděl ne lidi, nýbrž pouhé pracovní stroje, prostředky pro docílení zisku! Člověk degradován na prostředek ke zvýšení bohatství! Bohem stanovený přirozený řád, že statky pozemské jsou pro-

¹³⁾ Weber, *Ende des Kapitalismus?* 102.

¹⁴⁾ Cekota, *Baťa*, 13.

¹⁵⁾ Sv. Tomáš, II. II. qu. 77 a. 4 ad 1.

) Sv. Tomáš tamže a. 4 in corp.

středkem dosažení blahobytu lidí, zvrácen tak, jako by lidé měli být jen nástroji pro rozmnožení statků! V belgické komisi práce prohlásil člen průmyslník v r. 1886 otevřeně: „Průmyslová věda spočívá v tom, aby se vyzískalo z lidské bytosti co možno největšího množství práce za mzdu co možno nejnižší.“¹⁷⁾ Což teprve, když se z těchto lidí kořistí síly tak nelidsky, že člověk musí být co nejdříve plně opotřebován! Když se nakládá s dělnictvem tak, že maně si člověk vzpomíná zkušeností majitelů londýnských autobusů koňských, kteří vykalkulovali, že nejvýhodnější doba, za niž je kuň na dlažbě londýnské strhán, jsou 4 léta, na praksi plantážníků v otrokářských jižních státech Spojených států severoamerických, podle níž se nejlépe rentuje, když otroci jsou opotřebováni během 8 let, na odpověď továrníků v Lancashiru, kteří během jedné generace strhali generací devět a bránili se, že tak jim to vypočetla kalkulace, ať již jim samým je to příjemné nebo nepříjemné a že business is business.¹⁸⁾

3. Tato touha po zisku vede k tomu, že se nehledí, aby se vyráběly statky, kterých národ nejvíce potřebuje, nýbrž *statky, které přinášejí největší zisk*. Mohou to být třeba statky, které jsou největší zhoubou národa: opium, lihovary, výroba prostředků ubíjejících mravnost, na př. prostředků zamezujících početí, mohou to být pornografické knihy, pornografické demoralisující filmy, kusy divadelní, obrazy: když z nich je možno vytlouci největší zisk, opustí se výroba věcí užitečných, a vše se zařídí na výrobu nebo na služby znemravňující. V nejhorším případě se poukáže, kolik onen lihovar platí daní, kolik ono divadlo odvede pro stát a obec z dávky ze vstupenek. Že stát na oběti alkoholu, na kiny demoralisované a na dráhu zločinnosti přivedené osoby musí platit tak vysoké sumy, to se již neříká. — Vyrábí se dále mnohdy úmyslně zboží tak chatrné, že je to hrozné plýtvání národními statky; a když se upozorní na to kapitalista, pokrčí studeně rameny: „Nerozumíte obchodu. Při takovém chatrném zboží je větší obrát než při solidním. A čím větší obrát, čím častější obrát, tím větší zisk.“ — A tak daleko jde tato závada, že se až tvrdí, myslím, poněkud přehnaně: „V zemích západní kultury většina moderní průmyslové výroby a obchodu slouží výrobě a rozšiřování zboží neužitečného, zbytečného, škodlivého.“¹⁹⁾ — Dále kapitalismus, chtěje stále

¹⁷⁾ Cituje Muller, Notes d'Economie sociale, 1928, 217.

¹⁸⁾ Webb, The Decay of Capitalist Civilisation, 89, 90.

¹⁹⁾ A. Orel, Oeconomia perennis, I, 377. — Sr. Macek, Základy soci-

rychlý obrát a zisk, bude se vrhati a strhováti i zájem ostatních na podniky, odkud kyne rychlý zisk, a bude se vyhýbat podnikům, které znamenají pro kraj neb stát nevysychající zdroj užitku, ale kde se ovoce dostaví až po letech, nebo kde se bude kapitál vraceti jen po částech a po dlouhá léta: zalesňování, velkorysé meliorace zemědělské, stavby přehrad údolních.²⁰⁾

4. Kapitalismus je dále nebezpečím, protože vnesl do hospodářského života *spekulaci* příliš divokou. Umírněná spekulace je v hospodářské práci něčím nezbytným.²¹⁾ Ale to, co podniká kapitalismus, bylo namnoze již divoké hazardování s majetkem národním. Kapitalismus v dobách neklidu měl často nejvyšší zisky, poněvadž se neštítel nesevdomitě využívatí okamžitých zmatků. Nic si z toho nedělal, když pro nějaký riskantní podnik byly rozprodávány akcie mezi chudinou, a když sám ještě zavčas se zachránil, ale neinformovaní lidé přišli o všecek majetek. Bylo mu lhostejno, když takto se tvořila majetková nejistota, když lidé, kteří včera neměli nic, bez práce přes noc stali se boháči, když lidé, kteří včera měli slušnou zámožnost, dnes jsou žebráky.

5. Bez svědomí býval kapitalismus často ke svým konkurentům. Cílem bylo: *zničit konkurenci*, aby mohl pak diktovatí spotřebitelům ceny. Zničit je třeba dumpingem, tím, že se prodává na nějakou dobu pod cenou, že se na zboží prodávané na nějakou dobu doplácí, aby jen soupeř nemohl tak lacino zboží dávatí, a pak, až je soupeř zničen, si vše vynahradi. Náklady na soutěžení, na reklamu jdou u mnohých podniků do obrovských výšek. Všechno výhod, jež skýtá veliký podnik, nižší nákupní ceny, příznivější splátky dodavatelům surovin a polotovarů atd., se používá. Chladně se přihlíží, jak dosud samostatní řemeslníci a obchodníci jsou bez práce, jak chudnou, jak zanikají v proletariátu. Konkurenční metody kapitalismu jsou chladné a bezcité jako kat za války a nebojí se sáhnouti někdy ani ke lži a jiným prostředkům nemravným, aby jen se dopravovaly svých zisků.

6. Těžce trpěli a trpí pod nesevdomitými metodami kapitalismu i *spotřebitelé*. Zvláště tehdy, když se podařilo vý-

ální politiky, I, 34—41, Tawney, *The Acquisitive Society*, 40, 42, Sombart, *Wirtschaftsleben im Zeitalter des Hochkapitalismus*, 597.

²⁰⁾ Hobson, *Economics and Ethics*, 297.

²¹⁾ Desch, *Nationalökonomie*, III (1926) 91, 92 v pozn., tamže další literatura.

robcům dosíci pomocí kartelů nebo trustů faktického monopolu, došlo často ke skutečnému necitelnému vykořisťování spotřebitelů.

7. Kapitalismus hleděl dále do své moci dostat *vliv na státy*, aby tak se zajistil proti možným zásahům státu, které by mu mohly práci mařiti. Proto hledí kapitalismus dostat do odvislosti vlivné politiky a politické strany, parlamenty, rozhodující místa ve státní administrativě. Hledí dostat všude své lidi, aby ve všech korporacích měl exponenty svých zájmů. A protože všechny moderní státy bývají ve finančních těžkostech a potřebují co chvíle služeb od kapitalistů, nebývá kapitalistickému světu nesnadno udělati se nepostradatelným, ba často rozhodujícím ve státě.

8. Podobně je kapitalismus nebezpečím i pro *vztahy mezinárodní*. Kapitalismus bývá finančně zastoupen v podnicích cizozemských, a tak plutokracie zahraniční má často rozhodující slovo i v osudech cizích států. Státy vázané velikými půjčkami vůči zahraniční plutokracii musejí se pak podříditi jejím přáním a jednati, jak to její zájmy diktují. Co by daly mnohé státy za to, kdyby se mohly zbaviti tohoto nevolnictví!

Kapitalismus je také nebezpečím pro mír mezinárodní. Neboť když investuje v nějakém cizím státě kapitál a pak má obavu, že jeho zájmy jsou ohroženy, nebo když v některém státě narazí na sebe rozpínavost kapitálu dvou různých států, pak snadno — zvláště když běží o domorodce, kteří nejsou ještě kulturně vyspělí — dojde ke „trestní expedici“ anebo i k vyložené válce. Kapitalistický imperialismus států je jedním z nejzhoubnějších ohrožovatelů míru.

9. Kapitalismus dopouští se často hříchu i *na pokoleních budoucích*. Neboť aby měl co největší zisky, drancuje vandalsky statky přírodní, jejich bohatství lesní, bohatství půdy, bohatství podzemní v dolech. Kdyby byl kapitalismus zavčas také zalesnil hory, které oloupil o dřevo, nestály by v mnohém horském kraji širé pláně jako pustina. Kdyby nebyl kapitalismus doly tak divoce vyplenil, nebyly by dnes již tak vyloupeny. — A co s tím souvisí: Kapitalismus sleduje jen své okamžité zájmy, *plýtvá* často materiálem, plýtvá lidmi, plýtvá lidskou inteligencí. Toto plýtvání, tyto zbytečné veliké ztráty, po desetiletí prováděné, jsou jednou z těžkých vin kapitalismu.²²⁾ Kapitalismus vyčítá dělníkům každý

²²⁾ K této poslední otázce viz *The Waste of Capitalism*, Foreword by A. A. Purcell, London 1924.

případ sabotáže. Ale není to sabotáž ve velkém, když sám někdy i ničil úrodu a zboží, aby jen stoupla poptávka a mohl tak dělati veliké zisky, když bez přiměřené příčiny zastavil práci a tak vydal zaměstnané dělnictvo nedostatku? Sabotující dělník ničil majetek; sabotující kapitalista ničil lidské životy.

10. Vážnou závadou, vyvolanou kapitalismem, jest i *anarchie výroby*. Kapitalista je veden myšlenkou nejvyššího zisku. Proto je jeho cílem vyráběti to, co nejvíce nese, a vyráběti co možná ve velkém měřítku, poněvadž t. zv. generální náklady na jednotce výrobní klesnou. Ale tím se stává, že výrobní schopnost podniků bývá někdy větší, než může pohltnouti trh, a továrny chtějí využítkovati veškeré své výrobní kapacity. A vnitřní síly ženou ke stálému rozšiřování podniku. Následkem jsou hospodářské krise. Tyto krise nabývají rázu tím povážlivějšího, čím více stoupá ona hyperkapacita podniků, čím více dále je vzrůst obyvatelstva omezován, čím více dále klesá kupní schopnost obyvatelstva. A může vésti taková nadprodukce, neúměrná odbytovým možnostem, i k velmi těžkému ohrožení hospodářské a sociální rovnováhy.

b) Na poli mravním.

Kapitalismus však vyvolal nejen těžkou situaci na poli hospodářském. Osudný byl jeho zásah i na pole mravní.

1. Kapitalismus, pokud se jím myslí soustava, jejímž cílem je zisk, a to zisk nejvyšší, činí ze zisku svého Boha, kterému slouží. V takovém smyslu je kapitalism naturalismem, který je přímým *popřením křesťanství*. To je mamonismus, který zná jen jednoho boha: bohatství, moc, po případě — ale ne vždy — ještě požitky. Vše ostatní je k tomuto cíli prostředkem. Takový mamonism je grandiosní sobectví, které neváhá kterýkoli předpis mravní pošlapati, když stojí mu v cestě za ziskem. Náboženství, umění, věda, sport, vše má cenu jen potud, pokud to napomáhá k dobývání zisku. Dobře řekl Jostock, že takový mamonista je „zjevením historického materialismu“.²³⁾ A bude mlčky trpěti i nemravné a demoralisující pracovní podmínky v dílnách, jen když zisk není ztenčován... Pod stálým žářem myšlenky: Zisk! Zisk! vyprahla duše, dostavilo se „zkornatění morálních arterií“.²⁴⁾

²³⁾ Jostock, Der Ausgang des Kapitalismus, 125. Sr. A. Heinen, Mammonismus und seine Ueberwindung, M. Gladbach 1920, zvl. str. 6 nn.

²⁴⁾ Hobson, Economics and Ethics, 213.

A jako každý egoism ubíjí všechny heroické vzlety života, pokud je jich cílem nadpřirozený svět, a pokud z nadpřirozena čerpají své síly.

2. Tím, že kapitalismus nepřirozeně přepínal své požadavky na *dělníka*, že jim ukládal úlohy, jichž člověk při průměrném vynaložení sil provést nemůže, že dále tuto práci zmechanisoval do nemožností, ale při tom se nepostaral, aby dělníkům se dostalo jakési duchovní náhrady za tuto mechanisaci práce, vyvolal kapitalism v duši dělníka jakousi strašnou vnitřní prázdnotu; dělníku se znechutila, ba mnohdy zošklivila jeho jednotvárná práce; nastala nepřirozená rozluka mezi zájmem člověka a prací, již *musil* konati, chtěli mít co jíst; došlo ke strašné chudobě dělnického nitra, a tento pauperismus niter byl ještě osudnější než pauperismus majetkový. Toto ochuzování šlo vpřed tím prudčeji, protože kapitalista svou lhostejností náboženskou a svým nekřesťanským, nelidským vykořisťováním mocně přispíval k ubíjení zbytků víry v duších, víry, která jediná by byla dovedla vyplnit ony duté propasti.

3. Kapitalismus zhoubně působil i tím, že vyvolával v lidech vůbec, a tedy i ve svých dělnících, nové a nové potřeby, ale pak tvrdě *odpíral těmto svým dělníkům možnost je uspokojiti*. Dělníci viděli okázalý luxus jeho a jeho rodiny; dvojnásob hořce pociťovali špínu svých bytů, otrhanost svého šatu, chudičkost a nedostatečnost své potravy. Reklama kapitalistů probouzela v obecnstvu stále početnější a stále žhavější potřeby; stále více se tak musil probouzeti v dělnictvu vztek nad vlastní chudobou a odstrčeností. A pak kapitalismus chtěl ve své továrně ubíjeti duchy, které sám venku vyvolával; haněl pro přílišnou náročnost své zaměstnance, které k náročnosti mimo továrnu vychovával!

4. Kapitalismus během devatenáctého a dvacátého století byl nucen provést různá *opatření ve prospěch dělnictva*, byl nucen mnohé zařízení, které mu plnilo bohatě kapsu, zanechat; a čím mohutněji ochranné zákonodárství dělnické se v evropských státech rozvíjelo, tím více musilo se i v jednotlivých podnicích udělati ve prospěch dělnictva. Ale dělnictvo vidělo dobře, jak mnohý kapitalista tato opatření nenávidí; jak je proklíná, když jim musí otevřít cestu do továrny a tím položit nové omezení svému dosavadnímu samovládnému postavení; jak musil stát třeba i donucovacími prostředky prosadit aplikaci zákona v tomto podniku!

5. Jsou konečně také četné *iluse*, jimiž je zatížen kapitalismus. Je to předně optimistická nauka Adama Smitha o „neviditelné ruce“, která v hospodářském životě vše řídí tak, že potřebuji jen sledovati své osobní zájmy, a vzejde z toho prospěch celku; tak jako mravenci nevědí, co budují, nevědí, proč to tak dělají, a přece budují důmyslné mraveniště, společné bydliště všech: ze zájmů jednotlivců vzejde nejjistější zabezpečení zájmů celku. Jen s jistým posměškem bývá zaznamenávána tato Smithova nauka,²⁵⁾ bývá označována jako základní omyl,²⁶⁾ jako naivnost.²⁷⁾

Druhou velikou ilusí kapitalismu je přehnaná nauka o svobodě. Zapomíná, že svoboda je jen tehdy požehnáním, jsou-li v jejím průvodě veliké ctnosti jiné, je-li však svoboda bez těchto vyspělých ctností, že se stane bezohledným loupežníkem a vrahem okolí. „Velké svobody nejsou možny leda za pomoci velikých ctností,“ řekl slavný Ch. Périn.²⁸⁾ A profesor Szimański připomíná slovo Lacordairovo: „Mezi silným a slabým, mezi bohatým a chudým, mezi pánem a sluhou svoboda je utlačovatelkou a zákon jest osvoboditelem.“²⁹⁾

Ilusí je dále nauka o homo oeconomicus, o člověku čistě hospodářském. Není prostě člověka, ve kterém by nepůsobily leda a výlučně hospodářské ohledy. Jedná celý člověk, a není možno u normálního člověka uvést všechny četné a různorodé podmínky na jedinou.³⁰⁾ Platí i o sobeckém pudu po majetku nebo zisku: to není jen jediné hybné péro, které v člověku působí, ani to není konečně pohnutka ze všech nejdůležitější. Jsou lidé, u kterých síla této pohnutky stojí hluboko pod silou pohnutek jiných, ušlechtilějších, lásky k Bohu, lásky k bližnímu.

Tak kapitalismus má sám v sobě síly, které pracují o jeho zničení — „die Kräfte der Selbstzerstörung“.³¹⁾ Vyvolává i kolem sebe poměry, jež budou jeho zhoubou: „Kapitalismus vytváří podmínky, jež jej zničí.“³²⁾

²⁵⁾ Jostock, *Der Ausgang des Kapitalismus*, 31, Tawney, *The Acquisitive Society*, 16, 17, 30.

²⁶⁾ Webb, *The Decay of Capitalist Civilisation*, 142.

²⁷⁾ Hobson, *Economics and Ethics*, 168.

²⁸⁾ Ch. Périn, *De la richesse dans les sociétés chrétiennes*, I, 311, cituje Muller, *Notes d'Economie politique*, I, 110.

²⁹⁾ Lacordaire, cituje Szimański, *Zagadnienie społeczne*, 197 pozn.

³⁰⁾ Antoine-du Passage, *Cours d'Economie sociale*, 210.

³¹⁾ Pieper, *Kapitalismus und Sozialismus als seelisches Problem*, 74.

³²⁾ W. M. Paul, *The State*, London b. r. (1917), 196.

c) Stanovisko křesťanství ke kapitalismu.

1. Pokud kapitalismem rozumí se soustava, která jde za neobmezeným ziskem, a pokud tomuto cíli podřizuje všechny jiné zájmy, náboženství, spravedlnost, lásku, pak nemůže být o něm proneseno žádné jiné mravní hodnocení, než bezpodmínečné odsouzení.

O takovém kapitalismu platí v různých obměnách a v míře větší neb menší, co ve svém pastýřském listu z r. 1918 napsal kardinál londýnský Bourne o působnosti kapitalismu anglického před 100 lety:

„Ti, kdo studovali tuto věc do podrobností, vyprávěli nám obširně o strašných poměrech v naší zemi před méně než stem roků, kdy byla z paměti vyhlazena každá myšlenka na práva individuální duše a společnosti jakožto celku, a kdy lidé necítili žádných výčitek svědomí, že byl lid uveden v otroctví a hanebně ochuzován, jen když několik málo jednotlivců vlastnilo neobmezené jmění a jím vládlo. Touha po zisku stůj co stůj, bez ohledu na to, jaké to bude mít následky na široké vrstvy národa, se stala vůdčí myšlenkou. Zapomnělo se na pravý cíl a smysl života; na práva jednotlivého člověka se myslilo málo; zájmy společnosti byly obětovány stupňovanému blahobytu několika lidí. Dostatečným cílem tohoto života bylo bohatství a hmotný úspěch těch, kdo byli s to, aby se ho domohli. Ve velmi mnohých případech jakýkoli vyšší cíl byl úmyslně vylučován nebo byl pokládán za tak problematický, že bylo považováno za ztrátu času o něm přemýšlet. Obchod se rozvinul neslyšanch. Na venek existoval blahobyt a úspěch, jenž, jak se zdálo, nestrpěl žádných hranic nebo nezdaru, a naši učitelé ještě před nějakými čtyřiceti lety nám samolibě říkali, že hospodářská soustava a rozmach Anglie jsou vzorem dokonalosti a že zasluhují, aby méně osvícené a méně pokročilé národy si jej vzaly za příklad.“³³⁾

Odsouzeny musí být tyto do nebe volající nespravedlivosti, které takový nelidský kapitalismus napáchal. Tak zavrhl tento kapitalismus duše, tak je naplnil zoufalstvím a vztekem proti všemu, i proti Bohu, že padl o něm z úst dobrého znalce sociálních poměrů posudek zdrcující: „Kapitalismus poměrně odvedl od církve několikrát více duší, než socialismus byl kdy s to jí jich urvat.“³⁴⁾ Tento kapitalismus je strašným nepřítelem Božím. Je plný světa a naturalismu, a kde naturalismus tak vše proniká, tam není místa pro Boha a pro věčnost. Tam není smyslu pro Vykoupení a Posvěcení, tam je jen nevykoupená přirozenost s tragickými následky dědičného hříchu. Tento kapitalismus je modloslužbou, protože nejvyšší cíl, pro nějž žije, jemuž vše podřizuje, jsou peníze. Tento kapitalismus jest mamoništěm. Jest dokonalým sobectvím. A není možný smír mezi Bohem

³³⁾ Pastoral Letter of Fr. Card. Bourne, London, Quinquagesima Sunday 1918, p. 5, 6.

³⁴⁾ J. Husslein, *Work, Wealth and Wages*, Chicago 1921, 103.

a křesťanstvím na jedné, mezi modloslužbou, naturalismem, mamonismem, egoismem na druhé straně.

U dvou moderních katolických autorů jsou výtky proti kapitalismu zvláště ostré: u prof. P. Horvátha a u A. Orla.

Ukázky z knihy P. Horvátha³⁵): „Kapitalismus má své kořeny v nazírání, které se zásadně liší od nazírání křesťanského“ (2). „Kapitalismus je nejsurovější pohanství, které pokládalo krev, sílu a život lidí za pouhý prostředek ke ctižádostivým, pozemským cílům.“ Je to „největší apostazie lidstva od myšlenky na věčnost... Onen mammonismus, který ovládá svět“ (3). „Kapitalistický duch je mammonistické stanovení cíle, kapitalismus však je takové uspořádání pozemských statků a člověka, že v tomto složení mohou sloužit jen mammonistickým cílům“ (9, 10). „Když se zabírají věci pro uskutečnění nemravných cílů, odnímají se vládě Boží, stavějí se do služeb apokalyptické bestie... Jsou zde dány všechny známky nejen krádeže, nýbrž i svatokrádeže“ (94). „Kapitalismus je v privativním rozporu s hospodářskou soustavou sv. Tomáše Aquin.“ (151). „Staří loupežníci byli lidštější, protože chtěli mít jen statky svých bližních. Moderní loupežnictví však chce lidskou sílu a lidský život, aby z nich dělalo peníze. Když tedy sv. Jan Zlatoústý jmenuje zaměstnání celníků „rapina lege saeculari concessa“, loupež připuštěná světským zákonem, budeme smětí tímž správným jménem označiti také nezdravé známky kapitalistického hospodářství“ (222).

Z knihy Orlovy³⁶): Kapitalistická soustava a komunistická, „obojí je proti přírodě a proti křesťanství“ (47). „Pohanstvím v hospodářském životě je mammonismus, ve své obojí podobě: kapitalismu i komunismu“ (73). „Kapitál je hospodářský prostředek, který opatřuje příjem bez práce... Kapitalism je hospodářská soustava, jež práci činí otrokem majitelů jmění bez povinností, jimž musí zjednávatí příjem bez práce“ (82).

2. Je to však nauka církevní, že církev *vůbec odsuzuje* používání kapitálu v hospodářském životě?

Ve svých Směrnících, jež vydal kolínský arcibiskup kardinál Schulte pro sociální činnost katolíků, pronáší velmi přísný soud o přehmatech, k nimž kapitalismus v praxi často vedl. Ale mravní hodnocení kapitálu samého se děje těmito slovy:

„Hospodářský řád musil během svého vývoje býti odkázán na používání kapitálu. Kapitál slouží svou povahou k tomu, aby zhotovil nebo dal zhotoviti zboží, jehož prodejem se docíljuje zisku. Tohoto zisku se používá způsobem podobným. Stupňování výroby vyžaduje ve mnohých odvětvích výrobních používání větších kapitálů, což vede k vytvoření velikých podniků nebo i ke spojení podniků několika.

Tak je skutečně hospodářský řád v technickém ohledu kapitalistickým, t. j. kapitál má v něm rozhodující důležitost.

Sám o sobě znamená takový způsob hospodaření pokrok v hospodářském životě. Nedává křesťanskému, k věčnému cíli lidstva směřujícímu myšlení žádného důvodu k výtkám. Ale ovšem nelze popírati, že

³⁵) A. Horváth, Eigentumsrecht nach dem hl. Thomas v. Aquin., Graz 1929 na uv. str.

³⁶) A. Orel, Oeconomia perennis, Wiesbaden, 1930, I. T.

v sobě chová nebezpečí, kterým může lidská nedokonalost podlehnouti . . . a lidstvo jim ve veliké míře podlehlo.“

Ale ještě po druhé ve svých Směrnících zdůrazňuje kardinál: „Budiž ještě jednou vysloveno s jasností co možno největší, že *hospodářský řád vybudovaný na používání a rozmnožení kapitálu nesmí býti s křesťanského hlediska zavrhován, že však jeho nejvyšším a posledním cílem musí zůstatí ono uspokojování životních potřeb národa, které nejvíce zabezpečuje vzestup duchovní a mravní. S tohoto hlediska má svou vysokou mravní hodnotu duch podnikavosti, pokud se projevuje v odhodlanosti, v horlivosti v práci o blaho vlastní a obecné, odpovědnosti a poznávání úkolů, jež mají býti splněny.*“³⁷⁾

Nestačí dělníci. Nestačí práce. Je potřeba i kapitálu. Zrovna tak jako nic nepomůže kapitál, když jej jako nástroj nepoutává práce. Oba činitelé jsou na sebe odkázáni. Ano, „práce je nepostradatelným činitelem při výrobě; ale při naší soustavě velikého průmyslu podnik neprospívá, když má pouze dělnictvo, třeba vysoké hodnoty; potřebuje kapitálu, úvěru, a pochybí-li kapitálu, podnik se zachvívá a dělník je odsouzen k nezaměstnanosti, která je mu osudná“.³⁸⁾

Proto s velikým důrazem dvakrát mluví v Rerum novarum papež výslovně o poměru majetku, kapitálu a práce při výrobě. Po prvé, když na počátku encykliky zjišťuje, že je velmi obtížná věc přesně vymezití práva a povinnosti, které mají spojovati při hospodářské práci „ty, kdo skýtají majetek, kapitál, a ty, kteří skýtají práci“.³⁹⁾ Po druhé, když uvádí, že třída majitelů kapitálu a třída dělnická jsou na sebe odkázány a navzájem se doplňují: „Každá (z těch tříd) potřebuje druhé; *ani kapitál nemůže existovati bez práce, ani práce bez kapitálu.*“⁴⁰⁾

V témže smyslu mluvil papež Pius XI. v památné audienci 19. května 1930 k pouti francouzských zaměstnavatelů, inženýrů a dělníků: „Ano, je třeba spolupráce všech složek ve výrobě, kapitálu, řízení, práce, — jednoty inteligence, síly, kapitálu.“ Nemohl jasněji papež vysloviti, že všech těch činitelů ve výrobě je potřeba: kapitálu, který dává podniku pozemek, budovy, stroje, suroviny, potřebné zálohy na daně,

³⁷⁾ Kard. dr. Schulte, Katholische Kirche und kapitalistische Wirtschaftsordnung. Richtlinien zur sozialen Verständigung, z 15. ledna 1927 otištěny ve sbírce dokumentů Der Zweifrontenkrieg der katholischen Kirche gegen Kapitalismus und Sozialismus, Wiesbaden 1928, 2, 4. Sr. tamže pastýřský list biskupů rakouských z 1. neděle adventní 1925, str. 13, 14.

³⁸⁾ Commentaire pratique de l'Encyclique Rerum novarum, Paris 1925, 76.

³⁹⁾ Lev XIII. v Rerum novarum, Lettres, III, 20.

⁴⁰⁾ Lev XIII., tamže 32.

na mzdy a platy; dále řízení, které technicky továrnu vede, které vynalézá nejlepší metody, vyšetřuje možnosti nákupu a odbytu; práce, která provádí do všech podrobností tyto navržené plány. Vylučte jen jediný z těchto tří činitelů; co se stane s chodem továrny?⁴¹⁾

Shrnuji katolické stanovisko ke kapitalismu a vůbec ke dnešnímu hospodářskému životu ve slova P. Nell-Breuninga:

„1. I pozemské statky jsou dary Boží. Hřích nastává teprve, když se jich špatně používá. Tak i dnešní hospodářský řád, pokud se jím myslí technické pokroky ve výrobě statků . . . je v plánu Božím. Pokusy chytí léčit časové závady tím, že bychom se vrátili k dřívějším hospodářským řádům, byly by bláhovostí.

2. Proto budiž ještě jednou se vši možnou jasností vysloveno, že hospodářský řád, opírající se o používání a množení kapitálu, nesmí se s křesťanského stanoviska zavrhovati, že však jeho posledním a nejvyšším cílem musí zůstatí ono uspokojování životních potřeb národa, které nejspíše zaručuje vzestup ducha a mravnosti. S tohoto hlediska má duch podnikavosti, pokud se projevuje v odhodlanosti, horlivosti v práci o vlastní a cizí blaho, odpovědnosti a poznávání úloh, jež mají býti splněny, svou vysokou mravní cenu.

3. Církev tedy dává docela zřetelně na srozuměnou, že její napomínání má za účel pouze to, aby byly překonány zlořády v hospodářském řádu, ke kterým následkem lidské nedokonalosti vždy znova dochází, a aby byla zjednána záchrana z dnešních poměrů. Musí tak činiti tím spíše, poněvadž pobloudilé a víře nepřátelské snahy si slibují, že dosáhnou zlepšení čistě mechanickým odstraněním současného kapitalistického řádu. Je nutno vyhybatí se zdání, že se s těmito snahami nějak souhlasí. Proto také je nutno vystříhati se výrazů, které by mohly k takové domněnce dávatí podnět. Kapitál jakožto nositel hospodářského řádu, kapitalismus jako technická hospodářská soustava musí se rozlišovati od smýšlení, které jednostranně slouží získávání kapitálu a těžení z něho na úkor vyšších lidských cílů. Výraz „kapitalistické smýšlení“ nevyjadřuje dost přesně tento směr ducha, poněvadž se jím snadno rozumí i onen názor, který v protivě ke komunistům chce zachovati dnešní kapitalistický hospodářský řád.

My tedy oné chtivosti po zisku, která hospodářskou činnost pokládá výlučně za prostředek k tomu, aby nabytím kapitálu se domohla vyšších životních požitků nebo vyšší společenské nebo hospodářské moci, oné chtivosti po zisku, která usiluje pouze o to, aby pořád více vyzískávala bez ohledu na osud lidí v jejích službách pracujících, onomu sobectví, které je lhostejné ke snahám zdokonalování ducha a zdokonalování mravního a neuznává závazků k lidské společnosti, dáváme mu jméno „mammonismus“. Jemu je výroba posledním cílem. Je to duch zisku pro zisk, soubor všech zlořádů, které vyplývají ze zneužívání kapitalistického hospodářského řádu. Tohoto ducha a jeho projevy zavrhneme. Je potud zvláště nebezpečný, protože je snahou lidí líčiti jej tak, jako by byl pro hospodářskou činnost lidí vnitřně oprávněn. Duchovní materialismus

⁴¹⁾ Slova papežova v plném znění v Dossiers de l'Action Populaire, Paris, 1930, 1017—1020, citovaná věta str. 1018; velmi dobrý komentář a zdůvodnění slov papežových ve čl. E. Romanet, Capital-Direction-Travail, tamže 1289—1306, (zvl. str. 1291) a 1417—1426.

zmocňuje se hospodářského řádu, jak se vytvořil, aby s jeho pomocí dostal do svých tenat právě pracovité lidi, a za tím účelem chce oddělovati etiku a hospodářství. Církev se bude musiti proti takovým po-
blouzením lidského ducha se vši rozhodností postaviti na odpor, neboť jinak — při významu hospodářských poměrů pro státní a hospodářský život — by takové názory stlačily náboženství konečně na pouhé zevnější vyznání.

4. Církev bude na druhé straně se snažiti pěstiti správné smýšlení pro hospodářskou činnost. Hospodařící člověk, ať jest zaměstnavatelem nebo zaměstnancem, musí svou působnost pokládati za úlohu, kterou mu Bůh ve společnosti lidské přidělil.⁴²⁾

d) *Budoucnost kapitalismu.*

Mnoho je těch, kteří předpovídají *zánik*, po případě brzký zánik kapitalismu.

1. Nejjistější je zde mluva socialismu. Marx promluvil v Komunistickém manifestu a mluví jím dosud: „Nechť se třesou vládnoucí síly před komunistickou revolucí!“⁴³⁾ „Proletariát použije své politické moci k tomu, aby poneháhu vyrval měšťáctvu veškerý kapitál, aby soustředil všechny výrobní prostředky v rukou státu.“⁴⁴⁾ To ovšem je zánikem kapitalismu. A od dob Marxových je toto proroctví o zániku kapitalismu stálou složkou socialistických řečí („Zusammenbruchstheorie“) i socialistických programů. I v československém sociálně demokratickém programu 1930.⁴⁵⁾

Uskutečnění zániku kapitalistického řádu očekával socialismus v době blízké. Engels ohlašoval v r. 1845, že anglický průmysl musí zaniknouti „v nejbližších dvacíti letech“,⁴⁶⁾ a jeden z hlav socialismu německého píše o jednáních seskupených kolem erfurtského sjezdu sociálnědemokratického, že se tam projevovalo přesvědčení: „Uskutečnění našich posledních cílů je tak blízko, že je jen málo lidí mezi přítomnými v tomto sále, kteří se nedožijí oněch dnů“, a že vypukne-li hrozící světová válka, může nám přinésti „vítězství během dvou až tří let“ (počítaje od podzimu 1891).⁴⁷⁾

Ale i v kruzích nesocialistických se posuzuje budoucnost kapitalismu dost často nikterak růžově. Největší bada-

⁴²⁾ O. v. Nell-Breuning, Kirche und Kapitalismus, M. Gladbach, 1929, 9, 10.

⁴³⁾ Marx-Engels, přel. I. Olbracht, Komunistický manifest, Praha b. r. 40.

⁴⁴⁾ Komunistický manifest, 29.

⁴⁵⁾ Viz znění příslušného místa programu na str. 54. této knihy.

⁴⁶⁾ Viz Weber, Ende des Kapitalismus? 12, 13.

⁴⁷⁾ G. v. Vollmar, Neue Zeit XI/1, S. 196 ff., uvádí H. Pesch, Der moderne Sozialismus, Freiburg 1900, 428.

tel o dějinách kapitalismu Sombart soudí, že vyvrcholení kapitalismu je již překročeno, že dostávají se nesporné známky stárnutí.⁴⁸⁾ Jiný pozorovatel, jehož názory jsou i proto důležité, že zaznamenávají i souhlasné úsudky jiných význačných odborníků, mluví o odumírání dynamiky kapitalismu, o hranicích, jež jsou kapitalismu kladeny, o tom, že vše směřuje k tomu, aby byl změněn směr, snad i podstata kapitalismu.⁴⁹⁾

2. Čím zahyne kapitalistický hospodářský řád?

Předně dozráním principů, jež tvoří jeho nejvlastnější podstatu; poměry, jež sám vytvořil. Kapitalista napřed v soutěži ubíjí kapitalisty; na konec se kapitalismus ubije sám. Kapitalismus je hnán touhou stále zvyšovati produkci: nadprodukce bude jeho kletbou. Kapitalismus chce jen co nejméně platiti zaměstnanečtvi; bídne placené dělnictvo nebude s to, aby odkoupilo kapitalistům jejich zboží. „Jako duchové v pekle budou trestáni tím, že dosáhnou, co bylo jejich touhou.“⁵⁰⁾ „Kapitalismus je bit stále zoufaleji sociálními problémy vyvolanými civilisací, kterou vytvořil a produktivností, k níž vybízel.“⁵¹⁾ To je osudná „tendence k vlastnímu rozkladu v kapitalismu“.⁵²⁾ To jsou ony konce, do nichž ženou hnací hospodářské síly v kapitalismu, i ve skupině majitelů kapitálu i ve skupině proletariátu. Principy, na nichž je vybudován kapitalistický řád, dozrávají imanentními silami. Mladá šelma, která je hnána svými pudy, ale zkáže vstříc.⁵³⁾

Ale kapitalismus je vydán nebezpečí i zvenčí. Stát, který dříve stál zcela ve službách kapitalismu, již vystupuje jinak. Veřejné mínění již není lhostejné ke kapitalistickým přehmatům. Dělnická třída dovede svým právům svými organisacemi, svým tiskem, svou politickou mocí propůjčiti ve mnohých bodech nepřemožitelného důrazu.

3. Je rozumné počítati na brzký zánik kapitalismu? Bylo by si tohoto úplného zániku přátí?

Předně nesmí se zapomínati na jednu velmi důležitou věc: „dnes nemáme již před sebou ten kapitalismus, jaký

⁴⁸⁾ Sombart, Hochkapitalismus, předmluva XII.

⁴⁹⁾ Jostock, Der Ausgang des Kapitalismus, 158 a passim v celé knize.

⁵⁰⁾ Tawney, The Acquisitive Society, 39.

⁵¹⁾ Webb, The Decay of Capitalist Civilisation, 4.

⁵²⁾ Jostock, Der Ausgang des Kapitalismus, 160.

⁵³⁾ Viz Jostock tamže 38.

zažil Marx, a proti němuž pronesl svou zdrcující kritiku.⁵⁴⁾ Tehdejší kapitalismus odmítal zásahy státu do hospodářského života; dnešní hospodářský život podléhá pronikavé regulaci státní. Starý kapitalismus nechtěl uznávatí nějakých norem lidskosti a mravnosti; dnešní kapitalismus do značné míry odložil stanovisko: „Je to — ergo je to dobré,“ a uznal do značné míry oprávněnost jistých norem etických. Dříve kapitalismus by nebyl přistoupil na požadavek, že i dělníci mají jisté oprávnění zasahovati do rozhodování o životě továrním; dnes idea závodních výborů v té neb oné formě provedena v řadě států, a absolutismus majitele kapitálu v podniku přece jen zmírněn. Ano i regulaci výroby připouští, a v různých koncernech si sám ji zavádí. Proto mnohé kletby Marxovy, plně oprávněné v době, kdy byly proneseny, jsou dnes prostě nespravedlivostí.

Druhé: Nesmíme chyby, které se při nějaké instituci vyskytnou, považovati prostě za součást podstaty onoho zařízení. Tak mnohé chyby, které s kapitalismem ruku v ruce v dějinách šly, nemusily vyplývati z podstaty kapitalismu samé, nýbrž zaviněny lidmi, kteří myšlenku kapitalismu představovali. Ani nezkrotitelná, bezmezná a bezohledná touha po zisku, která bývá uváděna jako hlavní obžaloba proti kapitalismu, nepatří k podstatě kapitalismu. Může býti kapitalista a nemusí býti nespravedlivě lačný po zisku. Může býti kapitalista, a nemusí býti tvrdý a nespravedlivý k dělnictvu, ani nemusí býti olupovačem spotřebitelů. O to běží: vychovati v kapitalistech ducha, jenž pokládá za svou úlohu ve společnosti nikoli zisk, nýbrž Kristovo: „Sloužit!“ (Matouš 20, 28.)

Třetí: Kapitalismus takto očištěný zůstává za nynějších poměrů potřebou pro hospodářský život. Neboť hospodářský život potřebuje podnikatelských povah se všemi jejich schopnostmi, výše vypočtenými. A čím hustší je obyvatelstvo, čím hubenější a sporší jsou prostředky životní, čím krutěji hledí státu ztížití existenci jiné státy, tím více je třeba podnikatelských povah, tím více potřebují tyto onoho hospodářského nástroje — kapitálu; dobrý podnikatel je jako kvas, jenž hýbá organicky národem a jeho statky; jest vůdce, jenž masám dobré vůle vykazuje směr a organisuje je k jednotné akci; myslí za jiné, zaměstnává jiné.

⁵⁴⁾ I. Messner, Katholische Aktion und soziale Frage, v Die katholisch-soziale Tagung in Wien, 1929, 19.

Ale je předpoklad: Svých starých strašných hříchů musí kapitalismus bezpodmínečně nechat. Jinak požene lidstvo do plamenů revoluce a jisté zhouby — jako v minulosti surově je tam hnal!

II. SOCIALISMUS.

Učení socialismu.

Literatura

je ohromná. Mohu zde uvést jen díla zvláště důležitá.

Bibliografie. Nejlepší: Die Welt des Sozialismus (sestavila Deutsche Zentralstelle für volkstümliches Büchereiwesen), Leipzig ²1927. — Nejrozsáhlejší: Stammhammer J., Bibliographie des Sozialismus und Kommunismus, Jena 1893—1909.

Oficiální programy. Program čsl. sociálně demokratické strany dělnické, v Právu lidu 2. října 1930. — Diehl K., Mombert P. Sozialismus, Kommunismus, Anarchismus. Programme und programmatische Kundgebungen. V Ausgewählte Lesestücke zum Studium der politische Oekonomie, Bd. XII., Karlsruhe 1920. — E. van den Boom, Die Sozialdemokratische Partei Deutschlands im Lichte ihrer Parteiprogramme, M. Gladbach 1926. — Ensor R. Ch. K., Modern Socialism, as set forth by socialists in their speeches, writings and programmes, London ³1910.

Představitelé socialismu. Marx K., Engels F., Das kommunistische Manifest, Berlin 1923 (český překlad od I. Olbrachta, Komunistický manifest, Praha b. r.). — Marx K., Das Kapital, Hamburg ¹⁰1922 (český překlad od Šmerala a L. Wintera v Praze 1920). — Marx K., Zur kritik der politischen Oekonomie, Stuttgart ⁵1919. — Engels F., Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft, Stuttgart ¹¹1921. — Engels F., Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staates, Stuttgart ²²1922. — Kautsky K., Das Erfurter Programm, Stuttgart ¹³1922. — Renner K., Ferdinand Lassalle. Auswahl von Reden und Schriften, Berlin 1923. — Bebel A., Die Frau und der Sozialismus, Stuttgart ⁴³b. r. (česky přel. J. Skalák, Žena a socialismus, Praha 1909). — Bernstein, Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie, Stuttgart 1909. — Bernstein E., Was ist Sozialismus, Berlin 1922. — Bernstein E., Der Sozialismus einst und jetzt, Berlin 1923. — Proudhon J., Oeuvres Complètes, Paris 1923 nn. — Jaurès J., La Justice dans l'Humanité, Paris 1919. — Vandervelde E., Jean Jaurès (výbor ze spisů) Paris 1929. — Guesde J., Etat, Politique et Morale de Classe, Paris 1901. — Vandervelde E., Le Collectivisme et l'évolution industrielle, Paris 1921. — Vandervelde E., Le Marxisme a-t-il fait faillite? Bruxelles 1928. — Destrée J., Introduction à la vie socialiste, Bruxelles 1929. — Sorel G., Réflexions sur la violence, Paris ⁶1925. — Mac Donald J. R., The Socialist movement, London 1923. — Mac Donald J. R., Socialism, London 1923. — Snowden Ph.,

If Labour rules, London 1923. — Wells H. G., přel. Hoch A., Duch moderního socialismu, Brno 1919. — Shaw G. B., Průvodce inteligentní ženy po socialismu a kapitalismu, v Praze 1930. — Hillquitt M., Socialism in theory and practice, New York 1913. — Macek J., Socialismus, v Praze 1925. — Macek J., Základy sociální politiky, v Praze I, 1925. — Fleischner J., Socialistická čítanka, v Praze 1919. — Pik L., Čsl. sociální demokracie, v Praze 1925. — De Man H., Zur Psychologie des Sozialismus, Jena 1927 (česky R. Šternová, Duch socialismu, v Praze 1928). — Oppenheimer Fr., Kapitalismus, Kommunismus-wissenschaftlicher Sozialismus, Berlin 1919. — Hermes G., Die geistige Gestalt des marxistischen Arbeiters und die Arbeiterbildungsfrage, Tübingen 1926. — Renner K., Staatswirtschaft, Weltwirtschaft und Sozialismus, Berlin 1929. — Quessel L., přel. S. Hippmann, Moderní socialismus, Praha 1924.

Komunismus. Boukharine N., Préobrajensky E., A B C du Communisme, Paris 1923. — Lenin W. I., Ausgewählte Werke. Der Kampf um die soziale Revolution. — Lenin W. I., Sinowjew G., Gegen den Strom, 1921. — Lenin W. I., přel. J. Reiner, Stát a revoluce, Praha 1920. — Trotzki L., Terrorismus und Kommunismus, ²1921. — Trotzki L., Fragen des Alltagslebens, 1923. — Luxemburg R., Gesammelte Werke, Berlin 1930. — Radek K., Vývoj socialismu od vědy k činu, v Praze 1924. — Kamenev L., Diktatura proletariátu, Chicago 1921. — Stalin J. V., Otázky leninismu, Praha 1921. — Trockij L., Základní otázky revoluce, v Praze 1925. — Vajtaufer E., Revoluce a diktatura proletariátu, v Praze 1920. — Trockij L., Moje paměti, v Praze 1930. — Benák F., Obrana komunismu, Praha 1922. — Bucharin N., Imperialismus und Weltwirtschaft, Wien 1929. — Stalin O. V., Probleme des Leninismus, Berlin ³1929.

Z dějin socialismu. Beneš E., Stručný nástin moderního socialismu (zvl. č. IV.: Dělnické hnutí v Rakousku a v Čechách), Brandýs n. L. 1911. — Soukup F., 1864—1924. Šedesát let internacionály, Praha 1924. — Tobolka Z., Počátky dělnického hnutí, Praha 1923. — Adler G., Geschichte des Sozialismus und Kommunismus von Plato bis zur Gegenwart, ³I, 1923 (nedokončeno). — Beer M., Allgemeine Geschichte des Sozialismus und der sozialen Kämpfe, 1924 (česky St. K. Neumann, Všeobecné dějiny socialismu a sociálních bojů, v Praze 1926). — Kautsky K., Vorläufer des neueren Sozialismus, Stuttgart ⁶I, 1921, ⁵II, 1920 (z toho vybral a přel. F. Tomášek, Předchůdci novějšího socialismu v Čechách a na Moravě, v Praze 1899). — Hronek J., Dnešní směry v socialismu, Hradec Kr. 1923. — F. Muckle, Die grossen Sozialisten, Leipzig ⁴1920. — Třicet let práce a bojů skupiny kovodělníků v Karlíně, v Praze 1927.

Cesty k socialismu. Cesty k socialismu (cyklus přednášek), Praha 1930. — Renner K., Wege der Verwirklichung, Berlin 1929. — Oppenheimer F., Wege zur Gemeinschaft, München 1924. — Bauer O., Der Weg zum Sozialismus, Wien 1921.

Socialismus a náboženství. Bauer O., Sozialdemokratie, Religion und Kirche, Wien 1927. — Kautsky K., Die Sozialdemokratie und die katholische Kirche, Berlin 1902. — Beyer G., Katholizismus und Sozialismus, Berlin 1927. — Čurda-Lipovský B., Socialism a náboženství, Růžedol-Liberec 1922.

Materialismus dějinný. Kautsky K., Die materialistische Geschichts-

auffassung, Berlin 1927. — Bucharin N., Theorie des historischen Materialismus, Hamburg 1922. — Seligman E. R. A., The economic interpretation of history, New York 1917. — Korsch K., Marxismus und Philosophie, Leipzig 1930.

Literaturu k jiným jednotlivým otázkám viz při příslušných odstavcích.

Je socialismus vysvobozením lidstva či pohromou? Mají pravdu ti, kdo k socialismu toužebně upírají zrak jako ke své jediné záchraně, či ti, kdo velí prchati před socialismem jako před morem? Či je socialismus směsí, jež je utvořena z dobra i zla? Proneste tyto otázky ve voze železničním, když dělnictvo jede z práce, proneste je v polední přestávce v továrně: jaká živá, snad i vášnivá debata se hned zapálí! Kolik myslících hlav, na něž dolehla celá tíže života, úmorně se vyrovnávalo s těmito otázkami!

a) Pojem socialismu.

Nebudu se obíratí socialismy minulosti. Vezmu jen socialismus, jak dnes se jeví jako jedna z hybných sil života, a k formám minulým sáhnu jen potud, pokud je to k pochopení přítomnosti nezbytně nutno.

1. Jednou z příčin, proč jest o socialismus tolik sporů, je to, že nebývá přesně a upřímně řečeno, co socialismus jest. Není divu, že prostí lidé chápou socialismus tak zmatečně, když i vedoucí lidé jej vymezují buď subjektivisticky nebo nepřesně. Masaryk se vyslovuje: „Můj socialism, to je jednoduše láska k bližnímu, humanita. Přeji si, aby nebylo bídy, aby všichni lidé slušně žili prací a v práci, aby každý měl pro sebe dost místa, elbow-room, jak říkají Američtí. . . Je-li toto socialism, tož dobrá.“¹⁾ Prof. Macek: „Co socialistu dělá socialistou, je činná účast na myšlenkovém hnutí, které směřuje k prozkoumání a pochopení dnešního řádu společenského a zlepšení jeho v tom směru, aby prospěch celku (organizovaného souboru členů) byl trvale podporován a zabezpečen.“²⁾ „Vědecký socialismus je na zkušenosti založená metoda, jak měnit společenské poměry na prospěch celku, a v jeho rámci k štěstí jednotlivců.“³⁾ Inž. J. Fleischner: „Socialismus — toť dokonale organizovaná práce lidstva.“⁴⁾ Socialistický spisovatel světového jména Hendryk

1) K. Čapek, Hovory s prezidentem Masarykem, Praha II, 1931, 53.

2) Macek, Socialismus, 1925, 21.

3) Macek, tamže 185.

4) J. Fleischner, Chrám práce, v Praze 1919, 20.

de Man na své přednášce v Sociálním ústavě ČSR. 7. března 1929: Socialism je jedno z hnutí, „jichž společným znakem jest snaha o určitý právní a společenský řád, nesená vírou v lidskou rovnoprávnost, sebeurčení a sociální spoluodpovědnost.“⁵⁾ Řadu výroků obdobných sociálních spisů německých sestavila mnichovská Soziale Revue.⁶⁾

Také u katolických spisovatelů — i u některých vynikajících — vyskytují se tyto nejasnosti. Tak pro G. Briefse je socialismus v podstatě „učení o vykoupení *všech*, o vykoupení z kapitalismu, z kletby práce, ze státu, z lidské bídy.“⁷⁾ Prof. Th. Brauer: „Moderní socialismus je sociální perspektiva budoucnosti, získaná kritikou přítomnosti, a to perspektiva směřující jako ke konečnému cíli ke společnosti, v níž nebude tříd.“⁸⁾

Pokládám takové vymezení za matoucí a nevědecké, protože požadavkem vědeckým je, aby pojem byl určen i znakem, jenž jest jeho *význačným rysem*, odlišujícím jej od pojmů příbuzných. Také jiné směry usilují o zlepšení sociálních řádů, to není jen význačnou snahou socialismu. Ale co socialism má na sobě zvláštního, to je to, že nový řád společnosti má být vybudován *na základě společného vlastnictví výrobních prostředků*.

Je jasné, mužné a čestné, že *programy* sociálnědemokratické se s tímto svým základním požadavkem netají, nýbrž otevřeně se k němu hlásí. Na doklad aspoň poslední oficiální programy sociálnědemokratické strany. Program sociální demokracie v Německu, přijatý na sjezdu v Heidelbergu 1925: „Cíle dělnické třídy může být dosaženo jen přeměnou kapitalistického soukromého vlastnictví výrobních prostředků ve vlastnictví společenské.“⁹⁾

Oficiální program české sociální demokracie, přijatý na sjezdu v Praze 1930: „Socialismus vrátí pracujícím vlastnictví výrobních prostředků, ovšem *na dokonalejší, kolektivní základně*.... Čsl. sociálně demokratická strana dělnická usiluje o přestavbu stále zhoubnější kapitalistické soustavy výroby v soustavu socialistickou, *v níž by nebylo námezdního poměru a soukromého vlastnictví výrobních prostředků*, pokud by jich mohlo být používáno k vykořisťování člověka člověkem. Taková soustava dá lidstvu plnou možnost rozvinutí všech přirozených podnětů a sil,

⁵⁾ H. de Man, O socialismu a marxismu (přel. R. Šternová), v Sociální revui, 1929, 323.

⁶⁾ Soziale Revue, München 1930, 169—173.

⁷⁾ G. Briefs, Untergang des Abendlandes. Christentum und Sozialismus, 1920, 2.

⁸⁾ Brauer, Der moderne deutsche Sozialismus, 1929, 5.

⁹⁾ Heidelberger Parteiprogramm, znění otištěno v E. van den Boom, Die sozialdemokratische Partei Deutschlands im Lichte ihrer Parteiprogramme, M. Gladbach, 1926, 54.

odstraní výrobní anarchii a tím i příčiny výrobních krisí, zruší rozdíly třídní a zabráni imperialistickým snahám.“¹⁰⁾

Právem tedy Lev XIII. uvádí jako nejvýznačnější rys socialismu požadavek, „že se musí soukromé vlastnictví zrušiti a místo něho že všecko jmění jednotlivců se musí učiniti společným majetkem všech.“¹¹⁾

Jest tedy socialismus úsilí o takové hospodářské a sociální uspořádání společnosti, ve kterém by všechny výrobní prostředky byly vlastnictvím společným a ve kterém by společnost organisovala veškerou výrobu a rozdílela všechny hospodářské statky.

Podotýkám ještě, že komunismus jde ještě dále než socialismus: Nestací mu společné vlastnictví pouze statků výrobních, žádá společné vlastnictví statků všech, tedy i spotřebních.

2. Abychom mohli lépe vniknouti do podstaty socialismu, uvádím několik rysů, jak jej jeho stoupenci nebo znalci předvádějí. Socialism je souborem požadavků třídně uvědomělého dělnictva.¹²⁾ Jest bojem proti všem formám sociální a hospodářské tyranie a vykořisťování:

Jest „společným kladným cílem všech socialistických škol: zavedení spravedlnosti do všech společenských vztahů — proti dnešní soustavě výsad, křivd a náhod; zavedení řádu, v němž by se každému dala rovná příležitost se uplatnit; zavedení svobody nejen politické, nýbrž i hospodářské — proti dnešnímu řádu, v němž chudí jsou závislí na bohatých, i když jsou politicky svobodní a rovnoprávní; socialisté touží zavést bratrství a solidaritu do společnosti místo dnešního boje, který se odehrává na trhu zboží, služeb, úvěru, při najímání a prodávání výrobních prostředků, přejímání risik (v pojišťování), zkrátka všude, kde lidé spoluhospodaří směnným způsobem. Socialisté všech škol zdůrazňují, že je třeba místo dnešní soustavy soutěže a soukromých monopolů zavést takovou úpravu výroby a potřeby, která by vyhovovala potřebám celku a nevedla k obohacování jedněch ožebračováním druhých.“¹³⁾

Je tedy socialismus zdůrazněním myšlenky, že celek je cílem, ne tak jednotlivec; že musím míti na zřeteli prospěch třídy, celku, ne tak zájmy své. Je socialism uskutečňováním idey lepší společnosti, společnosti spravedlnosti, lásky, bratrství; jest časově podmíněným útvarem věčné žízně v člověku po mravním společenském řádu.¹⁴⁾ Jest revoluční, protože po dobrém dnešní držitelé nespravedlivých výsad uhnouti nechtějí. Je tvrdý a připravený na strádání: není jeho

¹⁰⁾ Program čsl. soc. dem. strany dělnické, znění v Právu lidu 2. října 1930.

¹¹⁾ Lev XIII. Rerum novarum, český překlad 1931, 9.

¹²⁾ Bernstein, uvádí Brauer, Der moderne deutsche Sozialismus, 211.

¹³⁾ Macek, Socialismus, 12.

¹⁴⁾ De Man, Zur Psychologie des Sozialismus, 385.

ideálem život rajscky šťastný, nýbrž život hrdinský. Nestačí mu reforma zevnějších poměrů, žádá nutně i mravní obnovu v členstvu: „Dívám se na úkol socialisace nejen jakožto na úkol hospodářský, nýbrž také jakožto na požadavek mravní.“¹⁵⁾ Neboť „společnost jest organisována nejen mechanic-ky a hospodářsky, ale také mravně.“¹⁶⁾ „Nejvyšší stupeň, jehož může socialismus dosíci, je sociální vědění ve službách sociálního svědomí.“¹⁷⁾ „Socialismus je mi především ape-lem člověka na sebe samého.“¹⁸⁾

3. Tři rysy na socialismu nutno zvláště vytknouti. Před-ně jeho nepřetržitý vývoj a přestavba. „To, čemu se říká ko-nectný cíl socialismu, mi není ničím, hnutí, pohyb je mi vším.“ Tak revisionista Beństein.¹⁹⁾ Stejně Bebel ve známé řeči v říšském sněmu německém 3. února 1893: „Jsme stranou, jež spěje vpřed, jež se stále přiučuje a jež prodělává stále du-chovní línání, jež se nedomnívá, že dnes vyslovená věta a dnes za správný pokládáný názor jistě a nesporně bude pla-titi věčně.“ „Socialismus není uzavřená kapitola lidských dějin.“²⁰⁾ „Idea humanitní a tudíž také humanism komunis-tický se mění.. To, co jest socialism dnes, tím nebyl před padesáti a více lety.“²¹⁾ „V mém sociálním obraze světa není stavů, jsou jen hnutí.“²²⁾ Proto na př. z marxismu „celé řady vět (Satzreihen) užité vědy mohly by vypadnouti, a jiné části tím nemusí trpěti.“²³⁾

Druhé: Nechápe socialismu davů, kdo v něm vidí jen snůšku studených vědeckých vět a programových formulek. U uvědomělého socialisty se socialismus zmocnil celého člo-věka, stal se jeho věrou kotvící v irracionálních tůních duše, stal se mu náboženstvím, zaslíbením a uskutečňováním nového života, viděním, jež jej celého ovládá, prorocstvím, mesi-ánstvím, eschatologií, zaslíbenou zemí. Cosi z mohutných sil mystických v něm pracuje. Cosi z houževnatosti sektářů. Cosi ze snů, které nás vtahují do svého kouzla. Cosi z utopií, které tolikráte již v životě vlévaly lidem mimořádné síly. A osudně se mýlí, kdo se holedbá, že zabil socialismus, když

15) Masaryk, Mravní názory, 99.

16) Masaryk, tamže 98.

17) De Man, Zur Psychologie des Sozialismus, 387.

18) De Man, tamže 389.

19) Bernstein, Die Voraussetzungen des Sozialismus, 1909, 169.

20) Macek, Socialismus, 18.

21) Masaryk, Ideály humanitní, 1927, 13.

22) De Man, tamže 366.

23) Bernstein, Die Voraussetzungen des Soz., 3.

obratně prokázal nelogičnost a nemožnost této neb oné programové věty socialismu. Utni mu hlavu jednu, a narostou mu dvě jiné, protože se živí ještě z jiných hlubších zřidel ducha, než je studený rozum!²⁴⁾

Socialism je přesvědčen o svém konečném vítězství. „Vítězství socialismu se stává stále nadějnější a bližší.“²⁵⁾ Tato slova úvodu k programu čsl. sociální demokracie vyjadřují přesvědčení statisiců.

Když Bernstein byl před světovou válkou pozván na belgickou universitu v Bruselu na přednášku o socialismu, zakončil slovy, která jsou vyslovením toho, co se bezděčně vtírá do vědomí tisícům proletářů: „Kdyby K. Marx se sem vrátil a položila se mu otázka: Kde je napsán důkaz Tvé nauky?, stačilo by, aby Marx jen otevřel okno a ukázal nesmírnou armádu uvědomělého a bojovného proletariátu a řekl: To je docela zřetelná odpověď.“²⁶⁾

Jaurès psal podobně: „Jak by se mohly udržeti společenské třídy, když třída utiskovaná a vykořisťovaná každým dnem vzrůstá počtem, soudržností, uvědomením, a když činí rozhodnutí každým dnem nabývající určitějších obrysů, že udělá se konec třídnímu vlastnictví?“²⁷⁾

A jsou přesvědčeni, že socialismus má mocného spojence: pro něj že pracuje čas sám, neodvratný vývoj poměrů: „Protože majetek nemá jiného smyslu, než obecné blaho, protože dále toto blaho vyžaduje, aby se z velikých podniků těžilo k užítku všech — když se jednou tyto revoluční myšlenky vžijí v mozcích, vše ostatní přijde samo sebou, a ministr jenž posvěti vítězství kolektivismu formulí zákona, neudělá nic jiného, leč že zaznamená mezi právními ideami revoluci, která se uskutečnila dříve.“²⁸⁾

A proto socialisté slyšíce proroky, kteří již skoro před sebou vidí zánik socialismu a slavnostně tento zánik rozhlašují do světa, usmívají se zlomyslně, a připomínají si, jak v r. 1848, kdy socialism byl teprve na počátku vzestupu, jeden z tehdejších vedoucích duchů v publicistice Reybaud psal: „Socialism je mrtev; mluvit o něm je pronášeti nad ním pohřební řeč“...²⁹⁾

b) Příčiny vzniku a rozšíření socialismu.

1. Když byly vynalezeny stroje ve století osmnáctém, jen bohatí lidé si je mohli opatřiti. Ale ke strojům bylo ještě potřebí i práce lidské. Aby se se ziskem mohlo pracovat,

²⁴⁾ Viz k tomu zvl. Marr, Der proletarische Sozialismus 33, 49nn. 54, 58, 59, 90, 122, Le Bon, Le Déséquilibre du Monde, Paris 1923, 82, Pieper, Kapitalismus und Sozialismus, 53, 55, De Man, Zur Psychologie des Sozialismus, 96 nn, Brauer, Der mod. deutsche Soz., 16.

²⁵⁾ Program čsl. soc. demokracie, Právo lidu 2. října 1930.

²⁶⁾ Zaznamenává G. C. Rutten, Manuel d'Etudes et d'Action sociales, Liège 1930, 349.

²⁷⁾ Jaurès, Etudes socialistes, ve Vandervelde, Jaurès, Paris 1930, 128.

²⁸⁾ Destrée, Introduction à la vie socialiste, Bruxelles 1929, 31.

²⁹⁾ E. Vandervelde, Le Marxisme a-t-il fait faillite? Bruxelles 1928, 15.

stále byly rozhojňovány a zvětšovány stroje, stále větší aglomerace dělnictva kupily se kolem takových výrobních ústředních bodů. Lavina, jež později vytvořila veliká průmyslová velkoměsta, byla uvedena v pohyb; okolo továren se tvoří stále početnější obyvatelstvo, jehož osud je zcela závislý na majiteli výrobních prostředků. Ale nejhorší je, že s těmito radikálními přesuny současně začaly se mezi zaměstnavateli šířit liberalistické nauky v celé své nelidskosti; dělník byl jim jen vyrábějící silou, jimž volnost smlouvy námezdní byla jedním z nejvyšších požadavků „spravedlnosti“, jejich nejvyšší zásadou bylo: získat co nejlacinější pracovní síly, aby se tak mohlo vydělati v podniku co nejvíce. Dějiny dělnictva průmyslového z konce osmnáctého a hluboko do devatenáctého století jsou psány krvavým písmem. Dělnictvo utlačováno příšerně. Stát ve službách zaměstnavatelů, a proto omezující se na úlohu policejní. Také odnikud odjinud nevzcházela dělnictvu účinná pomoc. Količní právo odpíráno, ježto prý je v rozporu s „přirozeným“ právem zaměstnavatelů na svobodnou smlouvu. V dělnictvu následkem toho tajená nenávist nebo ještě častěji demoralizující zoufalství. Marně chce pochopiti socialismus, kdo si nedá práci chápati jej v tomto dějinném rámci. Jest socialism i ničivá nenávist; jest však socialism i uraženou velikou láskou,³⁰⁾ je mstou oklamáných, vyrůstá z vědomí práva,³¹⁾ je křečovitou vůlí k životnímu štěstí,³²⁾ je vzpourou utlačované touhy být něčím zde na světě,³³⁾ je jakousi vyrovnávací představou, jež v deprimující nálady vyvolané vědomím jakési sociální méněcennosti vnáší uklidnění a rovnováhu,³⁴⁾ je motivem, jež duši dělá jaksi šťastnější.³⁵⁾ Socialism přinesl nesporně do duší moderního dělnictva mnoho pozitivních hodnot. On je jen zřetelným výrazem toho, co mnohá moderní duše dělnická nejasně tušila v sobě. A proto se říká, že socialism pomohl modernímu dělníku naléztí sama sebe; že socialism nebyl stvořen, nýbrž, že byl objeven.³⁶⁾

2. Působily arci k rozšíření socialismu i příčiny jiné.

³⁰⁾ Pieper, Kapitalismus und Sozialismus, 58.

³¹⁾ Orel, Oeconomia perennis, I, 34.

³²⁾ Pieper, tamže, 71.

³³⁾ Marr, Der proletarische Sozialismus, 60.

³⁴⁾ De Man, Zur Psychologie des Sozialismus, 374.

³⁵⁾ De Man, tamže, 369.

³⁶⁾ Landauer G., Die Revolution, Frankfurt a. M. 1923, 104.

Nelze upříti, že metody, jimiž socialismus prováděl svou propagandu, byly důmyslné a účinné. Navazoval na skutečné potřeby lidí, zvláště na potřeby hmotné, při nichž veliká část lidí bývá nejcitlivější. Vykouzloval před prostým lidem naděje opojné, a v trudných poměrech, v nichž dělnictvo žilo a žije, takové naděje mají mnohdy účinky magické, a i když jedna chiméra se ukáže nemožností, jiné chiméry se objeví na obloze, a vášnivě se za nimi žene člověk.³⁷⁾ Myšlenkou třídního boje a nenávisti dovedl probouzení v duších bojovné instinkty, dovedl tyto instinkty stále živiti a stupňovati. Využítkoval skvěle sobectví člověka, a to sobectví individuálního i kolektivního: v jeho řadách bylo dost místa i pro ty, kdož bojovali proti kapitalismu, ale ne proto, že by sami nenáviděli kapitalismus zásadně, nýbrž protože oni sami kapitalisty nebyli, „verhinderte Kapitalisten“.³⁸⁾ A podle idey Jaurèsovy³⁹⁾ všecko dobré, co se pro dělnickou třídu udělá, označuje se jako vymoženost socialistů, za všecek nezdar, s nímž se úsilí dělnické setká, vina se svaluje na protivníky socialismu, takže jméno socialistické se spojí s každým vzestupem dělnické třídy. K tomu působivá symbolika socialismu, vyvolávající dojem bojovnosti a útočnosti; prapor rudý, široký klobouk, hřmotné protesty v parlamentech, revoluční romantism. Zvláště toto poslední: stále vyhrožování revolucí, stále živení myšlenky revoluce v lidu. Dále vexatorská politika: stále úmyslně drážditi — kde se socialism dostal k moci — majetné vrstvy, aby se propast mezi obojí třídou pořád udržovala a prohlubovala. Udržovati v davech nespokojenost, mekontentismus za každou cenu. Neodstraňovat soukromého vlastnictví jediným zásahem, nýbrž zaváděti zákony, jimiž veškerý právní obsah vlastnictví by byl vlastně vyssát.⁴⁰⁾ Je samozřejmo, že při tom silně se pracuje i sugescí: lid si nechá dost snadno vsugerovati názory, zvláště když běží o názory, jež odpovídají jeho neuvědomělým touhám; a třeba myšlenku takovou jen opět a opět zdůrazňovati, aby naplnila vědomí: dělník ji na konec přijme, i když nelegitimovala své správnosti přesvědčivými důkazy.

Ještě jednu nápadnou věc stručně zmiňuji. Mezi liberalismem a soci-

³⁷⁾ K tomuto bodu viz zvl. Le Bon G., *Psychologie du socialisme*, 374.

³⁸⁾ *De Man*, tamže, 201.

³⁹⁾ Jaurès ve francouzské sněmovně, *Journal officiel* z 28. II. 1903, uvádí Guitton, *Pour Collaborer*, 70.

⁴⁰⁾ Bauer O., *Der Weg zum Sozialismus*, Wien 1921, 33, Pesch, *Nationalökonomie*, ³I, 401.

alismem je mnoho příbuzných zásad, jakož všeobecně je známo, že liberalismus jest otcem socialismu; že socialismus jest sice syn, ze kterého otec radosti nemá, neboť je hlavním cílem tohoto syna: zabít otce! Ale přes to, že poměr mezi oběma je nepřátelský, je mezi předpoklady, z nichž vycházejí, mnoho podobností; jako víno nese ve své příchuti stopy půdy, na níž vyrostlo, tak myšlenková hnutí často nesou na sobě rysy myšlenkových světů, v nichž vznikla, i když vznikla jako protest proti nim; jsou velmi často jen důsledným rozvinutím některých zásad, které již v mateřském světě byly uznávány za platné. Socialism bije kapitalism a liberalism jejich vlastními zbraněmi.

3. Stručně vypočítávám zásluhy, jež jsou socialismu připisovány: Dal dělnické třídě sebevědomí. Učinil ji tak schopnou odporu i útoku. Perem Marxovým ukázal kapitalistický řád v celé jeho ubohosti a neudržitelnosti. Zbavil zápas dělnický jeho lokálního drobného rázu; měl odvahu vrhnouti do světa a do značné míry i uskutečnití veliké heslo: „Proletáři všech zemí, spojte se!“ Před světem odhalil bídu proletariátu a vyburcoval z dřímoty svědomí světa. Před svědomí světa postavil dále do popředí otázku člověka ve výrobě, jenž dosud byl zatlačován do pozadí žretem na kapitál. Mocně zdůraznil hospodářskou úlohu státu. Pomáhal pěstiti ducha solidarity soudruhů v hospodářském snažení. Nestydí se, že vyvolává a vyvolával nespokojenost v dělnictvu: říká, že nespokojenost je zdrojem reform. Vytvořil řadu organizačních dělnických, které statečně vzaly do rukou obranu dělnických zájmů. Vybudoval řadu svépomocných podniků dělnických. Vymohl ochranné zákonodárství dělnické v míře nečekané. Atd.

c) Základní myšlenky a směry socialismu.

Které jsou základní myšlenky socialismu?

1. Odpověď na tuto otázku je nesmírně ztížena tím, že v socialismu je směrů mnoho, a že jsou mezi nimi veliké rozdíly i vzhledem k cílům i vzhledem k taktice. Ale jako výkyvy kyvadla hodinového se uskutečňují v krajině blízko čáry označující gravitaci kyvadla, tak všechny nauky moderního proletářského socialismu točí se kolem základních vět Marxových, buď věrně na nich trvajíce nebo volněji si je upravují. Proto je nezbytno tyto věty si uvědomiti.

a) *Filosofický předpoklad* marxismu tvoří hlavně tři poučky: dějinný materialismus; sociální evolucionismus; determinismus.

Dějinný materialismus: Hospodářské poměry tvoří podklad, z něhož vyplývají všechny ostatní poměry: náboženské,

kulturní, sociální, politické. Všecky tyto ostatní poměry nejsou než jakýmsi reflexem poměrů hospodářských. V takovém materialismu není arci místa pro nějaké nadpřirozené náboženství a nadpřirozený náboženský svět. S tímto materialismem pak souvisí učení, že hospodářské otázky jsou hybnou silou dějin; že „dějiny veškeré dosavadní společnosti jsou dějinami třídních bojů“:⁴¹⁾ dokud budou ve společnosti třídy majetných a nemajetných, dotud boj těchto tříd nemůže vymizeti.

Působí tedy tento boj o chléb jako hybná síla v dějinách lidstva, jako kvas vývoje. Tento vývoj je hnán vpřed železnou nutností, jako všude vládne železná nutnost. Ale ovšem třídní boj, násilí, může tento proces vývojový urychlovati a usnadňovati, jako pomoc porodní asistentky může urychlovati a ulehčovati porod.

b) Základní články učení Marxova o procesu hospodářském v lůně kapitalistické společnosti lze uvést na tyto čtyři: Kapitál je ziskem loupeže páchané na proletariátu; jest nástrojem k dalšímu zotročení proletariátu; tento kapitál soustřeďuje se v rukou stále menšího počtu lidí; tak se připravuje zhroucení, v němž dnešní soustava soukromého vlastnictví bude vystřídána kolektivismem.

Kapitál je kořistí z loupeží na proletariátu. Nebudu zde dopodrobna rozváděti celou Marxovu teorii nadhodnoty. Poznámávám jen toto: V podstatě tato teorie podává známou skutečnost, že dělník bývá velmi často o část své mzdy podnikatelem oloupen, protože se mu nezaplátí plně to, co mu podle přirozeného zákona patří. Nové jest u Marxa *vy-světlení* tohoto fakta*), vysvětlení, jež zapalovalo, udržovalo a dosud zapaluje zoufalý, vášnivý vztek v dělnické třídě.

Tento kapitál na dělnictvu uloupený stává se nástrojem nového stupňovaného zotročení proletariátu: čím více roste kapitál, tím více může býti zjednáno strojů, tím více potřebí dělníků, tím více je zde tedy lidí, z nichž kapitál může kořistiti, tím upevněnější je jeho posice, tím bezmocnějšími otroky v jeho rukou jsou zaměstnaní proletáři.

Lidé vlastníci kapitál budou míti v rukou jmění a moc stále vzrůstající. Jejich jmění a moc udusí v soutěži i slabší konkurenty, vssají v sebe jejich moc a majetek. Budou v sebe ssáti tím spíše i poslední zbytky majetku a moci, jež

⁴¹⁾ Marx-Engels (přel. Olbracht), Komunistický manifest, 11.

*) Marx, Das Kapital, I, 726, sr. 725, a 178, 179.

zůstala proletariátu. Tak bude vzrůstatí nepoměr mezi oběma třídami, tvořícími společnost: na jedné straně třída boháčů se jměním stále více rostoucím, v počtu však pořád menším; na druhé straně armáda proletariátu, početně stále rostoucí, až do nesmírna, ale v chudobě a bezmocnosti stále zoufalejší. Společnost bude se blížit k situaci jehlanu, stojícího ne na své široké základně, nýbrž jehlanu komolého, stojícího na menší a stále menší základně, ba blížíciho se stále více situaci, kdy by měl státí jehlan na svém hrotu, vrcholu. Ta situace je nemožna; jehlan se převrhne. Tak soustředění jmění ve společnosti dostoupí takového stupně, že musí nastati převrat: v té chvíli vrátí se širokým vrstvám „vlastnictví výrobních prostředků, ovšem na dokonalejší, kolektivní základně“.

Co bude potom? O to se *vědecký* socialismus *zatím* nestará. O tom zatím povídavě se rozhovořují jen snílkové a povídálkové socialismu. Socialismus vědecký praví, že *zatím* má dost práce, aby přivodil zhroucení stávajících kapitalistických poměrů.

c) Stručně shrnuji stanovisko marxismu k jiným základním otázkám života. O náboženství byla již řeč: pro nějaké nadpřirozené náboženství v soustavě historického materialismu není místa; dokonce již nemůže se počítati s náboženstvím jako činitelem veřejným; tudíž odluka státu a církve, beznáboženská výchova dítek ve škole a pod. jsou samozřejmostí. S rodiny též setřen veškerý nadpřirozený ráz: na př. manželství je pouze smlouva, jako jiná smlouva občanská, a smí býti tedy jako jiné smlouvy občanské obapolnou dohodou zrušena. Úloha státu v kapitalistické společnosti je hlavně chrániti soukromý majetek zámožných pod rouškou, že toho vyžaduje veřejný zájem; v socialismu, kde soukromého vlastnictví není, nemá stát smyslu, a proto odumře.

d) I prostředky, jimiž má socialismus tu „pomoc při zrození“ nové společnosti uskutečniti, zmiňuji také jen stručně: třídní boj, se všemi prostředky, jimiž lze jej vésti: stávkou, bojkot, sabotáž; odborové a politické organizace, tisk, schůze, práce od muže k muži; úsilí o politickou moc ve státech; revoluce; diktatura proletariátu.

2. Okolo tohoto marxismu s jeho nekompromisními větami kupí se dlouhá řada nejrozmanitějších směrů socialismu.

Pro naše účely stačí tyto jednotlivé odrůdy prostě registrovatí. Tak profesor dr. Brauer zaznamenává:⁴²⁾

Teoretický socialismus.	Praktický socialismus.
Idealistický socialismus.	Materialistický socialismus.
Etický socialismus.	Hospodářský socialismus.
Estetický socialismus.	Politický socialismus.
Prorocký socialismus.	Positivistický socialismus.
Mezinárodní socialismus.	Národní socialismus.
Filosofický socialismus.	Pragmatistický socialismus.
Utopistický socialismus.	Kritický (vědecký) socialismus.
Náboženský socialismus.	Beznáboženský (protináboženský) socialismus.
Mytologický socialismus.	Profánní (sekularisovaný) socialismus.
Socialismus světového názoru.	Naturalistický socialismus.
Historický socialismus.	Mesianistický socialismus.
Revoluční socialismus.	Evoluční socialismus.
Radikální socialismus.	Reformistický socialismus.
Sentimentální socialismus.	Mstivý socialismus.
Fantastický socialismus.	Realistický socialismus.
Optimistický socialismus.	Pesimistický socialismus.
Socialismus podle stavů.	Socialismus třídního boje.
Voluntaristický socialismus.	Fatalistický socialismus.
Doktrinářský socialismus.	Oportunistický socialismus.

Za nynějších poměrů v praxi nejvíce stojí v popředí tyto směry:

a) Bolševický socialismus, který s bezohlednou krutostí uvádí ve skutek these marxismu, i pomocí krvavé diktatury proletariátu;

b) komunismus, který chce též prosadit marxismus, chce společné vlastnictví i prostředků výrobních, ale v celku nesáhá při uskutečňování k metodám tak krvavým jako bolševismus;

c) socialismus oportunistický, který staví se na půdu stávajících států, chce prosadit své cíle prostředky legálními, zvláště parlamentárními, chce infiltrovat stát a jeho instituce socialistickým duchem, hledí zlepšit situaci dělnictva družstevnictvím, metodami odborářské práce; ale při tomto praktickém reformismu podržuje na venek velká hesla marxismu, takže dochází k velikému rozporu mezi střízlivou praktickou prací a bouřliváckými fantastickými hesly;

d) národní socialismus, u něhož nacionální myšlenka tak stojí v popředí, že cíle sociálněreformní a dokonce cíl kolektivismace jsou zařazovány skoro úplně do pozadí.

⁴²⁾ Brauer, Der moderne deutsche Sozialismus, úvod, V., VI.

Vedle těchto praktických směrů socialismu značnou pozornost budí směry rázu spíše teoretického;

e) revisionismus, který hledí socialismus upravití podle moderního vědeckého badání a zkušenosti lidstva, ale při tom by rád zachránil Marxovu terminologii i Marxovy věty, jak to jen jde, směr, jemuž se důslední marxisté posmívají, že chce zavést proletariát z rudých plamenů do rudého bahna;

f) etický socialismus, který je přesvědčen, že nejdůležitější úlohou socialismu není tak reforma zevnějších poměrů, nýbrž socialisace smýšlení, převýchova členstva;

g) náboženský socialismus, který by rád prosadil v socialismu větší ohled na prvek náboženský.

Dvě poznámky pokládám za nutné:

Předně bylo by naivností z toho, že socialism tak se rozděluje v různá ramena, vyvozovati nějaká proroctví o úpadku, rozkladu nebo dokonce blízkém zániku socialismu. I při těchto různých formách mohou míti zásady socialismu život tuhý.

Dále bylo by osudným omylem, kdyby někdo myslil, že ti socialisté, kteří vystupují proti marxismu nebo kteří nebudují na marxismu, nemají již daleko k rozchodu se socialismem. Bezohledně kritizuje Marxa H. de Man, ale jeho kritika je pod heslem: Marxismus je mrtev; ať žije socialismus! Může nějaký socialista docela dobře zamítati marxismus; ale na konec uslyšíte z jeho úst: Jsme proti Marxovi. Ale Marx malý není; my si připadáme proto větší než on, poněvadž stojíme na jeho ramenou.

Hodnocení socialismu.

Literatura.

Katolická díla o socialismu. Pieper A., Kapitalismus und Sozialismus als seelisches Problem, M. Gladbach 1924. — Brauer Th., Der moderne deutsche Sozialismus, Freiburg 1929. — Cathrein V., Sozialismus, Katholizismus, Paderborn 1929. — Cathrein V., Der Sozialismus, Freiburg ¹¹1919 (přel. do češtiny: Sozialismus, v Praze 1899.) — Kubíček M., Marxův vědecký socialismus a budoucí společnost, v Brně 1908. — Sertilanges A. D., Socialisme et Christianisme, Paris ⁴1922. — Steinbüchl Th., Der Sozialismus als sittliche Idee, Düsseldorf 1921. — Pesch H., Der moderne Sozialismus, Freiburg 1900. (Die soziale Frage, beleuchtet durch die Stimmen aus Maria Laach H. 14—16.) — Ryan J. A., The Church and Socialism and other Essays, Washington 1919. — Ryan J. A., Hillquitt M. Socialism. Promise or menace, New York 1914. — Kralík R., Geschich-

te des Sozialismus der neuesten Zeit, Graz 1925. — Müller O., Der Sozialismus in Deutschland, M. Gladbach 1920. — Vaughan B., Socialism from the Christian Standpoint, New York 1913. — Preuss A., The Fundamental Fallacy of Socialism, St. Louis 1909. — Stang V., přel. Romportl F., Sozialismus a křesťanství, v Praze 1911. — Lenz A., Sozialismus v dějinách lidstva a jeho povaha, v Praze 1893. — Briefs G., Untergang des Abendlandes. Christentum und Sozialismus, Freiburg 1920. —

Katolická díla o bolševismu. Schweigl J., Der Bolschewismus (übers. v. F. v. Lama), Augsburg 1929. — Szymański A., Bolszewizm, Warszawa 1920. — Barde L., La menace du Communisme, Paris b. r. — Il Bolscevismo, Roma 1928. — Harrington J. C., Catholicism, Capitalism or Communism, Saint Paul 1926. — M. d'Herbigny, Pâques 1926 en Russie, Paris 1926. — M. d'Herbigny, La Tyrannie Moscovite et le Malheur Russe, Paris 1923. — Gutherot G., Le monde Communiste, Paris 1925. — Douillet J., Moscou sans voiles, Paris 1928. — Brian-Chaninov N., La Tragédie Moscovite, Paris b. r. — Fédoroff M. etc., La Russie sous le régime communiste, Paris 1926. — Pick E., La China dans les griffes rouges, Paris 1928.

Socialismus a křesťanství. Kiefl F. X., Sozialismus und Religion, Regensburg 1919. — Kiefl F. X., Die Theorien des modernen Sozialismus über den Ursprung des Christentums, Kempten 1915. — Meffert F., Sozialistische Ethik, Kommunismus, Christentum, M. Gladbach 1920. — Ming J. J., The Characteristics and the Religion of Modern Socialism, New York 1908. — Goyau G., Dieu chez les Soviets, Paris 1929.

Hodnocení socialismu v jiných vrstvách. Diehl K., Über Sozialismus, Kommunismus und Anarchismus, Jena ⁴1922. — Masaryk T. G., Otázka sociální. Základy marxismu sociologické a filosofické, Praha 1903. — Sombart W., Der proletarische Sozialismus, Jena ¹⁰1924. — Marr H., Der proletarische Sozialismus in den Wandlungen seines Glaubens ve sborníku G. Schweitzer, Das religiöse Deutschland der Gegenwart, Berlin 1928, 33—123. — Stammler R., Sozialismus und Christentum, Leipzig 1920. — M. Bourguin, Les Systèmes socialistes et l'évolution économique, Paris ³1921. — Aftalion A., Les Fondements du Socialisme, Paris 1923. — Masaryk T. G., O bolševictví, Praha 1921. — Liefmann R., Geschichte und Kritik des Sozialismus, Leipzig 1922. — Totomianz V., Geschichte der Nationalökonomie und des Sozialismus, Jena 1925. — Wilbrandt R., Die Entwicklungslinie des Sozialismus, Leipzig 1925. — Le Bon, Psychologie du Socialisme, Paris ⁹1912.

Posouzení nauk socialismu mám do jisté míry usnadněno tím, že základní článek socialismu, že totiž výrobní prostředky mají býti společné, byl podrobně projednán již na jiném místě této knihy. Jiné články socialismu — o rodině, o úkolech státu — budou projednány v jiném díle tohoto spisu, až v něm bude jednáno o etice života rodinného a života státního. Partii o státu budoucnosti vypouštím, protože žádný seriosní socialista v té věci nic určitého nepraví, a pokládám za ztrátu času obírat se fantasiemi mluvků. Otázky, které mají v učení socialismu význam již přece jen po-

družnější, jsem z toho důvodu, aby kniha nevzrostla, nechal stranou, nebo je odbyl jen krátce.

Zato podrobněji se při tomto hodnocení učení socialismu obírám články, které tvoří pilíře, nesoucí celou stavbu socialismu.

1. Osudně se zmýlil Marx ve své základní větě, „že kapitál se tvoří jen olupováním dělníka“; že „kapitál přichází na svět tak, že mu ze všech pórů, od hlavy až k patě, řine se krev a špína“.¹⁾ Ano, jest část kapitálu, která byla získána touto cestou. Ale je nepravdou, že tak vzniká kapitál všecek. V Marxově soustavě, podle níž jediným zdrojem směnné hodnoty věcí je společensky nutná práce, je tato nauka pochopitelná; když všecka směnná hodnota vzniká jen prací, pak všecek zisk, jehož se používá k tvoření kapitálu, mohl býti opatřen jen oloupením dělnictva o to, co patřilo jim. Ale předpoklad, z něhož se zde vychází, je, jak jsme výše viděli — a ani mnozí socialisté toho dnes nepopírají — nesprávný: není práce *jediným* zdrojem kapitálu, je zde i příroda.

Tato nauka, že dělnictvo je olupováno o velikou část výsledků své práce, měla zhoubný vliv na poměr dělnictva k práci. Pozornost jeho byla příliš obrácena na tuto křivdu. Viděl v práci jen nenáviděný, ale nevyhnutelný prostředek, jak si opatřiti živobytí. Ale práce byla vytržena ze svých vztahů s velikými cíli lidstva, které jediné jí dovedou dáti vyšší smysl a tudíž učiniti ji zdrojem radosti. Kapitalismus oloupil práci o vyšší posvěcení a udělal z ní jen nenáviděný prostředek pro docílení zisků; socialismus tuto vše otravující bezduchost práce z kapitalismu převzal, jen motiv práce nahradiv motivem jiným, ale stejně nízkým: pracuje se, ale ze strachu před hladem.

Á vnitřní nespokojenost v dělnictvu, mekontentismus, neutišena ani tím, že se situace dělnictva v mnohém ohledu objektivně značně zlepšila; neboť nespokojenost vzniká nejen tím, že člověk nemá, čeho potřebuje, nýbrž i tím, že to, co by si míti přál, není zdaleka dosaženo tím, co má: napětí mezi tím, co masy mají, a tím, po čem touží. Á z ovzduší takového stále živeného mekontentismu, vzteku proti všem a proti všemu, se pomalu vyvíjí smýšlení, které chce jenom kousat!

2. Není pravdivá nauka Marxova, že *dějiny lidstva jsou*

¹⁾ Marx, Das Kapital (1922), I, 726.

*dějiny třídních bojů.*²⁾ Dějiny lidstva jsou nejen dějinami bojů: jsou i dlouhé periody míru v dějinách národů. A dějiny bojů jsou nejenom dějinami *třídních* bojů: byly války v dějinách, kdy nebojovalo se o chléb, o zápas třídy proti třídě, nýbrž z důvodů náboženských, nacionálních, z důvodů uražené ctižádosti, z nepokojné bojovnosti atd. Je smutné, když věc tak jasná mohla být Marxem přehlédnuta; je ještě smutnější, když omyl Marxův byl tak otrocky jeho stoupenci dále vlečen.

Marx pracoval v prostředí, ve kterém stály v popředí význačné dvě třídy: průmyslníci a průmyslové dělnictvo. Proto v jeho soustavě jako by byly v kulturním lidstvu jen dvě třídy: zaměstnavatelé, dělnictvo. Ve skutečnosti je takových tříd mnohem více. Tak vedle již dvou jmenovaných jsou zde zemědělci, živnostníci, obchodníci, veřejní úředníci a zřizenci, svobodná povolání. A na př. v průmyslových podnicích samých, kolik je tu mezi zaměstnanci vrstev, jejichž zájmy nejsou totožné! Ba, nejsou řídké i případy, že táž osoba je v některém ohledu zaměstnancem, v jiném ohledu majitelem realit. Je tedy příliš prostoduché a příliš zkreslující skutečné poměry, když se moderní společnost rozdělí ve třídy jen dvě.

A jsou i v průmyslovém prostředí samém rozpory mezi oběma třídami rozpory tak nesmiřitelné, jak to líčí Marx? Není zde i tolik zájmů společných? Neznamená mnohdy povalení kapitalisty pohromu i pro dělnictvo? Nebývá mnohdy prosperita podniku ziskem i pro dělnictvo? Nemají i dělníci i zaměstnavatelé na tom zájem, aby v podniku nebylo rozčilujících třenic, nýbrž aby se všechny složky v továrně mohly věnovati klidné, konstruktivní práci? A musí být sporné otázky v podnicích urovnávány jen bezohledným třídním bojem? Nemírní se tyto zápasy, když sociálně-politické zákonodárství přejímá víc a více ochranu zájmů dělnických, když rozhodčí instituce zákonně urovnávají vznikající spory?

A jenom s krajní opatrností se smí sahat k prostředkům, které radikálnímu socialismu jsou v třídním boji takřka samozřejmostí. Nesmí se stále házet v lid smolné věnce hesel, jako: Diktatura proletariátu! *Revoluce!* Musíme se naučiti být nemilosrdnými, abychom nepotřebovali milosrdenství! Nebojme se násilí, abychom prosadili stav beznásil-

²⁾ Viz partii Problém třídního boje v mé knize „Z problémů dnešní společnosti“, Olomouc 1926, 186—216, bibliografie str. 186—187.

nosti! Lev, který si navykl sladké lidské krvi, a teď se má živiti krupicí... Je v tom dále podobná neupřímnost, jako když ve světové válce militaristé vyzývali k „půjčce míru“! Pak vytváří se nálada, ve které se volá: „Každý mír, jenž je teď uzavírán, jest pouze zastávkou na cestě k světové revoluci.“³⁾ „Z každé kapky prolité krve, z dračí setby vítězství dneška, vyvstanou mstítelé padlým, z každé rozbité žilky vyvstanou bojovníci pro vznešenou věc, jež potrvá na věky jako obloha. Ubití dneška stanou se vítězi zítřka... Pro živoucí prasíly sociální revoluce, jejíž ustavičný vzrůst je přírodním zákonem společenského vývinu, znamená porážka vzpružení.“⁴⁾ Revoluce bez konce! To není půda, z níž vyrůstá střízlivá úvaha, již je dnes v těžkých dobách pro opatření hospodářských statků pro lidstvo tolik třeba! V dusné atmosféře sociální nenávisti a sociální msty zduřují chorobně destruktivní bojovné pudy, hynou však konstruktivní schopnosti a síly!

Platí obdobně o *stávkách*. Není stávka v podstatě špatná věc; v některých případech může býti nejen dovolena, nýbrž přímo nutností. Když dělníci domáhají se spravedlivých požadavků, když nemohou jich docílit jinak než stávkou, když ji vedou tak, že chrání se při ní násilnictví, když je hned předem pravděpodobné, že úspěch ze stávky vyváží — a snad několikanásobně vyváží — oběti stávkou přinesené, za takových okolností nelze proti stávce s hlediska etického říci nic. Když však se stává stávka dobrodružným sportem, když se spor mohl vyřídit prostředky mnohem méně nákladnými, nebo když se k ní přistoupilo nerozvázně, ač hned předem se mohlo předvídati, že za daných okolností stávka pro dělnictvo dobře dopadnouti nemůže, když tedy byla vypočtena jen na to, aby davy eventuelním neúspěchem byly rozdrážděny a tím utvrzeny ve smýšlení třídního boje, pak stávka je zlem. A zlem je i stávka lehkomyšlná. Neboť nese s sebou tolik příležitostí k rozhořčenosti, k rozdrážděnosti a přehmatům, vyvolává tolik hnutí, tak škodí i na hmotných statcích dělnictva, ale i ostatního občanstva, že možno ji nazvati jedem, který může za určitých nemocí býti účinným lékem, ale lehkomyšlně užíván je vrahem zdraví.

Bylo by nesprávné, kdyby kdo chtěl ze ztráty mzdy, zaviněné stávkou, hned ohlašovati, že se tolik a tolik na stávku doplatilo.⁵⁾ Neboť mnohá práce se tak pouze přesune na pozdější dobu; v jiných případech stávkové oběti jsou vyváženy, snad i předstíženy, výhodami, jichž se dělnictvo ve stávce domohlo. Přes to však jisté poučení z té číslíce ztráty mzdy následkem stávky možno si vzíti. A proto i číslíce 602.842.000 Kč, — výše takové ztráty na mzdě v ČSR. v letech 1921—1929⁶⁾ je jen dokladem, jakou odpovědnost za blaho dělnictva nese ten, kdo zavdává podnět k ní.

³⁾ K. Liebknecht, přel. Hostinská Z., Proti válce, 1925, 48.

⁴⁾ Liebknecht tamže 56.

⁵⁾ Sr. Olds M., The high cost of strikes, New York 1921.

⁶⁾ Statistický přehled ČSR. 1930, 219, doplněno číslicí za r. 1929 ve Zprávách stát. úř. statist., 1930, 1529. — O stávce vůbec viz zvl. A. Weber, Der Kampf zwischen Kapital und Arbeit, ⁵1931, na různých mís-

Obdobné je stanovisko křesťanské spravedlnosti k *bojkotu*. Jest bojkotem, když dělnictvo agituje, aby se nekupovalo od nějaké firmy, která na př. nevychází vstříc dělnictvu v jeho požadavcích; jest jím však též, když zaměstnavatelé si posílají t. zv. černé listiny, kde jsou uvedeni dělníci, kteří nemají býti přijímáni do práce, nebo když dodavateli vyhrožují, že přestanou od něho bráti zboží, bude-li dodávati také firmě konkurenční, kterou by chtěli zničiti nebo aspoň udělati neškodnou. I k takovému odiosnému opatření smí se přistupovati jen v případě opravdové nutnosti a vždy musí býti pečlivě dbáno toho, aby se ten, kdo bojkot provádí, nenechal strhnouti za hranice spravedlnosti a lásky.⁷⁾

Patří sem i sabotáž, záležející v tom, že se zaměstnavateli dělá úmyslně škoda na majetku, na př., že se plýtvá z tohoto důvodu surovinami, že se svévolně materiál a dobytek ničí, že se poškodí důležitý stroj, aby výroba byla zaražena a tím se vnesl do továrny neklid, že se přerážnou dráty elektrického vedení, když zedníci vyhodí do vzduchu novostavbu, protože organisovaní nebyli přijati do práce. Stoupenci této nauky vymlouvají se na to, že zaměstnavatel sabotuje dělnictvo též, na př. výlukou, špatnou organisací výroby, která s sebou pak nese krise, osudné pro dělnictvo, nebo která působí dělnictvu škody na zdraví; že ve válce se represáliemi ničí majetek nepřítelův též. Takové činy bývají v nejčtetnějších případech činy msty nebo aspoň odvety, a proto nemravné. Bližní má Bohem dané právo na svůj spravedlivý majetek. Není možno zde aplikovati zvyky válečné. Neboť něco jiného je válka, vypovězená odpovědnými činiteli z důvodu obecného blaha, něco jiného sabotáž, vedená anonymně, neodpovědně. Myslím, že jen v jediném případě by se nechala plně ospravedlniti: Když by dělníci byli v krajním nebezpečí hladu a když by nemohli jiným způsobem donutiti majitele, aby jim dal práci, kterou jim bez větších osobních obětí dáti může.

Podotýkám ještě, že sabotáž se vyskytovala zvláště v revolučně nalaženém radikálním dělnictvu francouzském, dále po válce mezi komunismu blízkými Industrial Workers of the World; německá sociální demokracie jí nepraktikovala, jí se zdál ten boj příliš pořouchlý a málo čestný, a pokládala se za dost silnou, aby se utkala se zaměstnavateli v otevřeném boji.⁸⁾

tech, zvl. 276—297, tamž str. 297 bibliografie, čl. Streik a Streiksstaatsistik v Handwörterbuch der Staatswissenschaften ⁴VII., (1926) 1145—1157, z vysloveně katolických autorů viz příslušné partie v příručkách mravovědy a všeobecných spisů o sociální otázce, zvl. Pesch, Nationalökonomie V., (1923), 788—811 (na str. 788 dobrá bibliografie), Code Social, Paris 1927, 99—101 a monografie: Vrba R., Stávky, v Praze 1900. — Lehmkuhl A., Arbeitsvertrag und Streik, Freiburg ⁴1904. — Brucculeri A., Lo Sciopero nella storia, nella morale, nell'economia, Roma 1923. McLean D. A., The moralist of The Strike, New York 1921.

⁷⁾ Viz A. Retzbach, Der Boykott. Eine sozialetische Untersuchung, Freiburg 116. Týž, čl. Boykott ve Staatslexikone ⁴I., (1926) 1018—1022 (tamže 1022 dobrá bibliografie), W. Röpke, Boykott, v Handwörterbuch der Staatswissenschaften ⁴III., (1926) 2—6. Douglas-Hitchcock-Atkins, The Worker in the Modern Economic Society, 1925, 640—657.

⁸⁾ K sabotáži viz A. Weber, Arbeitskämpfe, v Handwörterbuch der Staatswissenschaften ⁴I., (1923) 765—788, zvl. 773, 774, Watkins G. S., An Introduction to the study of labor problem, 1922, 356 n., Warbasse J. P., The Ethics of Sabotage, New York 1913, Pesch, Nationalökonomie V., 799 n. — Veblen Th. B., The engineers and the Price System (prvé po-

3. Přepočítal se Marx, když se domníval, že koncentrace kapitálu „imanentními zákony kapitalistické výroby“⁹⁾ povede ke stále prudšímu pohlcování menších podniků většími, k mizení samostatných podnikatelů, k soustředování kapitálu ve stále menším počtu rukou. Čtyřicet let po vydání Marxova „Kapitálu“ a téměř 60 let po vydání „Komunistického manifestu“ musí ve svém velikém díle o vrcholné periodě kapitalismu W. Sombart¹⁰⁾ přijíti se zjištěním, že v tomto učení „Marx v podstatných bodech se zmýlil“ (817). Ano, jsou obory velkovýroby, v nichž skutečně malé a střední podniky byly pohlceny velkovýrobou, v nichž došlo nejen ke koncentraci technické, nýbrž také finanční, a ve mnohých oborech tento koncentrační proces ještě ukončen nebyl. Ale jsou obory jiné, kde koncentrace nepronikla. Především zemědělství: „Zde se musí ihned s veškerou rozhodností prohlásiti, že o všeobecné koncentrační tendenci na tomto, stále ještě nejdůležitějším hospodářském poli, nemůže býti ani řeči“ (822). Ale i v jiných oborech jsou četné samostatné podniky malé a střední. Na základě pečlivého zkoumání dat zjišťuje Sombart, že ve Spojených státech kapitalismu propadly přibližně dvě pětiny hospodářského života (955); tedy i ve Spojených státech většina mu dosud nepropadla. O Německu zjišťuje: „Na konci období vrcholného kapitalismu je ještě téměř polovice všech výdělečně činných — nepočítaje do toho zemědělství — zaměstnávána ve formách řemeslnických“ (963).

Ostatně i v kruzích socialistických je tento názor Marxův silně opouštěn. Data, jež v té věci uvádí Bernstein,¹¹⁾ jsou sice již starší, neztratila však v podstatě na své průkaznosti. Z novějších názorů socialistických uvádím na př. dr. Macka: „Nauka o soustředování kapitálu a blahobytu na jednom pólu a práce a bídy na druhém už taktéž ztratila i svoji děsivou i svoji slibnou stránku. Dělnictvo se jí nechce těšit a říkat: „Čím hůř, tím líp,“ naopak v celém světě se prosazuje postupné zlepšování osudu námezdných lidí (viz na př. u nás celou soustavu pojištění sociálního). Dále však jde dělnictvo, vedené zdravým rozumem: nespokojuje se, aby trpně přihlíželo „vyvlastňování“ malých velkými a snižování pracovníků na pouhé výrobní prostředky, a dobývá si vlivu na vedení závodů (závodní výbory, účast na zisku, spolupodnikatelství dělnické, družstva). Politická demokracie našla na př. též v daních dosti ostrý prostředek

jednání jedná o sabotáži), New York 1921. — Carrara G., *Il boicottaggio*, Milano 1924.

⁹⁾ Marx, *Das Kapital*, I., 728.

¹⁰⁾ Sombart, *Das Wirtschaftsleben im Zeitalter des Hochkapitalismus*, München 1927, na uv. str.

¹¹⁾ Bernstein, *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie*, 1909, 55—66.

k převádění aspoň části podnikatelských zisků do veřejných pokladen. Veřejné podnikání zatím váhavě a ne vždy uspokojivě hledí zasáhnout tam, kde soukromý monopol ohrožuje zájmy celku.“¹²⁾)

4. Stejně je nesprávná Marxova nauka o nouzi v dělnictvu, stoupající tím více, čím více vospívá industrialisace. „Moderní dělník, místo aby se s pokrokem průmyslu zvedal, klesá stále hlouběji pod úroveň své vlastní třídy. Dělník se stává chudásem, a pauperismus se vyvíjí ještě rychleji než obyvatelstvo a bohatství.“¹³⁾)

Není potřebí této otázky znova zde projednávat; stačí odkázat k tomu, co bylo řečeno v partii o dělnické otázce při srovnávání dělnictva v přítomnosti a minulosti: tam bylo údaji ze skutečného života prokázáno, že postavení dělníků v celku přece jen se zlepšilo. A ostatně stačilo by, kdyby ten dělník průmyslový, který stojí na Marxovu stanovisku o stoupající pauperisaci dělnictva, měl žít třeba jen týden v těch pracovních poměrech, s tou mzdou, jako žil průmyslový dělník před nějakými sto lety v anglických prádelnách nebo dolech. A ani stoupající mechanisace a jednotvárnost práce nemusí být příčinou, že dělník i při zlepšené mzdě by byl subjektivně nešťastnější, než dělník dřívější: „Zlepšené možnosti mzdové usmiřují průměrného pracovníka ku podivu rychle se vzrůstající mechanisaci práce. Činí tak tím spíše, poněvadž nejnovější chápání kultury zatlačuje v životě ducha neobyčejně silně ve prospěch těla, a tělesná kultura stojí v popředí. S tím totiž souvisí, že těžiště dělnického života pro průměr se překládá mimo dílnu.“¹⁴⁾)

5. Zhroucení kapitalistické společnosti, jak je předpovídá Marx, jest podle něho přirozeným důsledkem jeho předpokladů o prudké koncentraci kapitálu a stále nesnesitelnějším a stále dále zasahujícím pauperismu širokých vrstev. Poněvadž, jak jsme viděli, tyto předpoklady jsou ve zřejmém rozporu se skutečností, musí být nesprávný i důsledek z nich vyvozený.

6. Základním omylem Marxovým byl jeho historický materialismus, jak jej na př. formuloval Marx sám: „Sou-

¹²⁾ Macek, Socialismus, 131.

¹³⁾ Marx-Engels, Das Kommunistische Manifest, 32 (český překlad na tomto místě nepřesný překládá „der Pauperismus“ „chudina“).

¹⁴⁾ Brauer, Der moderne deutsche Sozialismus, 354. — Viz k tomuto celému odstavci Missiaen B. (přel. Kappi J.), Der Kampf um das Glück im modernen Wirtschaftsleben, M. Gladbach 1913. — Michels R., Die Verelendungstheorie, Leipzig 1928.

bor výrobních poměrů tvoří hospodářskou strukturu společnosti, skutečnou základnu, z níž vyrůstá právní a politická nadstavba, a již odpovídá jisté společenské nazírání. Výrobní ráz hmotného života podmiňuje sociální, politický a duchovní proces životní vůbec. Není určován život lidí jejich vědomím, nýbrž naopak jejich vědomí jest určováno jejich společenským prostředím.¹⁵⁾ Nebo jak jej formuloval jeho druh Engels: „Výroba a vedle výroby směna jejich produktů je základem všeho společenského řádu; v každé v dějinách vystupující společnosti rozdělení statků a tím sociální rozčlenění v třídy nebo stavy řídí se podle toho, co a jak se vyrábí a jak se vyrobené zboží směňuje. Podle toho se nesmějí poslední příčiny všech společenských změn hledati v hlavách lidí, .. nýbrž ve změnách forem výrobních a směnných; nesmějí se hledati ve filosofii, nýbrž v hospodářství dotyčné doby.“¹⁶⁾

Nutno při této věci mluvíti i o jisté zásluze Marxově, že totiž naukou historického materialismu znova byla důrazně vyslovena někdy zapomínaná a přehlížená zkušenost, že hospodářské poměry mají veliký vliv na vývoj poměrů sociálních, právních, politických, náboženských a vůbec kulturních.¹⁷⁾

Ale prohlásiti veškerý společenský život ve všech jeho odvětvích za pouhý důsledek hospodářských poměrů jest osudná jednostrannost. To znamená býti slepým k celému ostatnímu roji příčin, které mají vliv na vývoj společenského života a viděti mezi nimi jen jednu jedinou, arci velmi důležitou.

Ano, je pravda, mocně působí hospodářské poměry na vývoj lidí i zařízení; ale také velmi mocně působí naopak mnohdy jednotlivci na vývoj hospodářských poměrů: jednotlivci bývají kvasem, který dovede někdy v krátké době přetvořiti hospodářský život celého kraje, ba snad celých států. Každé na př. politické volby jsou novým dokladem, že lidé jsou vedeni nejen hmotnými zájmy, nýbrž celou řadou pohnutek jiných, národnostních, politických, osobních, kulturních atd. Hmotné statky jsou jistě prostředky, jimiž realisuje své plány duch, a od těchto prostředků bude do

¹⁵⁾ Marx, Zur Kritik der Politischen Oekonomie, ⁵1919, předmluva LV.

¹⁶⁾ Engels, H. E. Dührings Umwälzung der Wissenschaft, ¹¹1921, 286.

¹⁷⁾ Uznává tuto Marxovu zásluhu z katolických sociologů výslovně na př. Rutten, Manuel d'Études et d'Action Sociales, 317.

značné míry záviseti, jak dokonale se dílo podaří; na druhé straně však také duch je to, jenž „si buduje tělo“, jenž vytváří kol sebe zevnější svět.

Tak zřejmý je v této věci omyl Marxův, že i v řadách socialistických je přiznáván. „Tažte se dějin lidstva v kterémkoli okamžiku. Všude v minulosti shledáte, že přesuny v lidstvu byly určovány nerozlučně jak proměnami ve hmotných poměrech životních tak i proměnami v mravních a sociálních názorech, které si lidstvo v té věci tvořilo.“¹⁸⁾ „Všecck historický materialismus nemůže se světa shladiti skutečnosti, že své dějiny dělají lidé, že lidé mají mozky a že mozky nejsou věci tak mechanickou, aby byly určovány pouze hospodářskou situací.“¹⁹⁾ „Mravní názory nebyly v dějinách jen „nadstavbou“, nýbrž stejně původním výrazem člověka, jakým je pud tvořivý, který vyznačuje člověka jakožto „živočicha, který dělá nástroje.““²⁰⁾

I u Liebknechta vyskytují se věty, které se těžko dají srovnati s materialismem dějinným. Na př.: „Provádění nějakého úmyslu lidskými masami, a zároveň všemi jednotlivci, z nichž sestává celek, je nemožností. První náraz vždy vychází od jednotlivce nebo od několika jednotlivců; jeho či jejich iniciativa je signálem pro ostatní a jejich zasáhnutí zase signálem dalším. Jiskra to je, která zapaluje, třebaže teprve oheň vznícených mas utvoří požár.“²¹⁾

7. Podobně determinismus Marxův. Marx ho potřeboval. „Marxův přírodní zákon“ vývoje společnosti je jenom atheistickému věku přizpůsobený symbol onoho nad lidmi vládnoucího zákona, jež dřívější pokolení zvala Bohem. Je to přísný, násilný, ukrutný bůh, jenž vykazuje nápadnou vnitřní příbuznost s Jehovou Starého zákona a s Bohem kalvinistů, oněch předurčených pionýrů kapitalistické kultury.“²²⁾ Tento zákon není však než promítnutím vůle a názorů Marxových v oblasti transcendentna, metafysiky²³⁾: má vývojovým názorům Marxovým poskytnouti nadlidské jistoty, má býti pro slabé silou. Stává se však současně pro silné poutem, stává se balvanem dusícím osobnostmi, myšlenkový svět Marxův je svět tvrdé nutnosti, ne svět svobody.

„Marx se při tomto svém stanovisku obešel bez hodnocení a bez vynalézání reformních prostředků. Ale to je právě příčinou, proč dnes je

¹⁸⁾ Jaurès, La Justice dans l'Humanité, Paris 1919, 17.

¹⁹⁾ Bernstein, Neue Zeit, XVI., 749, cituje Pesch, Nationalök. ³L., 392.

²⁰⁾ Macek, Socialismus, 132.

²¹⁾ K. Liebknecht, přel. Z. Hostinská, Proti válce, v Praze 1925, 9.

²²⁾ De Man, Zur Psychologie des Sozialismus, 307.

²³⁾ De Man, Tamže.

uznána jeho nedostatečnost pro společenský život. Když marxisté, hlavně učením o třídním boji, shromáždili na své straně veliké masy a dobyli politické moci — najednou se ocitli na holičkách — nevěděli, co dál, co s mocí! Tlusté svazky Marxova kapitálu a celé bibliotéky „vědeckého socialismu“ marxovského neobsahují rady, jak organisovat výrobu a oběh statků, podržet-li soustavu důchodů či nějak jinak zorganizovat úkoj potřeb, zda se má úvěr odstranit, či postátnit, nebo zavést bezplatný atd. Fiasko, jakého se dožili marxisté v politické moci, bylo přímo trapné, ale bylo nevyhnutelné.“²⁴⁾

Ostatně ani Marx, ani marxisté nejsou ve svém deterministickém stanovisku důslední; neboť velmi často se jim stává, že nezjišťují pouze to, co jest, nýbrž i eticky fakta hodnotí, a hodnotí někdy až s nápadným stupněm mravního rozhořčení nebo mravního souhlasu.²⁵⁾

8. Se železnou nutností vyplývá ze soustavy historického materialismu, že v ní pro zjevené nadpřirozené náboženství, jako je na př. katolictví, není prostě místa. Tím si vysvětlíme, proč nadpřirozená víra v ovzduší socialismu hyne a pravidelně velmi brzo hyne.

Marx se svým stanoviskem k náboženství netajil ani ho slabošsky nezatajoval. Hned v komunistickém manifestu řekl s naprostou otevřeností, že proletáři náboženství je „měšťáckým předsudkem, za nímž se skrývají . . . měšťácké zájmy.“²⁶⁾ Za úkol socialismu prohlašuje mezi jiným „osvobodit svědomí od náboženských vidin (vom religiösen Spuk).“²⁷⁾

Jasně mluví i druh Marxův Engels: „Každé náboženství není ničím jiným než fantastickým odleskem v hlavách lidí oněch zevnějších vlivů, jež ovládají jejich každodenní život, odleskem, v němž pozemské síly přijímají podobu sil nadzemských.“ S lepším chápáním světa „náboženství umírá svou přirozenou smrtí.“²⁸⁾

A toto stanovisko socialismu, zamítající náboženství a trpící je jen jako věc soukromou, táhne se pak všemi programy socialistickými a — až na výjimky v celku bezvýznamné — i v knihách spisovatelů socialistických. V programu čsl. strany sociálnědemokratické z r. 1930 je vyjádřeno větami: „Dnešní vědecký socialismus je přirozeným důsledkem metodického studia vývoje společenských sil a poměrů. Je založen na metodách vědeckého poznání a *nedbá toho, čeho vědeckými metodami zdůvodniti a vysvětliti nejde*. Posuzujíc náboženství jako projev subjektivní (jako věc jednotlivcovu), pokládá je sociální demokracie z uvedených důvodů za soukromou věc. Žádá proto úplnou odluku církve od státu i školy.“²⁹⁾

²⁴⁾ Macek, Socialismus, 133, 134.

²⁵⁾ Ryan, Distributive Justice, 145 a zvl. 146.

²⁶⁾ Marx-Engels, Das Kommunistische Manifest, (1923) 31; sr. Das Kapital, I., (1922) 39, 46.

²⁷⁾ Marx, Randglossen zum Programm der deutschen Arbeiterpartei, v Diehl. Mombert, Ausgew. Lesestücke, XII., 158.

²⁸⁾ Engels, H. E. Dührings Umwälzung der Wissenschaft, (1921) 342, 344.

²⁹⁾ Právo lidu 2. října 1930.

Trojí metodu v postupu proti náboženství možno u socialismu pozorovati:

Předně brutální, a mohlo by se říci až bestiální metoda protináboženská bolševismu.

Druhá bezohledná metoda, nesnižující se již k surovostem bolševismu, ale s veškerou rozhodností potírající katolické články víry. Sr. na př. profesor Macek, v knize *Základy sociální politiky*.³⁰⁾ Daleko ostřeji hnutí sociálně-demokratických bezvěrců.

Třetí skupina má též cílem prosaditi odkřesťanění, ale dělá to opatrně a oklikami. Tak profesor O. Bauer ve své knize o poměru socialismu a náboženství, která byla přeložena i do jiných jazyků, píše: „Když sociálnědemokratický volný myslitel dělá propagandu pro svůj světový názor, neřekne svým soudruhům: „Kdo není volným myslitelem, nemůže býti opravdovým, čistým sociálním demokratem.“ Spíše jim řekne: „Stal jsi se sociálním demokratem, abys s námi bojoval proti pánům tohoto světa. Je mým přáním, abys nyní, kdy jsi již sociálním demokratem, se stal i volným myslitelem. Přijď k nám! Slyš nás! Chceme ti vyprávěti, co věda vyzkoumala o zákonnosti v přírodě a společnosti, o vzniku náboženských představ. Snad se nám podaří tě přesvědčiti. Když jsi se stal sociálním demokratem, naučil jsi se jinak dívat se na hospodářství a společnost, na stát a právo; podaří-li se nám tě přesvědčiti, staneš se volným myslitelem a tím se také naučíš jinak se dívat na Boha a na svět.“³¹⁾ Celé hnutí *Kinderfreunde Bewegung* sleduje tento cíl: vytvořiti v dětech takové smýšlení, v němž víra v Boha nutně hynie.³²⁾ Podobný cíl se sleduje i mezi odrostlými: „Strana nesmí nikoho od sebe zapuzovati pro jeho víru, nebo jednati s ním proto jako se soudruhem méně cenným. Ovšem však musí ve straně existovati užší společnost, která sdružuje ony soudruhy, kteří se od náboženství odtrhli, a která uspokojuje duchovní potřebu těchto soudruhů, aby si místo ztracené náboženské víry vytvořili nový světový názor, založený na vědeckém poznání.“³³⁾

Pravý marxista má tu práci ještě více ulehčenu: jsou přesuny hospodářské — se změnou tohoto základu přesunuje se i „nadstavba“ kulturní, stará nadstavba náboženská se pozměňuje automaticky, po případě i celkově se hroutí.

A když někdy socialismus uznává náboženství, pak to není ono nadpřirozené, zjevené náboženství, předkládané a hájené církví, nýbrž je to jen

³⁰⁾ Macek, *Základy sociální politiky*, na různých místech, zvl. str. 180 nn, 289 nn, 73, 75, 83 a j.

³¹⁾ O. Bauer, *Sozialdemokratie, Religion und Kirche*, Wien 1927, 45.

³²⁾ Viz Fischer Z., *Sozialistische Erziehung*, Wien 1926. Týž, *Die sozialistischen Kinderfreunde in Deutschland*, Kevelaer 1930. — Offenstein W., *Die Schulpolitik der Sozialdemokratie*, Düsseldorf b. r. Breitenstein D., *Die sozialistische Erziehungsbewegung*, Freiburg 1930. Algermissen K., *Sozialistische und christliche Kinderfreunde Bewegung*, Hannover 1931. — Se strany socialistické: Ruehle O., *Die Seele des proletarischen Kindes*, Dresden 1925. Kanitz O. F., *Das proletarische Kind in der bürgerlichen Gesellschaft*, Wien 1925. Žitný K., *Nárys socialistické školy*, Praha 1922.

³³⁾ Bauer tamže 39. — Zvl. však viz Fischer Z., *Die proletarischen Freidenker*, Wien 1930.

jakési náboženství přirozené, subjektivní, zamítající nezměnitelná dogmata, zamítající církev.³⁴⁾

Zkušenost potvrzuje, že socialismus vede k odvratu od Boha. Co praví vynikající sociální pracovník P. Rutten o Belgii, platí i o ostatních zemích evropské pevniny: „Ovzduší, které se šíří ze socialistických institucí a prostředí belgických, je ovzduší ničící rozvoj náboženské víry. Nebylo by možno uvést v naší zemi jediné obce, v níž by nebylo patrné, jak vzrůst socialistického vlivu je důsledně doprovázen úpadkem náboženského života.“³⁵⁾

Lidé, kteří se pohybují v kruzích socialistických již po léta a mají možnost dobře kontrolovatí správnost svých tvrzení, vyznávají totéž. Vynikající socialistický pracovník de Man: „Všude tam, kde se dělnictvo hlásí k marxistickému socialismu (v protivě k zemím anglosaským) jest odvrát ode vší zděděné náboženské víry samozřejmostí.“³⁶⁾ Odbornice na tomto poli specialisovaná G. Hermesová vyznává, že se ve své praxi v posledních pěti letech nesetkala ani s jediným marxistickým dělníkem, který by byl býval uvědomělým křesťanem.³⁷⁾ Profesor Marr označuje marxismus jako „prvý jasný výraz *atheismu mas*“, v socialismu „odumírají individuálně-náboženské potřeby“.³⁸⁾ A musíme býti vděční vůdci socialistů belgických, že má dost odvahy v sobě, aby otevřeně takto charakterisoval situaci: „Vůdcové socialistických stran evropské pevniny mohou projevovali vzrůstající starostlivost o to, aby neuráželi náboženských citů svých stoupenců... Dnes jako včera ohromná většina mezi nimi skládá se když ne z ateistů, materialistů old fashion, tož aspoň z agnostiků, jež ani nenapadne, aby se přimkli k nějakému náboženství, byť sebe svobodomyšlnějším.“³⁹⁾

Může za těchto okolností zazlívati církvi, když s veškerou rozhodností se staví proti socialismu? Otevřenost je mužnost; je povinností její, aby bez obalu řekla, čím ve světle evangelia socialismus je.

Již Pius IX. označil socialismus za „velmi zhoubný blud“⁴⁰⁾ a v řadě oficiálních projevů⁴¹⁾ jej odsoudil.

Lev XIII. hned v jedné ze svých prvních encyklik neváhal nazvat socialismus „pestis“, morem, a praví, že „mezi zvrácenými naukami socialismu a docela čistým učením Kristovým je rozdíl tak veliký, že většího není“.⁴²⁾ — V encyklice *Permoti nos* z r. 1895: „Je patrné, že ze socialismu vyplývají největší zla a škody. Neboť neustále bouřlivě sprádá nástrahy náboženství a státu; den co den se snaží másti práva božská i lidská a

³⁴⁾ Sr. na př. otevřené přiznání ve Vandervelde E., *Le Marxisme a-t-il fait faillite?* Bruxelles 1928, 229.

³⁵⁾ Rutten, *Manuel d'Études et d'Action Sociales*, 1930, 343.

³⁶⁾ De Man, *Zur Psychologie des Sozialismus*, 1927, 332.

³⁷⁾ G. Hermes, *Die geistige Gestalt des marxistischen Arbeiters und die Arbeiterbildungsfrage*, Tübingen 1926, 189 nn, cituje Brauer, *Der moderne deutsche Sozialismus*, 1929, 307.

³⁸⁾ H. Marr, *Der proletarische Sozialismus in den Wandlungen seines Glaubens*, 1928, 62.

³⁹⁾ Vandervelde, *Le Marxisme a-t-il fait faillite?*, 1928, 227.

⁴⁰⁾ Pius IX., enc. *Quanta cura*, Denzinger n. 1694.

⁴¹⁾ Pius IX., v *Syllabu*, § IV., Denzinger n. 1718a.

⁴²⁾ Lev XIII., enc. *Quod apostolici*, *Lettres* I, 30, 32.

mařiti dobrodiní moudrosti evangelia. Proti tak veliké pohromě často a s důrazem se ozval náš hlas; to dostatečně dosvědčují příkazy a napomenutí, jež jsme dali v listu *Rerum novarum*.“⁴³⁾ V listu k biskupům italským z r. 1890: „Jedním z největších a nejstrašnějších nebezpečí, jemuž je vystavena dnešní společnost, jest úsilí socialismu, jež hrozí jí otrástiti... A taková je zvrácenost jeho cílů, taková moc jeho organizace a smělost jeho plánů, že je nutno spojití všechny nerevoluční síly, aby byl zadržen, jeho pokrok a znemožněno účinně jeho vítězství.“⁴⁴⁾ V encyklice *Graves de communi* z r. 1901: „Sociální demokracie je hnána velikým počtem svých stoupenců na takový stupeň zvrácenosti, že nevidí nic vyššího než věci zemské, že usiluje jen o statky hmotné a zevnější a štěstí člověka vidí v úsilí o tyto statky a užívání jich.“⁴⁵⁾

Benedikt XV.: „Nechceme tu opakovati důkazy, jež jasně vyvracejí bludy socialistické a jiné bludy toho druhu. Tento důkaz mistrně podal náš předchůdce Lev XIII. ve svých encyklikách.“⁴⁶⁾

Pius X.: „Velmi na tom záleží, aby (věřící) ve světle křesťanského učení hodnotili správně věci lidské a si uvědomovali, oč výše stojí statky života věčného nad nedokonalými statky tohoto světa. Pouze takto budete moci účinně postaviti hráz proti pokroku socialismu, který vydechuje ze sebe nenávisť křesťanství a loupě z duše lidu naděje na nebe, proniká vpřed hroze zhroucením budově společnosti beztoho již otřesené.“⁴⁷⁾

Sr. také společné pastýřské listy o socialismu, a to episkopátu holandského z r. 1918, švýcarského z r. 1920, porýnského z r. 1919.⁴⁸⁾

A v r. 1929 *S. Congregatio Concilii* v odpovědi biskupu v Lille píše: „Tak nápadný rozmach socialismu a komunismu, náboženský odpad vyvolaný v řadách dělnictva, jsou nespornou skutečností a nutí vážně se zamyslet. Těžice ze skutečných nedostatků dělnictva socialism a komunism mu vpravily přesvědčení, že jen oni dovedou pracovati účinně pro jeho stavovské zájmy, politické a sociální, a zorganizovali je v odborových sdruženích. Je tedy nezbytno, aby katolíci sjednotili své síly, aby mohli postaviti hráz proti tak velikému zlu, které stahuje tolik duší na cestu věčného zatracení a podemílá základy společenského řádu, připravujíc pád národů.“⁴⁹⁾

8. Celkové zhodnocení.

Ano, v socialismu jsou silné stránky. Geniem byl Marx v kritice kapitalismu: to, co o kapitalismu napsal, bylo neobyčejné. Marx však nebyl budovatelem; byl kritikem. Socialismus podržel si od Marxa tu přemíru kritiky. Ale přehrabávati na hřbitově kosti — a kdybych je přehrabával sebe déle — to není ještě tvořiti život!

Vznikl marxismus v době úpadku víry náboženské a

⁴³⁾ Lev XIII., enc. *Permoti nos*, *Lettres* IV, 232.

⁴⁴⁾ Lev XIII., list k biskupům italským, *Lettres* VII, 103.

⁴⁵⁾ Lev XIII., enc. *Graves de communi*, *Lettres* VI, 208.

⁴⁶⁾ Benedikt XV., enc. *Ad. beatissimi*, *Actes* I, 35.

⁴⁷⁾ Pius X., list *Per la prima*, *Actes* III, 38.

⁴⁸⁾ Otištěny jsou ve sbírce *Der Zweifrontenkrieg der katholischen Kirche gegen Kapitalismus und Sozialismus*, Wiesbaden 1928, 39—52.

⁴⁹⁾ Dekret posv. kongregace koncilu z 5. června 1929, otištěn v *Guilton G., Pour Collaborer*, Paris 1930, 30.

ve stínu materialismu Feuerbachova, a v tomto materialismu a atheismu zůstal zaklet. Vznikl v době dětinské víry ve všemohoucnost vědy, v době víry, že vědě žádné tajemství nemůže zůstat nepřístupným, a kam nemůže věda, to že je svět vysněný; vznikl v době naprosté neúcty k tradici; a tímto racionalismem zůstal socialismus zatížen.

Vznikl v dobách, kdy svět byl začarován Rousseauovou věrou v přirozenou dobrotu lidí, věrou, která nic nechtěla slyšet o dědičném hříchu a jeho osudných následcích na sklony člověka — a socialismus dosud při budování svých plánů pro budoucnost nebere člověka tak, jak je, i s jeho náklonnostmi zlými, a proto oddává se ilusím, jak bude člověk budoucnosti ochotně pracovat a obětovat se pro obecné blaho, pro společnou věc, jaký bude možno na světě vytvořit ráj.

Marx byl učený pozorovatel hospodářských vztahů, ale byl špatný psycholog; neviděl ostatních pohnutek, jež lidi v každé činnosti, i hospodářské, vedou, převzal z klasické školy omyl o neodvratně rozhodujícím vlivu pohnutek hospodářských a ostatní pohnutky se pro něho ztrácely v bezvýznamnosti. Toto přeceňování hospodářských momentů, nedoceňování duchovních hybných sil a potřeb musilo být katastrofou pro hnutí, jež tak oddaně stálo za svým otcem.

Přírodovědecké metody pracovní uplatnil Marx na poli sociálním, kde je rozhodující činitel, jehož v oblastech přírodních věd není — lidská svobodná vůle. To muselo vésti k pohromě.

Měl na zřeteli Marx při svých snahách jen jednu třídu lidstva, jeho nauka jest promítnutím svatých práv, ale i sobectví této třídy — neboť která třída nemá i svých chyb? — a přehlížení práv a potřeb celku: takový přehmat se vždy vymstí na celku, ale i na oné třídě samé!

Dvojí duše byla v Marxovi: vědec a prorok; dvojí svět táhl Marxe za sebou: rozum a utopie; a tak až dodnes vidíme v socialismu ten dualismus: střízlivou kritiku a utopii; realistickou rozvážnost a vidiny; a kde tyto vidiny a touhy mají převahu — viz bolševism — tam elán; kde střízlivé počítání s danými poměry, tam studený oportunismus, již již chodící po samých hranicích měšťáckého nenáviděného světa, ale na venek dosud okázale operující divokou revoluční socialistickou terminologií...

Vykonal Marx pro dělnictvo kus práce. Ale zavinil v la-
vinovitém moderním socialistickém hnutí, že jeho vinou ne-

přirozeně a bezdůvodně atheismus zde skoro neroztržitelně spojen se zájmy dělnické třídy! A až dosud na zhoubu dělnictva a na zhoubu lidstva spojuje socialismus boj za hospodářskou a sociální svobodu dělnictva s materialistickým názorem světovým!

Má moderní socialismus veliký podíl na vzestupu dělnické třídy. Jen šílenec by toto faktum mohl popíráti. Ale mezitím, co podával mu jednou rukou materiální vymoženosti, druhou rukou bral mu ze srdce to, o čem řekl Kristus: „Co prospěje člověku, kdyby celý svět získal, ale na duši škodu trpěl?“ (Mr. 8, 36.) Zde platí v plné pravdě slovo Kristovo: „Kdo by chtěl život svůj zachovati, ztratí jej, kdo by však ztratil život svůj pro mne, nalezne jej.“ (Luk. 9, 24.) Život posmrtný jest skutečností. A co znemožňuje šťastnou věčnost, to nemůže býti pro lidi požehnáním, to je kletbou.

Avšak i když takto socialismus zavrhneme, musíme pečlivě dbáti toho, aby ani jediný opravdu hodnotný prvek, který v socialismu je, který znamená opravdový prospěch dělnické třídy a tedy i lidstva, nepřišel nazmar. Sbíráti musíme drahokamy na všech polích, v nichž se nacházejí.⁵⁰⁾

A marně by se snažil o překonání socialismu pouhou kritikou. Musí zde býti pozitivní práce o blaho dělnictva na základě poznání jejich pravé situace. Dokonce by již bylo beznadějně, kdyby někdo chtěl ubíjeti socialismus starými názory liberalismu. Nebo „kdyby chtěl někdo porážeti socialismus, ale chtěl by zachovati zlořádu, z nichž se socialismus rodí.“⁵¹⁾ Nutno vybudovati pro dělnictvo všechna opatření, jež vedou k blahu dělnictva. Jinak dělníci půjdou za socialismem: ne, že by chtěli býti socialisty, nýbrž protože v socialismu vidí svou záchranu.⁵²⁾

⁵⁰⁾ Jak si počínati pastoračně s příslušníky socialismu, o tom viz řadu velmi dobrých článků od různých autorů ve vídeňském časopise *Der Seelsorger*, od r. 1927, zvl. od prof. dra Pfliegera, a především stručné, ale vzácné resumé od faráře dra Metzgera v čísle ze 30. XII. 1930, str. 75 — 77.

⁵¹⁾ Guittou G., 1891. *Une date dans l'histoire des ouvriers*, Paris 1931, 58.

⁵²⁾ Husslein, *Work, Wealth and Wages*, 34, 35.

III. SOLIDARISMUS.

66

Literatura.

Z povšechných spisů národohospodářských a sociálně-etických viz *zvláště dva autory*: H. Pesch, Lehrbuch der Nationalökonomie, Freiburg i. B., ³I. 1924, 408—455, ²II. 1920, 213—284, a téhož autora Der Solidarismus als Grundprinzip eines organischen Aufbaues der modernen Volkswirtschaft, v Austria nova, Wien 1916, 56—72. — Weber H., Tischleder P., Handbuch der Sozialethik, I. Bd. Wirtschaftsethik, Essen 1931, 203—225.

Dále Soldát A., Nástin základů a všeobecných zásad společenskohospodářských, v Praze 1913, 177—199. — Reyl F., Sociologie v politice, v Praze 1924, 385—392. — Szimaňski A., Zagadnienie społeczne, Lublin 1929, 15—19. — Schilling O., Katholische Sozialethik, München 1929, *passim*, zvl. 268 nn. — Wunsch G., Evangelische Wirtschaftsethik, Tübingen 1927, 313—315. — Klopp W., Leben und Wirken des Sozialpolitikers K. Frhr. v. Vogelsang, Wien 1930, 259, 426. — Dessauer F., Philosophie der Technik, Bonn 1927, oddíl Technik und Gesellschaft, 98—116. — Vašek B., Z problémů dnešní společnosti, v Olomouci 1926, 214 n.

Monografie. Viz především rozsáhlou a velmi dobrou práci, Caro L., Solidaryzm. Jego zasady, dzieje i zastosowania, Lwów 1931. — Pieper A., Organische und mechanische Auffassung des Gemeinschafteslebens, M. Gladbach 1929. — Pieper A., Berufsgedanke und Berufsgeist im Wirtschaftsleben, M. Gladbach 1925. — Řada velmi dobrých přednášek o různých stránkách sociální odpovědnosti v Cours de Doctrine et de Pratique Sociales (Semaines Sociales de France. Xe session, Versailles 1913), Lyon 1913. — Křesťanský solidarismus. Podle J. Pesche J. Lechtape, přel. Opatrný B., v Praze b. r. — Haurand P. W., Das nationalökonomische System von Heinrich Pesch, M. Gladbach 1922. — Heinen A., Sozialismus und Solidarismus, M. Gladbach ³1921. — Im Geiste des Solidarismus. Zum Aufbau der neuen Gesellschaft, M. Gladbach ²1920. — Goyau G., Solidarisme, Christianisme, Socialisme, ve sb. Autour du Catholicisme social, Paris, ⁵III, 1924, 3—74, sr. ⁸I, 1924, 5—65. — Erzberger M., Christlicher Solidarismus als Weltprinzip, M. Gladbach. — Se strany liberální viz spisy ve stati citované, zvl. Bourgeois L., př. Uhlíř A., Solidarita, Praha 1908, Bouglé C., Le Solidarisme, Paris ²1924, a k nim Sumner W. G., What Social Classes owe to each other, New Haven 1925.

I. Nemůže býti pravdou individualism, zdůrazňující svobodu jednotlivců v jednání, tak velice, že společnost jest rozbita v atomy.

Nemůže býti správným socialismus, protože tak přeceňuje práva společnosti, že v něm mizí svoboda jednotlivce, stávající se pouhou buňkou společenskou.

Kde je pravda? V té nauce křesťanské, která zdůrazňuje práva jednotlivcova, učíc, že nikdy nesmí se osobnost státi pouhým prostředkem, nýbrž že člověk je cílem a že i společnost je na to, aby umožnila lidem dosažení tohoto cíle; zdůrazňuje však také vztahy společenské, a zvláště po-

vinnosti ke společnosti, jsou si toho vědoma, že člověk je tvorem uzpůsobeným tak, že plně se může vyvinouti a svého cíle dosíci jen životem ve společnosti; a že cíle nedosáhne, není-li společnost taková, jaká býti má, je-li na př. společnost jen chaosem vzájemně se potírajících a ochromujících jednotlivců a skupin.

1. S jasností, jež vylučuje všechny pochybnosti, podává tuto nauku Lev XIII. v encyklice *Rerum novarum*: „Jako v těle různé údy tvoří shodu a vzniká vyrovnanost a souměrnost ve složení funkcí těla, právě tak příroda v občanském soužití zařídila, aby třídy zámožných a dělníků žily mezi sebou v srdečném poměru a aby byla mezi nimi vyrovnanost a rovnováha. Buď jak buď, třída potřebuje třídy... Svornost tvoří krásu věcí a řád; naopak, ze stálého zápasení vzniká zdivočelá zesurovělost a zmatek.“¹⁾

V témž smyslu nikoliv jako hromadu úplně od sebe neodvislých zrněk písku, nýbrž jakožto skupinu jednotlivců, tvořících mezi sebou uspořádanou a organickou jednotu, chápali společnost myslitelé křesťanští již od počátku. Ostatně již Aristoteles učil solidaristické zásadě: „Společnost napomáhá k tomu, aby lidé mohli *dobře* žít, poněvadž když tento člověk plní tuto funkci nutnou k životu a jiný jinou funkci, vzniká tak blahobyt pro všechny; a napomáhá společnost i k tomu, aby lidi *vůbec* mohli žít, protože žítí ve společnosti velmi přispívá k tomu, abychom si mohli život zachovati a uchrániti před nebezpečími.“²⁾ Touž myšlenku rozvádí ve svém komentáři k Aristotelovi sv. Tomáš Aquinský podrobněji³⁾ a ve svých samostatných spisech se často k ní vrací.

„V těch věcech, které se týkají všech lidí, nutno se dívatí na všechno lidstvo, jako by to byl člověk jeden... Avšak člověk jakožto jedinec má různé údy, jichž používá při různých výkonech, jimiž mají býti odstraněny nedostatky, a všechny tyto výkony nemohou býti provedeny jediným údem, a oko vidí celé tělo, a noha nese celé tělo. Totéž platí o veškeré lidské společnosti. Neboť jediný člověk by si nepostačil, aby vše provedl, čeho lidská společnost potřebuje; a proto různí lidé se musejí zabývatí různými úlohami, jak se praví k Římanům 12, 4: „Jako v jednom těle máme mnoho údů, ale všechny údy nemají téhož úkonu, tak i my počtem mnozí jsme jedním tělem v Kristu, každý jedinec však údem jeden druhého, majíce však podle milosti nám udělené dary rozličné.“

¹⁾ Lev XIII., *Rerum novarum*, čes. překlad, 19.

²⁾ Aristoteles, *Politicorum* 1. III. c. IV, *Opera omnia*, Parisiis 1886, II, 570.

³⁾ Thomas A., *In libros Politicorum*, 1. III. lect. V. d, pař. vyd. z r. 1660, 116.

Ale toto rozčlenění lidí v různé stavy se děje předně z Boží prozřetelnosti, která tak rozdělí lidská povolání, aby nescházelo nic z toho, co je potřebné pro život; dále také z příčin přirozených, neboť v různých lidech jsou různé náklonnosti k rozličným povoláním, nebo k různým způsobům života.“⁴⁾

„Protože je mnoho věcí, jež jsou nezbytny k lidskému životu a jichž jediný člověk sám o sobě by opatření nedovedl, musejí různí lidé zastávat různá povolání, na př. někteří musejí se zaměstnávat zemědělstvím, jiní hlídáním dobytka, jiní stavebnictvím a tak dále; a protože lidský život potřebuje netoliko věcí hmotných, nýbrž ještě více duchovních, je nezbytno, aby se někteří lidé věnovali duchovním záležitostem ke zdokonalení jiných, a ti mají býti zproštěni péče o pozemské zájmy.“⁵⁾

„V záležitostech občanského života všichni lidé, kteří patří k nějaké společnosti, jsou pokládáni takřka za jediné tělo, a celá společnost takřka za jediného člověka.“⁶⁾ A důrazně vytyká práva společnosti: „Všecko patří vladařům, v tom smyslu, aby nad tím vládli, ne v tom smyslu, aby si to podrželi pro sebe a rozdávali jiným.“⁷⁾

Jasně vytyčuje sv. Tomáš tuto zásadu zvláště ve stati, kde řeší otázku, ze kterých statků je člověk povinen dávat almužnu, ze kterých nikoli: „Nezbytným může býti předmět ve dvojm smyslu; předně v tom smyslu, že bez něho není možna existence, a z takových statků se almužna dávat nemá; na př., kdyby byl někdo v krajní nouzi a měl pouze tolik, že by mohl tím před smrtí hladem uchránit sebe a své děti a jiné příslušníky, kteří jsou naň odkázáni; neboť dát almužnu z těchto statků znamená, vzít si sobě a svým život. Ale při tom je výjimka pro případ, že by si odepřel tento pokrm, aby jej mohl dát nějaké velmi důležité osobnosti, která je nezbytná pro záchranu církve nebo státu; neboť v tomto případě by udělal čin chvályhodný, kdyby přispěl k záchraně oné osoby a sám se vydal v nebezpečí; *neboť blahu obecnému nutno dát přednost před vlastním.*“⁸⁾

Že toto solidaristické stanovisko bylo stálým učením církve, důkaz pro to viz v oddílu této knihy, kde se jedná o sociálním zatížení vlastnictví, dále oddíl o stanovisku Kristově a církevních Otců k soukromému vlastnictví: mnohokrát je tam vyznačeno, že lidstvo tvoří jedinou rodinu. A tyto myšlenky shrnuje „sociální papež“ Lev XIII. v *Rerum novarum*: „Všichni lidé bez výjimky byli stvořeni společným otcem Bohem; všichni směřují k témuž cíli, jímž je Bůh sám, všichni stejně byli vykoupeni dobrodiním Ježíše Krista a povýšeni na důstojnost dítek Božích, opravdu jsou spojeni bratrskými svazky jak mezi sebou, tak i s Kristem Pánem, „prvorozeným mezi mnohými bratřími“. Statky přirozené a dary milosti Boží náležejí společně a bez rozdílu veš-

⁴⁾ Tomáš Aqu., *Quaestiones quodlibetales*, quodl. VII. qu. 7 a. 17.

⁵⁾ Tomáš Aqu., *Contra gentiles* 1. III. c. 134.

⁶⁾ Tomáš Aqu., I. II. q. 81 a. 1 c.

⁷⁾ Tomáš Aqu., *Quaestiones quodlibetales*, quodl. 12 art. 23 ad 1.

⁸⁾ Tomáš Aqu., II. II. q. 32 a. 6 c.

kerému lidskému pokolení a jenom nehodný bývá vyděděn z nebeských statků. Jsme-li dítkami, tedy i dědici, dědici Božími a spoludědici Kristovými.“⁹⁾)

V promluvě k římské šlechtě 24. ledna 1903 řekl týž papež: „Církev učí lidi, že jsou dítkami téhož nebeského Otce, uznává různost tříd za prozřetelností chtěný předpoklad lidské společnosti; proto učí, že jen vespolečná úcta k právům a povinnostem a vzájemná láska vysvětlí tajemství vyrovnanosti, opravdového míru a rozkvětu národů.“¹⁰⁾)

Podobně Pius X.,¹¹⁾ Benedikt XV.¹²⁾ a jiní papežové.

2. Myšlenka solidarity není myšlenkou specificky křesťanskou. Vnucuje se každému myslícímu člověku. Proto stoupence solidarity sociální nalézáme i ve skupinách, které ke katolictví mají hodně daleko.

Jeden z nejznámějších evropských národohospodářů, pařížský profesor Charles Gide, sám solidarista, takto charakterisuje vedoucí myšlenky této školy: „Jev solidarity, totiž vzájemné souvislosti lidí, projevované tak jasně v dělbě práce, ve směně, a pokud se týče generací příštích v dědičnosti, byl pozorován již odedávna. Viděli v něm však přirozený zákon, který nepotřebuje k svému účinku přispění jednotlivců a jenž ostatně byl by toho dalek, aby mohl být vždycky pokládán za dobro, neboť solidarita ve zlu (příklad přenesení nemoci nákazou nebo dědičností) je viditelnější než solidarita v dobru. S hlediska mravnosti zdál se odporovati spravedlnosti, jež chce, aby každý odpovídal jen za své vlastní činy.

Škola solidární chce naopak, aby solidarita, která byla toliko jevem pudovým, stala se zásadou chování, mravní povinností, ba dokonce právním závazkem nařízeným zákonem. Jaký důvod pro to udává? Ten, že solidarita, přirozený zákon, ukázala jasně, že každý z našich činů se odráží v dobru nebo zlu na každém z našich bližních a naopak naše odpovědnost a naše nebezpečí, že tím ohromně vzrůstají. Jsou-li chudáci, musíme jim pomáhati: 1. poněvadž jsme pravděpodobně částečně *původci* jejich bídy s ohledem k vedení podnikání, prodeji a koupi neb pro příklad, který jsme jim dali; tak, poněvadž jsme odpovědni, naši povinností je pozvednouti je; 2. poněvadž víme, že sami — nebo naše děti — budeme vydáni nebezpečí být *obětí* běd druhého: jejich nemoc se přenese na nás, jejich zpusťlost nás znemraví. Tedy vlastní, dobře pochopený zájem velí vyléčiti druhé.

Je tedy nutno přetvořiti lidskou společnost v jakousi velkou společnost vzájemné pomoci, v níž přirozená solidarita, upravená dobrou vůlí každého, nebo tam, kde jí není, zákonným nátlakem, stane se spravedlností, v níž každý bude povolán, aby bral podíl na břemenu a sebral i svůj podíl na zisku druhého. Těm, kteří se obávají, že tím zmenší individualitu, energii, která především počítá na *svěpomoc* (self-help), nutno

⁹⁾ Rerum novarum, čes. překlad, 25.

¹⁰⁾ Lev XIII. ve zmíněné alokuci, Lettres VII, 169.

¹¹⁾ Pius X., Actes I, 109, V, 126.

¹²⁾ Benedikt XV., enc. Ad Beatissimi Patris, Actes I, 35, 36.

odpovědět, že individualita se neméně zpevňuje a rozvíjí pomáháním druhému jako pomáháním sobě.“¹³⁾

V tom anebo tomu velmi blízkém smyslu učí solidaritě ve Francii L. Bourgeois,¹⁴⁾ Durkheim,¹⁵⁾ Bouglé.¹⁶⁾ V Německu jmenují aspoň A. Schäffle¹⁷⁾ a z nejnovějších zvláště profesora vídeňské university O. Spanna, u něhož však místo solidarismu přichází výraz universalismus; a zvláště u tohoto myslitele je velmi přesvědčivě a sympaticky podána.¹⁸⁾

Není možno zde rozebíratí všechny omyly, jichž se hlavně francouzská škola solidarity dopouští.¹⁹⁾ Nám stačí zjistiti, že v podstatě i mimo katolický tábor souvislost sociální mezi různými skupinami lidstva a jednotlivci jest uznávána. V křesťanství tato myšlenka byla posvěcena a přivedena k plnému rozkvětu.

3. Při nynějších poměrech kulturních a zvláště technických tato vzájemná závislost člověka na člověku nejen nezeslábla, nýbrž byla ještě utužena.

„Spojení a vespolná závislost lidí mezi sebou je jiného rázu než dříve. Dnes je naše závislost na jiných lidech větší. Jejich osud je více spjat s osudem našim. Lidé se již takřka nesetkávají sami, cosi vstupuje mezi ně, co přenáší účinek od člověka k člověku. Dříve na př. dům nebo několik domů společně mělo studnu. Dnes celé město se svými tisíci rodin dostává vodu z ústředny prostřednictvím vodovodu, všechny jsou závislé na této ústředně, v níž několik lidí uspokojuje potřebu pro všechny. Kdyby selhali tito lidé, v okamžiku by se ukázalo, jak jsou všichni na nich závislí. Totéž se smí říci o světle, bude se moci říci v několika málo letech o topení. Platí i o dopravě, o železnici, o poště, a kráčíme-li tak dále, o mnohých potřebách. Bývají uspokojovány od jednotlivých skupin pro všechny ostatní skupiny. Ve starší době člověk měl své světlo, nebo seděl v dlouhých zimních nocích potmě. Člověk si šel načerpat vody, sám poháněl svá kola, pekl si sám chléb, sám si porážel své dobytče a sám se pouštěl na cestu na koni nebo pěšky. Byl si sám řemeslníkem a dodavatelem. Primitivní byl tento život. A vyžadoval veškeré lidské síly, aby byly kryty denní potřeby. Život byl také vratký. Otřesy odkudkoli hned jej ohrožovaly. Vzájemná služba lidí však pozůstávala ve službě *osobní*, v tom, že člověk dal ze svého vlastního chleba jinému, jež viděl a znal. To je teď

¹³⁾ Gide Ch., přel. Stocký J., Pokorný Z., Zásady národního hospodářství, v Praze 1922, 43, 44.

¹⁴⁾ Bourgeois L., přel. Uhlíř A., Solidarita, Praha 1908.

¹⁵⁾ Durkheim E., De la division du travail social, Paris 1922, 99—101.

¹⁶⁾ Bouglé C., Le solidarisme, Paris 1924.

¹⁷⁾ Schäffle A., Bau und Leben des sozialen Körpers, Tübingen 1896.

¹⁸⁾ Spann O., Gesellschaftslehre, München 1923, 85—138, Haupttheorien der Volkswirtschaftslehre, Leipzig 1923, 25 nn., 88 nn.

¹⁹⁾ Probírá je na př. Sortais G., Morale, Paris 1924, 73 nn a především Pesch, Nationalökonomie 3I, 410—432.

všecko jinak. V každém domě vodovod, zdroj vody. Kanalisace odstraňuje takřka sama od sebe odpadky života. Od muky dlouhých nocí, zlé, dnes již zapomenuté muky minulosti — Leonardo da Vinci kdesi o tom mluví — jsme vykoupeni a tím je současně zvýšena i naše bezpečnost. Již ani nejsme svými vlastními ochránci, živiteli, a tím jsme získali volnost, abychom se mohli s větší silou věnovati zvláštní úloze v životě. A protože je nám to možno, neděláme to jen pro sebe, nýbrž *sloužíme*. Při tom, co konáme, jen zřídka myslíváme na vlastní potřebu, nýbrž pracujeme pro jiné. Téměř všichni lidé tvoří pro jiné lidi a každá skupina stavů drží jiné stavy v jistém stupni v závislosti na sobě. Kdo by se mohl zmocniti železničního provozu, pošty, policie, vodovodu, elektráren, přivozu potravin, tomu by bychom vydáni na milost a nemilost. Tak každý je v moci jiných a každý současně má ve své moci jiné.

Tato zásadní změna mající svůj původ v technice znamená propletenost lidských životů a znamená krok z úzké říše mého já a jeho okolí k jiným, ke skupinám lidstva. Mužové vodárny nevědí, kdo jsou ti lidé, jimž slouží. Ani nemá to smyslu, aby je všechny znali. Ale arci věděla děvečka, která dříve čerpala vodu ze studny, koho jí obsluhuje. Romantikové dokonce roztouženě hledí k těm dobám zpět. Ale bylo by jim neveselo, kdyby se měli podříditi takovému starému řádu vyčerpávající defenzivní práce. Změna znamená rozšíření působnosti jednotlivého člověka. Pracuje nikoli pro jednoho nebo pro pět lidí, nýbrž pro sta, tisíce, miliony. A nepracuje pro známé, nýbrž pro neznámé, pro anonymy.“²⁰⁾

II. Není třeba zde dopodrobna líčiti, jaký má býti hospodářský řád, budoující nikoli na individualismu, ani na socialismu, nýbrž na solidarismu. Ani není třeba tohoto řádu zdůvodňovati. Neboť celá tato kniha byla v tom duchu budována. Stačí tedy, když se zde pouze shrnou v jednotný obraz zásady, k nimž jsme při jednotlivých oddílech knihy dospěli.

1. *Účel* hospodářské činnosti a hospodářských statků jest vytvořiti *obecný blahobyt*: vytvořiti takové poměry, aby každý člověk průměrné přičinlivosti měl tolik pozemských statků, aby mohl býti i se svou rodinou slušně živ.

2. Účelu toho má hospodářská činnost dosíci tak, že dbá *všech příslušných zřetelů*: *soukromohospodářského*, tak, aby s obětí co možno nejmenší docílila hospodářského zisku co největšího; *národněhospodářského*; aby tento soukromý úspěch nebyl vykoupen ztrátami celku, nýbrž aby byl takové povahy, že jím prospěch celku je podporován; *etický*: aby nebyl v rozporu s nejvyšším cílem člověka; *zdravotní*: aby nebyl zdraví na závalu, nýbrž ještě spíše mu byl na prospěch. Někdy bývá připojován i zřetel *estetický*. A v cíli etickém je již vysloven i zřetel *náboženský*.

Zkrátka: Statky hospodářské mají přispěti k rozvoji

²⁰⁾ Dessauer F., Philosophie der Technik, Bonn 1927, 113—115.

úplného člověka, po všech jeho stránkách, hlavně ovšem v jeho stránkách nejdůležitějších.

3. Aby se tohoto cíle dosáhlo, je nutností, aby nebylo rušeno *soukromé vlastnictví*. A to soukromé vlastnictví nejen statků spotřebních, nýbrž i výrobních. Veřejné vlastnictví smí býti jen u předmětů takových, že již jejich ráz, vzhledem na obecné blaho vyžaduje, aby byly ve vlastnictví veřejném; nebo i u předmětů jiných, ale jen výjimečně, když toho žádá obecné blaho, na př. za války.

4. Soukromé vlastnictví není absolutní; majetník má svých statků používat tak, aby sloužily uspokojení rozumných potřeb jeho, přebytku však má používat jako služebník prozřetelnosti Boží ku prospěchu svých bližních. Jinými slovy: *Soukromý majetek je zatížen sociální odpovědností*.

5. Pokud se týká *rozdělení* majetku, nezdravý je stav, když společnost je rozdělena jen ve dvě třídy: přílišných boháčů a přílišných chudásů. Nejlepší jest stav, když je co nejpočetnější stav střední, stejně vzdálený od přílišného bohatství a přílišné bídy. Ale může míti i značné bohatství některých občanů důležitou sociální funkci, když je získáno spravedlivě a když se přebytku používá k uskutečnění všeobecně prospěšných zařízení.

6. Soustava solidaristická *nechce ochromiti ani jediného z činitelů*, kteří mohou přispěti k dosažení a rozvoji obecného blaha, naopak, chce všem těmto složkám dopomáhati k rozkvětu a spojuje je v jedinou soustavu, jež právě svou složitostí je tím více uzpůsobena pro svůj účel. Chrání člověka jako *jednotlivce*, nedopouští, aby byl snížen na pouhý prostředek k dosažení hmotných cílů, staví blaho člověka jakožto cíl hospodářských statků, ani nedopouští, aby byl prostě pohlcen státem; a přispívajíc k vývoji podnikavosti a osobního zájmu člověka, probouzí tak jednu z nejučinnějších vzpružin hospodářské činnosti. — Zdůrazňuje význam *rodiny*, poněvadž rodina je nejen důležitou přirozenoprávní organizací společenskou, nýbrž i hospodářskou; i když rodina v životě výrobním přestala býti tím hospodářským výrobním činitelem, jímž byla kdysi, tož přece jako činitel spotřební je důležitým regulátorem hospodářského života; a ostatně i v životě výrobním podržela namnoze dosud velmi mnoho ze svého významu. Kde život rodinný je v rozkvětu, to vrhá požehnané světlo i na pole hospodářské, kdežto rozvrat rodinný, až důsledky jeho plně dozrají, projevuje

se zhoubami i v životě hospodářském. — Zdůrazňuje dále solidaristická nauka i nezbytnost *státu* jakožto činitele hospodářského a žádá, aby pro stát, s jehož pravým rozkvětem nebo úpadkem rozkvétá nebo upadá i obecné blaho, byly i oběti přinášeny; ale že stát se nesmí pokládati za něco, co jest samo sobě cílem, nýbrž jen za nástroj k docílení obecného blaha; zdůrazňuje dále, že stát má býti nejen *strážcem* dojednaných smluv, nýbrž že má býti za určitých předpokladů také aktivním iniciátorem a vůbec činitelem v hospodářském životě. — Vedle těchto organizací základních hájí solidarism oprávněnost i t. zv. *puissances intermédiaires*, k jejichž tvoření již přirozenost sama vybízí, oněch *dobrovolných sdružení uprostřed mezi rodinou a státem*, která dovedou provést úkoly, na něž s jedné strany nestačí úsilí osamocených jednotlivců a ojedinelých rodin, na něž však na straně druhé není ještě třeba státu.

7. Aby se dosáhlo blaha obecného a v něm blaha jednotlivců, k tomu potřebuje společnost *různých stavů a povolání*. Ale tato různost neznamená, že ona povolání musejí k sobě státi v poměru nepřátelském, nýbrž že se mají *doplňovati* k dosažení téhož složitého cíle. Solidarismus nebrání, aby se jednotlivé stavy organisovaly, naopak vítá to, jednak aby dovedly se svou vnitřní organizací stavy lépe uzpůsobovati pro svou sociální funkci, jednak aby dovedly své spravedlivé zájmy účinněji chrániti navenek, proti stavům jiným. I takový intensivně organisovaný život může býti dobrým nástrojem obecného blaha pro celek, je-li oživován duchem spravedlnosti a lásky.

8. Solidarism žádá, aby se považovali nikoli za soupeře, nýbrž za *spolupracovníky* na těžké úloze *zaměstnavatelé a zaměstnanci*. Žádá po obojí třídě, aby splnila své povinnosti. A to především povinnosti spravedlnosti: aby dávala druhé straně, což jejího jest; tedy ukládá zaměstnavatelům, aby ctili ve svých zaměstnancích důstojnost člověka, aby nevydávali zbytečně ve svých závodech v nebezpečí jeho života, zdraví, aby mu platili spravedlivou mzdu; ukládá zaměstnancům, aby svědomitě plnili úkoly, jež převzali. Ale žádá solidarism po obojí třídě, aby plnila též povinnosti lásky, k nimž přísná spravedlnost by jich zavázati nemohla.

9. Solidarism žádá i spravedlivou úpravu *vztahů mezi výrobci a spotřebiteli*. Pokládá za jednání proti účelu výroby, když se produkují — z důvodů, že je to výnosné — statky zbytečné, luxusní, když by se měly vyráběti statky potřeb-

né; nebo když se dokonce vyrábějí statky zhoubné pro lidstvo, spekulující jen na slabost nebo dokonce nízké pudy člověka. Musí býti úkolem výroby: sloužiti spotřebitelským vrstvám. Nesmí dále dívati se výrobce na spotřebitele jako na půdu, v níž smí kořistiti podle libosti; smí po nich žádati jen cenu spravedlivou, cenu, která mu hradí všecky jeho náklady, která však arci vedle toho umožňuje jemu a jeho rodině slušný, stavu přiměřený život, mírné úspory k eventuelnímu zdokonalení podniku, ale též ovšem slušnou mzdu zaměstnanectvu. A spotřebitelé výrobci spravedlivou cenu platiti musí.

10. Solidarism trvá na tom, aby se v národě zvláštní péče věnovala *sociálně slabým*, těm třídám a vrstvám, které žijí v nedostatku, které — nezaviněně — nemají té míry statků, jaká je nutna k životu důstojnému člověka.

11. Solidarismus jde i *za hranice vlastního státu*. Pokládá za vřed na lidstvu imperialismus a přehnaný nacionalismus, který chce viděti na světě jen práva svého vlastního národa a šlape práva národů jiných, kdekoli se na to cítí dost silný. Velí dávatí každému, což jeho jest, neboť ví, že každá křivda vyzývá k odvetě, i když by tato odvěta se připravovala jen skrytě. Žádá nikoli pěstní boj, nikoliv jen mocenské vyhrožování, nýbrž *spolupráci i na poli mezinárodním*, a to nejen vůči národům stojícím na stejné kulturní výši, nýbrž i proti domorodcům v zámořských osadách. Ví, že všecky takové křivdy jsou snášením materiálu, jenž jedenkráte se rozhoří jako plamen, a že tím divočeji budou šlehat plameny, čím více materiálu se nasbíralo.

12. Trojí *regulační ohnisko činnosti hospodářské* se musí uplatňovati. *Svědomí jednotlivcovo*: kde svědomí nefunguje citlivě, kde duše jsou demoralisovány, tam bude rozvrácen i hospodářský život. Velikou oporu má svědomí *v církvi*, v jejích jasných normách mravních. *Dále organisace stavovská*. Ta má býti arci především orgánem obhajoby zájmů stavu. Má však býti i orgánem zájmů veřejných, potlačujíc ve svém stavu všecku nesolidnost v práci, všelikou lichvu v ceně, udržujíc ve svém obvodu ducha, jehož touhou jest sloužiti potřebám veřejnosti. — *Konečně stát*. Ten svým zákonodárstvím a svou administrativou má vytvořiti právní řád, v jehož polích se má pak hospodářská činnost úspěšně vyvíjeti, a má bděti nad tím, aby meze tohoto řádu překračovány nebyly, neboť i ony jsou podporovatelkami rozvoje hospodářského života.

DOSLOV.

Nebude věru nesnadno kritice ukázati řadu věcí, které v této knize mohly nebo snad i měly býti projednány. Přiznávám se: i já jsem zde chtěl projednati ještě několik důležitých otázek. Ale na konec jsem se rozhodl je zatím vypustiti, protože kniha by byla příliš vzrostla, byla by se příliš zdražila, a to by bylo ztížením jejího poslání; neboť není mým účelem, aby byla *napsána*, předmět plně vyčerpávající *knih*a, nýbrž aby správné názory *základní* co nejvíce *pronikly*. Proto důležité problémy jiné budou projednány v jiné souvislosti.

Mezitím co tisk tohoto II. svazku „Křesťanské sociologie“ se chýlil ke konci, vyšlo několik důležitých spisů.¹⁾

A ve chvíli, kdy se tiskly poslední stránky, vyšla 15. května 1931 vzácná encyklika *Quadragesimo anno expleto*, jednající o sociálně-hospodářských otázkách tak obšírně a tak hluboce, jako dosud — kromě *Rerum novarum* — ještě žádný papežský list o nich nejednal. Nemohl jsem již tedy bohužel použití jejích skvělých vět o nejobtížnějších etických problémech hospodářského života: o zásadním stanovisku k dnešnímu sociálnímu řádu; o právu vlastnickém a jeho sociálním zatížení; o dnešním rozdělení majetku; o poměru kapitálu a práce a o nároku každého z těchto činitelů na podíl z výnosu práce; o základním cíli při řešení dělnické otázky: odproletarisovat!; zda je námezdný poměr sám o sobě nemravný; jaká musí býti mzda, aby mohla býti nazvána spravedlivou; jaké stanovisko nutno s hlediska zdravé sociální filosofie zaujmouti ke kapitalismu, jaké k socialismu atd.

Tento dokument papežský jest trestí katolické nauky sociální, a musí býti co nejvíce studován, aby jeho nauky vsákly se co nejvíce v život.

A to mně bylo při čtení nové encykliky svatou radostí: že tese, jež hájí tato právě vytištěná kniha, jsou ve shodě s učením encykliky.

¹⁾ Jmenuji z nich aspoň dva nejdůležitější: Weber H. u. Tischleder P., *Handbuch der Sozialethik*. I. Bd. *Wirtschaftsethik*, Essen 1931. — Řada velmi dobrých statí v A. Vierkandt, *Handwörterbuch der Soziologie*, Stuttgart 1931, dosud vyšla asi polovice díla. Snad by bylo zde možno uvést i Schilling O., *Die soziale Frage*, München 1931.

REJSTRÍK VĚCNÝ.

- Akciový majetek* — obžaloby proti němu 154—157, správné stanovisko 157—159.
- Amerikanisace* 377.
- Bludy sociální* — jich tuhý život 13—14.
- Bohatství* — přílišné bohatství nebezpečno mravností 94—97, sociálně zatíženo 79—86, sociální funkce velikého majetku 105 až 106.
- Bojkot* 434.
- Bytová otázka* — její důležitost vůbec 256, zvláště s hlediska etického 257—260, a náboženského 261—261, příčiny současné bytové otázky 262—263, její dnešní situace 263—265, povinnosti z této situace vyplývající, zvl. kdo a jak má odpomáhatí bytové nouzi 266—270, spravedlnost v otázce ochrany nájemníků 270—274.
- Cena spravedlivá* — možno ji určit 230—231, sr. 128 n., jak se vytváří 235, oprávněnost pretium affectionis 236—238.
- Hospodářského života cíl: člověk*, jeho rozvoj tělesný i duchovní 29—32 důsledky 32—33, podrobnější vymezení zásady 33—35.
- Církev* — nepostradatelnou spolupracovníci v úsilí o spravedlivější hospodářský řád, proč 17 až 21, s jakým omezením 20-21, důsledky 22—23, 453. Viz stanovisko církve ke všem projednávaným otázkám.
- Církevní spisovatelé (otcové)* a soukromé vlastnictví 73—77.
- Daně* — důležitost otázky daňové 238—241, pojem a rozřídění daní 241—243, spravedlnost v ukládání daní 243—250, v placení daní 251—255.
- Demokratisace hospodářského života: důvody*, jež k ní vedou 160 až 165, překážky, na něž naráží u dělnictva a u zaměstnavatelů 165—167, účast na správě podniku 167—170, podíl na čistém zisku 170—175, smíšené výbory zaměstnavatelů a zaměstnanců 176—180.
- Dědictví* — protivníci instituce dědictví 115—116, nutnost její 116 až 120.
- Dělnictvo* — dělnická otázka, viz podrobně v obsahu str. 283—333. Dělnictvo v kapitalismu 401 n., 407.
- Děti* — výdělečná práce 326 (literatura 320).
- Doba pracovní* 324 (literatura 320).
- Domáční dělníci* 237 (literatura 320, 321).
- Dovolená placená pro zaměstnance* 326 (literatura 320).
- Družstevnictví: pojem*, rozšíření, přednosti 190—194, naděje v ně skládané 195—197, dvojí krajní stanovisko k němu 197.
- Důchody bez práce* — obžaloby proti nim 132—133, pokud oprávněny 133—136, úrok 136 až 146, renta pozemková 147—153, majetek akciový 154—159.
- Etika* — v hospodářském životě nepostradatelná 23—28: námitky 24—26, důkaz 26—28, etika a otázka bytová 257—274.
- Chudoba* — mravní nebezpečí přílišné chudoby 98—101, usiluj o zmírnění chudoby 104.
- Iniciativnost v hospodářském životě* 66, 111—112.
- Jednotlivci* — musí pracovat o nový lepší řád 16, 451.
- Inspekce živnostenská* 328 (literatura 321).
- Kapitál: nárok na podíl z výnosu práce* 222—223, pojem 389.
- Kapitalismus* 386—416, kapitalistický duch v zemědělství 339 n., pojem kapitalismu 386 n., výrazné rysy 391—393, kapitalistický podnikatel 393—396, zdroje kapitalismu 396, přednosti a zásluhy 398—402, zhoubné stránky 402—408, stanovisko křesťanství ke kapitalismu 409—413, jeho budoucnost 413—416.

Kartely 379—385.
Kolektivní pracovní smlouvy 324 (literatura 319—320).
Komunismus — církevních otců jen domnělý 73—77, viz pojem komunismu 428, viz hesla Socialismus, Společné vlastnictví.
Koncentrace kapitálu, hlásaná socialismem 435.
Koncern hospodářský 380.
Kooperace místo soutěže v moderním průmyslu 372 n.
Křesťanství, viz Náboženství.
Kultura — soukromé vlastnictví pro ni výhodno 70, 71, kultura a instituce dědictví 118, důležitost zemědělského stavu pro kulturu 337, kulturní krise v zemědělství 347 nn., kultura venkova a kultura městská 350—352.
Láska v hospodářském životě 45 až 47.
Liberalism — jeho zhoubná nauka, že vlastnické právo jest absolutní, bez závazků sociálních 80 až 82, degradoval důstojnost práce 123—125; viz Kapitalismus.
Rozdělení majetku: rozdělen dnes příliš nerovnoměrně 89—94, zhoubné následky toho 94—101, úplná rovnost majetková nemožná a nežádoucí 101—104, nejlepší rozdělení 104—106.
Materialismus historický 425 n., 431, 436—438.
Mezinárodní — m. situace a zemědělství 342, m. vztahy a kapitalismus 405, hospodářská spolupráce na poli m. 453.
Míra životní 35—38.
Móda 40.
Monopolní zisky oprávněny? 224, stanovení spravedlivé ceny při monopolu 236—256.
Mravnost — a přílišné bohatství 94—97, a přílišná chudoba 98 až 101.
Mzda — za jakých podmínek je spravedlivá 303—307, mzda rodná 307—311, minimální mzda zákonná 311—313, teorie vysokých mezd 313—315, mzda žen 315—317, paternalism? 317—319.

Náboženství a bytová otázka 261 až 262, důležitost zemědělského stavu pro n. 337 n., 349, ignorováno moderním průmyslem 378, n., a kapitalismus 393, 397 n., 406 n., křesťanství a kapitalismus 409—413, a socialismus 439—441, papežové a socialismus 441—442.
Nadhodnota 426 nn., 431.
Nájemníkův ochrana — požadavky spravedlnosti 270—274.
Námezdný poměr: není nemravný svou podstatou 295—300, může býti nemravný a nespravedlivý za konkrétních poměrů 298.
Naturalismus doby — důsledek v hospodářském životě 12—13.
Nedělní a sváteční klid — pro zaměstnance 325 (literatura 320).
Nerovnost majetková — existuje skutečně 89—92, stanovisko katol. církve 92—94, 451.
Nespokojenost s dnešním hospodářským stavem 11—12.
Odproletarisovat 332, 333.
Ochrana nájemníků, viz Nájemníkův ochrana.
Organisace — viz Stavovské organisace.
Pauperisace stoupající dělnictva 436.
Peněžnictví — některé etické normy pro ně 274—281.
Podíl na čistém zisku — důvody pro něj 170—172, formy 172 až 173, zkušenosti 173—175.
Podnikatel kapitalistický — psychologie jeho 393—396.
Podnikatelský zisk 220—224.
Pohnutky — v hospodářském životě dneška 42—44.
Pojištění sociální 328—330 (literatura 321).
Politika sociální viz Sociální politika.
Potřeby hospodářské — je lépe, když je jich mnoho či málo? 40 až 42, tvoření potřeb moderním podnikatelem 371 n.
Povolání — svépomocné organisace na základě povolání 225—227.
Pozemková reforma — za určitých předpokladů přípustná a pro-

spěšná 198—201, důvody pro ni v ČSR. 201—203, v jakém rozsahu zde provedena 204—205, závady při tom 205—209, lesní reformy 208—209.

Pozemkový majetek — pozemková renta zavrhována 147—149, stanovisko správné 149—153.

Práce — hodnota a důležitost 121 až 123, liberalismem oloupena o důstojnost 123—124, hlavním, ale ne jediným zdrojem hodnot 125 až 130, důchody bez práce 130 až 146, spravedlivé rozdělení výnosu práce 216—225, pracovní doba pro zaměstnance 324.

Pracovní povinnost zákonem uložena 130—131.

Pracovní právo 322 nn. (literatura 319).

„*Právo na práci*“ — zhodnocení 300—302.

Progresivnost daňová 245—247.

Proletarisace: proti proletarisaci řemeslnického stavu 335. Viz hesla o dělnické otázce a odproletarisování.

Průmysl moderní — jeho duch 361 až 379, technická vyspělost 362 až 369, obchodní duch 369—373, jeho dynamičnost, optimismus, láska k podniku, nová výchova 373—376, zhodnocení 376—379.

Přepych — zhodnocení 38—40.

Převýchova předpokladem spravedlivějšího hospodářského řádu 227—230.

Přímé a nepřímé daně, které spravedlivější? 247 n.

Racionalisace: Podstata, zhodnocení 363—369, racionalisace rozprodeje 371, 377 n.

Reformy hospodářské — nutnost 14, 15. — o ně mají pracovat jednotlivci, stát. církev 16 nn., některé směrnice pro křesť. sociálně-reformní práci 47—48.

Reforma pozemková, viz pozemková reforma.

Rekreace pro dělnictvo 330—331 (literatura 321 n.).

Revoluce sociální — předpoklady

pro ni se hromadí 14—15, hlášána socialismem 432—433.

Rodina a soukromé vlastnictví 64, její důležitost v instituci dědictví 116—119, 451, rodinná mzda 307—311, rodinný život a zemědělský stav 337, 338, 348.

Rolnický stav, viz *Zemědělská otázka*.

Rovnost majetková viz *Rozdělení majetku*.

Řemeslnická otázka 352—361.

Sabotáž 434.

Sdružovací koaliční právo pro dělnictvo 322—324 (literatura 319).

„*Služba veřejnosti*“ 370 n., 378.

Smíšené výbory zaměstnavatelův a zaměstnanců — doporučovány církví 176—178, zkušenosti a obtíže 178—179, jsou velmi žádoucí 180.

Socialisace za určitých předpokladů přípustna 180—182, 184—185, rozsah dnešních socialisačních snah 182—184, nutna spravedlivá náhrada 185—189.

Socialismus 416—444, proti soukromému vlastnictví 51—58, a vyvlastnění soukromého majetku 185—188, a řemeslnická otázka 354 n., pojem socialismu 418—422, příčiny vzniku a rozšíření 422—425, základní myšlenky a směry socialismu 425—429, zhodnocení socialismu 429—444.

Sociální zatížení soukrom. vlastnictví: je zatíženo 79—83, 451, v jakém smyslu 83—86.

Sociální politika — pojem 211—214, zásadní hlediska 214—216, mzda 303—319, ochranné zákonodárství dělnické 303—331.

Solidarismus 445—553, podstata a zdůvodnění 445—450, stanovisko k nejvýznačnějším problémům sociálním 450—453.

Soukromé vlastnictví, boj proti němu 51—58, v jakém smyslu ho nehájíme 59—63, důvody individuální, sociální 63—71, Kristovo učení 71—73, církevní otcové a soukromé vlastnictví 73—77, v projevech papežských 77—79,

sociálně zatíženo 79—88, statické či dynamické právo vlastnické 86—87, shrnutí nauky o něm v křesťanství 451.

Soutěž 372 n., 400, 404.

Spekulace 404.

Společné vlastnictví za některých předpokladů a omezení možné 61.

Spoluvlastnictví dělnictva na podniku 175.

Spotřebitelé a řemeslnická otázka 360, vztah mezi výrobcí a spotřebiteli 452 n.

Spravedlnost — v hospodářském životě 45—47, spravedlivá cena 229—238, spravedlnost daňová 238, v ochraně nájemníků 270—274.

Standardisace 366 n.

Stát — ať usiluje o nový lepší řád hospodářský 16 n. Pořádek ve státě a soukromé vlastnictví 69, 70, důležitost zemědělského stavu pro stát 336 n., jak má pečovat o zemědělství 345—347, jak o řemeslnictvo 358 n., pod vlivem kapitalismu 405, důležitost státu v hospod. životě vůbec 452, 453.

Statky hospodářské — jejich účel: sloužit člověku 29—35, 450.

Stávka 433 n.

Stavovské organizace — smíšené výbory zaměstnavatelův a zaměstnanců 176—180, organizace na základě povolání 225—227, 452 n., zemědělství 344 nn., v řemesle 339 n.

Svoboda — ohrožena, kde všeobecně odstraňováno soukromé vlastnictví 68—69, v kapitalismu 391, 398.

Technická vyspělost moderního průmyslu 362 nn.

Trust 380.

Třídní boj 431—434.

Účast na správě podniků — důvody 167, dnešní situace zákonná a faktická 167—169, zkušenosti s tímto zařízením 170.

Úrok — prohlašován za nedovo-

lený a nemravný 137—139, vymezení pojmu 140—141, „zevnější právní důvody úroku“ 141—142, lichva církví odsouzena 142—143, spravedlivý úrok dnes dovolen 143—146.

Úvěrnictví — rozsah používání úvěru 275—276, pojem a rozdělení úvěru 276, jeho stránky dobré a nebezpečné 277—280, závěrečný posudek 280—281, v zemědělství 341, 343 n.

Veřejné vlastnictví. Pojem 106, rozsah veřejného vlastnictví dnes 107—108, naděje v ně skládané 108—109, proč veřejné vlastnictví rozšířené na všechny obory hospodářské by bylo zhoubou 109—113, za jakých předpokladů a omezení přijatelné 113—114.

Vlastnictví — obtíže a důležitost otázky 49—51. Viz dále hesla Soukromé vlastnictví, Společné vlastnictví, Veřejné vlastnictví, Komunism, Socialism.

Výnos práce — spravedlivé rozdělení 216—225: důležitost a obtíže spravedlivé distribuce výnosu 216—218, navrhované normy distribuce 218—220, má mít podíl i podnikatel jakožto podnikatel? 220—222, i kapitál? 222—223, jak vysoký zisk oprávněn 223—225.

Závodní výbory — zákonné normy 168—169.

Zemědělská otázka 334—352. Důležitost zemědělského stavu 335—338, předpoklady pro splnění tohoto úkolu 338—339, hospodářská krise a jak jí čelí 339 až 347, kulturní krise a jak jí čelí 347—352.

Zisk — viz hesla: Výnos práce, Podnikatelský zisk, Monopolní zisk.

Zeny — jejich výdělečná práce 326 (literatura 320).

Živnost: živnost vůbec — řemeslná — po továrnicku provozovaná a vymezení pojmů 354.

OBSAH:

<i>Předmluva</i>	5
<i>Povšechná literatura k etice hospodářského života</i>	7

A) DŮLEŽITOST ETIKY V HOSPODÁŘSKÉM ŽIVOTĚ

1. <i>Nebezpečnost hospodářských problémů současných</i>	11
2. <i>Kdo má povinnost spolupracovati o lepší hospodářský řád</i>	15
3. <i>Etika v hospodářském životě:</i>	
a) <i>Její nepostradatelnost</i>	24
b) <i>Základní etická zásada v hospodářském životě</i>	24
c) <i>Podrobnější výklad této zásady:</i>	
aa) <i>V jakém smyslu mají hospodářské statky sloužiti člověku</i>	35
bb) <i>Poznámky o životní míře</i>	35
cc) <i>Co je správné: mnoho potřeb či málo?</i>	41
4. <i>Dodatky.</i>	
a) <i>Pohnutky v dnešním hospodářském životě</i>	43
b) <i>Spravedlnost a láska</i>	45
c) <i>Hlavní směrnice pro křesťanskou sociálněreformní práci</i>	47

B) OBECNÉ ETICKÉ OTÁZKY ŽIVOTA HOSPODÁŘSKÉHO

I. Vlastnictví soukromé či společné?

1. <i>Obtíže a důležitost otázky vlastnictví</i>	50
2. <i>Boj proti soukromému vlastnictví</i>	52
<i>Jak bývá odůvodňován</i>	56
3. <i>Odůvodnění zásady soukromého vlastnictví:</i>	
a) <i>V jakém smyslu soukromého vlastnictví nehájíme</i>	59
b) <i>Rozumové důvody soukromého vlastnictví</i>	63
c) <i>Učení Kristovo a církve</i>	71
4. <i>Sociální zatížení soukromého vlastnictví</i>	79
5. <i>Nerovnost v rozdělení majetku:</i>	
a) <i>Doklady této nerovnosti</i>	89
b) <i>Stanovisko křesťanství k přílišné nerovnosti</i>	92
c) <i>Mravní nebezpečí přílišného bohatství</i>	94
d) <i>Mravní nebezpečí přílišné chudoby</i>	98
e) <i>Je možna úplná rovnost majetková?</i>	101
6. <i>Veřejné vlastnictví</i>	106

II. Etika některých zdrojů a forem majetku

1. <i>Dědictví</i> .	114
2. <i>Práce:</i>	
a) Její důležitost .	120
b) Liberalismem práce oloupena o důstojnost .	123
c) Práce hlavním, ale ne jediným zdrojem hodnot .	125
d) Nucená pracovní povinnost	130
3. <i>Důchody bez práce vůbec</i>	132
4. <i>Úrok:</i>	
a) Těžké obžaloby proti dovolenosti úroku .	137
b) Vysvětlivky k jasnějšímu vymezení pojmu úroku a lichvy	139
c) Lichva zákonem Božím i církevním přísně zakázána	142
d) Úrok spravedlivý za našich hospodářských poměrů dovolen	145
e) Démonické síly, v instituci úroku skryté, musejí býti potlačovány .	145
5. <i>Pozemkové vlastnictví a pozemková renta</i>	146
6. <i>Majetek akciový</i>	152

III. Etika navrhaných reforem hospodářského řádu

1. <i>Demokratisace hospodářského života (povšechná hlediska)</i>	160
2. <i>Účast na správě podniku</i> .	167
3. <i>Podíl na čistém zisku a spoluvlastnictví</i>	170
4. <i>Smišené výbory zaměstnavatelů a zaměstnanců</i>	176
5. <i>Socialisace a vyvlastnění vůbec:</i>	
a) Zásadní možnost a přípustnost socialisace	180
b) Rozšířenost snah o socialisaci	182
c) Kdy jest socialisace vhodná	184
d) Za vyvlastněný majetek budiž dána spravedlivá náhrada .	185
6. <i>Družstevnictví</i>	190
7. <i>Pozemková reforma:</i>	
a) Zásadní přípustnost reformy pozemkové držby	198
b) Důvody, jež vedly k pozemkové reformě v Československu	201
c) Rozsah, v jakém provedena reforma pozemková v ČSR .	204
d) Závady při provedení reformy pozemkové v ČSR .	205
e) Reforma lesní	209
8. <i>Sociální politika</i> .	211
9. <i>Spravedlivé rozdělení výnosu práce</i>	216
10. <i>Oživení organizací na základě povolání</i>	225
11. <i>Převýchova</i>	227

IV. Některé jiné problémy eticko-hospodářské

1. <i>Spravedlivá cena</i>	229
2. <i>Spravedlnost daňová:</i>	
a) Důležitost otázky daňové	238
b) Pojem a roztrídění daní	241
c) Spravedlnost při vyměřování daní	243
d) Spravedlnost v placení daní	251
3. <i>Etické stránky v otázce bytové</i>	255
a) Důležitost bytové otázky	256
b) Příčiny současné bytové otázky	262
c) Dnešní situace bytové otázky .	263
d) Povinnosti vyplývající z bytové situace	266
4. <i>K otázce peněžnictví a úvěrnictví</i>	274

C) ETICKO-HOSPODÁŘSKÉ OTÁZKY PODLE TŘÍD POVOLÁNÍ

I. Dělnická otázka

1. <i>Úvodní poznámky</i>	283
2. <i>Dnešní situace v dělnictvu</i>	284
3. <i>Dvě základní otázky:</i>	
a) Je námezdný poměr nemravný svou podstatou?	295
b) Právo na práci	300
4. <i>Dělnická mzda:</i>	
a) Mzda spravedlivá	302
b) Mzda rodinná	307
c) Minimální mzda zákonná	311
d) Teorie vysokých mezd	313
e) Mzda žen	315
f) Paternalism místo nebo vedle spravedlivé mzdy?	317
5. <i>Jiné důležité obory sociální politiky, dělnictva se týkající .</i>	319
a) Stoupající význam pracovního práva	322
b) Právo sdružovací a právo pracovní svobody	322
c) Kolektivní pracovní smlouvy	324
d) Trvání pracovní doby .	324
e) Nedělní a sváteční klid	325
f) Placená dovolená pro zaměstnance	326
g) Práce žen a dětí .	326
h) Domáční dělníci	327
i) Živnostenská inspekce	327
h) Sociální pojištění	328
k) Rekreaace	330
6. <i>Konečný cíl: Odproletarisovat!</i>	332

II. Otázka zemědělská

1. <i>Důležitost zemědělského stavu</i>	335
2. <i>Předpoklady</i>	338
3. <i>Hospodářská krise v zemědělství a jak jí čeliti</i>	339
4. <i>Kulturní krise v zemědělství a jak jí čeliti</i>	347

III. Otázka řemeslnická 352

IV. Duch moderního průmyslu

1. <i>Technická vyspělost moderního průmyslu</i>	362
2. <i>Obchodní duch nového průmyslu</i>	369
3. <i>Ještě několik rysů moderního podnikatelství</i>	373
4. <i>Posouzení</i>	376
<i>Dodatek: Kartely</i>	379

D) TROJÍ CESTA

I. Kapitalismus

1. <i>Podstata a příčiny kapitalismu:</i>	
a) <i>Pojem kapitalismu</i>	387
b) <i>Zvláště výrazné rysy moderního kapitalismu</i>	391
c) <i>K psychologii moderního podnikatele</i>	393
d) <i>Zdroje kapitalismu</i>	396
2. <i>Zhodnocení kapitalismu:</i>	
a) <i>Přednosti a zásluhy kapitalismu</i>	399
b) <i>Zhoubné stránky kapitalismu:</i>	
<i>na poli hospodářském</i>	402
<i>na poli mravním</i>	406
c) <i>Stanovisko křesťanství ke kapitalismu</i>	409
d) <i>Budoucnost kapitalismu</i>	413

II. Socialismus

1. <i>Podstata a příčiny socialismu</i>	416
a) <i>Pojem socialismu</i>	418
b) <i>Příčiny vzniku a rozšíření socialismu</i>	422
c) <i>Základní myšlenky a směry socialismu</i>	425
2. <i>Zhodnocení socialismu</i>	429

III. Solidarismus

1. <i>Podstata a zdůvodnění solidarismu</i>	445
2. <i>Stěžejní myšlenky solidarismu</i>	450